
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
7 C
18

Philo

COMPENDIVM

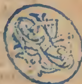
PHILOSOPHIÆ NATVRALIS:

SEV

De consideratione rerum Naturalium, earúmque ad suum Creatorem reductione,

LIBRI XII.

Authore FRANCISCO TITELMANNO Hassellensi, ordinis fratrum Minorum, sanctarum scripturarum apud Louanienses prælectore.

S. Mariæ de Scala

LVGDVNI,

APVD BARTHOL. VINCENTIVM,

M. D. XCVI. 13

ORDO ET MATERIA LIBRORVM DVODECIM sequentium.

Liber Primus tractat de principijs rerum naturalium.
Liber Secundus, de causis rerum naturalium.
Liber Tertius, de motu & accidentibus eius.
Liber Quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.
Liber Quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.
Liber Sextus, de meteorologicis impressionibus.
Liber Septimus, de cælo & mundo.
Liber Octauus, de anima in generali, & de potentiis vegetatiuis, déque longitudine & breuitate vitæ.
Liber Nonus, de sensibus exterioribus, & eorum sensibilibus.
Liber Decimus, de sensibus interioribus, déque somno & vigilia.
Liber Vndecimus, de intellectu & praecellentibus eius officijs.
Liber Duodecimus, de appetitu sensitiuo & voluntatis praecellentia.

OPTIMÆ STVDIORVM PARENTI, SEMPER VENERANDAE ARTIVM LIBEralium Facultati, in præclara Louaniensi Academia creditos alumnos fidelissimè educanti, Frater Franciscus Titelmanus Hassellensis humilis eiusdem discipulus cum omni reuerentia humile offert obsequium.

VM ante annos aliquot, Optima studiorum parens, è tuo gremio ad sacram Minorum Fratrum religionem me contulissem, ac non multo post superiorum imperio (quibus reluctari nec poteram, nec debebam) compellere ad eam doctrinam fratribus communicandam, quam è tuis suxeram benignissimis fœcundissimísque vberibus, id est, ad prælegendas Philosophicas disciplinas, vt mihi iniunctum obedientiæ mandatum pro fratrum simplicium vtilitate, quam possem fidelissimè perficerem, visum fuit hoc mihi bonum consilium, vt ea quæ olim tuo insidens gremio, partim à doctissimis præceptoribus (cuiusmodi semper plurimos alis) viua vocis magisterio acceperam, partim ex multorum magistrorũ scriptis, id est eruditorum Philosophorum libris, pro ingenioli mei tenuitate hauseram, succinctè breuitérque velut in compendium colligerem, & nihilominus lucidè & ordinatè & quantum possem omnia disponens, nihil eorum quæ essent necessaria omitterem. Sic enim simplicium fratrum conditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei noctisq; pars diuinis hymnis decantandis, sacris peragendis mysteriis, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus foret impendenda, ita vt ad Philosophiæ studia minimum temporis superesset, neque vacaret eorum qui plenius illa tractarunt, prolixos & difficiles commentarios euoluere. Ad Physicam autem disciplinam in compendium contrahendam meum desiderium peculiariter etiam illud accedit, quòd hanc rem à nemine hactenus tentatam conspicerem. Nam in Dialecticis, vel vsque ad nauseam abundè multos inuenias, qui totam librorum seriem per ordinem sunt prosequuti. Hactenus autem qui Physicæ disciplinæ amplitudinem compendio strinxisset (quod ego quidem sciam) extitit nemo. Ac proinde videbar mihi operæpretium facturus, si tam commoda oblata occasione quod animo insederat, opere perficerẽ. Neq; enim minimã præstare mihi vidẽtur studiis vtilitatẽ, quia ea quæ à prioribus multa prolixitate & obscuri-

tate tractata fuere, sua industria atque diligentia in compendiosam ordinatamq; breuitatem laborant contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas molestaq; difficultas deterrent, plerunq; grata breuitas & compendiosa facilitas ad honesta studia inuitant. Super hac verò propositum nostrum vehementer adiuuit, animumq; addidit, quòd videbam physicam disciplinam, si rectè & pro sua dignitate tractaretur, ad sacram Theologiam plurimùm omnino habere momenti & ad Dei pleniorem cognitionem: neque ad Dei tantùm cognitionē, verumetiam ad Dei excitandum amorē, mirum in modum conducere: quæ duo (nempe Dei cognitio, & amor) omnium debent esse honestorum studiorum vltimus atque præcipuus finis. Et gestiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima mater, ostendere gratitudinē: videlicet demonstrādo eas disciplinas, quibus tibi creditos alumnos instituis, non solum ad eruditionē absolutam esse omnino necessarias: verumetiā ad pietatem (quæ ad omnia vtilis est) plurimum cōducētes: vt meritò sanxerint venerandi Theologorum Magistri, neminem vllo Theologiæ titulo insigniendum, itidem & medicinæ honorandi ex sacra pagina instructione professores, neminem ad suæ professionis vllum gradum admittendum, qui non priùs in tuo gremio fotus: tuoq; saluberrimo lacte pastus fuerit, imò & ablactatus: videlicet hoc ipso suo iudicio manifestissimè attestantes, quòd nulla omnino disciplina (neque quæ ad corpus, neque quæ ad animā spectat) absq; tuæ institutionis praiacto fundamento solida possit consistere. Nunquā enim viri prudentissimi id statutu editu cauissent, nisi prorsus solido veritatis cibo ineptos iudicassent, quos non tu priùs tuo lacte potasses. Itaque cum hos Physicæ considerationis libros Physicæ disciplinæ hoc cōpēdiū, multorū precib⁹ importunis diu multūq; solicitatus, tandem acquiescēs amicis postulationibus in lucem edere decreuissem, post Deū omnis boni primū autorem & omnis parentē veritatis, non inuenire potui in terris, cui hūc laborē iustiùs possem quā tibi, mea nutrix, mea fotrix, mea optima mater, dedicare ac nuncupare. Est enim hæc Dei institutio, vt singula vnde effluunt illuc & refluant. Ad locum (inquit sapientissimus ille rerum naturalium inuestigator Ecclesiastes) vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterū fluant. Quæ nos ergo primum quidem à Deo omnis veritatis doctore, post hunc autem ex tua institutione accepimus, iustum est illi vt primario datori per gratiarū actionē accepta referri ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt refluere Si verò hunc nostrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis nō inutilē cōpererimus, quod nūc in Physica disciplina egimus, forsitan & in Dialecticis aliquā-

do

do tentabimus. Puto enim & illic laborem superesse Christiano operario, hactenus à nemine susceptum, quò mirũ in modum illius quoque disciplinæ dignitas possit exaltari. Qui te suorum puerorum nutricem instituit, ipse te quoque fœlici statu conseruet, & multa semper prole fœcundet, vtsis quasi vitis abundans in lateribus domus eius, sintq́; filij tui sicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatissimæ mensæ tuæ.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNO DOMINO.

VIDEBAM *ego librum latũ, pulchrum, & magnum; & vterum eius quasi grauidatum, & tanquam prægnantem conspiciebam in visione mea.*

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enasci libros plurimos: & contemplabar si non imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui considerare imminutionem eius: quantò plures prodibant fœtus, eò magis videbatur intumescere.

Dimicabant secum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebamq́; plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerant, fœtu egresso abscedere collem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere solet egresso vagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculum: & luctabar ego cum cogitationibus meis neque inueniebam exitum.

Feci mihi scalas altas, vt introspicerem in vterum libri: erat enim excelsus & eleuatus longè supra paruitatem meam.

Datum est mihi post laborem multum introspicere à longè: cõtẽplatus sum (sed plusquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ esset huius causa miraculi.

Contemplans video vterum velut abyssum: & qui sedebat in eo, non poterat videri, neq; mensura, neq; erat finis magnitudinis eius.

Desij admirari postquàm videram: dixi enim, quomodo minuetur vterus, qui in se habet inhabitantem infinitum, & immensurabilem?

Quid enim si egrediuntur ex illo fœtus paruuli, quando manet intra vterum ipse de quo fœtus procedunt, maximus & implẽs omnia?

Parabola hac quam assumpsi, confitetur gloriam illi qui creator

est & Dominus omnium, tibi dominator Domine, Pater sancte, Rex cœli, terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur similitudo mirabilis libri huius: & ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu fecisti librum magnum & latum: vniuersam hanc mundi machinam spatiosam & speciosam valdè tu creasti.

Scripsisti in eo mirabilia multa & magna, incerta quoque & occulta sapientiæ tuæ impressisti in eo.

Immensam potentiam tuam, & incomprehensibilem sapientiam descripsisti in eo: inæstimabilem quoque bonitatem, & perfectionem tuam.

Singulæ quæ sunt in eo creaturæ, singulæ sunt paginæ libri, singuli sunt characteres, singulæ perfectiones, quæ inueniũtur in illis.

In oculis omnium legendum exposuisti librum istum: volumẽ hoc volui facis atque reuolui, ante conspectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuscunq; leuare placuerit oculos intellectũ quoque das omnibus, qui pro corde abs te poposcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu posuisti habitationem tibi: intimus enim es & præsentissimus machinæ quam creasti, quicquid est creatum penitissimè inhabitans.

Considerauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam esset fœcundus nimium: & de libro hoc ediderunt libros sine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum esset liber difficilis: sectatoribus suis multiplicatione verborum atque librorum conati sunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philosophi innumeri, operam impenderunt in considerandis paginis libri huius: te quoque autore indenerunt nõ pauca veritatis tuæ, quam descripseras in illo.

Inuisibilia enim quæ de te cognosci poterant, per facturam tuã fecisti intellectu ab illis conspici: sempiternam potentiam, virtutem, & bonitatem tuam.

A te procedebat quicquid describebant veritatis tuæ: à te nanque pater luminum est omnis veritas, & tu manifestasti illis.

Veruntamen vanitates multas immiscebant veritati modicæ: erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permista eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum: & quasi sine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ descripta erant penitus cognoscere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totũ cor-

pus

fus fecit esse tenebrosum.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt: quia non dederũt gloriam Deo cœli qui creauit omnia.

Cùm adorare debuissent, populisq; adorabilem prædicare, quẽ in lectione libri huius cognouerant: dissimulare maluerunt: seq; glorificare magis concupierunt, quàm creatorem Deum.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hærent in flosculis paginarum, neq; perpendunt quæ descripta est in eo, veritatem.

Ita aspiciebant isti in creaturarum pulchritudinem, suntq; oblectati in eis: veritati autem quæ continebatur, quæq; parata sese erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non sunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam accepto malè vsi deprehensi sunt.

At verò vbi venit plenitudo tẽporis, vt sanaretur cæcitas generis nostri: misisti tu Domine lucem tuam quæ illuminat omnem hominẽ.

In hoc lumine salubriter iam legimus librum istum qui antè fuerat sterilis: docet enim nos scientia salutaris fidei, in vniuerso te venerari creaturã tua.

Qui attentè in lumine spiritus tui considerauerit opera tua, delectabitur suauissimè Deus, autor omnium, in facture tua.

Inueniet in ea materiam laudũ, quam recitet tibi, confessionis, amoris, & sancti desiderij.

Qui enim opificem diligit, quomodo nõ oblectabitur in opere eius? quomodo non refricabit operis contemplatio memoriam artificis: & confirmabit desiderium eius?

Ita pater sancte, Creator omnium, hoc animo descripsimus considerationem creaturæ tuæ: in adminiculum simplicium, quibus placitum erit tuorum operum attentiùs aliquid perspicere.

Quæ veteribus illis Philosophis qui ante lucem surrexerant manifestasti: vbi consentanea inuenimus veritati, vendicauimus in vsum nostrum.

Nihil enim immundum putamus, quod sanctificatur & purificatur in fide tua: non sunt abominandi thesauri Aegypti, cùm consecrantur tabernaculo tuo.

Quæ verò suprà sensum sunt hominum, & quæ ratio mõstrare nõ potuit: ex viris quos sacer tuus illustrauit radius, desumpsimus ea.

Ita pater, collecta hac labore tuo offeremus tibi: propter tuam gloriam descripsimus: tua quoq; mancipamus gloria.

Confido enim, quòd falsitas nõ inueniatur in opere isto neq; mẽdacium: omnis autẽ veritas tibi debet consecrari, qui es Deus veritatis.

 In hoc

In hoc autem potißimùm tu nosti fuisse conatum nostrum: vt formulam praeberemus philosophari cupientibus, qua in te discerent regere omnem considerationem suam.

Non enim ignoras, quanta sit in te ista abusio, & quàm rarus sit qui sic doceat contemplari creaturam tuam, vt tibi accedat gloria; tu optimè habes cognitum.

Praua curiositas in faces abducit multos: in profundum facit immergi, vt ad te non leuent oculos.

In spinis & vepribus haerent plurimi, & dilacerantur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij sui.

Qui autem te quaesierint in horto creaturarum tuarum, inueniēt fragrantiam flosculorum bonorum: & qui cognitioni tuae maiestatis aptauerit omnia studia, ipse pascetur in delicijs tuis.

Suscipiat itaque Dominus meus quae offert tibi seruulus tuus: sertum de rosis horti tui suscipe de manibus pueri tui.

Fac prosit olfacientibus illud, & excitatos odore creaturae tuae, subuehe in amorem sanctum tuum.

Ego verò sperabo in misericordia tua: & adiiciam semper super omnem laudem tuam.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

PRAEFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIBROS DE CONSIDERATIONE RERVM NATURALIUM.

D omnipotētis Dei gloriā, Patris, Filij, & Spiritus sancti, omniū & spiritualiū, & corporaliū cōditoris æterni, rerū naturaliū cōsiderationē pertractare cupiētes, cōgruū existimauimus, ea quæ à Philosophis naturæ inquisitoribus, longè lateq; disputata atq; modis varijs diffusè tractata sunt, succinctè breuiterq; colligere, ac veluti in cōpendiū redigere: vt quid ad creatoris meliorē plenioremq; notitiā, creaturarū considerationem fortè exquisierint, nostro hoc cōpendio præcauere valeant tēporis omniū prēciosissimi damnosa dispendia. Neque enim dubium est, quin creaturarum visibilium & rerum naturaliū recta cognitio plurimum omnino habeat momenti, ad omnipotentis Dei pleniorē cognitionem, apud eum, qui fidei lumine illustratus interius, quæcunque oculis foris contemplatur, aut naturali etiam ratione ex eisdem venatur, in Deum studet creatorem regerere, adq; eius potentiam, sapientiam, & bonitatem cōtemplandā omnia referre. Siquidē inuisibilia Dei (quemadmodum Apostolus ait Romanis scribens) à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus atq; diuinitas: ita vt inexcusabiles sint, qui ex creaturarum cognitione nō studuerint dignas creatori gratias referre, cultuq; debito famulari. A magnitudine enim speciei & creaturæ (vt Sapiens alius attestatur) cognoscibiliter poterit creator operum mirabilium, quæ mundus iste habet, videri. Neq; difficile erit ijs in quibus est sciētia Dei, cū specie delectantur mirabilium quæ habet mundus, virtutemq;, & opera eorum mirati fuerint, intelligere ex his, quantò eorum dominator est speciosior: qui hæc omnia constituit, & quantò fortior est illis, qui de nihilo fecit omnia. Hunc ergo nostræ cōsiderationis scopum habentes propositum, ex ijs quæ à naturalium rerū tractatoribus fusius tractantur, velut ex immensa

Rom 1. *Sap. 13.*

ſylua, præcipua quælibet colligere curabimus: ea potiſſimum quæ noſtro maxime deſeruire queat inſtituto, ijs reiectis, aut certè relictis, quæ minus videbuntur noſtro propoſito opportuna. Solent enim ex ijs qui naturalia tractant, nonnulli acuta quidẽ & ſubtilia multa differere, quibus ſua ingenia oſtentando aliena exercitent: ea verò in quibus pietatis eſt quęſtus vberior, vel negligere, vel ſicco pede pertrãſire. Nos verò inſtiturũ contrarium animo propoſitum habentes, nemo calũniettur, ſi quæ eiuſmodi ſunt nos videat vel prætermiſiſſe, vel parcius attigiſſe. Ob quã etiã cauſam in libris ſex poſterioribus, multa verborum copia, & ſimilitudinum multiplicium adductione, conati ſumus pro virili noſtra, quàm lucidiſſimè pleniſſimeq; omnia tractare: cùm in libris prioribus (maximè autem in tertio, quarto, quinto, & ſexto) breui plerũq; ſermone rẽ tãtùm perſtringentes, potiùs eam indicemus, quàm penitus explicemus. Videmus enim ea quæ in poſterioribus libris tractãtur, multò magis ad Dei cognitionẽ & ſcientiam veritatis eſſe vtilia atq; neceſſaria, quàm ea quæ in prioribus illis enumeratis libris traduntur. Proinde nemo noſtrum calumnietur propoſitum, vbi præter quorundã conſuetudinem (qui prioribus maximè inhærent, poſterioribus vel in totum, vel certè magna ex parte neglectis) nos viderit egiſſe. Siquidem nõ tam ad ingenij exercitationem, quàm ad pleniorem de Deo cognitionem & pietatis qualemcunque venationem; noſter iſte labor deſudauit. In ſcribendo autẽ hac libertate vſi ſumus, vt nullius ſcriptoris ordine nos paterèmur cõſtringi, ſed noſtro iudicio, vbi cõmodiſſimus viſus eſt locus, ſingula locauimus, quæ prolixiùs dicta videbantur plurima abbreuiantes, vt compendij ſcriptorem decebat, nonnulla contractius dicta, quantum vtile videbãtur, latiùs explicantes, nonnunquam humanis diuina, temporalibus æterna, ex fidei illuminatione commiſcentes: vt ne purus eſſet Philoſophiæ hic tractatus, ſed Philoſophiæ pariter & Theologiæ commiſtio. Nõ eſt enim dignum, vt ab vllius Chriſtiani ſcriptoris operibus alicubi abſit Deus, qui cœlum & terram ſua maieſtate adimplens, ſicut creauit, ita & continet omnia, qui eſt benedictus in ſecula. Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes, ab ipſis earum principijs exordiemur determinationem, ſi priùs quid res naturalis ſit, quidq; natura breuiter explicauerimus.

LIBER

LIBER PRIMVS, QVI EST DE PRINCIPIIS RERVM NATVRALIVM.

Quid sit res naturalis, & de quibus sit in præsenti libro tractandum. CAP. I.

Res naturalis dicitur, quæ ex naturis constat.

Quæ secundum Græcam appellationem, alio nomine corpus physicum siue res physica solet appellari. Siquidem Græcis φύσις idem est quod Latinis natura. Res naturales sunt, omnia corpora quæcunq; ex materia & forma cōponuntur, vt cœli, elementa, & quęcunq; sub eis sunt mista, siue animata, siue inanimata. Angeli autē res naturales non sunt, eò quòd ex naturis non componantur, sed puri actus sunt, & formæ immateriales. Et de his quidem rebus quæ naturales non sunt, in his libris, per se tractare non intendimus, sed de rebus tantùm naturalibus, quæ sunt subiectæ sensibus. Nonnunquam tamē vbi se occasio obtulerit, si de illis quoq; nonnihil dixerimus, nòn prorsus nostro instituto contraibimus, quandoquidem proximæ sunt Deo mentes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedūt viciniùs Atq; ob hoc, cùm à corporeis reb⁹ ad Deū trāsire cōtendimus, commodiùs nonnunquam spiritualium mentium considerationem velut mediam interiicimus, quò sic velut gradatim, ab imperfectioribus ab perfectiora, in Deum qui est perfectissimus, ordinatiùs dirigamur. Erit ergo rerum naturalium determinatio, nostræ considerationis præcipua materia: Dei autem cognitio, considerationis ipsius primaria intentio: angelicæ verò naturæ sicubi admiscebitur mentio, ad priora nonnihil præstabit adiumenti. *Hac tractat Aristot. initiò 2. li. Physicorum.*

Quid sit natura & quotuplex. CAP. II.

Natura est substantiale principiū, mutationum atq; accidentalium formarū rei conuenientium, vel effectiuum vel susceptiuum. In qua definitione posita disiunctiua coniunctio *Arist. 2. Phys.*

ctio duplicẽ innuit naturam, quarum altera sit principiũ effectiuũ, nempe substantialis forma: altera verò susceptiuũ principiũ, nempe materia. Omnes enim mutationes & dispositiones accidẽtariæq; formæ rebus naturalibus cõuenientes, efficiũtur ab earũ formis substãtialibus, & cõseruãtur ab eisdem, quẽadmodũ calor ignis, à forma substantiali est eius, & cùm aqua violenter calefacta ad frigus redit, à forma substantiali frigus illud efficitur: similiter & cũ ipsa nimium rarefacta, ad iustã densitatem se reducit. Ignis quoq; per formã suã, se mouet sursum; lapis deorsum, itẽ per suã formam. Non solũ autẽ qualitates cõuenientes, & motus ad proprias perfectiones, à forma sunt, verumetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter cõuenictes, quibus agũt in exteriora. Vt cùm ignis agit in aquã, aut in aliã quãlibet materiã, calefaciendo, incendendo, sibi assimilando, à forma substantiali fiunt hæc omnia. Materia verò subiectũ & receptaculum, in quo cõseruantur & permanent quæcunq; rei conueniunt, ad actionem autẽ non concurrit. Propter quod passiuũ tantùm principium est, nõ etiã actiuum. Cæterùm, quod in definitione dicebatur principium substantiale, excludit accidentia omnia, quò minus naturę dici possint. Sunt enim quędã accidẽtia, quæ vidẽtur quarũdã mutationum rebus cõueniẽtium quædã esse effectiua principia: quẽadmodum (exempli gratia) ipsa ignis leuitas, causa quodãmodo est & principiũ quoddã motus ei[9] sursum: & ipsa lapidis grauitas, principiũ quoddã est motus eius deorsum. Sunt enim quædã principia, & quædã causæ secundariæ horũ motuum, & velut instrumenta, quibus mediantibus formæ ipsæ substãtiales vt principalia principia & causæ primariæ motus eiusmodi efficiunt. Non sunt autem naturæ, quoniã principia substantialia nõ sunt. Est enim principium substantiale, quod rem substantialiter cõstituit atq; cõponit, quẽadmodũ videlicet ex materia & forma cõponũtur res naturales, tanquã ex suis partibus essentialibus atq; substãtialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominantur. Non autẽ ex leuitate ignis constat, neque ex grauitate lapis. Quare neq; naturæ rerũ dicendæ sunt, sed potius entia secundũ naturã, quẽadmodum infrà pleniùs declarabitur. Cęterùm Aristoteles in II. libro de Physico auditu, obscuriorẽ quidem verbis, sed in sentẽtiã æquiualentẽ ponit definitionẽ, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaq; naturã definit Aristoteles,

Natura

Natura est principium quoddam & causa, vt id moueatur atque quiescat in quo primo per se, & non per accidens inest.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta, sic debet intelligi, Natura est principium quoddam, id est, substantiale principium, siue effectiuum, siue susceptiuũ: & causa, siue materialis, siue formalis, siue effectiua, siue conseruatiua: principium (inquam) & causa, vt id moueatur atq; quiescat, in quo ipsum tale principium inest, hoc est, motus, vel quietis rei naturalis, in qua tale principium est, primò, id est principaliter per se, id est tanquã pars essentialis ipsius rei naturalis: & non per accidens, id est, non sicut aliquid accidẽtaliter inexistens, vel essentiæ extraneum. Vbi hoc peculiariter notandum est, coniunctionem copulatiuam „ atq; loco disiunctiuæ coniunctionis accipiendam esse, vt sit sensus, principium quoddam vt id moueatur vel quiescat, &c.

Quæ dicantur habere naturam & entia secundum naturam. CAP. III.

NAturam autem habent, quæcunque tale principium habent.

Hoc est, Naturam dicuntur habere, quę formam substantialem & materiã suo nomine naturæ priùs definitas habent tanquã partes essentiales sui. Huiusmodi sunt omnes & solæ substãtiæ corporales, quæ suprà dictæ sunt res naturales. Excluditur autem ab hac definitione materia (quæ formam in se videtur habere) eò quòd ipsam non habeat tanquam partem essentialẽ sui, cùm sit omnino simplex & incõposita, tametsi cum forma vnum tertium constituit, cuius pars existit. Definitio autem entium secundum naturam, hæc est,

Secundum naturam sunt, & hæc ipsa, & etiã ea quæ hisce per se competunt.

Quæ definitio sic intelligitur, Entia secundum naturam dicuntur hæc ipsa, id est, res habentes naturam, & ea quoq; quæ rei secundũ naturam conueniunt, &c. quẽadmodum accidentariæ dispositiones & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur esse eis secundum naturã: vt igni secundum naturam sunt calor, siccitas, raritas, leuitas, motus sursum, calefacere, exiccare: aquæ secũdum naturam sunt frigus, densi-

tas, grauitas, humiditas, motus deorsum, frigefacere, atque ita in cæteris. Quæ verò naturæ rei non conueniunt, non sunt entia secundum naturam, vt quæ ab extrinseco, per violentiam, rei cuilibet imprimuntur, quēadmodum in aqua calor, & in lapide motus sursum, ignis percussio ad locū deorsum.

Quid ens contra naturam. Et quidem si forma rei cōtrauenientе, per violentiam præ dominantis agentis hæc fiat impressio, dicuntur entia contra naturā, quēadmodū exemplū est in iis quæ statim posita sunt. Cōtranititur enim forma aquæ, ne calorē suscipiat, licet præualēs ignis imprimat eum violenter: & lapidis forma, ne ipse moueatur sursum cōtranititur, quærens magis moueri deorsum. Itidē & forma ignis, motui deorsum reluctatur. *Quid sit præter naturam.* Si verò id quod ab extrinseco imprimitur, non repugnat naturæ, neque introducatur contranitente natura, sed permittente (cò quòd sicut non conuenit, ita ei nec aduersatur neque officit) præter naturam id esse dicendū est, quemadmodum impressus in lapidē impetus ad motū laterālem in loco plano. Hic enim motus sicut lapidi secundum natura non conuenit, ita secundum eam nec aduersatur, vnde præter naturam dicendus est. Hæc vt magis clareant, ponit Aristoteles hanc diuisionem.

Eorum quæ sunt, quædam sunt natura, quædam ob alias causas.

Cuius hic est sensus, Rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producuntur: aliæ alijs à causis; quippe ab arte, à libera voluntate, casu aut fortuna, quorum exempla ex sequentibus patebunt.

De rerum naturaliū principijs in genere atque tribus eorum conditionibus. CAP. IIII.

DE numero & assignatione principiorū rerū naturalium, variè admodum senserunt veteres Philosophi, quorum vt non est admodum operæpretium, ita neque propositū singulas sigillatim sententias adducere, aut errores impugnarè. Si quem fortè oblectant eiusmodi, is Aristotelē consulat primo Physicorū libro, quem de principijs rerū naturalium scripsit, & abūdè illi (ni fallor) forsitan & vsque ad nauseam erit satisfactum. Nos verò Aristotelis sententiā (qui cæteris certiorā magisque cōsentanea in Philosophicis rebus descripta reliquit) insequentes atque adeò veritatē ipsam, quā fidelium doctorū omniū vnanimis firmat cōsensus, duo tantùm rerum

natura

naturaliũ principia ponim⁹,nẽpe materiã & formã,quæ substantialiter (vti suprà dictũ est) rẽ naturalẽ constituunt. Priuatio enim,tametsi (vt post dicetur) principiũ transmutationis rerũ naturaliũ admittatur,nõ tamẽ principiũ rerũ naturalium admitti debet,cùm naturales ex priuatione non cõponantur.

Principia igitur prima rerum naturalium sunt quæ neque ex sese mutuò, neque ex aliis fiunt,& ex ipsis omnia esse oportet.

Ex qua descriptione tres colliguntur eorum conditiones: quarũ prima est,vt simplicia sint penitus, & ex aliis nõ composita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis,siue de partibus essentialibus. Nam materia omnis, ex partibus componitur tanquam integrantibus ipsam,non autẽ ex partibus alterius rationis siue essentialibus. Quælibet enĩ materiæ pars,eiusdem rationis & speciei est penitus cum tota ipsa materia. Non tamen componitur ex aliis partibus essentialibus,quasi ex alia vlteriùs materia ipsa componeretur:alioqui processus fieret in infinitũ. Sic & formæ substantiales omniũ rerũ naturalium, præter animam rationalem, partes habent integrãtes ex quibus cõponuntur. Sunt tamẽ etiã ipsæ rerum principia, neq; ex vllis partibus essentialibus componuntur. *Tres conditiones principiorum positæ ab Aristotele.*

Secunda conditio est,vt non cõponãtur ex se inuicem. Materia enim non est ex vlla forma cõposita, neq; formã illã in se habet ex qua componitur,neq; item forma,materiã habet pro parte sui. Ex quo patet, secundũ eos qui formã corporeitatis distinctã ponunt in corporibus à formis vltimis,cõpositũ illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, nõ esse principiũ rei naturalis, tametsi pars sit ipsam cõponens, quoniam simplex non est, sed ex materia & forma compositum.

Tertia verò cõditio est,vt ex ipsis res omnes naturales substantialiter cõstituãtur. Quã conditionẽ manifestũ est materiæ & formæ cõuenire. Omnis siquidẽ res naturalis,ex materia & forma, tanquã ex partibus essentialibus atq; substãtialibus constituitur. Huius autẽ cõditionis defectu,formæ artificiales (vt forma statuę) principia non sunt,quoniam ex ipsis nulla res naturalis cõponitur,sed tãtùm artificialis,vt ex forma statuæ cũ materia cõponitur statua,quæ est opus artis,nõ res naturalis. Hîc animaduertendũ est,illud esse principiũ rei naturalis,ex quo videlicet ipsa res (tanquam parte essentiali)

intrin

intrinseco componitur iuxta interpretationem cõditionum positarum,& principium trãſmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationem ſeu productionẽ requiritur:ſiue in generato poſtmodum maneat,ſiue non. Priuatio ſiquidem formæ ſubſtantialis ad generationem requiritur:in producto tamẽ nequaquam manſura.Nihil enim poteſt generari ſubſtantiale,abſq; formę pręexiſtentis in materia expulſione.Nam ex homine cadauer non fit,niſi rationali anima migrante:nec ex aëre aqua,niſi aëris forma ſubſtãtiali cedente.Siquidem incompaſſibiles hę formæ ſunt,idem in cæteris vidêre eſt. Sunt itaq; tria trãſmutationis rerum naturaliũm principia, ſed non item tria rerum naturalium principia.Duo enim ſunt,& non plura.

De materia,vt eſt alterũ principiũ rerum naturalium. Cap. v.

ADuertendum eſt autẽ hoc loco,cùm materiam dicimus rerum naturalium eſſe principium,eamque alteram eſſe naturam,accipi debere non(vt vulgò ſolet)pro qualibet materia etiã artificiali,quemadmodum aurum, argentũ, ſiue lignum ſtatuæ ex aliquo ipſorum factæ, dicitur eſſe materia. Pro quo eſt intelligendum duplicem diſtingui ſolere materiam, nempe primam,& ſecundam. Secunda materia dicitur,quæ ex alia vlterius materia tanquam ex parte eſſentiali componitur, neque pura potentia eſt, ſed formam etiam in ſe includit,vt partem ſubſtantialem ſui. Quẽadmodum cùm in exemplo ſuprà adducto, aurum vel argentum dicitur materia ſtatuæ aureæ ſiue argenteæ, quoniam ex ipſa & forma per artẽ introducta, vna componitur res artificialis,quę ſtatua dicitur.Non eſt tamẽ aurum materia prima, ſed ſecunda tãtùm,quoniam priorem habet aliam, in quam vt in partem reſoluitur,ex qua ſimul cum forma ſua ſubſtantiali, componitur. Sic item compoſitũ ex materia prima & forma corporeitatis,materia prima nõ eſt,ſed ſecunda tantùm.Atque hãc quidem materiam ſecundam,nõ eſt difficile,ne rudibus quidem intelligere.Cæterùm ad intelligendum ſecundum veritatem & proprietatem,quid ſit prima materia, quæ hîc natura eſſe dicitur,& principium alterum ſubſtantiale rerum naturalium, ſubtiliorẽ adhiberi oportet mentis contemplationem,& intelligentiæ aciem fixiùs intendere.Neq; ſatis rectè poteſt intelligi,niſi per comparationẽ ad formam, quemadmodum ait Ariſtoteles,materiam per analogiam ad formam eſſe

Dictum Ariſtotelis notatu dignum.

esse cognoscibilem, id est, per comparationem & relationem ad formam, sicut & omne relatiuum per collationẽ cum suo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque satis vnum absque altero potest agnosci.

Quid sit materia prima: & quomodo cognosci debeat, quódque non sit propriè ens nominanda. CAP. VI.

Est igitur materia prima, primum vniuscuiusque subiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt nõ per accidens insit: & si corrumpitur, ad hoc vltimum sanè proficiscetur.

Quorum verborum hæc est sententia, materia prima est subiectum primum & vltimum omnis formæ, tã substantialis quàm accidentalis, & velut nouissimum substerniculum, quod in se formã substãtialem recipit, formæq; substernitur, cum ea rem naturalem pariter cõponens, ita vt si quam rem naturalem per ablationem omnium formarum corrumpere contingeret, ad ipsam materiam nudam deueniendum esset. verùm hoc impossibile, quemadmodum & ipsam materiam omni forma spoliari. Vbi cùm dicitur subiectum primum & vltimũ, excluditur omnis materia secunda. Ipsa enim tametsi alterius formæ subiectum sit, subiectum tamen primum siue vltimum non est, quod ex sua materia & sua forma tanquam ex partibus componitur, sed vlterius siue prius subiectũ habet, illud formæ habitaculum & substerniculum, quod in re formam nullam habet tãquam sui partem, sed tantùm accidentaliter velut hospitem recipit formam substantialem, vt vnà cum ea non seipsam, sed rem naturalẽ componat. Materiam ergo primã intelligere volens, ad illud substerniculum vltimùm debes intellectum cõuertere, in quo nõ includatur tãquam pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam simul intelligis vt partem, materiam primam non concipis.

Materia enim ex sese pura potẽtia est, & quasi nihil per se, hoc est, nullam formam sibi habẽs intrinsecam ex qua componatur, neque ad aliquod particulare esse determinata, cùm formam nullam habeat intrinsecã, cuius est dare esse determinatum, sed fieri ex ea potest quodlibet, secundũ aduenientium formarum varietatem. Itaque per se quidem nihil esse videtur materia, nec simpliciter ens dicenda, neque simpliciter res, neque bonum, sed quasi nihil. Est enim nihilo vici-

Materia prima ni hilo viciniſsima.

niſſima,& inter omnia quę à Deo creata ſunt aut facta,imperfectiſſima. Quare inter omnia,ab optimo & ſummo & veriſſimo ente Deo Domino quàm longiſſimè diſtat,cùm ipſe ſit eſſe pleniſſimũ & perfectiſſimũ, actuſq; puriſſimus nihil habens potentiæ admiſtũ. Illa verò eſt mera potentia,nullã habẽs eſſentiæ ſtabilitatem,nullúmq; propriũ eſſe, ſed à formatãrùm quodãmodo eſſe mutuat accidẽtale,vt quoties de forma in formã trãſit, toties ſuum quod habet accidẽtariũ eſſe, cõmutet. Quemadmodum accidentium ſubiecta,quoties de accidente in accidens tranſeunt,prius eſſe accidentale,quod ſecundum formã abeuntem habebãt,perdunt,& nouum eſſe accidentale,ſecundum qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cùm homo,qui albus erat,fit niger, perdit eſſe album quod habebat,& acquirit eſſe nigrum quod nõ habebat. Ita cùm materia prima de forma aquæ ſub qua fuit, mutatur vt ſit ſub forma ignis,deſinit eſſe materia aquæ,& fit ignis.

Quẽadmodum materia non ſit actiua,& à Deo longiſsimè diſtet. Cap. VII.

ILlud verò de materia diligenter conſiderandum eſt,quòd mera potentia ſit,nihil actus in ſe eſſentialiter habens, ac proinde ſuſceptiua tantùm eſt atque paſſiua,nulla autem ratione actiua. Forma enim à qua eſt eſſe, ipſa etiam eſt à qua omnis procedit actio atque motio: & omne quod agit, per formam agit:quemadmodum & omne quod eſt,per formam eſt hoc ipſum quod eſt. Vnde quantò formæ rerum ſunt perfectiores,tantò res ipſæ quarum ſunt formæ, nobiliores habent actiones,atque diſpoſitiones perfectiores. Quẽadmodum anima rationalis(quæ eſt omnium formarum nobiliſſima) nobiliſſimas dat homini præ omnibus creaturis operationes,quemadmodum & cœleſtes formæ,ſuis corporibus dant potentiſſimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœleſtes dico ſpiritus)quæ ſunt formę per ſe ſubſiſtentes,& actus puri,non potentes cum materia commiſceri, potentia atque virtute longè ſuperant cætera creata omnia, atque adeò rationalem ipſam animam,quatenus cum materia habet naturale cõmercium. Et ſuper omnia benedictus Deus qui eſt forma perfectiſſima & actus puriſſimus, ſuper omnes formas alias creatas materiales & immateriales, nihil proſus habẽs admixtum potẽtiæ,in infinitum potentia,virtute,ſapiẽtia,& omnibus perfectionibus ſupereminet creatis omnibus quãtumuis

tumuis in suo genere præcellentibus. Qua in re meditatio sese offert nō iniucunda, ei qui materiam velit tanquam entium infimũ & nouissimum ac nihilo proximum, cum Deo qui est entium primum, supremum atq; perfectissimum, & à nihilo prorsus elongatissimum, velut ex opposito comparare atque contrà apponere. Quemadmodum enim materia, pura existens potentia, nihil habens in se actus intrinseci, omniũ maximè passiua est, & tantùm passiua, nulla verò ratione actiua: sic ex aduerso Deus purus actus existens, & forma perfectissima, nihil omnino habens admistum potentiæ, maximè actiuus est super omnia (iuxta Apostoli dictum) in omnibus operans omnia, nulla tamen ratione passiuus, vt à quoquam quicquam possit suscipere. Et quemadmodũ materia cùm ab omni agente naturali passibilis sit, & ad quælibet suscipienda indifferens, quæcunq; à quolibet fuerint prędominante agēte impressa, non potest tamen per se quicquã omnino agere: ita econtrariò Deus cùm ad quælibet agenda sit indifferens, & omnis actionis principiũ, omnia agens ac mouens pro suo libito, non potest tamen pati quippiã à quouis agente, imo nec à seipso, quemadmodum nec in seipsum aliquid agere potest materia. Et quemadmodũ cùm multa accipiat in sese materia, nihil tamen ipsa cuiquam donat: ita econtrariò omnipotens Deus cùm omnia donet omnibus, omnibusque rebus suum esse instillet, & cęteras perfectiones omnes dispenset, nihil tamen ipse à quoquam accipit, neque accipere potēs est. Est ergo materia omnium entium imperfectissima, à Deo quàm longissimè distans, & nihilò atque non enti vicinissima, neque viciniùs quicquã nihilo potest imaginari homo, aut Deus fabricare. Imò non ens simpliciter dicēda est, & non ens in actu, sed tantùm ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

Transuectio in cōsideratione diuinæ perfectionis.

1. Cor. 12.

Quomodo Deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectissimam rem illum creare, CAP. VIII.

CVm autem inter agens & effectum oporteat esse similitudinem, forsitan mirum cuiquam videri poterit, quemadmodum Deus perfectissim⁹ atque purissimus actus & forma simplicissima, aut potuerit aut voluerit hãc impuram potentiam creare. Nam inter infinitam & puram formam, & finitam potentiam nihil actus habentem, nihil apparet similitudinis. Soluitur autem ista dubitatio hoc pacto, quoniã materiam

Quæstio.

Solutio quæstionis.

teriam nō per se creauit Deus, quasi ens aliquod per se subsistens aut quasi hoc aliquid: sed concreauit potiùs cum re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitq́; eam Deus esse sub forma, quam in se recipit, sub qua quodammodo esse habet, atq; ita etiam quodammodo Deo assimilatur, quatenus est sub forma ipsius rei naturalis, cui ipsa substernitur. Neq; simpliciter creatura dicenda videtur, neq; simpliciter creata, sed potiùs concreatura siue concreatū aliquid cū re naturali.

Ex quo consequi videtur satis manifestè, quod ab initio conditionis rerum Deus materiā non fecerit, neq; creauerit absque formis substātialibus, sed omnē materiam sub aliqua certa forma produxit, cœlestem quidem materiā sub forma cœlorum, elementarem verò sub forma elementorū, tametsi formis vlterioribus, per subsequentes sex dies diuinæ operationis, postmodum fuerit completa. Ex hoc etiam patet, materiā non posse sine forma secundū naturam existere, neque esse possibile, vt materia omni prorsus forma sit nuda atque spoliata, neq; vna vnquam posse spoliari, nisi adueniente altera. Imò neq; Deum hoc posse (vt materiā videlicet sine forma creet, aut concreatā per se seruet, absq; omni forma) probabilis quorūdam sentētia est. Aiunt enim, à quo omnis forma aufertur, ab eodem similiter omne esse auferri, cùm forma sit, quæ dat esse rebus. Aliis contrà sentientibus, Deo non esse impossibile, quod naturæ possibile non est, sed potuisse Deum & ab initio sine forma creasse materiam, & etiam nūc eam sine omni forma seruare, licet sub forma creatā. Vtra verò sentētia sanior debeat haberi, nostro nō stat iudicio: quapropter vtramque in sua probabilitate relinquimus. Nemo verò existimet Deo perfectissimo indignū, quòd tam vilem rem creare voluerit, quæ sit nihilo vicinissima. Imò verò hac in re admodum magnificauit potentiā suam qui est omnipotens, dum eam sic demōstrat validam, vt possit etiam in vltimum illud & imperfectissimū, quod à sua essentia quàm lōgissimè distat, attingens à fine vsque ad finem fortiter, id est, à perfectione naturæ angelicæ, vsque ad imperfectionem huius propè nihili.

Diuersa opinio.

Nulla creata virtute fieri posse materiam, sed in omni actione naturali eam præsupponi. Cap. IX.

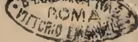
Dictum Aristotelis notandum.

NVlla verò est tā potēs creatura, quæ possit creare vel minimā quantitatē materiæ. Infinitæ enim hoc est virtutis tantùm

tantùm, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodũ innuit Aristoteles, cùm ait, ex nihilo nihil posse fieri. Nam si creatura aliqua materiã primam faceret, necesse esset illam ex nihilo fieri, sicq; creari. Non potest autem creatura creare, neq; ex nihilo q̃ppiã efficere. Potest eñ creatura cũ influxu Dei cooperãte, rẽ quæ aliqualis est in potẽtia, efficere vt talis sit actu, quẽadmodum ignis ex ligni materia, quæ est in potentia ad formam ignis, potest facere ignẽ actu, introducendo in ea formã suæ formæ similẽ. Cæterùm quod in potentia non est, creatura facere nõ potest, vt potentia sit. Hæc ergo causa est, quare cùm agens naturale aliã rem naturalem possit efficere, quẽadmodũ de igne aliũ ignẽ producente iam monstrauimus: materiam tamen producere non potest, quoniam maioris potentiæ est hoc, quàm illud. In omni itaque actione quæ fit à re naturali, præsupponitur materia, in qua forma suscipiatur: quemadmodum & omnis artifex, non nisi ex materia quicquam efficit, neq; item agens naturale quodcunque. Quẽadmodũ ignis nunquam nisi ex præiacẽti materia ignẽ facit. Sicut autẽ diximus de creatione, ita & de annihilatione dicẽdũ est. Rem enim quæ actu est aliquid, potest agens naturale efficere, vt talis actu nõ sit: hoc est, potest formas rerum destruere atq; expellere, nõ potest autem efficere, vt res potẽtia talis non sit: Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitę virtutis est: hoc verò (scilicet materia in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli competit creaturæ. Quin & illud probabilior tenet sententia, non posse talem aliquã creaturam à Deo, licet potẽtissimo, creari, cui virtus illa competat creandi siue annihilandi: neque virtutẽ hanc vlli creaturæ quantumuis nobilissimæ, siue creatæ, siue creandæ, cõmunicari posse, sed eius solius omnipotẽtiæ conuenire. Solus est Deus in cælestibus sursum habitans, qui potuit vniuersam hãc mũdi machinã & molem per maximam, ex nihilo, & materia nusquam præinuenta creare, & eandem potest, cũ voluerit, etiam nũc vsq; in nihilum redigere. Sub- *Sap. 12.* est enim illi, cùm voluerit, posse.

Ex materia ingenerabili & incorruptibili secundum sese transitur ad diuinitatis considerationem. CAP. X.

MEditati hoc in loco possumus, quàm sit stabilissimus in sua essentia Deus, actus purissimus & perfectissimus, ipsumque suũ [illegible] stẽs, si sic permanet stabilis

bilis, quantum ad se attinet, imperfectissima ista materia, quę à Deo est longissima, & nihilo viciniissima, sola sic eam conseruante diuina voluntate. Tametsi enim secundum formas tam substantiales quàm accidentarias plurimùm ipsa varietur accidentaliter, in se tamen essentiali mutatione & intrinseca manet prorsus inuariata, neq; corruptioni est aut generationi, vt cætera corpora naturalia inferiora, subiecta: adeò vt ab initio creationis rerũ, de immẽsa illa mole materiæ, sub qua creata fuerunt cœlum & terra & quæ in eis sunt omnia, nulla materiæ illius particula ne minima quidem deperierit; actione naturalis agentis, quemadmodũ neque minima particula adiecta est, eadẽ virtute. Idque non ob aliud, nisi quòd secundum suam existentiam vel non existentiam, soli subsit diuinæ voluntati: agentibus verò naturalibus, non nisi secundum formarum & accidentium trãsmutationes, est subiecta. Quãtumuis enim humana potentia sæuiat, quantumuis ad perditionem omnimodam conetur, nunquam vsque ad annihilationem pertinget. Poterit quidem efficere vt moriatur homo, & quæ materia erat hominis, iam esse incipiat materia cadaueris, deinde & hoc poterit, igne adhibito, cadauer ipsum in cinerem atque puluerẽ redigere. Verùm etiã si mille syluas in vnius consumptione cadaueris adhibeat, ad hoc nequaquam pertingere valebit, vt puluerem annihilet. Dispergere quidẽ poterit in aërem, aut in aquam, aut in terrã abdere: facere autẽ vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute sua & consilio non poterit. Atque hinc rursum ratio humana cõsyderet, si omnis creata virtus aduersus ipsum quod est omnium vilissimum, non possit præualere, quodque est nihilò proximũ, ad nihilum nõ potest reducere, is qui est actus purissimus, forma perfectissima, esse infinitũ atque plenissimum, quique est à nihilo in infinitum elongatus, Deus omnipotens, quàm sit prorsus creatæ omni virtuti subtractus, & quàm aduersus illum omnis creata virtus, etiam si millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere possit.

Alia cõtẽplatio.

Consurrectio in viuificum Dei affectum, ex præcedentium contemplatione mirabilium. Cap. XI.

Tibi ergo soli Domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu solus non eges quopiam, vt tibi præparet in tuo opere materiã. Nihil erat mundus, & solo eum verbo suscitasti, prodiitq; de nihilo hæc amplissima creatura. Sed nec

Genes. 1.

quisquam

quisquã est, qui nobis possit auferre vel pilum de capite, vt in nihilum pereat, præter te, qui solus es potestatẽ habẽs creãdi & annihilãdi. Quare ergo piissime Domine, timebimus vllã huius mundi potestatẽ? cùm nec animã interimere, nec corpus annihilare valeãt. Vnum hoc tu domine reliquisti impiis persecutoribus, vt possint animã te sitientẽ ab inimica fœdissimaq; carnis huius molestia separare. Quo quid possit homini te verè agnoscenti gratius euenire? Cæterùm neq; corpus neq; animã creatã vlla potestas annihilare potest. Igitur in te Domine sperantes, tuoq; validissimo fulti auxilio, nullã omnino mundi huius pertimescimus quãtumuis præcedentẽ potestatẽ, illud firmissimè sciẽtes, quoniã tua virtus superuincit in immensum, sed confidenter in doctrina benedicti filij tui perstamus, expectantes beatã spem, & aduentum tuum gloriosum, ô maximè Deorũ Deus, quem ipse repromisit nobis. *Luc. 21.* *Mat. 10.* *Tit. 2.*

De forma vt est alterũ principium rerum naturalium, & obiter de materia cœlestium atque inferiorum an eiusdem sint speciei.

CAP. XII.

QVòd ad materiam pertinet, res omnes cognatæ sunt, & secundum speciẽ aut genus penitus indistinctæ. Si quidem in omnibus naturalibus, præcipuè inferioribus istis vna est eadẽq; materia. Nã de materia cœlestium corporum propter ipsorum incorruptibilitatẽ dubitari solet, ob hoc potissimùm, quòd non videatur cœlestiũ corporũ materia esse alienarum impressionum susceptiua, neq; videtur trãsire de forma in formã sed perpetuò sub eadẽ forma, eisdẽ dispositionibus permanere: quod lõgè est à materia corporum horum inferiorum, elementarium atq; mistorũ. Qua ratione permoti opinantur quidã, distinctionem esse ponendã specificã vel genericã, inter materiã cœlestium ingenerabilium & incorruptibilium, & inter materiam elementorum atq; cęterorum mistorum generabilium & corruptibilium. Aliis econtrariò dicentibus, nõ esse ponendã distinctionem vllam talem, siue genericã, siue specificã: sed omnẽ materiã eiusdem esse rationis: aliis dicẽtibus, illã cœlestis materiæ intrãsmutabilitatem non ex ipsa sua natura prouenire, sed ex cõditione & virtute formarũ in ipsis inhabitãtiũ, quibus tãtum Deus naturę virtutẽ cõtulit, vt nullã extraneã impressionẽ patiantur materiã in qua creatæ sunt, suscipere, neq; de forma in formã trãsire: quẽadmodum in rebus quoq; naturalibus videm⁹, quasdã ex sua natura *Cõtraria opiniones de materia cœli.*

natura ad annorum cētenarios perdurare secundum formas inuariatas, dum aliæ breuissimo intereant spatio, quod non dubium est ex formarum prouenire varietate. Quanquā autem his modis de materia cœlestium & inferiorum diuersa sententia est, illud tamen vno ore astruunt omnes, rerū inferiorum omnium vnam eandémq; esse materiā, atq; ita quātum ad hanc, esse secundū speciem indistinctas. Cæterū, ipsa rerum ab inuicē distinctio substantialis atq; specifica, à formis est substantialibus. Siquidem forma est, per quā res actu est, & in certā aliquā speciē redigitur, quæ ex materia prorsus indeterminata est, & in potētia ad quodlibet. Forma itaq; in materia suscepta & producta, cū ea pariter rem vnam substantialiter cōponit, & materiæ quodammodo esse communicans accidentaliter, & cōposito dans esse substantialiter & essentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo sit: materia verò prima, tantùm hoc, vt materia humana sit.

Quid forma.

Ex massa ceræ & impressione sigilli per analogiam declaratur formæ officium. CAP. XIII.

Analogia.

VT autem clarior fiat formæ cognitio, analogiam quandam & comparationem assumimus ceræ & formæ sigilli, per quam vtcunq; cōprehendi poterit formę officium atq; natura. Sicut enim massa ceræ ex se nullam habet imaginem aut formam, sed iuxta sigilli variam sculpturā nata est suscipere diuersas formas, siue hominis, siue leonis imaginē, siue alterius cuiuslibet animalis, dū tamē sub vna qualibet est, pariter nequit esse sub alia, nisi prior abiiciatur, vt cùm in cera impressa est leonis imago, nō potest in eā introduci hominis imago, donec abiiciatur prior leonis, successiuè tamē indifferentes quālibet suscipere potest impressionē. Ita sanè materia, ex sese ad omnem prorsus formam indifferens est & indeterminata, iuxta autem gentis supra ipsam dominiū obtinentis naturā, impressionem recipit formæ, iuxta autē formæ varietatem esse varium suscipit. Forma verò esse accidentarium dat materiæ, & eius indifferentiam suo aduentu sic stringit, vt pariter secum aliam suscipere nequeat. Quod quidem de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniens non est plures formas substantiales simul eidem inesse cōposito, cùm ambæ nō vltimę fuerint, aut etiā cùm altera fuerit nō vltima. Quemadmodū forma corporeitatis, secundum eos qui eā distinctā ab vltima forma in omnibus corporibus ponūt, simul

est cũ anima rationali,& secundũ eorũ sententiã qui tres animas distinctas reponũt in homine,simul sunt anima vegetatiua,sensitiua, & rationalis.Formas autẽ vltimas,impossibile est eidẽ simul inesse,cuiusmodi sunt forma hominis,equi, & asini,forma ignis & aquæ. Successiuè tamen potest quaslibet formas quantumuis contrarias æquè recipere,modò adsit agens quod formã introducat,alia quæ priùs inerat expulsa.

Quomodo forma esse, aut non esse dicenda sit. CAP. XIIII.

RVrsum & illud in proposita analogia aduertendum est, quòd sicuti figura illa aut forma quæ in ceræ massa per sigilli impressionẽ relinquitur, non apparet esse in sigilli imprimentis sculptura:ita forma cùm det esse rei naturali, ipsa tamen nõ hoc esse dicitur,quod cõposito donat vt sit quemadmodum (exempli gratia) donat homini anima rationalis vt homo sit,ipsa tamen homo non dicitur,neq; est.Imò forma cùm det esse rebus,ipsa tamen non tam esse per se,quàm coëxistere vel inesse dicenda videtur. Nõ enim est forma,eo modo,quo hoc aliquid siue cõpositum naturale est,aut quasi per se subsistens,sed tanquam inexistens,quemadmodum de accidente dici solet,quod eius esse sit inesse. Accidens enim quodlibet esse dicitur,non quia ipsum per aliquid est,quomodo res naturalis,per formã est:sed magis quia per ipsum,subiectum cui inest,aliquale est. Sic etiã substãtialis forma, eatenus est,quatenus per ipsam res naturalis est,non quatenus ipsa per aliquid est,vt magis propriè dici debere videatur ipsa inesse rei,aut rẽ informare, quàm simpliciter esse. Loquimur de formis purè naturalibus, & quæ nullã habent per se subsistentiã.Rationalis etenim anima,quatenus per se subsistẽs à corpore separatim potest permanere, eaten⁹ per se ens nõ solùm inexistẽs,rectè nominari potest.Et formæ illæ immateriales angelicæ,per se, entia, & quidẽ nobilissima entia sunt. Super omnia verò forma illa purissima & actus perfectissimus atq; inestimabilis,ens primũ est atq; supremũ, imò totius essentiæ plenitudo, non per se tantùm felicissimè subsistens,sed omnium insuper rerum essentias, in suo esse plenissimo,benignissimè continens atque concludens.

Comparatur forma aliquatenus cum Deo secundum similitudinem & vicinitatem. CAP. XV.

QVemadmodum verò suprà diximus de materia; quòd à Deo quàm longissimè distet,& penè nihil habeat cum

illo similitudinis, ita ecõtrariò de forma videtur, eã nimirum esse Deo adsimilem, Deoq; vicinã, cùm sit etiam ipse forma quædã perfectissima, & actus purissimus. Neq; difficile fuerit ei qui rectè intellexerit suprà positã materiæ ad Deum cõparationem, quæ secundum dissimilitudinẽ fiebat, formæ quoque ad Deum per similitudinem applicare: in omnibus enim iis cõparari forma secundum similitudinem cum Deo poterit, in quibus materia dissimilis fuit declarata, tametsi in immensum semper excellat diuina perfectio, & in infinitum ab ea deficiat formæ similitudo. Nõ fuerit autem inutile, ad formæ clariorem habendã notitiã, & potissimũ ad Dei perfectionem aliquantò habendã cognitionem, adinuicem ista cõparare, & in quibus similitudo sit, atq; etiã dissimilitudo ostendere. Deus itaq; sicuti actus purus est & simplicissim⁹, ex materia nõ cõpositus: ita & forma rei naturalis actus purus est & simplex, ex materia nõ compositus. In hoc tamen à Dei perfectione deficit, quoniã cùm materia quæ est potentia pura, cõmunicat atq; societatem habet in ea inhabitãs, & cũ ea pariter rem naturalem componens, cũ Deus nullã omnino potentiam secum admittat, neq; compositionem sciat. Rursum quẽadmodũ Deus summè actiuus est omnia operans in omnibus, quatenus actus purissimus & perfectissimus atq; infinitus: ita forma omnis substãtialis, virtutem habet agẽdi, operaturq; in corpore omnia quæ sunt rei, quam constituit, cõuenientia. Verùm in hoc deficit, quòd limitata sit eius actiuitas, vt non quemlibet possit effectum indifferenter operari, sed tantùm quæ rei conueniũt quam componit, cum Deus infinita & illimitata sua virtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino sit actio, quæ ab eius non emanat immensa virtute. Iterum in hoc cum Deo cõuenit, quoniã principium actiuum existens, pati nõ potest, neq; aliunde quicquã suscipere. Sic enim forma principium tantùm actiuũ est, nõ autem passiuum, quomodo materia tantùm passiua est, non autem actiua. Neq; ipsa alias nouit in se formas, potissimum corporeas suscipere, neq; secundũ eã res naturales patitur. A diuina tamẽ perfectione adeò deficit, vt etiã ad corruptionẽ, cõtrariæ virtute perueniat, cùm eam præ dominari contigerit.

Amplius quẽadmodum Deus esse donans rebus & omnia omnibus elargiens, nihil ipse recipit, neq; recipere potẽs est: ita forma substantialis cùm esse donet rebus, atq; ipsi etiam

materiæ,& omnia in eis quæ côueniunt operetur atq; elargiatur,ipsa tamē à materia vicissim nil recipit. In hoc tamen deficit, quoniam ille omnia largitur omnibus, hæc autem suo tantùm composito atque etiam peculiariter, quantum ad materiam,nullum illi donat esse intrinsecum, cùm Deus rebus omnibus hoc ipsum donet, quod substantialiter sunt. Et Deus quidem nec recipit aliquid ab iis quibus benefacit, neque commodum vllum accipit.Forma verò in materia, vt in domo necessaria inhabitat:& ea vtitur vt officina, extra qaam prorsus nec existere possit, neque quicquam operari, nihilò certè ampliùs quàm materia ipsa sine forma.Patet ergo, quemadmodum forma Deo sit adsimilis, eique secundum qualemcunque similitudinem,tametsi deficientem, vicina possit demonstrari.

Quemadmodum materia dicatur appetere formam tam absentem quàm præsentem. CAP. XV.

SVperest nunc, de mutuo amore atque appetitu materiæ ad formam,& formæ vicissim ad materiã,vt aliquid dicamus.Neq; enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriã magnificabit.Aduertendum ergo est,quòd sicut rationalibus creatûris Deus appetitum dedit rationalem,quæ voluntas nominatur,per quam ea quæ secundum rationem sibi cognoscũt vtilia appetunt,absentia desyderando, præsentia amando,ea verò quæ inconuenientia fugiunt,absentia detestando,& de præsentibus tristando:brutis verò animãtibus appetitũ sensitiuum,quò ea quæ per sensum vt commoda apprehenduntur, prosequerentur,itidem & incommoda fugerēt:sic rebus naturalibus sensu atque ratione carentibus,naturæ autor Deus naturalem quendam instillauit indiditque affectum siue appetitum,atque desyderium,quo res quælibet naturaliter suã perfectionē appetit,atque id quod sibi secundũ naturã côueniens est diligit,ita vt si adsit,in eo cõplaceat, & velut oblectetur:si verò absit,desyderet, atque ad ipsum acquirendum quantũ ex se est,tendat atque conetur.Quemadmodũ aqua, naturaliter frigus desyderat,& locũ deorsum. Et quidē vbi præsens adest frigiditas,oblectatur & gaudet in ea,eaq; quoad valet seruare conatur.Si forsitã absfuerit, ab extrinseco nimirũ agēte expulsa,nõ quiescit donec illã rursum in sese recuperet.Sic lapis si in naturali est loco,quiescit & oblectatur in eo sine violētia.Si verò extra illũ alibi detineatur,desiderabit

Appetitus varius.

nihilomi

nihilominus eundem, & ad eum quantũ ex se est conabitur vt tẽdat atq; perueniat: moxq; vbi forte impedimentũ ipsum detinẽs fuerit substractũ, illuc motu festinabit, quò prius tẽdebat desyderio. Hoc modo imperfectũ omne (vt diximus) suam amat perfectionem, & illud appetit atque desyderat, à quo habet perfici. Quapropter, eũ ex supradictis euadat manifestũ, materiã accipere suam quandam perfectionem à forma, per quã nimirũ eius infinitas finitur, & indifferẽtia stringitur atque limitatur, & à qua esse accipit accidẽtariũ & accidẽtarias alias dispositiones, quibus suo quodã modo perficitur, nõ est difficile intelligere quo modo materia formã appetat ac diligat, ita vt absentẽ desyderet atque ad eam tẽdat: presentem verò amet, inq; ea complaceat, nempe vt id quod imperfectum est, suam appetit perfectionem.

Quemadmodum forma appetat materiam. CAP. XVII.

CÆterùm, quomodo forma perfectior; materiam rẽ imperfectissimam ac nihilo vicinissimam appetat, mirũ forsitã cuiquam id videatur. Oritur autem hæc admiratio ex humani cordis peruersitate. Sic enim vani sunt filij hominũ, vt non amẽt neque desyderent nisi eos à quibus emolumenti aliquid sperent. Neque nisi vilẽ hunc nouerũt & mercenariũ amorem, quo materia formã & inuicem se filij huius seculi amãt. Nimirum vilissimis rebus & infimis, materiæ, & crassis carnalibus vilis eiusmodi, & infimis competit amor. Cæterùm, est præter illum alius amor longè nobilior, quo perfectum omne imperfectũ amat atque desyderat, non vt ab ipso accipiat aliquid, sed in hoc magis vt ipsum perficiat. Et sic sanè forma gaudet egenti atque nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accepit gratis, libenter elargiri, quasi intelligat bonum quò cõmunius, eò melius ac perfectius esse. In hoc enim diuinæ largitati multùm assimilatur, quæ nos nõn ob nostra diligit (si quidem bonorum nostrorum ipsa non indiget) sed ob seipsam potius diffundendam, suamque immensam bonitatem in nobis communicãdam. Quanquam ex supradictis constet, materiã etiam formæ esse necessariam, & maximo omnino vsui, vt in ea habitet, & quasi in officina omnem suam operationem operetur atq; seruet, vt hac quoque ratione ipsam meritò debeat expetere, quemadmodum nõ solùm fœmina appetit virum, sed econuersò vir etiam, licet perfectior, fœminam.

Psal. 15.

Proponitur

Proponitur quæstio de rationali anima, an etiam ipsa materiam appetat. CHAP. XVIII.

VErùm, quantùm ad hanc rem attinet, peculiaris quædã dubitatio de rationali anima (quæ forma substantialis est hominis) moueri rationabiliter potest, num etiam ipsa, vt cæteræ substantiales formæ, à materia inseparabiles, materiã apppetat naturaliter. Videtur enim & ratione & autoritate mõstrari, quod ipsa magis odio debeat erga corpus affici, in quo inhabitat. Ratione quidem sic. Omnis enim res, naturaliter in eo magis statu esse desyderat, in quo sibi meliùs esse sentit, & in quo operationes sibi cõuenienter magis debitè magisque rite possit exercere. Rationalis autem anima, per corporis huius crassitiem ita obuoluitur, vt operationes suas nobilissimas quas habet, nẽpe intelligere & velle minus rectè possit exercere, quàm si ipsa à corpore foret separata. Sic enim anima rationalis corporis crassitie impeditur, quomodo oculus alioqui rectè dispositus, pellicula obuolutus clarè rem ipsam cernere nequit. Iuxta illud sapiẽtis, Caro quæ corrumpitur aggrauat animã, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantẽ. Videtur ergo anima naturaliter desyderare magis, vt à nube carnis huius separetur, quàm vt ei cõiungatur. Neque præsens corpori videtur in eo posse oblectari, neque absens ipsum desyderare, quod in præstãtissimarum suarum operationum exercitio sibi nouit præbere impedimentum. Rursum, videmus formas illas immateriales spiritus cœlestes materiam nõ appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametsi forsitan in materia oblectetur, donec in ea inest, cùm tamen fuerit separata, iam illis modo quodã per se subsistẽdi assimilatã, nõ vltrà ad materiã trahi desyderio. Accedit his sanctarũ scripturarũ autoritas, sanctorumq; patrũ testimonia. Beatus enim Paulus dissolui cupit, & corpore magis exui, vt Christo Domino possit coniungi. Et idẽ ipse de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorem, atque alio rursum, in hoc corpore grauatus ingemiscit, sciẽs quoniam si terrestris ista domus corporalis huius habitationis per mortem dissoluatur, domum habiturus sit à Deo nõ manufactam, id est, gloriæ æternæ accepturus mansionem. Sancti quoque patres, corpus istud quod circunferimus, carcerem siue ergastulum & exilij locum, atque aliis huiusmodi variis nominibus nominandũ putauerũ. Nemo verò est, qui non

Quæstio de anima rationali in materia.

Phil. 1.

Rom. 7.

2. Cor 5.

non de ergaſtulo & loco carceris libenter velit liberari, a que liberatus quiſquam ad locũ eiuſmodi quærit redire. Videtur ergo anima quæ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neque ipſum abſens deſiderare.

Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantum ad appetitum materiæ. CAP. XIX.

PRo ſolutione autem huius dubitationis ſciendum eſt, diuerſitatem eſſe(quãtum ad hanc rem) inter formas prorſus immateriales, & quæ prorſus cum materia componi non poſſunt, cuiuſmodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animã rationalem, quę tametſi non ita ſit materialis vt cæteræ corporeæ, quæ extra materiã non poſſunt ſubſiſtere, eſt tamen eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cũ materia quid vnum(nempe rem naturalem) poſſit conſtituere. Quæ enim prorſus immateriales ſũt, & cũ materia cõponi nõ poſſunt, his procul dubio nullus ineſt ad materiam appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus qui nunquam poſſet impleri? Anima tamen rationalis, quoniam ex ſua natura hoc habet, vt cũ materia ſimul rẽ poſſit cõponere, & quidem rem inter res omnes naturales nobiliſſimam, nẽpe hominem, idcirco dubitandum nõ eſt, quin ad materiam habeat naturalem appetitũ, ita vt & abſentẽ deſyderet, & præſentem amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cæleſtibus ſpiritibus ſimilior, dum per ſe ſubſiſtat extra corpus, eò quòd tunc ſine materia ſit atque ita forſitan perfectior in eo ſtatu videri poſſit, ſeparata exiſtens, quia tamen ab optimo cõditore non ſeparatim ipſa, neque per ſe, neque propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominem ipſum totũ, vt ipſa videlicet cum corpore hominẽ componeret(partes enim propter totum ſunt, & nõ propter partes totum) idcirco ſuæ cõditionis memor, ſemper corpus deſyderat & amat. Longè verò diuerſum eſt de formis illis cæleſtibus, quæ neque in materia creatæ ſunt neque ad ſimul cum alio rem aliquàm componendam, ſed vt per ſe ſubſiſterent, conditæ ſunt ab initio.

Differẽtia animæ rationalis à formis aliis immaterialibus.

Soluitur propoſita ſuperius obiectio, & quomodo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipſum, declaratur. CAP. XX.

AD ea verò quæ in contrarium obiecta videntur, reſponderi debet, ea procedere cõtra corruptæ carnis miſeriã,

quæ

quæ non ex ipsa conditione primæ materię, neq; ex corporis natura, sed per accidēs ex primi parētis inobediētia, in ipsum corpus intrauit, & per propagationē in omniū posteroiū corpora deriuatur. Vnde quoties contra carnē vel corpus, in scripturis aut in patrū scriptis fit exclamatio, nō cōtra ipsam corporis naturā, neq; aduersus corpus ipsum per sese, sed aduersus corruptionē & peruersitatē & multimodā miseriā in carne humana post peccatū inhabitātē, intelligi debet indignatio. Vnde nō simpliciter corpus, sed corpus quod corrūpitur, Sapiens dicit aggrauare animā. Neque Paulus à corpore simpliciter vult liberari, vt ipsum nunquā recipiat: sed à corpore mortis huius, id est, à corpore vt nunc est, hoc est, ab ista miseria multimoda, quę in corpore adhuc inhabitet. Neq; Paulus dissolui cupit à corpore, vt corpus nunquam velit recipere: neq; sic ingemiscit in hoc corpore, vt prorsus velit expoliari, & corpore omnino priuati: sed ad hoc vult corpore exui mortali & misero, eoq; ad tempus permanere priuatus, vt absorbeatur mortaliras à vita, & recipiat aliquādo ex Dei munere gloriosum, quod fœtidū atque sordidū olim deposuerat. Sic etiā corpus istud, in eo statu miseriæ quo nūc est, obscurum, crassum, corruptibile, & tardum, rectè carcer nūcupatur, insuper & ergastulū, & locus laboris atq; exilij. Quia donec in eo secundum statū in quo nūc est anima inhabitat, magni laboris opus habet in prauis ipsius cupiditatibus refrenandis atq; expugnandis propter corruptionē quæ ex prima inobedientia in ipso inhabitat. Verùm hæc omnia nihil aliud probant, quàm animā meritò carnis istā corruptionē, & omnem quæ ex corruptione est miseriā, detestari. Non autem consequitur, quòd per se corpus ipsum odio habere aut detestari debeat. Similiter & quod de impedimento dicebatur à corpore in animam veniēte, ad corporis miseriam & crassitiem referri debet. Cùm enim resurrexerit olim virtute diuina corpus hoc nostrum in incorruptione, in virtute, in subtilitate, in agilitate, cæterísq; perfectionibus, omni crassitie atq; imperfectione ex Dei dono deposita, nullum erit animæ rationali ab ipso impedimentū, quin in corpore posita eiq; reunita glorificato possit beatifica visione Deum etiam facie ad faciem contemplari, & amore inæstimabili eo dulcissimè perfrui. Et erit tunc quidem animæ plenum gaudium, cùm ipsam carnem, qua dū viueret homo velut ministra vsa fuerat,

Sapiē. 9. *Rom. 7.* *Philip. 1.* *1. Cor. 5.* *1. Cor. 15.* *1. Cor. 3.*

rat, ad hanc gloriã apud Deum bonis actionibus promeredã, sibi viderit in pręmij quoq; iucunditate cõsociatã, & gaudebit indubiè videre in consolatione sociã, quam in labore vitę habuerat ministram atq; adiutricẽ. Ex his ergo manifestum relinquitur, quẽadmodum rationalis anima æquè atq; cęterę substantiales formæ, materiam appetat atque desideret.

De priuatione, vt est principium quoddam transmutationis rerum naturalium. Cap. XXI.

QVoniã autẽ (sicuti iã diximus) forma perficit materiam, & ad omnẽ formã est materia indifferens, penitus ex se indeterminata, adeò vt quęlibet materia omnes omnium rerum formas suscipere per successionẽ nata sit, quanquã simul eas cõtinere nequeat: hinc fit, vt materia indeterminatè qualibet formã desideret & amet. Vnde & præsentem formã atq; hospitatã materia amat, & seruare eã absq; fastidio cupit: & tamen quoniã indeterminata est, eas quas non habet, similiter desiderat, atq; conatur habere: & genuino quodam natiuoq; conatu ad eas tendit, cupitque de forma transire in formam, quasi hac ratione suæ quærens imperfectioni mederi. Atq; ita fit, vt collaboret ad eius formæ quam habet destructionem, dum aliam quærit, quæ hãc est expulsura quam habet. Et licet non hoc per se intendat, cõsequens tamen est, vt aduueniente forma alia, prior licet perfectior emigret, atque abscedat: atque ita per accidens, dum eam desiderat acquirere formam quã non habet, seipsam priuat ea quam habebat. Sanè materia omnes pariter formas, si id fieri posset, libens sustineret, optarétq; (si fieri id posset) impleri simul omnibus: sed formæ plures se pariter nõ cõpatiuntur (de vltimis rerum formis loquimur) sicut nec pluriũ sigillorũ impressiones, pariter in eadem massa coëxistere valent. Atque ita adueniente vna, necessariò pellitur altera. Atque ex his patet, quẽadmodũ priuatio formarũ absentium in materia, earũ videlicet quas ipsa nata sit habere, & actu non habet, causa quædã sit, quare res trãsmutẽtur, & materia rerũ naturalium de forma trãseat in formã. Quam ob causam dixit Philosophus, priuationem conari ad maleficium rei. Atque hinc est, quod vulgò priuationem tertium principium ponunt transmutationis rerum naturalium. Quia enim materia formis aliis substantialibus caret, quas non habet & nata est habere, hinc est, quòd ad eas tendit desiderio, quas non habet, sicque per se ad nouæ

Dictum Aristotelis notandum.

primæ

formæ acquisitionem, ac proinde ad nouæ rei generationem tendit: per accidens verò ad prioris formæ amissionem: atque ex consequenti prioris rei maleficium & corruptionem. Non debet tamē priuatio ista principium dici rerum naturalium, sed tātùm principium trāsmutationis rerum naturalium. Nō enim rem ipsam substantialiter componit, neq; in re manet postquàm generata est: sed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abiicitur, quæ ad prioris maleficiū machinata fuit. Quemadmodum cùm in subiectum quodlibet habitus introducitur priuatio eiicitur, cùm nequeant opposita simul inesse eidē. Vnde cùm principia rerum naturalium (vt suprà patuit) res ipsas naturales debeant constituere atque substātialiter componere: manifestum est priuationem non esse dicēdam principium rerum naturalium. Transmutationis tamen earum principium ratione suprapositas poterit admitti.

Quomodo intelligendum, priuationem esse transmutationis principium, & ad rei maleficium conari. CAP. XXII.

CVm verò in præcedentibus diximus de priuatione, quòd ipsa ad maleficium rei machineretur: & de materia, quòd conetur atq; laboret ad nouæ formæ acquisitionē, sicque per accidens ad veteris expulsionem, & rei perditionē: nemo ita intelligat (quemadmodum verborū facies forsitā prætendit) quasi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi, per quam ipsa conetur & operetur rei naturalis corruptionē, aut materiam virtutem aliquā actiuam similem habere ratione priuationis, per quā ipsa aliquid efficiat ad formæ vnius expulsionem, & acquisitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipsa (quæ ens rerum non est, sed entis potiùs priuatio, & non existentia tantùm formæ in subiecto apto eam habere) poterit vllam habere actiuitatis efficaciam? Sed & de materia iam suprà declaratum est, agēdi virtutē ei minimè cōpetere, neq; generare quicquā aut corrumpere, neq; destruere posse neq; producere. Quod ergò de priuatione dictum est, eam ad rei maleficium machinari: intelligendum est secundū occasionem. Siquidem priuatio formæ substantialis in materia ipsa est occasio ob quam corruptioni res est obnoxia. Quod ex eius definitione facilè intelligi potest, quæ est hæc:

Formæ priuatio est, non existentia eius in subiecto eam habere nato.

Quemadmodum cęcitas, carentia eſt & nõ exiſtentia viſus in hominis oculo, qui aptus eſt potẽtiam talem in ſe habere. Hoc itaque modo, quoniam materia apta & nata eſt habere quamlibet formam, non tamen habet niſi vnam ſub qua exiſtit, conſtat aliarum omnium formarum in ea eſſe priuationem. Et quoniam ſic quamlibet aliarum ęquè habere apta eſt & nata, atq; vnam hanc pro tẽpore inexiſtentẽ, hinc fit occaſionaliter, vt quacunq; virtute agentis naturali ſuperueniẽte, ſi ipſam prædominari contingat virtuti formæ ipſius quę inhabitat, materia ipſa ſtatim agentis prædominantis impreſſionem accepret, nullo vtiq; formæ prioris odio, ſed ratione inexiſtentis priuationis, quoniam videlicet & formam iſtam quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æquè atq; eam quã tenebat. Vnde propter hanc indifferentiã, iuxta virtutem prædominãtis agentis, ſemper ipſa materia parata eſt de forma tranſire in formam. Quemadmodum ciuitas, quæ in medio duorũ regnorum poſita neutri eſt addicta, ſed quaſi media & neutra ad vtrũq; eſt indifferens, propter ſuã hãc indifferentiã frequenter contrarios habet ſiue hoſpites ſiue dominos. Vtrumlibet enim regnorũ illorũ prædominari contigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & ſi alter ex regibus in eam ingreſſus fuerit, ſuperueniens autem alter virtute ſuperauerit, victorẽ ſuſcipiet, pulſo altero, non vtiq; prioris odio, ſed ratione indifferentiæ, quoniã prædominatus eſt ſuperueniens. Et quomodo hac in re dici poteſt indifferentia illa, cauſa eſſe & occaſio expulſionis regis prioris, non tamen quicquam efficit neque agit illa indifferentia, ſiue (vt ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

Comparatio ad propoſitam rem accõmoda.

An in materia corporum cœleſtium inſit ſupradicta priuatio.

CAP. XXIII.

DE cœleſtium verò corporum materia dubitari poteſt, num habeat etiam ipſa huiuſmodi in ſe priuationem. Si enim ſimilem habere dicatur, videbũtur cœleſtia corpora corruptioni quoq; ſubiecta, cùm ſit iſta priuatio principiũ tranſmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem eſt ratio, idem videtur conſequi effectus. Quòd verò iſta priuatio in cœleſtiũ corporum materia ponẽda ſit, eorum maximè ſententiam conſequi videtur, qui materiã ponunt eadem ſpecie in cœleſtibus atq; in his inferioribus. Nã ſi vnius eiuſdemq; ſpeciei ſit omnis materia: videbitur, quomodo inferiorum

iſtorum

istorum materia ex sua natura est indeterminata & indifferens ad omnē formā,& quālibet apta & nata habere, eā etiā quam nunquam habuit,neq; est habitura: ita etiam cœlestiū materiam aptam & natam habere quamlibet formam,atque ita cū aliis omnibus careat præter eā quā habet, omniū aliarū in ea esse priuationē. Quod si admittatur, quæstio deinde fiet cur minus sint obnoxia corruptioni cœlestia corpora quā inferiora, & quā ob rē illorū materia nō ita de forma trāsire posit in formā, quēadmodū materia inferiorū istorum.

Soluitur quæstio proposita, & vnde cœlestibus corporibus sua sit incorruptibilitas monstratur. CAP. XXIIII.

PRopositæ verò quæstioni responderi poterit, admittendo priuationem qualē diximus etiam in cœlestium corporum inueniri materia, neq; tamē consequi,vt materia ipsa ratione huius priuationis transire posit à forma in formam, ac proinde corpora ipsa cœlestia transmutationi, quæ est secundum generationem & corruptionem,sint obnoxia.Formæ enim substantiales cœlestium corporum,cùm sint perfectisimæ in informando suam materiam, sic eam sua perfectione implent, & (licet ex se differentem) solidisima dispositione validisimisq; qualitatibus stabiliunt, tamq; potentes sunt ad se seruādum in ea sub qua ab initio creatæ sunt materia,vt nullum sit agens naturale creatum tantæ virtutis, quod aduersus ipsarum aliquā posit præualere. Neq; patiuntur in suam quam inhabitant materiam, vllam omnino extraneā impresionem vllo pacto repugnātem introduci: atq; ita propter formæ perfectionem fit, vt de forma in formam transire non posit materia. Et quidem rectiùs videtur ac rationi magis cōsentaneum, vt cœlorum imposibilitatē & incorruptibilitatem asignemus ex parte formæ, quam ex ipsa natura materiæ. Quod vt intelligatur clariùs, suprapositam libet analogiā resumere Ciuitas enim illa indifferens & neutra,quam capite XXII.proposuimus, duorum regnorū velut mediā, tametsi ex se sit indifferēs & neutra, & iuxta prædominantis regni virtutem,temporis successu, nunc huic,nunc illi subiicitur,transitq; de domino in dominū: potest tamen, si præpotentem admodum regem contigerit illam occupare ita validisimis turribus, arcibus, castris,muris, vallis,& firmisimo præsidio muniri,diligētisima quoq;adhibita custodia fidelissimè obseruari,tam vtiq; potenter,sapienter,& vali-

dè, vt spes vltrà non videatur contrario domino aliquando se posse illius potentiæ præualere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primùm erat indifferens & neutra, atq; etiãnũ, quã tum ex se talis permanet, per virtutẽ nimiam & fortissimam munitionem occupantis & prædominantis facta est modo quodam eius iam regno & potestati addicta. Neque poterit vltrà de domino transire in dominum, aut de regno ad regnum, nõ vtique ratione ipsius ciuitatis, sed ratione occupãtis cuius potentiæ nimiæ non videtur spes, vt aliquando potestas contraria resistat. Sic sanè & de cœlesti materia dicẽdum, propter perfectionem & potentiam formæ potentissimæ in informando, quæ illi data est ab initio, eam de forma in formam transire non posse, quoniam agens naturale deest quod illi possit vel aliam imprimere, vel suam auferre.

Soluitur superius obiecta ratio. CAP. XXV.

AD rationem verò quæ in oppositum obiiciabatur, proponentem, vbi eadem est causa eundem etiam consequi effectum, respõdebitur, non esse nisi occasionem similem in cœlestibus & inferioribus, cùm priuatio (vt suprà dictum est) non sit vera causa per se effectiua ipsius transmutationis de forma in formã, sed tãtùm occasio, & causa sine qua non. Nisi enim in materia esset priuatio formarum absentium, & nisi eas esset apta habere quas non habet: nunquam de forma transmutaretur ad formam. Atque eatenus dicitur priuatio occasio esse, & causa tantùm sine qua non, ac consequenter principium quoddam transmutationis huiusmodi. Cæterùm huius transmutationis veram & efficientem causam diximus esse agens naturale quod prædominans impressiones formæ inexistenti contrarias, & formæ, quam ipsum vult introducere cõuenientes imprimit in materiã: sicq; eã de forma transire facit sua actiua virtute in formam. Quamuis ergo eadẽ admittatur occasio transmutationis in cœlestibus, atq; inferioribus istis, non tamen est causa eadem Non est autem necesse, quotiescunque eadẽ occurrit occasio, siue eadem causa sine qua non, vt idem ponatur effectus, quemadmodum securis accuties occasio quædam est, & causa sine qua non sectionis ligni. Non enim secaret securis, nisi acuta. Non est tamen necesse, vt semper fiat sectio donec est securis acuta: sed veram causam adesse oportet, & sectionem efficientem (hoc est ipsum secantem) priusquàm fiat sectio. Vbi autem

defuerit

defuerit secans, quantumuis acuta iaceat securis, non fiet ligni sectio. Ita & in proposito, quia agẽs inueniri nullum potest, quod effectum eiusmodi producat in cœlesti materia, nempe transmutationem in formam aliam: nihil proficit occasio sola. Nihil enim prodesse valet præsentia caussæ sine qua non vbi defuerit caussa quæ effectum ipsum operetur.

Quomodo vim nullã patiantur corporum cœlestium materiæ, in eo quòd de forma non transeant in formam. CAP. XXVI.

SEd videri forsitan poterit vim pati cœlestium materia, & violenter cohiberi à formis, ne transeat in formas alias. Cùm enim ex sua natura dicatur materia cupere transitũ de forma in formam, si ab hoc cohibeatur atque impediatur, videtur id non carere violentia. Apparet autem inconueniens admittere perpetuam talem in nobilissimis illis corporibus violentiam. Verùm diligentius attendentes comperiemus cœlestium corporum materiam prorsus nullã vim à suis formis perpeti, imò quietem bonam & stabilitatem congruam sic eam accipere, id quod suprapositæ analogiæ consideratio facilè monstrat per similitudinem. Quomodo enim ciuitas illa ex se indifferens & neutra nullũ patitur violentiæ incommodum, ex eo quod potens ille imperator sic eam sibi firmat munitionibus validis atq; diligenti custodia, ad eum modum quem suprà expressimus, imò magis quietem dulcem, & bona commoda consequitur, dum à perpetua illa instabilitate liberatur, & stabili mansione in ipsa habitantis imperatoris ornatur, ditatur, perficiturque plurimùm. Ita per omnẽ modum, nulla fit materiæ cœlesti violentia, cũ per nobilissimas formas stabili mansione in ipsa inhabitantes ab instabilitate eiusmodi liberatur, perfectissimis qualitatibus & nobili dispositione semper plenissima, eò quòd nobilissimarũ formarum sit habitaculum. Ex imperfectione enim est, quòd ita instabilis existens materia semper quærat de forma trãsire in formam. Neq; malè puerorum cupiditati materiæ hoc desiderium potest cõparari, quos videmus nonnũquam ea quæ in manibus habent siue cibaria, siue alia quælibet proiicere, vt alia quæ forte porrigũtur, item apprehendant. Neq; tarò panem aut carnes abiiciũt è manibus, vt lapidem, aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidę instabilitati parentes bene consulunt, neq; vim vllã eis faciũt dum pro cibo quẽ tenent aliud nihil apprehendere eos sinũt.

Obiectio.

Obiectionis solutio.

Instabilitas ex imperfectio est.

Sic ſanè & materiæ frequēter euenit, cum ſua inſtabilitate ſemper tranſire geſtiat, pro forma nobiliſſima & perfectioribus qualitatibus ſub quibus ſtabat, formam imperfectiorem & viliores diſpoſitiones vti recipiat, cani illi Æſopico non admodum diſſimilis, qui pro carnis vmbra, quæ videbatur in aqua maior: carnis ſubſtantiam ſibi permiſit dentibus excidere. Huic verò inſtabilitati dum forma cœleſtis ſua perfectione medetur, non ſolùm vim non facit materiæ, verumetiam quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio.

Canis Æſopicus.

Quemadmodum corpora glorificata poſt reſurrectionem, ſub ſuis formis ſempiterna atque dulciſsima quiete requieſcant.

CAP. XXVII.

QVod autem nunc de materia & formis cœleſtiū corporum diximus, idem etiā de materia in hominibus glorificatis poſt factam reſurrectionem dicendum videtur, nulla videlicet violentia eam à ſuo illo tranſitu in varias formas cohiberi; neque violenter detineri, ſed quiete ſumma atque dulciſſima ex immortalitatis dono, ſub ſuis quamque formis ita firmari atque ſtabiliri, vt nullo amplius tranſitu perdere valeant quam habent, vel quam nō habent acquirere. In hoc tamen eſt conſiderāda diuerſitas, quod in cœleſtibus corporibus, formæ ipſæ ex ſua perfectione naturaliter ita materiam, quam informant, perficiunt atque ſtabiliunt, vt extraneam impreſſionem recipere non valeant. In hominibus autem poſt reſurrectionem futuris glorioſis, non ipſa naturalis animæ virtus hoc præſtabit, ſed Dei volūtas & beneplacitum, ita vt in beatorum corporibus hoc ſit præſtitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitum, quod cœleſtibus orbibus ipſe naturæ autor, ſecundum primā contulit inſtitutionem. Et quidem quod ad damnatos attinet, quos etiam neceſſe erit (iuxta ſacratiſſimæ catholicæ fidei confeſſionem) tuba canente, in ſuis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere, ſi in eis ponamus violentiam perpetuam, nullum ſempiternum videbitur inconueniens, illic nimirum, vbi horror & terror, nullus verò ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iuſtitia, violenta (quæ natura perpetuò non ſuſtinet) ſuæ diuinitatis potentia ad vltionem eis in æternitate ſuſtentabit. Cæterùm, in corporibus beatorum glorioſiſſimo illo immortalitatis dono ex diuini conſpectus cōſortio factis immortalibus dulciſſima vtique pace & quiete

1. Cor 15.

Iob 10.

&quiete suauissima nihil dubium est quiescere pauperculam ex se & egenam illam materiam, cum sua hospita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat ministra, ita in patria, dulcissimæ tunc beatitudinis erit socia. Si enim potest cœlestis corporis forma ab institutione naturæ, suam quam inhabitat materiam in se stabilire, eámque in pace & quiete perpetua possidere, poterit & hoc rationalis anima in Deum iam absorpta, cùm plenitudinem acceperit inhabitãtis in se diuinitatis, ex Dei volũtate, eam videlicet quę illi restituetur habitationẽ stabilem sibi atque perpetuam seruare, sicq; sibi firmo fœdere, & solidissima colligatione connectere, vt vltrà ab ea pelli non possit. Similiter & in impiis, ad æternã exercendã vindictam, colligationẽ hãc faciet iustus ille vltor, vt perpetuis tormẽtis & suppliciis inæstimabilibus, vltrà à corpore anima, quantumcunq; desiderauerit, separari omnino non possit. Illis quidẽ ad gloriam æternam, vt ab ea, ad quam semel admissi fuerant, beatitudine nõ possint excidere. His verò ad sempiterna supplicia, vt cruciatibus diabolo & ministris eius ab initio præparatis, nũquã valeãt abesse.

Et hactenus quidẽ, quæ de rerum naturalium principiis, ad omnipotentis Dei notitiã & gloriam cõducere videbantur, pro nostra paruitate tractauimus. Proximum est, vt ad earũ causas vtcunq; explicandas, altero libro trãseamus, si priùs in ipso libri huius termino, ex iis quę diximus, laudis qualecũque cãticum cecinerimus altissimo rerum omnium domino, qui super omnia viuit benedictus in æterna secula. Amen.

Finit ad Dei omnipotentis gloriam, Liber primus consideration is Physicæ.

PSALMVS LAVDIS, AD CONCLVSIONIS

terminum, primo & optimo rerum omnium Principio.

Confitebor tibi Domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non est similis tui in diis Domine, & non est secundũ opera tua.

Tu solus inhabitas æternitatem cum vnigenito tuo, in sancto spiritu semper perfectus atque beatus.

Cælo tibi opus non erat, vt sederes in eo: terra verò & vniuersa quæ sunt in ea, quem tibi vsum præbere poterunt, qui rebus nullis indiges?

Quia voluisti, quãdo voluisti, sicut voluisti, ita verbo dixisti, &

surrexit vniuersa hac machina nimis.

Ecce non est in omnibus gentibus vir industrius, aut potens artifex vt suscitet de nihilo vel puluisculum terra.

Tu autem ex nihilo fecisti quacunque nostris sunt obiecta sensibus, molem magnam valdè.

Sub materia, non ex materia constituisti hac omnia, suum cuique pondus librans.

Materia quidem cognata erant, & indiuisa: formarum autem varietate separasti ea.

Quam vnico opere demonstrare nequisti infinitam pulchritudinem tuam variatis sic rerum speciebus, vti manifestam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo sapientia tua, dum sic diuersissima natiuo nectis amore.

Et qua per sese inimica videntur, tuo iussu inseparabili sunt conglutinata dilectione.

Verè magnus es tu, & faciens mirabilia: Tu es Deus solus, creator omnium, creator cœli & terra.

Tibi soli laus, honor, & gloria. Tu es solus adorandus Domine Deus noster.

Vt quid Domine permittis alienis honorem tuum, & quare eum praripiunt tibi creatura tua, qua adorantur in terris?

Intende ad visitandas omnes genteis, & agnoscatur gloria nominis tui super omnem terram, vt non deficiat laus tua de ore nostro in sempiternum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in sacula saculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM SECVNDVM PHYSICÆ CONSIDERATIONIS DE CAVSIS RERVM NATVRALIUM, Præfatio.

OMNE quod creatum est, aliquam necesse est suæ existentiæ habeat causam, etiam angelica ipsa, licet nobilissima creatura. Omnia siquidem quæ creata sunt, manifestum est ab eo qui ipsa creauit atque effecit, suum esse accipere, & suum effectorem suę existentiæ causam habere. Necesse item est, ad finem omnia ordinari propter quem creata sunt, & ad suam singula existentiam perducta. Atq; ita quidē efficiētem & finalē causas, omnia quę sunt creata & visibilia & inuisibilia, spiritus & corpora necessum est habere. Cæterùm res corporeæ, & naturales, pręter supradicta duo causarum genera, conspiciuntur & alia duo requirere. Materialem causam dico ex qua constent, & formalem, per quam suam accipiant existentiam. Et de his quidē posterioribus in priori libro, quatenus principia sunt rerum naturalium, cœptum est determinari, propter quod nō ita prolixa nobis præsenti hoc libro de eis faciēda erit determinatio, nisi quantū ipsa causalitatis ratio exposcet. De prioribus autem duobus prolixior restat tractatus. Ad gloriam ergo eius, qui est omnium causarum prima atque nouissima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia componens singula, & suis formis in sua existentia ligans vniuersa rerum istarum, iam aggrediamur determinationem. *Apoc. 1.*

Definitio causæ, & quomodo ab occasione separanda causa.

C A P. I.

CAusa definiri solet, ad cuius esse consequitur aliud. *Causa definitio prior.*

Qua definitione indicatur, omne illud esse alterius causam, quod ei quomodocunque dat esse, siue vt sit, aut à quo: hoc alterum accipit quomodocunq; vt sit. Quemadmodum (exēpli gratia) ad Dei esse consequitur omniū esse creaturarū, id est, à Deo omnia accipiūt vt sint, & Deus omnibus esse donat, atq; ob hoc est Deus omniū causa. Similiter res omnes

 naturales

naturales, à materia & forma accipiunt vt sint, & materia a formâ modo quodam dant rebus naturalibus vt sint, dum ex illa & per hanc necesse habent subsistere, atq; ob id omnium rerũ naturaliũ causæ sunt, materia & forma. Sic & finis quatenus agentem mouet ad operandum effectum, quodammodo dat effectui vt sit, cùm propter finẽ agens eundem operetur.

Aduertendum est autem (quemadmodum in libro priore obiter indicauimus) distingui solere duplicem causam, alterã propriè dictã, quam nunc definiuimus; & de qua principaliter loqui intendimus cùm de causis rerum facimus sermonẽ: alteram verò impropriè causam nominatam, quæ est occasio siue causa occasionalis, aut causa sine qua non. Quẽadmodũ in ligno, siccitas vehemens occasio est accensionis, inflammationis, & combustionis eius: & in stipula leuitas, occasio est facilis agitationis sursum: in globo rotunditas, occasio est facilis motus: in cultro, occasio bonæ scissionis est, ipsa eius acuties, atque ita in similibus. Non sunt tamen hæ nisi occasiones talium effectuum & occasionales causæ (quod cum diminutione dicitur) atque etiam causæ sine quibus non, hoc est, sine quibus effectus eiusmodi vel non fierent, vel non ita commodè & facilè fierent: quemadmodum nõ fieret, aut fieret, aut non facilè fieret ligni accẽsio, nisi esset in eo siccitas: neque facilè globus laterali motu agitari possit, nisi rotũdus: neq; rectè scindere culter, nisi acutus: atq; ita in aliis. Causæ tamen veræ non sunt, sed tantùm dispositiones quædã, quas necesse est adesse, si agens ipsum & præcipua causa debeat effectum operari, aut quæ vbi adfuerit rectius ac facilius agens & præcipua causa suum effectum operetur.

Causa occasionalis non est vera causa.

Quomodo in moralibus vtile sit dignoscere causam ab occasione.

Est verò in moralibus diligentissimè attendenda ista distinctio, vt non pro occasione causa, aut econtrario pro causa existimetur occasio. Multũ enim hæc distinctio valet ad peccatorum discretionem. Quemadmodum (exempli gratia) in scandalo dato, quod est vera causa ipsius scandalizationis passiuæ, & in scandalo non dato, sed accepto, vbi opus ipsum ex quo scandalizatur alter (quod scandalum acceptum nominant) nõ est causa scandalizationis passiuæ, sed tantùm occasio: vera autem causa huius passiuæ scandalizationis est, ipsa praua voluntas eius qui ex eo scãdalizatur sua prauitate,

Quid scãdalũ datum, & quid acceptum.

vnde scandalizari meritò nec potuit nec debuit. Sic & in consideratione finis, distinguenda frequenter venit occasio & vera causa. Quemadmodum (exēpli gratia) propter tēporale pręmium, actum aliquē sacrum faciēdo, si pręmium istud temporale tantùm occasio quædā est, & finis quidā occasionalis, & occasionale motiuum; sic verò Deus finis verus & vera causa finalis, nō est actus ille malus vel illicitus. Sin tēporale illud pręmium vera est causa finalis, & motiuum præcipuum, non autem Dei honor aut gloria, indubiè illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta cōsideratio. Excluditur vero causa occasionalis à definitione suprapolita, per hoc quòd non sic ad eam effectus consequatur, vt ipsi det aliquo modo esse. Nullo enim modo occasio dat esse effectui, sed tantùm est dispositio quædam, qua mediante causa præcipua facit effectum esse. Quemadmodum ignis agens, dispositione & occasione siccitatis, facilè inflammat lignum, & manus proiicientis globum rotunditate dispositum, facilè agitat. Nemo autem dixerit siccitatem inflammare lignum, aut globum à sua rotunditate moueri.

Alia ponitur causæ generalis definitio, ex qua speciales eliciuntur definitiones quatuor generū causarum. CAP. III

Solet etiam hoc modo causa definiri.

Causæ altera definitio.

Causa est ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quam res quæpiam efficitur, vel est.

Quæ definitio, dum sub quadruplici datur disiunctione, quatuor indicat causarum genera, id est, causæ diuisionem in quatuor sub se contentas species. Diuiditur enim causa, in causam materialem, causam formalem, causam efficientem, & causam finalem. Nam ex qua, respicit causam materialem: per quam, causam formalem: à qua, efficientē: propter quam, finalem. Ex quibus facilè colligi possunt singularum specierum harum definitiones.

Causa materialis.

Causa enim materialis est, id ex quo quippiam fit eo pacto vt insit.

Id est, principiū naturale vel artificiale ex quo res naturalis vel artificialis fit, ita in ipsa maneat. Siquidem ex materia cum forma, res omnis componitur, res (inquam) siue naturę, siue artis. Vt ex ligni materia, cū forma ignis in eā introducta, fit ignis: Ex auro, per formam idoli infusam, fit idolum.

Per

Per quam causam formalẽ respicit. Per eam enim & secundum eã, res dicitur esse substãtialiter quod est, & in suo item peculiari esse per eã res cõseruatur, vt per animam rationalem homo est homo: & per formã idoli opus aliquod dicitur idolum. Quòd si forma aufertur, oportet & homini & idolo esse similiter auferri, vt nõ amplius sit homo vel idolũ, quod prius erat, donec inexisteret forma. Propter quod ab Aristotele dicitur, Forma est species, & exemplũ, & ratio quidditatis, id est, essentiæ rei naturalis. Sic enim ille solet essentiam rei exprimere. Species quidẽ, quia per eã res in certã speciem constituitur, atque arctatur, quemadmodum in priore libro latius tractauimus. Exemplum: quoniã secundum formã res sibi similia efficiunt, quemadmodum ignis per suam formam generat ignem alium sibi similẽ. Ratio autem dicitur: quoniam essentiã rei constituit, & secundum eam res accipit suę essentiæ rationẽ, & secundum eam etiã res definitur: quemadmodum homo definitur esse animal rationale, & animal corpus animatum sensibile, vbi rationale & sensibile, animã rationalem & animam sensitiuam (ex quibus essentia hominis ac bruti est) respiciunt. Tertia autem disiunctionis particula, nempe à qua ad causam efficiẽtem spectat. Ab ea enim primùm fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipsa habet suo motu & actione formam introducere, idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à causa finali procedat. Quemadmodum in domo construenda, quæ est opus artis, non seipsos lapides componunt, sed est domificãs, qui manum admolitur operi, quique suo motu & actione materiã componens, & debito modo coaptãs, formam domus efficit. Item nõ seipsum ignis gignit, neque materia seipsam accendit sed ab alio agente succẽditur materia ad formam ignis. Definitur autem ab Arist. hoc pacto:

Causa efficiẽs est id vnde primum principium mutationis & quietis.

Cuius est hic sensus: causa efficiens principalis est primum principiũ, à quo motus & quies exterius procedit, vel effectus positiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artem quàm ad naturam applicari potest. Vltima verò particula propter quam vel cuius gratia, finem signat: qui mente quidem conceptus tacitè intrinsecus efficientem mouet causam

&

Aristot.

& veluti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationem homines domos ędificant, propter defensionē & tutelā ab hostiū incursibus ciues muros, valla, turres, aliaq; fortalicia construunt. Mouet enim mentē finis iste cōceptus, & ad opus procedere facit exterius. In naturalibus verò agētibus, in quibus non est ratio, finis ipse vt naturaliter intentus & desideratus, hoc est, quatenus res agēs ad finē naturaliter inclinatur ac fertur, mouet rem ad operādum effectum tali fini congruum. Quēadmodū forma lapidis mouet ipsum deorsum, propter finem ad quem naturaliter inclinatur, id est, propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo:

Causa finalis est cuius gratia omnia fiunt.

Id est, finis est principiū ad quod diriguntur & destinātur omnia media, eidem congruentia, veluti in scopū quendam.

Quomodo & causa efficiens & finalis vtraque dici possit causarum prima. CAP. IIII.

EX quibus patet: vtranque causam, nēpe & efficientem & finalem, rectè dici posse causarum primā, sed differēter, aliaque & alia ratione. Finis enim est prima causa secundum intentionē, quatenus agentis virtutem effectiuā (in rationalibus per rationē intentus, siue in naturalibus per naturalem inclinationem desideratus atque naturaliter propositus) soli citat interius ad operationem exteriorē cuiuslibet effectus. Quemadmodum aues tempore coitus & procreationis ipsa suæ speciei multiplicatio & conseruatio (vt naturaliter intēta atque desiderata) extimulat & mouet ad coëundum, nidos construēdum, & quæcunq; sunt opportuna tali fini operandum. Cæterùm efficiens primum est in exteriori operatione & motione materiæ. Vnde sicut finis semper est intentione prior efficiente, interius mouendo & solicitando efficiēs: ita econtrariò efficiens secundum tempus prior est fine. Quemadmodum sanitas ipsa atque sanatio tempore est posterior ipsa potione siue balneatione ad sanitatem ordinatis tanquā ad finem, & operatio bona Deo dignæ conuersationis antecedere debet æternæ felicitatis retributionem, quæ est illius finis: cùm hæc sit illa intentione prior.

De effectus definitione & diuisione per oppositum ad causam. CAP. V.

QVæ autem de causa dicta sunt, eadem effectui possunt omnia per oppositū aptari. Sunt enim causa & effectus relatiua

relatiua,quemadmodum pater & filius. Vnde ex ſuprapoſitis cauſæ definitionibus effectus poteſt hoc modo definiri.

Quid effectus. Effectus eſt,id quod ſequitur ad eſſe alterius.

Hoc eſt,quod quoquo modo ab alio accipit,vt ſit:hoc eſt, quod ex aliquo eſt,aut per aliquid,aut ab aliquo,aut propter aliquid.Eſt autem effectus nomen generale,non quidem oppoſitum relatiuè cauſæ efficienti in particulari (quemadmodũ ex nominis ratione videri poterat,eò quòd inter efficiens & effectum ſecundũ nominationẽ & terminationẽ videatur interuenire relatio)ſed generaliter cauſæ opponitur ſecundũ relationem. Vnde quemadmodũ ſuperiùs cauſa quadruplex diſtincta fuit, ex oppoſito quadruplex item effectus venit diſtinguendus.Sed quia propria nomina non habentur, idcirco adiecta cauſarum diſtinctione, neceſſe eſt circumloqui. Eſt enim effectus cauſæ materialis, eſt effectus cauſæ formalis,eſt effectus cauſæ efficientis,& eſt effectus cauſæ finalis.

Quadruplex effectus. Effectus cauſæ materialis eſt,quod eſt ex aliquo.

Vt homo hoc modo eſt effectus ſuæ materiæ, quoniam ex ſua materia componitur:& idolum, effectus auri vel argenti eſt,tanquam materialis cauſæ.

Effectus cauſæ formalis eſt,quod per aliquid eſt.

Vt homo per formã, quapropter homo reſpectu ſuæ formæ,& idolum reſpectu ſuæ formæ artificialis, effectus dicitur cauſæ formalis.

Effectus autem cauſæ efficientis,qui fit ab aliqua.

Vt domus à domificante,ignis genitus ab igne ipſum generante,filius à ſuo patre.Vnde domus,ignis genitus,& filius reſpectu domificãtis,ignis generantis,& patris gignentis,effectus dicuntur cauſæ efficientis.

Effectus deinde cauſæ finalis eſt, quod eſt aut fit propter aliquid,ſiue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter ſanitatem conſequendã, & bona operatio quæ exercetur ꝑpter vitam æternã. Et regulariter mediũ ipſum quod ad finem ordinatur,& quò ad finẽ peruenitur, effectus dicitur cauſæ finalis , reſpectu eius ad quod ordinatur, & ad quod perducit, quemadmodum bona operatio ad æternæ vitæ conſecutionẽ ordinatur,& ad ipſam perducit operantem:ſimiliter & ambulatio ad ſanitatem.

Videtur tamen difficile hoc intelligere, quemadmodum

medium causæ finalis siue ad finem, dicatur effectus illius, eò quod plerumque, vt post latiùs declarabitur, sit verum efficiens illius. Sed facilè vitatur difficultas, si attendatur effectum generale esse vocabulum, & in vnoquoque causalitatis genere causæ relatiuè opponi. Vnde consequitur manifestè, si sanitas respectu ambulationis sit finalis causa, econtrariò quoq; ambulationem effectum esse causæ finalis respectu sanitatis, similiter & de bona operatione, respectu felicitatis.

Quemadmodum eiusdem rei possunt esse plures causæ.

CAP. VI.

AD maiorem autem prædictorum cognitionem, tres poni solent causatum conditiones. Quarum prima est. Eiusdem rei plures possunt esse causæ. *Prima proprietas causarum.*

Quod si de diuersis generibus causarum intelligatur, etiam sensui est manifestum. Siquidē omne agens naturale, causas materialē, formalē, efficientē, & finalem habet. Si verò in eodē genere causæ accipiatur, etiā sic verum est. Nam idē homo filius existens, causas efficientes habet, patrē, matrē, corpora cœlestia, & super omnia Deū. Homo enim non generat hominē sine concursu causarum vniuersalium, id est, corporum cœlestium, & causæ vniuersalissimæ quæ est Deus. Sic plures esse possunt eiusdem rei fines, vt corpus est propter animam, propter hominem, propter Deum. Terrę gramina & herbæ, sunt propter iumētorum pastum, propter ipsius terræ ornatum, & propter hominum consolationem, atq; in Deum ex ornatu illo prouocationem. In genere autem causæ materialis istud absurdum videtur, si de materia totali sermo fiat. Omne enim ens naturale nō nisi ex vna materia totali componitur. Et similiter nullum opus artis vnū, duas totales habet materias. Neq; enim simul eadem statua, & tota aurea, & tota argentea esse potest. Possunt tamen cōmisceri aurum & argentum, sed tunc non nisi pro vna totali materia reputabitur. Similiter & de causa formali dicēdum, maximè si de forma substantiali & vltima sermo fiat. Quemadmodum enim ex primo libro patet, nulla res naturalis plures substantiales formas habere potest. Neque item res quæcunque artificialis, plures simul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim statua, leonis imaginem, habere simul & bouis. Quòd si formarum fiat commixtio, veluti cum humano capiti ceruicem equinam pictori iungere libuerit, non plures sunt

Homo generat hominem & sol, vt habet Aristo. 2. Physico.

Horatius de Arte poetica.

ſunt formæ artis totales, ſed vnica tantùm. Si tamen cauſam formalem largè acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias ſe extenderet: ſic dubium non eſſet, plures etiam formales cauſas ſimul poſſe exiſtere. Plurimas enim accidentarias formas idem ſimul in ſe continet homo.

Cauſas poſſe ſibi eſſe inuicem cauſas. Cap. VII.

Secunda conditio cauſarũ.

Secunda conditio eſt:

Cauſæ poſſunt ſibi inuicem eſſe cauſæ.

Quod quidem in diuerſis cauſarum generibus eſt indubitatum. plerumq; enim quod in genere cauſę finalis eſt cauſa, hoc ipſum in genere cauſæ efficientis eſt effectus: & quod in genere cauſæ efficientis eſt efficiens, hoc eſt in genere cauſæ finalis effectus. Veluti cùm non rectè quiſpiam volens propter acquirẽdam ſanitatem deambulat, aut medicinam bibit amarã, deambulatio iſta in genere cauſæ efficientis cauſa eſt ſanitatis, quæ per ipſam & ab ipſa efficitur. Similiter & amaræ medicinæ potio cauſa eſt ſanitatis quam efficit, atq; ita ex conſequẽti ſanitas ipſa admitti debet in hoc cauſalitatis genere ipſius ambulationis atque potionis effectus. Econtrariò autẽ in genere cauſæ finalis cauſa eſt ſanitas, vt intẽta & deſiderata. Ipſa enim eſt, quæ non rectè valẽtẽ mouit ad ambulationem atq; amarã potionẽ. Atq; per cõſequens in hoc cauſalitatis genere ambulatio effecta, & potio illa amarioris medicinæ propter ſanitatem, admitti debẽt effectus. Eſt autẽ in genere cauſæ finalis effectus ipſum mediũ quod eſt propter finẽ, & quò ad finẽ peruenitur. quẽadmodũ in propoſito eſt, de ambulatione & potione reſpectu ſanitatis. Patet ergo, quẽadmodũ in diuerſis cauſarũ generibus cauſæ ſibi inuicẽ poſſint eſſe cauſæ. Amplius verò etiam in eodem genere cauſæ inuenire poſſumus, cauſas eſſe ſibi inuicem cauſas. Nam habitus ex actibus generantur, quemadmodum virtutes habituales ex actibus virtutũ frequenter iteratis, & nihilominus habitus cùm generati fuerint, actus viciſſim faciunt. Faciunt enim habitus, eos quos habẽt ſecundũ ipſos operari, & delectabiliter operari. Verùm iſtud ſecũdũ ſpeciẽ eſt tantũ. Nam actus qui præcedunt habitũ, eumq; efficiunt, numero diuerſi ſunt ab iis qui ſequũtur, & efficiũtur ab eo. Profundiùs autẽ conſiderando inuenire poterimus, vbi cauſæ eędẽ ſecundum numerũ ſibi inuicẽ ſint cauſæ. Eadem enim calliditas, quæ in

Cauſæ ſunt ſibi mutuò cauſa.

manu

manu à calido quod tenetur manibus producitur, viciſſim conſeruat in ipſo quod tenetur manibus,calorē.In eodē autē genere cauſæ efficiētis ſunt, cauſa producens & cauſa cōſeruans.Vtraq; enim cauſa & producēs & cōſeruās, dicitur efficiens.Similiter etiā dicendum videtur in contemplatione rei iucundæ,quæ gaudiū atq; lætitiam in animo producit,à qua viciſſim conſeruari ipſa rei iucundæ contemplatio videtur. Cōſeruat enim contēplationis actū abſq; faſtidio,& permanere facit in animo,lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

Eandem poſſe eſſe cauſam contrariorum effectuum.

CAP. VIII.

TErtiam conditionem cauſarum ponunt hanc: Eadem poteſt eſſe cauſa contrariorum effectuū. Quod quidem ad oculum promptum eſt videre in Solis actione,qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liqueſcere,alia indurans.Ceram enim,&butyrum,glaciem,atque ſimilia,liquefacit.Lutum vero & lutea vaſa,hiſq; ſimilia, facit indureſcere. Et eadem potio in quibuſdam efficit ſanitatem,in aliis ægritudinem,imo etiam in eodem ſucceſſiuè. Huius autem ratio eſt, varia diſpoſitio ſubiecti in quo recipitur actio. Quemadmodum ea quæ pro homine cōplexionis ſanguineæ bona eſt potio,& ſanitatis effectiua, fieri poteſt vt homini cōplexionis contrariæ(nempe melancholicæ) ſit noxia,atq; ægritudinis effectiua.Et frequenter potio quæ diſtemperatam complexionem ad temperamentum reducit, eadē diſtemperamentum facit in eo qui recta eſt valetudine. *Sic eadem præmiſſæ in vno generant ſcientiam,in alio generāt tantum opinionem,iuxta quod vel circa præmiſſas vel circa conſequentiæ rectitudinem variè fuerint affecti.Ita ſeculi ſcientia aliquo modo perficit intellectum,quoniam omnis veritatis cognitio, quantum ex ſe eſt, intellectum perficit.Imperficit tamen affectum,eò quòd inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorum cauſalitas prouenit,vt diximus,ex parte variæ diſpoſitionis ſubiecti,in quod fit actio.In voluntariis autem, ex varia diſpoſitione agentis pro ſua libertate. Idē enim homo & vult,& non vult, non ſolum ratione rei mutatæ, ſed pro ſua etiam libertate, abſque rei vlla mutatione.

Tertia proprietas cauſarum.

De cauſæ diuiſione in vniuerſalem & particularem,propinquam & remotam. CAP. IX.

Solent quoque de causis nonnullæ assignari diuisiones. Causarũ enim quædã sunt vniuersales, quædam particulares, quædam remotæ, quædam propinquę,

Causa vniuersalis & particularis.

Et considerantur hæ rursum, vel secundum nominationẽ, vel secundum rem Secundũ nominationem quidem, quãdo causa & effectus nomine vniuersali vel particulari assignantur, vt, cùm d.co, Bonũ est finis rerũ: Ex materia, fit res: Forma facit esse rem: Res est per formam: Artifex efficit opus: Finis mouit operantem. In his & causæ & effectus vniuersaliter nominantur seu generaliter. Cùm autem dico, ex auro facta est hæc statua, particularis causa & effectus exprimuntur. Item cùm dico artificẽ fecisse hanc domum, aut viuẽtem aliquem esse patrẽ huius pueri, nominatione causas remotas ab effectibus dico Causas enim nomine vniuersali designans, effectum particularem demonstro Cùm vero huius pueri hunc hominem dico esse parẽtem, aut hunc artificẽ causam huius rei, aut domificatoremdomus esse causam, & statuarium statuæ: propinquius nomino & exprimo causalitatem. Interdum vero nũcupamus causas vniuersales vel particulares secundum rem, ob rei generalẽ videlicet aut particularẽ, remotam vel propinquam causalitatẽ. Hoc autem pacto causa vniuersalis dicitur, vel generalis, quæ plurimos habet diuersorũ generum effectus, quemadmodum sol, & cœlestia corpora, & super omnia Deus benedictus Habent enim effectus plurimos diuersorum generum, cùm omnis creatura corporalis sine illorum cõcursu non efficiatur. Non est autem necesse ad hoc, vt causæ dicantur vniuersales seu generales, vt prorsus nullus sit effectus, cuius ipsæ non sint causæ. Sic enim sol & cœlestia corpora non dicerentur causæ vniuersales, cùm non sint causæ spirituũ, neq; spiritualiũ rerum: sed sufficit, quòd multos valde habeant diuersorum generũ & diuersarum rationum effectus. Quãquam Deus super omnia benedictus, ob hoc vniuersalissima & generalissima causa per superlationem rectè dicitur, quòd prorsus nihil neque corporale neque spirituale eius causalitati sit subtractum. Videtur etiã homo secundum genus causæ finalis esse causa vniuersalis, eò quòd plurimos videatur habere diuersarũ rationũ secundum hoc genus effect⁹, id est, plurima ad ipsum ordinata. Cùm omnia hæc inferiora, imò & cœlestia, ad hominẽ vt finẽ referantur.

Deus causa est vniuersalissima.

Causa

Causa autem particularis dicitur, quæ nō plurimos habet diuersorum generū effectus, vt homo, causa particularis est respectu filij quem gignit, etiam si mille genuisset numero filios. Oportet enim causam vniuersalem siue generalē multos admodum habere effectus diuersorū generū atq; diuersarum rationum: indiuiduorum autē quantacunq; multitudo non sufficit ad faciendam causam vniuersalē. Causa verò propinqua secundum rem nominatur illa, quæ effectui prope est, & per se effectum attingit: quēadmodum pater causa propinqua est sui filij, quem per seminis decisionem gignit. Causa verò remota est, quæ ab effectu est elongata, neque ad effectum, nisi alia causa priore mediātè attingit, quomodo auus causa est remota nepotis, eò quòd ad eius causalitatem nō attingit, nisi mediātè efficientia filij sui, qui est pater nepotis illius, & causa propinquior. Magis autem remotæ causæ sunt pro auus, atauus, tritauus, atque ita cōsequenter. Similiter si ignis aliquis secundum produxerit, atq; hic rursum sum tertiū, iste quartū, qui deinde quintū: prim⁹ omniū causa est ꝑpinqua secundi, & secundus tertij, atq; ita cōsequenter: sed omnium aliorum prætetquàm secundi, est ignis primus causa mediata, & secūdus causa mediata est quarti & quinti.

Quid causa particularis.

Causa propinqua & remota.

Sunt autem causæ vniuersales etiam causæ propinquæ æquè atq; particulares. Sol enim & corpora cœlestia, effectibus prope sunt, & secundum causalitatem effectum attingunt per sese, non tantùm mediantibus aliis particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali immediatè per se Deus concurrit, similiter & corpora cœlestia

De causa per se, & per accidens secundū nominationē. CAP. X.

Causa per se & per accidens.

Iterum autē diuiditur causa in causam per se, & causam per accidēs. Idque rursum vel secundum nominationem, vel secūdum realē cōsiderationem.

Secundum nominationē est causa per se, quando causa exprimitur sub ratione causalitatis, id est, sub ea ratione secundum quā talis est effectus cōpetit. Quēadmodum dicim⁹ lucidum per se esse causam luminis vel illuminationis, calidum per se esse causam calefactionis, iugulationē esse per se causam interitus, summū quoq; bonū per se finē esse omnium. Atque ita cū dicimus lucidū illuminare: calidū calefacere, iugulatū interire vel interiisse, summū bonum appeti vel desiderari

Quid causa per se secūdū nominationem.

derari, causa per se exprimitur secundũ nominationẽ. Lucidũ enim quatenus lucidum illuminat, & calidũ quatenus calidũ calefacit, atque ita in cæteris. Per accidens vero dicitur causa secundũ nominationẽ, quãdo causa nõ exprimitur secundum rationẽ causalitatis, neque sub ea ratione secundum quam ei effectus talis cõuenit, sed sub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quẽadmodum (exempli gratia) si quis dixerit calidum causam luminis, aut lucidũ causam caloris, dicatq; lucidum calefacere, & calidũ illuminare, percussum interiisse, omnia creatorẽ appetere & desiderare. In his enim ratio causalitatis non exprimitur, sed aliquid impertinens effectui. Nõ enim lucidum quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum: neq; calidum quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum: neque percussum quatenus percussum interiit, sed quatenus iugulatum: neq; creator quatenus creator, sed quatenus summum bonum & finis omnium vltimus, ab omnibus appetitur ac desideratur, quasi ordinatis ad ipsum.

Quid causa per accidens ex nominatione.

De causa per se & per accidens secundum rem. CAP. XI.

Quid causa per se ex re ipsa.

SEcundum realem vero consideratione dicitur causa per se, quæ ad effectum aliquẽ ordinatur, siue secundũ naturalem inclinationẽ, siue secundũ rationis propositũ. Per accidens verò quæ ad certum effectum nõ ordinatur, sed accidit ei effectus præter intentionem & ordinationẽ Quemadmodum (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per se mouet lignum ipsum aut lapidem deorsum. Ad talẽ enim effectũ est secundum naturam determinata, atque ob hoc ipsa est causa per se motus talis deorsum. Cæterum, si cadens lignum in ignem corrumpatur, & inflammetur, per accidens fit talis effectus. Non enim intendebatur à forma deorsum mouente rei corruptio, sed accidit hoc præter inclinationẽ naturæ, itẽ si cadens lapis frangat vas terreum, per accidens hoc euenit. Item cùm propter sanitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipsum intendens, ipsa ambulatio causa per se est sanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & proposito ambulantis. Cæterum, si inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurum reperire in via, aut simile aliquid præter intentionem effectus eiusmodi per accidens est. Sunt præterea causæ quædam potentiales, vt ædificator, creator, figulus, pistor, faber, inflammatiuum, illuminatiuum. Et significant huiusmodi plerunque habitus, siue potentias. Aliæ actuales, vt ædificans

Quid per accidens causa ex re.

Causa potentialis & actualis.

ædificans,creans,fingens,fabricans,inflammans, illuminans & ita in aliis,quæ actum significant vel actionem ipsius efficientis, quemadmodum priora habitus vel potentias.

De causa materiali,& duplici relatiõe nominis materia. CAP. XII.

QVantum autem ad causam materialẽ atq; formalem attinet,aduertendum est,nõ prorsus eodem modo hîc accipi materiam & formã, quo in libro priore diximus significare. Latius eñ hîc sumitur causa materialis & formalis,quã ibi forma & materia. Vnde hîc etiã materia artis, quæ secũda solet nominari,eò quòd ex alia priori componitur, est causa materialis,vt ex toto ligno fit idolum,& ipsa forma idoli hîc formalis causa dicitur, cum illic nec lignum admittatur materia idoli neq; idoli species forma,quemadmodũ latius fuit præcedenti libro declaratum. Præterea quod ad nominis materiæ rationem attinet,sciendum est,materiam dupliciter posse comparari Primò,ad formã quancunque quam recipit, vel in se habet. Atq; ita solet vocari materia in qua,vel materia subiectiua Nam hæc est materiæ conditio,formam ipsam substantialem & alias omnes accidentales recipere,atq; in sequodammodo sustinere. Secundò comparatur ad rem quam componit vel, naturalem vel artificialem. Atque hac comparatione nominatur materia ex qua. Similiter & de forma dicendum Potest enim primò referri ad materiam cui inest, siue quam informat, quomodo dicitur hæc anima esse huius corporis,quasi ipsum informans. Secundò,ad rem quã cõponit,quomodo dicitur hæc anima huius esse hominis,eò quòd hunc hominem constituat. Iuxta primam considerationem, materia & forma sunt ad inuicem relatiua,& ad inuicem referuntur. Est enim materia,formæ materia, tanquam informantis eam:& vicissim forma,est materiæ forma,quasi ab ea informatæ. Et est relatio secundum superpositionẽ,eò quòd dignius sit formam esse quàm materiam. Iuxta verò secundã considerationem, & materia & forma referuntur ad rẽ naturalem,vt quæ ex ipsa & per ipsam cõponatur. Nomen tamen naturæ, non nisi compositum respicit. Nunquam enim dicitur forma esse natura materiæ, aut econtrario,sed vtraque & forma & materia,sunt naturæ compositi siue rei naturalis.

Materia in qua & ex qua.

Quid materia in qua.

Quid materia ex qua.

Forma substãtialis,artificialis & accidẽtaria.

De triplici Causa formali. CAP. XIII.

SCiendum autem est,præter formas substantiales,quę propriissimè causæ formales dicuntur, item & præter formas

artificiales, quæ minus propriè, cætera etiam accidentia quæ qualecunq; esse accidentarium donāt rei cui insunt, nonnūquam causas formales nominari, quemadmodum albedo & scientia atque virtutes, formæ quædam sunt, & quædam formales causæ eorū in quibus sunt, eò quòd esse quoddam eis dare videantur. Dat enim homini albedo, vt sit albus: dat scientia, vt sciens sit ac doctus: virtus, vt bonus sit ac probus.

Sed cùm forma propria & vera definitiõe dicatur, quæ rei dat esse, videtur sola forma substātialis propriè atq; simpliciter dicēda forma siue causa farmalis, cùm ipsa sola det esse simpliciter rei quā componit. Cæterum neq; artificialis forma neque alia quælibet accidentaria vlli rei proprè & simpliciter esse donat, sed tantùm aliqualiter esse, vt puta accidētariam, nempe esse album vel nigrum, bonum aut malū. Vnde nec simpliciter formales causæ, neq; propriæ dicendæ sunt, sed tantùm impropriæ, & cū diminutione quædam formales causæ quatenus esse quoddam (secundū diminutionē loquēdo) donant, nō autem esse simpliciter. Relinquitur ergo, solas substātiales formas propriè atq; simpliciter causas formales nominandas: cęteras autem non simpliciter, sed cum diminutione adiiciendo, accidentales vel artificiales. *Quid accidentalis forma.* Est autem forma accidētalis, quæ subiecto donat esse qualecunque accidētarium, id est esse aliquale: Forma verò artificialis, quæ donat esse artificiale, id est, quæ esse quippiam facit opus artis. *Quid artificialis.* Quemadmodum forma idoli facit, vt idolum dicatur, & facit lecticæ forma, vt lectica sit quod ex materia facit artifex, atque ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice nimirum quòd artificis operatione secundum eius artem intr oducatur in materiam

De causa efficiente principali & minus principali producente, corrumpente, & conseruante. CAP. XIIII.

Causarū efficiētiū quædam principalis quædā min⁹ principalis. INter efficientes causas sunt quædam coadiuuantes tātum & disponentes sua actione siue operatione, suntq; ministeriales & minus principales causæ, quædā autem sunt principales, quæ forma in materiam introducunt, etiam si min⁹ videātur operari exterius, aut operi atq; materiæ exteriori minus insudare. Nam constat, multò amplius in agendo res naturales solicitari circa effectum, quàm Deum, qui tamē principalissimus in omnia efficiēdo est, non nisi quia vicinus formam in materiam inducit, & esse donat. Sic & de architecto dicendum

dicendum est, qui in efficiendo rem ipsam artis præcipua est efficientis causa, tametsi plerumque ministri inferiores operi ipsi exteriori, atque præparandæ materiæ & disponendæ ad formam artis, multò amplius insudent. Est quoque & illud in proposito loco aduertendum, per efficientem causam nō solùm intelligi eam, quæ rem aliquam producit aut esse facit. Causa enim efficiens sub se habet causam producentem, cōseruātem, & corrumpentem. Nam & accidentia formæ conuenientia, quæ ipsam in materia conseruant, eius quædā efficientia sunt Vt in igne calor, siccitas, raritas, leuitas, quamuis formam non produxerint, tamen conseruando progenitum quodammodo efficiunt Agentia quoque naturalia cum sua virtute aliquid corrumpunt, eatenus in proposito efficientia sunt. Vt cùm ignis corrumpit aquam ac destruit, efficiēs est corruptionis illius, & aquæ destructio effectus est virtutis ignis agentis. *Causa producens, conseruās & corrumpens.*

De causa duplici secundum esse, & secundum fieri.

CAP. XV.

OMni autem diligentia est attendenda, quæ sequitur inter efficientia siue effectus distinctio.

Quædam sunt causæ suorum effectuum secundum esse, quædam tantum secundum fieri.

Quædam enim rerum tantummodo dum fiunt causę sunt, vt domificās, causa est domus quamdiu domus fit, & ignis causa est caloris quamdiu calor ipse fit in subiecto. Vbi verò domus iam facta est, & calor introductus in subiectum, & in suo esse sunt effectus cōpleti, cessant esse effectus, neq; vltrà accipiunt esse ab illis à quibus primiriùs eis datum est. Quare nec illæ causæ vltrà sunt nominandæ. Domus enim postquam facta est, & semel vt domus fit accepit: non opus habet perpetua efficiētia aut cōseruatione domificātis. Manet enim semel extructa domus moriente domificatore: quemadmodū & filius, patre moriente, nō moritur. Sic est de omni effectu, qui permanet absque causæ conseruatione. Quędā verò causæ rem quamdiu est efficiunt, siue producendo, siue conseruando, vt lucidum causa est luminis, nō solùm vt fiat, sed etiā vt cōseruetur atque vt sit. Mox enim subtracta luce, aut corpore lucē habente, lumē deficit, nec absque sua causa habere potest esse subsistēs. Illi ergo effectus qui quamdiu sunt causam habent sui esse, effectus secundum suum esse dicuntur, & *Quæ sequuntur nota quā diligentissime.* *Quid causa secundum esse.*

ea à quibus fiunt, causæ eorum efficiêtes secundum esse nuncupantur. Quę verò tantûdum fiunt causam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorum causæ, causæ in fieri, siue secundum fieri possunt appellari. Et priori quidem modo causalitatis, cõstat Deũ esse causam secũdũ esse creatorũ omniũ, & cœlestia corpora omniũ corporalium. Nõ enim Deus est causa rerũ solũ dum fiunt, vel vt fiat, quasi postquàm factæ fuerint ipsius causalitate vltrà non habeant opus: sed queâdmodum dum fiunt ipsis esse primitus ab eo datur, ita vt sint, vtq; in suo quod acceperũt esse permaneant, cõseruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momentum se subtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in cõuersando impendit, in nihilum subitò conciderent vniuersa, neq; vlla omnino vel nobilissima permaneret subsistens creatura, neque humana, neque angelica.

Quomodo Deus est omniũ causa.

Ex causa secundum esse ponitur manuductio, ad intelligendam æternam personarum in diuinis processionem. Cap. XVI.

Est autem causalitas ista rerum secundum esse, diligenter attendenda, & penitissimè contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quę in diuinis est personarum processionẽ, æternam dico verbi generationem, & spiritussancti æternam spirationem seu processionem. Per comparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à suis causis semper esse accipere, & semper effici, vtcunq; innotescere poterit diligenter attendentibus, quemadmodum & in diuinis credatur filius à patre semper gigni, & spiritus ab vtroq; semper procedere atque spirari. Ad hanc autem declarationem, cõgruum videbitur solis assumere considerationem, qui lumen, similiter & ardoris siue caloris vim semper gignit, donec existit. Priusquam tamen comparationem hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto sit à sensibilibus ad æterna trãscundum. Oportet enim volẽtes ascendere anagogicis huiusmodi excessibus, in ipso ascẽsu, quicquid est corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectum separare atq; abnegare, sicque intellectus acumine & fidei limpiditate sensuum crassitiem viriliter superare. Alioqui periculum fuerit, ne crassius quid de Deo sentiamus, aut in hæreses incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut nescierunt aut noluerunt, spiritu mentis sensuum procacitatem captiuare. Quo ritè præmisso ad æternam quæ in diuinis est processionem transeuntes dicimus, quòd

Nota regulã pro anagogicis excessibus.

quòd ſicut lux in lucido ſole cauſa eſt efficiẽs lumen,ſemper quandiu eſt ipſum continuo producens, & rurſum à ſolis luce & diffuſo lumine vis pariter ardoris efficitur, & ſi ſemper eſſet ſolis lux,ſemper lumẽ efficeret, pariterq́ue & lux & lumen conſequentem ardorem efficerent: ita pater cœleſtis, æternus,lux æterna atque fœcundiſſima, filium ſuum vnigenitum,verbũ inuiſibile,non cauſat,non efficit,non facit,non creat, non producit (hæc enim corporalia ſunt & craſſitiem ſecum ferunt) ſed modo inæſtimabili atque incomprehenſibili,qui eſt ſupra omnem ſenſum, quiq; intellectus & angelici & humani capacitatem excedit,gignit atque dicit filium ſibi coæternum & conſubſtantialem, per omnia penitus æqualem:ipſéque filius gignitur,dicitur, atq; procedit, aut eſt à patre.Et ſicut æternaliter eſt pater cum filio,ita etiam ęternaliter à patre gignitur filius,& æternaliter vt ſit filius accipit à patre. Nec eſt huius proceſſionis aut initiũ aut finem inuenire.Rurſum,à patre & filio ſpirituſſanctus procedit æternaliter, & à patre & à filio: ſicut lux & lumen, temporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen ſuperat proceſſio perſonarum proceſſionem luminis & ardoris,quoniam non vna eſt luminis,lucis,& ardoris ſubſtantia, vna eſt autem patris, filij & ſpirituſſancti ſubſtantia,vna eſſentia:ſuntq; vnum ens ſummum atque perfectiſſimum.

Manuuctio ad cognitionẽ Trinitatis.

Conſurrectio ex præcedentibus in beatiſſimæ Trinitatis adorationem. CAP. XVII.

O Igitur lux beata Trinitas & principalis vnitas,iam nos ſol iſte igneus ſuis nos rotis ſurſum vectos corã te conſtituit in cœliſtibus.Tibi verò omnis gratiæ pater,defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice vota perſoluimus, qui nobis indignis famulis tuis ſecretiſſima ſecreta diuinitatis tuæ,per ſplendentem ſolem declarare dignatus es,quæ olim à filio tuo nobis ſecundum carnem aſſignato doctore, per fidem didicimus.Quàm multis olim Sol iſte, dominator potentiſſime,fuit in laqueum,captionem & ſcandalum:qui nimium creaturæ ornatum attendentes,tuum illi honorem vanè impenderunt, tuæ lucis altiſſimam gloriã in hanc corporeã lucem commutantes. Nobis autem magiſtrũ eũ dediſti veritatis,& ſicut olim ſtella magos ad pueri tui Ieſu noui regis duxit humile præſepiũ, ita nos verè ſol iſte radiãs ad tui duxit magnifici throni ſẽmpiternã gloriã.Corã te *Mat. 2.*

ergo, ô beata trinitas, toto corde prostrati ecce iacemus paupercul æ creaturæ tuæ. Te adoramus in vnitate substãtiæ trinũ personaliter, & in personarum trinitate vnum substãtialiter. Te ô lux immensa, lux non de luce, lux fœcũdissima, pater ingenite: te ô fili, lux de luce, lumẽ de lumine, splendor de splendore, verbũ patris æternum, de patris substãtia æternaliter genitũ: te ô sancte spiritus ardor inæstimabilis, ab æterno patre & filio æternus æternaliter spiratus atq; procedens: Te inquã vnũ Deũ, vnum Dominum, vnum creatorem omnium adoramus solum: quoniam præter te non est Deus alius, neq; fuit, neque erit, neq; potuit esse aliquãdo absque te, Domine

Ioã. 17. Deus noster hæc est nobis vita, dulcissime Domine, te solum Deũ verũ agnoscere, nunc quidem per fidem dum in tenebris

1. Co. 13. huius mundi subsistimus, tunc verò tunc (ô vtinam nunc) facie ad faciem te conspecturi in æternum & vltra. Amen.

De finis diuisione in vltimatũ & nõ vltimatũ. CAP. XVIII.

Duplex finis.

Quid finis vltimatus.

Postquã de tribus causarũ generibus suprà determinatum est, superest nunc vt de finali causa etiam specialius determinetur. Est igitur finium quidem vltimatus, ad quem propter se tãquã melius & perfectius, alius ordinatur minus bonũ & perfectum, vt omnium quæ in hoc sensibili mũdo sunt, est homo finis vltimatus. Sũt enim cętera omnia propter hominẽ facta, & ad hominem quasi perfectissimum eorum quæ in hoc mundo sunt, referuntur vniuersa. Similiter nutrimentum est propter vitam conseruandam: generans, propter speciem multiplicandam & cõseruandã: fides, propter visionem, spes propter adeptionem & possessionem. Atq; hic finis solet alio nomine vocari finis gratia cuius, vel propter quem. De hoc fine intelligitur, quod vulgò solet dici. Finis melior est iis quæ sunt ad finem. Si quidem Deus sic rerũ ordinẽ disposuit, vt sint imperfectiora simpliciter propter perfectiora.

Quid finis nõ vltimatus, seu finis quo.

Alius est finis non vltimatus, quippe qui per se finis rationem nõ habet, sed solum est via vel modus quo mediũ ad finem suum pertingit vel tẽdit: propter quod etiã finis quo, solet nominari. Verbi gratia, Deus est finis vltimatus rerũ omniũ, atq; peculiariter naturę humanę: cognitio verò Dei est finis, quo pertingimus ad consecutionem finis illius. Intelligendo enim & amando Deum, finem hunc nostrũ ita habemus atque possidemus. Sic medicina est propter sanitatem, nutrimentũ propter nutritionẽ, cibus propter comestionem.

Et

Et vniuersaliter omnis vsus rei est finis quidã eius, quo ad finẽ vltimatũ cuius est vsus pertingit: vt equitatio, vsus equi est, quo pertingit equus ad finem, scilicet hominem seruiendo ipsi. Sic enim equus ad hominẽ ordinatur vt illi seruiat, in ipsum ferendo, in agris arãdis, in vehẽdis frugibus, aliisq; huiusmodi ad hominis vtilitatẽ opportunis. De hoc autem fine non est intelligendũ quod dici solet, finem esse nobiliorem, eo quod ad finem est. Nam medicina quæ est substantia perfectior atque in se nobilior sanitate, quæ est accidens: granum, perfectius actu nutritionis: pater, perfectior filio, propter quem generet, quémq; in generatione intendit, & id cuius est vsus, vsu suo est nobilius: Ex quibus patet, aliud esse finem vltimum, & finẽ vltimatum. Vnicus est enim finis vltimus Deus. Fines verò vltimati sunt plures.

Quemadmodum omnia non solùm volũtaria, verumetiam naturalia agant propter finem. CAP. XIX.

IN voluntariis & rationalibus nulli dubium est, quomodo hæc propter finẽ præscitũ & præcognitũ agant, in illis potissimum actibus, qui secundum rationem & deliberationẽ fiunt. Quomodo autem agentia naturalia agant propter finem, forsitan minus patet. Cùm enim finem nullũ cognoscere valeant, videntur similiter non posse ob finem aliquem agere. Certũ est tamẽ, etiam naturalia omnia propter finem agere, quoniã in naturalibus omnia videmus similiter & ordinatissimè euenire. Quæ res argumẽto est, ea ordinatè propter finem agere. Sed ad hoc intelligẽdum, quod per se alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad seruum: dominus enim finem nouit, & propter hunc seruum ad opus mittit, nesciẽtem tamen finem operis sui. Quemadmodum igitur seruus ille non temere, sed propter finem certum agit, quem tamẽ nescit ipse, & nouit qui eũ dirigit dominus: ita agentia naturalia nesciunt quidem neque intelligũt finis sui rationem, & tamen propter finem agunt ordinatissimè omnia, nõ secus ac si finem ipsa agnoscerẽt. Quod patet maximè in brutis animalibus, quæ sic ordinatè quædam faciũt, vt prorsus videatur finem agnoscere (vt est videre in tela araneæ, & nidis auium) cùm tamen sit certissimum, ea suum finẽ non cognoscere. Similiter & agentia, quæ neq; sensum vllum habent, suntq; prorsus insensibilia & inanimata, suas naturales actiones conspiciuntur ordinatissimè semper exequi, cùm tamen

Quomodo agẽtia naturalia agant propter finem.

men suç actionis finem non agnoscant. Sed est in cœlis pro-
Sap. 8. uidissimus Deus, disponens omnia suauiter, qui sic naturalia dirigit ad finẽ quem ipse eis præuidet & præstituit, vnicuiq; rei ad suum finem dans congruas modo mirabili inclinationes atq; propensiones, qui singula disponit, & dirigit ordinatissimè, vsq; adeo, vt etiam si singulis agentibus singuli dij essent, melius ordinatiusq; ipsa dirigi aut gubernari nõ possent. Ex quibus liquet creaturas oẽs præter hominẽ agi potius à Deo ad suos fines, quàm agere seipsas: queadmodũ sagitta à sagittante emissa, & seruus emissus à domino agũtur ab iis à quibus emittũtur ad opus: Sola autem creatura rationalis in actibus volũtariis seipsam agit, eò quòd suum finem habeat cognitum.

Finis quomodo causarũ prima.

Quomodo fini cæteræ causæ proportionari debent, & quomodo diuersimodè quædam agunt propter finem. Cap. XX.

Est autem finis prima causarum atq; adeo causarum causa: quoniam secundum finem cætera omnia porportionari debẽt. Verbi gratia, quoniam finis est domus familiæ inhabitio, & domesticarum rerũ exercitatio: tẽplorũ autem cõuentus tantum fideliũ in vnũ ad orandum, ad audiendum verbũ Dei, nõ autem ad exercitationes domesticas aut opera exercenda ciuilia, idcirco aliter tẽpla, aliter domus ædificantur. Quoniã alius castrorũ finis, alius palatiorũ, idcirco alij efficiẽtes, alia materia & alia forma adhibẽda his, quã illis. Lõgè enim alia est forma tẽpli à forma domus, & alia plerunq; materia. Similiter & alia est forma palatij triũphalis, alia castri propugnatorij, alij quoq; lapides pro triumphali gloria, alij pro fortitudine castri solent exquiri. Et frequẽter diuersi ad diuersa huiusmodi opera sunt quærendi artifices, cũ plerunq; is qui in altero præualet, in alterò valeat minus. Similiter & cũ vestis est faciẽda, perquirẽdus est ante omnia finis. Et quidem si propter domesticum fiat vsum tantum, longe alia materia ac forma fiet: quàm si in honestũ & publicũ aut triũphalem vsum fieret. Sufficit enim materia rudior ac forma simplicior ad illã, quàm ad hanc faciendam. Simpliciter tamẽ à forma res habet necessitatẽ vt sit, & suam accipit ab ea denominationẽ, queadmodũ vestis si formã habeat togæ militaris, indubiè militaris à forma denominari debet: si formam aliã, aliter denominabitur, iuxta qđ expostulat forma. Fiunt tamen res secundũ finem & ipsa forma ab agente secundũ finis

nis intentionē debet introduci. Eſt quoq; & illud aduertendum, quædã agentia propter finē agere, ad illum adipiſcendum & acquirēdum, quemadmodũ benè viuunt homines vt Deum ſuum finem apprehendāt aliquãdo, atque in poſſeſſionem acquirant: quædã autem propter finē agunt, diffundendo & communicando. Quemadmodum Deus agit omnia quæ agit, non gratia vllius rei acquirendę, neque adipiſcēdę, ſed propter bonitatem ſuam diffundēdam atque communicandam creaturis. Atque hoc modo ignis alium ignē producit, propter ſuæ ſpeciei propagationem & multiplicationē.

De caſu & fortuna, déque effectibus caſualibus & fortuitis.

CAP. XXI.

CAſus & fortuna quanquam cauſæ ſunt efficientes & ſub efficientibus partim dicta ſunt, ſpecialem tamē habent difficultatem, eò quòd cauſæ per accidens ſunt, quare & ſpecialem exigunt tractatum. Subiungitur ergo hæc diuiſio.

Eorum quæ fiunt, alia ſemper eodē modo fiunt, alia plerunque: alia fiunt præter hæc.

Cuius hic eſt ſenſus: inter ea quæ fiunt, quædã ſemper aut vt plurimũ à ſuis cauſis ſimiliter fiũt, vt plerunq; deambulatio per locum amœniorem, animi releuationem operatur atque ſanitatem ſiue producit, ſiue conſeruat, ſemper forma lapidis ablato impedimento, lapidem deorſum moueri facit.

Quædã vero à ſuis cauſis neque ſemper, neq; vt plurimum fiunt, ſed raro eueniunt: quemadmodum raro euenit, ambulantem, & conantem ad rei venereæ ſolicitationē ad virtutē conuerti, quod Dariæ legimus accidiſſe cum Criſanto: raro item euenit, ambulantem ad aquas puerum inuenire, quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyſe Ægyptio. Rurſum, *Exod. 2.*

Eorũ quæ fiunt, alia fiũt, alia nõ fiũt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur ſenſus Inter effectus, quidã ſunt intēti ab agente, quidam non intenduntur, ſed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorũ cauſæ ſunt cauſę per accidens. Vt cõſenſum in rē venereã per ſe intēdebat Daria, ſuo ad Criſanti aduētu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illũ acceſſit, vt ſuis blanditiis in concupiſcentiã eius animum inflecteret. Et ille quidem effectus, ſi conatũ Dariæ fuiſſet ſequutus, effectus fuiſſet dicendus per ſe. Sed præter intentionē & ordinationem

euenit

euenit,& plane ex accidenti contigit ipsius ad Deũ verũ cõuersio. Sic ex intẽtione filia Pharaonis egredi voluit, vt animũ releuaret: præter intẽtionẽ vero euenit, vt Moysem reperiret Ægyptiũ, puerum cistellæ aquæ supernatãti inclusum.

In quibus habet locum casus & fortuna, & quomodo inter se hæc duo differant. CAP. XXII.

HIs præmissis est aduertendum, casum & formam nõ nisi in illis locum habere quæ raro fiunt, & quæ per accidẽs sunt. In iis enim quæ vel semper, vel vt plurimùm ordinatè fiunt, casus & fortuna esse non potest. Similiter neque in iis quæ per se sunt, sed in iis quæ per accidens tantùm.

Quid effectus casualis. Vnde effectus casualis definitur, qui ex iis est quæ raro fiunt, & per accidens.

Vt in exẽplis supra positis, Dariæ illa ad Christũ cõuersio, effectus est casualis, qui ex eius ad Crisantũ accessu cõsequutus fuit. Similiter & Moysi inuẽtio à Pharaonis filia respectu deambulationis Casus autẽ dici solet, ipsa causa effẽctus casualis, ita vt casus & casualis effectus pro relatiuis habeãtur. Est enim casus, causa per accidẽs effectus raro contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendum. Notanda tamen est differẽtia inter casum & fortunã, itemque effectum casualẽ & effectum fortuitum: quoniã fortuna nomen specialius est & cõmune minus est, quàm casus Fortuna enim in solis est agentibus à proposito: casus vero etiam in agentibus naturalibus. Similiter de effectu casuali & fortuito dicendũ. Pro cuius notitia Aristoteles ponit hanc diuisionem. Eorum quæ fiunt alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exustio ligni in ignem cadẽtis de superiori loco per actionẽ formæ substantialis ipsum mouẽtis, dicitur effectus casualis, eò quòd præter intentionem & inclinationem naturalem talis accidit eff.ctus: nõ est tamen effectus fortuitus, neque causa ipsa huius effectus per accidẽs fortuna, sed tantùm casus dicenda est. Nõ enim voluntate libera descensum intendit Vnde fortuna ab Aristotele definitur hoc pacto. Fortuna est causa per accidẽs in his quę per electionem alicuius gratia fiunt, extrà semper & frequẽter.

Per

Per electionem fieri nihil est aliud quàm libera voluntate & ex proposito.

Ex dictis quædam ponuntur conclusiones. CAP. XXIII. *Conclusiones Aristot.*

EX prædictis patet eorum falsitas, qui omnia ponebant fieri à casu & fortuna: similiter & eorum, qui nihil à casu vel fortuna fieri admittebant. In vtroque enim extremorum horum inest falsitas. Media autem sententia veritatem tenet, quæ neque omnia dicit, neque nulla, à casu fieri & fortuna, iuxta declarationem supra positam. Patet insuper, quemadmodum insipientibus & improuidis plurima contingant casualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt præter intentionem & per accidens, dum suas actiones eásque per se, consequentia non attentè considerant. Prouidis verò, diligenter & suas actiones & quæ consequuntur circunspicientibus, non ita multa præter intentionem siue per accidens contingunt, ac proinde nō ita multi eis contingunt effectus casuales. Atque hinc rursum colligitur, prouidissimo illi, ac summo sapienti Deo (cuius ordinatissimam dispositionem & præuisionem nihil latere potest aut subterfugere) nihil accidere posse casuale vel fortuitum: cùm præter illius intētionem prorsus nihil posset euenire, sine cuius ordinatione, dispositione, ac nutu neque folium arbori decidit, neq; pilus deperit capiti. Et frequenter ea quæ secundum inferiores causas penitus casualia sunt aut fortuita, eadem quantùm ad mentem diuinam primamque causam, maximè sunt intenta, & secundum ordinatissimam eius dispositionem ita ordinata. Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redemptio, legísque veteris cessatio, & sanctæ fidei ad gentes transitus (quæ omnia ad Christi mortem consequuta sunt) velut casualia atq; fortuita effecta sunt, quantùm ad principes Iudæorum, qui Christi mortem effecerant, & impiissimos dæmones, qui ad eam solicitando fuerant conati. Omnipotenti autem Deo nihil vnquam ęquè prospectum fuit, intentū, aut ordinatum. Siquidē ab æterno ille hac ratione instaurare decreuit & quæ in cœlis, & quæ in terris erant collapsa, & in filio suo superbenedicto omnia adimplere. Et vniuersaliter nullus omnino cōtingit in hoc mūdo effectus, quem non plenissima illa, & æterna sapiētia præuiderit ab æterno, atque etiam si pessimus sit, nouit tamen ab æterno, & disposuit apud sese, cur illum esset in suo tempore *Col. 1.*

permissu

permissutus,& dispositione ordinatissima omnia nouit in debitos vsus suos atque fines referre.

Quæ causarum genera Deo vel competant, vel non competant.

Cap. XXIIII.

Vt autem singula causarum genera ad Deum nunc accommodemus, sciẽdum est, quod prima duo causarum genera (nẽpe materialis & formalis) Deo nõ cõueniunt, quoniã habẽt imperfectionẽ annexam. Materiã enim necesse est esse partem cõstituentem aliquid siue naturale, siue artificiale. Similiter & de forma constat, per quam oportet rem esse, Deus autẽ nullã prorsus cõpositionẽ nouit, neq; pars esse potest, qui est totum & perfectum esse omniũ rerum. Casus etiã & fortuna illi non conueniunt, qui est prudentissima prouidentia, citra cuius ordinationẽ & intẽtionẽ nihil potest euenire. Cætera duo genera (nempe efficiens & finis) quatenus perfectionẽ nominant, illi sunt omnibus modis attribuenda. Est igitur Dominus Deus, omniũ rerum finis vltimatus & vltimus, in quem omnes omniũ particulares fines reducuntur, ad quẽ tendunt toto nisu vniuersis suis operationibus: omnia enim naturalia, quãquam infima & vilissima dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, vt illi assimilẽtur sua operatione, sicut & ipse summè potẽs est, summéq; efficax in agẽdo, & dũ omnia quærunt perfici, sicut & ille summè perfectus est.

Omnium finis est Deus.

Duabus enim rationibus Deus omniũ finis est, cùm ratione finiũ particularium, quoniam nihil bonum est neq; appetibile, nisi secundum quod est à Deo, tum ratione sui ipsius, qui est etiam vt summum bonũ immediatus finis omnium.

Quomodo omnium effectuum & rerum Deus est causa efficiens.

Cap. XXV.

Omnium quoq; effectuũ Deus est causa prima efficiens, & producens & conseruans. Omniũ enim causa est, & ab ipso sunt omnia, nõ solũ in fieri, sed quãdiu sunt, continuo ipse eis esse influit, & omne efficiẽs particulare in ipsum Deũ vt primum reducitur. Vt enim quęlibet res sit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione Deus quasi efficiens mediatum est eorum effectuum, quos mediantibus aliis agentibus operatur.

Deus est rerũ omnium cau sa efficiens.

Quanquam enim Deus per se potens sit absque medio omnia similiter, sicut nunc fiunt, efficere & disponere: tamen ad magnificentiam gloriæ suæ declarandam & donandam creaturis perfectionem (est enim magnæ perfectionis, virtutem

tutem habere quippiam efficiendi) proinde ita dispensat rerum ordinē, vt plurima alijs velit mediātibus efficere. Quicquid tamen potest mediante causa secūdaria, hoc etiam per se, si velit, potest. Quid enim per se nō poterit, qui per se cœlum & terram, angelos & homines potuit creare? Non tamē est intelligenda hæc mediata causalitas, ad eum modum quo in creaturis pater causa est mediata filij, quoniā medio seminis (in quo est tota patris efficientia) gignit. Nam & si Deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipsum esse effectui immediatū, & influere in ipsum suū esse, æquè ac si nulla adesset secunda causa. Imò neq; fieri potest, vt talem quęlibet creatura virtutem accipiat à Deo, vt possit per se solam, absq; immediato Dei concursu aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in Deum reducitur, sicq; Deum quodammodo mediatum agēs constituit. Deinde immediatus Dei concursus ad efficiendam rem, Deum facit esse omnium causam immediatam.

Vnde in rebus atque effectibus, possit defectus, aut peccatum, aut monstruositas inueniri. CAP. XXVI.

IN illis autem operibus quę absq; particulari causa mediata Deus facit, nullus potest esse defectus, neq; malum, neque peccatum. Sed in his quæ per causam mediatam facit, potest malum & defectus euenire: nō ex ipso primo principio summè bono atque perfecto, sed ex particularis alicuius efficientis insufficientia, vel imperfectione. Ipse enim generaliter influit & concurrit ad omnem actionem & opus omne, tam naturalis quàm voluntarij agentis. Cæterum causæ particulares & secundariæ, quæ ad effectum concurrunt, efficiunt facilè, vt defectus aliquis siue peccatum contingat. Vnde manifestum est, quotiescunque effectus aliqui monstruosi contingunt, debere defectum illum atque monstruositatem in aliquam reduci causarum secundarum.

Effectus autem monstruosus est, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti suæ speciei extraneam: idque ab origine.

Quemadmodum si quis nascatur duo habens capita, senos digitos in vna manu, os habēs ad aurē retortum, aut rostrum caninum. Quæ possunt vel ex parte indispositionis materiæ, vel ex defectu & superabundantia euenire, similiter & ex superabund

perabundantia vel defectu virtutis actiuæ, atque etiam alijs diuersis modis, de quibus particularius determinare ad medicum potius quàm ad Physicum spectat. Et quemadmodum in naturalibus isti defectus siue monstruositas in Deum nequaquam reducitur, sed in causam secundam deficientem: ita in actibus humanis qui à voluntate fiunt, si quid inest defectus atq; monstri, si quid peccati & deformitatis (quẽadmodum est in omnibus peccatorũ actibus) nequaquam in Deum primam causam reduci debet, aut illi quasi autori abscribi, sed in causam secundã, id est in hominis peruersam voluntatem: ita vt quicquid est boni in actibus nostris, Deo omnis boni autori, quatenus bonum, adscribatur: quod vero inest defectus atq; mali: nobisiipsis, id est, nostræ voluntatis prauitati imputetur: iuxta quod per Oseã Prophetã Dominus loquitur dicens, Perditio tua ex te Israël, tantummodo ex me auxilium tuum, siue saluatio tua in bonũ. Igitur Domine omnem
Osea 13. auferas impietatem, quam in nobis sine te nos sumus operati: & nunc accepta bonum placitumq; habe, quod tu in nobis
Ibidem. es operatus: & vitulos labiorum nostrorum, laudem, & gratiarum actionem sacrificabimus tibi.

Conclusio libri in conuersione ad creatorem ex spectaculo creaturarum. CAP. XXVII.

Ps. 114. Confitere nunc ô anima mea Domino, & conuertere in requiẽ tuam. Ascende in speculã celsitudinis tuæ, calcatisq; subtus te elementorum globis, Luna, Sole, cunctisq; cœ-
Thren. 3. lorum orbibus. Leua quoq; te supra te, & stans prospice eminus super vniuersam creaturam Domini Dei tui. Contuere, & perspice diligenter, quemadmodum à summa illa ac prima omnium causa effluat esse omnibus, quẽadmodum illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis fastus vix dignatur aspectu) suũ cuiq; proprium esse influat: quomodo ab illo inexhausto fonte tanquam sitibunda omnis creatura suam hauriat bonitatem atque perfectionem. Rursumq; contemplare, quãto conatu vniuersæ creaturæ pro sua virili certatim ad illud primũ & summũ bonum contendunt redire, à quo sunt egressæ. Videbis certè, nihil aliud omnẽ creaturam agere, quàm ad Deum tendere, & natiuo ac genuino desiderio incessanter ad illum anhelare, illiq; vt fiat simillima toto nisu elaborare. O quàm est iucundũ hoc spectaculum animæ quærenti Deum. Ex aduerso autẽ quàm fœdum est & abominandum

nandum ſpectaculum,& monſtrum nimis horrendum, cùm ſic videamus omnẽ creaturam ad Deum conari, ad quem tamen nequaquam pertingere poteſt: hominem ſolum oculos habere in terram defixos, cùm ſit ipſe vnus in hoc factus, vt Deo ſempiterno nexu copuletur. O monſtrum horrendum. O execrabile facinus. O immane ſcelus homo Deũ nõ quærens. Nos verò ad illum quem omnis laudat factura ſpiritalis atque corporea, corda etiã noſtra leuemus cum manibus: & ne ſolos nos tam glorioſo deeſſe contingat certamini, in quo primos iure fuiſſe oportebat, inceſſanter illius vacemus laudibus, ad illum deſiderio ſemper inceſſanti anhelantes, atque per operationem Deo dignam & nobis congruam properantes, qui eſt vnus primus atque beatiſſimus, creatorum omnium, peculiariter verò humani figmenti finis & requies vltima, à quo vno ſunt omnia, & in quem item tendunt vniuerſa. Cui ſit honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Thre. 3.

FINIT LIBER SEECVNDVS.

CANTICVM PSALMI IN LAVDEM *cauſæ primæ, creatricis omnium.*

Coeli cœlorum, & qui inhabitatis in eis acccedite: Terra, mare & quæ in eis eſtis, omnia feſtinate in chorum gaudij.

Volucres cœli celeriter aduolantes ne moram nobis facite, etiam quæ ſuper terram ſerpitis ac repitis, accelerate greſſus veſtros.

Venite quæcunque ſubſiſtitis, collaudemus vnà Dominum: ipſe eſt enim cuius potentia ſurreximus de nihilo.

Non ſunt abſque illo angelicæ ſubſtantiæ: ſiquidem in principio ipſe creauit eas in nobilitate naturæ ſuæ.

Cœlorum quoque ampliſsimos orbes tu extendiſti ſolus tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo condere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidiſti corporibus iſtis: vt ad efficiendum quoque ſint potentia, quomodo tu in omnibus operans omnia te demonſtrans omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ, ſic conſtituis & creaturas tibi non in minimo ſimiles.

In omnibus verò quæ ſurſum habitant, & noſtro aſpectui apparent eminus, ſolis iubar ſeſe monſtrant glorioſius.

Ipſe graditur in magnificentia gloriæ ſuæ per medium cœli, ex omni parte luminaribus mille millibus ſtipatus atque circundatus.

Quaſi dominator in medio ſeruorum graditur in comitatu ſtella-

rum, & diffundit multo ardore circunquaque flagrantes radios.

Quocunque aspexerit, illucescit lumen diei: suo abscessu atque regressu contristat & lætificat omnia.

Cum abscesserit à terris aspectus eius, marcescunt omnia: ipso redeunte in placiditate sua renouatur facies vniuersæ terræ.

Ipse vulnerat & sanat, mortificat & viuificat: & est in omnibus, ô Altißime, tui monstrans miram similitudinem.

Laudet te quoque pallida luna & lumen stellarum: quibus cœlorũ moles iußisti clarescere, & illuminari per noctẽ & obscuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura stupenda potentia tua: cui & ipsi mirã tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher est, iucundus, atque formosus, fortis, validus, & in pugnando robustißimus.

Luce sua illuminat, & flagrat ardoribus, quæ bona sunt perficit: absumit mala, commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his similitudo tua relucet creator altissime? nam & tu ignis consumẽs es, probans, purgãs, atque perficiens.

Sed & aquæ quæ sunt sub firmamento, habent paratam in se laudem tibi: in quibus virtutem constituisti admirabilis fœcunditatis.

Iußisti enim paulò pòst creationis initium producere eas natalitia viuentia: benedictionem tuam contulisti in illas, vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At vero terra mater communis omnium nostrum habet & ipsa manus plenas laudibus, parata offerre eas ante conspectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem inßionis tuæ herbã virentem, ligna pomifera, & multum omnino decorem ad neceßitatẽ atque delitias filiorum hominum.

Cùm tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere: ipsa est quæ tibi præbet copiosam semper materiam in opere tuo.

Et suis ipsa fructibus quos dedisti ei, sustentat mater bona filios suos: ô Deus magne, quàm es in omnibus creator tu mirabilis!

Quo pergimus longius, eo minus pertingimus: laudent te in substantia sua, quæcunque condidit altißima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filij hominum, benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicimus amodo & vsque in secula.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM III. PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE MOTV ET EIVS ACCIDENTIBVS,

Præfatio.

AD gloriam Dei summi declarandã post rerum naturas, & causas, motum quoque explicare tentabimus. Ipse nanq; vt solus penitus perfectus, actus purissimus atque perfectissimus est, omnis expers motus atq; mutationis, ita cuncta creata mobilia fecit esse, motibusq; variis ac multiplici mutationi subiecta. vnde est patẽtissima inter Deum & creaturas distinctio, quòd Deus in seipso æternaliter perfectus, nihil perfectionis neq; appositione annorũ acquirit, neq; decursu perdit, neq; secundũ vllã omnino mutationem potest pertingere ad habẽdũ quod non habuisset, siue ad perdendũ quod prius habuisset. Omnes autem creaturæ, ad suam perfectionem naturabilibus attingunt mutationibus, acquirentes per motũ quod non habeant, perdentes quod habeant. Atq; hîc finis erit considerationis huius, vt cognoscamus præsidẽtẽ omnibus, in se semper immotum permanentem, singulis quibusq; rebus suos motus prouidissimè dispensantẽ, Dominũ Deũ nostrũ: quĩ moueri nescius, singula vt vult, & quando vult, mouere potens est: quique (vt diuinus ille ac planè theologissimus philosophus cecinit Boëtius) Immotus ipse manẽs, dat cuncta moueri. Ad huius rei notitiã nonnihil profuerit subiicere diuisiones aliquot ab ipso Aristotele positas, quarum prima est hæc: *Boetius in libro de consolatione philosophiæ.*

Eorum quæ sunt, quædam actu tantum, quædam potentia sunt atque actu.

Cuius hic est sensus, rerum existẽtium, quædam est forma accidentalis, aut substãtialis, aut res ex illis composita, inquãtum sub tali forma existens consideratur: alia est res existens inquantum talem formam non habet, & habere potest: vt homo ea ratione qua animam rationalem habet, albedinem, talem vel talẽ dispositionem, sub priori mẽbro, sub consideratione verò carentis aliã forma sub posteriori. vnde hæc mem-

bra tantum ratione differunt. Secunda diuiſio eſt,

Horum aliud eſt hoc aliquid, aliud tantum, aliud tale: & in cæteris ſimili modo, quæ eius quod eſt prædicamenta dicuntur.

Id eſt entiũ aliud eſt ſubſtãtia, aliud quantitas, aliud qualitas: & ſic de cæteris prædicamentis. Tertia diuiſio eſt,

Eorum quæ ſunt ad aliquid, aliud exceſſione defectionéve dicitur, aliud actiui paſsiuiq́; , atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic ſenſus eorum quæ ad ſe inuicem quoquo modo referuntur, quædam ſignificatione acquiſitionis ſiue generationis referuntur, ſiue actualis., ſiue potentialis poſſibiliſve: alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producens productum, generabile generatiuũ, corrumpens corruptum, corruptibile corruptiuum. Quarta diuiſio eſt hæc:

Id quod mutatur, aut in ſubſtantia, aut in quantitate, aut qualitate, aut in loco, ſemper mutatur.

Cuius hic eſt ſenſus motuũ, vel eorũ quæ mouentur, aliud tẽdit ad ſubſtantiam tanquã terminũ ad quem, aliud ad quãtitatem, aliud ad qualitatem, aliud ad locum. Quinta eſt hęc,

Motuum ſiue ad ſubſtantiam ſit, ſiue ad quantitatẽ, ſiue ad qualitatem, ſiue ad locum, alius eſt perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus eſt, qui ad formã perfectiorẽ tẽdit. Vt generatio hominis perfectior eſt generatiõe equi, & hęc generatione arboris, & hæc generatione herbæ. Imperfectus eſt, qui ad formã imperfectã eſt, aut priuatiuã: vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior eſt; & ſic de cęteris.

Ariſt. 3. Phyſicor.

De definitione motus. CAP. I.

DEfinit Ariſtoteles motum hoc modo,

Motus eſt actus entis in potentia vt eſt tale.

Item alibi, Motus actus eſt mobilis vt eſt mobile:

Hoc eſt, quatenus in potentia eſt. Qua definitione ſignificatur, motũ eſſe accidentariã quandã rei mobilis formã, per quã veluti viam res quę mouetur ad aliquid continuò acquirendum vel deperdendum tendit, quaſi ad terminum. Motus enim

enim est,quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodum cùm ex ligno generatur ignis, per motũ hunc generationis continuo forma ignis in materiã ligni introducitur,& per corruptionis motum continuo extra lignum pellitur præinexistens forma. Vnde statim euidentissimè patet motum,non nisi ijs conuenire,quæ potẽtiam habent admixtam,& à Deo esse quàm longissimum. Cæteræ verò creaturæ quò plus habent potentię,eò amplius sunt motibus subiectę. Spirituales enim substantiæ sensibilibus non mouentur motibus,eò quòd ad formas sensibiles potentiam non habeant: intellectualibus tamen mutationibus subiacent , quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones , ad esse item & non esse. Cœlestia verò corpora,quia ad locum sensibi'em potẽtia sunt secundum suas partes diuersa loca habere apta,idcirco mouentur motu locali. Alterationes verò horum inferiorum alterationibus similes non recipiunt: quoniam ad similes qualitates potentiam non habent.

De motu instantaneo,subito,& successiuo. CAP. II.

NOrandum verò est , quod quidam sunt motus instantanei,qui in momento tẽporis vel in non tempore perficiuntur:vt aëris illuminatio, quæ tota simul vno instanti cõpletur secundũ omnes aëris partes.Hocque ideo,quia lumen in aëre contrarium nullũ habet , sed tantũ sunt in eo tenebræ priuatio luminis,quæ nullam faciunt resistẽtiam soli illuminanti:atq; hic motus nullas habet successionis partes. Alius est motus subitus,qui in instanti non completur,tamẽ in imperceptibili fit sermone. Vt cùm calefaciens primum caloris gradũ in subiectũ inducit , in instanti hoc facere non potest, ob resistentiã aliqualẽ cõtrarij:tamen in imperceptibili tempore & indeterminato hoc facit:ita vt illius tẽporis non possit adæquatũ assignari momentum initians aut finiens. Successiuus verò motus & sensibilis est,quando aperta est in motu successiuo , ita vt monstrari possit,quæ pars formæ qua tẽporis parte fit per motũ introducta aut expulsa.Quemadmodũ est in motu calefactionis aut frigefactionis:quoniã calor totus aut frigus totum non in instanti neq; subito, sed cũ tẽporis successione in subiectũ introducitur , ita vt secundum successionem vna pars prius, altera posterius in subiecto habeatur Et de huiusmodi motu plerunque intelligimus , cum de motu loquimur rerum naturalium. Res quippe naturales

Quid motus instantaneus.

Quid motus subitus.

Quid successiuus motus.

non multum mouent, neq; mouentur instantaneæ, partim ob defectum virtutis actiuæ, partim ob contrariorum resistentiam, vel mobilis indispositionem. Subitus verò motus plerunq; perficitur successiuè, & in illũ finitur. Aqua enim licet incipiat subito calefieri secundũ primũ caloris gradum, quantum tamen ad totã caloris formam, successiuè debet calefieri.

De differẽtia rerũ successiuarũ, à rebus permanẽtibus. CAP. III.

Quæ res sint permanẽtes. PRo pleniori autem motus intelligentia aduertendum est, quo pacto distinguantur ad inuicem res permanentes & successiuæ. Illa nanq; permanentia sunt, quæ omnes suas partes simul habent, aut habere nata sunt, ita vt nulla opus sit eis successione. Alioqui & qualitates sensibiles plerunq; successione secundum partes suas absoluuntur, sed non hoc requirit earũ naturalis conditio, verũ ex motus natura cõtingit eis sic per accidens successiuè fieri. Quemadmodum (exẽpli gratia) calor, res permanẽs est, quia tametsi ratione motus per quẽ habet acquiri, successiuè fiat, atq; in subiectũ introducatur, tamẽ quantũ ex suæ naturæ cõditione, nulla opus habet successione. Potest enim partes suas omnes simul habere, neq; in vllo fluxu consistit. *Quid res successiua.* Illæ autẽ res sunt propriè dicẽdę successiuæ, quæ ex naturali cõditione partes suas habent in successione, ita vt simul eas habere non possint. Cuiusmodi sunt motus & tempus. Partium enim motus vel temporis adueniens altera alteram abigit: & hac abeunte, succedit iterũ alia tertia, quod in horarum fluxibus apertissimum est. Porrò quod in permanẽtibus rebus positio, hoc in succedẽtibus est successio. Sicut enim ligni partes positionem certam habent adinuicem, vt hæc non possit esse simul secũdum locum cum illa, sed separatim hæc pars hîc est, illa illic, ista istic: ita similiter quando prima hora est, nõ est secunda: quãdo secunda, non est prima neq; tertia, sed successione continuantur adinuicẽ: quia nunc est prima, post eam subsequitur secunda, post quam confestim succedit tertia. Vnde patet, sicut certa positione quantitates permanentes sunt continuę, ita tẽpus, huiusmodi successione esse continuũ. Diuiditur enim quantitas continua in permanentem & successiuam. Permanentes sunt, linea, superficies, & corpus. Tempus autem quantitas continua est successiua.

Motũ nõ esse quãtitatẽ, neq; vllo stringi prædicamẽto. CAP. IV.

QVanquã autem motus succedentes habere partes secũdum successionẽ intelligatur, non tamen ad quantitatis prædica

prædicamentum debet ſtringi, cum nihil ab ipſo denominetur quantum, ſed (ſicut facilè potuit aduerti ex dictis) à tempore, quod motum ſequitur, vt pòſt dicetur. Vagatur enim motus ad omnia prædicamenta quaſi reductus, iuxta eius termini ad quem eſt, diuerſitatem. Nam generatio & corruptio ad ſubſtantiam: augmentatio & diminutio, ad quantitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi, ſiue eſſe in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia ſecundum reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine conſtringitur, neque concluditur. *Motus vagatur per omnia prædicamenta.*

Quò motus aliquis etiã in partes extẽſionis diuidatur. CAP. V.

PRæter motus diuiſionem, qua diuiditur in partes ſuccedentes, quæ copulãtur per indiuiſibile motus, correſpondens inſtãti præſenti, quod ſolet vocari mutatum eſſe, eſt etiã quandoq; diuiſibilis in partes extenſionis. Sicut enim totum cœlum habet totum motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli reſpondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motum neceſſe eſt ſic diuiſibilem eſſe. Quandoque enim totum mouetur, & nulli parti motus cōuenit: veluti cum terminus ipſius motus indiuiſibiliter ſic eſt in toto, vt in nulla tamen ſubiecti parte, vel ſecundum ſe, vel ſecundum partem inueniatur. Vnde conſtãt hanc diuiſibilitatem cōpetere motui per accidens, ratione termini ad quem eſt motus ſecundum eius extenſionem. Cæterum, nullus motus partes vllas habet aut habere poteſt ſecundum intentionem, cùm non contingat plures partes eiuſdem motus eſſe ſimul in eadem parte ſubiecti. Vel enim ſibi inuicem ſuccedunt, vel ſecundum extenſionem in diuerſis ſubiectis partibus exiſtunt. *Ariſto. 6. li. Phyſic.* *Motus nõ põt intendi.*

De quinque ad motum requiſitis, & duplicibus mutationibus. CAP. VI.

ADuertendũ autẽ, ad motũ neceſſario quinq; requiri: nẽpe Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus. *Tractat hæc Ari. 5. l. Phyſi.*

Abſque his enim non fit motus, & ſunt hęc in ſingulis motibus perquirenda vt in alteratione à vitiis ad virtutes, eſt mouens & operans Deus, atque ſuo exercitio liberum hominis arbitrium: ipſe homo, eſt motũ: terminus à quo receditur, vitium eſt: terminus ad quẽ acceditur, virtus eſt: tẽpus, eſt viſitationis Dominicæ hora, ſiue aliud quodcunq; aduerſitatis

Quid terminus à quo.

aut prosperitatis tempus,in quo se quis à vitiis auertit ad virtutem. Terminus quippe à quo,intelligitur id quod per motum abiicitur:quod aliquando est pura negatio vel priuatio formæ quæ per motũ acquiritur,aliquando forma contraria. Vnde claret,quasdam mutationes esse de contrario in cõtrarium,vt ex calido fit frigidũ,ex albo nigrũ.Item ex hæretica opinione mala fit alteratio ad cõtrariam opinionẽ:ex carnali amore conuersio ad amorẽ spiritualem:à vitio,ad virtutẽ: vt à gula ad sobrietatem:ex denso rarum:ex leui graue Sub quibus comprehendimus motus qui sunt de medio in alterũ extremorum,vel ecõtrario:vt ex rubeo in albũ aut nigrum, aut econtrario. Et eiusmodi motus propriè vocantur motus, eõ quod sunt(secundum Aristotelem)de subiecto in subiectum: id est,de affirmatione ad affirmationẽ, vel de forma in formã suntque hi motus difficiliores. Quædam sunt mutationes à priuatione tantùm,vel negatione,ad oppositum habitum, vt ex non homine generatur homo,ex non igne ignis, ex incocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiue,fidelis:quando nimirum is,qui de dogmatibus fidei catholicæ neq; rectã neq; peruersam habet opinionẽ, in fide docẽtis opera eruditur, vt rectè quẽadmodum oportet de eis sentiat:ex tenebroso lucidum,atque ita in similibus. Quas mutationes faciliores esse constat.Et(iuxta Aristotelis sententiam) motus propriè non sunt,sed mutationes tantũ:quia sunt de non subiecto in subiectum,id est,de priuatione vel negatione (quæ per non subiecta intelligit)ad affirmationem:aut econtrario de subiecto ad non subiectum,id est,de affirmatione ad negationem vel priuationem.Huiusmodi autem sunt generatio,quæ est à nõ esse ad esse,& corruptio,quæ est ab esse ad non esse.

De termino ad quem,& à quo:& quomodo secundum eos motus distinguantur vel non distinguantur. CAP. VII.

Quid terminus ad quem.

Terminus verò ad quẽ illud dicitur, ad quod mobile siue id quod mouetur tendit, siue sit affirmatio, siue negatio,vt terminus ad quẽ generationis est forma rei quæ acquiritur per generationem, & esse rei quæ acquiritur per generationem,siue esse rei generatæ.Ad hoc enim tendit generatio, vt forma substãtialis insit in materia,& res substãtialiter existat. Terminus corruptionis ad quẽ est priuatio formæ præexistentis,& non esse rei præexistentis. Quippe ad hoc tendit corruptio,vt materia priuetur forma quę inerat,&res quæ præerat

præerat, suũ esse perdat. Terminus augmentationis ad quem, est maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis verò terminus, est qualitas secundũ quam res alteratur. Loci mutationis, ipsum vbi, siue (vt crassius dicamus) locus secundũ quẽ res varietur. Est autem terminus ad quẽ dignior & principalior in consideratione motuum termino à quo: quoniam & ab ipso motuũ denominatio sumitur: vt alteratio, ad albedinem dealbatio, ad nigredinem denigratio vocatur. Quodq; amplius est, etiam distinctio generica atq; specifica ex ipso accipitur. Secundũ enim terminos ad quos sunt distinguũtur (vt suprà declaratũ est) generatio, corruptio, augmẽtatio, diminutio, alteratio, atq; loci mutatio. Item generationes viuẽtium & inanimatorũ distinguũtur genere propter formas diuersorũ generum. Generationes hominum & brutorũ distinguuntur specie, ob formas ad quas sunt specie differentes. Generationes diuersorũ hominũ numero distinguuntur, ob formarũ ad quas sunt numeralem tantum distinctionẽ. Ita similiter in alijs motuũ generibus est dicendum.

Terminus, ad quem, est dignior termino à quo.

Vnde distinctio generica motus.

Non solum tamen ex diuersitate termini ad quem motus distinguuntur: sed accipitur etiã distinctio motuũ ex medio, quo ad terminũ ad quem necessariò debet perueniri, ob concatenationẽ cum termino ad quẽ. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuersum modũ spatij quod pertransitur: item motus rectus & motus curuus ad eundẽ locum. Item doctrinatio eiusdẽ cõclusionis iam per demõstrationẽ, iam per verisimile: tantũ argumentum ob medij diuersitatẽ variatur. Neq; profectò minùs apparet hæc distinctio ipsius motus per se esse, quæ sic ex medio vel ratione aut modo aut conditione motus sumitur, quàm ea etiam ipsa quę ex termino ad quem sumitur. Ex termino autem à quo constat nũquam variari speciẽ motus. Eiusdẽ enim speciei est dealbatio quæ est à nigredine ad albedinem cum ea quę est à rubedine: & eiusdem speciei generatio ignis qui est ex stipula, & qui ex ligno. Diuersitatẽ autem numerale facit quodlibet illorum suprapositorũ. Qui enim motus vel aliud mouens, vel terminũ à quo, vel ad quem alium, vel aliud tempus, vel aliud mobile habẽt: numero sunt indubiè diuersi. Facilius enim est numerũ variare in rebus, quàm speciẽ. Quanto enim minor est distinctio, tãtò acquiritur facilius: quemadmodũ ecõtrario maior distinctio (nempè generica & specifica) est difficilior.

Terminus à quo, speciẽ motus nõ variat

An

An motus distinguatur à suo termino ad quem est. CAP. VIII.

NOn est verò dubitandum vlla ratione, quin motus à termino suo ad quē, alius sit, ac distinguatur, vt minimum secūdū rationē: cùm motus rationē habeat rei successiuæ sitque motus omnis quatenus motus, res successiua, non autem terminus ad quē: cū sit secundū suū esse res permanēs etiam si successiuè fiat atq; producatur in subiecto. Verum de reali distinctione quæstio solet agitari, an motus res aliqua diuersa sit, & realiter secūdū suum esse differens à termino ad quem est: quibusdam talē distinctionē ponentibus, quibusdam negantibus, & ratione tantū distingui asserentibus. Iuxta quorum sententiam dicendum est, quòd substantialis ipsa forma quæ in generatione acquiritur in generato, vt à mouente in motum producta, quatenus per eam ens potentia, actu fit, sit ipsa generatio: forma vero quæ deperditur, sit ipsa corruptio & maior continuo acquisita quantitas, augmentatio: minor diminutio. Frustra enim (vt ipsi aiunt) rerum pluralitas absque necessitate ponitur. Neq; tamen admittunt, in eisdem prædicamentis ponendos esse motus, in quibus termini ponuntur, tametsi secundum rem sunt idem: quoniam diuersa ratio prędicamentorum ordines etiam variat.

De motu in comparatione ad actionem, & passionem: & de vocabulis motum significantibus. CAP. IX.

SImilis quoque de motu & actione & passione quæstio fieri solet, num realis sit ponenda distinctio inter actionem, passionem, & motum, an secundum rem coincidere dicenda sint, sola variantia ratione. Et huic quoq; quæstioni contrariæ adhibētur responsiones, alteris priorem, alteris pósteriorem sententiā approbantibus. Sunt enim qui motū dicunt nō nisi secūdum rationem differre ab actione & passione. Verum in his atq; similibus, vbi de reali distinctione mouetur quæstio, nō multū est anxie perquirendū, cum vtraq; pars suā plerunq; habeat probabilitatem, & suis rationibus ambæ sententiæ plerunq; muniantur. Neq; ad verū Philosophiæ finē (qui est Deū in creaturis cognoscere, ágnitumq; collaudare) huiusmodi perplexæ & steriles quæstiones multū admodum videntur habere momenti. Illud autem aduertendum est, quod motus non est in mouente, tametsi efficiatur à mouente: sed est in ipso mobili, sicut & terminus ad quē, in mobili tantum est, non in mouēte. Neq; fingi debet vnus motus in mouente

Nota attente.

Motus est in mobili tantum.

quo

quo moueat,& alius in mobili quo ipsum moueatur. Sed quẽadmodum (iuxta Aristotelem) eadem est via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: sic motus est vnus quo agẽs mouet extrinsecà, & intrinsecè mouetur mobile. Est enim motus, medium quoddam, & veluti quædã via inter actionẽ & passionem. Vbi rursum notãdum, & ratione huius coniunctionis distinguẽdas esse iuxta significationem omnes voces quæ motus significant: vt pote exẽpli gratia, generare, corrũpere, generari, corrumpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, dealbatio, doctrinatio atq; id genus alia, motũ vel actionem aut passionem significare solita. Si enim motus significant, non collocantur sub actione vel passione. Si verò actiones & passiones cũ motu coëxistentes significat, sub actione aut passione constituentur. Est enim generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id est, actio: quædam passiua, id est, passio: quædam neutra, id est, motus ipse, qui neque actio neq; passio est, sed inter vtrumque mediat. Vocabula autem illa quæ motus significant aut actiones passionésve immanentes animæ (cuiusmodi sunt intellectio, visio, volitio, auditio, ac similia) præter supradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartã. Est enim visio actiua, qua obiectum agit in sensum, est visio passiua, qua sensus ab obiecto patitur: est visio motus, id est, alteratio ipsa visus: & est visio quarta, quædam neutra qualitas (vt dici solet) tertiæ speciei qualitatis, quæ motus visionis solet assignari terminis, solétque ad distinctionem, actus vidẽdi seu visio neutra nominari. De his verò latius pertractare, non arbitror præsentis esse negotij.

Aristo. 3. Physicor.

Triplex significatio dictionũ motus designantium.

Quadruplex significatio.

De motus continuitate, & quid ad eum requiratur. CAP. X.

HIs vero præmissis, consequenti ordine de quibusdã motui accidentibus est determinãdum. Et primum quidem de motus ipsius continuitate, ad sciendum, quis motus continuus sit, aut non continuus. Est ergo aduertendum, quòd ad motũ continuum requiruntur, continua formæ acquisitio vel deperditio, mobile continuũ, & temporis continuatio, ita vt nulla sit in motu tẽporis interruptio: quòd si horum aliquod defuerit, non potest esse motus continuus. Non autem requiritur mouẽtis cõtinuitas, quia succedẽtibus absque interruptione temporis diuersis mouẽtibus eiusdem rationis, continuus effectus producitur. Neque itẽ requiritur continuitas

Tractantur ista ab Ari. 5. li. Physic.

termini

termini à quo,quoniam continuo motu prius à calore,pòst à tempore ad frigus mouetur mobile. Mediũ quoq; non oportet esse continuũ.Vnus enim motus secundũ locũ est,qui per contigua tantũ fit.Non tamen sufficiunt consequenter se habentia. Est enim differentia inter continua, contigua, & consequenter se habentia. Vnde continua sunt,quorũ vltima sunt vnum:ita vt quod est finis vnius, sit alterius verum initium. Contigua sunt,quorũ vltima non sunt quidem vnum, sunt tamen simul.Simul autem sunt,quę se inuicem tangunt. vt duæ lineæ diuisæ, quæ se inuicem tangunt in finientibus punctis,sunt contiguæ,& non continuę. Similiter duo ligna diuisa,se inuicem in extremitatibus proximè tangentia,contigua sunt,non continua. Continua vero sunt,duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicẽ proximæ,& vnius totius integralis ligni duæ medietates subinuicẽ proximæ.Consequenter verò se habent, quorum vltima nõ sunt vnũ,neque etiam simul:inter quæ tamẽ nullũ medium est aliud eiusdem rationis. Vt duæ domus inter quas est spatium intermedium,nulla tamen alia domus,consequenter se habent,quas tamẽ manifestum est neq; continuas esse,neque cõtiguas.Continuę autem domus essent,si vnum haberent eundémq; parietem,qui huius esset finis,& illius principium:Contiguæ verò,si diuersos quidem parietes,tamen se inuicem contingentes.

Cõtinua. *Cõtigua.* *Consequẽter se habentia.*

De motus tarditate, velocitate, atque frequentia:déq; causa tarditatis aut velocitatis in motibus. CAP. XI.

Tardus motus est, quo maiori tẽpore minus acquiritur vel deperditur,vt tardè calefit aqua, si magno tempore parum caloris acquirat,tardè augmẽtatur siue crescit arbor, si in prolixo tempore parũ acquirat maioris quantitatis: tardè discit discipulus,si in multo tempore scientiæ atq; doctrinæ paulum assequitur.Velox motus est, qui minori tempore multum acquirit aut perdit:quẽadmodũ in aqua breui tempore vehemẽter calefacta,& in discipulo industrio ac diligẽti breui tempore multam scientiam assecuto. Vbi diligenter attendenda est differentia,quæ est inter motum velocem,& motum frequentem. Frequentia enim interruptionem & discontinuitatem significat motus:longè verò aliud,velocitas.

Motus tardus & velox.

Procedit autem hæc tarditas in motu aliquando ex defectu virtutis mouentis. Ignis enim modicus nequit velociter calefacere:& doctor piger atq; inept⁹ nequit discipulos citò ad

Vnde tarditas in motu.

ad doctrinam adducere. Nonnunquã vero ex resistentia contrarij. Nequit enim etiam magnus & validus ignis hominem multum frigidum cito calefacere: neq; præceptor industrius & diligens hebetem, & obtusum, pigrumq; discipulum cito in scientia erudire, aut petulantem cito moribus probis instituere. Aliquando ex resistentia medij. Lapis enim licet grauis, non potest cito per aquam moueri, sicut per aërem: nec pluuia potest velocior descendere, ob resistentiam aëris. In voluntarijs autem, præter causas supradictas, voluntas etiam sua libertate causa esse potest tarditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum velociter vel tarde mouendi siue agendi quippiam, potest tamen pro sua voluntate vel tardè vel velociter agere. Et primum mouens, quod est super omnia mouentia Deus in secula benedictus, cùm neq; virtute deficiat, neque vlla resistentia aut inconuenientia impediri possit: quædam tamen velocius, quædam tardius mouet, pro suo beneplacito, cui sine resistentia atque contradictione obediunt vniuersa.

De vniformitate, & difformitate motus. CAP. XII.

ATtenditur autem etiam vniformitas vel difformitas in motu secundum considerationem partium ipsius mobilis. Illud mobile, quod iuxta omnes partes suas æqualiter atq; similiter secũdum velocitatẽ aut tarditatem mouetur, vt totus homo æquè velociter in omnibus membris calefactus moueri dicitur vniformiter. Illud verò quod non secundum omnes partes æqualiter sed secundũ diuersas partes diuersimodè mouetur secundũ aliam velocius, secundũ aliã tardius, vt homo citius in manibus quàm in pedibus calefactus, aut in eisdem membris nõ æqualiter calefactus, difformiter moueri dicitur. Prouenit autẽ hęc difformitas in motu aliquãdo ex parte virtutis ipsius agentis, quæ tam vicina non est vni parti sicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirum vna pars est magis indisposita ad susceptionem actiuitatis, quàm alia. Notandum autem est, quòd secundum locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motũ, etiã cœlestes orbes. Semper enim velocius mouetur partes supremæ, quàm quæ sunt circa centrũ aut medium: quoniam illæ longius distantes magnũ spatium pertranseunt, cùm istæ proximiores in æquali tempore, minimam circulationem absoluant. Id quod in rota figuli manifeste demonstrari potest: vbi

Moueri vniformiter & difformiter.

partes

partes quæ axi proximæ ſunt, prorſus æquali tēpore ſuā minimam circulationē complent, quo partes extremæ à medio longiſſimè diſtantes, ſuum illum multò maiorem abſoluunt ambitum. Ita quæ non æqualiter ſecundum omnes partes accipiunt incrementum, difformiter augeri dicuntur. Et modò quodam etiam illi qui non ſecundum corpus & animam æqualiter proficiunt (vtpote qui corpore creſcunt: & animæ profectum nullum in virtutibus aut moribus accipiunt) dici poſſunt difformiter proficere atq; augeſcere: quanquam non eſt poſtremus iſte ſermo proprius, eo quòd ex partibus integrantibus mobilis, non eſſentialibus propriè fieri debeat cōſideratio vniformitatis aut difformitatis.

De motu regulari, & irregulari. CAP. XIII.

Quis motus regularis & irregularis. INſuper poni ſolet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur ſecundum partes mobilis, ſed magis ſecundum tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tēpore moueatur ſimiliter ſiue æqualiter, ſecundū velocitatē & tarditatem in principio, medio, & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter, licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc velox eſt in diſciplinarū aut virtutū profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniā non ſimiliter continuat. *Ariſt. 8. li. Phyſic.* Procedit autē hęc irregularitas potiſſimū ex virtute mouente, quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, In ipſo motus ſui initio tardius, in medio velocius, in fine velociſſimè mouetur, propter continuò aduenientē impetum, qui formā ſubſtantialē adiuuat in mouēdo atq; etiam ob loci naturalis approximationē. Quēadmodū enim vnaquæq; res ad ſuum locū naturalem deſiderat, vbicūq; extra ipſum fuerit poſita, ita quo fuerit ei vicinior, magis naturaliter deſiderat, atq; ad ipſum fertur, tēditq; vehemētius. In iis autē quæ mouentur violenter ab extrinſeco, motus in principio præceps eſt & velocior, ſed cōtinuò fit remiſſior virtute impreſſa continuò debilitata. In motibus verò qui ſecundum ſenſum ſunt, aut etiā nonnunquā ſecundum rationem, vt in motu progreſſiuo & ſimilibus, principium eſt quidē vtcūq; velox, medium velocius, finis tardior atque deficiens. Quod ex parte inſtrumentorum eſt, quæ in principio nondū ſunt ſatis diſpoſita ad expeditè motum peragendum, ſed per continuam exercitationem rectius diſponuntur: quemadmodum de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilita

debilitatem si diutius perduret continuus motus, instrumenta motus flaccescunt, & veluti deficiunt: quemadmodũ in vocalibus instrumentis experimur post longam locutionẽ, siue cantationem prolixiorẽ: inq; cruribus & neruis, post diuturnam ambulationem. Notandum verò est, quod primũ agens ac mouens, tametsi totam cœlorũ machinam difformiter admodum moueat, faciens sphæras difformibus atque diuersis motibus, aliam quidem citius, aliã velocius suum cursum absoluere, mouet tamẽ eam ab initio vsq; ad finem, motu regularissimo & ordinatissimo, candẽ semper in motu regulã seruans atque custodiens. Neq; enim ab initio seculi, citius aliquãdo aut tardius primũ mobile motũ est, aut mouebitur vnquam, quàm nũc moueatur: neq; itẽ aliorũ orbium quisquã, siue motus proprios, siue raptus ipsius motum consideremus.

Et est id quidem supra modũ admirabile, in tanta difformitate motuum corporũ cœlestium, perpetuò regularitatem huiusmodi seruari posse, eiusq; palàm attestatur gloriã, qui in ea sapientia secundùm quã condidit vniuersa, regit etiam, mouet, atque gubernat, qui est in secula benedictus. Amen. *Attentè nota.*

De motu naturali & violento & quomodo in singulis motuum generibus hæc inueniantur. CAP. XIIII.

MOtuum insuper quidam sunt rebus naturales, quidam violenti. Est autem motus ille rei naturalis, qui est secundum naturã rei, & ei est cõueniens: vt igni, moueri sursum & rarefieri, nisi fortè condensari ipsum amplius quàm conuenit contingat. Hi enim motus cõueniunt naturę vel formę ignis. Motus violentus vel contra naturam est, qui rei secundum suam naturã non conuenit, neq; est secundum naturam rei, sed ab extrinseca mouente imprimitur, formæ contrariante. Vt motus ignis deorsum, & eius condensatio vel compressio, motus lapidis sursum, aut aquæ siue terræ nimia rarefactio. Repugnat siquidẽ naturæ ignis, & formæ eius, motus deorsum & nimia condensatio: quẽadmodum aquæ & terrę, motus sursum aut nimia rarefactio, atque ita in cæteris. Vbi notandum est, materiã sicut est ad omnem formam indeterminata, ita & ad omnes accidẽtales dispositiones esse indifferentẽ, si in sua generalitate cõsideretur. Verùm quatenus per formam limitatũ esse participat, illa ei etiam dicuntur secundum naturam quæ ipsi conueniũt sub forma, quam habet. Et illa dicuntur ei esse contra naturàm, etiam ex parte materię,

Quis naturalis motus.

Quis violentus.

Arist. in lib. Physic.

quæ ipsam à suo esse quod habet participatū nata sunt repellere. Notandum vero, in omnibus motuū generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violentos. Generationes enim quædam naturales sunt, vt florum in æstate, & corruptiones eorum in hyeme. Quædam violentæ, vt generationes florum vel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente: & corruptiones subitæ florum in æstate ante defectum naturalē, ob vehemētem æstum soli, aut aliud quodlibet accidens malum superueniēs. Ita sunt partus tempestiui, & partus abortiui Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædam violenter: vt augmentatio subita vel nimia pueri: vel tritici intempestitiua augmentatio, ob abundātiam pluuiæ. Ita in diminutione virium, ita & in alterationibus dicendum. Imo quædam sanatio est naturalis, quædam violēta: vt quæ fit ab aliquo extrinseco, per violentiā ratione cuiuslibet accidentis. Quanquàm enim sanitas semper sit naturæ cōueniens, potest tamē motus, per quem ipsa introducitur, esse violētus, quando nō per media naturæ cōuenientia, sed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis forma contranitente. Item & sanatio quæ fit in diebus criticis, naturalis est: quæ vero dies criticos præuenit aut subsequitur, innaturalis, vt ait Aristoteles.

Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari, vel non comparari. Cap. XV.

Tractat hæc Arist. 7. li. Physic.

NOn est autē quilibet motus cuilibet motui comparabilis, secundum suprà determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis, secundū velocitatem vel tarditatem non debent cōparari. Vt enim in genere quolibet recta sit comparatio, oportet eam fieri secundū speciem specialissimā Non enim dicitur vnum alio magis coloratum, aut quale, sed magis calidū vel magis albū. Oportet item, vt fiat cōparatio in aliquo, qđ vtriq; cōparatorū vniuocè & secūdū eādē rationē conueniat. Non enim dicitur homo magis sapiens quàm brutū, neq; brutū melius sentiēs quàm lapis, cū in vtraq; cōparatione, ea quæ cōparātur, nō cōueniāt in eo in quo fit cōparatio. Neq; rursum medicina magis sana dicitur, aut min⁹ quàm homo, neq; potio ipsa magis quàm vrina aut homo. Quamuis enim quodlibet horū sanū dicitur, nēpe homo, potio, & vrina, fit tamē hoc ratione atq; cōsideratione diuersa: homo enim sanus dicitur, vt habēs in se sanitatē: vrina, vt significatiua sanitatis: potio, vt effectiua eiusdem. Vt ergo

omnino recta sit cõparatio, sumẽdi sunt duo motus eiusdem speciei, eiusdemq; rationis, qui secundũ aliquod prædictorũ accidentium comparentur. Quemadmodũ (exẽpli gratia) hic motus rectus illo recto est velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior: & hic circularis illo: hęc alteratio, illa: hic mot⁹ localis, illo: atq; ita in cæteris.

De motuum contrarietate. CAP. XVI.

Motus ex terminis contrariis, non sunt necessario contrarij, vt patet de motu qui est ab albedine ad rubedinem, de nigredine ad eãdem rubedinem, qui sunt eiusdem speciei specialissimæ. Qui autem sunt ad terminos contrarios, sunt cõtrarij, etiam si non sint ex cõtrariis terminis. Ab eodem enim medio termino motus sursum & deorsum, sunt contrarij. Et dealbatio quæ est à rubedine, contrariatur denigrationi, quæ ab eadẽ tendit rubedine. Illi tamen motus sunt maximè contrarij, qui sunt à contrariis terminis ad contrarios terminos: vt qui est ab albedine ad nigredinẽ, illi qui est à nigredine ad albedinem, maxime est contrarius: & magis quàm ille qui à media tantum est qualitate. Sumitur etiam contrarietas motuum accidẽtaliter, secundũ naturale & violentum: ita vt generatio naturalis dicatur cõtraria simili generationi in specie violenter. Sed hæc non est specifica & essentialis contrarietas, cum naturale esse & violentum non varient speciem motus, neque etiam cętera suprà posita accidentia. Opponitur præterea motus etiam quieti, sumendo quietem semper motui oppositam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, nõ autem motus ad locum aliquem cõtrariatur quieti in eodem loco, quemadmodum habet Aristoteles v. libro Physicorum. Non est tamen hæc oppositio cõtrariorum, sed priuatiue oppositorum. Quies enim nihil aliud est, quàm priuatio motus, atque ab eo cessatio, in subiecto apto nato. Quemadmodum autẽ suprà motus quidam dicti sunt naturales, aliqui violenti, sic & de quiete possumus distinguere. Lapis enim, in suo loco naturali quiescit quiete naturali: extra verò eum, quiescit violenter.

Arist. 5. Phy. Qui motus cõtrarij.

Arist. circa finẽ 5. lib. Physi.

Quid quies.

De iis quæ mouentur, quomodo quædam per se, quædam per accidens moueantur. CAP. XVII.

Svperest nunc, postea quàm de motus natura & proprietatibus diximus, de mouẽtibus etiã & motis determinationem subiungere. Ac primum quidẽ est aduertendum, quem-

admodum inter ea quæ mouentur, quædam tantum secundũ partem mouetur, vt cùm solam manũ agitamus: quædam verò secundũ ipsum totum, vt cũ corpus vniuersum agitatur, siue saltu, siue ambulatione, siue alio quolibet modo. Rursum, quædam per se mouentur, vt totus ipse homo ambulans de loco in locum: quædam verò per accidens mouentur, alterius gratia, nimirum quæ in eo sũt quod per se mouetur. Idq́; rursum dupliciter, vel sicut partes in toto, vt manus per accidens ad totius corporis motũ: & qui naui vehũtur, gratia nauis cui insunt pariter mouentur, sed per accidẽs: vel sicut accidentia, quæ in rebus sunt quæ mouentur, maxime corporalia, quæ per accidens moueri dicuntur ad motum sui subiecti; quemadmodũ ex Aristotele vulgò adduci solet. Motis nobis, mouentur omnia quæ in nobis sunt. Cõplectitur autem Aristoteles hæc vnica hac diuisione, quinto Physicorum.

Arist. 7. Physicorũ & 5.

Dictum Arist. 8. lib. Topico.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipsum primo mouetur.

Cuius sensus ex præcedentibus & subsequentibus satis patet. Primæ partis exempla sunt, dum musicus dicitur ambulare, sanare, &c. Est siquidẽ motus deambulationis musicæ extraneus & per accidens quemadmodum & reliqui. Secundæ exemplũ est, dum homo dicitur sanari, quia oculus, manus, pes, aut caput sanatur, motus enim toti homini attribuitur, qui tantum parti conuenit. Tertiæ exemplum est, vt homo ambulat, ægrotus sanatur, dum ratione totius corporis pristinæ valetudini restituitur: hinc & similis diuisio mouentis ab Aristotele colligitur, hæc videlicet,

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per se primo.

Quæ ex præcedente facilè patent cum exemplis, si ea quæ rei mobili seu motæ attributa sunt, mouenti applicentur. Similis quoque diuisio ab Aristotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit, datur.

Terminorũ à quo & ad quem, alius est per accidẽs, alius ratione partis, alius per se primo.

Vt si quis simul ambulet & sanetur, loco à quo recedit, aut ad quẽ tẽdit, impertinẽs & per accidẽs est motus ad sanitatẽ, similiter

similiter sanatio febris, pars est, si conferatur ad sanitatem in genere: respectu verò sanitatis febri oppositæ, habet terminū per se primo. Ad hunc enim terminum per se primo, totus motus tendit, quæ est sanatio à febri.

Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in subiectis. CAP. XVIII.

IN hoc tamē partes ab accidētibus sunt diuersæ, quòd corporis partes, totius motus aliquā partem in se habent, cuius comparatione quodāmodo per se mouētur, sicut per accidēs mouentur comparatione ad motum totius Quemadmodum enim totus motus in toto corpore est, sic partes motus in partibus sunt corporis totius: quemadmodum de aliis corporalibus accidentibus est manifestū. Accidentia verò nihil in se motus habent, sed extrinsecè prorsus ad motum subiecti moueri dicuntur. Proinde quæ secundo hoc modo per accidens mouentur, magis per accidens & magis impropriè moueri dicuntur, quàm quæ modo priori. Nam quæ priori modo per accidens moueri dicūtur, simul etiam per se secundū aliū motum moueri possunt: quēadmodū is qui in naui ambulat ratione ambulationis, quam à naui non habet per se mouetur: ratione vero vectionis, per accidēs. Sic cum inter ambulādū quis agitat manum, eamq́; in sublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vnà cum toto corpore de loco fertur in locum, per accidens mouetur: secundum verò illum agitationis motum, per se rectè moueri dicuntur. Nunquam verò id in accidētibus vsu venire potest, quæ per se moueri non possunt, sed per accidens & extrinsece tantum.

Arist. 4. Physicorū in materia de loco.

Quomodo rerum essentiæ nullo modo dicendæ sint moueri, neque Deus inexistens omnibus. CAP. XX.

ESsentiæ autem rerum quæ mouentur, nullo modo moueri dicendæ sunt, neque etiam spiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali secundum rationē insunt. Vnde cum homo mouetur secundum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neque ipsa eius humanitas, neque vllus interior animæ actus. Ex quo patet, tametsi in omnibus rebus Deus existat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad motum rerum quibus inest. Cum rebus ipse insit, nō per modum accidentis, neque per modum partis integrantis, imò neque per modum partis essentialis (cùm ipse nullius sit pars compositi, neque esse possit) sed inest omnibus per suam

essentiam, ineffabili modo, præsentiamque & potentiam, quasi dator essentiæ & existentiæ rerum, eiusque custos & sustentator, in omnibus mouentibus & motis ipse existens atque inhabitans, prorsus immutabilis.

Regula generalis pro iis, quæ motu Physico mouentur. CAP. XX.

Hæc conclusionē ponit & demonstrat Arist. initio 7. libri Physic.

DE rebus autem naturalibus quę per se mouētur Physico & naturali motu, dari solet hæc generalis regula: Omne quod mouetur, ab alio necesse est moueri. Quod vt veritatē habeat, intelligendū est, vel de mouente extrinseco, vt in iis quæ mouentur violenter: vel de principio motus intrinseco, quod est forma substantialis rei. Agens enim naturale, non potest seipsum primo mouere, id est, totaliter & secundùm vtramque partem essentialē: neq; item primo, id est, secundū vtramque essentialem partē moueri: sed altera semper est per se mouens & agens, forma: altera per se mota atque patiens, nempe materia. Dictum est autem signanter de iis quæ mouentur motu Physico, & de mouentibus rebus naturalibus: quoniā anima quæ res naturalis nō est, seipsam primo mouere potest, quia seipsam in actu facit, & ad intellectionē atque vltionē per se mouet: neq; hic opus est diuersitate moti atq; mouētis, sed eadē anima & mouet seipsā, & à seipsa mouetur.

De mouentibus subordinatis, & non subordinatis. CAP. XXI.

Quis ordo debeat esse pluribus mouentibus cōcurrētibus.

QVoties verò ad aliquod mobile plura cōtingit concurrere simul mouētia, talis inter ea debet esse subordinatio, quòd mouens proximum mobili mouet virtute mouētis prioris quòd à re mota est elōgatius, vt cùm lapis mouetur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus est mouens proximū moto, & ideo est minus principale in illo motu: & cor est ibi primū in mouēdo & principalius, quāuis remotius. Vnde patet Deum (eò quòd sit primus in omni motu, in cui⁹ virtute mouēt alia omnia secūdaria mouentia) esse principalissimū in mouēdo. eūq; omnis motus in his inferiorib⁹ caussam primariā atque præcipuā assignari debere, quātūuis secūdaria alia agentia ad eundē effectū videātur concurrere. Notandū verò huiusmodi subordinationē mouentiū esse duplicem. Quandā essentialē, vbi scilicet agēs proximū nō potest nisi per virtutē pariter mouētis prioris suū motū efficere, vt homo pater nō potest sine cęlestiū & Dei cōcursu filium generare. Ideo hæc sunt essentialiter subordinata: homo pater, cœlestia corpora, Deus. In his autē sic essentialiter subordinatis,

natis, nō poteſt proceſſus eſſe in infinitū: alioqui motus naturales eſſēt indeterminati. Quod enim ab infinitis pēderet, non haberet determinatā cauſalitatē Sequeretur quoq; poſitio infiniti actu ſecūdū multitudinē, cum neceſſe ſit cauſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere. Quædā verò mouētia, ſunt ſubordinata accidētaliter: vt pater, auus, atauus, tritauus, &c. quando ſcilicet mouēs immediatū nō requirit coëxiſtētiā vel cōcurſum mouētis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quēadmodū pater, vt filiū generet, nihil opus habet neq; coëxiſtētia neq; cōcurſu aui patris ſui, neq; ataui, neq; tritaui. Sūt tamē hęc mouētia quodāmodo ſubordinata, quatenus mouēs vltimū (id eſt, pater generans) virtutē accepit à ſuo patre, atq; hic rurſum à priore, illeq; iterū à ſuo patre, atque ita cōſequēter procedēdo. Verum in his mouētib⁹, nihil prohiberet ponere infinitū, vt ſi mūdus poneretur fuiſſe ęternus, & ab æterno homines aliquos fuiſſe, hoc modo infinitę eſſent rerū naturaliū cauſæ, & mouentia infinita. Ex his enim neq; tollitur rebus determinata cauſalitas, eò quòd mouētiū huiuſmodi nō requiritur coëxiſtētia, neq; infinitū actu ſequitur, ſed ſucceſſione tantū: quod nō eſt incōueniēs admittere. *Probat hanc cōclusionem Ariſt. 7. Physico.*

De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile.

CAP. XXII.

Qvoniam autem mouere aliud, perfectionem habet: moueri autem ſecundum ſuam rationem, habet imperfectionem: cōſtat mouens, quatenus huiuſmodi, eſſe moto dignius, & mouens mobili ſupraponi ſecundum relationem. Vt autem mouens moueat mobile, oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominium habere ſupra reſiſtentiam mobilis. Iuxta igitur proportionem virtutis mouētis ſupra mobilis reſiſtentiam vel indiſpoſitionem contingit mobile velocius, tardius, vel vniformius, vel difformius, vel regularius moueri vel non moueri. Non enim fit actio, niſi à proportione maioris inæqualitatis. A proportione autem minoris inæqualitatis non fit actio, quemadmodum vulgata habet philoſophorū ſentētia. Cuius dicti eſt hic intellectus: Agēs nō poſſe agere in paſſum, niſi virtute ſuperet ipſius reſiſtētiā, & potentiā ſit inæquale ſecūdū exceſſum. Id verò quod eſt minoris virtutis & potētiæ, nō poſſe agere in id qđ eſt maioris virtutis & maioris reſiſtētię. Ignis enim ſi ſit virtute potētior ad calefaciēdū, quā ad reſiſtēdū aqua, tūc aget ignis, & patietur *Maxima philoſophica.*

aqua. Si ecõtrario dñetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem resistentiam passi plus aut minus mouebit agẽs. Ex quibus solent deduci septẽ proportionum regulæ ab Aristotele positæ in VII Physicorũ libro, quas hic quoque subnectimus.

Ponuntur VII. regulæ, quas vocant regulas proportionum.

CAP. XXIII.

PRIMA REGVLA.

Ponũtur hæ regulæ ab Arist. in fine 7. Physicorum

SI aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem virtus mouens mouebit mobilis medietatem, per duplum spatium, in æquali tempore.

Qualis enim est proporrio totius virtutis motiuæ ad totam resistentiam mobilis, nõ æqualis est totius virtutis illius motiuæ ad medietatem resistẽtiæ mobilis, sed dupla est proportio Vnde cum (iuxta principium supra positum) secundum proportionem maioris aut supetãtis inæqualitatis fiat actio, sequitur, eandem virtutem mouentem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouere: quod facit, quando in æquali tempore per duplum spatium ipsam mouet.

SECVNDA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquãto tempore, & aliquanto spatio, idem mouens mouebit mobilis medietatem per idem spatium, in medio tempore.

Ratio est eadẽ quę suprà posita est propter ꝓportionẽ virtutis actiuæ, quæ dupla est respectu medietatis ipsi⁹ mobilis.

TERTIA REGVLA.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem potentia mouebit idem mobile per medium spatium, in medio tempore.

QVARTA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquãto tempore & aliquanto spatio, media virtus mouens mouebit medium mobile per idem spatium in æquali tempore.

Harum

Harum duarum regulatũ eadem est ratio: quoniam videlicet, qualis est proportio mouentis ad mobile, in cõparatione ad totum tẽmpus & ad totum spatium, talis est mouentis ad mobile in comparatione ad medium tẽpus pariter & medietatem spatij: & qualis est proportio totius mouẽtis ad totum mobile, æqualis & eadem est medietatis ad medietatẽ, in comparatione ad idem tempus & idem spatium.

QVINTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouẽs mouet aliquod mobile, aliquãto tẽpore, & aliquãto spatio, nõ est necesse eãdẽ mouere duplũ mobile per mediũ spatium in eodem tempore, aut per idẽ spatium in duplo tẽpore.

SEXTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, non est necesse medietatẽ virtutis mouere idem mobile per medium spatium in æquali tempore: vel per idem spatium, in duplo tempore.

Harum duarum ragularum ratio est, quia à proportione minoris inæqualitatis, non fit actio. Non est autem necesse, ipsum mouens habere dominium, & superioritatem, & inæqualitatem vincentem ac superãtem, super duplum mobile. Neq; medietatem virtutis mouentis necesse est maiorẽ inæqualitatẽ & superioritatẽ habere, supra ipsum totum mobile.

SEPTIMA REGVLA.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectũ per idẽ spatiũ, & æquali tempore.

Ratio autem est, similitudo proportionis.

Prædictis adijciuntur aliæ duæ regulæ.

CAP. XXIIII.

HIs autem regulis ab Aristotele sic positis superaddi possent aliæ duę, octaua & nona. Octaua regula, Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquãto spatio, duplum mouens mouebit duplum mobile, per idẽ spatium in æquali tempore: aut per duplum spatium, in

duplo tempore. Nona regula, Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tẽpore, & aliquanto spatio, duplum mouens mouebit idem mobile, per duplũ spatium inæquali tempore, aut per idem spatiũ in dimidio tempore. Harũ duarum regularum rationes, facile parent ex prædictis Et notãdũ quòd hæ suprapositæ regulæ tametsi peculiariter de mouẽtibus & mobilibus secundum locum datæ videantur, possunt tamen similiter aptari etiam ad eas species motus, ad augmentationem diminutionem, & alterationem: quemadmodum docet Aristoteles, in hunc modum, Si augmentans, diminuens, aut alterans, augmẽtat aliquid aut minuit, aut alterat aliquanto tempore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idem augmentat, minuit, aut alterat dimidium, dupla quãtitate, aut qualitate in eodem tempore, aut dimidia dimidio. tempore, atque ita singulas regulas discurrendo.

Quid per mouẽs & mobile intellgatur in proposito. Cap. xxv.

ADuertendum autẽ est, cum in his regulis de mouẽte & moto duplo vel æquali loquimur, non velle nos sermonem facere de quãtitate molis. Sic enim nõ est necesse, si homo certæ quãtitatis aliquid possit, idcirco aliũ mole & quantitate duplo maiorem duplum posse: cũ frequenter soleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute sermo debet accipi ita, vt per medium mouens intelligatur virtus ipsa atq; potentia mouentis: per mobile, virtus resistendi: per medium mouẽs, medietas virtutis motiuæ: per medium mobile, medietas resistentię ipsius mobilis: per duplum mobile, dupla resistentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

Exemplo monstratur in igne, omnium regularum suprapositarum veritas. Cap. xxvi.

VOlumus autẽ in igne alterante atque calefaciente aquã, per singulas regulas quod dictum est exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua siue calefactiua ignis octo graduũ: & resistẽtia mobilis, scilicet aquæ in sex tantum gradibus. Iuxta primam regulam, si virtus motiua vt octo ipsius ignis, alteret aquã habentem resistentiam vt sex, tẽpore horę vnius ad calorẽ duorũ graduũ: ergo eadẽ virt' motiua ignis, mediũ mobile, id est, aquã habentẽ mediã resistẽtiam, scilicet triũ graduũ, alterabit ad dupla caliditatẽ, videlicet quatuor graduũ, in æquali tẽpore. Et iuxta secundã regulã eadẽ virtus motiua ignis, dimidiũ mobile, aquã dimidiæ resistẽtiæ, alte-

rabit ad eādē caliditatē,in dimidio tēpore. Et iuxta tertiā regulā,eadem virtus motiua alterabit eandem aquam ad dimidiam caliditatē,in dimidio tempore.Et iuxta quartam media virtus motiua ignis(quæ eſt vt quatuor) alterabit aquam dimidiæ reſiſtentiæ,vt tria,ad eandē caliditatem duorū graduū in æquali tēpore.Et ſecundū quintam regulā,nō eſt neceſſe,ſi virtus mouens ignis vt quatuor,aquam habentem reſiſtentiā vt tria, alteret ad caliditatem quatuor, vt ob hoc eadē virtus motiua aquā duplā reſiſtentiā habentē vt ſex , alteret ad mediā caliditatem in æquali tempore,aut ad eandem caliditatē quatuor,in duplo tēpore.Neq; iuxta ſextā,neceſſe eſt,vt media virtus actiua vt duo,alter & aquam eandem reſiſtentiā vt tria habētem, ad dimidiam caliditatē in æquali tempore,aut ad eādē caliditatem in duplo tēpore.Denique iuxta ſeptimā regulam,ſi tres ignes (quorum quilibet eſt ſex graduū) ſigillatim calefaciat aquam reſiſtentiam habentē,vt quatuor,ad caliditatem trium graduū in certo tempore,neceſſe eſt ignes illos tres ſimul iunctos, aquam illam ex tribus collectam alterare ad eādem caliditatem, in æquali tempore.Iuxta octauam quoque & nonam regulas,ſi ignis virtutis actiuæ trium graduum aquam reſiſtentiam habentem duorum,certo tempore alteret ad caliditatem gradus vnius, neceſſe eſt ergo vt virtus motiua ſex graduum aquam habentem reſiſtentiā vt quatuor, alteret ad caliditatem æqualem,æquali tēpore , vel caliditatem duplā duplo tempore : & ignis ille vt ſex,duplæ virtutis,aquam dimidiæ reſiſtentiæ,id eſt,vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem , id eſt , duorum graduum , in æquali tempore,aut ad caliditatem eandem vnius gradus,in dimidio tempore. Similiter practicari poteſt & in aliis motibus.Nobis vno exemplo rem monſtraſſe ſufficiat.

Mouens ſecundum proportionē ad mobile mouere debet , & quemadmodum Deus in mouendo potentiſsimus eſt,atque liberrimus. CAP. XXVII.

EX his ergo omnibus manifeſtum euadit , quemadmodum ſemper mouens moueat , ſecundum proportionem virtutis motiuæ ad reſiſtentiam eius quod mouetur. Patet etiā quandocūq; in mobili eſt aliqua reſiſtētiā,quæ ipſū mouēs impediat aut detineat,nō poſſe moueri tale mobile à ſuo mouente in inſtanti. Vbi verò virtus actiua nullam patitur à mobili reſiſtentiam,poteſt ſuum effectum in inſtāti efficere, quem

quemadmodum est in illuminatione solis. Omnipotēs ergo Deus, cuius infinitæ virtuti nihil potest cōtrauenire, cui nulla prorsus creatura potest resistere, cuius virtus in infinitum superat omnem creatam resistētiam, quæcunqꝫ vult potest in instanti mouere, sicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, siue generare, siue corrumpere, siue alterare, siue augmentare, siue diminuere, siue secundum locum mouere. Neq; ante Deū differentia est in multo vel breui tempore, in omnibus quæcunq; voluerit. Cui insuper, quoniam nulla illi resistentia est in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborē, aut molestiam adducit omnia mouenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in instanti, neque subitò: quoniam in mouendo est liberrimus in arbitrio, & potestate habens sic vel sic mouere. Ipse vero à nullo moueri potest qui prius aliquod mouens nō habet. Imò neq; ipse se potest mouere, qui nihil potest, quod antè non habuit acquirere, neque perdere quicquā quod antè habuisset. Huic itaq; & primo & summo, & generalissimo, ac proinde efficacissimo mouenti, soli Deo, sit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna secula. Amen.

LIBRI III. FINIS.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESsionis omnipotenti, vniuersali, ac primo rerum omnium motori immobili.

Domine quis similis erit tibi? ne tacete labia confeßionem & laudem, ne contineте super eo.

Super cœlorum altitudinem residet in arce celsitudinis atque fortitudinis suæ: ab æterno triumphat in ea gloriosus ab initio.

Prinsquam cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia in teipso perfectus, & beatißimus in plenitudine tua.

Tu semper immutabilis moues omnia, generas, corrūpis, augmentas, ac minuis, alteras & rotas, mouésq; omnia.

Tu verò ingenerabilis es, & incorruptibilis: augmentari nesciēs aut minui.

Neque alterari tu potes, qui non variaris accidentariis rebus: apud quē nulla est transmutatio, neq; vicißitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia: neque vt hominum sunt itinera gressuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis, quò & vnde volueris: non est hoc datum craßitiei filiorum hominum.

Praeuales

Praeuales omnibus in fortitudine tua super excelsa: proq; tuo placito rotas agitasq; omnia.

Non est neque moles neque virtus in omni creatura, quae obstaculum praebere queat actioni tuae: super immensa enim virtute absque proportione excedis vniuersa.

Homines, & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque, & ligna, plantas: & omnia viuentia super terram.

Suis quaeq; statutis tu perficis ea iuxta conditionem generis sui: mensuram tu tenes omnium descriptam in officina gloriae tuae.

Ipse autem augmentum nescis, neque immutationem pateris: nihil accrescit neque decrescit in aeternum plenissimae plenitudinis tuae.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, nequit ipse alter fieri: potẽtia, sapiẽtia, & omnis tua pfectio nõ immutabitur in seculũ seculi.

Magne Deus, princeps regum terrae, dominator omnium in virtute tua: quis te agnoscet, aut collaudabit pro dignitate sic gloriose immutabilem?

Ecce qui seruiunt tibi astantes perpetuò conspectui tuo: non sunt stabiles omnimodis.

Corporea verò creatura vniuersa, mille est rationibus vix momento stabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & Luna cursu suo regulari volutata semper sic in instabilitate permanent miro modo stabilia.

Quae verò his subiecta esse voluisti, cum seipsis quoque sunt in suis motionibus prorsus irregularia.

Tu verò Deus in eadem semper tua stabilitate fixus permanens: cunctis mutabilibus praesides ipse immutabilis.

A te verò cum omnis exeat motus, donecq; moueri omnibus: in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis, potentissime Deus, dominator omnium: tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu, & verè miranda opera tua: obstupescet in eis anima mea cùm intenderit in illis aciem mentis suae.

Exultabit cor meum Domine in cunctis operibus magnificentiae tuae: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriae tuae.

Benedictus Deus Dominus vniuersa creaturae: ita fiat, ita fiat, Deus potentissime.

Gloria patri & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

In

IN LIBRVM IIII. CONSIDERATIONIS PHYSICÆ, DE INFINITO, LOCO, VACVO, ET TEMPORE,

Præfatio.

Hier. 23.

T clarificetur in agnitis creaturarum suarum conditionibus Dominus Deus noster, qui solus essentia sua infinitus, cœlumque & terram, & omnia sua immensitate implens, neque loco tamen capitur, neque tempore: atque vt patenter clareat, quantò interuallo omnem naturalium rerum ordinē post se creator ipse relinquat (quæ vniuersa loco & tempore, angustis nimium mensuris secundum eius dispositionē sunt coarcta atque constricta) in animo est nobis, post motus vtcunque descriptam naturam, etiam illud Deo donante explicare quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: post quæ loci, & oppositi vacui erit consideratio. Extremam sibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturalium considerationem, non minus quàm motus, vt tractentur necessaria

Quomodo possit infinitum multipliciter intelligi, & specialiter de infinito atque finito secundum essentiam. CAP. I.

PRimumquidem illud est aduertendum, dupliciter dici, & considerari infinitum atque finitum: nempe vel secundū essentiam, vel secundum quantitatem. Ac rursum secundum essentiam infinitū intelligi potest, vel secundū rationem materiæ, vel secūdum rationem formæ. Est enim materia ex se, & per se suo modo infinita, quatenus ex sua natura nullā habet formam intrinsecam, per quam finiatur, efficiaturq; ens in actu. Ex parte verò formæ sub qua est, finita est, quatenus per illam eius indifferentia stringitur ac veluti terminatur. Formæ quoque materiales, cōsideratione quadā ad materiam infinitæ ex se dici possunt. Et quodammodo omnis forma creata ex se infinita est, quatenus non est ex se ad aliquā particularem ac singularem materiam determinata. Nō tamen simpliciter forma est infinita dicēda, sicut simpliciter est materia infinita: quoniam formæ etiam separatæ habent essentiam finitā per esse particulare & distinctum: ac proinde simpliciter

Infinitū secūdum essentiā.

pliciter finitæ dici debent, nõ autem infinitæ, nisi secundum quid aliquo modo, scilicet, & consideratione prædicta ad materiã. Vnica est forma separata, actus scilicet simplicissimus, omnipotẽs, atq; æterna diuina substãtia, in qua nulla est determinatio essentiæ per aliquod esse particulare adueniens: sed est Deus essentia sua infinitus & indeterminatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata essentia. Cætera verò omnia & materialia & spiritualia, sunt sua essentia finita, & particulari aliquo esse contracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formę quæ in materia sunt, magis sunt finitæ illis, quæ sunt à materia separatæ. *Deus forma infinita.*

Differentia inter infinitum secundum rationem materiæ, & secundum rationem formæ. CAP. II.

NOtanda verò est solerter ac diligenter inter duplicem hanc infinitatẽ diuersitas: quoniã prior quæ secundum materiam est, ea nimirũ quæ in ordine ad formã in recipiẽdo eam consideratur ab imperfectione est. Materia enim perficitur, eo ipso quo finitur. Infinitas verò quæ attenditur ac sumitur secundũ formã perfectionis est. Formæ enim separatæ & per materiã infinitæ, siue nõ finitæ ac limitatæ sunt perfectiores corporalibus formis, quæ per materiã certã sunt finitæ, terminatæ, & limitatæ. Vnde sicut summa Dei perfectio est, quòd sit formà sua essentia infinita: ità summa est materiæ imperfectio, quòd ex se sit ad suscipiẽdũ infinita, nullam in se formã, quà finiatur habẽs intrinsecam. Illic enim, id est, in Dei infinitate plenitudo totius esse significatur: hîc verò, id est, in infinitate materiæ, egestas omnis esse exprimitur.

De infinito secundum quantitatem duplicem, deque infinito actu & potentia. CAP. III.

COnsideratur autem alio modo infinitũ secundũ quantitatem continuam, id est, secundum longitudinem, latitudinem, profunditatem: quæ solent dimensiones rerum nominari. Et quandoq; quidem secundũ harũ dimensionum aliquam tantum consideratur infinitum, nimirum vel longitudine sola, vel latitudine sola, quandóque verò secundum omnes has tres dimensiones simul sumptas, atq; id propriissimè & plenissimè infinitum dicitur. Aut secundum quantitatem discretam sumitur infinitũ, id est, secundũ numerum & multitudinem. Iterum infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando conti *Infinitũ quantitate. Arist. pulchrè hæc omnia de infinito tractat. 3 li. Physico.*

continua appositione vel diuisione secundum proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appositionẽ, aut vltimam diuisionem. Verbi gratia, Numerus est appositione & potẽtia infinitus, quia quantũlibet sit magnus, semper vnius vnitatis adiunctione potest fieri maior. Quodlibet item corpus continuum, infinitum est diuisione atq; potẽtia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimã diuisionem. Omne si quidem cõtinuum, diuisible est in semper diuisibilia: cum ex indiuisibilibus partibus non possit totum aliquod componi, neque conflari diuisibile. Nec enim potest diuisibile, ex indiuisibilibus vt suis partibus componi. Indiuisibile enim additum indiuisibili, non facit ipsum maius. Sumenda est autem hæc diuisio infinita, secundum partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum, aut etiam in mille partes eiusdem alicuius certæ quantitatis, nõ euadet in infinitum ista diuisio, quæ secundum certæ alicuius quantitatis partes sumitur. In diuidendo verò secundum partes proportionales, nunquam erit debilis vltima quantumlibet paruæ lineæ diuisio. Tũnc autẽ dicitur fieri diuisio secundum partes proportionales, quando sicut totum lignũ in duas partes diuiditur, ita pars rursus in suas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in suas partes, & sic in infinitum: quomodo procedendo, nũquã perueniretur ad vltimam diuisionem.

Hanc conclusionẽ pulchre demonstrat Aristot. in principio 6. lib. Physicorum.

Ponitur definitio infiniti actus. Cap. IIII.

CAeterũ, actu infinitũ ab Aristotele definitur hoc pacto: Infinitum, id est, cuius semper aliquid extrà ratione quantitatis accipi potest.

Hãc definitionem ponit Aristot. 3. lib. Physicorum.

Hoc est, cuius quantitas tota nõ capi nec assignari potest, sed quantũcunq; capias vel assignes de ipsius quãtitate, adhuc semper vltrà manet, nec tota potest quantitas assignari. Illud enim corpus esset actu infinitũ magnitudine, cuius quantitas sumpta secundum partes certæ quantitatis, non est pertransibilis: sed quotcunque partes sumantur, restat semper adhuc infinita sumenda quãtitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, semper manet infinitũ. Vnde infinito nihil est maius, sicut indiuisibili nihil minus. Et quemadmodum indiuisibile nulla adiectione potest fieri maius, sic infinitum nulla ablatione fieri potest minus. Idque intelligendo de infinito ex omni parte, id est, secundum omnem dimensionem.

Alioqui

Alioqui constat maius esse infinitũ,quod secundum corpulẽtiam esset infinitum,quàm quod sola longitudine vel latitudine esset infinitum. Proportionabiliter intelligi debet,secũdum numerum infinitum. Infinitum autem successione, non est propriè infinitum in actu,sed magis in potẽtia: vt tempus infinitum,vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes simul accipere,sed tantùm vnam actu,cęteras potẽtia. Vnde relinquitur infinitum actu dupliciter dici: magnitudine videlicet & numero.

Quomodo infinitum definiri posit,esse autem actu non posit.

CAP. V.

QVanquam verò definitum est ab Aristotele actu infinitum,nemo tamẽ existimet cõsequi,tale aliquod corpus esse in rerum natura, aut tale aliquod requirat sibi demonstrari,vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quędã,quibus non tam quid res aliqua sit,quàm quid nomen significet, explicatur: quemadmodum cum in consequẽtibus definiemus, vacuum non rem aliquam qualis sit definientes,sed nominis tantùm significationem explicantes. Non posse autem dari corpus aliquod actu infinitum,multiplex ratio probat. Omne enim corpus Physicum habet naturam finitã: formã quidem per materiam,& materiã finitã per formam. Formam autem determinatam,consequuntur accidentia determinata. Quare & infinita sua quãtitas cuilibet rei est, & naturali formæ disconueniens esset quantitas infinita. Item omni corpori conuenit secundum locum motus. Huiusmodi autem corpus si ponatur,quòd actu sit infinitum,neque recto motu,neq; circulariter agitari posset. Non quidem motu recto,quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locũ habere extra se quem nõ impleat,ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum esset non haberet vllum extra se locum. Occuparet enim omnia,& non posset infinitum loco concludi,ad quem vel in quo moueretur. Neq; iterum motu circulari moueri poterit, quoniã in tali motu oportet partes variari loco,ita vt vbi nũc sit hęc pars,debeat venire pars alia subsequens: quod fieri non posset in infinita partium multitudine. Inter enim quaslibet partes deberet esse infinita distãtia,protrahendo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim absque dubio in infinitam distantiam euaderent. Infinita enim distantia pertransiri non potest. Præterea, species

Definitio quid nominis.

Conclusionem hanc probat Arist. 3. lib. Physic.

g quanti

quãtitatis ſumũtur ſecundũ numerũ:vt bicubitum, tricubitũ & cætera Nulla autem ſpecies numeri poteſt eſſe infinita.

Non poſſe eſſe multitudine infinitum. Cap. VI.

Porrò infinitũ eſſe actu ſecundum multitudinẽ,itidem eſt impoſſibile.Impoſſibile eſt enim,eſſe ſpeciẽ numeri infinitam. Omnes enim & finitæ ſunt,& per vnitatem adiectam ſemper augeri poſſunt. Infinitum autẽ nõ poteſt fieri maius. Quanquam igitur potẽtia ſint infinitæ ſpecies numeri,nulla tamẽ earũ eſt infinita.Sic enim infinita eſſent in certo aliquo & determinato numero,quod apertã videtur includere contradictionem. Imò neque infinitæ ſunt numeri ſpecies actu, ſed ſolũ potentia : ſicut etiã infinitæ ſunt ſpecies figurarũ ſecundum potentiã,nulla tamen earum eſt infinita:id quod eis procedit à numero,quoniã ſpecies figurarũ ſumuntur ſecundum ſpecies numerorum:vt triãgulare,quadrangulare,quinquangulare,&c.Cæterum de ſucceſſione infinito,nõ videtur naturæ repugnãs vt eſſe poſſit. Nam ſi ſemper fuiſſet motus, & eſſet ſemper futurus, eſſet motus hoc modo,id eſt,ſucceſſione infinitus, & tempus infinitum : verum huiuſmodi ſucceſſione infinitum,non eſt infinitum niſi potentia.

Inchoatur determinatio loci,& octo modi præmittuntur inexiſtendi. Cap. VII.

Ariſt. tractat iſta de loco 4. Phyſic.

Poſt hæc verò de loco ſubnectam determinationem. Nã variè admodum antiqui philoſophati ſunt de natura & cõditione loci,quibuſdã dicentibus materiã eſſe locum, aliis formã rei eſſe eius locum,vel materiæ , aliis ponentibus corpus quoddã infinitum quod in ſe omnia ſuſciperet,non cedẽdo aduenientibus aliis,quod penetratiue ſuſciperet omnia, abſq; ceſſione vel ſuarum partium diuiſione,in quo putabant omnia moueri,ipſum verò non moueri.Hoc verò ſigillatim non intendimus refellere, ſed ſimpliciter tantum rei veritatẽ de loco & eius natura manifeſtare. Ac primum quidem præmittendum erit,quot modis aliud eſſe dicatur in alio. Ponit autem Ariſtoteles modos inexiſtendi, octo numero. Primo enim pars integrans,eſt in toto.Secundo,totũ in cunctis partibus cõſiſtit,ex quibus eſt cõpoſitum. Tertio,ſpecies in genere cõtinetur:quoniam genus capit & ambit intra ſe omnes ſuas ſpecies.Quarto,genus vt eſſentia eſt in ſpecie.Sic etiam definitio eſt indefinita ſpecie.Quinto,forma in materia,& accidẽs in ſubiecto.Inter quę tamen eſt diſtinctio,quõ accidens cum

Octo modi eſſendi in alio.

cum subiecto nihil vnum cōponit, sed forma cum materia rem naturalem atq; singularem substantiā componit. Sexto, effectus in causa, vt calor secundum virtutē est in sole. Septimo, rex in regno, idq; per potentiā & autoritatē, vel per maiestatē præsentiæ suæ. Octauo, aliquid est in loco. Et hic modus est, quē (cæteris omissis) latius necesse habemus pertractare.

De duplici superficie, concaua & conuexa, & vtra locus dicatur. Cap. VIII.

Est autē locus, extremum corporis talis quo aliud cōtinetur: ipsa (inquam) superficies extrema corporis cōtinētis, proxima superficiei exteriori corporis cōtēti. Et solet vocari superficies cōcaua. Vt interior superficies cæli Lunæ, & cōcaua, quæ immediate continet ignē, est ignis locus: & concaua superficies aëris, est locus aquæ. Cōuexa autē superficies, nō est locus: quoniā secūdū ipsam corpus nō cōtinet, sed potius secundū ipsam continetur. Duplex est autem superficies, altera cōcaua, mediāte qua corpus ipsū alia cōtinet in se localiter, & est supficies interior. Altera cōuexa, qua corpus cōtinetur ab alio: & ipsa exterior quæ à circūdante alio corpore circūdatur. Prior est locus, nō secūda. Secundū priorē corpora localiter continent: secundum alteram potius cōtinentur. Ex quibus patet, locum nō esse neq; partem compositi, neq; accidēs, neq; aliquid omnino locati, sed est locantis vel continentis accidens vltimū, terminus, & extremum. Non omne tamen extremum, sed illud quod est coniunctum locato, & mediante quo locatum continetur à locante. Est autem locans, quod secundum locum continet aliud: & locatum, id quod secundum locum ab alio continetur. *Quid locus.* *Superficies duplex.*

Definitio loci & definitionis declaratio. Cap. IX.

Locus est finis continentis immobilis primus. Quę solet hisce quoque verbis eundem sensum habentibus assignari.

Locus est extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionū hic est sensus, Locus est superficies concaua, corporis cōtinētis locatum, proxima locato & adæquata, per se immobilis, vnde & de loco proprio dari cōstat tantum, siquidem is proprie locus dicitur. Vbi extremum vel finis excludit à definitione omnem superficiem præter *Definitio loci ex Aristo.*

vltimam. Infinitæ siquidem in corpore locante sunt superficies inter cõuexam & cõcauam mediæ, quarum tamen nulla est proprie locus, sed sola concaua vltima. Quod verò adiicitur corporis continentis, prohibet ne superficies exterior vel conuexa primi cæli dicatur eius locus. Primum, id est, immediatum, excludi substantialem partem extremam ipsius corporis, simul accipiendo superficiem concauam. Huiusmodi enim pars extrema locantis corporis, tametsi aliquando locus dicatur vulgari cõsuetudine, quemadmodum pera locus dicitur pecuniæ eius quæ inest, propriè tamen non dicitur locus: cum locus sit accidens, & superficies. Excluditur autem huiusmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia non est prima, id est, immediata secundum se locato, ita vt simul sit cum superficie vltima & conuexa corporis contenti. Semper enim locus qui est superficies concaua continẽtis, est simul cum superficie conuexa corporis immediatè contenti quẽadmodum superficies concaua cœli Martis & conuexa cœli Solis: rursumq; superficies concaua cœli Solis & conuexa cœli Veneris: atq; ita in aliis. Particula primum quoque dici potest, idem quod suo locato vni adæquatum. & ita soli proprio loco conuenit. Ex quibus patet materiam nõ esse locum formæ, cum materia superficies nulla sit: imò verò formã nullum locum habere, nisi per accidẽs, cum per se quãtitatẽ superficiei (secundum quam res in loco continetur) non habeat. Formæ enim tã substantiales quàm accidentales, non sunt in loco, nisi per accidens ratione subiecti vel compositi cui insunt.

Locus proprius & cõmunis.

De loco proprio & communi, & loci proprietatibus Cap. x.

Diuiditur autem locus in proprium, & communem.

Locus proprius alicui locato dicitur, quando cuilibet parti loci respondet aliquid ipsius locati.

Vt locus igni proprius, est extremum cœli lunaris: & vnicuique rei, locus eius adæquatus, proprius est.

Locus cõmunis est, quando aliquæ partes loci sunt, quibus ipsius certi locati nulla pars earũ respõdet.

Vt tota superficies templi, est locus cõmunis singulorum hominũ: & concauũ lunæ omniũ mixtorũ est locus communis. In comparatione tamen ad superficiem extremã aëris totius, quo impletur cõtinentia tẽpli, dicitur locus proprius & adæquatus

adæquatus:similiter & cõcauum lunæ, in cõparatione ad superficiem ignis immediate adhærẽtis, dicitur locus proprius ipsius ignis. Ad maiorem notitiam loci, eiusdemque naturæ, ponit Aristoteles proprietates quasdam: quæ illi veluti per se notæ conuenire conceduntur, quæ sunt numero quatuor.

Prima est, Locus continet id cuius locus est, & nihil est ipsius rei.

Quorum verborum hic est sensus: Locus cõtinet locatum, & nihil est ipsi rei locatæ, intrinsecè inhærens: neque vt pars, neque vt accidens.

Secũda est, Primus loc⁹, neq; minor est, neq; maior.

Id est, locus proprius est æqualis suo locato, quantum ad superficiem conuexam ipsius corporis, loco contenti.

Tertia est, Locus non relinquitur ab vnoquoque, & separabilis est.

Id est, locus nunquàm omni locato priuatur, ita vt sine corpore contento maneat: & est à locato suo separabilis, ita vt successiua alia & alia corpora contineat.

Quarta est, Omnis locus differẽtias has habet, supra inquam ac infrà, & corporũ vnumquodque, proprios ad locos suapte natura fertur, sursum aut deorsum pergendo: & in eisdem manet.

Id est, omnis locus est sursum aut deorsum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim nõ mouẽtur nisi circulariter) ad suum propriũ locũ naturalem sursum aut ad deorsum moueri nata sunt, & in eisdẽ quiescere, & cõseruari.

De loco naturali & violento. Cap. XI.

Locus autẽ naturalis dicitur alicui, qui à natura rei est determinatus & assignatus, in quo bene est ei, & cõseruari natus est: ad quẽ proinde naturali desyderio semper sollicitat, ita vt quoties extra eum esse cõtingat, violentè quiescat. Sic igni locus naturalis est, sub cœli immediato cõcauo: aëri sub igne: aquę, sub aëre: terrę, sub aqua. Naturali enim dispositione atq; ordinatione, id quod est omniũ leuissimũ, summum sibi vendicat locũ: quemadmodũ id quod est grauissimum, locũ requirit omniũ infimũ. Mixtis vero corporibus, locus est naturalis, secundum conditionẽ eius elemẽti quod dominatur in eorum cõplexionibus. Locus autem violentus *Locus naturalis & violẽtus.*

est,in quo rei nō est bene,& à quo dū potest,recedere nititur.

Quare res suum appetant locum naturalem, & qua sit huius desiderij causa. Cap. xi.

Quæstio de naturali desiderio rerū naturaliū ad sua loca naturalia.

VOlentes autē quænam causa sit motus huius rerū naturaliū ad sua naturalia loca perquirere, de terra quæstionem proponimus,ob quid siue cuius commodi aut vtilitatis gratia,extra locum naturalem posita,deorsum festinet & nō impedita semper cadat. Et quidē si de partibus terræ loquimur,satis cōstat illis esse melius in totius terræ globo, quàm in aëre aut sub luna. Verum respicientes totum globū terræ, quærimus,in quo male erit toti terræ,si poni intelligatur in aëre:non super neq; intra aquas. An ab aquis aliquid suscipit terra,quo melius seruetur? Quod est igitur hoc desiderium, vt desyderet tota terra aërē relinquere, & ad aquas pergere, cùm nihil videatur aqua illi donare vnde seruetur, præ aëre in quo ipsum suspensum imaginamur?Hanc autem quæstionem(omissis diuersis diuersorum sententiis, quas super hac re sunt cōmētati) ita nos dissoluendā putamus, dicentes totū vniuersum ab optimo ordinatissimoq; conditore fuisse conditū sub certo numero,pōdere,& mēsura,in quo omnia creata quasi vestigiū in se ferūt bñdictæ summæq; trinitatis,atq;

Gen. 2. in his sicut creata sunt,ita in eisdē cōseruari atque gubernari. Quoniā igitur dixit igni,vt sub luna acciperet primum locū: aëri secūdū dedit,tertiū aquæ, quartum terræ:quoniam dixit piscibus vt in aquis locum sumerent, volatilia iussit eleuari altius in aëre:metallis quoniā terrę viscera deputauit,oleum super aquā posuit:ex hoc Dei mandato formæ rerum(quæ operatrices sæpius dictæ sunt omnium operationū rebus conuenientiū)incessanti conatu ad hoc tendunt,vt illic res sint, vbi à Deo creatore suo locum acceperūt, nō tam ratione sui commodi, quàm ratione diuini præcepti aut cōstituti perficiendi. Sicut enim voluntarius homo voluntarie mouet se ad Dei implēdum mandatum:ita res naturales à suis formis

Psa. 118. per Deum aguntur naturaliter, ad implendum sanctissimam

Psa. 148. ipsius voluntatem. Omnia siquidē ingenuo conatu seruiunt

Psa 103. & obediunt ei.Ipse præceptum eis ponit, & illa non prætereunt.Ascendentes enim mōtes & descendētes in loca præstituta campi, terminum quem præposuit Deus non transgre-

Psal. 32. diuntur,neq; conuertuntur operire terram: cuius etiam verbo congregatæ sunt,velut in vtre aquæ maris,positæ in the-
sauris

auris abyssi. Igitur non est arbitrandum, res naturales locum quærere naturalem ob sua commoda, tanquam à locāte corpore quippiam recipiāt, sed ob Dei potissimum benedictam voluntatem adimplendam, illic sibi melius esse existimant vbi Deus ea magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia sequantur creaturæ rationales, vt ea semper magis exoptent, quæ sui creatoris voluntati magis sunt placita.

Quomodo secundum quantitatem res naturales locum occupent, & de impossibilitate penetrationis dimensionum. CAP. XIII.

AD loci autem perfectam considerationem exigitur, vt de occupatione quoque & replentia aliquid dicamus: quoniam loco conuenit, occupari atq; repleri. Est ergo attēdēdum, quod sicut color rebus natura datur, vt per ipsam res existant coloratæ, vnde consequitur, vt sint etiam visibiles: ita data est rebus quantitas, vt secundum ipsam sint res quātę primū, ex quo deinde consequitur diuisibilitas. Sicut enim quæq; res quanta est, sic est diuisibilis: nēpe si per se quanta, per se erit diuisibilis: Si per accidens, ratione coëxtensionis, per accidens erit diuisibilis tantum: & quod longitudine vel latitudine quantum, sic solum est diuisibile. Super hæc tamē superficies rebus conueniunt, vt contineant inuicē & contineātur corporea quoq; quātitas vel corpulētia, vt res secundū eam occupare possint atq; replere. Nam & lineæ simul in se inuicē esse possunt & superficies. Quippe superficies cōcaua continentis corporis, & superficies cōuexa contenti, semper sunt simul in inuicem. Sola corpulentia sic suum sibi locum occupat, vt aliam corpulentiam simul eodem in loco nequaquā admittat. Atq; hoc videlicet est occupare, sic implere locum, vt simul ab alia corpulentia impleri non possit, nisi dūm illo cedente aliud adueniat. Hoc autem si contingeret, nempe duas corpulentias simul eundem locum adęquatè replere, penetrationem diceremus fieri dimensionum, dimensionum (inquam) corporearū, quam sic abhorret natura, & damnant Philosophi, æque constanter atque vacui positionē. In vtroq; enim horum peccatum in naturam admittit, qui vel vacui vacuitatem, vel penetrationem dimensionum corporearum quomodocunq; constituit. Vtrūque siquidem extremum falsum est, & secundum naturam impossibile. Media autem veritas est, omnem locum ab aliqua corpulentia occupari, vt nihil sit vacuum: & eadē cedente vel expulsa succedere aliā, vt non

Penetratio dimēsionū, & vacuum æquè sūt impossibilia.

non habeatur corporearum penetratio dimenſionum. Cęterum, de dimenſionibus longitudinis & latitudinis, vt iam diximus, nullũ eſt incõueniens, eas ſimul eſſe, aut ſe penetrare.

Quomodo in loco eſſe intelligantur, quæ quantitatem non habent.

Cap. XIIII.

Qvomodo igitur in loco ſunt, quæ actui patent, clarum omnibus. Ea verò quę nõ ſunt quãta, quomodo in loco eſſe poſſint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: præcipuè quòd dixerimus in hoc datã eſſe rebus quantitatẽ, vt locum occupent, & contineantur à loco. Qua in re eſt aduertendum, tribus modis aliqua eſſe in loco. Primo quidem, vt circunſcribente, ad cũ modũ quo cœlũ inferius eſt in ſuperficie concaua ſuperioris cœli, & quælibet res corporalis à ſuo loco circũſcribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri reſpondet. Secundo definitiue, quãdo res loco nõ circunſcribitur, ita vt diuerſæ partes locati diuerſis partibus loci reſpõdeant: ſecundũ tamen certũ quendã terminũ in eo includitur, vt nõ ſit extra ipſum. Sic anima rõnalis eſt definitiue in corpore, & angeli in loco. Vno tamẽ gradu ſuperant angeli animã rationalẽ: quoniã anima non longiorẽ habet locũ, quàm ſit ipſius corporis quantitas. Angelus verò lõgiorẽ & ampliorem, quàm etiã corpus quod interdum aſſumit. Tertio autem modo longè diuerſo à prioribus, Deus eſt in loco, nõ vtique circunſcriptus iuxta partium dimẽſionem correſpondentiũ. Non definitus etiam neq; certis concluſus limitibus, ſed ſuperexcedenter: quia cum omnem locum repleat, non tamen ſuo loco coanguſtatur, ſed in infinitum pertrãſit immenſus.

Tribus modis res ſunt in loco.

In primo gradu ſunt primum omnia corpora, & deinde omnia accidẽtia corporalia, quæ ſunt materiæ coëxtẽſa: imo & formæ ſubſtantiales omnes præter rationalem animam, quæ ſola non coëxtenditur materię. Sicut autẽ dicitur anima rationalis eſſe in corpore, quia ipſum viuificat (ita vt in arefacto membro non ſit vt in loco, quod nõ viuificat) ſic dicũtur ſubſtantiæ ſpirituales non quantitate corporea eſſe in loco, ſed magis ſecũdũ virtutem & poteſtatem. Quouſq; enim earũ virtus funditur & efficacia, eatenus locus eis eſt aſſignãdus. Et quæ ſi- ſunt in loco, potius continere quàm contineri ſunt dicenda. Illa autẽ quę primo modo, cõtineri ſimpliciter loco, nõ ipſum continere dicuntur. Atq; hinc eſt, quòd Deus omnipotens cum in omnibus exiſtat, nullo tamen cõtinetur,

sed

ſed magis ipſe continet omnia omnibus inexiſtēs: vt verum ſit & indubitatū quod per Prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus omnipotens.

De occupatione & replētia, & de variis replēdi modis. Cap. xv.

Omne autē quod occupat, occupādo replet. At non contrà fit verſio. Multa enim feliciſſimè replēt, quæ nō occupant. Spiritualia enim & non quanta replent ſua loca, ſed non occupant: quoniā alia nō excludunt, nec ipſa quidē corpora. Replere enim occupādo, imperfectiſſimus eſt replendi modus. Quæ res vt clarius intelligatur, ponendi ſunt aliquot replentium modi. Primus eſt corporum quæ corpulenta ſunt & locū quem replent, ſimul ab alio nō permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodāmodo impediunt pleniorem replentiam, dū alia non admittunt, iccirco imperfecte replent.

Secundus eſt gradus eorū quæ per ſe quanta non ſunt, ſed per accidens ſunt coëxtēſa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horū cū ſint plurima ſimul, conſtat ipſa felicius quàm priora replere, quoniam ſe mutuo non impediūt, nec obſtat alterum alteri. Tertius modus eſt, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium dum in ipſo eſt. Quæ profecto excellentius replet aliis formis, quoniam ſingulas corporis partes tota replet. Cæteræ verò habent partes ſuas partibus corporis reſpondentes.

Quartus gradus eſt animæ ſeparatæ & ſpiritualiū ſubſtantiarum, quæ poſitam excedunt animam in corpore, eò quòd ſit quodammodo quanta, quamuis non coëxtenſa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quantitate corporis in quo hoſpitatur. Non ſic eſt dum ſeparata per ſe exiſtit, neque in ſpiritibus, qui nullos terminos ſecum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi deſinit præſentia virtutis eorum, ideo non optime replent. Supremus gradus eſt eius quod replet abſque termino, & proprio & alieno, cuius virtus non poteſt vſquam aliquando finem capere, cuius tota virtus ſimiliter toti præſto eſt loco, & ſingulis partibus: quod proinde ſumme replet, & omnia replet intime atque penitiſſime, vt nihil non contineat in ſeſe, imò verò vt ipſum ſemper cōtineat & cōcludat in ſe omnia, & à nullo concludatur. Ipſum eſt vnicum ens, ſummum primum bonum, Deus verus & vnus, cui eſt honor ſoli & omnis gloria nunc, in æternum & vltrà. Amen.

De vacuo, & eius descriptione.

CAP. XVI.

Tota hæc materia vacui ab Aristot. tracta- tur dili- genter 4. lib. Physi corũ. De- finitio va cui.

Post loci autẽ consideratìonem congruo ordine subiungi debet vacui determinatio. Est enim vacuum loco opposi tũ, & oppositorum semper rectè iuxtà ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui variis modis assignabãt. Quidã arbitrati sunt, extra cœlum esse quoddã infinitũ vacuũ. Alij dixerunt vacuũ corporibus immersum, propter augmentationem seruandam & diminutionẽ. Prima, rudis est opinio. Secunda, in ijs quæ de generatione conscribemus (si sic erit voluntas Domini) refelletur. Secũdũ autẽ veritatẽ omnino nullũ debet poni vacuum. Proinde definitionẽ non habet, qua rei natura explicaretur. Quod enim neq; est, neque esse potest, definiri nequit, tali vtique definitione, quę rei explicaret naturã. Cæterum, nominis definitione vel interpretatione, sic definitur,

Vacuum est locus si corpore careat.

Id est, vacuum dicitur superficies concaua, nullũ corpus cõtinens aut in se concludens. Vt si concauo lunæ permanente, Deus destruat omnem substantiam elementorũ, ad nihilum redigendo, esset concauum lunæ vacuum: & pera siue aliud quodlibet continens, si non impleret eius continentiam aër neq; aliudquippiam, sed intelligatur prorsus nihil in illa superficie contineri, esset locus eiusmodi vacuus. In præcedenté autem definitione, cum vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum est, locum non accipi proprie. Nam sic falsum esset vacuũ esse locum, cum sit vacui & loci proprie accepti repũgnãtia: sed locus pro superficie ipsa qualibet cõcaua accipitur, qui potens est per suam continentiam locare aliquid, etiam si actu nullum habeat locatũ. Quomodo enim locum intelligimus superficiem continentem: ita vacuum, superficiem continere potentem, id est, concauam, sed nihil actu continentem, intelligimus

Vacuum iuxta naturam non posse existere, pluribus probatur experientiis. CAP. XVII.

Quanquã autẽ vulgatò sermone, loca vel vasa dicere soleãt homines vacua, in quibus tãtũ aër inest aut vẽtus, nullum tamen secundum veritatem potest in natura vacuum inueniri Nullus est enim quãrumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atque ad hoc vniuersæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum suæ propriæ naturæ quodam dispen

ſpendio, atque velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes & quæ cõtra naturã propriam videntur ſponte ſua, & quæ ſecundũ naturam ſunt propriã, dimittentes. Nam ad impediendũ vacuum, leuia deorſum mouentur. Vt dum foditur puteus profundiſſimus, etiã vſq; ad terræ medium, ſequitur aër, vt impediat vacui poſitionẽ. Aquã inſuper contingit, prædicta ratione, ſurſum aſcendere, & deorſum nihil impeditam non deſcendere, à fluxu ceſſare, omni etiã remoto obſtaculo. Ad probandũ autem quòd natura abhorreat poſitionem vacui, plura adduci poſſunt experimẽta. Primum enim, aqua in vaſe non congelabitur, etiã in frigidiſſimo loco, ſi ſit ita obſtructum, vt nullus omnino poſſet aër ingredi: quòd ſi cogatur cõgelari, vas diſiũpetur. Si enim fieret congelatio, & nullus ingrederetur aër, oporteret eſſe vacuum: quoniam in congelatione cõſtringitur aqua, & aliq̃d loci prioris neceſſe eſt ipſam relinquere, quẽ oportet ſuppleri per aduentum aëris. Loquimur aũt de vaſe pleno aqua. Nam vbi aliquid aëris eſt, poterit aër propter vacui impeditionem ſubtilior effici atq; rareſcere, vt modica fiat aquæ cõgelatio ſine nocumẽto vitri. Rurſum, ſume clepſydrã qua irrigatur hortus ſi ſupraponas pollicem illi foramini quod in ſummo eſt, non egredietur aqua, niſi forte modiciſſime per maiora ſubtus foramina, vt ſimul poſſit aliquid aëris introire. Iterum ſume vas pleniſſimum vino, aqua, oleo, obſtructũ penitus deſuper, non fluit liquor etiam patefacto trãſitu, niſi deſuper aëri aditus itidẽ præbeatur. Præterea, in fontibus id ipſum perſpicuũ eſt, in quibus cõtinuo fluxu aqua ſurſũ agitatur, ne vacuũ alicubi in canalib⁹ relinquatur: quod ad oculum clariſſime patet, ſi duo ſtramina perpendiculariter cõiũgantur Sic enim plerunque & ſupra domorũ faſtigia ſcandit aqua, ne vacui hiatum aëris attractu, nõ ſubſequente, aqua, contingat euenire. Quæ etiã patent in attractu vini per ſtramineum culmum, abſq; quo nec duplo fortiore tractu quicquam conſequeretur. Poſtremo follis vndiq; concluſus non poterit lateribus diſtendi, quantumuis labores illũ efficere, niſi diſrumpatur, vt habeat aër ingreſſum. Igitur certiſſimum eſt experientiis, vacuum naturaliter nõ poſſe exiſtere: quoniam ſic vniuerſa rerum natura abhorret à vacuo, atque præcauet vt grauia ſurſum leuia deorſum moueantur: vt non ſit vſquam vel minimus hiatus, aut diſcontinuitas vniuerſi.

Experiẽtiæ quib⁹ monſtratur, non poſſe vacuũ exiſtere.

Quòd

Quòd motus isti qui contra naturam videntur, sint secundum naturam. Cap. XVIII.

IN quo contuendus est ordo vniuersæ creaturæ pulcherrimus,& mira atque benignissima Dei circa creaturarũ impulsus dispensatio. Deus siquidem optimus naturæ institutor,& prouidissimus director, sicuti rebus singulis instinctus donauit particulares, quibus singula creata suas perfectiões peculiariter sibi conuenientibus motibus quærunt, atq; congruis operationibus operantur: ita vnũ dedit omnibus desiderium, vt super omnia totius vniuersi quęrant perfectionẽ, idque (si opus erit) etiam suo detrimẽto, ob quam naturalem inclinationem aperte videmus & aërem naturaliter descendere,& aquam sursum scandere, eamque nullo impedimẽto detentam, tamen permanere sursum. Quæ omnia à formis rerũ naturalibus, secundum illã generalem inclinationẽ fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium sursum,& leuium deorsum repugnet materiæ & formæ rerũ, secũdũ suas particulares inclinationes quas habẽt, cõueniẽs tamen est naturæ & formæ, propter vacui impeditionẽ, secundũ generalẽ, quã habet ad perfectionem totius vniuersi inclinationem. Vnde si ab his motibus detinerentur, grauia deorsum violenter permanerent, & leuia sursum. Generalis quippe inclinatio & vniuersalis, non immerito præponderat particulari inclinationi. Quem conatũ si homo velit intueri, non suam quæret voluntatem supremæ vnquam, imò nec superiori vlli voluntati anteponere: fietq; vt facile dicat (iuxta saluatoris exãplũ) Nõ mea volũtas, sed tua fiat: nõ qđ ego volo, nec quod mihi bonum videtur, ac placitũ, sed quod tu ordinator & legislator Domine Deus noster decreueris, id super omnia volo ego quoque habere placitum & gratum.

Nota attentè.

Lucæ 22.
Mat. 26.

De tempore, & eius definitione. Cap. XIX.

ABsoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione: superest postremo loco, vt de tempore suo ordine pertractemus, eiusque naturam quãtum poterimus explicemus. Tempus itaque definit Aristoteles hoc modo,

Tempus est numerus motus per ipsum prius posteriúsve.

Definitiõ Arist. temporis.

Quibus verbis signatur tẽpus esse quãtitatem continuam, & mensuram, qua motus numeratur, id est, mẽsuratur secundum

dum partes successionis. Mēsuramus enim motus durationē dum dicimus cū tot horis, vel annis, vel mēsibus, vel seculis durasse. Nam motus quantus per se non est neque continuus, nisi ratione temporis. Quanquam autem motus duplices habeat partes, scilicet secūdum extensionem mobilis, & secundum successionem: solæ tamen illæ quæ sumuntur secundum prius & posterius, mensurantur tēpore, non illæ quæ secūdū extensionem subiectā accipiuntur. Nam hæ potius secūdum extensionem permanētis quantitatis mēsurantur. Atque ideo dicitur tēpus numerare vel mēsurare motum, secundum partes nō quaslibet, sed eas quę sumūtur secūdū prius atq; posterius: hoc est secūdum successionē, non secundum extensionē.

Et notandum cum dicitur ab Aristotele, tēpus esse numerus nō debere numerum accipi pro quātitate discreta propria significatiōe (tēpus enim est cōtinua quātitas) sed pro numero numerato. Quemadmodum cū numerātur duodecim tribus Israël, secundum duodecim Patriarchas, ipsi duodecim Patriarchæ sunt quidē numerus, id est, numerus numeratus, numeratus (inquam) vero numero, qui est quātitas discreta. Numerus enim sunt, quatenus secūdū eos numerātur duodecim tribus ab ipsis progenitæ, dicēdo, tribus Iuda, tribus Leui, tribus Isachar, & ita deinceps Sed numeratus numer⁹ sunt: quia numero verè & ꝓpriè dicto (id est duodenario) numerantur.

Quomodo vnum est tempus, quo mensurantur omnia temporalia. Cap. XX.

QVod autem dicitur tēpus mensurare motum secundum partes successionis: primario respicit motum primi mobilis, cuius solius est mensura intrinseca, & adæquata mensurato Omnes verò reliqui motus in tempore fiunt, & tempore mensurantur, vt mensura extrinseca & excedente. Vnum siquidem est tempus, quo mensurantur omnia temporalia extrinsece per applicationem eius, scilicet ad motum vel rem temporalem. Quemadmodum (declarationis gratia) quantitas, quæ in vlna est solam ipsam vlnam intrinsece mensurat: omnia verò reliqua per applicationem mensurat extrinsece. Ita tempus (quod consequitur motum primi mobilis, & summi, & regularissimi, & vniuersalissimi) est mensura intrinseca illius motus, quoniam in ipso est, & ipsi motui æquatur: ita vt principium temporis simul fuerit cum principio motus, & finis vnius sit futurus cum fine alterius, *Sententia Arist. in fi. 4. libr. Physicor.*

&

siue secũdum locum, vt cœlestia corpora, siue secundum affectiones, vt angelicæ substantiæ, est æuiternũ, id est, mensuratur æuo: quod est mensura deficiens ab æternitate, quia non est mensurati penitus immutabilis, sicut æternitas: excedens verò & superans nobilitate temporis mensurã, quoniã mensurat rem secundũ id in quo est intransmutabilis: tempus verò mensurat rem secundũ id in quo est mutabilis. Vnde cœli & spiritus secundũ suũ esse sunt æuiterni, & esse eorũ mensuratur æuo, temporaliter tamẽ cœli mouentur, & angeli tẽporaliter temporalia intelligunt. Et quia tam vicinũ est æuum æternitati, ideo æuiterna dicuntur quodã modo (hoc est, participatione) æterna, quantũ ad ea secundũ quæ sunt intrãsmutabilia. Vnde dicũtur cœli stare in æternũ, & angeli secũdum cognitionẽ diuini verbi, in qua sunt confirmati, dicuntur viuere æternaliter, & spirituũ dãnatio atq; ignis dicũtur æternã. Solus tamen Deus, per se ac proprie dici debet æternus. Cætera autẽ, participatione solũ æterna sunt, proprieq; æuiterna nuncupãda. Insuper attẽdenda est in tribus his mẽsuris etiã ista distinctio, & quidẽ vt præcipua: quoniã tempus non totum simul est: sed est in cõtinua partium successione Æuiternitas verò & æternitas, totæ simul sunt, nescientes successionem. In hoc tamen æuiternitatem superat æternitas, quòd nec successionem aliquam cõpatitur secum, cum æuiternitas pariter successionem permittat. Atq; hæc sanè est mensurarũ distinctio atque separatio. Mensurata verò sic ab inuicem distinguuntur, quoniam temporalia principium habent & finem in tempore. Æternum autem, nec principium nec finem sui potest habere. Æuiternum autem, alterum habere potest, vt cœli & angeli, principium habent: finem autem nõ habebunt. Quare si poneretur motus fuisse ab æterno, totus quidem motus nõ esset temporalis, sed quælibet circulatio assignata esset temporalis. Porrò de æternitate constat non nisi vnicam esse, & ab ipso Deo nõ distingui mensuram: sicut nec ipsum diuinum quod æternitas mẽsurat, à Deo distinguitur. Æuum tamen distinguitur ab æuiterno, quoniã esse creaturę omnis, ab ipso ente distinguitur: quod de tempore in ordine ad rem temporalem etiam apertius est atque manifestius. Quemadmodum autem diximus, tempus esse numerum primi motus, & mobilis primi mensuram intrinsecam: ita verisimiliter dici potest, vnicũ esse æuum, quod primum æuiternũ mensu

mẽſurat intrinſece, ſcilicet primum angelum: cętera vero extrinſecè, quæcunque præter ipſum æuiterna ſunt.

Succeßionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam. Cap. XXIII.

Occupatio, impedit replẽtiam.

Ex dictis liquet, ſucceſſionem quæ in tẽpore eſt, & non in aliis mẽſuris, ſic impedire durationem rei, ſicut occupatio quantitatis, declarata eſt impedire replentiã. Nam corpus locum aliquem occupando impedit quo minus ab alio ſimul repleatur, ſicq; impedit replentiam, corporeæ quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedunt ab occupatione, magis & perfectius replent iis quę magis ſunt occupationi ſubdita. Lumen enim maximè replet, quoniã replẽdo nõ impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. Faciamus enim (declarationis gratia) duos eſſe ſoles ex aduerſo ſibi oppoſitos alterũ in oriente, alterum in occidẽte: & alterum quidem (vt ſit diſtinctio) luminis aurei, alterum luminis argentei æque ſplendidi: nihil dubium, quin vtriuſq; ſolis lumen totum ſit repleturum aërem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione, vt ſpirituales ſubſtantiæ, quæ nec extenſionẽ quidem admittũt, adhuc melius replẽt Vnde poſſunt angeli totos illos orbes cœleſtes quos mouẽt, replere, iuxta virtutem à Domino eis datã Et Deus qui lõgiſſimè recedit ab occupatione, maxime ac feliciſſime replet, iuxta illud propheticũ: Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Ad eundem ſanè modum, illa in quibus plus eſt ſucceſſionis, minorem habent durationem: quæ verò amplius recedunt à ſucceſſione, vt omnia æuiterna magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitũ omnem ſucceſſionẽ effugit atq; excludit, in infinitum ſuper omnia durabile eſt, totum ſuum eſſe ſimul habens, & totam durationem ſuã in æternitate præſentem tenens ac poſſidens, eodem modo ſicut temporalia ſuum inſtans præſens habent Vnde fit, vt Deo nihil niſi eſſe conueniat. Fuiſſe autem & fore, nõ in illo ſunt, quanquam balbuties noſtra (quæ æternitatem nequit attingere) ſic de Deo vt de temporalibus ſubinde loqui ſolet, quod & alibi contingit, vbicunq; de illo magnũ quippiam loqui volumus. Quia enim de Deo prout volumus, propter infirmitatem loqui nõ poſſumus, eiuſmodi ſermonib⁹ nos eſt neceſſe de Deo loquentes vti, quos ex noſtris rebus inuenire poſſumus Nihil enim cõdignũ illius magnificẽtiæ valemus exprimere,

Succeßio impedit durationem.

mere qui est super omnia, & ante omnia inuisibilis, ineffabilis, in sua æternitate intrãsmutabili semper benedictus. Amẽ.

De Temporis proprietatibus. CAP. XXIIII.

QVemadmodum loco prius sunt quædam proprietates attributæ, ita tempori quinque subiiciuntur eius naturę declaratiuæ: quarum prima est hæc,

Tempus quodammodo datur minimũ, & quodammodo non datur.

Id est, tempora vt subiacẽnt numero, & numerantur, dantur minima, sicut numerus minimus, vt duo tempora: non enim est numerus binario minor, secundũ partes successiuas non datur minimum tempus, quantũuis enim paruo tempore dato, secundum partes proportionales (de quo prius dictũ est) in infinitum est diuisibile, quemadmodũ & linea quæuis. Secunda proprietas est,

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue: velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur, est paucum aut multum, vt vnum tempus, duo, tria, quatuor, quinque tempora, & ita deinceps: vt verò quantitas continua est, longum est aut breue, idq; secundum successiuas partes, sicut quantitas continua permanens (qualia sunt linea, superficies, corpus) secundum extensas partes. Quòd verò nec velox, nec tardum sit, probat Aristo. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc scilicet:

Est etiam idem tempus simul vbique.

Id est, idem tempus vniuersale, numero mensurat omnia quæ tempore mensurabilia sunt, vbicunq; locorum fuerint, ita vt non sit singulis suum tempus attribuendum. Quid sit tempus vniuersale, & quomodo sit mensura, prius dictum est,

Vt motus idem ac vnus, iterum atq; iterum esse potest, sic & tempus idem vnumq; esse potest.

Hoc est, sicut semper redit motus idẽ nomine cũ præterito ipsius cœli, ita redit tempus idẽ nomine cũ præterito: exẽpli gratia, sicut cœlũ nũc mouetur ex oriẽte in occidẽtẽ, eodẽ modo vt heri, itã & nũc dies est vt heri, quia nũc mouetur sol à primo puncto Cãcri, vt anno præcedẽte, nunc quoq; ver est

vt anno præterito. Similiter dicẽdum eſt de æſtate, autumno, hyeme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas, hæc.

Nõ ſolum tempore motum, ſed etiam tempus motu metitur.

Hoc eſt, vti duratio motus menſuratur tempore, ita & tẽpus motus duratione mẽſuratur atque cognoſcitur: exempli cauſa, colligimus motum cœli tamdiu duraſſe aut tantam cœli partem circumuolutam eſſe, quia vna hora tranſit, aut dies vnus, aut menſis, aut annus. Et ediuerſo cognoſcimus nos, vna, duabus, aut tribus horis ſtuduiſſe, quia cœlum huc vel illuc vſque volutum ſeu motum eſt, aut ipſe ſol. Sic de menſe, hebdomada, anno, & quouis tempore dicendum eſt. Atque ita huic libro finem imponimus, noſtro more Pſalmo in ipſum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVN-
ſcripto, æterno, & intranſmutabili Domino.

DEus quis ſimilis aſsignabitur tibi: aut quis ſtabit contra te, vt conferat tibi?

Veniat, vt ſtet contra tuam glorioſam magnitudinem, veniat è cœlo, aut deſuper cœlum: de terra aſcendat, aut de profundis maris.

Tu ſolus infinitus, incircumſcriptus, indefinitus crederis: & confeſsionis labiis affirmaris.

Omne quod creaſti Deus, finiſti pariter: ſtringens proprias quibuſq; rebus eſſentias, atque operationum virtutes.

Multa quidem & magna feciſti potentiſsime Deus mirabilia tua: ſed nihil infinitum eſſentia, aut virtute, ſimile tibi.

Et quanquam benigniſsimus es creator omnium: attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem conſtituiſti.

Neque verò eſt hoc de tua impotentia, inſipientia aut malitia Domine Deus: qui es ſapientiſsimus, optimus, & ſuauiſsimus.

Omnia quæcunque voluit Deus noſter, fecit in cœlo & in terra: in maris nouiſsimis.

Gloriam tamen ſuam ſibi ſeruauit: nec alteri totam eandẽ tradere aut volet aliquando, aut poterit.

O quàm es dilectus Domine: & quàm amabilis, plenitudo vniuerſæ bonitatis!

Si ſic pulchra ſunt nobis atque ſuauia, quæ finita ſunt: ſi ſic nos parua miramur,

Tu

Tu qui es super omnia infinita pulchritudo, infinita gloria atque suauitas, ô quàm es super omnia mirabilis, & super cuncta desiderabilis!

Spatiosi sunt cœlorum orbes, & ampli in omni dimensione sua: quasi infinita nobis stellarum multitudo æstimatur.

Tu verò mensuras altitudinem cœli: stellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas: singulis singulas dispensasti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia & quæ sub ipsis sunt: legem quam tu descripsisti eis conseruantia, in solicitudine sempiterna.

Tu autem nullo conclusus loco, nec orientis initium: nec occidentis terminum admittens in infinitum pertransis immensior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus præsentissimus, omnibus penitissimus.

Sic neque à tempore initium vt esses sumpsisti: nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua, æterne Deus: omne tempus includens, sicut includitur punctulum in cœli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurum, præsens coram est absque vllo fluxu: sicuti nobis adsunt sola præsentia.

Nil tibi præteritum in obliuionem veniet, fluxu durationis tuæ: neque futurum aliquid est ante absconditum.

Quæ præterita sunt atq; futura, simul omnia nuda sunt & aperta oculis tuis: qui contueris abyssos, & intima terræ viscera illuminas.

Ergo Domine Deus, quis alius sic aptus atque cõueniens: qui accipiat iudicium super filios hominum, aut spirituales nequitias?

Lætentur gentes, exultent pauperes, in Deo saluatore suo aduenienti in iudicio, pro mansuetis terræ.

Non iuxta erroneam visionem oculorum arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Testis est ipse omnium quæ facta sunt ab initio: quoniam in cunctis præsens omnia nouit, omnia conspicit, omnia memoria firmissima tenet.

Timete gentes Deum excelsum: & in magna humilitate semper seruite illi.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIB. V. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE RERVM NATVRALium, Præfatio.

DOminus De⁹ omnipotēs Pater, Filius,& Spiritus ſanctus, vt multitudinē ac plenitudinem ſuæ maieſtatis filijs hominum demonſtraret, horum viſibilium quædam fecit nulli obnoxia corruptioni,itemq; generationis neſcientia propagationem. Huiuſmodi ſunt cœleſtia corpora & aſtra:quæ perpetuo ſtabilia per ſeſe, generatione non multiplicātur,neque poſteritatem relinquunt. Alia verò corruptioni ſubiecit,quæ proinde ſi perpetuari debeant,opus habent generatione:vt quę in ſe perdurare non poſſunt ſempiterna, multiplicatione atque propagatione ſpeciem ſuam vt minimum conſeruent. Et eſt ſane hoc opus Dei, attente conſiderantibus admirabile, cum continua ſit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio:nō defeciſſe tamē vſq; modo ex his ſpeciebus aliquam, quæ ad totius vniuerſi ſunt cōplementum ab optimo conditore deſtinatæ:neque in poſterum aliquando defecturam, vſq; dum ipſe iubeat,cuius verbo primū inſtituta ſunt omnia. Ruſum,inter hæc,quædam ſimplicia elemēta creauit,quædam verò,imò plurima,ex his cōmiſcuit. Quæ omnia ſi ſobriè fuerint cognita, quo ordine, quibúſve fiant rationibus, credo non parū diuinæ magnificētiæ gloriā ex his manifeſtandam. Volumus ergo ſequentis libri proceſſu, de harū rerum generationibus & corruptionibus,latius aliquantulū ad omnipotentis gloriam pertractare.

Quomodo generatio & corruptio ab alijs motus ſpeciebus diſtinguantur. CAP. I.

PRimum quidem indubitādum eſt, generationē & corruptionē motus eſſe ſpecies. Vnde ad earū plenius cognoſcēdam naturā,expediens fuerit ante omnia,duas has ſpecies ab alijs quæ ex æquo ſub motu locātur, diſtinguere:augmētatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. Itaq; (omiſſis varijs veterum ſententijs) ſic breuiter ſpecies motus veniūt ſeparandæ. Quoniam generatio eſt,quæ nullo ſubiecto

subiecto sensibili (hoc est, nulla completa substantia) eodem permanente antè & pòst, rem secundum formam substantialem nouã cõstituit. Vt cum ex aqua fit aër, & ex ligno ignis, nulla completa res eadem manet antè & pòst, sed per generationem noua res & noua acquiritur substantia, scilicet aër & ignis. Dicitur autem substantiam completam nullam permanere eadem, ob materiam, quæ eadem penitus manet antè & pòst: verum ipsa non est completa substantia, sed substãtia tantum potentia est, & incompleta, substantięq; pars altera, magis quam ipsa substantia. Alteratio autem propriè dicta, subiecto sensibili (quod est substantia completa) eodem permanente antè & pòst, rem tantũ secundum qualitates variat & alterat. Nam antè & pòst calefactionem, idem homo permanet secundum substantiam, sed de frigore transit in calorem. Augmentatio verò & diminutio differunt à prædictis: primùm quidem ex termino ad quem sunt: quoniam hæ ad quantitatem, illæ verò ad substantiã tendunt, aut qualitatem.

Differentia generationis ab alteratione ex Arist. li. 1. de generat.

Secundo etiam differunt ex modo transmutationis. In generatione enim & corruptione non manet eadem substantia antè & pòst. In augmẽtatione verò & diminutione, salua eadem substantia, sola variatur quantitas. In alteratione res eadem substantialiter manens, locum non necessario mutat. In augmentatione autem & diminutione, substãtia eadem manens nunc maiorem, nunc minorem necessario occupat locum. De quibus omnibus sic generaliter prælibatis, per ordinem erit dicendum latius, singula particularius tractando. Colligitur ex verbis Aristotel. hæc generationis definitio,

Generatio est cũ totum mutatur, nec sensibile quicquam vt subiectum idem permanet. Vel hæc, Generatio est mutatio huius totius, in hoc totũ nullo sensibili subiecto permanente eodem.

Hoc est, generatio substantialis est motus, quo mediante ex vna substantia generatur alia, ita vt nulla substantia quæ prius erat, in ipso generato maneat. Vt patuit in hoc eodem capite. Alteratio secundum Aristo. sic definitur,

Alteratio est, quando sensibile subiectum permanens, in suis mutatur affectibus, qui aut contrarij, aut inter contrarios medij sunt.

Hoc est, alteratio propriè dicta, est motus, quo mediante substātia acquirit aut perdit qualitates tertię speciei, ipsa substantia integra permanēre. Dicit autē Arist in VII. Physicorum, alterationem solum esse inter qualitates sensibiles.

De augmentatione & diminutione propriè dictis. CAP. II.

Tractantur ista, & quæ sequuntur apud Arist. 1. lib. de gener.

Augmentatio larga significatione solet accipi, vt significet etiā eam, quæ fit per appositionē solam alterius corporis, vel per subingressum intra partes alterius, etiam si id quod aduenit, non conuertatur in substantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aëris inter partes ingressum. Aliquando autē magis propriè dicitur augmentatio, quādo id quod apponitur est eiusdem speciei, vel fit eiusdem speciei, cum eo cui apponitur. Vt multū vini, per modicæ aquæ appositionem augetur: & ignis adiectione lignorum: hæ tamen non sunt propriè augmentationes, de quibus hîc loqui intendimus. Nam secūdum Physicam cōsideratione nostro proposito conuenientem, propriè augmentatio & diminutio in solis viuentibus inuenitur, quæ alimento vtuntur: & quod sic augetur, secundū omnes partes suas similiter augetur: & qđ minuitur, secundū omnes partes suas similiter minuitur. Quare homo præciso pede, non dicitur diminutus aut decreuisse hoc modo, sed potius mutilatus.

Quæ sit augmentationis causa, & eius in nutritione differentia. CAP. III.

Est autē anima vegetatiua in vegetātibus huius augmentationis vel diminutionis principiū, vtēs pro instrumento calore naturali: qui in principio tātæ est virtutis, vt possit, non solum alimentū in substantiā vertere eius quod nutritur vel alitur, & intertenere in priori quantitate, sed etiam potēs est vt singulas partes vniformiter augmentet, maiorē quantitatem inducendo. Qui tandem calor debilitatus, & quasi longo labore fatigatus atq; cōfractus, satagit intertenere priorem quātitatē ne decidat. Postremo & ipse decrescens, nequit vltrà substantię suam quantitatē intertenere: & tunc substantia decrescit eius defectu. Nutrire tamē non desinit, & alimētum vertere in substantiam, donec (ob nimiam impuritatem & nimis diutinā commistionem cum materia aduenięte) caloris huius virtus opprimitur, & naturæ virtus deficit: quando necesse est ipsam substantiam deficere. Omne siquidem viuens, quod viuit, nutriri oportet: augeri non item neque minui

Dictum Aristot.

minui. Et iuxta huius caloris atq; virtutis nutritiuæ qualitatem, res vel multum, vel diu vel parum augetur vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento adueniente fieri augmentationem, sicut & nutritionē. Differentia tamen est inter augmentationē & nutritionem, quoniam nutritio est quædam partialis generatio, nempe conuersio nutrimenti in substantiam nutriti, atq; mutatio secundum formam substantialem. Augmentatio autem est, sola maioris quantitatis acquisitio. Atque hoc ipsum voluit Aristoteles, cū diceret, ex eodē fieri generationem, nutritionem, & augmentationem. Caro enim vt est caro, nutrit: quatenus verò est quanta, auget. Substantia enim carnis, est nutritionis materia: sed quantitas, augmētationis. Quatenus verò materia nutrimenti aduenientis formam priorem perdit, & formam substantialem secundū speciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam est generatio.

Quemadmodum fiat augmentatio atq; diminutio. CAP. IIII.

VAna igitur patent eorum somnia, qui ex aliquo separato putant fieri augmētationem, aut ex incorporeo. Nam illud si indiuisibile fuerit & non quantum, non facit aliquid maius suo aduentu. Cum indiuisibile additū indiuisibili, siue etiam diuisibili, non faciat maius illud cui accedit. Neque etiam per solam extēsionem aut rarefactionē fieri dicēda est. Alioqui nullus videtur vsus, aut vt minimum nulla necessitas, adhibendi alimenti: quod tamen in hoc indubiè sumitur, vt quod caloris actione deperditur, nutrimenti adhibitione restauretur. Fit igitur augmentatio (vt antè dictum est) ex alimento quanto adueniente: quod est quidem ante nutritionem, illi quod ex ipso nutritur & augetur dissimile: sed vegetans anima caloris ministerio assimilat illud sibi, vt fiat ex eo nutritio & augmētatio. Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem contrario vt fiat actio: & potentia simili: vt fiat conuersio in nutriti substantiam. Contrariorū enim proprium est, ad inuicem agere & pati. Nec agit simile in sibi simile. Vnde fit, vt quod augetur, ex primum dissimili & post modum assimilato, augeatur & nutriatur.

Soluitur dubitatio, de modo augmentationis atque diminutionis. CAP. V.

VErum de ipso hoc augmētationis ac diminutionis modo, dubitet forsan aliquis, quonā pacto fieri possit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neq; vacui

positio neq; dimensionem penetratio: quorum vtrunque est naturæ prorsus repugnans, & omnino impossibile. Nam si augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentum alicuius *Quæstio.* quāti, quod intra partes eius quod augetur suscipitur, in plenóne recipiatur, an in vacuo? Et si quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non est ibi demensionum penetratio? Si verò in vacuo dicas, admitti videtur positio vacui. Similiter & de diminutione quæstio formari potest, dū aufertur quātum de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedētes, an plenum relinquant, an vacuū? Si plenum, quomodo non ergo postquàm abscederent, erat dimensionum penetratio? si verò vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui positio? Huic verò dubitationi facilè satis respondebimus, dicē- *Solutio.* tes, alimentum aduenienś in pleno suscipi: pleno vtique, non per aliud cum quo simul penetratiuè susciperetur, sed pleno ipso alimento quo suscipitur. In diminutione autem, partes quæ resoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, nón alio corpore, vt sic dimensionum prius fuisse dicamus penetrationem, sed ipso quod subtrahitur. Atq; hoc pacto, neque vacui positionem, neq; dimēsionum penetrationem requirit prædicto modo posita augmentatio vel diminutio. Est autem similis hæc quæstio qualis fieri solet de motu locali: quo dum corpus de loco in locū fertur, quæri similiter potest, dū locum deserit, an plenū relinquat, an vacuum, & dū in locum intrat, an in plenum, an in vacuū suscipiatur Sed ex dictis facilis est solutio etiam huius quæstionis Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aëris suscipientis, ad ingressum corporis ab inuicem elongantur, & veluti scinduntur, rursumq; egrediente corpore simul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in proposito, dum partes alimenti adueniunt, dicendum videtur, quòd partes corporis, cui aduenit alimentum, ab inuicem (licet imperceptibili modo) distenduntur, vt id quod aduenit intra se suscipiant. In diminutione autem dum resoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent, mox se concludunt, & velut conuisceantur. Cuius rei veritatem probant infantum iuuenumq; magis inflata, senum verò & decrepitorum contracta & velut conuiscata corpora.

Quid sit dicendum augeri. CAP. VI.

Aristot. Illud autem dicitur augeri, quod idē manet ante & post augmentationem: nō id quod post augmentationē habetur.

Cibus

Cibus enim aduenięs,vt quantus auget. Illud verò quod antè erat & pòst manet, per adiectionem partium aduenientium augetur, non hoc totum quod post augmentationę factā habebitur, cum huic toti nulla facta sit quantitatis additio. Augetur enim, cui adiicitur maior quantitas. Cibus verò quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere: sicut in alteratione subiectum cui aduenit qualitas dicitur alterari, & qualitas ipsa subiecto adueniens alterare: ipsum verò aggregatū ex subiecto & qualitate, neq; alterare dicitur, neque alterari.

Ponuntur proprietates augmentationis & diminutionis.

CAPVT VII.

Ex prædictis verò colligūtur sequentes hæ proprietates, seu conditiones augmentationis. *Conditiones augmētationis ex Aristotele.*

Prima est, Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo: & quod minuitur, minuitur aliquo subtracto corporeo. Secunda, Quod augetur, manet idem ante & pòst augmentationem. Tertia, Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta, Augmentatio & diminutio fiunt absque positione vacui. Quinta, Augmentatio & diminutio fiunt absque penetratione dimensionum. Sexta est, Augmentatio partim fit per additionem dissimilis, & per additionem similis.

In quarū proprietatū recta intelligētia, tota vis est augmētationis & diminutionis collocata. Illud tamen aduertendum est, quod in tertia proprietate dicitur id, quod augetur secundum omnes suas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis & imperceptibilibus, sed de partibus nobilis alicuius quantitatis. Quemadmodū dum infans totus augmentum sumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vsq; proportionabiliter augeri, nisi forte in aliqua vspiā parte praua sit dispositio, particularē mēbri illius augmentationē impediens. Hac enim ratione fieri poterit, vt non æqualis fiat partium augmentatio. Vnde fieri nonnunquā videmus, vt manus habeāt aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicēt, etiā

h 5 qui

qui à natiuitate æquali crura acceperât, eò quòd in corporis augmentatione pars altera prauè disposita nõ potuerit cum membris cæteris iustam accipere augmentationem.

De quatuor modis se tangentium. CAP. VIII.

Ex Arist. plures modi tãgendi.

QVoniã autẽ generatio & corruptio non fiunt sine actione & passione: agens verò & patiens vt agant & patiãtur se debent tãgere, idcirco de his quoq; nobis erit dicendũ. Tangentiũ autem plures sunt modi. Vnus, eorum qui habent diuersas magnitudines, & diuersis locis sitas, quarũ vltima simul sunt: sed non agunt neq; patiuntur, neutrũ ab alio. Et secundum hunc modum tangunt se cœlestia corpora: nec in se inuicem agentia, nec ab inuicem patientia. Verum proposito modus iste non conuenit: cum generationi atq; corruptioni nihil conducat. Alius modus est eorum quæ habent diuersas magnitudines contiguas, & agit quidẽ alterũ in alterum, sed non est actio mutua passi in agens. Atq; hoc modo se tangunt cœlũ lunæ, & orbis ignis. Agit enim & influit cœlũ lunę in sphęrã ignis, sed non econtrario, cũ nõ sint cœlestia corpora vllius impressionis ab his superioribus susceptiua. Tertius modus est eorum quę habent diuersas magnitudines cõtiguas, inter quæ etiam mutua est actio: vt ignis & aër. Estq; hic modus omniũ propriissimus, & maximè physicus, generationi quoq;, corruptioni, & alterationi accõmodatissimus.

Quartus modus est, quãdo agens & passum vel nõ habent magnitudines, vel nõ coniunctas seu contiguas, virtus tamẽ agentis in passum trãsit. Sic sol agit & tãgit virtuali contactu hæc infima in quæ agit: & corpus tangit animã: & molestia seu tristitia dicitur tãgere hominẽ. Et hic modus sufficit ad actionẽ, tametsi rarius sit in huiusmodi mutua actio. Quod igitur dici solet Omne agẽs in agẽdo patitur: non habet veritatẽ, nisi in ijs quæ tertio modo (contactu scilicet physico) mutua actione, & cõtrarietate agunt & patiũtur ad inuicem.

Et est aduertendum, quòd illa quæ in materia communicant, ad inuicem agunt & patiuntur, id est, quæ materiam habent similiter susceptiuam actionis, vel impressionis ab agẽte, hæc nata sunt ab inuicem pati. Quippe materia est passionis principiũ, sicut forma actionis. Illa verò quæ materiã vel omnino non habent, vt spirituales substantiæ, vel non habẽt susceptiuam impressionum extrinsecarum, vt sunt cœlestia corpora respectu inferiorum, in his non inuenitur mutua

actio & passio. Formæ enim cœlestium corporũ, vtpote perfectissimæ in agendo, suam materiam in qua insunt sic perficiunt, solidissimisq; qualitatibus stabiliũt, vt alienarum impreßionũ non sit vllo pacto susceptiua. Alienarum dicimus, hoc est inferiorum. Nam verisimile est, cœlum supremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

Quomodo agens aliquo modo simile debet esse passo, & aliquo modo dißimile. CAP. IX.

ILlud autẽ quod ad actionẽ est aduertendũ, omnino simile non posse agere in sibi omnino simile. Aqua enim calida nõ potest agere aliquid in lapidem penitus eiusdem caloris: sed si sit minus calidus quã aqua, calefiet adhuc ab ea: sin magis, tepefiet ab ea donec assimiletur caliditati eius. Rursum, omnino dissimile nõ potest agere in omnino sibi dissimile: quemadmodũ in cœlestia hæc inferiora propter omnimodã dissimilitudinem agere nequeũt. Idcirco homo in brutũ, docendo non potest agere, quia brutũ non est nec in potẽtia simile homini secundum disciplinam atq; scientiam. Ad agendum enim & patiendũ hanc oportet inter agẽs & patiẽs esse similitudinẽ, vt tale sit patiens in potentia, quale est agens in actu. Omne enim agẽs in agẽdo assimilat sibi passũm, vt tale fiat ipsum patiẽs, quale actu est ipsum quod agit. Idq; vel formaliter, vel secundũ virtutẽ. Sol enim calefaciendo non sibi calefactũ in caloris forma assimilat quam non habet, sed assimilat sibi calefactum ipsi imprimendo id cuius virtutẽ effectiuam in se habet. Quãquam enim sol in se formaliter calorem non habeat, id est, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum sit vna primarũ qualitatum, quarũ cœlestia nullo pacto sunt susceptibilia) est tamẽ calidus secũdum virtutem, quatenus in se virtutem habet & efficaciam producẽdi in inferioribus calorem, quomodo etiam aromaticæ species multæ secundum virtutem tantum calidæ nominantur. *Pulchrè hæc omnia Arist.*

De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem. CAP. X.

REstat nunc, vt de mutua actione elementorũ specialius disseramus. Pro cuius intelligentia primũ est aduertendum quædam esse corporalia simplicia, quędam verò ex simplicibus cõmixta, de quibus dicetur posterius. Nunc autem de simplicibus primum dicendum. *Corpus simplex.*

Sunt autem corpora simplicia, quæ non com-

ponuntur

ponuntur ex aliis prioribus aut simplicioribus corporibus, quanquam habent materiam & formam, partes ipsa constituentes.

Horum sunt quædam ingenerabilia & incorruptibilia, eò quod qualitatũ actiuarum nõ sint susceptiua, vt cœlestia corpora. Alia sunt generatione, & corruptione, & alteratione trāsmutabilia. Hæc sunt nimirum quatuor elementa, quæ cũ ex nullis simplicioribus componantur, ex ipsis tamẽ cõponũtur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idq; per mutuam actionem & passionem eorũ adinuicem. Principium autem huius actionis & passionis est à quatuor qualitatibus tangibilibus, à quibus est omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ solent nominari. Quæ sunt calor, frigus, humiditas, & siccitas.

Sunt autem aliæ tangibiles qualitates, quæ actiuę nõ sunt: grossum subtile, durũ molle, lubricum aridum: hæ enim sunt secundæ qualitates, tangibiles quidem, sed per se non actiuæ, quanquam ad actionem aut passionem possint esse bonæ dispositiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicētur: quia ad primas illas quatuor possunt reduci: vt subtile ad humidũ, & grossum ad siccum: idque propterea, quòd sicut humidum est bene repletiuum, ita etiam subtile: & sicut siccum minus, ita & grossum. Similiter de lubrico & arido dici potest.

De quatuor combinationibus primarum qualitatum, & distinctione elementorum. CAP. XI.

Respondent i 7a lib 2. Aristot. de gener.

EX his igitur qualitatibus omnis procedit actionis, omnisq; generationis & corruptionis initiũ. Sunt enim adinuicẽ contrarię hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogũt atq; deducunt, nouaq; generari faciunt. Et iuxta combinationes, quatuor innuũtur elemẽta. Caliditas siquidẽ & siccitas, igni: humiditas & calor, aëri: aquę frigidũ & humidũ: terræ deniq;, siccum & frigidum conueniunt. Reliquas verò duas cõbinationes (scilicet calidum & frigidum, humidum & siccum) quoniam impossibiles sunt, ob contrarietatẽ, constat non constituere aliud à prædictis elementum. Ex vna autẽ sola qualitate, non sumitur aliquod elementũ. Vnũ quodq; enim elementum, duas habet qualitatum, harum primarum & actiuarum, atq; eatundem alteram in excellentia, alteram in mediocritate temperatam. Quippe ignis, summe

calidus

calidus est & tẽperate siccus, terra summe sicca & temperate frigida, aqua summe frigida, & tẽperate humida, aër summe humidus & temperate calidus: quanquam id sensus nõ ita indicat, neq; experitur. Propter enim influxus certos cœlestiũ corporum, & propter aptam habitationem animalium, sicut est aqua nõ suo naturali loco relicta in quo erat ab initio cõdita, ita & aër nõ est in sua naturali dispositione relictus. Nõ enim conueniret in tanta humiditate hominis respirationi, propter quem claret facta esse & elementa, & mixta omnia.

Attamen præter rationem, etiam experientia fluxus aëris satis testatur, quod diximus de humiditatis in aëre præcellẽtia (quantũ ad naturam eius attinet) verũ esse & indubitatum: quoniã multo se facilius aër diffundit & spargit, quàm aqua, & magis replet: quę duo humiditati posterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo, non nisi quatuor esse elementa.

De elemẽtis symbolizãtibus & non symbolizantibus. CAP. XII.

INter hæc elementa, quædam adinuicẽ cõmunicãt in altera qualitatum: vt ignis & aër in calore quem habet ignis summe, & aër moderate, ignis & terra, in sicco: aër & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido. Et hæc elemẽta vocãtur Græca appellatione symbolizãtia, id est, cõmunicãtia, seu ad inuicẽ conueniẽtia. Quædã secundũ vtranq; qualitatũ contrariãtur: vt ignis & aqua, aër & terra. Igni enim calor & siccitas: aquæ frigidũ & humidũ cõueniunt. Iterũ aëri, calidũ & humidũ: terræ, frigidũ & siccũ appropriata sunt: hęc su. t q iæ nõ symbolizant, id est, in nulla qualitate communicant siue cõueniunt. De his autem quæ symbolizant, dicit Aristoteles, faciliorem esse transitum ab vno in alterum, quàm in nõ symbolizantibus. Vt facilius est ex igne aërem fieri, quàm aquã. Solo enim humido superante fit aër. Cita etiam & facilis est generatio aquę ex aëre, cum solo frigido superante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat conueniẽtia. At verò vt ex igne fiat aqua, oportet & calidum vinci à frigidò, & siccũ ab humido. In vtraq; enim qualitate est contrarietas.

De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem. CAP. XIII.

EX his quatuor qualitatibus sunt duæ maximè actiuę, caliditas atq; frigiditas: propter quod, ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa sunt præ cæteris magis actiua. In virtute autẽ resistendi, minus etiam cæteris

(siccitate

(siccitate dico & humiditate) valēt. Vnde aër & terra, maiorē habēt resistēdi virtutē, quàm ignis & aqua. Quo modo enim hæc in agendo atq; pugnãdo præcellũt, sic illa in resistendo.

Et est profectò admirabilis hæc harmonia, à naturę conditore Deo ordinatissimè disposita, vt quæ magis sunt actiua, minus resistãt, citiusq; patiãtur: quæ verò minus agũt, magis resistãt, neq; ita facilè patiantur. Alioqui subito oporteret totũ vniuersũ ab ignis sphęra absorberi, si sic inferiora haberet cætera elemēta in resistēdo, quēadmodum in agēdo ea superat & excellit. Sed & illud operæpreciũ fuerit in hac elementorum differentia considerare, quod superius semper excedit quantitatē, proximũ sibi inferius elemētum, proportione decupla: ita vt infimi elemēti à supremo secundũ magnitudinē distãtia sit, secundũ proportionem millecuplam. Ignis enim sphæra, quæ sub lunæ cõcauo à Philosophis ponit immediata, millies maior est globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ, decē fiunt pugilli aquæ: ex vno verò pugillo aquę, decē aëris: ex vno autē pugillo aëris, decem ignis. Ex vno ergo terrę pugillo, cõstat per multiplicationem arithmeticam, fieri mille pugillos ignis, centũ aëris, decem aquæ: tametsi non plus materiæ habeat tantus ignis sub millecupla quantitate, quã tantilla terra sub simpla quantitate. Horum simplicium corporũ seu elementorum conditiones ponit sex Aristot. Prima est,

Vnumquodque elementum inuenitur non simplex, sed mixtum, & licet sit quale simplex, non tamen est illi idem.

Cuius causa ex prius dictis patet, non enim hominis naturæ elementum omnino simplex conuenit, cui omnia tamē sunt creata. Secunda est,

Ignis est summe calidus, vt glacies summe frigida, atq; ob id ex hisce sic sumptis nil generari potest.

Ratio est, quia generatio mixti nõ fit, nisi contrarijs qualitatibus primis ad concordiam quandam & contemperamētum redactis. Tertia est,

Duorum elementorum locus est sursum, & duorum deorsum.

Aër enim & ignis sursum sunt, aqua verò & terra deorsum. Quarta,

Duo elementa extrema, sunt simpliciora medijs ele-

mentis

mentis. Quinta est,

Vti ignis iuxta vtranque qualitatem aquæ aduersatur, ita & aër terræ.

Istud qualitatū primarū cōbinatione patet. Sequitur sexta,

Elementorū vnumquodq; habet tantū vnā primam qualitatem in summo, & alteram citra summum.

Ignis in summo habet calorem, & citra summum, siccitatem: aër humiditatem in summo, & citra, caliditatem: aqua frigiditatem in summo, & humiditatem minus: terra siccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

De mixtis corporibus & mixtione. CAP. XIIII.

EX his quatuor simplicibus elementis, diuersæ consurgūt rerū species, iuxta varias horū simplicinm elementorum ad inuicem cōmixtiones. Quicquid enim inter corpora, non est vel cœlū, vel elementū, est ex elemētis mixtū. De mixtione igitur & his quæ miscentur, id est, mixtibilibus & quæ per mixtionem generantur (quæ mixta vocari solent) erit dicendum, si plena debeat haberi generationum cognitio.

Mixtio itaque est, mixtibilium alteratorum & contemperatorum vnio.

Quādo enim elemēta (quæ mixtibilia dicimus) alterata & cōtemperata, ad mediocritatē & certā proportionē mutua actione & passione redacta, cōcurrunt simul ad vnius alicuius corporis cōpositionē, mixtio fieri dicitur, propriè accepto vocabulo. Nō ignoramus tamē aliquando vocabulū mixtionis impropriè accipi, vt dicātur commisceri aliqua, quorū tamen vtrūq; suā speciē seruat, vt aër cōmiscetur terræ vel lanæ, vel aqua pani, quādo intra partes eius subintrat p poros. Aliquādo etiā magis propriè dicitur aqua vino misceri, quādo aqua infunditur vino, & vertitur vinū in aquę speciē. Neq; tamē hæc ꝓpriè mixtio est dicēda. Siquidē in mixtione, necesse est mixtibilia esse æqualis virtutis, vt redigātur ad cōtēperamentū mediū, nec debet vnū mixtibiliū penitus dominari. Si enim in hominis mixtiōe totaliter ignis dominaretur, iā oporteret alia elemēta in ignē verti. Agēs enim habēs dominiū supra passum, sibi ipsum assimilat: sicq; nihil aliud quā ignis esset totus homo. Ad hæc, oportet in mixtione, quamlibet partem ipsius mixti esse mixtam: quemadmodū in augmētatione diximus, quamli

Hæc de mixtione tradit Arist. li. 2. de ge.

quamlibet partem eius quod augetur debere augeri. Ex quibus satis est manifestum, nõ esse propriè dictam mixtionem, cùm aqua vinū sic miscetur, vt in eius speciem atq; naturam transeat: cùm hic mixtibilia neq; simplicia sint, neq; virtutis æqualis, neq; oporteat partem quamlibet vini commixti cum aqua mixtã esse, sed partes tãtũ vicinas quibus infunditur.

Quomodo in corporibus mixtis remaneant vel non remaneant simplicia & qualitates eorum. CAP. XV.

GRãdis verò est inter Philosophos atque medicos super hac re altercatio, num in mixtis corporibus elemẽta secundũ suas formas permaneãt, an alio aliquo modo: quibusdam dicentibus, ea formaliter manere, sed tamen per formã totius cohiberi, ne separetur vnũquodq; in suũ locũ. Qui sibi experientiam assumunt, ex eo quod admoto igne ad ligna quædam ligni pars redditur igni, quædã aëri: egreditur etiã humor quidã atque aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id non semper percipiatur: terræ quoq; cineres relinquuntur. Vnde secundum faciem apparet coniuncta ibi & colligata fuisse (non secundum virtutem solam, sed etiã secundum formam) elementa. Actione verò mutuam dicunt impediri à forma totius compositi, & quoniam ad mediocritatẽ sunt redacta, atq; ex hac radice posuerũt Empedocles & Anaxagoras, omnia esse in omnibus, & per congregationẽ & segregationẽ omnia generari atq; corrumpi. Hinc quoq; illorũ manarunt sententiæ, qui principia rerũ litem & amicitiam assignarunt: de quibus non est nunc dicendum per singula. Illi enim abierũt viam vniuersæ carnis, & nos eue stigio eos subsequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus est sempiterna (Quis enim nouit consilia eius, aut quis conspexit in libro signato iudicia eorũ præter agnũ qui occisus est?) Si, inquã, piissimus Deus, eorum iussit vel corpora vel mẽtes quiescere, nos illos nõ impugnemus, nec sit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad sententias antiquorũ istorũ attinet, verisimile est, obscurioribus verbis eos nõnulla indicare subinde voluisse, quę si à nobis rectè intelligerentur, forsitan non penitus nobis viderẽtur improbãda, quæ tamen nunc prima facie, dum non intelliguntur, velut absurda ridentur, ac velut philosophis indigna obiiciuntur. Nos verò quæ veritati consentanea nouimus, & sacratissimæ nostræ fidei nõ dissona, absq; illorũ vel inuidia vel iniuria, diligenter com

Piũ iudiciũ de veterũ Philosophorũ senectus.

commemoremus. Ergo (vt illuc reuertamur vnde digressi sumus) qui sic ponunt elementa in mixtis remanere, etiã in suis formis, omnia violenta faciunt: ignis enim violenter in loco humanorũ corporum detinetur. At verò Deus naturæ, dulcis opifex est: & sicut attingens à fine vsque ad finem fortiter, ita cuncta disponẽs suauiter. Alij proinde melius posuerũt, non quidẽ formas elementorũ, sed tantũ eorũ qualitates in mixtis remanere, ad inuicem temperatas: dicentes, ob contemperationem qualitatum mutua actione & passione factam, nõ extingui subito corpora. Vbi tamẽ aliquam eorũ contigerit deficere, vel excedere extrà debitã proportionẽ, necessario iam rem corrumpi. Id quod experientia testatur, super excrescẽte in homine siue calore, vt in pestiferis & febricitãtibus: frigido, vt in senibus: humido, vt in hydropicis: sicco, vt in pthisicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atque etiam corruptionẽ, nisi statim per formam substantialẽ prospiciatur, vt restituantur in suã proportionẽ naturalem qualitates illę actiuę. Ponit autem hæc sentẽtia, etiã cõtrarias qualitates in eodẽ subiecto & secundũ eãdẽ partem subiecti, sed cõtẽperatas adinuicẽ. Quę sanè opinio nõ est penitus improbanda, imò doctorũ orthodoxorũ sententiis satis videtur cõsentanea. Dicit enim beatus Gregorius, quatuor elementis, tanquam quatuor baiulis, hominẽ deportari ad sepulchrum. *Sap. 8.*

Alij ponũt, neq; formas, neq; qualitates elemẽtorũ in mixtis remanere, sed tantũ vnam qualitatẽ, quę ex illarũ proportione, & ad inuicẽ contẽperatione efficitur, per virtutẽ seminis, vel alterius quomodolibet agẽtis & generãtis, cũ cõcursu causarũ superiorũ. Quẽadmodũ verò qui prioris sententiæ sunt, certam illam qualitatũ primarum proportionem, vocãt complexionẽ, vel compositionem: ita posterior hæc sentẽtia, qualitatẽ istam vnicã ex cõtemperatione qualitatũ effectam, complexionẽ vocat. Et quidẽ inter duas has opiniones atq; sententias nõ tãta est distãcia, quãta prima facie videtur. Hãc enim vnam qualitatẽ (vtcũq; se res habeat) cõstat virtute illã qualitatũ cõplexionem, & proportionem, vel tẽperatam cõpositionẽ in se continere. Quapropter superfluum fuerit, hac de re sollicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quæstio est qualis de aqua tepida feruidè solet moueri & ardẽter disputari: cum sit alioqui frigidior quàm vt pro ea feruentius debeat contendi. His ergo supersedentes, ad alia trãseamus.

An ad cuiuslibet mixti generationem, quatuor debeant elementa conuenire. CAP. XVI.

Ad quodlibet mixtorũ quatuor concurrunt elemẽta.

VErisimile est, ad cuiuslibet mixti compositionẽ quodlibet elementum cõcurrere, & quamlibet dictarum quatuor qualitatum aliquo modo in quolibet eorum inueniri. Neq; hoc solum secundum diuersas mixtorum partes est accipiendum, sed etiã secundum singulas partes. Nam mixtum secundum omnes sui partes tale oportet esse. Quanquàm enim in diuersis partibus diuersa percipiantur dominari elemẽta, vt in cholera ignis dominatur, in flegmate aqua, in sanguine aer, in melancholia terra: non est tamen arbitrandum, solum illud elementum in vnoquoq; membro reperiri, quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aeris, aquæ, & terræ: in melancholia, aliquid ignis, aeris, & aquæ: atque ita in cæteris proportionabiliter dicendum. Et vniuersaliter, quãuis in quolibet mixto corpore sint omnia elemẽta & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, semper tamen eorũ aliquod excellentius dominatur. In quibusdã quidẽ ignis, vt in superioribus exhalationibus, & in flamma, & in hominibus cholericis: quorũ idcirco capilli sursum tendũt. In quibusdam aer, vt in sanguineis, & volatilibus, quæ proinde aerem sibi vẽdicant. In piscibus autẽ & flegmaticis, aqua: quare & aquis huiusmodi delectantur, & crines habent plerumque leniter demissos. In aliis terra: vt melancholicis, & leporibus, cæterísq; terrestribus animalibus, quæ proinde terrã natura quærunt, & qui sic sunt homines, terram plerumq; despiciũt ponderosos crines ad terrã deiectos habentes. Plerumque etiam plura elementa in eodem sic videntur dominari, vt vix discerni possit vtrum vtri præualeat. Difficile enim fuerit vniuersaliter iudicare, quod eorum in quolibet dominetur.

Monstratur exemplo, in mixtis quodammodo esse quatuor elementa. CAP. XVII.

QVòd si cui videatur non verũ esse quod suprà diximus, in mixto simul quatuor elementa cõcurrere, videat ille lignum in aquas iniectum: quod experientia docet ac monstrat, non statim subsidere, etiam si magni sit põderis, sed supernatare: quod indubie ab ignis atque aeris est leuitate, quę virtualiter in ligno includitur, donec tandem cõtingat consumi, aut deuinci temporis lapsu vim aeris atque ignis, per aquæ fortem actionem: quo facto subsidere poterit lignum.

Eadem

Eadem quoque ratione igna putrida, quæ igni & sunt & fiunt viciniora,& aëri propinquiora (quemadmodũ ipsa frequẽtia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquã seruantur aut immerguntur. Has autem porositates indicare ignis dominiũ & inualescentiã, probat Aethna mõs igneus, qui locus pumices transmittit multa porositate plenos Hac eadem de causa, naturalem sibi locũ oleum supra aquã accipit: quoniam oleũ,aërem magis dominãtem habet. Aqua autem nostra,qua vtimur,multũ etiam terræ habet admixtum.

Quod elemẽta, quibus vtimur, pura elemẽta nõ sunt. CAP. XVIII.

NOn est autem existimandum, hãc terram quam inhabitamus quæq; herbas & fructus generat ac nutrit, purũ terræ elementum esse: sed neq; hic aër in quo viuimus & respiramus, purum est elementum, sed potius ventus est quidã, & commixtus atq; impurus aër: neq; aquam omnino elemẽtarem, aut ignem habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aëreum, igneum habemus. Terram, aquam, aërem; ignẽ verè nõ habemus. Siquidem ignis, aër, aqua & terra, quæ nobis in vsu sunt, verius elementaria corpora, quàm elementa dixerimus. Monstrat hoc ratio, tametsi abhorreat sensus. Elementa enim iñ sua dispositione naturali, nullam harum passionũ in sensu efficerent, quas hæc elemẽtaria efficiunt. Aqua enim si in sua esset puritate, sapida non esset. Neq; aër ille, vt suprà ostendimus, esset respirationi aptus. Neq; terra, nutrire quippiã, aut aqua potare posset. Nos enim mixta corpora, simplicibus nutriri non possumus. Cuius etiam signum dant agricolæ, qui irrigantes hortos, terram aquæ miscent, & fimum rẽ vtique (vt sic loquar) mixtissimam, terræ iniiciunt, vt plantæ nutriãtur: & multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis, vt pote magis impura, quàm fontalis, quæ aliquãdo est purior. Ipsi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, sint nobis testimonio, qui ex diuersissimis cõmixtionib⁹, & maxime à natura abhorrẽtibus, sapidissimas cõficiũt lautitias. Præterea terra purum elementum, est grauissimum omnium etiam mixtorum. Hæc autẽ terra nostra quam inhabitamus, multo est plumbo aut viuo argento leuior, & ignea ista flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ, aut picis sustẽtari habet, aut lignorum atque similium subministratione, multo aëre circunstãte est crassior atque densior, viscoso aut crasso fumo cõmixta. Elementaribus ergo corporibus nõ elemẽtis

Arist. sententia lib. 2. de generat.

vtimur. Idq; cõsultissimè sic disposuit prouidissimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuisset creaturas valde bonas creare (plãtas, animalia, cæteraq; corpora mixta loquor) si nõ simul & vbi, & quomodo, & à quibus conseruari possent, eadem prouidentia disposuisset. Mira ergo dispensatione, in elõgatioribus elementorũ partibus pura reliquit elemẽta, vbi nullus est mixtorũ locus, vtpote circa centrum terræ, in supremo sphæræ ignis, sicuti attestatur Aristoteles naturæ philosophus. At verò superficies & exteriores elemẽtariũ globorũ partes, sic voluit esse cõmixtas, vt mixtis locum præberent cõmodum, pro sua cuiq; natura, & vegetãtibus vbi pascerẽtur sua fœcunditate nõ deesset. A quo enim cõdita sunt omnia bona, & bona valde, ab eodem expectant vt escam sumant opportuno tempore. Quare & post cõpletum cęlorum cursum, vbi cessauerint in mundo viuere & pasci, tam homines, quàm cætera viuẽtia nouissimo terminato examine, igne cunctis cõsummatis mixtionibus, omnia suo loco & statu elementa reducturus creditur omnipotens, & optimus Deus, ita demum cum suis beatissimis exercitibus regnaturus in ęternũ & vltra. Inter quos speramus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces nostræ, quæ nũc vndiquaq; mendicatis canticis misere torpent, etiam dum maxime, vt videntur laudant.

Gen. 1.
Psa. 108.

Mouentur circa prædicta aliquot quæstiones, & primum, an possibile sit aliquid simpliciter generari aut corrumpi. CAP. XIX.

Quæstia prima.

AD eorũ autem quæ hactenus à nobis dicta sunt maiorem declarationẽ quæstiones aliquot circa prædicta proponentur: ex quarum solutionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorum cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæstio: An fieri potest vt aliquid simpliciter generetur aut simpliciter corrumpatur. Nam si aliquid simpliciter generaretur, deberet ex nõ ente simpliciter generari cũ generatio sit à non esse ad esse progressio. Ex non ente verò simpliciter, siue ex nihilo, nihil potest fieri aut generari, quẽadmodum habet principium physicũ. Similiter quoq; de corruptione potest ratio fieri, quoniam si corrumperetur aliquid simpliciter, deberet in nõ ens simpliciter corrumpi siue in nihilum, cum corruptio sit processio ab esse ad non esse. Hoc autem, nempe in nihilum corrũpi, æquè videtur physicis absurdum, atq; ex nihilo aliquid generari: eò quòd æquè sit

creaturæ

creaturæ virtus impotens, ad creãdum, atq; ad annihilandũ. Videtur ergo iuxta hãc ratiocinationẽ, nihil simpliciter generari aut corrumpi posse, secundum naturam. Pro huius autem quęstionis expeditione sciendũ est, quibusdã antiquorum philosophorum tam validã & efficacem visam fuisse supra positã ratiocinationẽ, vt ea permoti asseruerint nihil simpliciter generari aut corrumpi, sed omnia alterationibus solis posuerint variari: quas alterationes vocabant generatiões secundũ quid, propterea quòd accidentia & qualitates secũdũ quæ fiũt hæ alterationes, nõ simpliciter formæ, sed formæ secundum quid (id est formæ accidentariæ) nominẽtur, & potius entia secundũ quid, quàm entia simpliciter: eò quòd ipsa non per se substantiam habeant, sed per ipsa, tantum ea quæ subsistunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa passim generari & corrumpi secundum quid, verũ simpliciter aliquid generari aut corrumpi negabant. Hæc autem antiquorum sententia certam habet falsitatem, & omnino fateri oportet multa quotidie simpliciter generari, atq; simpliciter corrumpi. Est enim generatio simpliciter dicta, formę substãtialis in materia acquisitio, quẽadmodũ corruptio, formæ alicuius substantialis ex materia est deperditio: generatio vero secũdũ quid, & corruptio secũdũ quid, formæ accidentalis in subiecto sunt acquisitio & deperditio. Vnde cũ res naturales non solum secundũ acquisitionẽ & deperditionem mutantur formarum accidentalium, verum etiam substantialium: manifestum est nõ solum generationem & corruptionem secundum quid, verũ etiã simpliciter, esse secundum naturam possibilem. Imò vniuersaliter, quandocunque forma aliqua substantialis in materia qualibet de nouo acquiritur, compositum illud ex materia informata & forma informante simpliciter dicitur generari: & è contrario, quotiescunq; forma substantialis ex materia aliqua deperditur siue expellitur, compositum ipsum simpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodum (exempli gratia) simpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignum, cùm forma substantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur, & forma substantialis ignis in eandem introducitur. Qua in re differentia tamen notanda est, inter generationem simpliciter & alterationem, quæ etiam generatio secundum quid nominari potest. In alteratione siquidem

Solutio ad quastionẽ ex sententia Arist. de gene.

alterari dicitur ipſum ſubiectum, quod de qualitate tranſit in qualitatem, nō ipſum totum ex ſubiecto & forma aggregatum: in generatione autem & corruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur ſubiectum generationis, aut corruptionis, quod eſt ipſa materia ꝑ formā informata, ſed totū ipſum compoſitum, quod ex forma & materia informata cōſtituitur. Quemadmodum non ipſa hominis materia, quæ antè & pòſt manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, ſed totus ipſe homo ex anima conſtans & corpore, generari ſimpliciter, aut corrumpi ſimpliciter dicitur, cum ſua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. Ad obiectionem verò ſuprà poſitam facile ſatis adhibetur reſponſio, ſi illud prius replicauerimus, quod in tractatu primo retigimus, de cōditione atq; natura materiæ, quemadmodum ipſa nō ens ſimpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia enim materia per ſe ad omnē formam indifferens, omnino ſimplex, nullam habet in ſe formā ex qua componatur, quæve ipſam faciat eſſe in actu, ſitque ex ſe nihil niſi mera potentia: hinc fit, vt ex ſe non niſi ens in potentia poſſit nuncupari, non autem ens in actu, quod ſolum eſt ens ſimpliciter. Ens enim in potentia, non eſt niſi ens ſecundum quid. Quod autem in actu eſt per formam aliquam ſubſtātialem, quæ pars eſt ſui, id ſimpliciter ens dici meretur ac debet. Cum ergò ita proponit obiecto, Si generaretur aliquid ſimpliciter, generaretur ex non ente ſimpliciter, admittenda eſt illata hæc concluſio. Non enim eſt inconueniens, ex non ente ſimpliciter aliquid fieri ſeu generari. Ex materia ſiquidē fiunt ac generantur res naturales omnes, quę non eſt ens ſimpliciter, ſed tantum potentia. Quod autē philoſophicū dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari: intelligendum eſt non de ſimpliciter non ente, ſed de omnino nō ente, id eſt, quod neque actu eſt, neque potentia, quemadmodum in primo libro tradidimus manifeſtius.

Solutio obiectionis.

Quæſtio ſecunda. Cap. xx.

Sunt hæc apud Ariſt. lib. 2. de Meteororum.

Cum calidi & frigidi, humidi & ſicci ſint officia contraria, quanā ratione dicta ſunt hęc pariter in mixtione debere cōcurrere? Vt clarius diſſoluaē quęſtio, præmoneri oportet quæ ſint harum qualitatū propriæ differētiæ, quæue propria ſint diuerſa earū officia. Ad calidum enim ſpectat, ſeparare partes heterogenias, id eſt, diſſimiles & diuerſorū generū ab inuicē. Ex virtute enim, ignis eſt, quòd in homine oſſa à carne

carne, caro à neruis, cor ab epate, & cęteræ partes diuersarum rationũ ab inuicem separantur: id quod & in ligni adustione euadit manifestũ, vbi cinis, vapor, fumus, & flamma, abinuicẽ caloris virtute separantur. Idem patet quando igne purgātur metalla, & separantur partes diuersorum metallorum quæ erant cõmistæ. Sunt enim rerum duplices partes: quædam sunt eiusdem rationis, vel speciei, vel dispositionis: quẽadmodum (exempli gratia) partes diuersæ carnis, partes ossis, partes neruorũ, partes aquæ, omnes sunt eiusdẽ rationis. Hę partes homogeniæ (id est, eiusdem rationis, speciei, vel generis) Græco vocabulo solent nuncupari. Aliæ sunt quæ sunt diuersarum rationum vel dispositionũ, vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes heterogenię, id est diuersarum rationum, specierum, aut diuersorum generũ nominātur. Nihil tamen nunc specialius perquiremus, an in carne sit aliqua forma substantialis, alia à forma ossis, præter rationalem animam: an forte sola differant diuersa dispositione, secundum accidentarias qualitates. Est ergo (vti iam ostendimus) calidi officium, heterogenia in mixto ab inuicẽ separare homogenias autem partes simul coniungere. Vtrũque enim facere calidum, probat experientia in igne metalla purgante. Frigidi autem est etiam partes heterogenias ad inuicem conglutinare & conseruare: vt ossa cum neruis & carne, & eandem vicissim cum ossibus & neruis inuicẽ compaginare: quemadmodum ad oculum videmus in frigore, multa pariter in glacie cõglutinari. Humidum verò bene est terminabile vel formabile, secundũ omnem formam quam cõuenit rei habere, & agens vult imprimere, facileque suscipit impressionem ab agente, & est bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius causa est humidum) contentum facile se accommodat lateribus cõtinentis: sed male terminatur termino proprio, propter fluxum consequentem.

Cæterum, fluiditati huic medetur siccum, quod termino alieno ægre se accõmodat, nec nisi violenter compactum lateribus continentis se patitur aptari, propterea quòd fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino siccũ est bene terminabile, tenens atque custodiens figuram, & superficiem suam.

Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui volentes materiã luti pro suo libito tractare, & figuras quaslibet inducere, vdum ac molle faciunt lutum, & humidum

ascifcunt. Volentes verò iam inductum terminum & figuram feruare pulso humido, igne exiccant, vel soli exponunt, vt q̃d humidi beneficio facile est impressum, sicci beneficio stabiliter seruetur. Quibus præmonitis, dicimus ad quæstionem, agens vel generans egere calido, ad distribuendum singulis partibus sibi conuenientia, id est, ad segregandum heterogenia, ne commisceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla, folium & fructus, atq; ita in cæteris: Frigido, vt homogenia cõtinuentur, & heterogenia conglutinentur. Humido, vt figura & quãtitas & superficies conuenientes inducãtur, secundum exigentiam mixti quod generatur: Sicco, vt bene seruetur res in sua figura & termino.

Solutio quæstionis.

Ex harum autẽ commixtione qualitatum, quas primas vocant physici, secundum certam proportionem, & iuxta diuersarum qualitatum diuersãm dominationem, procedũt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiã tãgibiles, & omnes aliæ sensibiles: vt sunt, color & lux horũ inferiorum (lux enim cœlorum, non est ex primis qualitatibus) sapores omnes, odores, atque soni. Non enim daret somnum percussus aër purus.

Quæstio tertia. CAP. XXI.

SI oportet semper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi. Solutio. Materia nequit esse nuda omni forma, quemadmodum primo libro ostendimus. Atq; hac de causa, non potest agens vllũ hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atq; pellatur, nisi adducat aliã quam in materiam imprimat: neq; aliter materiæ natura fieri patitur. Rursum, quia plures formæ vltimæ non possunt simul inesse eidem materiæ, oportet etiam vt agens nouã formã substantialem adducens aliam pellat priorem, sicque ex consequenti compositum prius & substantiam priorem corrumpat. Atq; hinc fit, vt semper ad vnius generationem comitetur alterius corruptio: & econtrario, corruptionem vnius, alterius generatio. Constat tamen non esse ob hoc necessarium, vt quoties homo quispiam nascitur, alius intereat eiusdem speciei, id est, alius homo. Satis est, aliã aliquam substantiam periisse, cuius scilicet materiam nunc habet genitus homo: sicut genito igne, oportet non alium ignem corrumpi, sed aliam tãtum substantiam ex qua generatur. Cum enim materia sit finita, & nõ possit quicquam materiæ creari virtute materiæ: non est existimandum, crescẽtibus arboribus & in altum ex-

Generatio vnius alterius est corruptio. Aristo. 1. de gen.

expansis

pansis brachiis, hanc omnem materiam similiter gigni vel creari: sed oportet eandem materiam aliũde sumi. Nisi enim eadem materia sic per varias transiret formas, oporteret esse infinitam materiam: cũ in infinitum pergant generationes.

Quæstio quarta. CAP. XXII.

VNde procedat generationũ & corruptionũ diuersitas, vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant. Solutio. Si cœli omnes immobiles starent, vt post iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio, nulla corruptio: seruarentur tantum res in suo esse, & in stabilitate sua permanerẽt quod sunt. Motus igitur cœlorum, sunt causa generationis & corruptionis in his inferioribus. Et quidem motus primi cœli mobilis, qui semper viginti quatuor horis absoluitur, causa videtur efficiens eius transmutationis, quæ fit secundum diem & noctem. Cæterum eius transmutationis quæ fit secundum diuersas anni partes, iam producendo, iam corrumpendo, causa est motus proprius solis ab occidente in orientem, per circulum zodiacum: quem motum complet vnius anni spatio. Eius enim aduentu omnia germinant, & senes iuuenescunt: eius autem discessu labuntur & occidunt & veterascunt omnia. Vnde cum tempus aduentus & tempus discessus sit æquale, vtrunque secundum sex signa: sequitur, etiam tempora generationis & corruptionis æqualia esse. *Arist. 2. lib. de generatione.*

Quæstio quinta.

CAP. XXIII.

VNde est quòd quædam sic facile generantur, & quòd est inter quædam tam facilis transitus, aut tam facilis transmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuiæ iterum in nubem. In aliis verò est difficilis nimis & longa generatio & corruptio, & inter alia difficilima transmutatio. Solutio. Quædam sunt corpora imperfectiora, modicam dispositionem vel proportionem qualitatum sufficientem sibi reputantia, quæ facile generantur vt vapor ex aqua facile generatur, quoniam nil requirit sibi præter modicam impressam leuitatem. In aliis verò, vt perfectioribus, oportet multo tẽpore perfici eas quas rerum substantia requirit perfectiuas qualitates & naturales vires, dispositionesq; necessarias, ac natiuas complexiones: quæ cum frequenter multæ sint ac variæ, neque ita facilè aut ita mox effectibiles, consequitur, longiorem temporis tractũ ad talium generationem requiri. Id quod Baptista Mãtuanus *Baptista Mãtua-*

nus de beata Virgine in li. Parthen. inter poëtas Christianos facile princeps, pulchre admodum testatus est his versibus, Omne quod excellens opus & sublime futurum est, Difficiles ortus habet, incrementáque tarda. Inter quæ autem non multa est distantia, & quorum dispositiones necessariȩ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem, aquam atque vaporem, in his faciliorem quoque oportet esse transitum.

Quæstio sexta. CAP. XXIIII.

SI idem possit semel corruptũ reuerti? Solutio. Eadem secundum speciē (etiam si totaliter species deleatur, vt esse in vermibus putredine natis videtur) quotidie redire conspicimus, sed numero idem, natura potens non est reducere, sed tantum secundum speciem, vt testatur Aristoteles. Forma enim semel expulsa, si corruptibilis sit, penitus corrumpitur & iam quasi annihilata reuocari non potest. Si verò sit incorruptibilis, cuiusmodi est sola anima rationalis, hãc certe natura vt creare non potuit, neq; dare, neque de potentia materiȩ educere: ita nec poterit post expulsionem siue emigrationem reducere. Quis enim reducat aut reuocet spiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è suis tabernaculis vias abierunt occultas, locáque incolunt nobis prorsus incognita, vbicunque Domino visum id fuerit? Quis rex sic potens, quis ita sapiēs philosophus? Quis ita fuit eximius naturæ perspector aut descriptor, qui potuerit vel charorum suorũ, vel suã etiam ipsius animam reuocare, semel Dei nutu de suo tabernaculo eductã? Cuius, quæso, vel peritissimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non est qui hoc faciat, non est qui valeat, non est (inquam) vsque ad vnum. Imò verò vnum nouimus, Christum Iesum, Dei patris vnigenitum filium, qui viam vitæ, & reditum ex mortuis primus *Psal. 15.* ipse inuenit, eamque (vt in Psalmo scribitur) nobis manifestauit in se credẽtibus: vt quemadmodum ipse posita anima, cum placuisset, reassumpsit eandem, inq; corpus reduxit: sic & nostræ aliquando animæ post longam emigrationem in sua redeant corpora, cum eo pariter in ȩternitate plenitudine cœlestis gaudij fruituræ. Verum non secundum naturam est hȩc virtus, neq; sub eius limitibus hȩc potestas stringitur: sed naturam omnem excedit & superat, secundum virtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quȩ illi cum patre & Spiritu sancto est cõmunis, in perpetuis æternitatibus. Cui soli sit psalmus

mus perpetuus,laus,& iubilatio sempiterna ab omni creatura angelica & humana,nunc,in æternum,& vltra. Amen.

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV

Principi pacis pro assumptis in carne miseriis,ad dignam gratiarum actionem.

DIc impaßibile cœlū,tu quid es?narrate elementa quid sitis,aut quæ vestra substantia?

Vos verò homines commixta atque mendicatim congregata corpora generationem vestram explicate nobis.

Quid sitis,vnde decisi,ex quibus compacti:in quæ tandem putatis reuertemini?

Memento Domine Deus,quòd de limo terræ fecisti nos:& compegisti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles,

Has tu princeps pacis,miro connectis fœdere: donec terminatis induciis prorumpant in exitum, donec dissoluantur quæ tu continebas.

Hæc omnium nostrum æqua sors,hæc nostra miseranda conditio,omnes nos quasi aquam dilabi, & in terram volentes nolentes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus:quos tu angelicis penè coæquasti spiritibus.

Quid verò nosipsos flemus eiulantes?nónne tuam magis sortem, Iesu bone,commiserari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras:neque de terra sumebas tibi cibum,vt viueres.

Neque fontium aquis potabaris, in äëre non respirabas, ignis vsum nesciebas,nec tu,neque pater æternus.

Propter me verò accessisti ad me: quod ego sum, tu factus es, verbum caro.

Verbum dico coangustatum,& abbreuiatum nimis,similem in te elementarem litem suscipiens mecum.

Et mortis legem voluntariè in te ipsum suscepisti,ex ea in nihilū vti computresceres,si non à dextris tibi astitisset saluator,omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas accessit ad miseriam pauperis, non sunt passi suam periodum decurrere:atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui, Iesu piissime, iniqui inuaserunt animam tuam, tollere eam tibi.

In lignum subuectum, viribus defectum, animam expirare fecerunt, ô vita beatissima.

Et de ligno depositum communi tradiderũt omnium matris tanquam mortuum a corde, visceribus terræ.

Tu verò vnius inter mortuos liber non potuisti, quia noluisti, videre corruptionem.

Nec putrefactum est tabernaculum animæ tuæ, à fortitudine diuinitatis tuæ, quæ inhabitare non desinebat in eo.

Euge & lætare quicunque diligis Dominum: quoniam mortuus à morte surrexit.

Occisus est agnus, & reuixit: proiectus in terram, & surrexit.

Pro corruptibili seminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O felix commutatio dexteræ excelsi: pro mortali deposito, glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus, ô homines quæ ad nos hinc portio deducta est immortalitatis nostræ, vitam æternam quam reparauit & repromisit nobis.

Ibitis, ibitis corpora ibitis dicimus in mortẽ: & computrescetis ab elementari inimicitia, quæ compacta est & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiscetur misereri Deus? aut relinquetur in stercore vita nostra?

Suscitans suscitabis nos Domine, in momento, in ictu oculi: in nouissima tuba.

Et surgemus incorrupti, & nos immutabimur: quoscunque hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te, ô largissime princeps, beata retributio, felix commutatio, cum sederis in solio gloriæ tuæ, quæ est sempiterna.

Benedictio, claritas, & sapientia, & gratiarũ actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in secula.

Et qui occisus est agnus, dignus est his omnibus: quoniam resurgens à morte vitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VI. DE MIXTORVM IMPERFECTORVM GENERATIONIBVS,

Præfatio.

Vidit Psalmista cum in spiritu psalleret Deo ex omni creatura, mirum in rebus ordinem: quòd essent quædam ingenerabilia prorsus & incorruptibilia certas leges sibi descriptas inuiolabiliter obseruantia, quas non prætergredia ntur in secula seculorum: ex quibus sunt nimirum cœlestes spiritus, atque virtutes, sol, luna, stellæ, atque cœlorum orbes. Sub quibus prospexit quædam nullam habentia determinatam legem suæ generationis, sed verbo Dei stare tantum: vt dum ille iusserit, & quando iusserit, gignantur & corrumpantur. Si enim dixerit altissimus, statim ignis de cœlo, aut pluuia, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru descendet: & cum placuerit illi, statim cessabunt. Nullam enim habent legem determinatam, vt perpetuo existere debeant. Sunt sub his viuentia omnia, quæ licet secundum indiuidua non habeant determinatam subsistentiam: constat tamen ea secundum speciei generationem perpetuam habere stabilitatem. Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur, eò quòd habent generationem: & subsistentiam magis determinatam prioribus, quæ facilè subito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atque ob hoc hoc mixta imperfectiora nuncupantur, de quibus modo præsentem instituimus tractatum. *Psal. 48.*

De tribus aëris regionibus, earumq; dispositionibus diuersis. Cap. I.

Voniam autē imperfectiora illa mixta corpora in aëris regione penè omnia videntur generari, idcirco de ipsius aëris dispositione atque diuisione primum dicendum. Aer itaque vniuersus, in tres regiones, seu partes diuersimo dequalificatas distinguitur: nempe supremam, infimam, & mediam regionem. Prima & suprema quoniam igni est proxima & contigua, circulariter cum ipso igne, ad motum primi mobilis & aliorum cœlorum rapitur. Estque perpetuò calida, tum propter vicinitatem cum igne, tum propter hunc violentum raptum & motum, qui per se ad calorem faciendum est sufficiens. *Istas tres aëris regiones distinguit Arist. 1. lib. Meteororū.*

In hac autem parte nubes haud quaquam generari possunt neque reperiri, neque cōseruari, tum ob nimiam ipsius à terra & mari (vnde nubium eleuari debet materia) distantiam, & nimiam altitudinem ad quam nubes nequeunt pertingere, detentæ & remoratæ in media regione aeris: tum propter calorem & motum circularem, qui impedit nubium congregationem. Leuantur tamen ad eam exhalationes calidæ & siccæ, quæ ob caloris & leuitatis copiam, facilius quàm nubes densiores, aut vapores earum materia, possunt ascendere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aeris hac summa regione varias faciunt apparētias, vt statim dicetur distinctius. Infima autem regio terræ vicina, ob reflexionem radiorum solis à terra reuerberatorum, vehementius incalescit: tum etiam propter vapores & exhalationes (quæ calidæ sunt naturæ) à terra & aqua eleuata.

Tertia aeris regio, ea est portio, quæ inter summam & infimam interiacet media. Hāc vehemēter constat frigidā esse, ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eā enim nō pertingit illa dicta radiorum solariū reflexio. Neque eius ad ignem tanta est vicinitas, neq; circulari ipsa rapitur motu. Quæ in semetipsa existens frigida, quia & à sphæra ignis distat, vt ab ipso calor ei nō veniat, & reflexi à terra solis radij ad ipsam vsq; nō pertingūt, sicq; inter duo calida velut media constituta, inter supremā dico & infimā regionem, suum hac ratione frigus vehemētius intendens, valde infrigidatur, condensatur, inspissatur, ea actione quam naturales per antiperistasim vocant, id est, per contrarij circumpositionem.

Quid actio per antiperistasim, & quomodo per talem actionem media aeris regio fit multum frigida. Cap. II.

QVæ res vt cum sequentibus impressionibus clarius conspiciatur, præmissum atque præcognitū, oportuit, quæ sit huius actionis quā diximus, virtus atque natura. Cū igitur contingit contrarium à suo cōtrario ita circundari atq; concludi, vt virtus actionis eius nō possit foras exire, ob fortem contrarietatem vndequaque impedientē, tunc necesse est reflexam hanc virtutē in eo à quo emittitur receptā duplicari atque fortificari. Huius est experientia, quoniam hyeme hominum interiora multo calēt amplius, coquuntur facilius, & consumuntur ardentius, quàm æstate media, quādo ab interioribus egressus calor non reuerberatur à circunstante aere.

At

At hyeme, à vehemẽter frigido aëre circũstante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipſum patet in lignis, & facibus, & candelis. Multo enim eſt horũ flãma viuacior hyeme, quàm æſtate. Eadẽ hæc ratio eſt, quare qui frigidiora loca habitãt, ampliori cibo ſint, & maiori egeant nutrimento, iis qui in calidioribus, cũ tamen calidiores ex cutis nigredine exiſtimari poſſent. Sic (vt ad propoſitam rem reuertamur) cum media regio aëris frigida, includatur inter ſummam & infimã calidas regiones, ipſa ſe fortificat: & tunc magis, quãdo cõtraria ſunt inferiora. Nam in æſtatis medio, cum iſta inferior pars aëris ſit propter directam radiorũ ſolarium reflexionem calidiſſima, media portio aëris ecõtrario efficitur frigidiſſima: Hyeme verò, quando nõ eſt multa cõtrarietas, minus eſt frigida. Hæ autẽ portiones aëris, non habent terminos omnino determinatos, ſicut nec elemẽta. Nam per motum cœleſtium corporum adductis coniunctionibus frigidis vel aqueis, elementum aquæ creſcit, & aër minuitur. Adductis verò cõiunctionibus quæ pro aëris faciũt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquæ ſphæra, & creſcit aeris portio. Hyeme enim, aquæ plus quàm æſtate abundant, & æſtate plus quàm hyeme creſcit aeris terminus. Ita contingit, regionẽ mediam vno tẽpore eſſe maiorẽ, vt in hyeme, vere & autumno, quàm æſtate, quando directa & fortiſſima ſolariũ radiorũ reflexio etiam illud ad infimam partẽ trahit, quod aliis anni partibus, cum nõ ita calor præualet, ad mediam pertinet. Hęc antiperiſtaſis duobus poteſt modis fieri, quippe per partium cõtractionem & maiorem cõpactionem. Et per qualitatis actiuę à fortiori circunſeptæ incrementum, reflexis ſpeciebus.

Ariſt. 2. Meteo. de grãdine.

De iis quæ in ſuprema aeris regione generantur. CAP. III.

PEr influxus verò aſtrorum, & per calorem ſolis eleuantur à terra & ab aqueis locis (vt ex mari, fluminibus, paludibus) ſubtiles & tenues quidam fumi: qui ſi multum ſubtiles fuerint, vehementer calidi & ſicci, dicuntur exhalationes. Si verò denſiores, calidi temperatè & humidi, vapores dicũtur. Exhalationes autem hæ cum ſint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad ſupremam perueniunt: vbi cùm aere circumactæ in quo ſunt, & hoc motu vehementer calefactæ, ac propter ignis vicinitatem inflammatę, iuxta materiæ diuerſas diſpoſitiones vel vniformiter vel difformiter ſuccẽſę, miras exhibẽt ſpecies, nunc draconũ, nunc caprarum,

Quid vapor & exhalatio.

rum nũc lancearum, nũc candelarum, vel facium ardentium.

Sũt enim plerumq; exhalationes viscosæ, & facile propter siccitatem inflammabiles, quarũ partes sæpe cõtingit secundum opacitatem vel densitatẽ difformem non simul succendi, aut simul etiã succensas non similiter ardere atq; lucere, vt cum pars anterior, crassior & densior nõ ita velociter succenditur, aut non ita plene quàm posterior quæ est rarior. Atque iuxta hanc dissimilitudinem, diuersas contingit rerum apparentias videri, quorũ complures Aristoteles primo Meteororum libro enumerat. Sæpe autem cõspiciuntur tanquam volitantia sydera, quæ non sunt æstimanda è firmamento proiecta ad nos cadere: sed fiunt hæc, dum exhalatio inflammata sursum quæreas moueri, à nube deorsum pellitur, sicut cum pila reuerberatur, à corpore cui obiicitur. In summa etiam regione cõtingit videri hiatus absq; inflammatione, quando non incenditur exhalatio, propter defectum viscositatis, & illuminata in partibus extrinsecis propter earum raritatem, medio aurẽ ob sui opacitatẽ non illuminato, velut profunditatem intermediam videre nos existimamus: quæ si magna fuerit, vorago: si non ita magna, hiatus nominatur. Sic autem vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadem volens effingere, circũiecto lucido colore atq; aëreo per circuitũ, in medio colorẽ crassum atq; obscurũ intermiscet, vt sic vel puteus vel hiatus aliquis appâreat, dũ in medio claritatis sese monstrat obscuritas: atq; huiusmodi impressiones phãtasmata dicũtur, apparent enim quod non sunt. Ex dictis igitur facile est harum descriptiones colligere, quippe vt stipulæ ardentes fit exhalatio (quã calidam & siccam diximus) mota ad supremã aëris regionem, & ibidem ignis vicinitate incensa, habens figuram stipularũ ardentium. Terris, est exhalatio ad aëris supremam regionem euecta, atq; in sola longitudine, siue latitudine ardens. Capra saltans est exhalatio in suprema aëris regione incẽsa, paulatim & carptim ab vna parte, ad alteram flamma discurrente, quòd si exhalatio talis veluti scintillas quasdam spuat, scintillæ dicuntur. Stella errans est exhalatio in suprema aëris regione, secundum lõgitudinem & latitudinem multas habẽs partes exiguas, diffusas & incensas, etiam quo ad crassitiem. Sic lancea volans, eiusmodi est exhalatio, lanceę imaginem referens Ignis perpendicularis exhalatio est perpendicularẽ figuram exhibens.

Quid vorago.

Quid hiatus.

Ignis factus, seu candela ardens est exhalatio ad infimam aëris regionem eleuata, & ibi per antiperistasim incensa, quæ dum quærit ascendere sursum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quasi saltans, loca decliuiora quærens, vnde & ad aquas ducit sequentem.

De generatione cometæ. CAP. IIII.

Apparent autem interdum in stellarum modum cometæ. *Aristo. 1. li. Met.* Est autẽ cometa non congregatio multarum stellarum, neq; de natura cœlesti, neq; quo ad corpus, neq; quo ad caudam, sed tota est de natura elementari. Generatur autem hoc modo, cũ enim virtute solis & aliorũ astrorũ eleuatur multa nimis materia, calida & sicca, grossa & pinguis, beneq; inflãmabilis, ab his terrestribus vsq; ad summam aëris regionem, vbi circumgyrata ad motum aëris inflammatur æqualiter, & aduenientibus continuo exhalationibus multum diuq; nutritur, generatur cometa. Cuius materia si sit in medio grossior, & in circunstantibus partibus rarior, videtur tanquã crinitus, & vocatur stella comata. Si partes hæ longius deorsum protendantur, dicitur caudata. Si verò partes subtiliores fuerint inferius demissæ, dicitur stella barbata. Fit autem cometa potissimũ autumnali tempore, quoniã tũc & calor est materiam sufficiens eleuare, & calori temperies facilè permittit absq; dispositione materiam bene conglobari & conuiscari: quod in æstate non sic permittitur, quando etiã non sic facilè grossa exhalatio (propter solis ardorem dissipantem, & mediæ regionis summã frigiditatem) valet ad summam regionem transcendere. Verno autem tempore non est plerunq; calor tantam materiã sufficiens eleuare. Hyeme verò & frigus, & humidum repugnant. Est autem cometa signum commotionum, bellorum, litium, traditionũ, hac potissimum de causa, quia tẽpore generationis cometæ dominatur calor, qui corpora, animosq; hominũ ad huiusmodi accẽdit. Peculiariter verò principibus dicitur portendere mortem, quoniã aër, qui tunc crassior est, & viscosior ex materia cometæ, principibus delicatis, & tenerioribus solet facilius nocere, quàm rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi venti, ob ariditatem nimiam: exhalationes siquidem minus viscosas, atque ideo non inflammabiles, in ventos abire docet Aristoteles. Vnde & narrat, nocte apparẽte cometa, interdiu ingenti quãtitate lapidem vento sublatum cecidisse. Nicomacho quoque

Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vis circa Corinthum debacchata est. Generatur autem aliquãdo in septentrione, aliquando in austro, nonnunquam ab occasu æquinoctiali, mouetur autẽ ad motum Aristot. exhalationem attrahentis, aut iuxta motũ supremæ regionis, ab oriente videlicet in occidentẽ. Seneca tamen asserit nonnunquam ferri ex septentrione in occidentẽ per meridiem, & ex septẽtrione in orientem. Quod & se vidisse asseuerat, cuius causam materiam assignat ipsam qua nutritur, ipsam siquidem flamma incendendo sequitur, vt est in stuppa videre.

De galaxia, siue via lactea. CAP. V.

Quid circulus lacteus.

POetæ mẽtiuntur, curruum solis à Phaethonte nouitio ductore male deductum, combussisse aliquã partem cœli, quam hac de re albam asserebant. Sed vt cætera ferè poetarum omnia, etiam hoc commentum est, & fabula vana. Iuxta veritatem autem sentiendum est, aliquam esse partem cœli, in qua multorũ astrorum lumen receptum, per refractionem facit albi coloris apparentiam: & hæc est galaxia, siue via lactea: quæ tamen non semper apparet propter nubili aeris interstitium. Aristoteli tamen visum est, galaxiam videri propter receptionẽ luminis, in exhalatione calida & sicca & rara. Verum nihil prohibet & sic viam lacteam à nobis demonstrari. Cæterum galaxia, Græca vox est, à nomine gala, quod lac significat, vnde galaxia dicitur, quasi lactea via, id est, alba, cuius coloris est lac.

Galaxia elementaris.

De iis quæ in media & infima aeris partibus generantur, pluuia, grandine, niue, pruina, & nebula. CAP. VI.

Quæ sequuntur tract. Arist. 2. lib. Met.

CVm verò eleuatur à corporibus aqueis, per virtutẽ caloris solis & aliorum astrorũ, vapor qui est calidus, & humidus, tãti caloris, vt sufficiat moueri vsq; ad mediã regionẽ aeris, vbi in nubem cõdensetur, ratione frigoris, quod ex sua natura cõdensat, hoc pacto varia fit imperfectorũ mixtorum generatio. Si enim nubes illa in aquam resoluatur, incipiatq; guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ si paruæ fuerint quantitatis, imber dicitur: si magnæ & rariores, labrocera. Si verò etiam mediocres, pluuia simpliciter vocabitur: tametsi hoc ipsum nomen secundũ generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquã accommodetur. Quod autem dictũ est pluuiam in media aëris regione ex nube generari, accipiendũ est vt in plurimũ, nonnunquam enim & in

Pluuia.

infima sit (licet in suprema nunquam ob nimium æstũ vaporem congelari prohibentẽ) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidẽtem, nõ nisi in infima regione descendere, nam quo ex altiori loco per aërem descendit, eo partes minutiores fiũt, vt in aqua ex eleuato aliquo loco effusa videre non fuerit admodum difficile. Pluuia rotunda est, quòd ea figura ad resistendum apta est aëri, per quem transit. Pluuia quoq; salsa est nonnunquam, eoque vapores nonnũquam, nimium terrestres leuãtur, qui nõ cõcocti aquam salsam generant, aut veluti exustam, vt de salsedine maris dicitur. Descendunt quoque ranæ cum pluuia, imò (iuxta Albertum) vituli, nec mirũ vsque adeo hoc videri debet, cũ huiusmodi terrestrib' vaporibus sursum leuatis virtute adsint quatuor elementa, ad cuiuslibet misti generationẽ requisita, & corpora cœlestia agẽtia, cum primæ causæ concursu ad hæc sufficientia. Primum pluuiæ signum, sydus volans. Secũdum rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartũ, acrior morsus pulicum. Quintum, quando sol solito citius manè apparet.

Si verò nubes in media regione postquam fuerit versa in aquam, congeletur à superueniente immodico frigore, & sic descendat, grandinem habemus: quæ tãtæ nonnunquã quantitatis reperitur vt lapides magni ponderis in ea inueniantur conclusi. Quos non est existimãdum generari in media aëris regione, sed nimio calore cum vapore simul sursum tractos fuisse. Cuius rei argumẽtũ videri potest, quòd lapides eiusmodi in grãdineis globis repertos, cõpertum sit plerunq; igneæ naturæ esse, & velut virtute ignem continentes; vnde fit, vt propter inhabitantẽ igneã naturam, facilius sequantur solis per calorẽ trahentis impressionem. Grando rotunda est fere figura, quia est pluuia cõgelata, & aliquãdo ingentis magnitudinis: quod fit quia illico pluuia cõgelatur, antequã in minutas guttas dispergatur. Ratio de pluuia dicta est, quod nõnũquam animalis speciẽ referat: causa assignatur, dominium alicuius astri, tale animal producere nati: in vere & autumno potissimũ cadit. Non solet autem grando fieri hyemis tẽpore, quia tunc media aeris regio non est multum frigida, neq; rursum ita frequẽter media æstate, propter calorẽ nimiũ, qui tam crassum vaporẽ non facilè permittit sursum scãdere. Videtur enim grãdo plus materiæ exigere, quàm pluuia, & frigus multo magis. In vere autem & in autumno solet frequentius

tius accidere. Tunc enim & calor est sufficiēs eleuandæ materiæ, & nō immodicus, vt dissipet eam: est etiam humiditas copiosior maxime in autumno, quo vapores generentur facilius & copiosius. Nihilominus tamē etiā æstate media contingit generari impetuosam grandinem, cum cōtigerit materiam sufficientē sursum eleuatam esse.

Nix. Nix verò fit, quando nubes antè cōgelatur, quàm in aquā sit versa: quare & nix compacta, difficilius dissoluitur à sole, quàm glacies.

Ros. At si eleuatur vapor modicus & subtilis, non habens sufficientem calorem, vt possit ad mediam regionem tendere, tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quādo nubes vertitur in aquam: qui fit maxime verno tempore, quando minor est calor, & frigus nocturnum sufficiens ad cōuertendum modicum & subtilem vaporem in aquam.

Pruina. Si vero vapor subtilis prius congeletur, quàm in aquā vertitur, habemus pruinam. Fit autē pruina tempore duriori, flante Borea potissimum: Ros contrà, flante Austro.

Caligo. Quòd si iuxta terram pendeat sterilis vapor, id est, non satis humidus vt ex eo possit aqua generari, neque satis calidus vt possit sursum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ solis virtute dissipata præsignat serenitatem diei. Testimonium enim dat, quòd non sufficiat pro reliquis impressionibus vapor eleuatus. Ros autem vt natura calorificus, rorilētas segetes collectas putrefacit, calor enim omnis externꝰ putrefactiuus est. Ouibus quoque letalem ventris fluxum generat, ob humorem multū viscosum, nec satis excoctū: vnde pastores non prius oues educunt, quàm sol suis radijs rorē summis graminibus herbisq́; hærentem deuorauerit.

Pruina. Pruina plerunque fœtet, ob terrestre admistum, & frigore impediente, nō consumptum, quare & aqua, ex pruina dissoluta, insalubetrima est, & maxime noxia. Pruina descendens serenitatis diei indiciū est: sursum verò vecta, oppositi prænuncia est.

De fontium & fluuiorum generatione. CAP. VII.

DE fontibus autem & fluuijs non est credendum generari ipsos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hyemis tempore reseruatentur, vel fluentes fluuios facerent vel fontes. Sic enim non esset constans, neque stabilis cursus fontium & fluuiorum, sed aliquando possent deficere euacuatio illo receptaculo.

Gēeratio fontiū & Igitur hoc pacto intelligenda est eorū vera generatio. Aër enim qui in poris terræ includitur

ditur,ſeq; ipſum (cum maximè ſit natura fluidus ac ſubtilis) terræ per poros immiſcet per nimium frigus (quod in terra abundat)condenſarur facillimè in aquæ guttulas,quæ paulatim in vnū locum deſcendentes,fonti principium præbēt aut flumini. Huius ſignum eſt,quia iuxta montes & ex montibus conſpiciūtur egredi fontes & flumina:& ſicut ex magnis montibus magna flumina , & quaſi maria quædā, ita ex paruis mōtib⁹ modici fontes egrediuntur , & modici vel vt riuuli.Non autē in locis planis videntur generari. Cuius eſt cauſa,quoniā cum ſit mons à terra eleuatus,poteſt ex omni parte aer facillime ingredi:& inſuper dubiū non eſt montes habere poros & concauitates maiores , quāto ſunt ſoli viciniores & magis expoſiti,quàm terra in locis planis, intra quā nō ſic poteſt aer ſeſe immittere neque immiſcere. Quòd ſi quis incredulus neget tantū aquæ poſſe congregari,vt tanti fluuij inde generentur,videat quēadmodum humiditatis tempore circiter domorū vitra,aer in aquæ guttualas verſus in vnū cōfluens,ſæpe magnam aquā circum vitra fundat , ita vt etiam in terram defluat copioſius. Attendat rurſum,quomodo hyemis tempore,ex vapore adhęrēte vnguibus,ratione frigoris, generatur ſtatim aqua. Attendat nimiā fluxibilitatē aëris, & terræ frigus valde cōdenſatum : & his omnibus conſideratis, deſinat eſſe incredulus,factus fidelis. Si quis obiiciat , prius dictū eſt aërem decuplo aquam excedere , & ob id cauernas terræ & montium,tantæ quātitatis aëris capaces non eſſe:illi reſpondetur,tantū aërem non cōtineri ſimul , ſed vno corrupto, alterum mox ſuccedere neceſſario , ne vacui illi receſſus maneāt,quod natura maxime abhorret. Ad hæc in montibus multos cauos receſſus eſſe. Magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam,quæ ſicut pro terræ fœcunditate , pluuias,imbres,grandines,niues, rorē donat atq; pruinam:ita de ſubtus facit ſcaturire aquas noſtris vſibus familiarib⁹ aptas, vt his indeficienter recreati,non deficiamus corā eo (qui nos ſic abunde ſemper conſolatur)in vlla gratiarum actione.

fluuiorū ex Ariſt. ſententia.

De maris ſalſedine,eiuſq; fluxu & refluxu. CAP. VII.

MAris ſalſedo generatur , ex permixtione exhalationum aduſtarum : quæ permixtæ cum vaporibus, copioſe in mare patentiſſimum incidentes ipſum faciunt amarū & ſalſum.Calidū enim aduſtum,humido permixtum , facit ſaporem amarum : quod patet in lixiuio & vrina. Aquæ tamen

Ariſt.in fine 2. li. Meteo.

 pluuiales

pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non sunt amaræ: quoniã eleuantur vapores puriores, & alterantur per virtutem cœlestium. Item flumina, si quæ fluunt ex mari immediate, per meatus terræ transeuntia, colantur vt perdant suã amaritudinem, & accipiãt dulcedinẽ depuratam. Huius etiam signum est, quòd aquæ maris quæ in cereum vas vndequaque cõclusum per poros ingrediuntur, dulces fiunt, quoniam illa terrestreitas crassior, foris manet. Dicunt tamen quidam mare ab initio amarũ fuisse creatum, quæ sentẽtia priori penitus non repugnat, sed constat pariter, vt & secundũ naturalẽ cõditionem amaritudinem habeat suæ salsedinis, & nihilominus idẽ efficiat amplius causa quam diximus. De fluxu autem & refluxu maris si causa requiratur, ex luna eam oportet assignari, quæ dominatur humidis. Luna enim ascẽdente suprà horizontem in quo est mare, ab orientis puncto vsq; ad punctum meridiei, fluit mare. A puncto autẽ meridiei ad occasum declinãte, refluit. Iterum ea ab occidente ad angulũ noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad orientẽ refluit. Quòd autem fluxus nunquã eadem hora incipiat, sed quotidie paulo minus vna hora serius, lunæ motui quo ab occidẽte versus oriẽtem tendit, est ascribendũ, inde enim est, quòd serius quotidie exoriatur: conficit si quidẽ proprio motu quotidie tredecim gradus cũ vndecim minutis: & gradus quindecim, horã efficiunt. Quòd autem maria aliquando fortius fluant & refluant, quàm alio tempore, est ex vicinitate lunæ ad maria. Quando enim luna directe respicit mare, existẽs suprà horizonta, multo fortius mouet, quàm quando existens sub horizonte, per reflexionem virtutis tantũ operatur eundẽ effectũ. Virtus siquidẽ tantum reflexa, est minor, & directa debilior.

Eodem etiam modo, aliquãdo mare crescit, aliquando decrescit: nũc cõdensatur, nunc rarefit. In nouilunio siquidem, vtriusque & solis & lunæ lumen impeditur, ne valeat aërem subtilem seruare: quare ingrossatus, in aquã magis tum vertitur, propter quod mare in nouilunio substãtialiter crescit. In plenilunio etiã vtriusq; lumen nõ prohibitum rarefacit aquas maris, & crescunt per rarefactionem, nõ per substantiã, quæ & homines in se facile, si aduertant, experiri poterunt.

Ari. quæ sequũtur tractat 4. li. Meteo.

De vẽtis & eorũ generationibus atque diuersitatibus. CAP. IX.

Venti generantur per solis virtutem euaporata à terra exhalatione calida, & sicca, quæ quærens sursum ascendere

dere,& à frigido obuiante repulsa,secundum diuersos occursus & repulsus, diuersimode circa terrã agitatur & mouetur lateraliter. Qui etiã à regionibus ex quibus flatũ cõspiciũtur habere,nomina accipiunt,& naturarũ suarũ conditionem diuersam. Ex regione nanque orientis, flat ventus orientalis: qui est iuxta conditionẽ suæ regionis calidus & siccus, cõueniẽs cũ cholera,æstate,iuuentute,& igne,in qualitatibus naturalibus Regio occidentalis cũ suis ventis est humida & frigida,cõueniens cum flegmate,hyeme,senectute,&aqua.Regio septentrionalis,quæ à septẽ stellis quæ triones nominatę sunt à poëtis,hoc sumpsit vocabulum, habet ventos frigidos & siccos.Qua in re conuenit cum melancholia,autũno, ętatè decrepita,& vltima senectute,atque cum terra. Ex parte meridionali,australes flant vẽti,calidi & humidi,similes sanguini,veri,aëri,& adolescentiæ. Vocantur autẽ hi quatuor venti principales.Subsolanus,Zephyrus,Boreas,& Auster,qui & alios habent sibi collaterales hinc & inde : quos non laboramus nũc curiosius distinguere , vt & nauris sua relinquamus, quibus nos antecellant.Hoc roget,quisquis ea volet cognoscere exactius,atque distinctius dignoscere. Generantur autem vẽti ex sicca exhalatione,sicut pluuia ex humida euaporatione : & à sole generantur : qui etiam eos dissipat maiore exortus ardore,resoluens in aërem atque disiiciens. Nõnunquã autem cũ vaporibus humidis cõmixti simul , & eis coniuncti,pluuiam faciũt. In terram quoq; possunt resolui , sicut vapor in aquã: verũ & id difficilius est,& rarius. Seneca quoq; dicit ventum esse aërꝭũ motum:asserit & aëri quandam spirandi atque seipsum mouendi vim esse innatam , nimirum, cum putandum non sit,aërem præ cęteris elementis inertem ab ipso omnium conditore esse relictum.

De terræ motu. CAP. X.

QVando autẽ contingit intra viscera terræ plurimas generari exhalationes in concauitatibus ipsius per virtutẽ solis atq; astrorũ ex materia ipsius terræ & humiditatis terræ immersæ,si egredi nequeant, ob nimis cõpactã terram , & nimiam ventorum grossitiem, necesse est terræ fieri motum in aliqua parte.Qui si in latum fiat, tremor dicitur : vbi verò eleuatio fit collis in altum , dicitur pulsio. Et hoc terræ motu contingit ciuitates opprimi , & montes generari , & etiam subrui. Neque est mirandum , tantam habere vim exhalatio

halationem inclusam intra terram, quoniã videmus ex modicis spiritibus in hominibus exitũ quærentibus magnos subinde tremores fieri. Auditur autẽ aliquãdo sonus multò ante terræ motum, ex concussione exhalationis ad latera terræ genitus. Cæterũ duratiõẽ habet iuxta exhalationis magnitudinem, & firmã solidamq; terræ compactionem. Signa aliquot futuri terræ motus sunt. Primum, si mare nullo vento spirante subito intumescat. Secundũ, si aues solo pauidæ insideant. Tertium, si aquæ in imo puteo turbulentæ sunt.

De tonitruo & fulmine. CAP. XI.

Quid fulmẽ, & tonitruum. Fit quandoque, vt pariter eleuetur vapor calidus & humidus, atque exhalatio calida & sicca, paritérque ascendant in mediam aeris regionem: vbi quando contingit calidam & siccam exhalationem nube ex dicto vapore genita velut pelle circundari, propter antiperistasim cõtrariorum, vehementius exhalatio ipsa incalescit, & exitum hinc inde petens, nubem concutit: quàm cum à parte inferiori, quæ debilior est, frangit, egreditur fulmen, hoc est exhalatio inflammata, vel ante egressum per nimiam caloris vim, vel ipsa concussionè (sicut ex concussione lapidum naturæ igneæ exoriũtur scintillæ) quæ ad terras propulsa propter suam subtilitatem *Nota de fulmine.* corpora rara, & peruia absque nocumento citius pertransiens, in interiora solet magis densa, magísque resistentia plerunque desæuire, ipsa confringendo vel aduréđo. Nam intacta veste, hominem consumit, & carnibus illæsis sæpe ossa adurit, gladium quoque frangit vaginam nil lædens. Et licet secundum tempus prius se nobis coruscatio, per lumẽ manifestet, *Visus anticipat auditum.* constat tamen prius tonitruũ esse, & fulminis coruscationem ex nubium concussione (quæ tonitruum dicitur) generari. Idque hac de causa, quoniam sicut intellectus omnẽ sensum præuolat, ita visus cæteris sensibus spiritualior anteuertit auditũ. Cui rei argumento sunt, qui ligna cędunt in syluis, quos videmus securim iam in altum eleuasse ad denuo feriẽdum, priusquam ad aures nostras primi ictus sonus deuenerit.

Arist. 4. lib. met. Quemadmodũ verò in terra, ex cõiunctione vaporis cum exhalatione generãtur lapides, cęteraq; mineralia: ita cõtingit in superioribus quoq;, lapidẽ generari ex inclusione diutina exhalationis, & eius cõiũctione cũ nube, quę est frigida, & aquosa, qui cũ fulmine deiectus cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quẽadmodũ & vẽtorũ, & terrę mot⁹, & tonitrui atq; fulgu-

fulgurationes eadem penè sit materia, ipsa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra, terræmotum: in nube autem, tonitruum. Aduersus fulmẽ remedia sunt, loca subterranea: non enim profundius quinque pedibus terram intrat. Secundum est, pellis vituli marini, ex quibus ob id imperatorum tentoria fieri solent. Tertium est, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur.

De halone siue corona. CAP. XII.

PEr refractionẽ autẽ luminis in nubibus aquosis, cõtingit diuersas fieri apparẽtias. Cum enim nubis vniformis, & in omnibus partibus æquã raritatẽ aut dẽsitatem habẽs directè sub sole, luna, aut astro inuẽta fuerit, incidit in eã ab obiecto lucido astro luminosus radius, & nubis occursu refringitur. Prohibetur enim directè vlterius procedere, propter nubis vniformem densitatem: atque ita per extremitates nubis vbique diffunditur. Et per hanc refractionem apparet sub astro magnus circulus, lumine collustratus, in modum lucidæ coronæ, qui halon dicitur. Fit autem & sub sole, & sub luna, & sub planetis alijs. Sæpius tamen circa lunam, quàm circa solem. Nam sol feruido suo calore, materiam nubis disgregat, neque diu eam sub se consistere permittit. Luna autẽ non tantam habet vim dispergendi materiã, quãtã sol: & ideo facilius potest apparere sub ea halõ. Eadẽ ratione & circa astra sæpius apparet, quàm circa solem. Verũ id fit cũ nubes debilis est & sterilis, vt nec ventum valeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquosis, & spissioribus non videtur astrum ita suum lumen posse spargere, propter virtutis debilitatem. *Halõ sub sole, luna, & astris.*

De generatione Iridis. CAP. XIII.

IRis autem sic generatur, in nube aquosa & vt in imbrẽ soluatur parata è regione opposita soli aut lunæ, refringũtur radij luminosi solis aut lunæ, eiusq; imaginem obscurè & imperfectè exprimũt, propter nimiam distantiam, & interiectionẽ vaporũ inter solẽ & nubẽ. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ Iris, tribus distincta & adornata coloribus, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorum distinctio inde sumitur, quia radius luminosus quanto longius protenditur, tãto debilior fit, & minus habet luminosæ claritatis, & magis ad obscuritatem atque nigredinẽ tendit. propter quod radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus conuertitur in viridem. Color enim viridis *Iris tricolor.*

magis ad nigredinẽ tendit, & obscuritatem, quàm puniceus. Ac rursum, tũc radius factus debilior, tãdẽ cõuertitur in purpureum, qui amplius quàm viridis ad obscuritatem accedit. Differũt aũt Iris, & halo: quia Iris fit ex opposito solis aut sui astri, halon autem directè semper sub astro. Iris etiã propter nimiã distãtiam à sole apparet nigrior: halon autẽ, albior & fulgidior: propter breuiorẽ & fortiorẽ radij refractionem, ratione vicinitatis ipsius ad astrum. Rursum nõ tantæ durationis ex halõ sub sole, quantæ Iris ex opposito solis. Quia enim ille soli est propinquior, idcirco citius dissipatur & disgregatur ab eo. Hæc autẽ longius distat. Vnde non ita cito dispergitur; diutiusq; valet consistere. Pręterea halon semper integer circulus apparet, & verè est. Iris autẽ nunquã nobis apparet integer circulus aut portio maior semicirculo: sed vel semicirculus, vna extremitate vnã nostri horizontis partẽ tangẽs, & alterã oppositã: aut est portio minor semicirculo. Notandũ autẽ quòd nõnunquã videre contingit simul duas Irides, aut interdũ (licet rarius) etiam plures. Duæ autẽ Irides cũ simul apparẽt, eosdẽ quidem colores habẽt, sed situ diuerso: ita vt altera habeat puniceũ, viridem & purpureũ; altera autem contrario ordine, purpureũ, viridẽ, & puniceum. Et illa quæ apparet debilior, imago est alterius fortioris. Quãdo autẽ tres apparere cõtingit, tertia vsqueadeò debilis est, vt vix videri queat. Nã tertia cũ apparet, debet illa fieri ex refractione radiorum secũdæ, qui valdè sunt debilis virtutis. Et habet tertia debilissima semper colores similes primæ & fortissimæ, puniceũ scilicet, viridẽ & purpureũ. Neq; enim cõtingit plures duab[9] simul apparere aut fieri in colorũ positione differentes, sed tertia semper primæ est similis. Sed & hoc notandum est, quòd quanto sol supra nostrum horizontem magis eleuatur, tanto minor apparet Iris. Atque ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu verò vel occasu, maxima quæ fieri potest, conspicitur. Eadem quoque ratione, in medio æstatis circa solstitium æstiuale, quãdo prolixiores sunt dies in meridie nõ potest omnino apparere. Post verò æquinoctium autumnale, quando sunt dies breuiores, potest per omnes horas diei sese manifestare.

Quomodo simul plures Irides videri cõtingit.

De parahelijs CAP. XIIII.

Caeterum parahelij generantur ad hunc modum. Cum enim nubes bene dẽsa & cõtinua, regularis & vniformis, sita

sita fuerit nõ sub sole, neq; ex opposito, sed ad latus eius propinqua, vt vertatur in pluuiam, nondũ tamen versa, in illa sol per suorũ radiorũ refractionẽ suã exprimit, formatq; imaginem, sicut suã imaginẽ effingit sol in aëre polito & bene terso. Hæc autẽ imago solis ad eius latus cõsistens, dicitur paraheilius à para, qđ Græcis iuxta significat, & helios, quod solẽ: vt dicatur parahelius, quasi iuxta solẽ. Dictũ est autẽ nubem illã debere esse densam, vt meliùs refractionẽ faciat cõtinuã, vt integriorẽ solis suscipiat imaginẽ, regulatẽ quoq; & omnino vt magis vniformẽ veriorẽ & perfectiorẽ exprimat imaginẽ propinquã etiã verti in pluuiam, vt commodius in ea repræsentetur solis imago, sicut in aqua pellucida, attamẽ nondũ conuersam: quia si cõuersa iam esset, partibus discõtinuatis non esset apta solis imaginem suscipere neq; exprimere. *Parahelius quid.*

Differentia parahelij ab halône & Iride. CAP. XV.

Differt autem parahelius ab halone, & Iride, primum quidem ex situ loci: quia neque sub sole fit, vt halon, neque ex opposito, vt Iris. Nam illic quidem sol materiam sua virtute dispergeret, hîc verò propter nimiam distantiam refractio esset nimium debilis, quæ nõ sufficeret ad imaginem solis effingendam. Sed medio modo ad latus constituitur parahelius, vt sol nubis materiam nimia propinquitate dissoluere nequeat; & copiosius ad nubem radij peruenire possint, qui sufficientem faciant refractionem, ad solis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus solis in nube eiusmodi, qualis suprà descripta est, exprimit sol suam imaginem, ita potest facere & luna (quanquam cætera astra, ad perfectam talem imaginem & similitudinem omnimodam efformandam non videantur sufficientia) propter quod sub parahelio etiam imago lunæ comprehendi debet. Contingit autem non solùm vnum parahelium, verum etiam plures simul apparere. Testatur enim Plinius, tres simul lunas Gn. Domitio & L. Annio consulibus apparuisse. Nõ quod secundum veritatem tres lunæ fuerint, sed quia vna vera & duæ imagines. Propter similitudinem enim commune habent nomen, quemadmodum homines imaginem ipsius, cuius imago est, nomine solemus designare. Et in tempore natiuitatis saluatoris nostri Dei, feruntur tres simul apparuisse soles, id est sol vnus verus cum duobus parahelijs: qui tandem in vnum coëuntes & conuenientes significabant

vt recte

(vt rectè credimus) sanctissimæ trinitatis in vnitate mysteriũ, quod iã per Christi ortũ erat palã in toto orbe faciendũ, quódq; is qui mundo tum nascebatur sol iustitiæ, inhabitantem in se haberet plenitudinem totius diuiniatts. Et quòd cũ Christo homine & pater & spiritus sanctus vna essent substãtia, & vnus Deus, vna lux, vnum lumẽ increatũ & æternum, quod est benedictum in secula. Amen. Hæc sunt mirabilia magna admiranda atque stupenda, quæ solis & astrorum virtute atque efficientia siue in cœlo sursum, siue in terrã introrsum, siue super terrã deorsum fieri quotidie cõspicimus: quædã quidem frequentius, alia rarius, iuxta quod naturæ cursus expostulat, & iuxta quod autor naturæ Deus voluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc, nempe ignis, grãdo, nix, glacies, spiritus turbinis ac tẽpestatis, cæteraq; quæ suprà tractata fuere, faciũt verbum eius, eiusq; iussa obediẽter perficiunt, ad laudẽ gloriæ eius, qui in sublimibus inhabitans, etiã infima possidet, regit ac moderatur, secũdum beneplacitum voluntatis suæ, qui in trinitate perfecte vnus, & in vnitate perfecte trinus viuit & regnat in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SEXTVS.

PSALMVS ADMIRATIONIS

Mirabili Domino.

Multa iam diximus, & explicasse videmur nobis plurima: quæ erant occulta naturæ opera forsitan nonnulla patefecimus.

Terrores ignium qui in supernis apparent explanauimus: hiatus quoque, foueas, & puteorum voragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem, pruinam, caliginem, hæc omnia descripsimus.

Fontium venas & fluuiorum origines scrutati sumus: maris salsedinem, fluxum atque refluxum considerauimus.

Ventorum qui terram perflãt ortum distinximus: motus quoque & tremores in visceribus terræ.

Tonitruum & fulgurũ quibus terrẽtur homines, exposuimus ortũ: halonẽ & parahelium & Irides signauimus in nubibus desuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicasse nõnulla videbimur: tu enim Deus reuelasti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta sunt nobis, plurima sunt: & parua nimis est portio eorum quæ nouimus, si conferatur ad ea quæ seruantur occultata à nobis.

Quæ cognoscimus sunt pauca nimiũ, & ea ipsa quæ fortè cognonimus

nimus, sunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis est & obscura scientia nostra, neque est vel vnũ ex cũctis operibus altiss:mi, quod sit pro dignitate sua nobis cognitum.

Mitto catera, fontem considero qui scaturit de visceribus terra, quem per vmbilicum suum refudando ebullit ipsa, iactu perpetuo.

Quis pro dignitate spectaculũ istud vel modicũ cõtẽplari poterit, quis expendere sufficiet ortũ aquarũ tantarũ, & fluxũ perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontem, qui est in planitie ista, persta iuxta illum, neque abscedas vsque ad meridiem.

Et cum aduenerit meridies, non te auocet ventris cupiditas à cõsideratione tua: perseuera astans tuo spectaculo, vsque in vesperam & noctem profundam.

Habe intentos semper oculos ad aquã qua ebullit de odore ipsius, attende ad dulcem sonitum, quem aquarum supra petras casus cõtinuus immittit in aures tuas.

Dic mihi vbi sic persteteris, si vlla vnquã hora defuit tibi spectaculũ tuũ: nũ vel breuissima morula defectũ passus sis aqua ebulliẽtis.

Aquam qua deprempta erat, non videbas redire iterum in vẽtrẽ fontis, vnde egressus fuerat, in riuulos atque fluuiolos deriuari conspiciebas per alueolos, super faciem terra.

Vniuersam aquam istam si tibi placuisset colligere, accepisset certè vasorum plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidem parum id forsitan, si diei tantum vnius spatió perduraret fluxus eiusmodi: nunc verò cursus est & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima secula.

Si collecta starent aqua qua effluxerunt è fonticulo isto nimio, ab initio ortus eius conspiceretur vtique veluti flumen magnum aquarum copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce steterũt indiebus patrum nostrorum ante secula plurima, ante annorum centenarios plurimos, vt scaturiebant, ita ebulliunt & hodie

Vnde vero tantam tu ducis ô spectator aquarum copiam? & vbi continebantur, priusquam exirent per os fonticuli?

Quod est penu in quo seruatur tanta multitudo aquarum, vt non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora?

In montibus affirmabis principium earum: aerem assignabis mihi in materiam.

Vnde verò virtus earum tanta in visceribus terra, vt ista sic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio?

Dic mihi qui habes intelligentiã & scientiã, si aliũ habeas quàm

Deum

Deum autorem horum mirabilium.

Magne magne Deus, contemplor, & contemplari non sufficio: in consideratione mea hebescit acies cordis mei.

Si voluero plenam eloqui veritatem super iis quæ præconsiderata sunt: dicam tibi in confessione laudis, quoniam tu autor es omnium simul horum mirabilium.

De tua fœcunditate scaturiunt fontes aquarum, in te sunt venæ fontium, qui venæ es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque mira, ut homo, & sufficit, abs te vno procedunt: confiteor hoc tibi, ad laudem & gloriam tuam.

Multa diximus, & pauca omnino sunt atque exilia: non enim pro dignitate explicare sufficimus maiestatem operum tuorum, quæ sunt mirabilia.

Confitebor tibi Domine, & psallam donec fuero: magnus enim tu es, & nimis nimium laudabilis.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper: & in secula seculorũ. Amen. FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE COELO ET MVNDO, PRAEFATIO.

Osteaquam in libris superioribus de rerũ naturalium principijs & causis, déque motu & aliis quibusdam rerum naturalium accidentibus, nẽpe infinito ac finito, loco, vacuo & tẽpore, de rerum quoq; naturalium generationibus, & corruptionibus, deq; meteorologicis impressionibus determinauimus, restat vt de totius vniuersi dispositione & partium situ, deq; cœlestibus illis orbibus (quę sunt omnium corporum secundum corporis rationem nobilissima) specialius aliqua dicamus: de numero videlicet, ordine, dispositione, virtute, deq; moribus eorũdẽ, & in hæc inferiora influxibus. Peculiariter verò de duobus illis luminaribus quę Deus præ cæteris insigniter in tẽporũ distinctionẽ & rerũ vicissitudinẽ in cęlis constituit, ad hominũ vtilitatẽ. Solẽ dico & Lunã) deq; horũ peculiarib⁹ motibus, quomodo dies, annos atq; menses nobis distinguant, generationes adducãt

atque

atq; corruptiones, quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis cōtingant. Vnde eclypses siue solares siue lunares, vnde solstitia atq; æquinoctia, & inuiolabilis iste procedat tēporū ordo. Vehementer enim ista sobrie cognita ad Dei gloriam profuerint contemplantibus, & ad ea quæ de generationibus & corruptionibus dicta sunt, non parum præstabunt adiumenti. Primum itaque totius mundialis machinæ dispositionem & situm figuraliter describemus, ac deinde ad cœlestium considerationem transibimus: præmissis interim aliquot diuisionibus, & definitionibus, hisce atq; horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

Quædam diuisiones & definitiones sequentibus necessariæ. CAP. I.

EOrum quæ natura sunt, alia sunt corpora magnitudinésve, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium sunt.

Quæ verba hunc habent sensum, eorum quæ in rerum natura existunt, quædam sunt quantitates corporeæ, aut lineæ, aut superficies: alia sunt corpora prædicamenti substantiæ, quæ in se vti accidentia habent huiusmodi quantitates: alia sunt principia substantiæ corporeæ, quippe materia & forma. Ad huius diuisionis notitiam subduntur definitiones continui, & specierum ipsius, quarum est hæc continui,

Continuum est, quod in diuisibilia, semper diuisibile est.

Id est, quantitas continua permanēs est quantitas, quę potest secari in partes proportionales, ita vt nūquā possit peruenire ad partē in alias nō diuisibilem, nec inconueniens est sic processum esse infinitum, cū hoc solum potentia & non actu sit. De parte proportionali quid sit, prius est dictum. Dictum quoq; est prius quātitatem continuam ex indiuisibilibus non componi, cuius oppositum sequeretur, si ad partem indiuisibilem deueniretur. Patet hinc excludi tēpus & numerū, continuum autem cum in tres diuidatur species, rectè singularum definitiones subduntur, quarum est corporis hæc,

Corpus est, quod est diuisibile omni ex parte.

Id est, corporea quantitas, est quantitas longa, lata & profunda, seu quæ mensuratur lōgitudine, latitudine, & profunditate seu crassitie, quæ tres dimensiones sunt.

Linea

Linea eſt magnitudo,quæ ad vnum eſt diuiſibilis.

Id eſt, linea eſt quantitas continua permanens,vnica dimenſione,ſcilicet longitudine,potens ſecari.

Superficies eſt ea,quæ ad duo eſt diuiſibilis.

Hoc eſt,ſuperficies eſt quãtitas cõtinua permanẽs,q̃ duabus dimẽſionib' tãtũ(ſcilicet lõgitudine & latitudine) eſt diuiſibilis.Hiſce itaq; definitis, cõmodum de motu locali corpori quãto attributo,nõnihil dicẽdũ videtur,qui diuiditur ſic,

Motuum localiũ,ſeu (vt dicit Ariſtot.) lationum alius eſt rectus,alius curuus,alius ex hiſce mixtus.

Cuius membra, ex ſubiectis eorundem deſcriptionibus, euadent manifeſta.

Motus rectus eſt,quo ſurſum itur atque deorſum.

Id eſt, motus elementorum naturalis, ad locum videlicet naturalem,rectus eſt, qui per lineã quæ diameter mundi eſt, fi t ſiue ſurſum, ſiue deorſum ſit.

Motus ſurſum dicitur,quo è medio pergitur.

Id eſt,motus rectus ſurſum dicitur,quo è centro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorſum dicitur,quo ad mediũ proficiſcttur.

Id eſt,quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineam.

Motus circularis eſt,qui circa medium fit.

Hoc eſt,motus circularis eſt, qui fit circa centrũ terræ ſecundum partes æqualiter diſtantes à centro. Atque horum motuum,ſoli rectus & circulares ſimplices dicuntur,eò quòd per lineam ſimplicem fiunt, videlicet rectam & circularem. Deſcribitur autem linea ſimplex ſic,

Linea ſimplex eſt,quæ in omnibus ſui partibus vniformis eſt,ſecundum rectitudinem & curuitatem.

Quales ſunt linea recta, & circularis. Atqui hæc, quæ de motu dicta ſunt, ipſis ſimplicibus corporibus eſſe tãtum applicanda (iuxta Ariſtotelis ſententiam) non vſquequaq; fuerit difficile aduertere, quibus præcipuè huiuſmodi motus competunt. Colligitur tamẽ ex dictis admodum facilè, quis motus rectus,quis curuus,quis ſurſum, quiſve deorſum, atq; ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus mixtus eſt, qui fit ſecundum magnitudinem partim

partim rectam,& partim curuam.

Vt motus per arcum & neruum, sic motus venti obliquus, imo propemodum cuiuslibet misti motus. Quoniam corporum quædam grauia, quædam leuia, quædam neutra sunt, pretium operæ videtur, horum definitiones subiicere.

Est igitur leue, id quod aptum est è medio ferri.

Id est, quod è centro terræ, aptum est sursum moueri, vt aër, ignis.

Graue est id quod aptum est ad medium ferri.

Hoc est, quod ad centrum terræ tendit ex naturali motu & proprio, vt aqua & terra. Porro hîc animaduertendũ est, quædam simpliciter leuia esse, vt ignis: simpliciter grauia, vt Terra: Alia tantum respectu alterius, vt Aqua si conferatur terræ, leuis est, & non simpliciter: & aër collatus igni, grauis, non tamen simpliciter. Vnde &c.

Leuissimum dicitur, id quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt.

Qualis est solus ignis.

Grauissimum est id quod sub his omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur.

Vt sola terra. hinc infertur cœlestes orbes, neque graues, neque leues esse: non enim aut sursum aut deorsum ferri apti sunt, sed solum circulariter, qui motus perfectissimus est, vt & ipsa circularis figura. Quod autem dicitur leuissimum poni super omnia, &c intelligendum est inter elementa, ne cœlo ipsi competere putetur.

De totius vniuersi dispositione, & ordine omnium quæ sunt in eo. CAP. II.

VNiuersitas mundi, atque mundus vniuersus, simplicibus constat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora sunt, quæ motus secundum naturam principium habent.

Id est, quibus motus simplex secundum naturam propriam non ab aliis participatam competit. Huiusmodi sunt quatuor elementa.

Composita sunt quæ mouentur ad nutum simplicis dominantis.

Qualia sunt omnia mista corpora. Simpliciũ sunt quædã, quæ nullam suscipiunt primaru qualitatũ, nec proinde secũdarum, quæ ex primarũ certa proportione consurgunt. Hæc sunt cœlestia corpora, quæ nec grauia nec leuia sunt (alioqui enim sursum mouerentur aut deorsum) sed naturaliter mouẽtur motu circulari: qui motus cũ sit perfectissimus omniũ, sicut & circulus est figura perfectissima, & maxime vniformis conuenit corpori perfectissimo sphæricã figurã habenti. Alia sunt simplicia corpora, quæ qualitates primas sibi habẽt determinatas. Ipsa sunt elemẽta quatuor, ignis, aër, aqua, terra. Inter quæ, propter repugnãtiã qualitatũ actiuatũ, cum sit pugna atq; inimicitia perpetua, ob proportionem tamẽ actiuæ virtutis in superiori, & resistentiæ in inferioribus, haud dubie ordinatissimã, nullũ horũ contingit ab initio deficere. Horũ, ignis vt summe leuis, ratissimus atq; purissimus, sursum habitat, suã cõuexã superficiem habens simul cum cõcaua superficie orbis lunæ. Post ignem sequitur aër, tribus partibus, siue regionibus (vt in præcedẽte libro fuit declaratum) distinctus. Aëri proxima est aqua, quæ in principio quidẽ creationis rerum sic terram ambiebat per circuitum, & respondebat iuxta suã superficiẽ conuexam superficiei concauæ aëris, quomodo nunc ignis ambit aërẽ, & superficiei cõcauæ cœli lunaris secundum suam conuexam superficiem adæquatè respondet. Verum propter habitationem hominum, ex Genes. patet, omnipotentis iussu aquã congregatã esse in locũ vnũ, vt appareret arida, hoc est, terra, fieretq; apta habitationi hominũ, & fructificationi gignendorum ex ea. Mixta verò corpora, in locis elementorum suã habent mansionẽ. Vnumquodq; iuxta suæ naturæ constitutionem: quædã quidẽ in aëre, quædam in aqua, alia in terris. Possunt autem mixta corpora vniuersa quinq; gradibus summatim cõplecti. In primo gradu & infimo sunt mixta imperfecta, id est, impressiones meteorologicæ, de quibus iam in præcedẽti libro determinauimus. In secũdo gradu sunt lapides & mineralia quæ in terris gignũtur, & ob longiorem durationẽ merẽtur altiori gradu à prædictis reponi. Atq; hæc omnia sunt inanimata. Tertius gradus habet omnes plantas, arbores, & herbas, & quæcunq; vitam habent vegetatiuã, id est, quæ nutriuntur, augentur, & generant sibi simile. Quartus, continet omnia animalia bruta. In quinto autẽ & perfectissimo gradu est species humana, ad quam vt si

Arist. 1. lib. de cælo.
Idem 8. lib. phy-sic. & lib. 2. de cælo.
Genes. 1.
Quinque gradus mixtorũ corporũ.

vt finem ordinantur cæteri omnes gradus inferiores. In cuius iudicium sexto demũ die, omnibus dispositis & perfectis nouissime Deus creauit hominem. *Gen. 1.*

De elemento ignis specialis determinatio. Cap. III.

QVanquam autem de elementis in libro quinto tractatũ est,quantum ad rationẽ elemẽti & qualitates elemẽtares pertinet , hoc tamen loco aliqua sunt specialiter dicenda quæ alias ipsorum conditiones respiciunt,vt puta modo existendi,de perfectione,de situ locali,& huiusmodi , quæ huic loco magis cõpetũt.Et primum quidẽ de ignis elemẽto,quomodo &vbi existat,& quã ob causam non videatur,est dicẽdum. De hoc enim elemento quidã addubitãt,nõnulli planè negant,sensui magis quàm rationi credentes,ob hoc scilicet quod oculis ipsum nõ videant,credere rationi recusantes.Putant enim elementũ tãtũ(nimirum decupla proportione aëris sphęram exedens)nõ posse penitus latere oculorum corporalium aspectum, ita vt nec serenissimis noctibus videri possit, quãdo neque à nubium obiectarũ densitate, neque à solis lumine,vllum videtur impedimentũ.Verum isti ex luce candelarum,carbonum,& facium,quæ apud nos sunt,seipsos paralogizant atq; decipiunt,somniantes vel carbonariũ vel lignarium aliquem ignem esse debere eum quẽ elementarem dicimus. Qua in re manifestat ratio crassissime illos iudicare, nõ attendentes maximam dissimilitudinẽ,quæ est inter ignẽ materialem(qui nobis in vsu est , ad illuminandas tenebras, aliaq; necessaria peragenda) & illum elementarẽ, qui ad totius vniuersi decorem,cœlo proximus,locum quartum possidet.Ignis enim quo vtimur , non ignis est(vt in libro de generatione & corruptione diximus)sed igneum aliquid. Non enim corpus simplex est,sed mixtũ:longissimeq; abest ab illa raritate quæ igni cõpetit elemẽtari.Est enim ignis iste nostri vsus, admodum cõpactus, spissus, & plane opacus in se ipso, minimeq; transparens.Quod vel ex hoc facilè patere potest, quoniã cãdela candelę opposita vmbram facit:quod certè nõ faceret , si ignis candelę corpus perspicuum esset siue trãsparens.Docet itẽ experientia, quod directè trans ipsum ignem nostri vsus, nihil videre possumus, quodque visum impediat ne suũ perspiciat obiectum.At verò ignis elementaris, in sua natura & in sua sphæra decuplo rarior est,quàm sit aër etiam purus & nullo vẽto cõmixtus. Ex si vllum elemẽtum purum *Ignis elementariis maxima raritas.*

est (Aristotele teste) creditur esse ignis: vt pote cęlo proximũ, vbi difficilius est fieri vllam cõmixtionem. Vnde si aër decuplo dentior, non potest terminare visum nostrũ, sed est transparens & perspicuus, quanto magis non poterit terminare visum, ignis decuplo rarior, sed erit transparentior & magis perspicuus aëre in proportione decupla? Quòd autem visum nostrũ nõ terminet aër, manifestũ est sensus experiẽtia. Nam nisi motu & flatu vẽti illum experirentur rudes homines (quibus tamen æquè sunt sensus vt doctioribus) planè negaturi essent aërem, assererentq; vacuũ esse vsq; ad cęlos. Sed experientijs solis, iisq; certissimis & manifestissimis, de aëris existentia certificantur. De igne verò, quoniam nimium est à nobis elongatus, non possunt sic haberi experientiæ: propter quod, ad credẽdum eius existentiã quidã inueniuntur tardiores. Ratione tamen efficaci est demonstrabile, talẽ qualẽ iam diximus ignis sphæram esse regioni cælesti contiguam. Præterea, nullũ corpus diaphanum, id est perspicuũ, vel transparens, per se terminat visum, propter suam trãsparentiã, sed solum corpus opacum & non transparẽs visum terminat & penetrare non patitur. Quapropter si ignis in sua sphæra talis esset, qualis apud nos, essetq; visibilis & visus nostri terminatiuus, vt corpus opacum, necesse foret omnes stellas firmamẽti & planetas, ipsum quoque solẽ perpetuo nobis eclipsari, nec possent à nobis vnquam videri. Cum enim per circuitum vndiq; ambiat ignis totã aëris sphærã, ex omni parte lumen cæleste impediretur à luce ignis. Totum ergo decorem cœli talis ignis nobis absconderet, & penitus auferret. Quapropter voluit illũ De⁹ disponẽs omnia suauiter, in maxima
Obiectio. raritate (vti eius naturæ conueniebat) constituere. Quòd si quis interroget; ignis ille elementaris tantus, vnde habet nutrimentum? Videtur enim totus aër tanto nutriendo igni nõ sufficere, Attamẽ debere ignẽ nutriri continuo aliquo cõbu-
Solutio. stibili, videtur mõstrare experiẽtia. Dicẽdũ est, ignẽ quidẽ in aliena materia nõ posse subsistere, neque teneri, nisi cõtinuo nutriatur adiecto cõbustibili. In sua autẽ sphæra in materia propria, nõ eget vllius cõbustibilis nutritione, vt in naturali loco suo seruetur, nihilo certè magis quàm aër, aqua vel terra vllo indigent nutrimento. Hæc propter simpliciũ quorũdam sensualẽ dubitationẽ de ignis elemẽto dicta voluimus, ne ob sensus nostri angustiã diuinę maiestatis amplitudini

aut

àut magnificentiæ operum derogemus. Tam amplã enim & ex præcipuis mũdialis machinę partibus vnã abnegare creaturã, ac per hoc pulcherrimũ illũ ordinem & proportionẽ ordinatissimã, quę in quatuor elemẽtis cõsideratur propter sensus crassitiẽ destruere, quid aliud est, quàm ob nostrã angustiam diuinæ potentiæ, & sapiẽtiæ amplitudinẽ cõstringere? *Attende.*

De situ elementi aquæ, & terræ discoopertione. CAP. IIII.

DE aquarũ etiam situ non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam antè primo capitulo dictum est, & ad oculum manifestè cernimus, terram non esse ex omni parte aquis circundatã, sed secundũ partes aliquas esse discoopertam aquis. Tale àutẽ aliquid in nullo omnino aliarum sphęrarũ accidere videmus. Nam aër ex omni parte ambit aquã, & ignis ex omni parte aërẽ, ac deinde in cœlestibus orbibus quilibet superior ex omni parte ambit inferiorẽ. Vnde apparet, hunc aquæ sitũ quẽ nunc habet, non esse prorsus illi naturalẽ, sed iuxta situm naturalẽ debere ipsum ambire & circundare ex omni parte sphæram terræ. Quærimus ergo ad cognitionẽ operis Dei, an sola diuina virtute absq; cooperatione naturæ ista terræ discoopertio, & aquarũ separatio facta sit, an simul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et si sola diuina virtute id factũ dicamus in principio, die tertio distinctionis rerum, an vsque nunc eodẽ modo, Deus miraculose sua sola virtute eam ita cõtineat? De hac re quorundam astronomorum sententia est, terrã sua siccitate obsistere humori aquæ, sicque eam velut fugare atque à se repellere per suam actiuitatem, in aliquot partibus, quantum pro mixtorum conseruatione, & specialiter viuẽtium atq; hominum vita conseruanda est necessarium. Cur autem terra ab vna parte plus quàm ab alia aquam pellat, causam assignant ex adiutorio cœlestis corporis. Dicunt enim in parte septentrionali iuxta polum nostrum esse stellas quasdam de natura Saturni, frigidas & siccas, quarum assiduis impressionibus atque efficacibus influentiis ipsa terra vehementer adiuta, fortificata & corroborata, in sua siccitate, possit sese discooperire, & aquas propulsare. In cuius signum adducũt, quòd terra à parte septentrionali semper manet detecta. Asserunt insuper etiam si per miraculum Deus die tertio non congregasset aquas, quod temporis tamen successu naturaliter hoc ipsum effectum fuisset per virtutes naturales prædictas: impossibile

poſſibile tamen fuiſſet ſic citò & ſubitò id fieri aliter quàm virtute Dei: quoniam agentia naturalia nihil agunt in inſtāti, ſed ſucceſſiuè, in operationibus naturalibus. Alij dicunt, etiam ſi nō fuiſſet virtus prædicta ſufficiens cauſa, ad efficiēdum in principio terræ denudationem & diſcoopertionem, ſufficere tamen eam poſſe, ad ſic terram in ſua diſcoopertione cōſeruādā. Minoris enim virtutis eſt, quippiā in ſtatu aliquo conſeruare, quàm primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in vita hominem ſeruat, quæ tamen vitam minime donare poteſt non habenti. Verum cum prædicta ſint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis ſit in terra, vel in cœleſtibus conſtellationibus ad eam rem ſufficiēs?) præſtat vt eo quod certiſſimum eſt contēti ſimus: hoc autem eſt, quod ex infallibili doctrina ſanctæ ſcripturæ didicimus, nempe diuina virtute terram eſſe diſcoopertam, verbo & iuſſione omnipotentis Dei, dicentis (vt primo capite Geneſeos ſcribitur) Congregentur aquæ quæ ſub cœlo ſunt in locum vnum, & appareat arida. Cuius verbi ſane potentiſsimi efficacia, credimus vſque nunc permanſiſſe aquam in eo ſitu & loco quē tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita ſcilicet vt terram non quomodo ab initio ex omni parte circundet, ſed ex magna parte nudā velut circumlambat. Et licet forſitā veritatem habeat, quædam aſtra ſua virtute ad hoc cooperari (Deus enim per cauſas ſecundas multa conſeruat, quæ per ſe ipſum fecit ab initio) quia tamē ſancta ſcriptura de hac re loquens, nō niſi Deo totū tribuit, idcirco neque nos adiicere quicquam volumus. Nam præter iam ſupradictam Geneſis autoritatem, ita in prouerbiis clamat Sapientia, Quādo circūdabat mari terminū ſuum, quando legem ponebat aquis ne tranſirent fines ſuos, ego aderam: cum eo cuncta componens. Et Prouerbiorum triceſimo capite, vir cum quo locutus eſt Deus interrogat dicens, Quis concluſit aquas quaſi in veſtimento? Et manifeſtum eſt quod pro reſponſione ſubauditur, Dei potentia. Similiter Iob 28. de Deo dicitur, Qui fecit ventis pondus, & aquas appēdit in menſura. Quādo ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus. Iterū Pſal. 32. Congregans ſicut in vtre aquas maris, ponens in theſauris abyſſos. Et quomodo de montibus alicubi loquitur Pſalmiſta dicēs, Terminum poſuiſti eis quem non tranſgredientur, neque conuertentur operire terram: ſic

Certior ſententia. *Gen. 1.* *Prou. 8.* *Prou. 30.* *Iob 28.* *Pſal. 32.* *Pſa. 103.*

tam:sic nihil dubiũ est, quin & de aquis nos loqui oporteat. His ergo modis cũ scriptura totũ hoc miraculũ Deo adscribat, nobis videtur superuacaneum aliam causam quærere. Si autem roges: Num ergo cõtinuò miraculum facit Deus, dum ita terram cõtinet denudatã? Audi. Semel loquutus est Deus verbum virtutis, & sermonẽ potentem protulit in die tertio, nec opus est vt loquatur iterum. Voluit enim vt effectum haberet sua illa iussio, donec super terram esset mixtorum habitatio: quod est vsque in cõsummationẽ seculi. Miraculo quidem hæc terrę denudatio primũ facta est, iam sic manet terra absque nouo miraculo, & se aqua vbi semel posita est continet, absq; nouo miraculo. Non enim inobedientes sunt creaturæ naturales vt homo: cui necesse est sæpius eadẽ vel præcipere vel prohibere, propter inobedientiæ promptitudinẽ. *Nota firmiorem rerum naturalium quàm hominis obędientiam.*

Si iterum roges, num violenter aqua cõtinetur & cohibetur in vnum locum, vt non terram circũdet, posteaquã à situ & statu primo naturali priuatur? Audi iterum. Siquidem sola naturæ virtute per vim terræ aut operationẽ astrorum id factum esset, violentia vtiq; dicenda foret. At verò cum verbo & iussione omnipotẽtis Dei (qui totius naturæ autor, rector, & gubernator est) cõstet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam in suo situ ex hoc vllam pati violentiã, quamuis iam non vt ab initio terrã circũcingat? Quomodo enim violentũ & vllius creatæ naturæ poterit esse cõtrarium, quod ex volũtate est & iussione Domini naturæ, dulciter gubernãtis, & disponentis omnia suauiter? Quomodo in familia bene ordinata & subiecta violentum esse poterit aliquid eorum quæ paterfamilias sua voluntate disposuit? Non ergo nunc violenter cohibetur aqua ne circundet terram, sed suauiter & dulciter sese continet Dei imperio obsequens, vsque dum in consummatione seculi (mixtis omnibus consummatis) eiusdem verbi iussione suum locum recipiat. *Sap. 8.*

De terra immobilitate & minima quantitate. CAP. V.

OMniũ autem infima est terra, quæ mediũ mũdi obtinẽs, quasi totius mundialis sphæræ centrum, penitus immobilis perpetua firmitate consistit: circa quam vt centrum immobile voluuntur amplissimi illi cœlorũ orbes, simul & alia elementa superiora continuo motu mouentur, ignis scilicet, aër & aqua. Soli enim terræ cõuenit prorsus secundũ locum immobilem consistere, vt secundum se totam nunquam mo- *Terra cẽtrũ mũdi.*

neri poſſit, neque motu circulari, neq; motu recto. Eſt enim quaſi mundi centrũ, ab altiſſimo Deo poſita in medio totius mundialis machinæ. Vnde ſicut in corpore ſphærico quod circulariter mouetur, cunctæ ipſius partes mouentur circulariter, ſolo ipſo centro (circa quod aliæ partes voluuntur) immoto permanente: ita & de terra intelligendũ eſt, quòd ſola in medio mundi ſtat immobilis. Quẽadmodum per Sapientẽ dicitur, Generatio præterit, generatio aduenit, terra autẽ in æternũ ſtat. Quòd ſi quis obiiciat, fieri nõ poſſe, vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrũ eſſe dicatur, cũ centrũ habeat rationẽ puncti, ſitq; indiuiſibilis punctus corporis alicuius ſphærici, ipſa autẽ terræ ſubſtantia nequaquam ſit inuiſibilis neq; punctalis, ſed in plura milliarium millia ſit diuiſibilis. Huic obiectioni reſpondetur dicendo, quòd terra tametſi nobis puſillis & puſilla ſemper contemplantibus magnæ admodũ quantitatis eſſe videatur, ſi tamen eã conferamus ad totius mundialis machinæ & cœleſtiũ orbium magnitudinẽ, nõ poſſe aliter quàm punctum cenſeri atq; æſtimari, nõ quidẽ quòd realiter punctus ſit indiuiſibilis, ſed quia per comparationem (propter immenſum quantitatis ſuperexceſſum) nõ aliud quàm punctus videbitur, adeò quòd ſi totus globus terræ fingatur in firmamento poſitus lucere ſicut ſtellæ quæ nunc ſunt in firmamento, penitus nõ poſſet videri, præ nimia ſua paruitate, ſicut & multæ aliæ ſtellæ ob ſuam paruitatẽ nunquam apparent. Nam (vt tradunt expertiſſimi probatiſſimiq; aſtronomi) minimæ ſtellæ viſu notabiles quæ in firmamento conſiſtunt, quantitate ſunt maiores tota terra decies & octies: quæ tamen minimæ ſunt inter eas quas viſu notare poſſumus atque diſtinguere. Ad quod plenius mente intelligendum (quandoquidem ſenſui videtur irrationabile) aduertendum eſt, iuxta Ptolemæi, Alphragani, aliorumq; expertiſſimorum aſtronomorũ autoritatem, ſtellas firmamenti in ſex magnitudinũ differentias diſtingui. Sunt enim primæ magnitudinis numero XVI. quarum quælibet maior eſt totâ terra centies & ſepties. Sũt aliæ ſecũdæ magnitudinis, numero XLV. quarũ quælibet maior eſt terra nonagies. In tertia magnitudine ſunt ducentæ & octo, maiores terra ſeptuagies & bis. Quartæ magnitudinis ſtellæ ſunt ducẽtæ ſexagintaquatuor, maiores terra quinquageſies quater. In quinta magnitudine ſunt ducentæ decẽ & ſeptem, quarũ quælibet maior eſt

Nota magnitudinem ſtellarum firmamẽti.

tetra

terra trigesies quinquies. Sextæ autē magnitudinis sunt stellæ ducentæ quadraginta nouem,& quęlibet earum est maior terra decies & octies. Et istæ sunt minime visibiles, quæ ab astrologis sunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quòd minima stellarum visu notabilium maior est tota terra. Sunt verò præter has aliæ, non in determinato numero, visu non distinguibiles, quarum numerum solus Deus cognouit. Iuxta quod in Psalmis dicitur, Qui numerat multitudinem stellarū, & omnibus eis nomina vocat. Et ad Abrahā voce Domini dicitur, Aspice cœlum,& numera stellas, si potes. Ex quibus manifestissimè patet, quòd rectè dictū sit totam terram in comparatione ad firmamētum nihil esse aliud quàm punctum quóddam & cētrum. Quanto magis ergo si ad cœlum illud supremum, quod empireū nominatur, quātitate & mole (vt ex sequentibus patebit) longe maius conferatur? Adiuro te lector quisquis es Christiano pectore, etiam atque etiā perpendas ex his quæ dicta sunt, quàm sit miseranda sors eorum hominū, qui propter angustissima huius terræ prędia illā cœlestem perdunt amplitudinem. Iterū, quàm vane & sine causa sese efferunt, qui in terrenis gloriātur possessionibus. Rursum, quàm miseri sunt & nimiū male sibi cōsulentes, qui pro terra aut iis quæ in terra sunt possessionibus ad inuicē cōtendunt, mutuo se fraudāt ac decipiunt, non raro etiam peierantes, omni æquitatis ratione postposita, ita scilicet punctalem terræ angustiā immēsæ cœlorū amplitudini præeligētes. Nā etiā si terrā totā quis obtineat (id tamē quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctum rapuit? quid ille aliud quàm punctum manibus tenet? in centro dominatur, in atomo tenet imperium. Illi ergo qui pro terræ minima portiuncula, vt pote pro agello, pro angusto prędiolo, pro domuncula siue casula cōtendūt, sūntve soliciti, quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quęrūt, nisi de puncto (si id rectè potest intelligi) punctū tollere? O vanas hominum curas, O pectora cæca. Disce ô miser, infelix attende, pro quam minima recula, quàm maximum perdas thesaurū, & pro angusto formicarum nidulo, quàm amplissimum abiicias palatium: terrenam sortem dum cœlesti præeligis.

Ps. 146.

Gen. 15.

Vnde terra habeat suā immobilitatē atq; firmitatē. CAP. VI.

QVòd si quis roget, vnde hoc habeat terra, vt immobilis in medio iaceat: cum & sphæricam habeat figurā, quē

admodum in se mobilis est, & fundamentum nullũ videatur habere stabilitatis, cum in aquis cernamus eam velut natare, quæ minime sunt stabiles, sed fluunt perpetuo. Ad hanc rem non aliam possumus assignare causam cõuenientiorem illa quàm suprà de terræ denudatione diximus, quòd scilicet verbo & iussione Dei suã hãc habeat stabilitatẽ. Quemadmodũ enim aquarũ in vnum collectionem suprà ostẽdimus in scriptura soli Deo ascribi, sic & ista terræ confirmatio in plerisq; scripturarũ locis inuenitur Deo soli attributa. Vnde illuminatissim⁹ ille Psalmographus canit, Qui fundasti terram

Ps. 103. super stabilitatẽ suã, non inclinabitur in seculũ seculi. Rursum,

Ps. 101. Initio tu Domine terram fundasti. Et iterũ, Qui firmauit ter-

Ps. 135. ram super aquas. Et ex persona Domini in alio Psalmo, Ego

Ps. 75. confirmaui columnas terræ: hoc est, sic eã stabiliui, & confirmaui in sua firmitate, ac si colũnis subiectis fecissem immo-

Prou. 8. bilẽ. Idem est quod in prouerbiis dicit Sapiẽtia, Quando ap-

Prou. 3. pendebat fundamenta terræ: & cætera. Itẽ, Dominus Sapien-

Iob 26. tia fundauit terram. Et in libro Iob, Qui appendit terram su-

Iob. 38. per nihilum. Ac rursum ex persona Domini, Quando pone-

Psal. 33. bam fundamenta terræ. Nec dubiũ, quin sicut verbo Domini cœli firmati sunt, ita sit & terra verbo Domini fundata.

De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra. CAP. VII.

EST autem terra rotunda ac figuræ sphæricæ, quemadmodũ & physici & astronomi suis demonstrationibus, & rationibus probãt. Quod tamẽ si perfectam debeat habere veritatem, intelligendũ videtur secundũ suam naturalẽ cõditionem, non secundũ eum situm in quo nunc est, propter homi-

Quare Deus in terra mõtes, & valles constituit. nũ vtilitatẽ. Congruebat namque viuentiũ vtilitati, & præcipue hominis (propter quem omnia facta sunt) quasdam terræ partes esse sublimiores, alias verò depressiores & humiliores. Sic enim propter diuersas cõplexiones diuersarũ partiũ terræ, diuersitates mineralium, & terræ nascentiũ, atq; animaliũ nobis conferuntur. Nam in huiusmodi quidem locis optima sunt pascua, in eiusmodi vina optima maturescũt. In aliis verò frumenta pinguia & plena, in aliis fructus optimi nascuntur. In aliis autẽ locis generãtur mineralia, alibi specierũ aromaticarũ multa copia, alibi ligna pretiosa & salutares herbæ bestiæq; mirabiles gignuntur. In aliis locis, aliæ generantur diuersitates rerũ quamplurimæ. Sic igitur in qualibet terræ plaga, secundũ quod per montes, & valles, varie disposita est,

varia

varia vegetatiua atque animalia progignũtur. Et quædã quidẽ in vallibus felicius nascũtur, quę nõ ita feliciter aut omnino nõ in mõtibus progignerẽtur, vbi nimius esset caloris ardor: è contrario alia in montibus felicissime gignuntur, quæ minime in vallibus, propter solis defectũ aut aliã quamlibet causam. Voluit ergo optimus ille, & perfectissimus naturæ artifex, creator & gubernator, tẽporũ atq; regionum vicissitudines alternare, vt omni ex parte sufficiẽs esset hominũ prouisio, abundantissimamq; illi præberet diuersorũ bonorũ copiã, eorũ quæ humanis vsibus poterãt deseruire, vt illi quẽ tã magnifice condidit, munificentissime etiã in cunctis faceret esse prouisum: paritérq;, vt ex tot rerũ optimarũ diuersitatibus, ipsius infinitã sapiẽtiã amplius demiraremur, quã in vniformi opere nõ ita perfecte neq; ita plene potuissemus cõspicere. Itaq; propter istam terræ inæqualitatem, manifestũ est, terram secundũ eum statũ in quo nunc est, nõ esse omnino rotundã, si punctaliter loquamur. Verum tamen si crasso modo loqui volumus, clarum est, quòd montium ista eleuatio, & valliũ depressio nihil obstabit, quo minus rotũda terra dicatur. Nã eleuationes huiusmodi atq; depressiões cõparatione facta ad totã terrã, quasi nullius sunt ęstimatiõis, & insensibiles. Vnde si quis in aëre plurimum eleuatus esset, videretque terram ex alto, penitus rotundã eam iudicaret, nec impediret eius iudiciũ montium eleuatio, qui in comparatione ad totum terræ globum quasi nihil sunt. Nã terra secundũ totũ suum ambitum (autoritate Ambrosij, Macrobij, Theodosij, & Aristhenis Philosophorum) definitur cõtinere stadia ducẽta millia, & quinquaginta millia, & duo millia, hoc est milliariũ Romanorũ vnũ, & triginta millia, & quingenta: quanquã à præcedentibus differt. Ptolemæus, qui terræ ambitũ cõtinere dicit tantũ centũ millia, & octoginta millia stadiorũ. Vtraq; autẽ quãtitas secundũ superficiẽ sumpta, profecto magna est valde, vt merito mõtiũ quorumcũq; eleuatio quasi pro nihilo veniat cõputanda. In cõsummatione autẽ seculi, vbi desierit terra ministeriũ præbere mortalibus, verisimile est, eã ad perfectã æqualitatẽ redigẽdã, quando etiam (vt suprà diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vti fuerat ab initio.

Terræ magnitudo.

252000.

180000.

Vnde ordo in elementorum situ. CAP. VIII.

QVare autẽ ignis hunc locũ habeat: vt proximus sit cęlo lunari, & quamobrẽ secundũ post hunc locum habeat aër,

aër,deinde aqua,& cur infima sit terra, non difficulter rationem reddet,qui sapientiã primarij conditoris attenderit Nihil enim dubiũ est,quin præcipua sit causa,illius volũtas, qui ea sic cõdidit,& in suis qualitatibus secũdũ maiorem & minorẽ nobilitatẽ disposuit. Deus enim infinita sua sapiẽtia & bonitate, qua elementa formauit, suisque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque distinxit,cognouit pariter & quis locus vnicuique eorum secundum meritum perfectionis naturæ debeatur. Eiusdem siquidẽ est rebus iuxta perfectionis suæ meritum,& naturæ cõgruitatẽ locum date,cuius est res in essentia cõstituere,& suis perfectionibus absoluere,quemadmodum Imperator qui diuersos status nobilium instituit, simul etiam locum eisdem iuxta suam dignitatem designat. Possumus tamen ex elementorũ qualitatibus intelligere, & cognoscere,quòd cõuenienter & sapienter ita sint elementa disposita,quomodo disposita credũtur atq; videntur: quoniã decens est,vt elementum qđ cœlesti naturæ propinquius,& secundum naturæ nobilitatẽ vicinius est, locum quoq; propinquiorem accipiat:quemadmodum in aula regia,is qui dignitate regi proximus est,meretur quoq; proximiorẽ illi locũ accipere. Vnde cũ ignis,raritate,diaphaneitate,siue perspicuitate,subtilitate,celeritate(quæ etiã in cœlestibus reperiũtur) cætera omnia excellat: post hũc autem proximus sit aër, deinde aqua:merito quidẽ obtinebit ille locũ primũ, iste secundũ,hæc tertiũ. Terra verò vt penitus opaca, crassa, cõpacta,minimeq; trãsparens,grauissima,& immobilis,ac proinde à regione cœlesti quàm maxime distans,merito longissimo interuallo à cęlesti regione dirimitur. Verum hæc de elemẽtis & eorũ situ dicta sufficiãt Nũc ad cœlestẽ regionẽ cõtemplãdã elementari perambulata, alacri animo trãseamus.

Nota.

De differentia naturæ & regionis cœlestis ab elemẽtari. Cap. ix.

Primum quidem figuraliter describere non cõuenit,quomodo hæc ætherea siue cœlestis regio,à priori discrepet, & quamobrem non in vnam possint regionem compingi. Omnino enim magna quædã distinctio sit necesse est, inter has duas regiones,vt non in vnum valeãt computari, quãdo quidem elemẽta,tametsi ab inuicem admodum diuersa,imo prorsus contraria,in vnam tamen regionem deputantur. Attendenda est ergo cœlestis naturæ ab elementari multiplex differẽtia. Nã elemẽta qualitates habẽt adinuicẽ contrarias,

quarum

quarum ratione adinuicem cōtrariātur, & pugnant adinuicem, suntq; inuicem natæ sese corrumpere, & frequenter corrumpunt in suis partibus, vbi alterum alteri præualere contigerit. Vniuersa quoque mixta corpora ingrediuntur ad cōpositionem, ac suis his qualitatibus ad interitum cuncta quę ex ipsis cōponuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid sinūt esse perpetuum. Natura autem cœlestis ab huiusmodi qualitatibus prorsus immunis est, nullam habens qualitatem eiusmodi, secundum quā adinuicem cælestia possint agere, & pati, neque adinuicem pugnant, neque vllius augmentationis aut diminutionis sunt susceptiua, nec generationis, vel corruptionis, neque in se, neque in suis partibus. Ab omni siquidem motu quo aliquid abiicitur à re, item & ab omni motu ad formam substātialem, est absoluta, immunis, & libera substantia cœlorum. Habet autem cœlestis natura sensibilem qualitatem vnam longe nobilissimam, videlicet lucem, mediante qua agit in inferiora. Quæ cum nullam habeat qualitatem contrariam, nullius rei in ipsa actione suscipere potest detrimentum. Sed nec ipsa rem vllam ad corruptionem deducit, quoniam nullam in rebus habet qualitatem contrariam: quin potius his omnibus inferioribus esse, vitā, virtutē, & durationem instillat, quemadmodum manifesta nos docet experientia. Solis & cœlorum atque astrorum luce cuncta in terris produci, & meli⁹ habere, nullā verò ex ei⁹ actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem esse multò meliorem qualitatem, quàm sint illæ quas habet elementaris natura, nimirum vnius non absque alterius violenta corruptione generatiuæ. Neque cœlestis natura vllius mixti compositionem ingreditur, vt ex ipsius natura vllum mixtum participet, sed tantum suæ virtutis efficacia absens in mixtis operatur. Non enim potest cœlestis natura formam aliam suscipere: quemadmodum libro primo in tractatu de materia rerum naturalium latius declarauimus. Differunt insuper & in motu. Nam omnia elementa motu recto secundum naturam, nata sunt moueri, ignis videlicet & aër sursum, terra autem & aqua deorsum, & cito finitur eorum motus naturalis. Nam mox vbi locū naturalē attingūt, quiescūt. Cœlum autem motu recto moueri non potest, neq; sursum neque deorsum, neq; motu laterali dextrorsum, vel sinistrorsum, sed tātū motu circulari: quo etiam continuo & indeficienter mouetur, neque vnquam

Arist. 2. de cœlo.

Lux nobilis qualitas.

Cœlūquintam essentiā dixerunt.

vnquam à motu cessat, propter continuas rerũ generationes & corruptiones saluandas, mouebiturque, donec perstabit huius seculi status is qui nunc est, ad hominis ministerium. Propter hãc autem tantam tamque euidentissimam & maximam diuersitatem inter naturam elementarem & cœlestẽ, Philosophi cœlum nominãt quintam essentiam, hoc ipso significãtes, non de natura quatuor elementorum esse cœlum, sed substantia ab elementis omnibus differre, tametsi antiquorum quidam olim existimauerint cœlum esse de natura aëris, astra verò de natura ignis. Quorum errorem, naturales Philosophi, qui illos subsequuti sunt rationibus certiora edocti manifestissimè confutauerunt, vt nemo iam sit qui huiusmodi positioni præbeat assensum.

Vnde habeant cœlestia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur. Cap. x.

De causa verò efficiente motus cœlorum quæstio est, an ab aliquo principio intrinseco moueantur circulariter, quòd sit pars eorum, vt pote à forma sua substãtiali, an potius ab extrinseco aliquo mouente, quod sua virtute cœleste corpus contingens, ipsum secundum circulum voluat. Ad hanc quæstionem verisimilior respõsio est, motum circularem orbium cœlestium effectiuè causari ab intelligentiis, vel mentibus beatis, quas Philosophi dixerũt orbium motores, diuinos, òptima vita fruentes, nec tempore senectam aut aliam quamlibet inueterationẽ suscipientes. Hos autẽ angelos nos appellamus, quos si (Paulo docẽte) cognouimus administratorios spiritus esse, inque ministerium mitti filiorũ Dei generis humani, nihil profectò mirum videbitur, si & horum ministerio volui dicamus cœlestes orbes ad vtilitatem filiorum hominum. Quod si ita credimus habere (vt Aristoteles sensit, nec refutant ortodoxi) profectò multam gratiam & venerationem beatis illis mentibus debeamus, consequens est, quorum ministerio vitã hanc ducimus, & alimẽta capimus: & cuncta quæ secundum corpus sunt, abundanter possidemus. Maximè autem primæ illi beatissimæ menti, motoribus istis præsidẽti, vni primo, ac summo enti, Deo superbene dicto, gratias agamus necesse est: qui tam magnificos ministros nobis non secundũ animam tantum, verum etiam secũdum vilissimã nostri partẽ (id est secundũ corpus hoc corruptibile) assignauit. Aduertendum insuper est, quòd hi motus

Hebr. 1.

tus licet ab eiusmodi motoribus extrinsecis fiant, non tamen sunt cōtra naturam cœlorum, neq; ob mouens extrinsecum, dici possunt violenter moueri. Nulla enim in cœlestibus, esse potest violentia, sed suauissime ibi cuncta geri necesse est, vbi nulla potest esse corruptio, quoniam nullum violentum (vt Aristoteles autor est) potest esse perpetuum. Neque enim vllo modo forma cœlestis huic motui contranititur, sed suauissimè se subdit intelligentiarum mouentium actioni, neq; ad quietem conatur, donec omnipotentis Dei iussu post seculi consummationem, iubeatur stare tota cœlestis machina, posteaquam humanum genus super terram, vltra vitam non deget, neque itē aliquod aliorū mixtorum. Tunc enim superfluus foret motus cœlestium corporum, cum ad hoc potissimum moueātur, vt nobis suo motu ministrent, quemadmodum sanctus Dei Moyses, populum suū à cœlestium corporum cultura dehortans, ea asserit creata in ministerium omnibus gentibus quæ sub cœlo sunt. *Deut. 4.*

Cœlestia corpora an dici debeant animata. CAP. XI.

DVbitatum est autem ab antiquis de cœlestibus corporibus: vtrum animata sint, an inanimata. Fuerunt qui animata ea esse senserunt, putantes ipsorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas contrarium habet, esse videlicet corpora inanimata, neque vegetatiuam, neq; sensitiuā, neque rationalem virtutē habentia. Nam & si moueantur ab agentibus intellectualibus, & liberis, id est, ab intelligentiis motricibus, non tamen hinc consequitur quòd corpora sint animata. Siquidē motrices illæ intelligentiæ non sic coniunguntur cœlestibus orbibus, quomodo anima cōiungitur corpori, per formalem vnionem & substantialē informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam componere. Est enim hæc inter animam rationalem, & intelligentiā siue angelicā naturam differentia, quòd anima corpori est vnibilis, & cū eo rē vnam nata componere: quāuis etiā separatim possit subsistere: natura autem angelica, nequaquam materiæ aut corpori est vnibilis, sed solum per se nata est subsistere. Coniungitur autem intelligētia motrix orbi moto, ipsúmque tangit secundum virtutem tantum, vt propter hoc nequaquā dici debeant cœlestia corpora animata, nihilo certe magis quàm nauis dici possit animata, eò quòd in se habeat rectorem nautam *Differūt angelus, & anima hominis.*

De diuisione regionis cœlestis secundum suos orbes. Cap. XII.

SVpereſt nunc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuerſas ab inuicem ſecta eſt, ita & hæc cœleſtis ſit in plura corpora diuidenda, an fortè non plura corpora, ſed vnicum debeat corpus cenſeri. Et primum quidem illud experientia certiſſima monſtrat, ſatiſque quantum ad hanc partē inter philoſophos naturales & diuinos Theologos cōuenit, debere fieri deciſionē cœleſtis regionis in plures orbes. Verū, in numero nō omnes cōueniunt. Fuerūt enim naturales philoſophi priores, qui tantū octo ſphæras putabāt cœleſtē machinā cōtinere, ſeptem videlicet orbes planetarū & ſphæram ſtellarū fixarū: atque hi ſphærā octauam putabāt eſſe primum mobile, id eſt, primum orbem mobilem. Verum qui poſt hos tempore ſubſequuti ſunt, experientia ſimul & ratione conuicti, cœlū vnum compulſi ſunt ſuperaddere: eo quòd ſphæram octauam duobus motibus comperiſſent moueri, ex motu ſtellarū fixarū quæ ſunt in ea. Præter enim motū ab oriente in occidentem (de quo poſt dicetur) ex ſtellis fixis experientia certa edocti, concluſerunt ipſum etiam ab occidente ad orientem tēdere, motu alio Ex quo firma ratione recte concluſerunt non poſſe hoc eſſe mobile primum, quod per ſe duobus motibus deprehenderetur moueri, ſed debere alterum eſſe prius, à quo motum vnum per communicationē acciperet, vt eſſet alter ſibi proprius. Itaque hi nonam ſphæram adiicientes, in nouem orbes diuiſerunt cœleſtem regionem, ipſamq; ſphæram nonam, primum mobile eſſe dixerūt, octauā vero, ſecundum. Huius ſententiæ fuerunt aſtronomi celebres, Ptolemæus, Thebitius & Alphraganus. Poſt hos verò perſeuerante in fortunatis ingeniis ſtudio inquiſitionis, & ad priorum experientiam poſterorum accedente induſtria ſimul atque diligentia, compertum eſt experientia pariter, & ratione vltra nonam ſphæram præter prædictas nouem, aliā eſſe ponendam. Conſiderauerunt enim in firmamento motum alium (quem trepidationis nominant vel acceſſus & receſſus) præter duos prædictos. Vnde cum nec duos motus diuerſos à ſeipſo habere poſſet, neque ſimul duos ab alio ſuperiori (alioqui & ille haberet duos ſibi proprios, quod primo mobili nequaquā conuenit, cùm vnico debeat ſimpliciſſimo motu moueri) ratiocinatione collegerūt debere ſupra firmamentum duas eſſe alias mobiles ſphæras, à quibus per participa

Prima opinio de numero cœlorum.

Secunda opinio.

Nonum cœlū ratione inuentum.

Tertia, & probabilior opinio.

Motus trepidationis.

cipa

cipationem vi raptus duos motus acciperet, tertium verò haberet sibi proprium. Itaque hi decimam sphæram vocant primum mobile, nonam autem vocant mobile secundum. Huius sententiæ complures fuerunt ex recentioribus & insignibus astronomis, Alphonsus rex Hispaniæ, Ioãnes Lignerius, Georgius Purbachius, Ioannes regij mõtis, & alij plures prędictorum sententiam insequentes & approbantes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere, audiuimus. Superest verò, vt quod potissimum est, & fides docuit, non taceamus.

De cælo empyreo, & de cælo crystallino siue aqueo, ac primo mobili. CAP. XIII.

PRæter autem prędictas sphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent, aliud superius esse omnis motus localis expers, perpetuo quiescẽs ab omni motu locali, quod ab initio creatũ est plenũ inæstimabilibus millibus intelligentiarum & spirituũ beatorũ, qui simul cum illo & in illo creati sunt tanquam in loco sibi deputato, quẽadmodum mixta corpora suis quęq; locis in his inferioribus solent generari, vti in aquis pisces, in aëre aues, super terram animalia cætera & plantæ, intra terrã mineralia, & huiusmodi. Hoc, cœlũ mole immensum, & inæstimabili luce, ac supra humanam mentẽ diuina claritate fulgidum (ꝓpter quod & empyreum nominatur, id est igneum, nõ quidẽ à proprietate & natura ignis, sed à splendore nimio & gloriosissimo fulgore) sedes est destinata ante constitutionem mũdi, & velut aula regalis solij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi sunt in conspectu Dei & agni. Cuius lucem licet sic clarissimam & limpidissimã; nequeunt corporales nostri oculi conspicere, quemadmodum nõ est potens noctua cernere lumen solis. Neq; lumen vllũ extra se beatissima & iucundissima lux ista diffundit. Non enim sunt alij cœlorum orbes, tã præclarissimæ lucis & diuini fulgoris capaces, multominus elementa aut cætera corporalia. Attamen de actione huius cœli dubitant nonnulli, quibusdam dicentibus, quòd nullam omnino habeat actionẽ in inferiores sphæras, aut alia subiecta, nec esse propter rerũ naturalium dispositionẽ aut gubernationem conditũ, sed tantum in gaudiũ & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tã gloriosissima Dei mansio creaturis adhuc corruptibilibus deseruiat: nec putant ipsam

Cœlũ empyreum.

m pertine

pertinere ad ordinem mundi corporalis. Alij veró partem affirmatiuã præeligunt, dicentes ipsum sua solidissima quiete, & quietissima virtute, stabilitatem, permanentiam & fixionẽ rebus inferioribus infundere Res enim inferiores, propter aliorum cœlorum citissimos motus (vt ipsi aiunt) cõtinuo defluerent, nisi huius primi cœli quiete, aliquo modo in suo esse seruarẽtur stabiles Nos verò quia certum nihil de hoc habere possimus, eo quod fide certum est, contenti, de præparato nobis tam amplissimo, tam supremo, tamq; iucundissimo habitaculo inæstimabili gaudio gestientes, totis potius affectibus ad illud suspirare, ad illud tendere studeamus, quàm multis inutilibus disceptationibus aut cogitationibus inanibus de eo multa differamus. Pluris enim esse debet nobis Christianis hominibus huius vnius cœli ex fide simplex notitia, quàm cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis sunt astrorum ac motuum exactissima comprehensio. Ad huius cœli nimis desiderabilem ornatum atque pulchritudinem sępe nos conuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionibus suspirare, & quasi violenter nostræ mentis oculos infirmos atque tenebrosos conuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues nostri, pariter & eorum spiritus, qui in Domino hinc discedẽtes, ptiores illuc sunt ingressi. Nos quoq; iuxta manum Dei super nos bonam eodẽ peruenire post paululum cõfidimus, Ipsius gratia adiuti, qui nobis antequam nati essemus tam gloriosum ab initio præparauit æternæ mansionis habitaculum.

Sunt igitur cœli vndecim hoc ordine siti, cœlum empyreum, primum mobile, cœlum crystallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, & Lunæ.

Post hoc igitur primum & nobilissimum corpus sequitur decimum cœlũ, primum mobile: quod motu supià quàm cogitari potest velocissimo, lege perpetua, quotidie ab oriente in occidentem per meridiem, viginti quatuor horarũ tẽpore decurrẽs, velocissimo hoc raptu suo omnes inferiores cœlos secum rapit, eodémque temporis spatio perfectã circulationem cõplere facit. Nec præter hunc motũ alium aliquem habet. Sub hoc cœlo est nonum, quod nunc aqueũ, nũc crystallinum à sanctis & diuinis Theologis nominatur: non quidẽ à proprie-

Cælum nonum.

proprietate vel natura aquæ,quasi illic verę aquæ sint elemẽtates,sed ab omnimoda diaphaneitate siue perspicuitate,eò quòd nullā omnino habeat stellam.Forsitan & ob hoc quòd sit in modum aquæ, siue crystalli effectu frigidissimũ , & frigiditatis maxime effectiuum. quæ est aquæ qualitas prædominans.In cuius confirmationem facit,quòd quidā supra firmamentũ veras aquas ponendas senserunt,ad motus & caloris illius temperamentũ atque refrigerationē : ne videlicet ex nimia talis motus velocitate,ignis generarent, qui omni hęc inferiora consumeret. Quæ sententia licet non admodum probabilis videatur , in hoc tamẽ nobiscũ facit quòd aquas istas(qualescunq; tandem sint) ad cōtẽperationẽ nimij caloris supra firmamentũ positas dicit.Quod & nos secundum verisimilitudinem asserimus : non sic quidē vt à cœlis prohibeatur calor, quasi cœlestibus corporibus sit exustionis periculum (quæ incorruptibilia sunt & caliditatis non susceptiua,etiā si mille admouerentur ignes)sed propter nimiũ calorem cęterorũ astrorũ,atque etiam eius qui ex nimia velocitate motus oriri posset in regione elementari,in his inferioribus contẽperandum. Aiunt enim quidam huius cœli tantam esse frigiditatem, vt his inferioribus prorsus esset intolerabilis,si nō solis & aliorũ astrorum calore tẽperaretur. Hæ sunt aquæ, de quibus in scriprura sacra frequens est mẽtio, nominatim in principio Geneseos,dicẽte Domino, Fiat firmamẽtum in medio aquarũ, & diuidat aquas ab aquis , & subditur, Factum est firmamentum in medio aquarum,& diuisit aquas quæ erant supra firmamentũ ab aquis quæ erāt sub firmamẽto. *Gen. 1.* Item in libro Psalmorum, Laudate eum cœli cœlorum,& aquæ quæ super cælos sunt laudẽt nomen Domini. *Ps. 148.* Et in libro Danielis,ad laudem Dei omnẽ creaturā exhortantes pueri Hebræi canunt,dicentes,Benedicite aquæ oẽs quæ super cælos sunt Domino. *Dan. 3.* Hæc autem sphæra cœli crystallini siue aquei,secundum opinionem Ptolemęi atque Alphragani ponentium vnam tārum sphæram naturalem supra firmamentum, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit,eam esse secundum mobile

De firmamento & orbibus planetarum. Cap. XIIII.

HVic autem cælo aqueo , contiguum est cœlum ordine octauũ: quod à stellis miræ magnitudinis & multitudinis stellarũ appropriato nomine dicitur : in scriptura autem

firmamentum vocatur, vel propterea quòd verbo domini in diuisionem positum sit aquarũ superiorum ab aquis inferioribus. Vel quia in eo innumerabilis est stellarũ multitudo firmata. Sunt enim in hac sphæra omnes stellæ fixæ, de quibus dicemus posterius. Hanc verò sphæram octauam sequuntur. Septẽ sphæræ septẽ planetarũ, hoc ordine: sphęra Saturni, sphæra Iouis, sphæra Martis, sphæra Solis, sphæra Veneris, sphæra Mercurij, Vltima Lunæ.

Orbes septem planetarum.

Istarum autem sphęrarum, superior quęlibet ambit & orbiculariter circũdat inferiorem: suntq; aliæ aliis maiores secundum quod plus vel minus accedunt firmamẽto, vel ab eo recedunt. Vnde sphæra lunæ omniũ infima, omnibus etiã minor est: contrà, sphæra Saturni, omnium est maxima, vtpote firmamento proxima & contigua. Qua in re considerati facile potest inæstimabilis mũdialis machinæ magnitudo. Nã quemadmodũ diximus in elemẽtari regione superiorẽ sphæram excedere inferiorem proportione decupla, ita etiam in hac regione, continuato semper augmento, superior longe quantitate superexcedit inferiorem proximam, vnde necesse est multo maximam & immensissimam esse molem illã vltimam empyrei cœli, & magnitudine incõprehensibilem. Insuper velocissimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum spatio tantum percurrit, imo peruolat, imo plusquam peruolat circulũ, merito debet considerantibus nobis eius magnitudinem stupori esse, & miraculum multo maximum. Sciendum autem est, firmamenti nomine interdum signari totam aggregationem octo sphærarum, septem videlicet planetarum & stellarum fixarũ. Debere tamen poni hanc sphęrarum diuisionem, & non posse in vnum corpus censeri manifestissimis experientiis & rationibus certissimis ab Astronomis probatur.

De duplici motu orbium cœlestium, qui sunt post primum mobile. CAP. XV.

OMnes cœlestes sphæræ quæ primum mobile sequuntur, duplici motu mouẽtur. Priore quidem alieno, id est, ex raptu primi mobilis, quod (vt suprà diximus) velocissimo suo motu in viginti quatuor horarũ spatio sese citissime circumuoluens, & totũ suum cursum complẽs, omnes orbes intra se cõtentos secũ circumuoluit, vt in eodẽ spatio temporis

totum suum cursum infallibili lege perficiant, id quod in sole manifestissima experientia ad oculum cōspicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die distinguit. Singulæ enim eius reuolutiones secundum motum istum primi mobilis factæ, singulos nobis dies efficiunt. Et quidem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quod supra nostrum hemisphærium, quàm illud quod supra alterum oppositum voluitur, dies naturalis dicitur, constatque viginti quatuor horis. Verum si accipiamus tempus tātū illud quod supra nostrum hemisphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis sunt longitudinis. Nam hyeme breuiores sunt dies, & æstate longiores, iuxta quod supra nostrum hesmiphærium sol magis eleuatur. Fit autem motus iste primi mobilis super duobus polis mundi directè sibi in cœlo oppositis, quorū alter arcticus nominatur, semper nobis apparens: alter antarcticus, nunquā, sed nostris antipodibus perpetuo est præsens, quibus ecōtratio noster polus arcticus semper abest. A polo enim arctico qui in summo cœli ponitur, vsq; ad polū antarcticū qui directe ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quam axem mundi appellāt, eò quòd circa ipsum fiat motus iste primi mobilis, & cum eo omnium sphærarum cœlestiū, quemadmodum rota voluitur circa axem. Fit autē motus iste ab oriente, per meridiē, in occidentem, atq; ita deinde per septentrionem redit ad orientem. Præter hunc verò motū primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi proprium habent, quo mouentur contranitendo ab occidente, per meridiem, in orientem: atque hinc redeunt per septentrionem, in orientem. Hic autem motus non circa eundem axem mundi fit, nec super iisdem polis, sed super duobus polis aliis, distantibus à prædictis per viginti tres gradus & triginta tria minuta, aut secundum alios vnum & quinquaginta. A quorum polorum vno ad alterum, intelligitur transire per mediū mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Quid dies naturalis.

Quid artificialis dies.

Duo poli mundi.

Quid axis mundi.

Motus raptus motus aduersus.

Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppositi, & motus raptus. CAP. XVI.

POsset autem ex iam dictis secū aliquis hæsitare, quo nam pacto possint esse motus oppositi in cœlestibus, cum motui circulari (vt ait Aristoteles) nullus sit motus contrarius.

Rursum quomodo fieri possit, vt rapiat primū mobile alias sphæras, cū in cælestibus nulla possit esse violentia. Vt enim non est ibi contrarietas, ita nec violentia admitti potest. Ad hanc autem obiectionem remouendā, necesse est sane intelligere quæ prius dicta sunt. Non enim motus isti proprie oppositi sunt ad inuicem quasi contrarij (Contraria enim in eodem simul esse nō possunt) sed quia diuerso modo fiunt, vnus videlicet ab oriente in occidētem, alius ab occidēte in oriētem, quamuis non per eundem circulum, aliquo modo videntur oppositi. Insuper quod de raptu dicitur, debet absque violentia intelligi: quēadmodum cum inferiores sphæras dicimus contraniti, absq; resistentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœlestibus est cōtrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium resistentia Non enim aliud sibi vult, quòd dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd simul ad motum primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vasis in quo continetur: vt sic ratione cotinentiæ inferiores simul cum superiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorū dicitur, nihil aliud sibi vult, quàm eas diuerso motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppositam.

Quando tēpore vnusquisque cœlestium orbiū suum propriū motum compleat, & obiter de anno bissextili. CAP. XVII.

OMnes igitur sphæræ cœlestes huic motui primi mobilis (vt iam dictum est) contranituntur, secundum circulū obliquum (qui & zodiacus dicitur) cursum suum peragētes. Verum illud notandum est, quòd quanto propinquiores sunt primo mobili secundum situ, tanto suum motum proprium tardius perficiunt: quāto autem distantiores, tanto citius suos cursus absoluunt. Vnde cœlum crystallinū omnium tardissime moueri necesse est contrà verò lunæ orbis circūgyratur omniū velocissime. Quod vt fiat euidentius, volumus, iuxta Astronomorum traditionem, singularū sphærarum motibus suum tempus subiicere. Dicunt autem nonam sphæram cursum suum proprium perficere in quadraginta nouē milibus annorum, & in ducētis annis gradū vnum zodiaci cum dimidio percurrere. Atque hāc sphæram dicunt hoc suo motu rapere secum octauam sphærā, & omnes auges planetarū præterquàm lunæ, de quibus tamen nihil nunc particularius dicemus. Octaua autē sphæra proprio suo motu (scilicet trepidationis

Cælū crystallinū. 49000.

tionis, vel acceſſus & receſſus) in ſeptem milibus annorum circulum paruulum deſcribit, pertranſitq́; gradũ vnũ zodiaci: quandóque quidem in centũ annis, quandoq́; in ſexaginta, quandoq́; verò in alio interuallo. Saturni ſphæra, reuolutionem integram annorum ferè triginta ſpatio perficit: Iouis, in duodecim: Martis, ferè in duobus. Sol reuolutionẽ integram facit in trecẽtis ſexaginta quinque diebus, & ferè ſex horis. Venus & Mercurius, fere ſimiliter. Nouiſſima autẽ Luna, in viginti ſeptem diebus & octo horis ſuum circulum cõplet. Vbi illud obiter ſeſe offert declarandum, quid ſit quòd quartus quilibet annus vno die abũdat, vt videlicet quartus quiſque annus iuxta noſtram computationem habeat dies trecentos, ſexaginta ſex, qui & biſſextilis nũcupatur. Cum enim ſex horæ quater ſumptæ diem faciãt naturalem, hoc eſt, viginti quatuor horarum, idcirco quolibet quadriennio ad dies conſuetos 365. (quibus conſtat annus communis) adiicitur prædictæ computationi dies vnus, vt ſeruetur temporum ordo, & feſtiuitatũ vniformitas. Qui annus vno die (ſecundum huiuſmodi computationem ex triũ pręcedentium ſenariis & ſuo reſiduo ſex horarum conflato) abũndans biſſextilis nuncupatur: eò quòd contineat 366. dies, vbi bis ſenarius ponitur, à quo numero ſenario bis ita replicato, biſſextilem eum appellauerunt.

De natura & conditionibus aſtrorum. CAP. XVIII.

DE natura autem aſtrorum, dubitatum fuit ab antiquis, fueruntq́; ſuper hac re diuerſæ diuerſorum ſententiæ. Quidam enim antiquorum dixerunt, ea eſſe corpora animata propter alimentum ſuo motu terram perambulãtia, vt ſcilicet humidũ aqueum ad ſe velut in potum, & ſiccum terreſtre in cibum attraherẽt, quẽadmodum videmus progreſſiuo motu animalia quæ apud nos ſunt moueri ad quærendũ alimenta, cibum atque potum. Sed hoc figmentum planè poëticum eſt, neque quicquam habet veriſimilitudinis. Alij verò, de quorum numero fuit Empedocles, aſtra dixerunt eſſe de natura ignis, orbes autem cœlorum de natura aquæ. Sed neq́; hic veritatem aſſequutus eſt, vt ex præcedentibus manifeſte patet. Qui autem veritatem tenent, aſſerunt aſtra eſſe eiuſdem naturæ & ſpeciei cum ſuis orbibus, in quibus mouentur, neque à reliquis partibus ſuorum orbium eſſentialiter differre, ſed tantum ſecundum accidentia.

Arist. 1. Meteo. Est enim astrum (vt ait Aristoteles) densior pars sui orbis.

Sicut enim in ligno cõtingit aliquã partem esse admodũ densam & cõpactam præ reliquis partibus, quã nodũ vocamus, est tamen eiusdẽ naturæ cũ aliis: sic & in orbibus cœlestibus astra partes sunt densiores atque cõpactiores reliquis, eiusdẽ autem sunt naturæ & speciei. Sunt enim cœli corpora homogenia, quorũ singulæ partes & cũ toto & cum se inuicem eiusdem sunt naturę, licet secũdũ accidentia possint differre. Ex hac verò densitate cõsequitur & alia differentia accidentalis, qua differunt astra à partibus reliquis suorum orbium. Nam ex hac sua densitate, cõpactione, &, vt ita dicam, opacitate habent, vt possint radios solares ad se emissos reflectere, sicq; effusum ad se solare lumen refundere: quod aliæ partes, vt pote rariores & nimiũ perspicuæ non possunt, quoniam ob raritatem penetrãtur à lumine, nec est refusio accepti luminis. Idcirco enim ipsi cœli quãtum ad omnes partes, in se quidem luminosi sunt: lumine eorum substantiam penetrante, non sunt tamen nisi ratione astrorum lucidi, sic vt lumẽ possint de sese refundere. Alioqui neque nox neque tenebræ haberent locum, tanto corpore lumen suum perpetuò spargente. Æque enim per diem atque per noctem Sol orbes cœlestes illuminat, neque potest interpositio terræ (quæ non nisi punctulus est cœlo comparata) eorum illuminationem impedire. Ex quibus patet, quòd nomen astri siue stellæ duo includit, nempe partem cœli densiorem, & lucem solarem ab ea repercussam.

Differentia inter planetas, & stellas fixas. CAP. XIX.

INter has autem stellas, quædam dicuntur fixæ, quędã erraticæ, quas Græco vocabulo planetas vocant: Siquidẽ planì Græcis sonat errorẽ. Vnde planetes, quod significat vagum siue erroneũ. Fixæ dicuntur omnes quæ sunt in octaua sphæra, id est, in firmamento. Idq; ob hoc, quòd semper videantur ad inuicem seruare eundẽ situm, & æquali distantia ab inuicẽ distare. Et hę in numero sunt indeterminato, qui soli est Deo

Ps. 146. creatori cognitus, iuxta illud Psalmistæ, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat.

Planetæ autẽ siue erraticæ stellæ tantùm septem sunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, quòd non semper eundem ad inuicem conspiciantur habere situm, neque æquali distantia ab

inuicem distare: sed nunc quidem ad inuicem appropinquãt, nunc verò ab inuicem elongantur: nunc hęc illam antecedit, nunc subsequitur: nunc in eleuatione est ad illã, nunc in depressione, secũdum quod suorum orbium varia celeritate vel tardirate variè feruntur. Dignoscũtur autẽ stellæ fixæ à planetis ex scintillatione. Omnes enim stellæ fixę scintillare nobis videntur, quod alij quidem propter longinquam nimis distãtiam, & visus nostri debilitatem euenire putauerunt, alij propter motum cœli continuò angulos irradiationis variantem: sed verior ratio ex perspectiua petenda foret. Soli autẽ planetę non scintillant, nisi fortè Saturnus interdum, quem dicũt flãte Borea nonnihil scintillare. Illud autem certum est, scintillationem talem nihil esse in ipso astro scintillante, sed tãtùm secundum prospectum & apparentiam euenire. *Soli planeta non scintillãt.*

De ordine septem planetarum ad inuicem. CAP. XX.

SEptem autem planeratum hic est ordo. Luna infima, deinde Mercurius, succedit Venus, proximus Sol, supra hunc Mars, proximus Iupiter, supremus omnium Saturnus. Hunc autem planetarum ordinem sic probant, quoniam astrum illud per cuius interiectionem cõtingit alterum occultari, necesse est esse inferius eò quod occultatur. Vnde cum per obiectionem siue interpositionem Lunæ experienta nobis apertissimè mõstret Mercurium abscõdi, cum inter nostrum aspectũ & astrũ ipsum media sese obiecerit, cõsequitur necessario Lunam esse Mercurio inferiorẽ. Ita & de omnibus aliis planetis, quanũ ad Lunã demõstrari potest. Nam planetas omnes abscõdit & occultat, propter quod omniũ infima cõprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quòd Venere sit inferior: & de Marte, quòd subsit Ioui: de Ioue quoque, quòd superiorem habeat Saturnum: Item quòd omnes stellæ fixæ omnibus his planetis sunt superiores, quia à quolibet planetarum possunt abscõdi, ipsæ verò nullum planetarum occultare possunt. De Sole tamen talis experientia nulla est, quòd abscõdatur, nisi à Luna: propter quam rationem quidam existimauerunt Solem esse proximum Lunæ in secundo orbe cœlesti. Quod tamen rationibus aliis manifestè probatur non habere veritatem, sed Solem esse in loco quarto. *Ordo planetarum probatur.*

De planetarum distinctione. CAP. XXI.

AD cognoscendum autem hos planetas, quidam diuersorũ colorũ similitudinem illis tribuunt: quãquam iuxta

veritatem colores non habeant, sed tantum iuxta lucis variæ sese monstrantis similitudinem, varias colorum apparentias participant. Vnde Saturnũ dicũt esse coloris plũbei, Iouẽ stãnei, Martẽ chalibei, Solẽ aurei, Venerẽ electri, Mercurium argẽti viui, Lunã verò argẽtei, atq; horũ singuli productiui dicũtur, quorũ colorẽ referunt. Assignãt quoq; varias hoiũ planetarum virtutes & differentias. Saturnus enim frigidus est & siccus, planeta masculinus, malus siue maleuolus atq; nociuus. Quod sicut & in aliis sequentibus, secũdũ effectũ debet intelligi. Ipso dominãte si fœtus nascitur, aut moritur: aut debilitatus misere viuit. Propter quod, pueros dicunt octauo mense de matris vtero prodeuntes, vel non superuiuere, vel secundum corpus miseros viuere, cum tamen septimo mense & nono, si prodeant, feliciter viuãt. Dicũt enim Saturnum in mẽse octauo dominari fœtui, qui mortis est autor. Iouẽ verò in mense nono, qui est principiũ & largitor vitæ. Ob hãc verò pessimã nocẽdi & mortificandi conditionẽ, depingi solet. Saturnus falcem manutenens, quasi viuentia, quantum in se est, demetẽs qualitate noxia, id est, mortificans. Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & cõditiones malas temperat. Est enim ipse in qualitatibus optime tẽperatus, calidus scilicet & humidus, id est caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipsum cõplexionis aëreæ siue sanguineæ in hominibus esse effectiuum. Est enim sanguis calidus & humidus. Vnde propter suã naturalẽ bonitatẽ, principium vitę meretur vocari. Quã ob causam depingitur sceptrum manu tenens, quasi vitæ imperator atque largitor. Quanquã autẽ ex se clarus est, & in modum lactis candidus: attamen cũ ascenderit in circulũ gelidi illius & sicci Saturni, pallorem quendã cõtrahit, quo modo nonnunquam etiã insigniter bonus aliquã suæ virtutis maculã cernitur ex mali hominis commercio contrahere. Ipsum tamen suæ claritatis faciens participẽ, ex sese omnino pallidum, vtrumq; facit clarum: vt quemadmodum effectus malitiam sua bonitate temperat, ita & coloris obscuritatem sua claritate lætificet, quomodo etiam pessimos videmus interdum ex bonorum consortio, vt minimũ speciem aliquam virtutis induere, vt sic manifesta sit in naturalibus similitudo, cum iis quæ cernuntur in moralibus.

Saturni qualitas. *Iupiter.*

Martis qualitas. Mars calidus est & siccus, & idcirco noxius: nõ æquè tamẽ atque Saturnus, qui neutram habet qualitatem vitæ conducentem,

cētē,& frigidus existens, & siccus. Hic vero Mars licet siccitatem habeat vitæ inimicā, habet tamen caliditatē nō inutilem, operaturque complexionē colericam, id est calidam & siccam, vt Saturnus melencholiam, id est siccam & frigidam.

Iupiter vero inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas, caliditatē & humiditatē temperatas, possidet. Attēde autem, obsecro te lector, mirā Dei in operibus cunctis sapientiam. Vides primum quemadmodum omnium planetarū maxime noxius & inimicus vitæ summus vel primus, longissime sit à viuentium regione ablegatus: & à terris (vbi viuentium locus est) elongatissimus. Quomodo enim viuentia (si terræ proximus esset ille aduersissimus eorum hostis) aduersus tantæ crudelitatis impetum sese tuerentur? quomodo nō ante debitam periodū cōpellerentur acutissima illius falce ante tēpus occumbere? Nūc vero Dei prouidissima sapientia longe proscriptus est, vt nō quantum ipsius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere possit. Martem verò, quanquam noxiū, tamen minus noxium, propius ad terras eadē prouidissima sapientia, & sapientissima prouidentia permisit accedere. In horum autem duorum medio Iouē quomodo sapientissime collocauit? videlicet totū bonū inter malos duos, vt vtriusque sua bonitate vinceret malitiam. Vide quomodo omnia numero, pondere, & mensura Deus sapiētissimus prouidissima consideratione disposuit. Quòd ergo Saturnus primum & summū locū obtinet, non ex naturæ præstātis bonitate, neq; cōditionis dignitate procedit, sed tanquā hostis longe proscriptus ob malitiā potius arcetur à viuentibus, estq; loco nouissimo cōstitutus. *Attende mirū in planetis ordinem.*

Rursum considera, quòd eum qui magis noxius est, nempe Saturnum à superiori parte Iupiter habet: eum verò qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne transeat, subiecti inferioris obstaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris possit virtus desuper emissa virtute contineri. Nam loco superior planeta, non potest suum influxum in terras mittere, nisi transeat per orbem intermedij.

De Venere. Mercurio, & Luna CAP. XXII.

VEnus est planeta fœmineus, Martis malitiam & ignitum feruorē sua fœminea qualitate temperans, quomodo virilis ira muliebri solet benignitate placari. Semper comitatur Solē: sed cū præcedit, dicitur lucifer: quādo verò sequitur,

hesperus

hesperus siue vesper appellatur. Estq; nuncius solis vel aduenientis, dum lucifer est: vel abeuntis, dum hesperus. Vnde illud apud Vergiliũ, Ite domũ saturæ venit hesperus, ite capellæ. Habet quasi colorem cadentem & refulgentem electro similẽ, estq; lux eius pręluce omniũ astrorum limpidissima atque gratissima, & oculorum aspectui placidissima. Vnde factum est vt primus ille angelorũ (qui cæteris omnibus sublimitate & gloria conditionis præeminebat) Lucifer vocaretur, eò quod fulgore, atque claritate cæteros spiritus præcelleret, quomodo lucifer suæ lucis refulgentia & lipiditate, cætera antecellit sydera. Vnde apud Esaiam sub figura Regis Babylonis de illo dicitur, Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris? Et Beatus Petrus Euãgelicã doctrinã omnibus aliis doctrinis præeminentẽ, appellat luciferum, dicens de sermone prophetico, Cui benefacitis attẽdentes, tãquã lucernæ lucẽti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Post Venerem est Mercurius, per se quidem nec bonus neç malus, sed per suam naturam inclinatur ad planetam cui cõiungitur. Nõ enim aliorum malitiam temperat: sed est cum bonis bonus, & cũ malis malus. Raro à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cũ Sole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus distans. Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id est, boni sensus effectorem: vt quibus hic dominetur, facũdi sint sermone & bonis sensibus, ac bene ingeniati. Et quidem, si cum Saturno aut Marte iũctus fuerit, facundiam prauam, & astutiã malam, ad nocendum, ad concitandum rixas, discordias, tumultus, schismata, hæreses, dicunt significare. Eiusmodi homines præ omnibus seculis prioribus, nostra hęc ætas plurimos habet, quibus cum summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamen hisce doribus aliud agunt quàm vt nihil relinquant integrum, sed vniuersa perturbent, erroribusque adimpleant orbem. Si verò Ioui iungatur, bonam facundiam & ingenium salutare significare dicunt, ad veritatis defensionem & virtutis promotionem accommoda. Cuiusmodi ingenia hac nostra tempestate nimiũ rara merito deploramus. Infima omnium Luna, frigida & humida est, operaturq; cõplexionem flegmaticã id est, humidã & frigidã Super aquas & oĩa humida dominium habet, Vnde secũdũ variũ accessum, & recessum, causat fluxũ, &

Virgilius *Esai. 14.* *2. Pet. 2.* *Mercurius.* *Luna.*

& refluxum maris, itemque aquatum augmentationem vel diminutionem, quemadmodum libro priore dictum fuit. Experientia quoque mõstrat, in plenilunio crescere medullas, & cerebrum ac huiusmodi humida, quemadmodum in nouilunio ista decrescũt & diminuuntur. Illuminatur diuersimode, & nunc plena, nunc partim obscura, nunc crescens, nunc decrescens apparet nostro aspectui, ac iuxta diuersitates istas diuersimode corpora hominum & inferiora cuncta disponit. Eius lumen terris singulariter deseruit tam in illuminando quàm in agendo, eò quòd terris sit proxima: neq; vllius aliorum syderum tam efficax & manifesta est in his inferioribus operatio; id quod in ægrotantibus manifestissime cernimus. Minimo spatio suam circulationem absoluit, suo motu mensium distinctionem facit. Et cum quãtitate sit minor cæteris planetis, maior tamẽ ob vicinitatẽ apparet hominibus. In scripturis nonnunquàm bonã habet signignificationẽ, veluti in Canticis Canticorum: Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, &c. Et in Psalmis: Thronus eius sicut sol in cõspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum. In malum vero Sapiens ab ea trahit cõparationem, cum ait, Stultum vt lunã mutari. Et in Apocalypsi, Mulier illa gloriosa sole amicta lunã visa est habere sub pedibus. Per quod significari dicunt sacri Theologi, omnẽ mutabilitatem seculi huius & transeuntiũ in eo. Secundũ lucis eius pleniorẽ ad terras infusionem, bonã habet cõparationẽ, secundum instabilitatem autem & variationẽ, accipit malam. *Cant. 6.* *Psal. 88.* *Eccl. 27.* *Apo. 12.*

De solis nimia præcellẽtia super cæteros planetas. CAP. XXIII.

INter hos verò sex iã dictos planetas mediũ locũ Sol obtinet, qui solus per sese lucidus cũ à nullo lucẽ accipiat, ipse astris omnibus lumẽ præbet. Oẽs enim stellas, & erraticas in suis orbibus, & fixas in firmamẽto, sua luce illuminat, singulisque lumẽ illud in quo cernũtur donat, hoc ipso patenter in se Dei patris luminũ gerẽs similitudinẽ. Ipse enim admirãdi fulgoris atq; efficacissimæ virtutis de sua natura existẽs, solus de se lucẽ habens, sui luminis atque ardoris vim, sparsis flagrãtibus radiis circũquaq; diffundit, cœlestia & terrestria cuncta illuminãs, atq; efficacissime in eis operãs. Oĩa siquidẽ astra (vt autor est Aristoteles, & veritas confirmat) à sole suũ lumen accipiunt, & per lumen quod à sole accipiũt, suos operantur effectus. Visum est tamen quibusdam præter hoc solis lumen, *Solis præcellentia.* *Omnium stellarum lumen à sole esse.*

lumen, debere ea habere lucē aliquā propriā, quæ causa esset vt lumen à Sole procedens, in hoc quàm in illo planeta, aliter operaretur. Non est tamen id necessariū, ob hoc scilicet propriā lucē aliquā ponere. Sufficit enim ad hanc diuersitatē operationis, ipsa subiecti varia dispositio. Vnde lux Solis (iuxta doctrinā Astronomorū) in Saturno infrigidat, Marte calefacit, & ita in cæteris: quēadmodū iuxta diuersam naturā astrorum idē Solis lumen diuersas colorū apparentias facit, vt suprà declarauimus. Omnino itaq; probabilior videtur illorum sententia, qui vnicum ponunt luminis fontē, à quo lux omnis deriuetur, ipsum videlicet Solē, qui in planetarum medio ordinatissime consistit, tanquā rex in medio regni sui, in medio gradiens suorū principū atq; magnatū qui sunt proximi ipsum hinc inde circundantes planetæ, sub se habens Lunā, Mercuriū, Venerē: supra se vero Martē, Iouem, atq; Saturnū: proximos autē habet, hinc quidē igneū & bellicosum Martem, ardētibus radiis flagrantem, illinc vero placidā & amœnā Venerē, sua limpidissima ac placidissima luce suauiter resplendentem: illum velut potentē & animosum armigerum hanc vt suauem cōiugem. Quod tamē ne gētili opinione excipiatur, præmonemus, vt ne arbitretur quis iuxta figmenta poëtica, in cœlestibus vera nos ponere cōiugia, cōcubitusq; & generationes prolium. Sunt enim figmenta ista vanissima, neq; veritatis quicquā possidentia. Secundum tamen similitudinem quandam, Venerem dicimus Solis esse coniugem. Est enim coniugis officium, suo viro indiuidua societate adhærere, neque ab eo sese plus iusto elongare. Ita Venus semper Solem comitatur, siue oriatur siue occidat, indiuidua societate comitē illi se adiūgēs, estq; ipsa tota fœminea, & placida lucis resplēdētia blādissima, fœminearū qualitatū effectiua, vt ille totus est masculus, aureo superabundāti fulgore virili maiestate resplendēs, & viriliū qualitatū maxime effectiuus. Vnde quemadmodū Solis calor magnos & fortes animos facit atque cōstātes, sic Venus molliores, faciles, & pios, ac minus stabiles, cuiusmodi in fœminis plerunque cōspicimus. Item vt Sol vitalem calorē præbet, sic Venus vitalē humorē videtur suo concursu adferre: sicque vitam pariter efficiunt, vt simul vir & mulier ad prolis generationē cōcurrūt. Post hos autem planetas (qui Soli velut propinquiores, sunt principes (infinita circundat multitidine astrorū firmamēti,

Quorūdā opinio.

Venus est Soli quasi pro cōiuge.

quibus tanquã militum innumerabilium è longinquo subsequentium exercitibus, vndequaque circũdatus atq; circunstipatus incedit, in magnificentissima gloria, singulis proprium suũ lumen ex diuitiis thesauri sui velut in militię stipendium persoluens. Ob quã minimã excellẽtiã, veteres Poëtæ Solem dixerunt esse patrẽ deorum, hominumq; Quod ideo dictum videri potest, quoniã in omniũ generatione ipsius actionem necesse est cõcurrere, vt causam vniuersalẽ, sine qua effectus nullus possit generari. Ipse præterea omnibus astris perpetuo lumen communicans, simul & cum hoc agendi in hæc inferiora virtutẽ, hoc modo nõ immerito omnia dicitur in astris omnibus operari, dum quod illa agunt ab isto accipiunt, vt agant. Est autem causa admodum rationabilis ex parte naturę, cur licet præcellentissimus Sol existat, tamen neque supremo neq; infimo loco debuerit collocari. Cum enim Sol principiũ sit atq; fõs luminis & caloris vitalis, à quo & cętera astra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, si esset Sol terræ proximus, nimio calore eã exureret, nec posset ipsa ferre eius ardorẽ, sicq; viuentium consumeret vitam, forsan etiam suprema astra non ita cõmode posset illuminare. Si vero ecõtrario, Sol locum haberet supremum, illic, vbi agit Saturnus, terra calore sufficiente destitueretur, nec possent viuentia commode in vita conseruari, & astra inferiora nõ sufficiẽter potuissent à tam distante sole illuminari. Propter quod sapientissimus naturæ institutor, & conseruator Deus, Solem voluit in medio esse collocatum, in tali gradu vt à superioribus atque inferioribus mediocriter distaret, sicque terræ neque nimium vicinus esset, neque nimium elongatus. Illud quoque de solis proprietatibus non est prætereundum, quòd sicut Mars calidus existit, ita similiter & Sol. Multa tamen inter eos est differentia, quoniam solis calor temperatus est efficacissimus & viuificatiuus, omniumq; viuentium perfectiuus, quemadmodum ipsa monstrat experientia, eius calore cuncta viuificari, & perfici, fructusque & omnia ipsius maximo calore maturescere, & ad perfectum peruenire, Martis autem calor est consumptiuus, Est enim Sol effectiuus caloris, cuiusmodi est calor cordis: qui est vitalis, & corpori vitam donãs atque custodiẽs. Mars vero effectiuus est caloris, cuiusmodi est calor cholera: quę vbi dominari potest, cõsumit & depascit omnia: quemadmodũ patet in febricitãtibus.

Arist. 2. lib. Physi.

Calor solis differt à calore Martiũ.

Manifesta

Manifesta quoq; in effectu harũ caliditatum apparet diuersitas, quoniã illi in quibus Sol secundũ bonum aspectũ dominatur, cordi sunt temperate calidi, & animo vere magno, vere fortes, & magnanimi. In quibus autem Mars dominatur, corda habent intẽperate calida, & animo sunt feroci potius quàm vere magno, dicunturq; audaces magis quàm magnanimi: excessus namq; caloris, excessum facit audaciæ & temeritatis, nimiũ & immoderate sanguinẽ inflammãdo. Similis pene differentia inter Venerem & Lunã posset assignari: quoniam Venus humiditatis est effectiua, quale est humidũ radicale, quod est vitale & conseruationi animalis æque vt vitalis calor necessarium. Luna vero, magis humidi flegmatici: quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

De sole in sacris literis quã honorifica fiat mẽtio. Cap. XXIIII.

OB hanc quoq; solis excellentiã, in literis sacris honorificentissimam vbiq; audimus fieri eius mentionẽ: vt quoties insigne aliquid, & quasi super omnia excellentissimum *Mat.17.* efferre velint, Solis decori conferant. Vnde Matthæus Euangelista, transfigurationis gloriã describẽs, quum fulgorẽ vultus Christi gloriosissimum vellet ostẽdere, nõ inueniẽs quicquam in rebus humanis altius: Trãsfiguratus est, inquit, ante discipulos, & resplenduit facies eius, sicut Sol. Sic & Ioannes *Apoc.1.* in Apocalypsi vultũ filij hominis ait se vidisse quasi solẽ lu*Cant.6.* centẽ in virtute sua. Vnde & in Canticis spõsam Ecclesiã, cũ administratores dixissent pulchrã vt Lunam, augere cupien*Eccl.22.* tes laudem, adiecerunt, electã eã esse vt solem. Rursum vero *Eccl.26.* oculos Domini ait quidam sapiens multo esse lucidiores supra Solem. Idem quoq; mulieris bonæ speciem in ornamentum domus, cõparat Soli oriẽti mundo in altissimis diei. Ite*Eccl.27.* rumq; hominem sapientem & sensatũ, manere ait vt Solẽ, dũ *Mat.13.* stultus vt Luna mutatur. Ipse quoq; Dominus Iesus saluator hominũ, de iustorũ gloria loquens, Iusti, inquit, fulgebunt sic vt Sol, in regno patris eorũ. Ex quibus cõparationibus manifestũ est, Solis claritate nihil posse in mundo reperiri pul*Eccl.17.* chrius. Hinc per Sapientẽ dicitur, Quid lucidius Sole? Et ite*Eccl.42.* rũ, Sol illuminans per omnia respexit, & gloria Domini ple*Eccl.43.* nũ est opus eius. Sol in aspectu annũcians, in exitu, vas admirabile, opus excelsi. In meridiano exurit terrã, & in cõspectu ardoris eius quis poterit sustinere? fornacẽ custodiẽs in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurens montes, radios igneos exsufflans

exsufflans, & refulgens radiis suis obcæcat oculos. Magnus Dominus qui fecit illū,& in sermonibus eius festinauit iter.

Diuinus quoque ille Psalmographus, Solis istam magnificentiam & gloriam apertissime cecinit, aptissiméque per singulas proprietates pinxit, Psalmo 18 vbi pro eo quod cō-munis Græcorum atq; Latinorū lectio habet, In sole posuit tabernaculum suum: iuxta veritatem Hebraicam (sacro Hieronymo interprete) sic legimus. Soli posuit tabernaculum in eis (nempe cœlis) & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo. Exultauit, vt gigas (siue vt fortis) ad currendam viam, à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. In quibus verbis dum (iuxta quod in Hebræo legitur) Soli dicit positū in cœlis tabernaculum, significat ipsum in medio planetarum quasi in medio cœli locum possidere. Eundem verò sponsum appellans, significat decorum & formosam pulchritudinem splendoris eius, in qua exoritur mūdo, cum maxima gratia & gaudio atque exultatione cunctorum viuentium: quemadmodum omni gloria & decore adornari solet sponsus in die solennitatis suæ. Procedit autē sponsus iste de thalamo, quando ab occasu surgit, & in oriente mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendam viam: quando magna alacritate quasi gigas fortissimus intra 24. horarum spatium totum mundum percurrit, per omnia respiciens, omnia quoque illustrans & viuificans. A summo cœlo est egressio eius quia ab oriente oritur: & occursus siue reuersio eius vsque ad summum cœli est, quando rursum in orientem reuertitur. Vel etiam à meridie, quādo in maxima eleuatione est, & quasi in summo cœlo tendit ad occasum, iterúmque suo ordine ad meridiem reuertitur. Nec est qui se abscondat à calore Solis, quoniam circumiens terram perlustrat omnia, nihílque relinquit quod non lumine contingat, virtutisq; efficacia immutet. Quæ omnia diuinus Psaltes, penitissimè consideratis conditionibus Solis, admodum iucundis similitudinibus expressit. Hinc & doctissimus ille idiota sacer Frāciscus, Solem cæterarū creaturarū dominum doctissime nominauit illiteratus, eundémque præ cæteris omnibus patenter in se Dei gestare similitudinē sapientissime cecinit indoctus, in suo cantico quod Deo ex creaturis patria lingua decantauit, atque a solis præcellentia specialiter canticum Solis nominauit. Ipse, inquit, Sol multo ardore

Psal 18.

Psal. 13.

Franciscus quomodo solem nagnificabat.

ebulliens siue feruescens diffundit circunquaque radios, miranda splendoris irradiatione, miram tui gerens, ô altissime, similitudinē Qui in super discipulos docuit; oriente Sole debere omnē creaturā magnas agere gratias Deo, ob tanti iubaris gloriosum splendorē nobis redditū, cuius virtute cuncta lætificantur atq; viuificantur in terris, cuius accessu lætificantur omnia, & quasi iuuenescunt, atq; vigorem resumunt, horridæ tenebræ fugiunt, grauis sopor è membris pellitur, ægris dolor lenitur, & valetudo melior languentibus redditur, noctiū tempestates sedantur & cohibentur dissipanturq; nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius, illusiones quoq; nocturnæ.& dæmones amici tenebrarum effugiunt. Quomodo econtrario Solis absessu, hæc omnia incommoda reuertūtur, quasi absente eo quem metuerunt. Deniq;, tam in scripturis quàm in alijs sanctorum patrum scriptis, & in Ecclesiastico vsu æternā patris sapientiā Iesum Christū Dominum nostrū frequentissime Soli comparatum inuenimus. Vnde & illud Psalmi quod prius secundum literam de Sole corporali interpretati sumus, sancti Theologi pissime & verissime secūdum mysticā intelligentiam ad Christū Dominū accommodāt, quam intelligentiā in elucidatione libri Psalmorum circa locum iam adductū plenius (Deo donante) explicabimus.

Mala.4. Hinc & per aliū Prophetam dicitur, Vobis timētibus nomen

Sapien.5. meum orietur Sol iustitiæ, quod est sapientia vera. Et in libro

Ezec.32. sapientiæ, Damnati impij queruntur sibi non luxisse Solem iustitiæ, & lumen intelligentiæ. Rursum alio in loco, ex persona Dei dicitur, solem nube tegam: quod recte sic intelligi potest: Diuinitatem humanitate vestiam, & occultabo. Sunt insuper alia in scripturis inspersa plurima, quæ secundum mysticam intelligentiam accommodatissime Soli æterno possint applicari. Nos tamen finem facimus theologandi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur onerosi, atq; ad naturalia contemplanda reuertimur.

De circulis maioribus. & primum de Aequinoctiali. CAP. XXV.

AD cognoscendum autem melius in particulari planetarum motum, præcipue verò Solis & Lunæ, describendi sunt iuxta Astronomorū doctrinā circuli aliquot, secundum quos eorū motus facilius poterit cognosci. Ad hoc enim circuli isti signātur, & secundum imaginationē monstrantur in cœlo, vt ex eorum designatione facilius possit motus illorum explicari,

explicari. Describunt autem duplices circulos, maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocāt, qui totam sphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autē, qui diuidunt quidem sphæram, non tamen in partes æquales, sed vna pas diuisionis maior est altera.

Sunt autē circuli maiores, numero sex, nempe æquinoctialis, zodiacus, colurus æquinoctiorum, colurus solstitiorum, circulus meridianus, & horizon. De quibus nunc per ordinem est dicendum. Et primum de æquinoctiali.

Est itaque æquinoctialis circulus quidam diuidens totam sphæram in duas partes æquales, æquè distans secundū omnes suas partes ab vtroque polo mundi.

Est autē polus Græcū vocabulū: significans verticē vel sūmitatē rei. Vnde polos mundi vocamus vertices mundi, duo scilicet pūcta extrema & summa in cœlo sibi directe ex opposito respōdētia, ita quòd si protraheretur linea rectissima ab altero ad alterū oppositū, illa directa trāsiret per cētrū & medium punctū totius mūdi, haberetq; duos istos polos pro terminis suis. Est itaq; æquinoctialis circulus, qui totam mundi sphærā in sui medio in partes æquales diuidēs, secūdū omnes suas partes æqualiter distat ab vtroq; polo mundi. Quācunq; enim in hoc circulo partē assignaueris, inuenire non poteris vllam quæ vni polo sit quàm alteri propinquior, estq; huius circuli centrū idē cum centro mundi, & per trāsit axis mundi centrum æquinoctialis. Appellatur autem circulus iste variis nominibus. Primū quidē æquinoctialis dicitur, eò quòd Sol cū directe sub ipso inuenitur, æquinoctiū facit. Est autē æquinoctium, quādo nox diei est æqualis: quod nūquam cōtingit, nisi quādo Sol sub hoc circulo directe moueri inuenitur: quod bis cōtingit singulis annis: semel videlicet in vere in pricipio Arietis: & semel in Autūno, in principio Libræ. Ob eandem causam etiā dicitur Æquator, videlicet diei & noctis. Dicitur quoque cingulū primi mobilis: quoniā sicut homo in medio corporis cingulo se cingit (ita vt si in supremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulū ipsum secundū omnē sui *Æquator.* *Cingulū primi mobilis.*

partem æqualiter secundum modum aliquem ab eo distare) ita tota sphæra primi mobilis intelligitur velut cingulo isto cincta & circumcincta. Et quemadmodum quando homo cingulo ci cũcingitur, ipsum medium cinguli quodã modo idẽ censetur cum medio humani corporis: ita circulus iste æquinoctialis totius sphæræ & mundi medium habet pro suo cẽtro & medio. De duobus autem polis iam supra diximus quod is qui semper nobis apparet, arcticus dicitur: is verò qui nunquam nobis, sed semper antipodibus se ostẽdit, nominatur antarcticus eò quòd arctico opponitur.

De circulo Zodiaco & signis eius. CAP. XXVI.

POst hunc verò est circulus zodiacus, qui & ipse sphæram diuidit in duas partes æquales, sed secundum obliquum, ita vt prædictum æquinoctialem oblique pertranseat, secundum vnam partem declinans ad septentrionem a polo arctico, secundũ alteram verò ab antarctico ad meridiem. Intersecat autem zodiacus iste æquinoctialem, vicissimq; intersecatur ab eodem, in duas partes æquales, ita vt amborũ idem sit centrum. Illud tamen est notãdum, quod inter omnes circulos, zodiacus iste solus habet latitudinem. Nam cæteros omnes imaginamur sine latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directissime per ipsius medium pertransire linea quædam ipsum secundum latitudinẽ diuidens in duas partes æquales, ex vtraq; parte sex gradus relinquens. Siquidem XII. graduum est tota eius latitudo Atque hæc linea ecliptica nominatur, eò quòd eclipsis fiat, cum sub eadem hac linea simul inueniuntur Sol & Luna, quemadmodum posterius declarabitur. Secundum lõgitudinem verò totius zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur, quæ vulgo duodecim signa appellantur, nempe,

Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, & Pisces,

Quorum sex priora dicuntur septentrionalia, arctica, vel borealia, eò quòd ab æquinoctiali tendant ad septentrionem, & tendunt versus polum arcticum. Sex autem posteriora, dicũtur merodionalia, vel australia, vel antarctica, eò quòd tẽdant versus meridiem, vnde surgit auster, & tendunt versus polum antarcticũ. Appellantur enim signa arctica, quæ polo arctico

sunt

sunt viciniora, vt sex priora: signa verò antarctica, quæ polo illi sunt viciniora, vt sex posteriora. Nullum enim est signũ, quod æqualiter distet ab vtroque polo mundi. Ex quo patet manifesta differentia duplex, inter zodiacũ & æquinoctialẽ, cum partes æquinoctialis æqualiter ab vtroq; polo mũdi distent. Habẽt autẽ singula horũ signorũ, longitudinẽ graduum xxx. Vnde patet, omnia signa zodiaci esse quadrangula, non quadrata. Omne enim quadratũ latera habet æqualia, quadrãgulum verò non item. Appellatur autem hic circulus primo quidem & vulgatiori nomine Zodiacus, vocabulo ex Græco idiomate accepto. Nã zoon Græcis significat viuens, vel animal. Vnde hic circulus, quia signa dicitur ferre animaliũ diuersorũ, Arietis scilicet, Tauri & Cancri, & cæterorum, idcirco videtur zodiacus appellatus. Simili causa Latina appellatione Signifer nũcupatur, quoniã in xii. signa diuiditur, quæ varias habẽt animantiũ figuras. Nonnulli zodiacũ dictũ putant á vita, quòd Sol sub hoc circulo gradiens vitã rebus præbeat, dũ per hũc motũ in zodiaco, secundum accessum & recessum, causa est generationis & corruptionis. Græcè enim zoe vita dicitur. Ab Aristotele verò in secũdo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autẽ circulo zodiaco & Sol & cæteri omnes planetæ suos proprios motus efficiunt, neq; vnquã extra zodiacũ possunt inueniri. Sol verò non solũ sub zodiaco, verũ etiã sub linea ecliptica regia via semper incedit non declinãs, neq; ad dextrã neq; ad sinistrã, nunquam a medio zodiaci vel ad latũ vnguem deflectens. Quam ob causam, hæc linea ecliptica alio nomine via solis appellatur. Cæterorũ verò planetarum nullus sub ecliptica ꝑpetuo currit, sed declinãt ab ea, vel hinc, vel inde, sic tamẽ vt nõ abeant extra zodiacũ.

Omnes planetæ sub zodiaco motus absolunt.

Linea ecliptica.

De coluris solstitiorum & æquinoctiorum. CAP. XXVII.

AD distinguendum autem solstitia duo, æstiuum & hyemale, alium imaginamur circulum trãseuntem per polos mundi, & per principia Cancri & Capricorni, qui est colurus solstitiorum. Quem circulum cum sol attingit intrans Arietem, fit solstitium æstiuum, quoniam Sol altius scandere non potest, neque longius declinare, sed descendere incipit & reuerti versus medium zodiaci propter quod stare dicitur. Non enim realiter stare putandus est Sol, qui nunquam quiescit, semper infatigabilis: sed quia non ascẽdit vltra, neq; ele-

Solstitiorum distinctio.

Aestiuũ solstitiũ.

uatur altius, vt ex signis hyemalibus hactenus ascenderat, idcirco stare reputatur, & quasi gradũ sistere, non quidẽ à profectione & cursu, sed ab ascensu & eleuatione. Est autem tũc solstitiũ æstiuũ, cũ Sol hũc circulũ tangit in Cancro, quoniam Cancer signũ ęstiuum est, æstatisq; principium, quod nostris temporibus est die XIII. Iunij, circiter festum Barnabæ apostoli. Cum verò hunc circulum attingit Sol ex parte altera versus polũ antarcticũ in principio Capricorni, solstitium habetur hyemale. Solstitium quidẽ, quia desinit tum sol à nobis recedere, nec progredi potest lõgius, & iterum ad nos incipit reuerti ad signa videlicet nostro polo & nobis viciniora Hyemale autẽ, quoniam Capricornus hyemale signum est, hyemisq; principium, quod nostris tẽporibus est die XII. Decẽbris circiter festum Lucæ. Ponunt quoq; punctum solstitij hyemalis & æstiualis. Vnde punctus solstitij æstiualis est primus punctus Cãcri, vbi circulus iste intersecat zodiacum. Et dicitur punctus solstitij ęstiualis, quia cum sol in ipso existit, habetur æstiuum solstitium. Primus autẽ punctus Capricorni, vbi ex parte opposita diuiditur zodiacus eodem hoc circulo, vocatur punctus solstitij hyemalis. Consequenter ad distinctionẽ æquinoctiorũ alium imaginamur circulũ, similiter transeuntem per polos mundi, sed per principia Arieris & Libræ. Quẽ circulum cũ sol attingit in principio Arietis (quod fit x. Martij, circiter festum beati Gregorij) habemus vernale æquinoctium. Æquinoctium quidẽ, quoniam dies ac noctes habentur æquales. Vernum autẽ, quoniam Aries signũ est veris, eiusq; principium. Et punctus iste primus Arietis, vbi intersecatur zodiacus hoc circulo transeunte, vocatur punctus æquinoctij vernalis Cum verò ex opposito Sol attingit hunc circulum in principio Libræ XIIII. Septembris, in festo exaltationis sanctæ Crucis, habetur æquinoctium autumnale, quoniam Libra autũnale signum est, Autumniq; principium. Et punctus ille vbi intersecatur zodiacus, punctus æquinoctij autumnalis dicitur. Habemus itaq; quatuor punctos secundum quos fit totius sphærę diuisio, tẽporumq; distinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi sese ad angulos rectos sphærales intersecãtes, secundũ quos fit æquinoctiorũ & solstitiorũ secundum quatuor partes anni ordinata varietas, hos autem duos circulos vocant Græca appellatione colutos. Cuius nominis interpretationem varie assignant.

Hyemale solstitiũ.

Aequinoctiorum distinctio.

Aequinoctiũ vernale.

Aequinoctiũ Autumnale.

De

De Meridiano & Horizonte. CAP. XXVIII.

SVnt præter hos duo circuli alij maiores, meridian⁹ & horizō. Meridianus est circulus quidā qui transit per polos mundi & per zenith capitis nostri. Est autē zenith capitis nostri, punctus directe suppapositus capiti nostro. Punctus autē diametraliter illi oppositus nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandum quòd si protrahatur secundum imaginationē linea recta ab extrema vsq; ad extremum cœli, per medium terræ, simul & per verticē capitis hominis alicuius, pūctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur zenith, ille scilicet directe capiti suprapositus, alter verò, qui ex opposito respondet, dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui transit ab vno polo mundi per zenith capitis nostri vsque ad aliū polum ex opposito consistētem, à quo iterum per nadir siue punctū zenith oppositū reuertitur ad primum polum, hic dicitur Meridianus, illi per cuius zenith & nadir transit. Ex quo manifestum est, quòd illi quorū est idē zenith capitis, eundē habent meridianum: quorum verò diuersum diuersos habent meridianos. Dicitur autē circulus iste meridianus, quia ostendit punctum meridiei: & quandocunque Sol hunc circulum tangit, meridies est illis quorum hic est meridianus: & quando eundem circulum tangit in hemisphærio inferiori, tunc est media nox illis quorū est hic meridianus. In quacunq; enim regione sit homo, in quolibet die anni, quando Sol motu raptus primi mobilis tangit istū circulum in superiori hemisphærio, est punctus meridiei. Quādo autē in inferiori hemisphærio ad eundē circulū peruenit, est punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam longitudo cognoscitur locorum, & distantia eorum ab inuicem: cuius consideratio ad Geographiā spectat. Horizon verò est circulus diuidens hemisphærium inferius à superiori. Totam namq; sphærā diuidit in duas partes, siue in duo hemisphæria (Hemisphærium enim sphæræ medietas dicitur) quorum vnum à nobis videtur, alterum nō videtur. Semper enim à nobis tantū altera pars cœli videtur. Illud autē quod sub aspectu nostro est, hemisphæriū superius appellamus, & peculiariter nostrū dicimus. Illud verò quod infra nos, & nostro subtractum aspectui, dicimus hemisphærium inferius, neque nostrum illud appellamus sed nostrorum potius antipodum. Dicitur autem horizon Græca appellatione, quasi finitor. Nam horizo significat finio, siue

Meridianus. *Zenith.* *Nadir.* *Horizon.*

definio, aut termino. Vnde Horisinos, finitio siue definitio. Dicitur ergo horizon, id est finitor, vel terminator: quia scilicet terminat & finit partem cœli visam à non visa, & illam partem visus transit vbi visus noster terminatur, & vbi nobis apparet cœlū terræ coniungi. Nam id nobis illic contingere videtur, vbi est visus nostri terminus. Vocatur etiam circulus hemisphærij, eò quòd hemisphærium vnum ab alio diuidat, & vnicuique suum designet: Huius autem horizontis poli sūt zenith & nadir, à quibus secūdū omnes suas partes æqualiter distat, & nos semper in horizontis nostri centro sumus.

Ponunt quoque horizontem rectum & obliquum. Rectum dicunt esse eorum, qui sub æquinoctiali habitant: vel quorum zenith est in æquinoctiali: Obliquum autem habent omnes qui vltra vel circa æquinoctialem habitant. Et hæc quidem de circulis maioribus figuraliter sint dicta, quibus omnibus commune est sphæram totam in duas æquales partes diuidere: id quod ad oculum de singulis sigillatim potest facillime in sphæra demonstrari.

De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni. CAP. XXIX.

Circuli autem minores (qui sphæram diuidunt quidē, sed in partes inæquales) sunt IIII. arcticus scilicet, antarcticus, & duo tropici, æstiualis & hyemalis, siue Cancri, & Capricorni. Circulus arcticus est circulus quidam paruus, quem describit polus zodiaci suo motu raptus, circa polū arcticum. Circulus verò antarcticus, quem describit polus alter zodiaci, circa polum antarcticum. Ex præcedētibus enim manifestum est, alios esse polos zodiaci, secundum quem sol mouetur motu proprio, a polis æquinoctialis, secūdum quem mouetur primum mobile, item & sol motu raptus. Cum ergo totus zodiacus simul cum sole per singulos dies necessario semel per raptum circumuoluitur, necesse est vt circa polos mundi, ipsius zodiaci poli circumferantur. Nam poli mundi, fixi, manent & immobiles: poli autē zodiaci secundum proprium solis motū manēt immobiles, secundū raptum tamen primi mobilis simul cum zodiaco circunferūtur circum polos mundi. Illos autem circulos quos sic motu suo circa polos describunt, dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidem circulum, à polo arctico circa quem describitur. Antarcticum autem, ab antarctico polo. Tropicus Cancri est circulus

Circulus arcticus & antarcticus.

circulus quem sol raptu primi mobilis describit existens in principio Cancri, in puncto solstitij æstiualis: qui circulus supremus est, quem sol potest describere versus circulum arcticum vel polum arcticum, quoniam tūc in maxima eleuatione est, ita vt altius ascendere non possit, nec proinde superiorem aliquem circulum, cum arctico polo propinquiorem describere. Atque hic tropicus etiam æstiualis nominatur, quoniam in signo æstatis, imò quod principiū est æstatis, describitur. Tropicus autē capricorni est circulus quē sol raptu primi mobilis describit in principio Capricorni, existēs in puncto solstitij hyemalis. Estq; vltimus quem sol potest describere versus polū aut circulū antarcticum, quoniam altius nō potest quàm supra prædictum punctum solstitij ascendere, neque à nobis longius recedere, nec proinde vlteriorē circulum describere Vocatur quoq; hic in ratione signi, quod est hyemis principiū, tropicus hyemalis, quoniā illū tunc sol describit, cum nobis hyems incipit. Verum huiusmodi appellatio, nō nisi quo ad nos debet intelligi. Si quidem nostri antipodes suum tropicum Capricorni, æque vocant tropicū æstiualē, vt nos nostrum tropicū Cancri. Vocantur autem circuli isti Græca appellatione Tropici, à versione vel cōuersione. Nā Græcè tropeo, significat retrouerto. Inde trope, reuersio vel conuersio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id est conuersio siue reuersio. Post hos enim descriptos circulos, cum vlterius illi nō liceat proficisci, nec tamen stare possit, cogitur reuerti, ita vt si à nobis longissime obfuerit (quēadmodum in solstitio hyemali contingit) mox redire ad nos incipiat, versus nostrum polū ascēdēdo, quod tamē statim percipi à nobis multū sensibiliter nō potest, nisi post aliquā a dierum spatia Si verò proximus nobis fuerit, & in summa super nos eleuatione (quod est in solstitio æstiuali) cogitur à nobis abscedere versus alterū polū.

De duobus tropicis.

Cur tropici dicātur.

De quinque zonis siue plagis. CAP. XXX.

SEcundum istos autem quatuor circulos minores, arcticū, antarcticum, tropicum Cancri, & tropicum Capricorni, fit diuisio totius cœli in quinq; zonas, plagas siue regiones distinctas, atq; proportionabiliter etiam ipsius terræ, secundum eosdem circulos. Vna regio est, totū hoc spatium quod est inter duos tropicos. Et hæc vocata est ab antiquis Torrida zona, propter calorem excessiuum, quē ibi esse dixerunt, ob hoc

quòd Sol perpetuo in ista regione inueniatur. Nam (vt suprà diximus) extra tropicos non potest egredi. Quam ob causam dixerunt zonam hanc esse inhabitabilem. Alij tamē omnino id negant, assignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolemæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamen potest illud antiquorum dictum, quòd nō sit admodum cōueniēs habitatio pro humana natura, maxime iuxta tropicos. Homines enim locorum illorum nigerrimi sunt, & breuis vitæ, ac paruæ staturæ, quod processit ab excessu caloris consumente in eis humidum radicale, vt non possint nec in iustā quātitatis mensuram excrescere, nec in cōmunē hominum durationem vitā protendere. Sub æquinoctiali autē experientia sentire facit esse regiones temperatissimas, atq; habitationi maxime accōmodas, quod fieri dicūt propter ęqualem præsentiā & absentiam solis, per quā æqualem vicissitudinē fieri videtur maxima tēperies regionum illarū, & optima loci illius dispositio. Illæ verò duæ regiones, quæ sunt à circulis arctico & antarctico vsque ad polos mundi, similiter dictæ sunt inhabitabiles, propter nimium frigus, ob nimiam solis distantiam, tametsi secundum veritatem non sint prorsus inhabitabiles. Nam intra circulum arcticum tradit Ptolemæus esse multas hominum habitationes, sed non multum aptas habitationi: id quod nimius pallor hominū illic habitantiū, & nimia longitudo suprà quàm staturæ humanæ conuenit, satis indicant. Aliæ verò duæ regiones, quarū altera est inter circulū arcticum & tropicum Cancri, altera verò inter circulum antarcticum & tropicum Capricorni, propter temperiem, sunt optime habitabiles. Neq; enim sol nimium eis propinquus est, neque nimium elongatus, & quodam modo mediæ constitutę inter torridam zonam & regiones illas frigidas supremas, illinc quidē calorem participantes, hinc vero frigiditatem, ita optimam accipiunt contemperationem. Harum autem zonarum particularior determinatio, ad Geographum magis, quàm ad physicū spectat. Quapropter nobis ista sic generaliter dicta sint satis.

Regiones frigidissimæ.

Regiones tēperatæ.

De eclipsi Lunæ, quomodo & quando fiat. CAP. XXXI.

SVperest, vt de cœlestium luminarium eclipsibus nonnihil dicamus. Erit enim nō inutilis huius rei consideratio. Et primum quidem lunæ eclipsim determinemus. Pro cuius notitia attendendū est, quòd luna licet moueatur semper sub

circulo

circulo zodiaco, non tamen sub linea illa ecliptica, quam suprà diximus esse viã Solis: sed ab ecliptica deuiat, & suo motu lineam propriam describit (quæ linea Lunæ dicitur) intersecantē prædictam eclipticam lineã in duobus pũctis diametraliter oppositis, quos duos punctos vocant caput & caudã draconis. Propter quod nunquàm cõtingit Solē & Lunã directè & diametraliter ad inuicem opponi, nisi cũ alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri potest eorũ cõiũctio, nisi simul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur. Cum enim sol perpetuo sub linea ecliptica directè inueniatur, Luna verò nunquam nisi in duobus his pũctis, manifestũ est, diametraliter cõiunctionē non posse fieri, nisi ambobus in vno horũ punctorũ existentibus: neque diametralē & oppositionē, nisi in pũctis sibi ex opposito constituantur. Dicimus autem diametralem oppositionem, quando sic opponuntur, quòd eadē diameter intelligatur contingere centrum vtriusq;: ita vt linea protracta à centro Solis directè terminaretur in cētro Lunæ. Similiter & cõiunctionem diametralē dicimus. Deinde & hoc sciendum est ex perspectiua, quòd omne corpus opacum obiectum corpori luminoso, facit vmbrã. Et quidē si corpus luminosum fuerit maius corpore opaco obiecto illuminabit plus quàm mediã partē corporis illius cõtra se positã, reliquã verò partē relinquit obscuram, & vmbram facit pyramidalem, quæ continuo minor fit, & ad acutiem tendit. Vnde sequitur, quòd terra minor existēs sole, ipsi obiecta, pro medietate sua, aut plus quàm pro medietate illuminatur secundum quam respicit aspectum solis: reliqua verò pars obscura manet, & vmbrã facit: quæ vmbra sēper directè porrigitur versus nadir siue pũctum oppositum ipsius corporis luminosi: atq; ita vmbra terræ directè semper protenditur versus nadir Solis. Quibus præmissis dicendum est, quòd cum Sol & Luna sibi inuicem diametraliter modo prędicto opponũtur sub linea ecliptica, ita vt ille sit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tunc vera habetur eclipsis Lunæ. Est enim directa interpositio terræ (quæ est corpus opacum) inter Solē & Lunã: propter quod terra interposita impedit, ne ad Lunam possit à Sole venire lumē ac proinde (cũ nõ habeat lumē nisi à Sole) necesse est eã lumine deficere quod est eclipsari. Nã eclipsis nõ aliud est quàm destitutio siue defectus.

Caput, & cauda draconis opposita.

Quomodo Luna fit eclipsis.

Quòd autem tunc fit directa terræ interpositio inter Solē & Lunam, manifestè patet, quia si protraheretur linea recta à capite draconis vsque ad caudam, sole existente in capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunæ, & transiret per centrum terræ. Ex quo et ā cōsequitur, quòd Sole existente in capite draconis, nadir ipsius Solis est in cauda draconis. Atq; ita (iuxta prædicta) necesse est vt vmbra illa quæ fit à Sole, per interpositionē terrę directe protendatur versus corpus lunare: quoniam semper vmbra (vt diximus) versus nadir corporis luminosi protenditur.

Nūquā fieri eclipsim Lunæ, nisi tēpore oppositionis CAP. XXXII.

Ex prædictis fit manifestum, quòd nūquam potest haberi Lunæ eclipsis, nisi in tēpore oppositionis, siue plenilunij. Nunquā enim aliàs cōtingit alterum prædictarum planetarum esse in capite, & alterum in cauda draconis: neq; alias vnquā contingit simul illos inueniri sub ecliptica linea diametraliter oppositos: quod tamen est necessarium, vt fiat Lunæ eclipsis. Nunquā item contingit terrā interponi inter Solem & Lunam (cuius interpositio causat Lunæ eclipsim) nisi cum in his punctis sibi inuicem fuerint oppositæ. Extra hos enim punctos quotiescunq; lineam protraxeris, à cētro Solis ad cētrum Lunæ, nunquam linea illa per cētrum terræ inuenietur transire, quod argumētum euidēs est, eam diametraliter non interponi. Hīc ex prædictis causa manifesta est, quare nō semper in oppositione Lunæ ad Solem habeatur Lunæ eclipsis. Oppositio enim singulis fit mensibus, raro autē eclipsis, nimirum quia non in qualibet oppositione Luna inuenitur sub linea ecliptica, nec in capite, nec in cauda draconis. Nunquam autem eclipsis Lunæ fieri potest (vt diximus) nisi quando Luna simul cum Sole sub ecliptica inuenitur.

Quare nō semper sit in opposi-tione eclipsis.

Quòd aliquando fieri possit eclipsis Lunæ partialis. CAP. XXXIII.

Qvamuis autē perfecta & totalis Lunæ eclipsis nō possit fieri, nisi cum sub linea ecliptica diametraliter opponitur Soli, potest tamen fieri eclipsis imperfecta & partialis, cū prope caput aut caudam draconis fuerit ferè diametraliter, quāuis nō omnino diametraliter opposita Soli intra metas siue terminos eclipsis, qui sunt XII. gradus ante & post caput, vel caudā draconis secundū longitudinē. Luna enim existēs ita propinqua ad oppositionem diametralem Solis, intra tale spatium, secundum partem sui eclipsatur, magis vel minus, iuxta

iuxta quod vicinior est capiti vel caudæ draconis, aut ab eis distantior. Non tamen plane totaliter eclipsari potest, nisi cũ in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli opposita. Est tamen aduertenda differentia inter eclipsim Lunæ totalem, & vniuersalem siue generalem. Totalis enim eius eclipsis dicitur quando penitu, & totaliter secundum omnes partes priuata est Solis lumine. Generalis autem siue vniuersalis eius eclipsis dicitur, quãdo generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo et sequitur, omnem eclipsim Lunæ, siue totalẽ, siue partialẽ, esse generalẽ. Luna enim eclipsim patiens vndecunq; videatur talis apparebit. Corpus enim quod denigratum est, aut maculam habet vel obscuritatem, siue in toto, siue in parte, vndecũque aspiciatur, talem denigrationem aut obscuritatem habere cernitur. Ita Luna vmbra terræ perfusa & obscurata, vndecunque videatur, iudicabitur vt priuata Solis lumine, siue secundum totum, siue secundũ partem. Non ergo cõuertitur eclipsis Lunæ totalis & generalis, cum etiam partialis probata sit esse generalis. Secundũ eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini potest apparere aliter quam luce priuata, nec secũdum eam partẽ aliunde videtur illuminata: cuius contrarium est in eclipsi partiali solis, vt ex sequentibus fiet manifestius.

De eclipsi Solis, quando & quomodo fiat. CAP. XXXIIII.

CVm verò Luna est in coniunctione ad Solem, si coniunctio fiat diametraliter sub linea ecliptica, ita vt coniungatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpositionẽ Lunæ inter Solẽ & nostrũ aspectũ, cõtinget nobis solem eclipsari. Cum enim Luna sit corpus opacũ & nõ trãsparẽs penitus illuminari à Sole non potest, sed illuminatur tantum à Sole secundum suam medietatem, vel maiorẽ partem (eò quòd Sol maior sit Luna) proijciturq; vmbra versus aspectum nostrũ, & obumbratur nobis claritas Solis, sicque nobis Sol eclipsatur. Quod nõ est ita intelligẽdum, quasi Sol verè possit lumine priuari, cuiuscunq; corporis obiectione. Est enim hoc plane impossibile, cum Sol à seipso, & non ab alio suũ habeat lumẽ. Sed quãtum ad nostrũ iudicium, nostrumq; aspectum, dicitur eclipsari: quia scilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpositionẽ opaci lunaris corporis non appareat. Quomodo autem superius de Luna diximus, quòd perfectè & totaliter nõ eclipsatur, nisi cum

Quomodo Sol eclipsatur.

ipsa

ipsa sub linea ecliptica opponit Soli in capite, aut cauda draconis: ita de Solis eclipsi dicēdum est, quòd perfecta fieri non possit, nisi quādo est diametralis cōiūctio Lunæ & Solis sub ecliptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambob9 in cauda existētibus, & diametraliter sibi inuicē ita oppositis, vt eadē diameter per vtriusq; cētrū t ãseat. Potest tamē fieri partialis solis eclipsis, etiā tunc quādo Luna est in coniunctione ferè sub linea ecliptica, propè caput aut caudā draconis, intra metas, vel terminos eclipsis, de quibus prædictum est. Inter eclipsim autē solis, totalem & partialem hæc differētia est: quòd in totali eclipsi, existente cōiunctione directe in capite vel in cauda draconis, totum corpus solis illis obūbratur & obtenebratur, quibus est eclipsis: ita vt nihil videāt de globo solis. In eclipsi autē partiali, quando coniunctio tātum est prope alterū dictorum punctorum, non obtenebratur totū corpus solis, sed solum pars aliqua, vbi cōtingit interponi Lunā nostro aspectui. Et cōtingit interdū hanc eclipsim ita modicam esse, vt vix percipiatur, nisi macula aliqua sub solari corpore. Ex prædictis patet ratio, quare non semper in coniunctione Solis & Lunę videamus sole eclipsari: quoniā videlicet nō in omni cōiunctione, Luna in aliquo prędictorū punctorum inuenitur, aut propè intra metas eclipsis, sed frequētius in alia parte zodiaci soli cōiungitur, extra punctos prædictos. Manifestum est insuper omnino nō posse fieri solis eclipsim, nisi tēpore cōiunctionis & nouilunij, quēadmodum nō potest fieri eclipsis Lunæ, nisi tempore oppositionis, & plenilunij: quoniā videlicet aliàs nō contingit Lunam obiici inter solem & nostrum aspectum.

Multiplex differētia inter eclipsim Solis & Lunæ. CAP. XXXV.

INter eclipsim autē Solis & Lunæ, nō vnica differentia est. Primū enim hoc ex dictis patet, quòd eclipsis solis requirit coniunctionē in eodē puncto, vel prope idē punctū: Lunæ verò eclipsis, exigit oppositionem in pūctis oppositis. Prior habet fieri tēpore nouilunij, posterior in tempore plenilunij. In priori, Luna interponitur inter Solem & terrā. In posteriori, terrā inter Solem & Lunā obiicitur media. In priore, vmbra Lunæ terrā obscurat: in posteriori vmbra terræ corpus Lunæ obfuscat. In priori tantum fit luminis ab aspectu nostro subtractio: in posteriori, etiam realis luminis priuatio. Sunt præter has duæ aliæ notabiles differētiæ, quarum prior hæc est,

quod

quòd eclipsis Lunæ (siue totalis sit, siue partialis) semper est generalis in omni terra, eclipsis autē Solis, nunquā est generalis. Priorem partem suprà declarauimus. Posterior vero ita roboratur, quoniam non simul omnibus Sol eclipsatur, neque omnibus simul apparet lumē deficiēs, sed dū hi Solē eclipsari percipiunt, illi luce solis fruuntur, & dū ad hos eclipsis peruenit, priores illi lucis fulgorē iam receperūt. Quia enim Sol in eclipsi suū lumē nō perdit, sed tātū eius claritas obumbratur, ex interpositione Lunæ fieri potest, vt quibusdā obscuretur, quibusdā autē nō. Cū enim Luna sit multo minor tota terra, & Sol multo maior Luna, nō potest vmbra Lunę totā terram cooperire: maxime, quia (iuxta prædicta) vmbra terræ secundum acutiē pyramidaliē cōtinuo minuitur, propter quod etiā si terra esset æqualis tantū Lunę, adhuc non posset penitus ab ea obumbrari. Multo minus ergo nūc, vbi secundum veritatē multo est maior (cōtinēs videlicet eā trigesies nonies) poterit ab ea penitus obumbrari. Vnde cōtingit fieri eclipsim in vna regione, nō autē in alia: imò cōtingere potest vt duorū vicinorū satis propinque cōmorātiū vel consistentium, alter habeat eclipsim, alter nō, vtpote si intra vnius aspectum & Solem sit interposita Luna, nō autē inter alterius aspectū: aut ille sit in vmbra Lunæ, hic autē nō: vtpote si illū tāgat pyramidis acuties vmbrę lunaris, nō autē hunc aliquātulum distātē ab altero. Nequaquā ergo potest fieri Solis eclipsis generalis in vniuersa terra. Tunc enim totā terram posset obumbrare Luna, quod est impossibile. Totalis autem eclipsis Solis, aliquibus potest fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, quàm vt Sol in aliqua parte per directam interpositionem Lunæ penitus subtrahatur illic inhabitantium aspectui. Tunc enim nobis est totalis Solis eclipsis, quando nostro aspectui totaliter eius lumen subtrahitur, propter directā interpositionem corporis lunaris inter Solem, & nostrum aspectum. Verum interim dum nobis ita totaliter eclipsatur in aliis partibus terræ, nec partialiter videbitur eclipsari, eò, quòd quantum ad illas partes terræ non sit interpositio Lunæ, sicque generalis esse non poterit. Altera differentia est, quòd eclipsis Solis incipit à parte occidentali corporis ipsius, eò quod Luna per proprium motum venit ab occidente. Sed eclipsis Lunæ venit primo à parte orientali corporis eius, eò quòd ipsa proprio motu ab occidente veniens intrat vmbrā terræ,

Eclipsis Solis nūquam est vniuersa.

quam

ſemper ſit illuminata. Atque hîc finitur medietas menſis lunaris. Poſt hoc iterum incipit Luna ſoli appropinquare, & per conſequens ab inferiori parte lumine priuari, & verſus ſuperiorem partẽ lumine creſcere, rurſumq; vt cornuta à parte altera, & ſemicirculi in modũ apparet, luna xxi donec tandẽ iterum habeatur ex cõiunctione nouilunium Sicq; perpetua hac inſtabilitate luna mouetur, velociſſimo ſuo motu quadruplicem ſibi ſingulis menſibus varians illuminationem.

De eclipſi facta tempore paßionis Chriſti. CAP. XXXVII.

QVæ autem in capitulis præcedentibus de ſolis eclipſi dicta ſunt, opportune nimiũ cõducere videtur ad cõſiderationem eclipſis ſolaris, quam in ſacratis Euãgeliis factã legimus media die pẽdẽte in crucis patibulo ſolis, lunæ, aſtrorumq; omnium, imo cœli & terræ cõditore Chriſto Ieſu Domino & Deo noſtro: quę tam notabilis & ſupra naturã inſolita fuit, vt etiam gentilium hiſtoriis, poſterorum memorię ſit prodita: præter quod diuinus ille Dionyſius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolim philoſophus, in epiſtola ad Policarpum ſe pariter cum Appollophane ſummo philoſopho eandem conſpexiſſe, & cum admiratione maxima diligẽter conſideraſſe teſtatur. Conſtat enim ex prædictis, hanc eclipſim nequaquã ſecundum naturam potuiſſe fieri, ſed ſupernaturali tantũ virtute. Nam tẽpus paſſionis Chriſti minime cõueniebat tẽpori ſolaris eclipſis. Hæc enim (vt oſtenſum & probatũ eſt) nõ niſi in coniunctione ſolis & lunæ fieri poteſt. Tẽpore verò paſſionis Chriſti pleniluniũ erat, & oppoſitio Lunæ ad Solẽ. Quod præter teſtimoniũ Dionyſij, qui ſe aſſerit cum Apollophane in oppoſitione eã conſpexiſſe, manifeſtè ex ſanctorum Euangeliorum autoritate monſtratur, quæ deſcribunt Chriſtum tempore Paſchalis ſolẽnitatis in ſancta Paraſcheue paſſum & immolatũ. Paſchalẽ autẽ ſolẽnitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debebant, luna ſcilicet quinta decima, quẽadmodũ legimus Exodi x 1 1. capitulo. Non ſolum igitur tẽpus non fuit ſecundum naturam accõmodum ſolari eclipſi verùm etiam maximè incommodum. Nullo enim tempore impoſſibilius eſt eam fieri quàm tempore oppoſitionis. Nũquã enim longius Sol & Luna abſunt à coniunctione, quàm oppoſitionis tempore. Exactius autem cuncta quæ in hac eclipſi contigerunt conſiderantibus, in vno portento quinque ſimul concurrunt

Dionyſi° Areopagita eclipſim aduertit in paßione Chriſti.

Quinque miracula in vna eclipſi.

o

currunt consideranda miracula, quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minimè pigebit explicare. Primũ itaq; fuit ex parte tẽporis, quoniã (vt iam diximus) secundum naturã erat ad eclipsis generationẽ minime cõueniens.

Secundum erat in cursu Lunæ, quæ naturaliter suo motu proprio ab occidente in orientẽ progreditur. In hac autẽ eclipsi, visa fuit à Dionysio motu velocissimo reuertens præter naturam ab oriẽte versus meridiem, vsq; dum stetit sub Sole, vbi per tres horas quieuit, & Solis lumen mortalibus occultauit Post verò mortuo Domino, ad proprium locum versus orientem motu celerrimo, velut in instanti regressa est. Atq; ita quæ ẽm hora sexta & nona apparuit sub Sole, vespere autẽ occidente Sole, in oriente apparuit opposita Soli. Tertium miraculũ fuit ex parte à qua incœpit eclipsis: nam suprà declaratum est, eclipsim solarem debere secundũ naturalẽ ordinẽ incipere à parte occidentali corporis Solis. Illius autem eclipsis fuit initium à parte orientali Solis. Nam Luna (vt iam dictum est) retrocessit ab oriẽte versus meridiẽ, sicquè primo Solem tetigit ex parte orientali. Quartum fuit miraculum ex parte in qua post peractam eclipsim primum cœpit corpus solare lucidum apparere. In eclypsi enim naturali, pars illa Solis, quæ primum obumbratur interpositione Lunæ, prima incipit apparere lucida post eclipsis medium. In hac autem eclipsi, ordine contrario (quod mirabile est) pars illa quæ primo obscurata fuit, & quam primum subintrauit corpus Lunæ, postremo apparuit suo lumini restituta. Vltima verò pars Solis, & quã nouissime Luna intrauit (pars videlicet occidentalis) primũ detecta apparuit & ab obscuratione libera. Non enim pertransiuit Luna Solem, vti solet in naturali eclipsi, sed sub eo stetit triũ horarũ spatio, ac deinde nõ pertrãseũdo Solem reliquit, sed rursum ad locum vnde venerat (id est, ad orientem) redeundo. Quintum fuit miraculum, ex mora & duratione eclipsis. Nam eclipsis Solis secũdũ naturã diu durare nõ potest, sed ocyssime & celerrime absoluitur propter nimium solaris corporis ad corpus lunare superexcessum secũdum quantitatẽ, & velocissimũ Lunæ motum. Propter quas duas causas concurrentes, non diu potest corpusculum tãto minus, corpus tanto maius nostrõ subtrahere aspectui. Siquidem (propter motũ velocissimum) Luna non diu potest nostro aspectui occultare Solem, corpus tantæ molis, quin ali-

qua ex parte mox emicare & effulgere incipiat nostro aspectui. Quemadmodum vidimus ad oculũ, nonunquam magni corporis molẽ nostro aspectui abscondi per minimi corporis interpositionẽ: quod tamen si vel ad trãsuersum vnguẽ aut latum culmum loco moueatur, mox sub aspectũ nostrũ sese offeret. Quod ante fuerat occultũ. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manũ tantum tenẽtes, ita prohibemus ne cõspiciamus globũ Solis, qui mox se ingeret nostro aspectui si vel minimum eam mouerimus. At verò eclipsis ista (de qua loquitur) tam admirabilis & horrenda, nõ modici temporis fuit, neque ad momẽtum transiens sed perpetuo trium horarum spatio, ab hora sexta (vt Euãgelista ait) vsque ad horam nonam. Cuncta verò hæc miracula beatus pater Dionysius Areopagita, in supradicta epistola, paucis verbis particulariter videtur attingere, quemadmodum ex ipsius epistolæ verbis Astronomicæ rei perito facilẽ fieri potest manifestum.

Quòd eclipsis ista tempore passionis fuerit vniuersalis. CAP. XXXVIII.

SVper hæc verò omnia, fortasse & aliud miraculũ sextum adijciendum erit, secundum naturam, multo etiam magis quam præcedentia impossibile. Videtur enim eclipsis ista de qua loquimur, fuisse penitus vniuersalis in vniuerso orbe. De quo tamen cõtrariæ extãt sententiæ. Nam aiunt quidam, tantum in Iudæa fuisse hanc eclipsim: & quod Euangelistæ dicunt tenebras factas super vniuersam terrã, intelligunt de terra Iudææ Atque hi nihil opus habent aliud superaddere miraculum Altera verò probabilior, & scripturæ rationi, atque historicę fidei magis consona opinio est quæ vniuersalẽ dicit fuisse hãc eclipsim, super vniuersum orbem. Est enim hoc magis scripturæ consonũ, quæ simpliciter dicit super vniuersam terram factas esse tenebras. Deinde & rationi magis consentaneũ est, postquàm ad glorificationẽ pẽdẽtis in cruce, mundi conditoris eclipsim fieri voluisset gubernator naturæ vt miraculũ istud palã omnibus in toto mũdo exhiberet: quãdoquidẽ ad omniũ salutẽ, agnus ille in Iudęa immolabatur. Et decebat apud omnes, lapidẽ hũc reprobatũ cœlitus clarificari: ita vt esset etiã exteris nationibus in testimonium abominandi facinoris, tam insolita conspecta eclipsis. *Psa. 117.*
Quod etiam rei docuit euẽtus. Non enim solus ille in Iudæa Centurio, visis iis quæ facta fuerant, dixit, Vere filius Dei erat iste. *Mat. 27.*

Dionysij memorabile dictum. ste Veruetiam apud Heliopolim in Ægypto Dionysium audiuimus to pectante admirada, memorabili verbo exclamasse co a sodalibus, Aut Deus naturę patitur, aut mundi machina dissoluitur. Et ex hoc signo apud Athenas (q̄d in Actis Apo-
Act. 17. stolicis legitur) ignoto Deo fertur aram fuisse inscriptam.

Præterea miraculum illud de retrocessione vmbræ solaris in testimonium sanationis Ezechiæ regis, non in sola Iudæa exhibitū neq; perceptū fuit verum etiā in exteris nationibus. Vnde & regem Babylonium legimus misisse ad eum literas,
Par. 32. & nuncios: vt inquirerēt de portēto quod acciderat super terram: queadmodum in libris Paralipomenon legimus. Quanto magis ergo signū istud, quod ad clarificationē saluatoris mundi fiebat, non in Iudęa tātum, sed & in exteris regioni-
Eusebi. bus decuit vniuersale fieri? Monstrat hoc ipsum fides histo-
Phlegon. riæ, quoniā (vt Eusebius Cæsariensis refert) Phlegon egregius Olympiadum supputator, libro decimotertio de hac eclipsi ita testatur: Olympiade CCII. magna & excellens inter oēs quæ antè acciderāt defectio solis facta est, & dies hora sexta ita in tenebrosam noctē versus, vt stellæ in cœlo visæ sint, terræq; motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes subuerterit. Ex cuius verbis manifestè patet, nec terræ motū peculiarē fuisse Iudæę: nec solis deliquiū. Id quod ex conspectione stellarum probatur. Non enim efficere posset eclipsis solis particularis, vt vllæ stellæ in cælo conspiciantur, cum lumen solis nō tollatur, vnde prohibetur stellarum aspectus. Maius enim lumen obfuscat minus. Vnde licet nobis abscondatur globus solis, non ob hoc lumē eius aufertur, quo obfuscantur stellæ, vt videri nō possint. Apparet ergo nō solū fuisse particularem
Quæstio. illam eclipsim. Quod si roges, quomodo fieri possit vt fuerit vniuersalis, cum luna (vt supra dictū est) non possit sua interpositione totum corpus solis occultare ab aspectu nostro? hoc videlicet est quod dicimus nouum miraculū esse, vniuersalitatē istius eclipsis, vt facta intelligatur non solum per interpositionē lunæ inter solē & terram, sed, simul & per radiorum solariū retractionem. Diuina siquidē virtute factū credi-
Solutio. tur, vt sol quasi exhorrescēs impiissimū scelus, quod super terram tunc gerebatur, suū lumen à terra cōtinuerit (quod nunquam fecisse legitur ab initio seculi) indignum ducēs suo lumine terrā lętificare, quando suum creatorem cōspiciebat tā atroci & ignominioso mortis genere ab impiis cruciari. Itaq;

quem

quemadmodũ Lunæ eclipsis vniuersalis intelligitur per realem totius luminis subtractionẽ, sic & istam imaginamur factam, per realẽ luminis à toto orbe subtractionẽ, quod nunquam secundũ naturã in eclipsi Solis potest cõtingere. Et ne cui nouũ hoc cõmentũ videatur, inuenimus plane huius sententiæ fuisse B. Hieronymum: Deniq; quòd Dionysius & alij cum eo Philosophi in Heliopoli ad contemplationẽ huius eclipsis animũ intẽderũt, nõ est verisimile factũ esse, nisi qđ etiam ipsi experirentur tenebras. Cum enim nullo modo secundum cursum naturæ tempus esset eclipsis, nullã habebãt causam neque occasionẽ ad rem istã aduertendi animũ, nisi quòd easdẽ quas in Iudæa patiebantur tenebras sceleris perpetratores, sentirent etiã ipsi, vt fierẽt rei incognitæ admiratores. Vnde verisimile est propter subitas & inopinatas tenebras quas sentiebant, mox incœpisse illos applicare animum ad huius rei considerationẽ, quemadmodũ ab initio (vt Philosophus testatur) ex admirari cœptum est philosophari. Apparet ergo non in sola Iudæa fuisse hanc eclipsim particularem, sed penitus in omni terra vniuersalẽ: quemadmodũ terræ motus nõ solũ particularis fuit in Iudæa, sed etiam in aliis nationibus, vt retulimus ex descriptione digni fide etiã gentilis historici. Quæ vniuersalis eclipsis cum fieri non potuerit per solam lunæ interpositionem, consequitur debuisse solẽ suos cõtinere radios, vt cõcordi testimonio & vna cõpassione terra mota, diruptæq; petræ in inferioribus, & luminaria obscurata superne, lugerent simul & clarificarent reprobatum lapidem, appensum in cruce Christum Dominum.

Solutio cuiusdã obiectionis, & libri conclusio. CAP. XXXIX.

VErum contra hanc nostram sententiam obiiciat forsitan aliquis, Quonam modo hæc constant, vt Solẽ dicamus continuisse lumen, stellas tamen in cœlo potuisse videri? Siquidem (vt iam antè dictũ est) à sole cætera astra lumẽ accipiunt. Si ergo (quemadmodum refert Phlegon) stellæ in cœlo videri poterant, certe & solẽ oportuit luce non esse priuatum. Alioqui & stellas suum lumẽ perdidisse: ablata nanque causa, auferri oportet etiam effectum. Huic obiectioni respõdebimus dicentes, Solẽ quidem non secundũ substantiã priuatum fuisse lumine, quod illi secundũ suã substãtiã indeficiens dedit altissimus, sed tantum suum lumen continuisse, & suos radios retraxisse, vt super terrã eos nõ effunderet, nec *Obiectio.* *Solutio.*

aërem solito lumine illustraret. In terra enim scelus erat qđ exhorrescebat,& cuius indignitatem volebat demõstrare.In superioribus autẽ nõ erat cui lumẽ cõtineret. Proinde quod in priori capite eclipsim istam similẽ fecimus eclipsi lunari, non ita intelligendũ est,quasi sic sentiamus in eclipsi ista lumen vere defecisse Soli,& omnino nõ fuisse lucẽ in substãtia Solis,quomodo in sua eclipsi corpus Lunæ realiter priuatur lumine:sed tantum in hoc cõstat similitudo,quòd sicut Luna in sua eclipsi nullũ lumẽ ad inferiora mittit,sic neq; Sol tunc temporis radios vllos aut vllũ lumen super terrã proiiciebat. Stat ergo Solẽ cõtinuisse suos radios,ne inferius lucerent super terrã:stellas tamẽ in cœlestibus solito lumine fuisse illustratas.

Obiectio. Si rursum obiicias, Quorsum Lunæ interpositione opus fuit,si Solis radij erãt cohibẽdi?aut quid operabatur illa Lunæ sub solari corpore suppositio,si continuerit Sol radios luminis sui?æquè enim nihil lucis super terrã fuisset effusum posteaquam iussus est Sol suos cõtinere radios,etiam si Luna nõ fuisset Soli supposita.Videtur ergo ista Lunę interpositio prorsus fuisse superuacanea.

Solutio. Dicimus Lunã quidẽ vt creatorẽ glorificaret,& sceleris horrorẽ mundo declararet, suo creatori cõpatientem Dei iussu(à quo indubie mouebatur) præstitisse quod potuit, eamq; hac in re suum voluisse præstare creatori obsequiũ,quoad posset Solẽ occultãdo vt radios illius cohiberet, & morientis in cruce gloriã mũdo patefaceret.Et verisimile est Lunam se direxisse Soli supposuisse ex ea parte,quæ respiciebat sceleris huius nefandissimi locũ, id est inter Iudæam & Solẽ fuisse interpositam. Quod autẽ secundum natura à Luna sua interpositione non potuit,id credimus diuina virtute per solarium radiorum retractionẽ adimpletum.Quidam ve ò etiam densissimarũ nubium ponunt concursum.Sed quæ prius dicta sunt, videntur magis probabilia.Nam si per nubes totum negotium gestum fuisset, minus potuissent stellæ conspici,quæ facilius obumbrantur nubibus quã corpus solare.Item nõ potuissent ita limpide in Ægypto per Dionysium prædicta considerari, si nubium talis interiectio perfecisset negotium. Sed nos iam à supremo cœlorum,in id quod fuit aliquando terræ infimum delapsi,

Psal.21. nempe in illum qui suo ipsius testimonio vermis fuit,& non homo,opprobrium hominum, & plebis abiectio , virorum

Esa.33. nouissimus,vir dolorum & sciẽs infirmitates , cuius aspectus

tanquam

tanquam leprosi fuit,& non erat ei species neq; decor,cuius præ humilitate iudicium sublatũ est, lapis reprobatus,agnus occisus,hircus pro peccato,caper emissarius in crucem adactus,tandẽ fessum calamũ in eo reponamus.Siquidẽ bonũ est nos hîc figere pedem, bonum est calami cursum sistere, atq; in huius passionibus conquiescere. Fasciculus enim myrrhæ dilectus noster nobis, & sponsus sanguinum ipse est nobis: qui dum inter vbera commoratur,miras præbet cordis veras soláfq; puras delicias. Et licet multa admodũ iam diximus, in quibus altissima clarescit patris omnipotentia,& magnificentissima refulget eius gloria, veluti de cœlestium orbium incomprehensibili & inæstimabili magnitudine,de astrorum innumerabili multitudine, de cursus primi mobilis incogitabili celeritate, de ordinatissimis singulorum planetarum moribus,de Solis gloria,de claritate luminarium,de mirabili ordine plenilunij,nouilunij, ac aliis huiusmodi cõpluribus, quæ nostrum animum ad canenda in alacritate spiritus gaudiosa cantica merito valeant prouocare:præeligimus tamen ad libri huius conclusionem, in hoc terræ infimo reprobato lapide conquiescere, & super doloribus ac humilitate eius vocem fletus assumere.Vicit enim admiratio humilitatis eius omnium conditorum superno rũ gloriá.Siquidẽ in humilitate iudiciũ eius sublatũ testatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocẽ eleuãtes, lamentationẽ canamus pẽdẽti in cruce agno,qui tulit peccata mundi,cuius est nihilominus cũ patre & spiritu sancto æterna gloria in secula seculorum.Amen.

Ps.117. *Cant.1.* *Esai.53.*

FINIT LIBER SEPTIMVS.

LAMENTATIO MORIENTIS IN

cruce Agni propter ouem perditam appensi:quem in terris reprobatum supernè clarificarunt egregia duo luminaria diei & noctis Domini.

QVis dabit capiti meo aquam:& planctum condignum super vnigenitum?

Vtinam lachrymis inebrientur oculi mei: & fontes mihi exurgant aquarum calidarum in medio capitis mei.

Vtinam in absynthium vertatur mihi cor meum:& digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hierusalem: & contaminata est vniuersa terra præuaricatione.

Virum iustum à Deo donatum,signis glorificatum plurimis in-

teremerunt, virum optimum, & mansuetissimum praeceptorem

Non sustinuerunt impij in mansuetudine arguẽtem, tollere animam eius conciliati sunt

Oblatus est, quia voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ductus est. & non aperuit os suum.

Propter scelus populi percussus est: & prae humilitate iudicium eius sublatum est.

Non est agnitus vultus eius: donec in patibulo appensus est.

Ibi clarificata est maiestas eius in cunctis populis: tunc & exteri coluerunt ignotum Deum, quem domestici repulerant oblatum.

Morte turpissima a filijs populi sui condemnatus est: & cum iniquis innocens agnus deputatus est.

Ah, quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus?

Quomodo abscondita fuit, agnus Dei, fortitudo tua: cum essent cornua & spicula in manibus tuis?

Propterea sedebo mœrens & gemens: suspirabo & gemam vt columba, sicut passer solitarius in tecto vociferabor.

Ipse rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam consolari, & afflictus affligar: sicut mater lugens super vnigenito vteri sui.

Sol cognouit, non cognouit homo: luna in plenitudine sua vidit exaltatum.

Cœli obstupuerunt, illudente Iudaeo: & omnis ordo cœlestium conturbatus est.

Sol retraxit lumen suum & continuit super iniquitate, quam vidit in terra, radios suos.

Luna respuens plenitudinem suam, subito se gyrans per meridiem soli se supposuit.

Nuditatem appensi operuerunt tenebris suis densissimis: denudauerat enim Iudaeus ad confusionem patrem suum.

Maledictus puer Cham & maledicta haec posteritas eius: erunt serui cunctarum nationum, & dispergentur in omnes populos.

Petrae scissae sunt, terra mota est: fundamenta montium conturbata sunt.

Inanimes creaturae (quibus nõ est intellectus neq; ratio) cognouerunt creatorem suũ: & multa potentia gloriose clarificatus est in eis.

In terris visus non est agnitus, populus peculiaris repulit creatorem suum: in crucem sublevatus est. & claruit maiestas.

Qui gloriantur se habere scientiam Dei, & pollicentur cacis ducatum

catum, quasi talpæ non agnoscunt Solem: inanimis creatura (cui non est cor neque ratio) agnoscit etiam nube obtectum.

Reuertere luna in locum tuum, reuertere, quoniam expirauit Deus, consummata clamans omnia.

Restituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videamus ad sepeliendum mortuum.

Ita pater ita Deus, ita dominator Dominus: quoniam sic placitum fuit ante te.

Sic sic Christum pati oportuit: & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuersa ista per te scimus esse completa: omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluisti exaltari in ligno dulcem filium tuum, vt exaltatus ad se cuncta attraheret.

Vt cognoscant quoniam ipse est quem misisti in mundum: gloriosis prodigiis illum voluisti glorificare in nationibus. (ab ea.

Operiat nos Iesu bone ignominia tua: & impleatur cor nostrum

Educ de oculis nostris lachrymas p diē: & nocte nō cessēt oculi nostri.

Non contineat se super te os meum, & labia nostra confitebuntur nomini tuo in seculum.

Dicant nunc quæ longè sunt nationes: quoniam regnauit à ligno Deus sempiternus.

Hierusalem Hierusalem, conuertere ad Dominum Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

IN LIBRVM VIII. CONSIDERATIONIS PHYSICÆ DE ANIMA in genere, déque potentiis vegetatiuis specialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ,

Præfatio

OMNIA quæ fecit altissimus, exquisita iuxta omnes voluntates eius, summa vtique cōfessione sunt admiranda. At verò præ omnibus hominis origo amplius est spectāda. Quippe magnū miraculum sunt singula hominis mēbra, singulæ vires, singula organa, singulæ operationes Signa quæ ū homines desuper, & prodigia stupidi spectant. Miraculorum omnes cupidi sumus: cū sint hæc omnia intra nos verissima, spectatuque dignissima miracula. Quæ verè non sunt mirāda miramur attoniti: vera miracula

nō est qui admiretur. Ecce enim ipsum caput suū quod supra humeros collo iunxit Deus naturæ, quisquis apprehenderit, magnū ille & multo maximū miraculū tenet: quippe in quo rā mira fiūt opificia suis quæque officinis distincta, sub vnius cranei osseo tegmine, vt huius miraculi nemo sufficiat, nec physicus, nec medicus indagare celsitudinem, aut digne etiā admirari. Quamobrem non frustra Græcorum sapientes solenni præscripserunt apothegmate, Gnothi, seauton: quod Latinis sonat, Nosce teipsū. Intra nos enim habētes mirabilissima, qualia nō sunt in cœlo sursū, neque in terra deorsum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere Neque maria nobis in hoc sunt enauigada, vt quę mira prędicātur cernamus: cū mirabiliora multo quàm vsquā locorū inueniri possint, ipsi semper circunferamus. Atque id quidem verū est, & indubitatū, etiā si ea tātū quæ corporis sunt consideremus. Quod si ad interiora animæ fuerimus introgressi, quasi in secretiora penetralia, vtrē prorsus diuinā cōperiemus, in creato corpore. Hac de causa nō erit cōpletū nostrū desideriū, donec & hæc Dei magnalia maxima quæ nobis ab anima (siue in seipsa, siue in corporeis organis) insunt, balbutientes, rudi saltem traditione pandamus.

Nota.

Quid sit anima secundum veritatem. Cap. I.

SIc est humana generatio misera, vt quæ sibi intima sunt, non, nisi obscurissime cognoscat. Quo fit vt animæ cognitio sit nobis eo difficilior, quo ipsa est intimior. Vnde & veteres philosophi diuersissimas de anima sententias, pro sua quisque secta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc cōueniūt, quòd ipsam ponunt principium earū operationū, quas de foris in animatis rebus cōspicimus. Cæterum, sigillatim singulas eorum sententias expendere, nō est nostri propositi. Satis habemus, animæ quidditatem simplici veritate describere, eiusq; vires & officia delineare. Quorsum enim attinebit sopitos & diū iam extinctos errores, resuscitatos in lucem reuocare? Animam autem definit Aristoteles hunc in modum,

Hac definitio cū sua declaratione apud Arist. ponitur 1. ca. 2. lib. de anima.

Anima est primus actus, perfectióque corporis naturalis, potentia vitam habentis, & talis plane, vt eius partes sint instrumenta.

Hoc est, anima est forma substantialis, ipsā materiā seu totū cūpositū actu perficiēs cui inest, quæ potēs est suū actum seu operationē vitalē exercere in corpore physico, variis organis

ganis, & partibus ad hoc distincta. Anima hic capitur pro omni anima, siue vegetatiua, siue sensibili, irrationali, siue rationali. Cum autem actum primum dicimus, omnes habitus species, potentias, aut accidentarias dispositiones abiicimus: quæ animæ vt sint instrumenta, certè nunquam anima sunt dicenda. Et quanquam actus quidam dici possint (nimirum formæ accidentales) non sunt tamen actus primi & substantiales, sed actus tantum secundi & accidentales. Actus enim secundi sunt, quia à forma substantiali producuntur, & tantum sunt animæ instrumenta, quibus scilicet tanquã instrumentis in sui operationibus, vtitur anima: quemadmodum potentia visiua vtitur anima vt instrumento ad efficiendam visionem: sicut forma substantialis ignis vtitur calore vt instrumento ad quippiam calefaciendũ. Sed anima actus prior est, à qua nimirũ omnia ista procedunt. Quoniã vero nullius artificialis operis anima est, idcirco corporis physici actus ponitur, hoc est, forma rei naturalis. Actum enim formam dicimus, & physicum idem quod naturale. Non autem cuiuslibet corporis physici forma est anima, sed talis cuius partes sint instrumẽta, vel organa, quòd omnino idẽ est, hoc est organis diuersis adornatũ atq; distinctũ, ad diuersas vitę operationes exercendas. In homine enim oculus, auris, manus, os, venter, cor & cætera omnia sunt organa diuersa diuersimode disposita, ad diuersas vitæ operationes. Et quæ pauciores inter viuentia habent operationes, vt plantæ, conspiciuntur etiã pauciora habere organa, radices, medullas, neruulos, atq; huiusmodi paucula. Quæ verò omnino nõ viuũt (vt elemẽta, vel etiã inanimata mixta atq; metalla) non habent eiusmodi organa, quòd nullas habeant vitæ peculiares operationes. Et ne credatur cadauer etiã animam habere, actus eius corporis organici, quod vitã habeat in potentia, hoc est, quod per hæc ipsa organa possit vitæ officia exercere. At in cadauere, non est vltra oculus vel auris in potentia, vt audiat, vel videat, nihilo certè amplius, quàm terræ aut elementi cuiuspiã partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionẽ statim hæc omnia vt sibi inutilia dissipat, vt paulò post animæ abscessum, cadaueris forma, digitos & nares & oculos & vniuersa prius varie disposita organa æquet in puluere & cinere. Repetit Aristoteles animæ definitionẽ fere iisdẽ verbis. Hisce vidi et:

Anima

Anima est perfectio prima, primusq; actus corporis naturalis, cuius partes sunt instrumenta.

Quæ sic quoque redditur,

Anima est actus corporis physici organici, vitã habentis in potentia.

Nec minus congrue & ab officiis definiri potest anima, hoc modo, Anima est principium quo viuimus, sentimus, atque mouemur.

Diuisio animæ, & quæstionis cuiusdam determinatio. Cap. II.

Arist. 3 c. 1. lib de anima. Diuiditur autẽ anima in vegetantẽ, sensitiuã, & rationalem: iuxta tria præcipua animæ officia. Prima est in omnibus viuentibus: secunda, in sentiẽtibus: tertia, in omnibus hominibus. In plãtis est sola vegetãs: quoniã hæ nec sentiunt, nec ratiocinãtur. In brutis, est anima & vegetans & sensitiua. In hominibus, est anima & vegetatiua & sensitiua, & insuper rationalis: etiam in illis qui debitũ ratiocinationis actũ, ob indispositionẽ viriũ interiorũ atq; organorũ habere nõ possunt. Verũ ex his videtur oriri quæstio, *Quæstio an vnica an plures in homine sint animæ.* debeántne in homine poni tres animæ, locali situ in diuersis seiunctæ partibus, an magis coniunctæ; Rursumq; si cõiũctæ loco, an re plures ponẽdæ sint hæ animæ, an ratione tantũ differentes, vt vna anima hæc tria sortiatur officia atq; nomina. Sic itẽ de duabus animabus in brutis quæstio formari poterit. *Solutio.* Sanè hæc ambiguitas solet scholasticis exercitationibus magnũ campũ præbere, & sunt hac de re cõtraria sententiæ Philosophorũ sectæ. Nos vero nostri instituti memores propositam breuitatẽ tenere cupientes, hoc tãtum (qđ videtur verisimilius) citra præiudiciũ eorum quibus cõtraria magis placet sententia, asserimus: In bruto quolibet secundũ rẽ vnicã inesse animã, quæ à sentiendi officio, sensitiua: à vegetãdi officio, vegetatiua nominatur, diuersis vtriq; (sicut per se claret) rationibus, & hãc animã vegetantẽ pariter atq; sentientẽ, per totũ quod informat corpus esse dilatatã, quamquã operationum quasdã certas, & determinatas habeat sedes vel officinas, in quibus ipsæ aut solũ aut excellẽtius perficiãtur, q̃ in cæteris partibus. Sic & de hominis anima sentiendũ, eã videlicet vnicã esse in omnibus corporis partibus, eandẽ & vegetatiuã & sensitiuã & rationalẽ, à qua corpori sit, vt vegetetur, & sentiat

tiat, quæque homini ratiocinandi potestatem donet. Includit autē rationale sensitiuū,& vegetatiuum,sicut tetragonus includit trigonum,id est,quadrangulare triangulum,& sicut perfectum includit imperfectum absque vlla compositione, Quod ita debet intelligi,quia in quocunq; inuenitur potentia ratiocinandi, in eodem sunt anima vegetatiua, & sensitiua,at nō econtratio:& in quocunque est sēsus, est etiam potentiā vegetatiua,at non econtrario.In planetis enim est vita vegetatiua,nō autem sensus vel ratio, quemadmodū in quadrangulari includitur triangulare, sed non econtrario.Non enim vbi tres anguli sunt,statim adsunt quatuor.Vnus enim deest,& vno superatus triangulus à quadrangulo. *Arist.3. c. 2. li. de anima.*

Quod sit potentiarum animæ subiectum, & an possint ab anima separari Cap. III.

Rursum & illud de potētiis animæ quæri solet, an sint in anima, an in cōiuncto, id est corpore & anima pariter iunctis.Itemque,si vllæ potentiæ possint ab anima separari,vt absque eis perdurare possit anima. Quibus erit breuiter satisfaciēdū:dicēdo, quasdā vires animæ in anima sola esse,eas nimirū ad quarū exercēda officia corporis organum determinatū nō habet,vt sunt volūtas & intellectus, quarū potētiarū operationes exercet anima,nō per vllum corporis organū determinatū etiā si corporeorū organorū iuuetur adminiculo. Quasdā vero esse in cōiuncto,id est corpore & anima,seu in ipso cōposito : eas nimirū,in quarū exercitiis anima eget organo determinato,vt sunt potentia visiua in oculo,memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebo, & ita de cæteris. Inter has igitur vires illæ quæ perficiunt suas operationes nō per organū corporeū,non possunt vnquā ab aīa separari, nec sine eis esse anima aut permanere potest. Quę vero sūt in aliqua parte corporis,& quæ vt perficiāt suas actiones,egēt organis corporeis, hæ animā non cōsequūtur emigrantē è corpore: potest vtique rationalis anima absq; huiusmodi subsistere. Vnde anima à corpore separata non habet potentiam vegetandi,neque sentiendi: quanquam ad huiusmodi actiones possibilitatem habet. Non enim idem existimanda est possibilitas sentiendi, & sentiendi vis naturalis, siue naturalis potentia. Omnino tamen in ipsa anima,potentiæ istæ radicaliter manent: ita vt si iterum in corpus mitteretur ad informandum, rursum in organis determinatis eas efficeret: *De subiecto potētiarū animæ.*

quia

quia tamen à corpore separata est, non actu & formaliter in se habet nisi eas potentias quæ immateriales sunt.

Quod sola rationalis anima manere potest à corpore saparata & quòd sola non educitur de potentia materiæ. Cap. XIII.

Consequitur insuper ex iis quæ prædicta sunt, cum anima vegetatiua, & sensitiua in plantis & brutis nulla habeát vim neque potentiam naturalem, quæ non sit colligata corpori, non posse eas extra materiam & corpus saparatim permanere sed necessario interire simul vt à corpore expelli eas cõtigerit. Anima vero rationalis, quoniã aliqua parte supereminet corpori, & vires aliquas operationesque naturales habet quæ materia non pendeant, idcirco (quatenus rationalis est corpori non penitus immersa, sed aliqua ex parte corpus excedens & modo quodam per se subsistens) potest separatim subsistere. Nec mori ipsam necesse est, cũ à corpore migrat. Ea vero parte qua sensitiua est, & vegetans, non esset separabilis à corpore. Atque hinc est, quod solet dici animas sensitiuam & vegetatiuam educi de potẽtia materiæ, non autem creari. Latẽt enim in materia (ex qua viuens concipitur) rationes seminales huiusmodi formarum sicut & cæterorum quæ animata nõ sunt, ita vt hæ animæ (sicut & omnes formæ corporeę) extrahantur de materia, quę est in possibilitate ad omnem formam per actionem agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate virium à Deo sibi datarum secundum quas imaginem Dei in se gerit, superexcedit corporis grossitiẽ atque ignobilitatem, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non potest. Neque latẽt in materia generationis, sed creãtur à Deo sigillatim rationales animæ omnes, sicut sigillatim infunduntur in sua quæque corpora testante Psalmista, quoniam Deus finxit sigillatim corda filiorum hominum. In hoc tamen conueniunt omnes vires, tam animæ secundum se, quàm totius coniuncti, quòd fluãt omnes ab essentia animę: sicut à forma substantiali procedunt, & conseruantur accidentia rei, quę in materia seruantur. Propter quod in anima separata licet realiter non insint potentiæ illæ corporales, quæ in exercitio suarũ actionum indigent organo corporeo, secundum radicem tamen in ipsa adhuc latẽt, & propter solum defectum subiectĩ in quo reciperentur, deficiũt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

Anima rationalis nobilitas.

Psal. 23.

De diuersis in anima potentiis. CAP. V.

QVanquam autē superius animā secūdum tres tantū potentias diuisimus, in vegetatiuam, sensitiuam, & rationalem, vel intellectiuā, sunt tamē potētiæ primo conuenientes animæ quinq; numero, videlicet vegetatiua, sensitiua, appetitiua, motiua, & intellectiua. Quare autē animā trimēbri tātū diuisione dissecuimus, ratio est: quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, non inueniūtur separatim absque aliis. In quocūq; enim est vis sentiendi, in eodē est & vis appetendi & secundū locum se mouēdi, atque ecōtrario neque in vllo viuentium hæc separata inueniri possunt, propter quod ex neutra potentiarum illarū sumpta est animæ diuisio. Sic neq; voluntas (quæ tamen ab intellectu distincta potētia est) speciale aliquod mēbrum facit in diuisione animæ, quoniā non inuenitur in vllo viuentium ab intellectu separata. In quocūque enim est intellectus, etiā & voluntas, & econtrario. Vnde sub intellectiuo comprehenditur volitiuum, sicut sub sensitiuo appetitiuum, & motiuum secundùm locum. Generaliter autem distinguuntur in anima diuersæ vires atque potentiæ, secundū operationū differentiā. Quotquot enim in homine sunt ab inuicem differētes operationes, quæ ad vnū non spectant organum, tot sunt potentiæ ab inuicem diuersæ. Vnicuique enim operationi correspōdet in anima vis aliqua naturalis ad totalē operationē efficiendā. Et quidem si operatio corporalis sit in organo aliquo corporali, aut in vlla parte corporis singulariter apparēs: ipsa etiā potētia corporalis videbitur, & ab anima quidē radicaliter effluens, illi tamen organo peculiariter insidens. Quemadmodū (exēpli gratia) homini operatio quædā in oculo adesse cognoscitur, per quam colores percipit, & res coloratas, gratia coloris, dignoscit. Vnde consequitur esse in oculo vim quandam atque potentiam talis operationis effectiuam, quæ dicitur virtus visiua. In lingua vero operationem aduertimus, qua saporum percipimus differentias, quod in nullo aliorū membrorum percipimus.

Vnde potētiarum diuersitas colligatur.

Vnde oportet huic operationi, vim quandam ipsius affectiuam respondere, quæ dicitur virtus gustandi. Cùm vero operatio ipsa per totum corpus, & singulas partes similiter extēdi videtur, oportet & ipsam vim ita per totum corpus expandi. Vnde quia actus tangendi singulis mēbris competit, necessario & ipse tactus per corpus totū expanditur, ac singula

occupat

occupat mēbra. Itē de nutritione dicēdū & potētia nutritiua

Ex hoc verò intellige, quàm variis sit anima potentiis atq; naturalibus virtutibus adornata, vt pote à qua tam multæ, tam variæ, tam nobiles, tam eximiæ procedere conspiciūtur operationes, vt eis contēplandis vix homo sufficiat, vt ne dicam enumerandis aut plene comprehendendis.

Partim esse à perfectione, partim ab imperfectione, quod homo tam varias habeat potentias CAP. VI.

QVod verò tam varias vires habeat homo secundum naturaliū operationū multiplicium diuersitatē, partim quidem ab imperfectione est, quoniam omnis discessus ab vno, & simplicitate, ex inperfecto est: partim verò perfectionis est indiciū, quòd per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conspiciatur homo, atq; naturali efficacia idoneus. Vnde est considerandum quasdā res esse quæ paucissimas habeant operationes, quę proinde multas potentias non habēt. Aliæ sunt, quæ multæ sunt perfectionis, sed hāc nō nisi per multas obtinent potentias, & varie separatas, vt patet in hominis visu, auditu, phātasia, memoria, intellectu, effectu, vi generatiua, digestiua, ac cæteris. Sunt præter has res aliæ simpliciores, quæ magis ad vnum, & summū bonū accedētes multā nimis perfectionē paucissimis attingunt potētiis. Hic sūt spiritus illi cœlestes, qui in intellectu, & affectu nullo vtētes sensu, nullisq; corporeis organis, multo possunt ampliora quàm genus humanum possit vniuersum. Super omnia est Deus seculorum, qui summā perfectionē simplicissima habet potētia atq; vnica virtute, quæ nec ab ipsius essentia secernitur. Quandoquidē quicquid in Deo ponitur, ab eius essentia non distinguitur. Ipsius summæ atque simplicissimæ virtuti omnes nostrę deseruiūt multiplices vires: vt magnificēt gloriam nominis eius, quę est sempiterna. Ipse est enim, qui simplicissima sua perfectione, nostra nos multiplicare facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati, nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

Deus perfectissimè actus & perfectissimæ virtutis.

Consideratio pulcra de correspondentia admirabili corporis, & animæ CAP. VII.

ILlud verò attentius considerantibus quantam præbet suauitatis dulcedinē, quod cū corpus res sit crassa, materialis, & ignobilis, anima verò spiritus, & res nobilissima (talis nihilominus & tāta inueniatur vnius ad alterū correspōdentia, talis

talis harmonia, talis cōsonantia, vt maior vix possit cogitari. Sicut enim corpus hominis super omnia mundi corpora mirabilissime est organizatū, atque pulcherrime distinctū, artificiosissimeque fabricatum: ita & anima quæ huius corporis inhabitationi deputatur, nobilissima est atq; pulcherrima: sic corpori correspondens, vt iuxta suā capacitatem & dignitatē ipsum totū impleat, eiusque omnia organa viuificet & informet, omnibus illi tam diuersis organis dando vitā, sensum, & motū, atque operationes peculiariter cuiq; conuenientes.

Et quemadmodum in corpore est maxima & ornatissima diuersitas organorū, quæ tamen omnia secundum pulcherrimum ordinem adinuicem cōiuncta vnū corpus efficiunt, nec obstat tāta partiū diuersitas, quin in vnū possint corpus compingi, imò tanto pulchrius, tanto ornatiùs & spectabilius est hominis corpus, quòd ex tanta sit varietate artificiosissimè compositū, quàm si eiusdem dispositionis essent omnia mēbra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatē nobilissimarū potentiarū, & dignissimorū officiorū, quorū quædā aperta sunt & sensibus exposita, plura verò latēt interius: certissima tamen experiētia à nobis percipiuntur & cognosçuntur. Habetque anima diuersa ista officia, iuxta proportionē & exigētiā organorū corporaliū, ita vt quot sunt mēbra organica distincta secundū qualitates, totidē sint etiā virtutes & officia distincta ipsius animæ. Diuersitas enim organorum & instrumentorum in corpore, arguit diuersitatē potestatū, virtutum, & officiorum ex parte animæ. Nec tamē tanta hæc multiplicitas scindit, sed ornat animæ vnitatē. Quemadmodum enim vnus idēque homo diuersa potest habere officia, & artes diuersas, quas exercet per varia & dissimilia instrumēta, sic anima diuersas habet virtutes, quas exercet per dissimilia organa. Est autē hoc in magnū animę ornatum & gloriā, quòd ita diuersis sit instructa prędditaq; virtutib⁹ (quę omnes radicaliter ab ipsa in corpus effluāt) vt nullū omnino sit in corpore mēbrum quomodocunque dispositum, quod non sua maiestate impleat, & cui non pro sua natura debitam virtutē atque potentiam infundat: ita vt nullum membrum relinquat vacuum, cui non vitam, sensum, & motum concedat: nullum etiam sit organum, quod non pro suæ naturę exigentia debitam sibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat, vt oculus sumit videndi virtutē, auris audiēdi, lingua gustandi,

Ordinata varietas est corpori ornatus.

Contéplatio pulcherrima matrimonij inter corpus & animam.

manus operandi, pedes ambulãdi, genua sese incuruandi atq; voluẽdi, & ita in singulis membris. Ecce verò mirabile istud inter corpus & animã matrimonium, ecce pulcherrimã consonantiã & admirabilem coniunctionem inter membra corporis organica ex vna parte, & virtutes seu potestates animæ ex parte altera. Vide, quomodo singula organica membra, singulis virtutibus desponsantur ac velut nubunt & coniungũtur inuiolabili inseparabiliq; societate. Vides ex parte vna corpus velut substratum, cum multitudine diuersissimorum eorundemq; pulcherrimorum organorum: ex aduerso autem animam vides hoc corpus sibi despõsantem, in corpus istud intrantem, totam plenam nobilissimis potentiis, & talibus potentiis, quæ singulis corporis membris respondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius? quid hoc spectaculo iucundius? Verè qui hæc iunxisti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua: tu es Deus solus, & præter te nõ est alius, tibiq; gloriã canit omnis compago corporis nostri & vniuersa animę plenitudo, qui viuis benedictus in æterna secula. Amen.

De potentijs animæ vegetatiuæ in speciali. Cap. VIII.

Arist. 2. lib. de anima 4. c.

VT autem per ordinem nunc de singulis determinemus, primo consideranda est potentia animę vegetatiua, quę alio nomine nutritiua appellatur.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria pręcipua officia, alere, augere, & generare.

Vnde potentia vegetatiua diuidi potest in potentiã nutritiuam siue altricem, augmentatiuam, & generatiuam: quæ tres potentiæ reperiuntur in vitam habentibus. Prima est propter conseruationem substantiæ ipsius viuentis.

Omne enim viuens quandiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim stabilia non sunt viuẽtia, sed in fluxu cõtinuo, propter virtutem igneã perpetuo consumẽtem, & partes aliquas decastantẽ, idcirco ad conseruationẽ substãtię animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo cõtinuo instauret, quod per resolutionem deperditur. Nam vbi cõtinua est absq; reparatione resolutio, fieri non potest, vt durabilis sit talis rei subsistẽtia. Quapropter rectè dixit Aristoteles, viuens eousq; nutriente indigere quousq; perseuerat: alimento autem priuatum non posse subsistere. Secunda vis est augmentatiua, qua nimirum anima ipsum corpus in iustã & naturæ

Arist. 2. libr. de anima 4. cap.

conue

conuenientem potest perducere quantitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectam suam quãtitatẽ,sed per pusillum est cum vitam recipit. Anima verò continua operatione sua, circa alimentum occupata, non solũ curat id quod defluit restaurare, verũetiam maiorem adiicere quantitatem, dum plus infulcit sua actione, quàm sit cõsumptione deperditum. Est autem huius virtutis à priori differentia, quoniam non oportet viuens omne quandiu viuit augeri, nutriri verò & ali simpliciter omnibus viuentibus necessarium est. Est tamen, secundum rem harum duarum potentiarum idem obiectum, sed ratione tantum diuersum. Alimentũ enim & nutrit & auget: sed quãtum reparat quod deperditum est nutrit: in quantum verò etiam maiorem quantitatẽ reddit quàm præfuit, auget. Et est quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro instrumento tamen habet naturalem calorem per quem concoquit & alterat nutrimentum (quod ante nutritionem est alito contrarium & dissimile) vt fiat simile, & aptum quod traiiciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentũ dissimile est ipsi quòd nutriri & augeri debet, impossibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, nisi ipsum alteraretur, vt simile fieret alito. Hęc autem alteratio rectissimè attribuitur calori, quo tãquam instrumento & causa secundaria vtitur anima, de quo plura suo loco dicemus in sequentibus.

De virtute attractiua, digestiua, retẽtiua, & expulsiua. CAP. IX.

SVnt autem particulares quædã vires, potẽtiis iam dictis subseruiẽtes, vtpote sine quibus fieri non possit nutritio, vel augmentatio.

Eæ sunt, virtus attractiua, virtus retentiua, virtus digestiua, & virtus expulsiua. *Quatuor potentiæ.*

Quia enim in perfecta nutritione singula membra oportet nutriri, ideo necesse est, vt in quolibet mẽbro virtus sit quædam, per quam nutrimentũ attrahat quo nutriatur, non secus quàm in magnete virtus est quędã & efficacia ad se attrahendi ferrum. *Attractiua.* Verum quia non potest membrum ex attracto nutrimẽto ali siue nutriri, nisi ipsum quod attractum est, omnino secundum speciem simile fiat ipsi membro nutriendo: ob hoc virtute digestiua opus habet, per quam nutrimẽtũ cõcoquatur & transmutetur, vt simile sit membro alẽdo, sicq; ipsi

sufficiat nutritioni. Nam impossibile est nutritionem fieri, nisi prius ipsum alimentum simile factum sit nutriendo. Nutritio enim (vt suprà indicauimus) fit ex alimẽto prius dissimili, facto tamen simili, antequam fieri possit nutritio. Quia verò non potest virtus naturalis agere in instanti, sed tempore eget, vt digerat alimentũ ac simile reddat alio, idcirco ne dissipetur materia attracta, retẽtiua virtute est opus. Nihil enim ad nutritionem proficeret attraxisse alimentũ, si deesset virtus ipsum retinendi, donec secundum qualitatem cõuenientem esset immutatum: quemadmodum videmus nonnullos interdum sumere cibum vel potum, sed ante concoctionem siue digestionem congruã, statim vel per os vel per pósteriora eiicere. Sed quoniam in omni alimento impuritatum est commixtio, quæ per digestionem separantur ab eo quod nutritioni est accommodum, idcirco ne illę impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, necessarium fuit virtutem inesse membris ad expellendum eiiciendumque quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius disserere, Medicorum potius est quàm Physicorum.

Digestiua. *Retentiua.* *Expulsiua.*

De potentia generatiua. CAP. X.

Generatiua.

TErtia vis animæ vegetatiuæ est, potẽtia generãdi, quia scilicet viuens potens est generare sibi simile, secũdum speciem. Quam potẽtiam Aristoteles dicit esse præcipuã, ita vt iustum putet potẽtiam vegetatiuã à generatiua tanquam præcipua, denominari. Ait enim opus generationis esse aliorum finem, nutritionis scilicet & augmentationis. Nam hoc animal nutritur & augetur in iustam quãtitatẽ, vt cum perfectũ fuerit gignat sibi simile. Naturalissimum enim & præcipuũ opus (vt Aristoteles ait) est generare simile, & in quo viuentia maxime assimilãtur summæ illi diuinæ bonitati, quæ sua virtute progignit vniuersa. Item & secundum æternã durationem. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, quòd secundũ numerum, vt ille, æterna permanere non possunt: idcirco dũ sibi simile generando, ita in specie permanent, quodammodo æternitatis participes fiunt, atque ad diuinæ durationis aliquatenus accedunt similitudinem, quantum ipsorum permittit conceditque natura. Est autem hæc virtus, nec in solis animalibus, neque etiam in omnibus. Non quidem in solis animalibus, quoniam quidẽ & plantæ complures eandẽ vim partici-

Arist. c. 4. 2. libr. de anima

Neque solum animal, neq; omne sibi simile generat.

participant. Vim enim generatiuam habent, quibuscunque à Deo semen est datum. In semine nempe virtus formatiua similis secundum speciem. Hinc & naturæ prouidissimus benignissimusq; institutor Deus, cum de terra vellet arbores, herbasque verbo suæ iussionis educere, iamiã de generationis vi solicitus, semẽ pariter in eis voluit inueniri. Sic enim ait, Germiner terra herbã virentẽ, & faciẽtem semen & lignum pomiferũ faciens fructũ iuxta genus suũ, cuius semen in semetipso sit super terram. Post cuius verbũ in sacra historia subditur, Et factũ est ita. Et protulit terra herbã virentẽ & facientẽ semen iuxta genus suum, lignumq; faciens fructũ, & habens vnumquodq; sementem, secundũ speciem suã. Ecce quã solicita & diligẽs hîc fiat seminis mentio, vide quomodo ab initio fuit de generandi virtute solicita Dei prouidentia. In quibusdã verò nõ solũ ex semine fit simile secundũ speciem, verumetiam ex ramusculo tantũ præciso absq; vllo semine arbor crescit aut herba similis illi, à qua desumpta est particula. *Gen. 1.*

Quòd autẽ nõ in õnibus animalibus, neq; in omnibus viuentibus inueniatur, per experientiam est manifestum. Nam quædã sunt animalia spontaneam generationẽ habentia, quę non ex seminis propagatione, sed putrefactione nascuntur: quanquam inter hæc quædam indifferenter, vel ex putrefactione nascantur, vel ex semine. Illa etiamquę ex diuersarum specierũ commixtione generantur, nõ sunt nata generare sibi simile. Vnde mula (quæ ex commixtione equi & asinæ gignitur) nescit generationẽ. Est autem huius potentiæ à prioribus duabus differentia, quoniam operationis illarum effectus completur, & manet in ipso subiecto, in quo insunt potentiæ. Effectus autem operationis virtutis generatiuæ extra subiectum est ipsius potentiæ. Potentia enim nutritiua & augmentatiua, ipsum suum indiuiduũ in quo est nutrit atq; augmentat. Nulla autẽ res per potentiam generatiuam seipsam generat, sed aliud distinctum indiuiduum, simile tamẽ secũdum speciem Ex quo manifestè patet nobiliorẽ ac digniorẽ esse virtutẽ generatiuam duabus potentiis prioribus Siquidẽ ista ad speciei cõseruationem immediate ordinatur, illæ verò immediate ad sustẽtationẽ & perfectionẽ indiuidui. Species autem nobilior est indiuiduo, vt pote quę per se pars est vniuersi, non hoc aut illud indiuiduũ. Vnde (quemadmodũ suprà diximus) nutritiua & augmẽtatiua ad generationẽ tanquam *Quæ non generant simile.*

ad finem ordinãtur. Aduertendũ insuper, quòd circa idẽ obiectũ aliquo modo versatur potẽtia generatiua, circa qđ versari diximus nutritiuam & augmentatiuã. Quomodo enim potentia nutritiua ex alimẽto nutrit, & augmẽtatiua ex alimento quãto auget: sic & generatiua alimento vtitur ad suæ operationis exercitium. Semen enim ex superfluo est alimenti.

Pulchra seminis consideratio. CAP. XI.

Aduerte huc animum spectator rerũ nouarum.

MErito verò cõsideratio seminis (quo vtitur virtus generatiua ad suæ operationis exequutionem) videri debet profundius cõtemplantibus, nimiũ admirabilis. Quid enim? An nõ super admirabile est, ex modico semine (quod de herba aut arbore qualibet decisum fuerit) in terrã coniecto, pullulare virentẽ herbam vel arborem, eandemq; temporis accessu, sumpto ex terræ visceribus congruo alimẽto iustam sibi quantitatẽ adiicere, & partes omnes sibi iuxta naturæ suæ cõditionẽ adaptare varietate tam pulchra, dispositione tam spectabili, tamq; admirabili ordine, vt hominis ingeniũ nec herbulæ vnius sufficiat comprehendere artificiũ? Considera enim in arboris è semine processione, quo modo in terrã inferne radices mittit, easq; ita infigit solide, ita hęrere facit in intimis terræ visceribus, vt post modicũ vix euelli aut dimoueri nisi vi magna nõ possit, quomodo sursum stipitẽ ac truncum mittit quẽ externe quidẽ vestiït cortice velut indumẽto, aduersus aëris inclementiam, & frigoris æstusq; iniurias. Intime verò medulla posita est, & circũquaq; venæ maiores atque minores per totũ corpus trũci dispersę, eæq; mirabili ordine abinuicẽ minores à maioribus procedẽtes, per quas nutrimẽtũ singulæ partes ad se attrahũt. In Superiori verò parte, quàm mirabiliter prodeũt de stipite folia, in quib9 similiter venarum & arteriarum cõspicimus stupendam conuexionem. Et est quidẽ foliorũ eadẽ figura, eadẽ læuitas vel asperitas, similis ferè longitudo, latitudo, color idem, idem sapor, idem odor, & per omnia maxima est arborũ eiusdẽ generis similitudo. Taceo florũ pulchritudinẽ, & fructuũ dulcedinem, ac in vtrisq; mirabile artificiũ. Hæc videlicet omnia originaliter ex seminis vnius prodiere virtute. Sed & in semine animalis, atque ideo in semine hominis (ex quo videlicet proles humana secundũ corpus nascitur) nónne illud vel maxime stupendũ est, quòd ex virtute illa, quæ in tam vilissima atque penitus deformi & sordida materia inest, talis ornatus

natur membrorum tam pulchra compositio,tam cõuenientissimus ordo,tam efficax dispositio membrorum , tã eximia singularum partiũ cõiunctio? Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur,super quã ipsum corpus debeat firme cõsistere,& qua debeat moueri de loco in locũ:cuius partis extremũ multiplicẽ habeat diuisionẽ , vt sit velut in particulas dissecta materia,hoc est, vt pes habeat suos digitos in extremitatibus:atq; hæ rursum partes talẽ habeant ordinẽ, vt quæ primo loco ponitur,cæteris sit & altitudine & crassitie maior, atque ita deinceps suo ordine, vt sit nouissimus digitus omnium tenuissimus & minimus. Itẽ vt partes hæ sic diuisæ,in extremo pedis secundũ quinarium numerum ita regulariter & vniuersaliter distinguãtur,vt monstrũ iudicetur,si quando in vno pede senaria inueniatur distinctio. Iterũ vt harũ partium quælibet in sui extremitate ex parte superiori duriciem habeat vnguis,mirabili artificio & subtilissima cõiunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla possit excidere violẽtia quantũuis comprimãtur pedes,aut vrgeantur multis laboribus.Item vt singulæ hę partes,suas habeant iuncturas,in quibus possint incuruari,& prior quidem maior non nisi vnã huiusmodi habeat in sui medio,cæteri verò binas. Et hæc quidem omnia in pedis & manus cõpositione manifestè apparent etiam extrema tantum considerãti. Ex aduerso autem in supremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda,quę cranio vno in superiori parte tegitur,hoc est osseo tegmine ita durissimo & indissolubi,vt per annos plurimos in terra iacens non possit omnino consumi, quod quidẽ cranium carne & cute operitur, vnde criniũ egreditur defluxus,partem illam vndequaque circumuestiens. Sub hoc autem cranio,nobilis quædã & tenerrima formatur substantia,quam cerebrũ dicimus, eaq; secũdum diuersas partes varie formata,vt diuersarum viriũ aptum possit esse susceptaculum & organum diuersarum nobilium operationum,in qua insuper rotunda parte suprema ab anteriori parte consistunt oculi, in sua cõcauitate pulchre firmati:sic tamẽ vt facillime mobiles,quibus sunt etiã sua cilia & supercilia. Sub his sunt nares,ad latus autẽ aures:sub naribus autem oris apertura ad ingressum cibi,& per circuitum mandibulæ dentibus plenæ, quorum ij qui in ipso ingressu cõsistunt,tenues sunt & acuti, ad dissecandũ atq; scindẽdum impositum cibum,posteriores

verò crassiores sunt & plus quàm duplicari, qui partes cibi iã anterioribus dentibus concisas possint velut molendo in minutissimas particulas cõterere : propter quod etiam molares appellantur. A parte autẽ capitis posteriori, omnibus clausis, nulla conspicitur apertura: sed nerui fortes, & iuncturę mirabiles illic consistunt, qui caput partẽ supremam cum humeris parte inferiori conglutinãt: ita vt cum caput humeros nõ cõtingat, pulchre tamen absque onere per colli interpositionem ab eisdem gestetur. Hinc vero ab humeris velut duo rami extenduntur brachia duo, ad opus quodlibet peragẽdum, eaquę in medio curuabilia in cubito, extremitates autẽ similiter in digitos ordinate diuisas habentia, vt de pedibus suprà diximus. Deinde nobilissimũ mẽbrum cordis ita mirabiliter in medio animalis positum consistit habens ad sui caloris tẽperamentũ circũiacentem pulmonem, aërem sua respiratione continuo in modũ follis attrahẽtẽ, sicque suũ calorẽ temperãtem: vicinã etiam habens epar sanguinis officinã, & stomachum velut totius corporis coquum, alimẽti totius susceptiuum. Habet insuper splenem, habet renes, habet intestina omnia, mirabili conuexione & conuolutione disposita.

Quòd hæc (inquam) omnia quæ tantum figuraliter attingimus, & alia intus recõdita multo mirabilia, ita ordinate, ita perpetuo in corpore hominis siue etiam animalis alterius ex seminis tã vilissimæ substantiæ virtute efficiãtur, quis nõ ista maximũ reputet miraculũ? Nónne recte tibi videtur Do-
Ps. 138. mino dixisse Psalmista, Mirabilis facta est sciẽtia tua, ex me confortata est, & non potero ad eã? Nónne & nos in præfatione libri huius recte videbimur hoc asseruisse, quòd prodigia semper secũ circũferãt homines, quibusuis miraculis magis admirabilia? Et quidẽ nõ ita multum videtur admirandũ, si totam hanc connexionem dispositionẽque membrorum, quã in nobisipsis conspicimus, per semetipsum ita sua omnipotenti virtute Deũ asseramus cõdidisse: si quomodo in principio Adã creauit de terra, & de eius costa Euam, absque vllius virtute seminis, terrã solã pro materia accipiẽs, & totam virtutem per sese administrans: ita & nostra corpora in sua dispositione atque pulcherrima proportione per se idem ipse similiter fabricaret. Item si vt in principio arbores & herbas creauit, absque virtute seminis, ita & nunc potentissima sua iussione eas de terra faceret prodire. Scimus etiam quoniam
non

non est ei impossibile,neq; difficile omne verbum. Non nouum est nobis,si magna faciat ille,de quo scriptum est, Qui facit mirabilia magna solus. Verum quòd hæc humani corporis dispositio ex operatione est virtutis,quæ latet in paterno semine (fœtidissima & vix nominanda substantia, quam absq; abominatione nemo conspicit) quodq; in eo tam præclara lateat virtus,corpus tam admirabile sic efficiendi atque fabricandi,quod tota illius admirabilis dispositionis efficacia in illo realiter inexistat, id nobis merito in immẽsum aggrauat pondus considerationis nostræ,id prorsus stupidos & attonitos reddit,cogitq; exclamare nos, & voce aperta confiteri,quòd non solum ipse magnus sit in semetipso,neq; e solum magnus in magnis,sed & in abiectissimis, contemptibilissimisque,& minimis gloriosus. *Psal. 71.*

De longitudine & breuitate vitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali. CAP. XII.

ANima autem ipsa vegetatiua, per virtutem vegetatricẽ licet vere prima sit,& præcipua causa supradictarũ operationum,nutritionis & augmẽtationis,eget tamẽ ad hoc (vt suprà tetigimus) calore naturali pro instrumento, quo mediante suas istas operationes perficiat.Cuius quidẽ naturalis caloris tãta est necẽssitas in corpore humano,& operationibus illius sustentationi necessariis, vt absq; eo nequaquam possit anima in corpore permanere,ipsoq; deficiẽte omnino necessariũ sit animalis vitam deficere.Hic autẽ calor naturę igneæ est,& perpetuo nutriri debet atq; foueri in corpore hominis: quemadmodum flãmam candelæ,& flammam quæ est in lychno lãpadis,neutriri ad oculũ cernimus, atq; ita necessario nutriri,vt nutrimẽto cõsumpto mox flãma euanescat. Oportet ergo donec calor iste in homine permanserit,nutrimentũ aliquod illi suppeditari,in quo foueatur atq; cõseruetur. hoc autẽ nutrimẽtum est humidum radicale (vt appellãt medici) id est humiditas naturalis, & ab initio generationis simul cũ calore naturali siue radicali cõgenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorum posuit naturalem calorem,eadem ad cõseruationem rei,& naturalẽ disposuit humiditatẽ, quæ calorẽ velut cibaret atq; foueret, ad eũ modum quo ab oleo pascitur flãma, quæ in lapide cernitur. Hoc autem radicale & naturale humidum,cum con- *Humidũ radicale.*

tinuo debeat pascere vorantē igneum calorem, cumq; in humano corpore fouere, facile minimo tempore absumeretur, si non ipsius fieret cōtinua reparatio, quemadmodum statim oleum in lampade deficeret, si nō statutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc necessaria est sumptio alimēti · cibi atque potus, ex quibus separatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet. Ipsum verò siccum quod inde accipitur, ad reparationem est sicci, quod per actionem caloris resoluitur. Non enim solam humiditatem in corpore ignis absumit, verumetiā partes carnium, ac cæteroū membrorum ex omnibus tam siccum quàm humidum resoluens, propter quod tam cibo quàm potu animal indiget. Humidum autem istud radicale nutrimentum radicalis caloris, nō debet esse humidum omnino aqueum, sed potius aëreū pinguéque & viscosum siue vnctuosum: quomodo flamma non simplicis aquæ humido nutritur in lampade, sed humiditate pingui & vnctuosa, cuiusmodi est oleum, aut cuiusmodi est in cādela seuum. Oportet ergo tale esse etiam humidum nutrimentale, quo radicale humidum debet reparari, id est, non pure aqueum, sed pingue, dulce, viscosum. Quare etiā ad humidi radicalis reparationem non videtur potus ipse per se sufficere. Non enim videtur ex ipso solo sufficiens posse elici pinguedo, sed concoctio cum cibo, & ex cibi substantia solidiori facta commixtio, addit humido illi viscosam pinguedinem. Et quanto humidum illud pingnius fuerit, tanto ex ipso minus calor consumit: quemadmodum videmus flammam in candelis ex seuo recenti atq; pinguiori factis minus in seuum desæuire, diutiusque in illis conseruari.

De causa longitudinis aut breuitatis vitæ. CAP. XIII.

EX horum ergo duorū proportione, id est, calore naturali & humido naturali attēditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, secūdū videlicet proportionē calidi ad humidum: vt illa in quibus optima sit horū proportio, longissimæ vitæ iudicentur: eā verò in quibus minor proportio, vitæ breuioris. Ad quod tamē plenius intelligendum aduerte. quòd simpliciter sola quātitas materiæ alicuius rei nequaquam vitā faciāt longiorem vel breuiorē. Nam ad oculū videmus quasdā arbores paruulas diutius perdurare aliis multo secundum molem maioribus. Idem & in herbis cernimus, in brutis quoque & hominibus. Neque vniuersaliter caliditate

liditate excedentia maioris sunt durationis. Si enim fuerit non proportionatum humidum, citius etiam aliis deficiunt, in quibus non tanta est excellẽtia caliditatis. Facit enim immodicus calor nõ præsente humido sufficiente ad pabulum, ad rei celerem consumptionem, vt in hominibus multũ cholericis. Rursum frigiditas multa vitam non facit longam. Si enim calor non fuerit proportionatus, vt possit sufficienter dominari, abundantia frigiditatis extinguitur, & necessariò animal suffocato naturali calore perit, vt videmus in iis qui sunt vehementer flegmatici, item & in senibus in quibus dominatur frigiditas. Item neque siccitas multa per se causa est longæ vitæ. Nam senes multæ sunt siccitatis: per hanc tamen ad corruptionem vergunt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cum videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimunt & extinguũt subtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas nascuntur, minoris esse durationis, & animalia aquatilia plerunque breuioris esse vitæ, quàm gressibilia. Abundat enim in eis humidum, idque non pingue & firmum, sed magis aqueum. Harum ergo qualitatum nulla per sese potest assignari causa longitudinis & breuitatis vitæ, sed calidum & humidum æquata (vt ait Aristoteles) præcipua huius rei sunt causa. Quod tamen non ita debet intelligi, quasi humiditas & caliditas in æquali virtute causa sint diuturnioris vitæ, sed quia in debita & bona proportione disposita. Oportet enim calidum habere dominiũ super humidum. Alioqui non conuenienter ex eo posset nutriri. In nutritione enim, id qđ nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, nisi agente super passo habente qualecunque dominiũ. Quòd ergo Aristoteles ait, calidũm & humidum æquata esse causam diuturnioris vitæ, intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidum non excedat calidum, ipsumque suo excessu suffocet: neque vicissim calidum sic excedat absque proportione humidum, vt ipsum cito exedat atque absumat. *Calidum & humidum vitæ durationis causa.*

Quæ complexio faciat vitam diuturniorem. CAP. XIII.

EX prædictis patet, inter complexiones hominũ, diuturniorem vitã præbete eam quæ appellatur sanguinea. Est enim hęc calida & humida, estq; humidi & calidi, & humidũ est aëreum non aqueum: siquidem aëri respondet ista complexio *Cõplexio sanguinea diuturna.*

plexio, qui natura calidus & humidus est. Estq; in hac calor temperatus, quoniã non igneus est, sed aëreus. Aër enim non in summo habet caliditatem. Cum ergo in hac complexione caliditas sit satis temperata & humiditas multa, eaq; pinguis & viscosa (quæ nutritioni calidi maxime est accommoda) nõ videtur ad vitæ prolongationem alia esse conuenientior ex quatuor complexionibus. In cholerica enim excedit calor igneus, & siccitas non præbet sufficiens pabulum excedenti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum non potest super humidum dominari modicus calor, consequitur nõ posse recte digeri humidum, sicq; multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melancholica verò cõplexione, nimia siccitas est & calor modicus. Est enim in modum terræ frigida & sicca. Harum autem qualitatũ vtraq; vitæ obest, quæ in calido & humido consistit. Si tamen fiat harum complexionum commixtio, poterunt etiam aliẽ bonæ cõpositiones inueniri ad vitæ conseruationem valde accommodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam præbet vitam. Sanguinea & melancholica non mala est vbi melancholia fuerit minor. Et forsitan talis possit fieri compositio, quæ ad vitam melior esset quàm pure sanguinea.

Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem esse causam longitudinis vitæ Cap. XV.

Proportio qualitatũ durationis origo.

Licet autem dicamus (iuxta Aristotelem & alios medicos idem asserẽtes) calidum & humidũ æquata & bene proportionata, ad eum modũ quo prædictum est, causas esse vitæ diuturnioris: originaliter tamen non solum ex duabus his qualitatibus debet sumi ista cõsideratio, sed ex proportione quatuor primarum qualitatum. Illa enim complexio in animali est effectiua vitæ longioris, in qua calidum, frigidum, humidum & siccum bene sunt adinuicem proportionata secundũ exigentiam vitæ animalis: ita videlicet vt calor obtineat dominium super cætera, sic tamẽ frigiditate tẽperetur, vt non nimiũ excedat ipsam humidi (quo habet nutriri) proportionem, ne subito absumpta nutrimẽto depereat: quomodo vehemens ignis cito consumpta materia mox collabitur, iterumq; humiditas ita sit per adiũctam siccitatẽ temperata, vt non sit nimia, neq; excedat caloris proportionem, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo

ſi igni ardẽti ſuperfundatur aqua copioſa. Et in quibuſcũque huiuſmodi temperamentũ inuenitur quatuor primarũ qualitatum,hi in ſe habent principiũ diuturnæ vitæ. Veruntamen quia in hoc temperamento calidum & humidum præcipua ſunt,habentq́; dominium, quibus alia duo frigidũ & ſiccum ſolum ad contemperamentum adiciuntur, ad illorũ mediocritatem conſtituendam, exceſſumq́; vitæ diſconuenientem prohibendum,idcirco duarum tantum qualitatũ expreſſam faciens mentionem Ariſtoteles, dixit calidum & humidum eſſe principia lógioris vitæ.Cum tamen addit æquata & proportionata,indicat tacite & alias duas qualitates,quarũ additione fit vt calidum & humidum proportionentur, atque æquentur.Si enim calori deeſſet temperãs frigiditas,excederet humidi proportionem. Et ſi non adeſſet humiditati temperans ſiccitas,vtique excederet proportionem caliditatis.

Duas autem illas qualitates,caliditatẽ & humiditatẽ, dominari oportet in complexione lógioris vitæ, quoniam ſunt qualitates vitæ,id eſt viuentibus neceſſariæ,& animalis ſubſtantiæ potiſſimum conuenientes:primario tamen caliditas, ac ſecundario humiditas,quæ caliditatẽ habet fouere. Propter quod in cõplexione vitæ longioris primũ locũ calor obtinere debet, humiditas verò ſecundũ. Frigiditas autẽ & ſiccitas,mortis principia ſunt,vbi inualuerint. Vnde ſenes quo amplius ad mortẽ tendunt, eò magis ſiccos & frigidos effici cernimus.Et mortua ſtatim corpora maxima occupat frigiditas atq; ſiccitas:omnis aũt fugit calor & humiditas.Ex quo patet,frigidum & ſiccum eſſe mortis principia,& vitæ maxime contraria,vbi contigerit ea dominari.Propter quod complexio illa breuiſſimę vitę eſt,in qua iſta dominãtur,aut etiã eorum alterũ,ſiue per ſe frigiditas, ſiue ſiccitas. Nam illa directe calori aduerſatur,in quo eſt vitæ principium:hæc verò humiditati,quæ eſt primæ vitalis qualitatis fomentum.

Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem,ad longam vitam ſint bene diſpoſita. CAP. XVI.

NOtandum autem , quòd illa corpora ad longam vitam ſunt bene diſpoſita,quæ in principio maximam habent, ſed tamen proportionatam,humiditatem:ita vt videatur calor aliquo modo latere ſub tanta humiditate,vt multo tempore perduret calor antequam poſſit humiditatẽ coniunctã penitus euincere,& manifeſtum obtinere dominium:modo non

non tanta sit, vt omnino calorem obruat ac suffocando extinguat. Quæ verò in principio sui ortus admodum paucam habent humiditatem, vt statim calor possit euincere & quasi superior apparere, non sunt diuturnæ vitæ. Simile enim videmus in ignibus. Plerunque enim ignis ille qui subiicitur lignis viridibus, in quibus adhuc est multa humiditas, diutius delitescit, iacetq; absconditus priusquã possit super materia apposita potiri dominio: & interdũ quidem, prorsus quasi extinctus apparet atq; oppressus, quãdoq; tamen vigore resumpto resistens fortiter, agensq; viriliter, tãdem adhuc gloriose emicat, & in altum flammã sustollit, quasi in victoriæ signũ. Et manifestum est talem ignem multo esse durabiliorem, quã sit ignis alius stipularũ aut straminum aliorumque lignorum valde exiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectũ statim obtinet dominium. Atq; hinc cõtingit non raro, vt illi qui in infantia, imò in pueritia grauissime fuerint periclitati de vita, & perpetuo quasi in languore vexati, lõgissimã vitam viuant, cernãturque in ætate prouectiori valere bellissimè, postquã humidũ illud, sub quo calor eorum periclitabatur, & sub quo modo quodã oppressus delitescebat, iam fuerit euictũ, & calor post longam patientiam obtinuerit principatum. Quemadmodũ ad oculũ cernimus, ignes ex carbonibus sulphureis cõpositos, aqua perfusos, post paululũ multo vorationem flammã dare, & calorẽ maiorem, simul etiam durare longius. Hinc iterum cõtingit eos interdum qui per totam vitam languere videntur, longã tamen vitam ducere. Signum est enim in eis quòd nec calor tantus sit qui omnino possit manifestè in humidum dominari, neque tãtum humidum, vt possit extinguere calidum: sicque calor ob modicitatẽ nõ multum potest humidi consumere, ac proinde humidũ minus cõmiscetur extraneo, remanetque purius, & ad caloris nutritionẽ magis efficax. Attamen quia calor tantus est, vt se possit aduersus humidum defendere, & illius saltem aliquid (quamuis nõ ita multum) ad suam nutritionem excedere, idcirco in vita animal permanet, languens tamẽ propter sufficientis caloris defectum, & quia non satis, quãtum operationes animalis conuenientes expetunt, dominatur: Patet etiam ex prædictis ratio, quare illi qui præcoci sunt ingenio, id est, ante multam ætatẽ valde ingenio pollentes, plerũque cõspiciantur præmatura morte occũbere, vt vix interdum virilem,
raró

rarò autem ſenilem attingāt ætatem. Eſt enim ſignum, quòd ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingeniū. Vnde qui multū habēt ſanguinem, nō ſunt ingenioſi, eò quòd ſanguis ſit humidus: ſed qui paucum ſanguinem & non ita humidum habent, vtcunq; cholera mixtum, id eſt ſatis ſiccū & igneū. Quia ergo in his ab initio pauca eſt humiditas, cito calor dominatur, & acquirunt ſiccitatem ad operationes ſenſuū & ingenij requiſitas. Superuincens enim ſua actiuitate caliditas, cito corpori dat conuenientes operationes, quas mediante calore corpus habet: ac proinde antè conſuetū tempus ambulāt, loquuntur, diſcunt, morātur, phantaſiantur, dum alij propter multū humidum diutius impediuntur ab operationibus vitalibus. Vbi autē minus eſt humidi, & plus calidi, manifeſtum eſt citi⁹ ibi calidi nutritionē deficere: & vbi cito dominatur calidum, cito quoq; deficere ipſum neceſſe eſt. Proinde manifeſta ratione colligitur, eos qui præcoci ingenio ſunt, debere etiā præmatura morte occumbere. Patet inſuper ratio, quare cum cætera multa animalia conſpiciamus vel mox in ſua natiuitate, vel paulò pòſt, operationes ſuas conuenienter exercere, vtpote moueri, ambulare, & alia eis cōueniētia opera. Homo tamen per multum tempus abſq; ſibi conuenientibus operationib⁹ remanet. Nimia enim humiditas in cauſa eſt, propter quam etiā mēbra infantilia ligari debēt faſciis, eò quòd deficiente ſiccitate non ſint ſolida membra. Hoc autem in aliis animalibus nō eſt neceſſe fieri: homo enim præ omnibus aliis animalibus abundat humiditate, propter quod etiā longioris eſt vitæ, omniáq; animalia vitæ diuturnitate ſuperat, paucis admodum exceptis, vt elephāto & ceruo, & ſi quæ ſunt ſimilia. Hæc enim animalia tradunt longā admodum habere vitam. Cætera autē animalia domeſtica, quę hominibus in vſu ſunt, ad oculū videntur multo breuiorē homine vitā ducere, quantũuis mole excedāt, vt equos, boues, oues, canes, aliaq; huiuſmodi. Prætera habetur ex iam dictis cauſa, quare ij qui pauciori nutriuntur cibo, diutius viuāt: qui verò maiori, breuiorē habeant durationem. Item, quare ij qui multum indulgent veneri, minus viuant, item & ij qui immoderatis atteruntur laboribus. Exiccat enim multa ſeminis emiſſio, itē & immodicus labor. Velocior autē ſiccitas, mortē accelerat. Illis tamē qui nimia ſunt humiditate pleni, labor conducit moderatus, ad

Ingenioſi citius moriuntur.

ad vitam protelandam. Efficit enim bonam ſiccitatem & tẽperatam, vt non obruatur calidum ab humido, & ſuperflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

Quare per nutritionem res non poſſunt perpetuò ſeruari.

CAP. XVII.

VErum ex his quæ prædicta ſunt, poſſet quiſpiam dubitare, atque ita nobis obiicere, Si calidum eſt vitæ principium, & humido radicali nutricatur, ac humidum illud per nutrimentũ reparatur, quî fit vt nõ perpetuo poſſit in aliquo viuente, vita per nutritionẽ ſeruari? Tamdiu enim animal in vita permanere natũ eſt, quãdiu calor naturalis ipſi nõ deficit: adeo vt ſi perpetuo calor naturalis indeficiẽs in corpore permaneat, ſimul permaneret & anima ipſum informans. Calor autẽ per humidũ nutritur, & humidũ per alimentũ reparatur. Quare ergo ad hunc modũ non poteſt corpus cõgruo nutrimento per virtutem nutritiuã perpetuò cõſeruari abſq; corruptione? Huic quæſtioni talis adhibenda eſt reſponſio: Humidum radicale quanquã nutriatur humido nutrimentali ex cibo & potu adueniente, nunquam tamen reparatur ad tam bonã qualitatem, vt ante fuit: ſed cõtinuo minuitur à principio actionis caloris in ipſum. Per cõmixtionem enim extranei (vt docet Ariſtoteles in libris de generatione) continuo ipſa virtus ſpeciei minuitur, neq; humidũ ita bonũ reparatur, vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt continuo defectu tandẽ penitus humido deficiente, cogatur ipſum animal ſiccitate deficere, calore nimio ſuperãte nec habente pabulũ. Quẽadmodũ videlicet cùm aqua infunditur vino, quo plus infuderis aquæ in vinũ, eò fit vinũ minus forte, & minus habens virtutẽ ſuæ ſpeciei, ad cõuertendum ſcilicet in ſe extraneam ſubſtantiã. Et licet in principio per modicã admixtionẽ non depereat virtus vini, quoniã adhuc potens eſt conuertere infuſum in ſuã ſubſtantiã, ſi tamen diu pergis aquam infundere, tandẽ ita debilitabitur virt⁹ ſpeciei vini, vt prorſus ab aqua ſuperetur: & extinguetur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atq; hoc pacto manifeſtè videmus quomodo per nutritionẽ nõ poſſet fieri indiuidui perpetuatio: ſed neceſſe eſt hoc modo animal deficere, cũ eouſq; res deuenerit, vt neceſſariũ humidũ radicale perdat. Quòd ſi homini adeſſet per nutritionẽ virtus reparandi humidum, æque bonum, vt eſt illud quod deperditur, tũc poſſet homo abſq; corruptione ſeruari.

De

De virtute ligni vitæ in paradiso. CAP. VIII.

ATque ita sanè intelligendũ est, quod in Genesi legimus de ligno vitæ, quod erat in paradiso, ex cuius fructu prohibebatur sumere Adã, posteaquam peccasset, ne ipsum comedẽs viueret in æternum. Sic enim ait Dominus, Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonũ & malũ: nunc ergo ne forte mittat manũ & sumat etiã de ligno vitę, & comedat, & viuat in æternum. Et post pauca subditur, Eiecitq; Adam, & collocauit ante paradisum voluptatis Cherubin, & flãmeũ gladiũ atq; versatilẽ, ad custodiendã viã ligni vitæ. Nam (vt sacri Theologi tradunt) talis erat virtutis huius arboris fructus, vt per eũ possit virtus speciei reparari & cõseruari absq; defectu. Quemadmodum enim aliæ arbores in cibũ illis erãt, ad reparationem deperditi per calorẽ naturalem (qui etiam in primis parentibus ante peccatum inerat, & suo modo agebat, id quod ex præbito eis Dei voce alimento manifestè cognoscimus) ita hęc arbor in medicinã potius, quàm in cibum creata fuit, vt de eius fructu sumentibus virtus speciei cõfirmaretur, & ita præseruaretur ab omni defectu, vt per caloris actionẽ & humidi deperditionem, extraneiq; humidi aduentum non imminueretur bonitas ipsius humidi, neq; per consequens imminueretur calor. Fiebatq; per huius fructus virtutem, vt humidũ æquè bonum esset quod reparabatur, atque id quod per actionem caloris naturalis deperiit, eratque medela aduersus hanc (ratione nutrimenti) debilitationẽ. Atque hinc processisset absque corruptione hominum vita, arboris istius beneficio, donec Deo placuisset à statu illo animali in altiorẽ (qui nutritione non indigeret) transferre. Verum non longe ab illo tam efficaci fructu elõgati sumus: via ligni huius præclusa est Adæ, & cunctis posteris, via incognita est natis in exilio. Paradisus voluptatis ignotus est in terra laboris habitantibus. Atque vt etiã sit via cognita, ecce ad custodiam stat Cherubin, tenens flammeum gladium atque versatilem, vt spes nulla sit nobis de fructu ligni huius consequendo. Neque est qui vel ramusculum nobis possit adferre ligni illius, vt ipsum plantemus in terra nostra. Atque vt fortè donetur, non arbitror ego tam singularis gratiæ & eminentiæ lignum ex paradiso voluptatis allatum, in terra hac miseriæ atque laboris vegetari posse, aut suas radices in arenosam istam terram (quę spinas & tribulos inutiles melius germina-

re nouit) defigere. Quapropter talis iam est nostra conditio, ita se nobiscum res habet, vt velimus nolimus semel nobis sit moriendum, iuxta verbum Domini ad Adam omnium nostrum nomine dictis, Terra es, & in terram reuerteris. Vnde & sanctus Apostolus, Statutum est omnibus hominibus semel mori: post hoc autem, iudicium.

Genes. 3.
Hebr. 9.

Quomodo vnumquodque viuens habeat determinatam periodum. CAP. XIX.

Periodus seu terminus naturalis.

EX prædictis facilè potest monstrari, vnũquodq; viuens habere certũ limitẽ & definitũ terminũ vitæ, eũq; secundum cõplexionis varietatẽ diuersum, longiorẽq; vel breuiorẽ. Cum enim nõ possit humidũ radicale atq; bonum reparari, necessario consequit ipsum paulatim debilitari. Quicquid autẽ cõtinuo debilitatur & diminuitur, tandẽ in totũ collabatur necesse est. Est enim vnicuiq; vitæ & durationi præfinitus terminus nouissimum illud & extremum vitalis operationis, quãdo nõ vltrà potest calor naturalis ab humido nutriri, cogiturq; viuens deficere. Quẽadmodũ in vino terminus quidã certus est, quãdo nõ vltrà infusam aquã poterit in se cõuertere, imò separetur ab aqua, & vinũ esse definit virtute speciei penitus deficiente. Vnde illa quæ simpliciter meliorẽ habent cõplexionẽ proportionẽq; calidi & humidi vitalis, longiorẽ habẽt suæ durationis periodũ, & quod optimã habet hãc proportionẽ, durationis esse lõgissimæ. Ecõtrario autẽ, quod malam habet hanc cõplexionẽ siue proportionẽ, breuiorẽ habet durationẽ. Hic autẽ terminus vitę naturalis dicitur, quoniam videlicet secundũ naturalẽ cõplexionis virtutẽ, ipsum viuens tãdiu persistere est potens, virtute conuersiua ipsius speciei ad tãtũ vsq; tẽp' sese valẽte porrigere siue extẽdere. Vnũquodq; enim viuẽs tandiu naturaliter potens est viuere, quãdiu calor naturalis in eo potest permanere, & quãdiu humanũ radicale in ipso potest calorẽ nutrire. Hoc autẽ est, quãdiu per nutritionẽ potest humidũ radicale sufficiẽter reparari. Manifestũ ergo est, vnũquodq; viuens secundũ suã naturalẽ complexionem præfixum & determinatũ sibi terminum habere suæ durationis. Possumus autem in hac re facere comparationem vel diuersorum generũ, vel diuersarum specierum, vel diuersorum indiuiduorum eiusdem speciei. Vnde secundum comparationem viuentium diuersi generis, dicimus quasdam arbores quibusdam animalibus esse longioris vitæ, quasdam

etiam minoris. Secundum cōparationem diuersarū specierū, dicimus homines esse plerisq; brutorū animalium diuturniores, vt mulum dicimus equo diuturniorē, & herbas quasdam vitæ longioris præ aliis. Quædam enim tantum annuæ sunt, & singulis quibusque annis occidūt. Aliæ verò ad annos plures secundum indiuiduum iam permanent. Secundum indiuiduum autē eiusdem speciei fit comparatio, cum dicimus, hunc hominem esse illo diuturniorē, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnunquam etiam in eadem specie fit cōparatio in communi, secundum distinctionem sexus vel conditionis, vt cum dicimus, in passeribus masculos minus viuere quàm fœminas (iuxta Aristotelis dictum) eò quòd masculini passeres plurimam sequantur venerem. Item cū dicimus agricolas plerosque moderato labore sese exercitantes longiorem vitam ducere, quàm otiosos clericos: homines quoque sobrios & castos, plus quàm gulosos & luxuriosos.

Non semper res ad naturalem vsque terminum pertingere. CAP. XX.

QVamuis autem secundum virtutē cōplexionis vnaquæque res habeat sibi determinatum vitæ terminum, vltrà quàm secundū naturā cōplexionis non possit vita protēdi, rarissimè tamē contingit ipsa viuentia huiusmodi terminū attingere, neque vel millesimus quisq; hominū ad huiusmodi naturalē cōplexionis terminū pertingit. Dicitur enim terminus vitæ, nō quod viuens ipsum debeat assequi, sed quia secūdum extremā naturalis complexionis virtutē ipsū viuens eousq; pōt pertingere, & nō pōt terminū illum transire. Vnde in Iob de hominib⁹ dicitur, Posuisti terminos eius qui præteriri nō poterūt. Nō ergo terminus iste talis est quē debeāt attingere, sed quē possint attingere & quem non possint transire. *Raro ad natura periodum peruenitur.* *Iob 14.*

Fit autē mille modis vt viuēs ad determinatū sibi terminū nō pertingat, maxime aūt in viuētibus rationalibus, id est, in hominibus: è quibus vix millesimus quisq; propositū finē cōsequitur. Nā mors & corruptio nō solū accidit modo prædicto, per naturalē defectū humidi, sed frequēter ab extrinseco accidit corrūpere, quod p violētiā aufert à viuēte vitā partes discontinuādo, aut quomodocunq; noxiā & corruptiuā qualitatem inducēdo. Quēadmodū ante oculos quotidie cernimus, multas arbores validissimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare, si permitterētur in sua radice præ-

scindi securi,sicque vitam ante complexionis terminũ finire. Ita oues & boues aliáque omnis generis animalia per singulos dies mactantur plurima. Quantos autẽ videmus in hominibus ante tempus vel gladio occumbere,vel fame perire,vel peste consumi,vel aquis suffocari? imò verò sola gula, quot absumit hominũ milia?adeo vt vulgata sentẽtia merito iactetur,plures gula quam gladio absumi. Plurimos etiã quotidie videmus nouis infirmitatum generibus subito suffocari, strãgulari,aut aliàs quomodolibet exhalare animã.Et (vt Theologissimi illius philosophi Seuerini Boëtij verbis concludamus) homine, si corpus spectes, quid imbecillius reperire queas?quos sæpe musculorum vel morsus vel in secreta quæque reptantium necat introitus.

De altero termino diuinæ præscientiæ. CAP. XXI.

PRopter hæc ergo necesse est alium ponere terminũ vnicuiq; viuentiũ,qui sit nõ secundũ naturalis complexionis virtutẽ,sed secundũ præscientiã & cognitionẽ Dei:talem videlicet, ad quẽ indubie viuẽtia peruenirẽt,& vltra quẽ nequaquã trãsibunt:ita vt nec vltra progrediẽtur, neque citrà occũbent.Qui autẽ talẽ cognouit rerum terminũ, solus est omniscius Deus. Vt enim mors est omnibus hominibus certissima,ita mortis hora est incertissima:neq; de die illa aut hora quisquã nouit,præter illũ cui nihil est abscõditum, qui æque futura atque præsentia in prospectu habet, ante quẽ futurum omne & præteritum est præsens. Est autem differentia inter duplicem hunc durationis terminum quòd primum nõ possit viuẽs secundũ naturæ virtutem transcendere, potest tamẽ citra illum deficere,ipsumq; nõ assequi:alter autẽ talis est, vt frequẽter possit viuẽs quantũ ad virtutem suæ naturæ & cõplexionis attinet, longe vltra ipsum transire. Veluti cum robustus aliquis iuuenis subito transfoditur gladio aut suspendio præfocatur.Semper autem viuens hunc terminum attinget, neque ante ipsum vnquam deficiet, tametsi simpliciter antè possit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocũque moritur,potuit (absolutè loquendo) ante septẽ dies interfici & mori. Ac de hoc termino, si quis dictum accipiat illud ex Iob suprà adductũ, Breues dies hominis sunt,numerus mensiũ eius apud te est:cõstituisti terminos eius qui præteriti non poterunt, oportebit hoc vltimum non simpliciter intelligi, quasi absolute termini isti non possint præteriri,

Terminus præscientiæ quem omnia attingunt.

Iob 14.

sed

sed conditionatè, subintellecta Dei præscientia. Quod enim à Deo præscitum est contingens, absolute quidem contingēs est, & absolute potest ita non fieri. (Est enim contingens, ac proinde potens fieri, & potens non fieri) sed sub conditione præscientiæ præsupposita, non potest non fieri: quoniam necessario consequitur, ipsum ita futurũ, si ita Deus præcognouit. Non enim potest falli Dei præscientia.

De mutatione ætatis humanæ in diuersis mundi ætatibus.

CAPVT XXII.

CONsiderandũ autem hoc in loco, quid causæ sit quòd in diuersis mundi ætatibus tã diuersa fuerit humanę vitæ duratio. Nã id manifeste ex sacris discimus historijs. Siquidẽ in principio mũdi duratio humanę vitę vltra nongẽtos extẽdebatur annos, versus millenariũ procedendo. Post diluuium *Gene.6.* verò, Dominus cõstitu it tẽpus humanę vitæ, centũ viginti annorũ. Quod tamẽ non est accipiendũ secundũ extremã durationẽ vitæ humanæ, sed secundũ bonã valetudinẽ & fortitudinẽ bonæ cõplexionis. Nã multis tẽporibus post diluuium adhuc vltra definitũ illud tempus homines viuebant. Iacob *Gene 47.* enim terminũ illũ excesserat, antequã in Aegyptũ descenderet. *Ibidem.* Erat enim annorũ 130. cũ ingrederetur Aegyptũ. Omnes autẽ dies vitæ eius fuerũt 147. anni. vixerat etiam Isaac pater eius 180. annos. Et Abrahã primus patriarcha 175. Hi tamen multo tẽpore post diluuiũ fuerunt. Si quidẽ ætas vna fuit intermedia à diluuio vsque ad Abraham. *Gene.55.* Tunc ergo post diluuium 120 annis, sani & robusti viuebãt homines. *Gene.25.* Postmodũ verò in Psalmis numerus multum imminutus est, cũ Psalmo *Psal. 89.* 89 dicitur. Dies annorũ nostrorũ in ipsis 70. annis. Si autem in potẽtatibus, 80. anni, & amplius eorũ labor & dolor, in quibus verbis indicatur, tẽpus vitæ humanæ in bona valetudine posse protẽdi vsq; ad 70. aut in melius complexionatis vsque ad 80. annos, mutatũq; est prius illud tẽpus. 19. annorum, in tẽpus 79. aut 80. annorũ. Nunc verò hac nostra ætate per annos vt minimũ viginti facta videtur declinatio. Iã enim vix quinquaginta anni sunt vitæ hominis, quibus fortis ac validus põt durare. Paucissimi sunt qui non anno sexagesimo canis perfundũtur, & viribus multũ imminuuntur. Quod autẽ vltrà est, senectutis & defectus est tempus: & quod vltra annũ est sexagesimũ, certe labor est & dolor. Manifestissime ergo ex scripturis sacris hæc vitæ humanæ tẽpora ita monstrãtur va-

riata. Poteſt autem cauſa horum ex ſuprà declaratis elici per ſimilitudinē. Sic enim de nutritione dicendū eſt reſpectu indiuidui, quomodo de generatione reſpectu ſpeciei. Vt enim nutritio ad indiuidui ſuſtētationem, ſic generatio ad ſpeciei conſeruationem à natura eſt ordinata. Quemadmodū autem nutritio ipſum indiuiduū nō poteſt abſque corruptione conſeruare immortale, ſed tandem deficere ipſum eſt neceſſe, ob hoc quòd per nutritionem humidū nō ita bonū reparatur vt erat ipſum abſumptū, ſicq; continuo deficit caloris naturalis fomentū atq; vigor, propter quod tādem neceſſe eſt rem deuenire ad interitū, calore naturali eiuſq; pabulo penitus deficiente: ita generatio quantū ad ſpeciē, non ita bonā ac fortē ac validam reparat ſpeciem, vt in principio fuerat: & quo amplius per generationes ſpecies multiplicatur vinctis, eo continuò magis ac magis debilitatur virtus primariæ cōplexionis, quæ in primis erat indiuiduis: ſicq; modo paulatim debilitatur virtus complexionis humanæ, ac conſequenter durationis tempus efficitur breuius. Neque id ſolū in hominibus, ſed indubie & in beſtiis, & in plantis, herbis, atque arboribus, eorumque fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium eſt, quin arbores iſtæ, quæ noſtra ſunt ætate, longe ſint diſſimiles ſecundū virtutis efficaciā, atque etiam ſecundum durationē, illis arboribus quæ fuerunt in prioribus ſeculis. Illud tamen notandū, quòd in humana ſpecie maior ſit debilitatio, quàm in genere brutorum animalium. Et hic rurſum magis, quàm in plātis. Eſt enim in homine triplex cauſa defectus in brutis duplex, in plantis ſimplex: Homo enim pro nutrimento habet cæterorū animaliū carnes & fructus terræ. Quanto autem cibus iſte virtute deficit, tanto minus ſufficiens eſt ad reparationem humani corporis. Vnde non ſolū ex hoc breuior eſt hominū noſtræ ætatis duratio, quòd ipſa virtus ſpeciei iam ſit debilior, & cōplexio infirmior vt non tādiu ſufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendū in corpore naturalem calorē, verūetiam ex parte alimēti, quod magis materiale eſt, & minoris virtutis noſtra ętate, quàm fuerit in generationibus prioribus: ſicq; neceſſe eſt vt humidū radicale iam magis cōmiſceatur extraneo, quàm in pręteritis generationibus miſcebatur. Quanto enim id quod ex cibo ſumitur minoris fuerit virtutis, tanto à calore naturali citius abſumitur, neque ita diu poteſt fouere calorem; ac proinde oportet magis

Triplex cauſa humanā ſpeciē debilitās, brutorū duplex, plātarum vnica.

magis fieri humidi extranei commixtione cum humido radicali, vnde oritur vita breuior. Omnis enim defectus iumentorum illorum quibus homo in cibũ vtitur, ad humanæ speciei recidit detrimentũ. Item omnis defectus herbarum & arborum quibus vtitur in pabulum homo, in ipsius cedit detrimentum. In animalium autem irrationalium (quæ ex herbis terræ viuunt) dãnũ etiam cedit herbarum defectus, præter eã quam à propriæ complexionis defectu in se habent debilitationem: habent ergo ipsi duplicem minoris durationis causam, homo vero triplicem, plantæ autem simplicem tantum, secundum hanc comparationem. Vnde secundum rationem, non videtur esse tanta distantia durationis arborum atque plantarum secundũ diuersas mundi ætates, quanta est iumentorum: neque tanta iumentorum, quanta est hominum.

Quod vnaquaque species viuentium, suum habeat naturalem terminum. CAP. XXIII.

QVomodo itaque propter hunc continuum defectum diximus singulis indiuiduis esse determinatum & præfinitum suæ complexionis terminum: ita & de speciebus dicere non irrationabiliter possimus, esse videlicet vnicuiq; speciei suum determinatũ terminum, secundum speciei naturalem virtutẽ. Aeque enim hoc de specie & de indiuiduo, cõtinuus probat defectus. Si enim per generationem repararetur species in æquali virtute vt antè fuerat, posset quidem rectè sentiri generationem sufficere ad perpetuandã speciem: quo modo indiuiduum posset immortale per nutritionem seruari, si ipsa repararet indiuiduum in tam bono statu quàm antè fuerat. At verò cum iam demonstratum sit, & sanctæ autoritas scripturæ, simul & ocularis experientia hoc doceat, generationem non potuisse conseruare speciem absque maximo & summè notabili ipsius defectu: manifesto infertur consequi, quòd tandem aliquando speciei virtus vsque adeò sit debilitanda, vt non sufficiat ad vlteriorem sui conseruationem, aliorumq; indiuiduorum multiplicationẽ: sicque prorsus collapsa cogetur deficere ad eũ modum quo indiuiduum (non obstante nutritione) tandem cogitur penitus in seipso deficere, neque per nutritionem potest perpetuo seruari: itaque, etiam si naturalem sequamur rationem, ipsa nobis monstrat omnes rerum viuentiũ species non posse perpetuo stare, ac tandem necessario corrumpi debere. Errant ergo non

ſolum contra fidei regulam, ſed & contra rationis normam, qui omnes præcipuas ſpecies vniuerſi dicunt naturaliter eſſe incorruptibiles,& à parte poſteriori æternas,licet aliquando accepiſſe eas fateantur durationis principium. Quod etiam vulgo dici ſolet, per generationem res naturales ſecundum ſpeciem perpetuari, ſi veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione ſimpliciter, ſed ſecundum quid:quatenus videlicet longiſſimum illud tempus quo ſpecies conſeruantur vſque in conſummationem ſeculi, perpetuitas quædam ab hominibus æſtimetur.

Quod humanam ſpeciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant. CAP. XXIIII.

PRæter verò ſuprà adductã cauſam naturalem velocis humanę defectionis,inuenimus etiã gulam &luxuriam,humanam ſpeciẽ mirũ in modũ infirmare, quæ tamẽ inter cauſas extrinſecas veniunt computandæ, cum non inſint homini hæc vitia à natura, niſi forte quatenus aliquam habet prauã inclinationem ad eiuſmodi vitia,vt eſt homo ab infantia ſua pronus ad omne malũ.Inter hęc autẽ duo, luxuria per ſe facit ad ſpeciei debilitationem.Eſt enim luxuria nimius & inordinatus coëundo affectus.Coitus autem nimium freques ad vanam delectationem, & non iuxta naturæ ordinem ad ſpeciei conſeruationem,ſobrie in vſum vocatus, facit, vt ſemen (per quod ſeruatur generatio) nõ ita potẽtis ſit virtutis ad ſpeciei reparationem, quam eſſet ſi ſobriè parciúſq; ac iuxta naturæ ordinem adminiſtraretur. Procedit item ex luxuriæ vitio, quòd ante debitam maturitatẽ & perfectionẽ naturalem ad validam generationem ſufficientem videmus homines ante tempus generationi intendere.Quid enim?An non ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari cõiugio,amplexibus vacare,intendere generationi, quorum anni ſi pariter iungantur vix ætatẽ attingent virilem? vt meritò in prouerbium ſit tractum, Pueros noſtra tempeſtate generare pueros.Ecce enim iam de teſta pullos educunt,quibus adhuc teſta,è qua iam prodiere,adhæret.Iam natulos geſtant in vlnis qui pridie emerſerunt è cunabulis. Vix à lacte auulſi, lactant de ſe genitos:& patres matréſque appellantur, qui necdum ex ephebis exceſſerunt,quibus nomen altius quàm puerorum non competit. Scilicet in brachijs prolem geſtant noui patresfamilias, quos adhuc conueniebat præceptorum patrumque

trumq; genibus impositos, ac disciplinæ institutionẽ ac morum informationem, virgis cædi. Quî autem possit fieri, vt hoc pacto nõ plurimum debilitetur humana propago? Quẽadmodum enim granũ immaturũ aut semẽ nõ debita maturitate perfectũ, gignere nõ potest fructum conuenientem & fortem multæq; durationis: ita & in hominibus dicẽdum videtur, eos, qui sic antè tẽpus suæ propriæ perfectionis, generationi vacant, non posse efficaciter suæ speciei conseruationem perficere. Vnicuiq; enim rei tunc cõuenit generare sibi simile, cum suam fuerit adepta perfectionem. Huiusmodi ergo qui longe adhuc absunt à sua perfectione, quomodo feliciter sibi simile generabunt? Et licet verum sit, hominem in anno XIIII. (quod ad masculos attinet) in anno XI. (quãtum in fœminis) ad generationem vt plurimum sufficere, manifestum est tamen, non posse illis tam perfectam inesse generandi virtutem, vt posteaquam in robur virile euaserint. Donec enim ad ipsius indiuidui augmentationem plurimum debet esse intenta vegetatrix potentia, non ita solicita esse potest de specie, ad generationis semẽ perficiendum. Verum posteaquam augmentatione debitam indiuiduo induxit quantitatem, tum liberius ad speciei multiplicationem potest intendere, efficitq; tunc semen (quod de alimento superfluo resoluitur) potẽtius ad generandum sibi simile. Cæterum, gula ipsa quanquam per se videatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere (eò quòd per ipsam nimia fiat commixtio extranei cum radicali humido, & calor minuitur, ac velut obrutus nimia infusione extranei debilitatur atque extinguitur) vergit tamen mediate ad speciei detrimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fieri, cõstat ad debilitationem singularium hominum generantium consequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores sunt & meliores cõplexionis, videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi sunt ac debiles. Vnde non dubiũ est, hominẽ frugaliter viuẽtem & conuenienti mediocriq; alimento vtentem ad generationem bonam esse magis aptum, eo, qui vorator est atque ebriosus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & indiuidui diuturna conseruatio: ita etiam generatio & bona speciei multiplicatio. Adde & hoc quòd plerique nimia venere seipsos exhauriunt. Facit enim

nimia ſeminis emiſſio celeriorem exiccationem, & humidi conſumptionem. Vnde etiam in animalibus brutis videmus illa quæ maxime veneri incumbunt, celerius mortẽ abſumi. Propter quod Ariſtoteles dixit, paſſerum maſculos minus viuere fœmellis: eò quòd maſculi (vt ipſe ait) plurimam ſequãtur venerem. Verũ illud ad indiuiduũ videtur ſpectare, quantum ad ipſum venere vtentem. Quantùm verò ad prolem genitam, etiam in ſpeciem vergit detrimentum. Qui enim immoderatè rei venereę indulget, & ſæpius quàm natura docet, ratioq; poſtulat, nõ poteſt hic niſi debilem gignere prolem, eò quòd ſemen non poſſit in eo tantæ eſſe virtutis, quãtæ foret ſi hac in re eſſet moderatior. Cum enim ſemen multæ ſit perfectionis & magnæ nimium virtutis (vt ſuprà oſtẽdimus) veriſimile eſt, ipſum multo ſatis egere tempore, vt ſuæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenã accipiat ad ſuas operationes efficaciam.

Execratio deteſtatioq; gulæ, atque luxuriæ, genus humanum infirmantium. CAP. XXV.

EST proinde nimium deteſtanda hominum plurimorum praua peruerſitas, peruerſaque prauitas, qui hiſce vitijs abominandis atq; execrandis ita ſeſe fœdè commaculant. Similes facti iumentis inſipientibus, equis, & mulis, in quibus cũ nõ ſit intellectus, ſolã inſequẽtes ſenſus cõcupiſcentiã ad quælibet ſenſui arridentia abſq; interiori retinaculo ſuo motu ferũtur. Imò verò longè ſuperãt iumentorũ irrationabiliũ cõditionem homines à Deo cõditi rationales. In nulla enim iumentorũ ſpecie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reiq; venereæ abuſum) latiſſime patere, vt in ſpecie humána, quæ ob orationis priuilegiũ merito debuit ab illis eſſe alieniſſima. Nam iumenta menſuram ſibi cõſtituunt, ſenſus voluptatem, & cum gratum aliquid propoſitum fuerit, eatenus inde ſumunt, quatenus oblectatur ſenſus: vbi autem abſceſſerit delectatio, caput auellunt, neque ſumunt vltrà.

Vide hominum intemperãtiam.

Propone (exempli gratia) equo aut aſino ſitienti aquam limpidiſſimam, propone (inquam) in abundantia: videbis donec ſitis fuerit extincta, donec apertitus ille ſenſus fuerit ſedatus, nõ habituros requiem: mox verò vbi impletum fuerit ſenſus deſideriũ capite auerſo deſinunt haurire. Ita & in paſcuis vberrimis videmus, poſteaquã ſatietas facit ſenſum nõ vltrà herbis delectari, à paſtu ceſſare animalia, & vel ſopori

ſe

se dare, vel obambulationi. At vero inter homines facile inuenias, imò non quæsitos passim obuios videas, qui nulla sibi posita mensura, etiam sensibus omnibus reclamātibus atque abhorrentibus, cibum potumque ingurgitāt, donec crepet venter indignū existimantes cessare à poculis, aut à conuiuijs abscedere. Item in animalibus videmus, ea admodum sobrie rarissimeq; vti venere, & id plerunq; statutis anni tēporibus. Homines vero qui per rationem etiam perpetuo se refrænare poterant, irrationabilitate superantes irrationalia pecora, nullum sciūt modum, etiam ampliora quàm possunt fœdissime attentantes. Rursum animalia irrationalia à natura deputatum sibi modum seruant, neq; nisi quantum natura causa speciei seruandæ extimulat, re huiusmodi vtuntur. Homines verò nulla habita ratione multiplicationis speciei, nulla considerata honestate, modos indebitos, & quales natura horret coniunctiones adinueniunt: sic in omnibus optimi creatoris, & piissimæ naturæ donis abutentes, in suam temporalem perniciem, multo vero magis in sempiternum interitum, paratum reuelari in die nouissimo, quando veniet iustus ille scelerum vltor, summa distinctione exquisiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis, Deus in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER VIII.

PSALMVS HOMINVM GENERI COMmonitorius pro donis magni Dei futuris atque præsentibus.

ATtendite genus hominum ad beneficia creatoris vestri quanta contulerit vobis: tota mentis virtute considerate.

Ex his autem quæ iam præsentites in tempore isto, transite ad cōsiderationem eorum quæ sunt quidem nunc abscondita ab oculis vestris, sed exhibenda in tempore suo.

Quod ad tempus hoc attinet, ecce corpus mirabile, & nobilē animam donauit nobis: calorem vitalem ad operandum in corpora mirabilia ipse inseuit corporibus nostris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præstitit nobis, vt reficiamur ex eis ad abundantiam consolationis nostræ.

Ad sustentationem corporis escam donauit ad sufficientiam: nō defuerunt ab initio quæ nostro conducerent pastui.

Per annos singulos germinat nobis terra præstantissimos fructus suos: cuncta semina è matre terra progignunt fœtus suos.

De terra prodire facit benignissimus creator Deus firmamentū.

panis

panis, & vino quod lætificet cor hominis, hortos implet vinearum.

Neq; vero solū necessaria prabet sustētationi nostræ, sed etiā quæ ad voluptatis proficiunt oblectationem, abunde ministrat nobis.

Poterat quidem panis sufficere ad confirmandum corda filiorū hominum, & aqua in sitis refrigerium.

Non hæc tamen ipsi pro sua munificentia videbantur sufficiētia: delicias etiam voluit adiicere, & magnificas ciborum diuitias.

Præter namq; panē confirmantē dedit carnes iumentorū magnorū atq; paruorū: carnes volatiliū, natalitiū, & gradiētiū sup terrā.

Insuper & fructuum suauissimorum miram varietatem ex consimilibus fere lignis prodire iubet: mellis quoque dulcedinem, & vini iucunditatem voluit adiicere.

Non erant autem hæc omnia humano pastui necessaria: suffecisset vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen sic ipse voluit, qui gaudet magnifice bene facere: ita illi visum fuit diuiter enutrire filios suos.

Ita illi complacuit gustum quendam præbere superuenturæ æternæ dulcedinis: quam licet non sit contemplatus oculus: ipse tamen absconditam seruat se diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam præparasti diligentibus te, quàm erit beatus qui manducabit panem in regno Dei!

Si nūc ita diuiter, ita magnifice, ita delicate enutris corpora nostra, mortis corruptioni necessitatis lege succubitura: ô quanta præstabis olim resuscitatis, mortéq; solutis in præsentia vultus tui.

Quomodo satiabimur apparente gloria tua, quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ, potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc quidem donec Adæ debito subiacemus, cibo tuo instauramus corpora nostra: vsque dum aduenīat terminus quem constituisti vnicuique ad persolutionem debiti.

Quod calor vitalis (quem inseuisti nobis) depascit, instaurat alimentum à te subministratum nobis: donec tandem virtute deficiente mors adueniat: quam superinduxit nobis iniquitas nostra, & iustum decretum tuum.

Illic vero absq; metu mortis, & corruptionis pauore persistemus stabiles, nihil erit consumens, nihil instaurādum in locum deperditi.

Tua enim virtute longe illinc omnis profligabitur consumptio: interitus: & mors non accedent ad tabernaculum sanctum tuum.

Non patietur cibus ille tuus, quem apud te māducabimus, in perpetuum dissolui compositionem corporis nostri, in perpetua immortali

talitate gloriosi indissolubilesq; conseruabimur.

Panis quem ibi propones conuiuis tuis, non exhibebit laborem dẽtibus: molis non egebit dentium vt conteratur in eis.

Illabetur per sese dulciter vt mel gutturi nostro, & penetrabit suauitas eius vsque ad intimum cordis nostri.

Implebit suauitate animas nostras: omnia ossa nostra dicent, Domine quid simile esse potest huic dulcedini?

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM IX. CONSIDERATIONIS PHYsicæ de Sensibus exterioribus, eorúmque organis, & sensibilibus,

PRAEFATIO.

RAETER potentias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab autore omnium Deo dotatũ conspicimus, vel ad suiipsius conseruationem siue perfectionem, vel ad suæ speciei sustentationem, experimur in animantibus esse alias quasdam vires exteriores, quibus rerum extrà existentium mirabili modo possunt species atque simulacra in se suscipere, absq; vlla reali susceptione corporũ illorum quorũ apprehendũt simulachra: sicque fit, vt cætera omnia tã animata quàm inanimata, possint hisce viribus animalia variis modis apprehẽdere: quædam quidẽ lõgius absentia, quædam vicinius præsentia, iuxta virium harum diuersitatem, secũdũ perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias sensitiuas dicimus, & vulgata appellatione ab officio sẽsus appellamus. Horum quidam organum habent exterius patens, resq; ipsas nõ nisi exterius præsentes & obiectas percipiũt, vt visus oculum habet pro organo, & non nisi præsentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde sensus exteriores rectè appellamus. Ac de his nunc præsentis libri aggredimur determinationem, de illis qui interius latẽt absconditi, post expeditum horum qui iam propositi sunt tractatum,

ctatum.sermonem(Deo donante)facturi. Ita enim ordo exigit disciplinæ,vt de iis quæ nobis nũc sunt notiora, sensibúsque nostris magis exposita, prius absoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat progressus.

De numero sensuum exteriorum,& specialiter de visu. CAP. I.

DE potentijs, quas exteriores sensus appellamus, dicturi, commodum quot sint,& quæ ipsorum obiecta,præmittemus.

Quinque sensus exteriores. *Quinque obiecta.*

Sunt autẽ sensus exteriores quinque,visus, auditus, odoratus,gustus,& tactus. Obiecta quoque totidem sunt, hæc videlicet, visibile, audibile,gustabile,odorabile,& tangibile.

Omne enim sensibile,vel est visibile,vt colores, lux & lumen:vel audibile , vt soni;vel odorabile,vt odores:vel gustabile,vt sapores:vel tangibile , vt calidum, frigidum , siccum, & humidum.Vnde color est obiectum visus,hoc est,id quod per se à sensu visus percipitur,& cuius ratione cætera colorata videntur,sub colore intelligẽdo lucem & lumẽ, quæ etiam per se sunt obiecta visus, Sonus,est obiectum auditus:sapor, obiectum gustus:odor,olfactus:qualitas tangibilis (sub qua sunt calor,frigiditas,humiditas, siccitas) obiectũ est tactus, ita vt nihil percipiat auditus, nisi ratione soni : nihil gustus, nisi ratione saporis: nihil odoratus, nisi ratione odoris:nihil tactus,nisi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciũt quædam diuisiones Aristotelis,ipsum sensibile in aliquot membra secantes.Prior est.

Sensibilium , quædam per se, quædam per accidens sentiuntur.

Id est,eorum quæ sensu percipiuntur, alia ratione suæ naturæ, & non ob aliud inexistens percipiuntur , alia ob aliud inexistens. Prioris exempla sunt quinque sensuum obiecta, color,sonus,&c. Posterioris sunt omnia horum obiectorum subiecta,vt homo,equus,lapis,planta,&c.Ratione coloris videntur,soni causa audiuntur,odore ab odoratu percipiuntur, & non ex propria natura.Altera diuisio,

Sensibilium per se, alia sunt vniuscuiusque propria sensus,alia communia cũctis. Proprium sensibile

est

est, id quod alio sensu sentiri non potest, & circa quod error fieri nequit.

Id est, quod vnico sensu exteriori per se seu speciem percipitur, & circa propriam, quòd sensus non errat seu decipitur, ita vt videat non colorem, pro colore, aut audiat non sonum pro sono, odoretur non odorem pro odore, & ita in cæteris, licet ignoret quid sit habens colorem, &c.

Sensibilia communia sunt, quæ nullius sunt propria sensus, sed omnibus communia.

Cuius sentẽtia ex definitione præcedenti facilè patet: sunt huiusmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo seu quantitas cõtinua permanens. Hæc enim à pluribus sensibus exterioribus percipiuntur, licet nõ ab omnibus, vt motus & tactu & visu est perceptibilis, secundum Aristotelem. Habent autem hi quinque sensus, suum quisque organum & mediũ.

Organa sunt hęc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Aqueus siue crystallinus, in quo recipitur species & eius virtute fit visio in oculo Dicunt enim in centro huius humoris perfici visionem. Et propter hunc humorẽ Aristoteles dixit oculum esse aqueum: quod probat etiam ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confossus: & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillã circumposuit albuginem pinguem & calidam in modum adipis, illis animalibus quæ sanguinem habent, item & palpebras: hoc ingeniose factum dicens à natura, vt humor illæ pupillæ per frigus non aliquando coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tendunt ad cerebrũ, à duobus oculis duo nerui, qui in vnum cõueniunt sese intersecando, qui neruus opticus, id est visiuus dicitur. Notandum verò quòd iam oculus, quàm anima, quàm etiam potentia visiua, videre dicitur, verũ id diuersis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia visionis actum in se habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi: & visiua potentia tanquam efficiens instrumentale.

De obiecto visus, colore, & luce. CAP. II.

SVnt autem quæ videntur (vt diximus) colores, lux, & lumen: quanquàm lumen non propriè terminet visum. Est enim lumen species lucis, & lux in lumine videtur, & ipsum

ipsum de se spargit per medium in organum: sicut calor diffundit suam speciem in organo, & per eã videtur. Species autem propriè nõ videtur, sed per ipsam videtur id à quo diffũditur in sensum. Vbi notandum, quòd color vt in oculo suam speciem diffundat, requirit luminis illustrationem. Nõ enim potest color immutare medium, neq; proinde mouere sensum, nisi cadente super ipsum aliunde lumine extrinsecò. Lux verò nõ eget alieno nomine, quandoquidem ipsa secum lumẽ affert, in quo videtur. Vnde si sic esset color, semper esset visibilis tam de die quàm de nocte. Imò verò per contrarium superueniẽte extrinseco lumine lux impeditur, ne videri possit: si superueniat, inquã, lumen maius. Nam maius lumen obfuscat minus: quemadmodum manifestè patet in luna, & stellis, quę latent, donec solis lumẽ abscedat, post eius abscessum videri incipiunt, si aliud non intersit obstaculum. Attendendũ vero quod diximus, vt colori videatur requiri ad luminis alieni illustrationem. Nam quædam reperiuntur duabus rationibus visibilia, partim ratione coloris sui, partim ratione luciditatis, vel fulgoris. Patet hoc secundum in lignis putridis, oculis cattorum, vermibus quibusdã, & piscium ossibus. Hæc enim in nocte, & si quando ab eis lumen extrinsecum secludatur, videntur secundum lucem quam habent. Per diem áutem cadente super ipsa extrinseco lumine, secundum colorem proprium longe alia videntur. Vnde & falli nõ raro contingit eos, qui sulphurata in cattorum oculos impingunt, aut aduersus truncos putridos nocte consurgunt, ossáve huiusmodi pro re quapiã preciosa decepti colligunt, existimantes se aut carbones videre ignitos, aut homines armatos contrà stantes, aut preciosa quæque mètalla reperire. Hæc ergo corpora sic duabus rationibus visibilia, ratione quidem coloris (quemadmodum alia corpora) non videntur nisi in lumine, ratione autem fulgoris illius, non nisi in tenebris. Sunt autem quæ secundum idem, & de die videntur, & de nocte: quemadmodum videlicet flámma ignis medio die videtur in lumine etiam non proprio. De nocte vero videtur per lumen proprium, quod de se diffundit. Secũdum idem tamen videtur, quamuis non in eodem lumine.

Arist. ca. 7. li. 2. de anima.

Quibus conuenit color.

Quibus rebus conueniat color. CAP. III.

NOn inuenitur autem color proprie acceptus, nisi tantum in corporibus terminatis, hoc est opacis & quæ

translu

translucentia siue penitus diaphana nõ sunt. Licet autem solum color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, super quod cadit lumen à corpore lucido, moueat visum, atque ab oculo videatur, est tamen secundũ veritaté color etiam in partibus interioribus ipsius corporis opaci, æque atq; in extrema, quemadmodum ad oculũ patet in corporis diuisione, vbi manifeste color in vtraque parte se offert, qui non per diuisionem illic generatur, sed ante diuisionem præfuit, tametsi non apparuit. Quòd autem nõ videatur nisi ille qui est in extremitate, inde est, quòd hic solus lumine illustretur. Nam ad coloré qui interius est, non potest luminis fulgor pertingere.

Atque hoc est, quod Aristoteles in lib. de sensu & sensato. *Quid color actu sensum mouens.*

Colorem actu sensum, vel sensationem facientem definit esse extremitatem perspicui in corpore terminato.

Solum enim ille color qui in extremitate est corporis opaci, visum mouet: quoniam lumen aduenięns corpus tale in sua extremitate tantum facit esse perspicuum.

Perspicuum, est quod est quidem visibile, non autem per se, sed per alienum colorem.

Id est, corpora diaphana, id est, translucentia, vel transparentia, quæ visum non terminant, sed perspicua sunt (vt aër, aqua, cœlestia corpora, & quædam alia corpora solida) non sunt colorata, neque per se sunt visibilia, nisi quatenus luminis sunt in se susceptiua, ratione cuius fiunt visibilia. Vnde cœlos nõ videmus vt coloratos, neque aërem, neque aquam, sed tantum vt luminosa, cum lumine fuerint illustrata.

Potentia perspicuum, est id in quo nunc idipsum inest, nunc tenebræ.

Id est, quod aptum est suscipere lumen, actu tamen non habet: cum autem corpora huiusmodi luminis susceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur.

Sunt enim tenebræ priuatio luminis in corpore susceptiuo. *Perspicuũ versus medium.*

Est autem perspicuum omne aptum medium visus (cum fuerit lumine collustratum) per quod color possit videri.

Vnde Aristoteles definiens colorem, ait:

Color eſt, motiuus eius quod eſt perſpicuum actu & id eſt ipſius natura.

Id eſt, color eſt qualitas emittẽs ſui ſpeciem viſibilem per corpus perſpicuum, lumine colluſtratum, idque ſuapte natura. Non eſt autem actu perſpicuum vel diaphanum, ſine lumine. Perſpicuum ergo actu mouetur & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perſpicuum imprimit ſuam ſimilitudinem, ipſum verò perſpicuum conſequenter immutat viſum. Atque ita per medium perſpicuum color immutat viſum. Sic etiam lux medium perſpicuum prius immutat, lumẽ in ipſum diffundendo, ac per medium ita immutat viſum. Admodum verò aptè hoc natura diſpoſuit, vt corpus perſpicuum, quod eſt viſus medium, non habeat vllum in ſe colorem. Si enim colorem aliquem in ſe haberet proprium, color ille impedimento eſſet diſcernẽdis coloribus. Nam quicquid per tale medium videretur, conſimilis coloris iudicaretur, veluti cum per vitrum rubeũ, quod intra ſe habet rubedinem, cernimus, quicquid conſpicimus apparet rubeum. Prouidè ergo hoc natura diſpoſuit, vt medium viſus per quod debeat color diſcerni, careat natiuo colore. Ob hoc vero & lumine proprio, ſiue propria luce carere videtur, ne luci cuilibet percipiendæ præbeat impedimentum.

Lumen autem (iuxta Ariſt.) eſt actus huiuſce perſpicui, ea nimirum ratione, quà perſpicuum eſt.

Medium viſus nequaquam impedit viſionem. CAP. IIII.

Opinio Democriti. Ex prædictis patet, nõ rectè ſenſiſſe Democritum, qui exiſtimabat, ſi totum ſpatium, quo cernimus, eſſet vacuum, acutius expeditiuſque ſingula poſſe videri, adeo vt formica poſſit per mediũ vacuũ in cœlo videri. Sic enim iſta procedit imaginatio, quaſi perſpicuũ intermediũ impediat viſionem, quod veritatem nõ habet, cũ potius eam adiuuet, imò ſine eo non poſſit fieri. Si enim eſſet vacuum inter cœlum & oculum noſtrum, nihil penitus poſſit eorum quę in cœlo ſunt, à nobis videri. Medium enim, primum à colore vel luce immutatur, & per ipſum mediũ perſpicuũ immutatũ conſequẽter immutatur oculus. Illud tamen verũ eſt, quòd mediũ ſi incraſſatum fuerit, impedimentum præſtare poſſit, vt quãto magis à perſpicuitate recedit, tãto ægrius per ipſum fiat viſio, velut cum aër in nubium denſitatem ingroſſatur, quemadmodum per aquã difficilior fit viſio quàm per aërem, cum tamen vtrunq; fit

fit medium visionis. Quod autem medium actu perspicuum esse debeat, & lumine collustratũ, vt fiat visio, quæri solet, an ex parte coloris hoc fit, an ex parte oculi. Est autem probabilius, quod ex parte coloris hoc procedat: quoniam videlicet color suapte natura non potest immutare medium, nisi actu perspicuum, & lumine collustratum, neq; potest nisi lumine super ipsum cadente, suã speciem in aërem imprimere. Nam (quãtũ ad oculum attinet, experimur, hominem in tenebris densissimis positum videre candelam lucẽtem à longe, quod argumentum esse videtur pro oculo, quod ipse ex sua natura non requirat sui ipsius illuminationem, sed ex parte ipsius coloris, qui nõ potest aliter nisi in perspicuũ actu suam speciẽ imprimere. Et illa, quę iam suprà diximus, in tenebris videri ratione sui fulgoris vel lucididatis, ab oculo non illuminato videntur. Cum autem oculus per suam potentiam visiuam possit nullo lumine illuminatus percipere flãmam & huiusmodi fulgorem, videtur ipse quantum ex se non requirere illuminationem alicuius luminis extrinseci, vt videat colorem. Propter quod dixerunt nonnulli esse in oculo quandam lucem, qua sufficiat (etiam si extrinseco lumine nõ illustretur) quantũ ex sua natura, apprehẽdere visibilia. Quod tamen non videtur de luce propriè dicta veritatem habere, sed tantũ de claritate, limpiditate, ac perspicuitate, quę est in pupilla ad modum crystalli resplendentis. Lux autẽ propriè dicta non illic ponenda est, eadem ratione quã nec color. Quomodo enim si color aliquis proprius esset in pupilla, impediret colorum distinctionem, atq; ob hoc denudatũ esse oportet organum visus ab omni colore, vt omnium possit colorũ speciem absq; impedimẽto suscipere, & de omnibus iudicare: ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

De auditu & eius organo. CAP. V.

INter sensus exteriores secũdo loco ponitur auditus, cuius est sonos omnes atq; voces & eorũ differentias percipere. Quemadmodum autem de visu diximus, quod cõsistit in quodam aqueo, in humore scilicet crystallino qui est intra oculum: ita de hoc sensu dicitur, quod fit in quodam aëreo, siue in quodam aëre connaturali circundato membranula, & intra aurem diligenter abdito, prouidéque concluso, ad quem cum species soni per aërẽ extrinsecum delata fuerit, suscepéritque intra se speciem soni, ita causatur auditio, fitque ibi soni

perceptio: ſicut viſio fit in pupilla oculi, ſuſcepta in eā colori, ſpecie. Hunc autem aërem natiuū, prouida natura, ſiue potius naturæ prouidiſſimus inſtitutor egregie muniuit (ne lædi facile poſſit quouis aëris impulſu) mirabili curuatione, quę in aure apparet, iter ipſum ad hoc auditus organū multis anfractibus, & tortuoſo meatu reddēs admodū difficile: ne ſi rectà eſſet ingreſſus, aër vehementer cōmotus facile vſq; ad organum violenter ſe ingerens, ipſum lęderet atque deſtrueret. Nunc vero cum per tot curuitates atq; anfractus aër pertrāſit, antequam ad organum intrinſecus latens pertingat, frangitur eius violentia, ne poſſit nocere, quantumuis extra aurem fuerit vehemens aëris commotio. Quemadmodum videmus aquas in rapidis torrentibus vbi recto currunt tramite, maximo ferri impetu, vbi verò anfractus plures & incuruaturę occurrerint, frangitur impetus, & ad partes illas quæ poſt has curuaturas ſitæ ſunt, mitiores veniunt aquæ, fracta nimirum per alueum tortuoſum nimia impetuoſi curſus violētia. Cuius ſimile & in oculi pupilla cōſideramus, cui ne à ſubito ingrediente nimio lumine, aut etiam ab aëre nimium propinquo euenire poſſit vlla læſio, naturæ autor præuia contulit munimenta, albuginē videlicet, & reticulos anteriores, quibus à læſione & offenſione pupilla ſeruatur; vt non immerito deligentiſſimam Dei erga ſe cuſtodiam poſtulans dixerit Propheta, Cuſtodi me Domine vt pupillam oculi. Rurſum quomodo in pupilla diximus nullum eſſe colorem, ad hoc vt omnium eſſe poſſit colorū perceptiua, ſic & de hoc aëre dicendum, quod nullū in ſe proprium habeat ſonum, vt abſque impedimento omnium poſſit ſonorum differētias ſuſcipere. Quòd autē manum admouentes auri, audire nobis videamur intra aurem ſonum quendam, ad modum cornu obſcure ſonantis, non arguit ſonū aliquem eſſe in organo auditus. Eſt enim ſonus iſte in aëre, qui extra pelliculā eſt inter manum & organū auditus, qui intra auris anfractus concluſus, atque coarctatus, per manus actā compreſſionē aut digiti immiſſionem, nec exire valens, monet membranā qua aër cōnaturalis clauditur, à qua mouetur organū auditus, ſicque cauſatur ſonus. Eſt autem huius ſoni intra aurem perceptio in homine ſignū incolumis auditus, ita vt ſi manu admota auri, aut digito immiſſo nō percipiatur ſonus huiuſmodi, ſignū ſit, læſi aut male diſpoſiti auditus: quēadmodum argumētum

Cōparatio pulchra.

Pſal. 16.

De ſono quē audimus intra aurē immiſſo digito.

eſt

est sani visus si oculus obiectus solari radio, vel ad moto propius lumine candelæ, non immotus persistat, sed ocyus sese voluat, & palpebras tremulas frequẽter claudat, ne nimio lumine ipse offundatur, & sensus ipsius harmonia dissoluatur. Quibus autem hoc deest, visum habent læsum. Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere, & surdi vel surdastri manum auri apponentes, sonum illum supradictum intra autem non percipiunt.

De sono qui est obiectum auditus. CAP. VI.

Est autem sonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil nisi gratia soni audiri possit, & quicquid auditur, gratia soni audiatur.

Est autem sonus, motio eius, quod eo motu moueri potest, quo mouentur ea quæ resiliunt à corporibus leuibus, cum quispiam percutit. *Obiectũ auditus sonus.*

Hanc definitionẽ patet esse causalem, & hic redditur sensus: Sonus est qualitas quædã causata in medio ex collisione siue percussione duorum corporum adinuicem, qui cum totũ oppleuerit medium vsq; ad organum auditus, efficit auditionem. *Soni definitio.* Ad quemlibet enim sonum causandum tria requiruntur: scilicet percutiẽs, percussum, & medium. *Tria ad sonũ requisita.* Quanquam horum aliqua secundum rem interdum cõtingit coincidere, vt pote cum vnum duorum fungitur officio, veluti cũ quis virga violẽter percutit aërem, idem aër quatenus violẽter ictus habet rationẽ percussi, quatenus verò in se sonum recipiens, dicitur medium: Vnum autem corpus per se solũ non potest sonum efficere. Notandum verò, quòd sonus non in ipso est subiectiue quod percutit, neque quod percutitur, sed in medio circunstante (aëre scilicet vel aqua) quod ipsum in se recipit. Cũ enim ex ictu mallei super campanam sonus editur, nõ est ille subiectiue neq; in campana percussa, neq; in percutiente malleo, sed in aëre circunstante, & per impulsum siue ictum moto & circungyrato, in quo suscipitur soni qualitas. Vnde quòd campana sonare dicitur vel malleus, extrinsecè intelligitur, quatenus videlicet sonum edũt sua percussione, quemadmodum solem dicimus calidum qui tamen vere calorem non habet, sed caloris est tantum effectiuus. Atque ita corpora sonora dicimus, quatenus soni sunt effusiua, vbi fuerint icta. Aër verò tametsi in se habeat subiectiue sonum non

tamen ab eo secundum concretum aliquod vulgò vsitatum denominatur Non enim dicitur aër sonās, neque etiam (iuxta communē vocabuli acceptionem) dicitur sonorus, tametsi sono sit informatus. Qua in re manifesta inter sonū (qui est obiectum auditus) & inter obiecta aliorum sensuum differētia est, quoniam color subiectiue est in re quæ per ipsum videtur, & odor in re est quæ per ipsum odorē tantum percipitur, sapor item in re quæ gustatur, & tangibilis qualitas in re quæ tangitur. Solus autem sonus non est in re quæ auditur, sed ab ea tantum procedit, & in medio recipitur. Solus etiam sonus in ipso medio realiter existit. Cæterorum autem obiecta sensuum tantum sunt in medio intentionaliter, videlicet secundum suam speciem. Fit autem sonus non absque locali motu. Cum enim sonus non fiat sine collisione, & concussione, percussio verò non absque motu, consequens est nec sonum posse fieri absque motu. Sic autem fieri dicunt sonum in collisione corporum, quomodo in aquæ superficie fieri videmus, si iniiciatur lapillus. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos, & primum quidem minores, ac deinde continuo maiores in longam distantiam, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis commotio. Ipse autem locus iniectionis videtur esse centrum omnium illatum circulationum, & circum ipsum sese gyrant per circuitum apparentes illi circuli. Ita dicunt, cum facta fuerit in aëre collisio duorum corporū, ipsum aërem fortiter impulsum per circuitum se gyrare (ita vt locus collisionis sit quasi centrum huius circumgyrationis) idque in circulationes continuo maiores, cum quo motu patitur & sonus dispergitur à loco collisionis, donec tandem ad aurem vsque perueniat.

An sonus realiter debeat ad organum vsque diffundi. Cap. VII.

Qvomodo verò sonus ad aurem perueniat, an secūdum seipsum, an secundum suā speciē, dubium est. Quidam dicūt, ipsum sonū sese realiter multiplicare vsque ad organū auditus, atque ibi suā speciē imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen est contraria sententia eorum, qui dicunt, in aëre quidem proximo & circundante locum percussionis, per circuitum ad aliquam distantiam realiter sonum causari, iuxta vehementiam collisionis, quousque videlicet per hūc ictum aër mouetur per circuitū huius per-

cussionis

cussionis: in partibus autem elongatioribus non esse realiter sonũ, sed speciem soni ab ipso sono qui est in partibus vicinioribus diffusus: quomodo calor de se speciem diffundit in medium, per quod attingit organum visus. Neq; enim causa videtur ob quam amplius debeat sonus per suam realẽ præsentiam immutare organum, quàm color. Vnde videtur (iuxta hanc probabiliorem sententiam) sic se habere aër proximus corpori sonanti, eiq; contiguus, & sonẽ in se habens, quomodo corpus coloratũ. Ipsum verò aerem remotiorem, ad modũ aeris immutari specie coloris. Vnde quod suprà diximus, sonum tunc efficere auditionẽ, cum vsq; ad aurem totum oppleuerit medium, intelligendum est, partim secũdum se, partim secundum suam speciem. Et id quidem omnino videtur rationi magis consentaneum. Videmus enim in corporibus duris, nonnũquam ex paruuli corporis super durum aliquod collisione sonum fieri, qui locum aliquem valde magnũ immutat: vt si quis in templo magno, lato, & alto silicem paruulum super lapideum pauimentum desuper cadere sinat, absque aliqua singulari vehementia, auditur statim sonus vsque ad extremam partem templi. Nequaquam autem videtur sonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cum enim dicant per aeris motum sonum deferri, quo pacto id videatur rationi consonum, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aer, qui in tam amplo loco est, dicatur localiter moueri?

Item cum leui ictu in cymbalo fit tinnitus, ictus vtique leuissimus est: nec rationabile videtur, vt tam minimo & leuissimo ictu totus dicatur aer, qui in tẽplo est, moueri. Auditur tamen sonus cymbali vsque ad extremos angulos. Vnde verisimile videtur, quòd sonus lapilli istius aut cymbali in partibus elongatioribus non nisi intentionaliter inueniatur, realiter autem tantum in partibus proximis loco collisionis.

Non semper maiorem sonum audiri remotius. CAP. VIII.

QVòd si quis interroget, quo pacto tam modicus sonus tam longe possit immutare aerem, & paruuli corporis tam modica percussio, quo tam late possit speciem soni spargere: cum corpora multo maiora collisa etiam fortius non tam longe spargant, neque tam late diffundant suam speciem. Vnde si magnum pondus plumbi desuper caderet super pauimentum lapideum, vix tam longe audiretur quàm sonitus parui cymbali, aut cadentis desuper lympidi lapill

ſuper duro lapideo pauimento. Huic quæſtioni non admodũ difficulter adhibetur reſponſio, facta analogia ad naturã colorum. Nam vt in coloribus non ſemper ille longius immutat viſum qui quantitate maior eſt, ſed qui ex ſeſe clarior & luci ſimilior (quemadmodum color albus quantitate modicus, lõgius immutat viſum quàm color niger quantitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius, quàm viridis aut fuſcus) ſic & de ſonis dicendum, quòd quidam ex ſua natura ſunt magis immutatiui medij, & ſpeciẽ ſuám facilius latiuſq; diffundentes, quàm alij: vt ſoni acuti magis ſunt motiui auditus, quàm graues. Atque hac ratione contingere poteſt, vt corporũ ſonantium, illud longius audiatur, quod minorem edit ſonũ, quàm ipſum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri poteſt, vt duorũ corporum ſonantium id quod latiùs realiter diffundit ſonum, non ita longe audiatur, vt illud quod non ita longe realiter ſonum fundit. Poteſt enim vehemens & fortis corporum duorum concuſſio late ſonum ſpargere; quomodo & late mouet aërem per circuitũ: ipſe tamen ſonus editus nõ erit de ſui natura ſpeciei late diffuſiuus: alter cum ſonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex colliſione leui generatus, late ſuam diſpergat ſpeciem, & per diſtans admodum medium poſſit eã ad auditum tranſmittere.

Nouiſſime de ſono in generali & illud aduertendum eſt, quòd recipi poſſit non ſolum in aëre, verum etiam in aqua: tametſi in aqua minus percipi poſſit, fitque ſubobſcurior, eò quòd propter eius craſſitiem velut hebeſcat & ſupprimatur. Poteſt quoq; etiam homo in aqua audire (tametſi obſcurius) quandiu per tortuoſum & curuum iter in aurem prohibentur aquæ ingredi. Vbi verò locum hunc occupauerint aquæ, qui eſt intra aurẽ, & ad pelliculã qua aër cõnaturalis tegitur peruenerint indiſponitur organum, ne amplius percipiat ſonos.

De voce, quomodo fiat & quibus conueniat. Cap. IX.

Est autem quædam particularis ſpecies ſoni conueniens ſolis animantibus, licet non omnibus, quam vocem appellamus, definiturque ab Ariſtotele hoc modo:

Vocis definitio. Vox eſt ictus aëris reſpiratione attracti, qui quidem ab anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

Quæ definitio hunc in modum eſt intelligẽda: vox eſt ſonus cauſatus

causatus ab ictu aëris ab anima respiratione attracti, & percussi ad vocalem arteriam, cum alicuius significationis imaginatione. In qua definitione sonus pro genere ponitur. Cætera verò ad exclusionem aliorum sonorum quæ voces non sunt, adduntur. Cum enim dicitur, vox est sonus aëris respirati ab anima, manifeste ostenditur, vocẽ non nisi rebus animatis competere: neque illis quidem omnibus, sed iis tantũ quibus conuenit respiratio. Aër enim respiratus dicitur, qui est per respirationem attractus, qui postquam impetu fuerit cõcussus ad vocalẽ arteriam, siue gurgulionẽ, hac cõcussione sonum efficit. Manifestum enim est, quòd aër per respirationẽ attractus inquantum huiusmodi non efficiat vocem. Alioqui perpetuo homo vocem ederet, cũ perpetuo respiret. Sed neq; per solã aëris prius attracti emissionem. Nam & silens homo emittit attractum aërem. Verũ cum intus contentus aër cum impetu cõcutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriam: ita demum vox efficitur. Ex quo primum euidens est ratio, quare pisces in qua vocem non formẽt. Sola enim respirãtia possunt vocem edere, piscibus autem nõ est respiratio. Item neq; vocalem habent arteriam aut gúrgulionem. Quidam tamen pisces sonitum aliquem faciunt attritu brachiorum, qui vox nõ est dicendus, quẽadmodum neq; sonus quem faciũt apes & muscæ confricatione siue impulsu alarum. Imò neq; quilibet sonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quẽadmodũ manuũ cõplosio, aut pedũ cõcussio non dicitur vox, eò quòd non fit ex collisione aëris respirati ad vocalem arteriam. Patet etiã quòd sonus ille quem faciunt dormientes dum stertunt, non mereatur vocis appellationem, tametsi fiat ex aëre per respirationem attracto. Non enim fit hic sonus per concussionem aëris ad vocalem arteriam. Quod autem additur in definitione, cum imaginatione, id est, intẽtione aliquid significandi, ideo additur, quia hæc est natura vocis, & ad hoc vox ordinatur, à natura tã in hominibus quàm in brutis, vt per eam aliquid significetur. In hominibus quidẽ, vt inuicem sibi possint indicare mentis conceptum & animi cogitatũ, inuicẽq; sibi secreta animi patefacere & cõmunicare, nõ necessitatis solũ, sed etiã amicitiæ gratia. In brutis autẽ, vt affectus sensuales possint aperire: verbi gratia, cõcupiscentiam cibi aùt potus, iram, metũ, gaudium. Quemadmodũ cum canis latrat, iram indicat aduersus incognitum, vel cibũ

 exposcit

expoſcit à domeſtico, quaſi patefaciens cibi defectum, & ſui poſtulans fieri memoriam. Nonnunquam verò ad gaudiũ oſtentandum & applauſum, exclamant latrantq́ue blandius, vtunturq́ue bruta in ſingulis affectibus exprimendis accommodatis vocibus, iiſq́ue diuerſis, iuxta quod prudens ſpeciei vnicuique natura indidit. Vnde canes nunc latrantes, nũc gementes, nunc eiulantes, nunc velut, ſecundum multiplicatum ſonantes, ad diuerſorum affectuum demonſtrationem percipimus. Ponit quoque Ariſtoteles aliam breuiorem vocis definitionem, hanc videlicet:

Vox eſt ſonus quidam animantis.

Quæ ex præcedenti ſupplenda & intelligenda eſt.

Quomodo reſpiratio item & lingua ad plura conducit. & de vocali arteria. Cap. x.

AD exactius verò perſpiciendum naturæ ipſiusq; naturæ autoris beneficium, attẽde non ſimplex eſſe reſpirationis officium. Nam primũ conducit reſpiratio ad præcordiorũ calorẽ tẽperandum. Nam à corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui niſi continua aeris attractione refrigeraretur, impoſſibile foret animal in vita perdurare, faciléque caloris exceſſu abſumeretur. Propter quod Deus naturæ pulmonem circũ præcordia velut follem poſuit per circuitum, qui aerem ſeſe aperiens ac dilatans continuo attrahat, iterumq; ſe comprimẽs eiiciat, vt attrahat aliũ: ſicq; perpetuo, donec animal viuit, hanc ſeruat viciſſitudinem, hac autem reſpiratione non egent animalia exãguia, neq; illa etiam quæ licet modicum ſanguinem habeant, nõ tamen tantum, vt præcordiorum ab eo inflammatio huiuſmodi expoſcat refrigerationem: cuiuſmodi ſunt piſces in aquis habentes manſionem, vbi non poteſt fieri reſpiratio Et quantũ ad hunc vſum, eſt reſpiratio neceſſitatis, propter ſcilicet animalis vitam conſeruandam. Alterum verò ad quod ordinatur reſpiratio nõ neceſſitatis ſimpliciter eſt, ſed tantum boni gratia, & ad vtilitatem ſiue commodum animalis, hoc eſt, ad vocem formandam, per quam anima aut ſenſus exprimat affectus atque cogitatus. Atq; ita etiã de lingua conſideramus, quòd ad duo à natura deſeruiat: quorum prius eſt, ad vitæ animalis quandam neceſſitatem, ad guſtandum videlicet & diſcernendum inter ſapores quod in animali eſt propter nutritionem, ad cibi conuenientis acceptionem vel diſconuenientis abiectionem. Alterum verò

est solum boni & cōmoditatis gratia, videlicet loqui & verba formare:quod simpliciter non est necessariū humanæ vitæ,quādoquidē & muti absque hoc officio vitā seruant. Propter quod etiā primum officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec viuunt:secundum verò quibusdā deficit. De vocali autem arteria,ad quam superius dictum est fieri debere collisionem aëris ad formandam vocem,notandum est, quòd distinguitur à via cibi. Est enim alius meatus per quem cibus transit ad stomachum,& alius per quem aër per respirationem attrahitur,voxque formatur. Nam via cibi ad stomachū tendit,via autem aëris siue vocalis arteria ad pulmonem,cui adfert aërem pro cordis refrigerio : estq; via aëris multo arctior & angustior,quàm sit via cibi. Et quia nō longe à via cibi vocalis arteria distat, idcirco prouidissimus naturæ autor operimentum ei de super posuit, quod dū animal cibum sumit,viam vocis claudit, ne aliquid alimenti à suo tramite deuians,inq; ipsam incidens,animali adferat vitæ periculū,ipsum suffocādo aut strāgulando,quemadmodū nonnūquam accidere videmus iis qui inter epulas profusius solent cachinnari:quod vbi contingit non cessat pulmo tussim concitare, & aërem versus partem superiorem fortiter pellere,vt vel impetu eiiciatur(si fieri potest) quod aëris tramitem impedit,& nisi pellatur animal strangulat. *Vocalis arteria quid sit.*

De vocibus articulatis & inarticulatis. CAP. XI.

QVædam autem voces sunt,quæ certis articulis possunt distingui,& secundū particularum aptam distinctionē ita p rcipi,vt etiam respondentibus literarum figuris describi possint,quemadmodū experientia monstrat,illa nos certis characteribus depingere,quæ ab hominibus vocibus articulatis proferūtur. Est enim inter articulos vocis & characteres huiusmodi mirabilis quædā correspondentia,per quam fit vt vnum horū alteri respondeat,possitq; alterum alterius fungi officio. Quicquid enim per vocem præsentes facimus, id per scriptura correspondentem absentes quoq; agimus:suntque literæ ipsæ quædam vicariæ absentium voces. Illa autem vox quæ nullis certis distinguitur articulis , vt possit correspondentibus characteribus figurari , sed prorsus indistincta est, & membris nō distinguitur,dicitur vox inarticulata. Cuiusmodi sunt voces brutorū animalium,vt bouis mugitus ouis balatus,canū latratus,equorū hinnitus, itemq; auiū garritus: *Quid articulata vox.* *Quid vox inarticulata.*

quanquam

quanquam per artem & humanã industriã harum quasdam videmus pauculas aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia,& importuno præcẽtu potissime extorquetur. Id quod de psitaco ac coruis Satyricus Persius testatur his versibus, Quis docuit psitacum suum chære? Coruos quis docuit verba nostra conari? Magister artis ingeniiq; largitor venter. Voces item puerorũ clamãtiũ,& ebriorum atq; furiosorũ vociferãtium, hisq; consimiles, articulatæ nõ sunt, cùm nullis figuris respondentibus possint depingi. Quis enim bouis mugitum, quis canis latratum aut eiulatũ depingat vllis characteribus? Sic & muti vocem quidẽ dant, quia tamen eã non debite articulateq; distinguunt, vocẽ non proferũt articulatam. Vbi autem attendendum est, ꝙ lõge aliud est loqui, aliud vocẽ formare. Neq; enim quicunque vocẽ formant, loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantũ, qui verba formant. Non omnis autem qui vocem edit, verba format. Nõ format enim verba, nisi qui articulatam profert vocem. Nam voces inarticulatæ verba non dicuntur. Procedit autem hęc articulata eloquutio ex mentis conceptione, neq; inuenitur nisi in humana specie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio: quæ dum id quod ordinate cõcipit & apud se cogitat, suæ naturæ consorti, id est conniuentibus hominibus cupit significare, vocem talem edit secundũ suos articulos & membra apte distinctam, quæ id quod in mente est possit debitè & ordinatè (iuxta quod in ea est) repræsentare. Verum quia vox non potuit nisi ad præsentes fieri, neque sonare potest ad nimium distantes, frequenter autem vsuuenit, vt quis longe absentibus proditum velit animi sui conceptum, hinc & scripturam adinuenit humana ratio articulatã, qua vocis defectum suppleat. Nam literę apud absentes vocis vice funguntur. Est autem & scriptura quædam inarticulata, nõ minus quàm vox, qualis videlicet est quã pueruli antequã characterum formam effingere sint edocti, incerto calami tractu depingunt. Aduerte tamen non esse solum voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent significationem. Nam cum interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinã aut barbaram se loqui fingunt (veluti si fingẽs peregrinũ me idioma loqui, pleno ore dicam bufkambarbucachum, vel alia huiusmodi) voces vtiq; sunt articulatæ, non tamen in vllo idiomate (quod equidem sciam) quicquam

Literæ võcũ vicariæ.

quicquam significant. Attamen potest omnis vox articulata ad significandum imponi, & vox ad placitum instituentium fieri significatiua: quemadmodum voces nouas quotidie videmus recipi ad significationem, quæ antehac in nullo idiomate fuerunt significatiuæ. Sciendum est etiam, quòd solæ voces articulatæ ad placitum instituentium significant. Omnia enim idiomata quantumcunq; barbara, vocibus vtuntur articulatis ad sui animi conceptus exprimendos. Neque vllū est idioma aut esse potest, quod inarticulatis vtatur vocibus. Pleræque tamē voces inarticulatæ sunt significatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturæ instinctu videmus animalia bruta ad aliquam sensus passionem indicandā formare. Neque solū in brutis, verumetiā in hominibus, vt ploratus infantium, gemitus infirmorum, suspirium dolentium. In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. Ad huiusmodi autem articulatæ vocis formationem, nō sufficit pulmo & vocalis arteria, sed alia insuper instrumenta sunt necessaria, quæ voci dant articulationem. Nam præter illa duo (quæ ad simplicem vocē formandam sufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes vt minimum quatuor, ad quos fiat velut limatio atq; colatio, & duo labia, per quæ fiat expressio. Et in quibus hęc instrumenta deficiunt, aut fuerint impedita, vocem hi efficiūt inarticulatam. Vnde vetulas dentibus deficiētes videmus vix articulatum vixq; distinguibilem sermonē posse edere, item & eos qui linguam nō habent integrā, vel non liberam & ligatam.

Vox naturaliter significatiua.

Requisita ad vocem articulatam.

Sed hæc de voce articulata & inarticulata dicta sufficiant: quę ob hoc prolixius aliquāto deduximus, quòd ab aliis plerunque videremus omissa, cum sint tamen valde digna cōsideratione physica. Vox enim huiusmodi articulata est, qua homo manifesto & speciali Dei beneficio cætera animalia præcellit: propter quod solus etiam peculiaria ad eam habet instrumenta, quæ illa non habent.

De sono qui appellatur Echo. CAP. XII.

QVandoque autem auditur sonus quasi rediēs illuc vnde fuit emissus, & velut sonus soni vestigium subsequens. Quod fieri accipiendum est per reflexionē soni repercussi ab obiecto corpore, sicq; reuertētis ad aurem: qui sonus cū longinquior adueniat ad aurē (vtpote reflexus & repercussus, ad modū pilæ resilientis à loco ad quem directè fuerat proiecta)

Echo.

merito

merito posterior tẽpore auditur. Fit autẽ hæc reflexio & repercussio maximè circa mõtes aut syluas & aquas, aut in corporibus concauis, vt in tẽplis habentibus reflectẽtes testudines. Et illic tardius subsequitur Echo primũ sonũ, vbi latior est reuerberatio, distatque longius id vnde fit repercussio. In tẽplis verò breui & apta testudine coaptatis, vix Echo auditur subsequi, sed simul cum prima voce se adiungẽs, quasi sonum duplicãt, & mirũ cantãtibus est subsidium, si pauci sint: quẽadmodum cõtra onus graue, si nimij, eò quòd subsequens fortis reflexio prioris emissi soni, grauet & velut opprimere laboret sonum directum, emissum posterius. Vbi notandum, quòd (iuxta Aristotelis sentẽtiã) semper fit soni repercussio & reflexio, quamuis non semper percipiatur. Interdum enim ita debilis est reflexio, vt non valeat percipi: quemadmodum lumen quidem semper reflectitur & reuerberatur, sed plerunque tam infirma est verberatio, vt lumen non iudicetur, quẽadmodum in vmbra candelæ per noctem contingit, vbi in vmbra est quædam luminis reflexio, sed non iudicatur à sensu propter debilitatem. Nam si non esset reflexio luminis, sequeretur per diẽ loca omnia plena esse tenebris, ad quę non pertingeret directus solis radius, atque ita loca plurima destituta essent lumine. Sed quia lumen solis admodum potẽs est, idcirco etiam reflexũ ipsius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni sono fieri reflexionem; sed non semper auditu percipi. Et quanquam cõmuniter Echo non nisi in terminatione soni auditur, fit tamen priorum partium soni æquè reflexio: sed non aduertitur propter partem soni subsequentem, quę fortius immutat auditũ (cum sit sonus directus) quã Echo, cum sit sonus reflexus. Verba antẽ Aristote. sunt hæc:

Fit Echo, cum aër factus vnus ob vas vel locũ quæ terminauit ipsum atque dissolui prohibuit, inde resilit, veluti pila repulsus.

Quorum sensus ex præcedentibus claret.

Quod visus nobilior est auditu, & quomodo visus auditum anticipat, Cap. XIII.

Quoniam verò visus mouetur à suo obiecto, absque motu locali, & absque reali sui obiecti in mediũ effusione, tantũ speciem obiecti absque omni corporali immutatione, per medium deferens suscipiendo: auditus verò non nisi per

exteriorem

exteriorem motum corporalem, & realem obiecti proprij in medium effusionem: idcirco visus spiritualior & nobilior iudicatur, quam auditus, ac per consequens cęteris etiam sensibus auditu minus spiritualibus. Visus enim omniũ sensuum spiritualissimus est, & per consequens maxime sui obiecti facilime perceptiuus. Atque hinc etiam est quod dici solet, visum anticipare, siue anteuertere auditũ. Prius enim ad organum visus peruenit obiectũ ipsius secundum suam speciem, quàm ad auditum perueniat ipsius obiectum. Quia enim sonus diffunditur per motum localem, qui successiue fieri debet, & tempus postulat (cum sit motus corporalis) color autẽ absq; motu corporali suam speciẽ diffundit in oculo, ad eum modum quo lux suum diffundit lumen (id est, in momento absque successione) idcirco non mirum videri debet, si visus citius percipiat colorẽ aut lucẽ quàm auditus sonũ. Hoc autẽ est, visum anticipare vel anteuertere auditũ. Quod experientia quidem nobis ad oculum in nonnullis manifestat. Qui enim à longè spectant cædentes ligna in syluis, prius vident securim ferientẽ truncum, quàm sonũ ex percussione sequentem aduertãt. Imò prius in altũ eleuasse eos securim ad iterũ feriendum cernunt, quàm prioris ictus sonitus ad aurẽ fuerit delatus. Idẽ vident qui à lõgè mulierculas super aquas linteorum immũdicias eleuato ligno excutientes spectãt. Idipsum quoq; & in coruscatione cõtingit, dum prius fulminis splendorem oculus cernit, quàm ad aurem tonitrui sonus pertigerit, cũ tamen secundum veritatẽ tonitrui concussio præcedat. *Visus anticipat auditum.*

Quomodo in homine visus & auditus ad singularem finem ordinantur. CAP. XIIII.

Illud autem in consideratione operũ Dei, & naturæ valde admirabile est, quòd in humana specie nõ solum plura voluit ponere organa, & nobiliora, quàm sint in speciebus inferioribus brutorũ animaliũ, verumetiã eadẽ illa quæ communiter dedit homini & aliis animalibus, in humana specie ad vsus quosdam peculiares, & secũdum singularem aliquam excellentiam constituit. Visum enim & auditum communem fecit etiam aliis animalibus, eatenus videlicet, quatenus suæ cõueniret naturæ, vt scilicet à longe possent alimentũ & sibi conuenientia videre ac prosequi, aut disconueniens & inimicum fugere, itemq; per sonum vel incitari ad id quod conueniens est, vel absterreri ab eo quod disconueniẽs, peculiariter *Nota.*

etiam propter hominis vtilitatem (cui à natura cætera sunt subiecta) vt per humanæ vocis sonitum possent dirigi & gubernari, quēadmodum animalia domestica videmus ad vocē hominum vel accedere, sumēdi pabuli gratia, vel effugere, & à tentato desistere, propter vocis terrorē, aut etiam moueri & gradum sistere, secundum directoris imperiū. In homine autem peculiariter hi sensus altioris boni (vt Aristoteles ait) id est, disciplinæ & prudentiæ gratia sunt. Ostendunt enim (vt ipse ait) plurimas rerū differentias, ex quibus consurgit contemplatio, & circa agibilia humanasque actiones discretio. Hinc senes plerunq; prudentiores sunt, vt pote plures habentes diuersarū rerū experientias, quæ ex particularibus rebus sæpius visis vel auditis gignuntur in homine, per cōparationem intellectus. Est tamen differentia quędam inter visum & auditū, quod visus ad plura per se dignoscenda secūdū se melior promptiorq; habetur, & quantum ad ea quę corpori sunt necessaria, magis homini deseruit, quoniā vbiq; sese offerunt visibilia, non item audibilia: neque sic ad animalis bonum & vitam intertenendam est necessaria sonorum, vt colorū perceptio atq; discretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habent, insuper etiam sensibilia communia magis visus discernit, quàm auditus. Soni verò in paucis inueniuntur, & non ita passim occurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. Per accidens tamen auditus melior est, & quantum ad animam verè vtilior, quoniam disciplinę plurimum confert, propterea quòd ad disciplinam capiēdam hic sensus optime subseruiat. Sermo enim quo docens vtitur, non nisi per auditum capitur, atque ita rerum vtilissimarū & dignissimarum cognitio, auditus ministerio in nobis cōparatur. Vnde fit vt qui à natiuitate cæci fuerunt, nullum habeant impedimentū quin euadant doctissimi atq; sapientissimi. Nati autem surdi non admodum possunt esse sapientes, tametsi ex visis possint habere magnā in particularibus experientiā ad ea. Hęc tamē vtilitas de qua loquimur, ipsi auditui per accidēs cōuenit. Sermones enim illi pleni disciplinę, quātū ad ipsum corporis auditū, nihil amplius efficiunt in homine, quàm aliā si quālibet edas vocem: quomodo in brutis animalibus videmus quòd nihil amplius accipiant ex sermonibus plenis prudentiæ, si in aures eorū insonētur, quàm ex vocibus nihil significantibus. Sed intellectus est, qui per auditus ministerium tantā homini confert

Arist. in lib. de sensu & sensa. 1. cap.

confert sublimitatem. Visus ergo per se ad plura, eaq; animali secundum vitam corporis magis necessaria est melior, auditus vero per accidens ad ea quæ mentem oblectant, & intellectui conducunt vtilior habetur. Qua de re forsitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

De olfactu, & eius obiecto. CAP. XV.

POst visum atq; auditum, tertio loco ponitur olfactus, qui perceptiuus est, atq; discretiuus odorũ. Est autẽ hęc potẽtia sita in duabus carũculis, quę sunt intra nares similes capitibus mamillarũ, quæ sunt organum olfact⁹. Estq; hoc organum secundũ aliquã participationẽ naturæ igneæ & igneum aliquid, quemadmodum organum visus supra dixim⁹ esse de natura aquæ, & auditus de natura aëris. Ad quod organũ cum odor à corpore odorifero diffusus pertingit, fit odoratio. *Olfactus instrumẽtũ & obiectum.*

De modo autem quo odor à corpore odorifero diffusus contingit ad olfactum, notandum sicut de sono dictũ est, ad eius diffusionem requiri motũ localẽ, ita ad odoris diffusionem fumalem quandam euaporationem siue exhalationem. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quasdam & (vt dicam) effumationes aliquas efficere, per tenuis vaporis ab eis resolutionem. Cuius signũ est, quòd temporis successu minui videntur, id quod per euaporationem satis probabiliter videtur contingere. Vnde per diem (quando calor vrget) flores experimur magis odorẽ diffundere, quàm per noctem. Cuius nõ alia videtur causa, nisi quòd calor diei educit fumositates aut vapores à corpore odorifero: frigus autem noctis, quodammodo condensat atque cõstringit odorabilia, ne tũc ita fumositates effundant. Manifestissimè verò ad oculũ cernimus, cum odorifera (vt thus & ligna boni odoris) cremantur per multam fumositatum exhalationem copiosissimam effundi odorem. Vnde licet hãc euaporationem oculus aperte non semper percipiat, est tamen omnino rationi id persuasibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiusdam, qui in odorifero est, aliquam fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organum olfactus: à quibusdã quidem grossiorem, à quibusdam vero subtiliorem iuxta naturam & dispositionem corporis odorem fundentis. *Medium olfactus est aer & aqua.*

Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædam nullum de se fundunt odorem, quia scilicet nullam de se fundãt euaporationẽ, neq; effumabilia sunt: quę etiam tẽporis successu

non vidētur minui. Imo nec in igne posita minuuntur, quemadmodum aurum quod dicunt esse minime odorabile, quoniam ex eo nihil resoluitur, propter quod & igne nihil deperdit. Aduertendum tamen, quod multa corpora aliquem de se odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen non facile homo percipit, eò quòd homo sit imperfecti odoratus, neque possit nisi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Aristoteles, ferrum habere odorē, & magis æs, aurū autem nequaquam. Nobis tamen vulgo vt nō aurum, ita nec ferrum, neq; argentum videntur odorem diffundere. Quod autem homo imperfectū habeat hūc sensum odoratus, experientia satis mōstrat, quoniam quidem animalia quædā acutius exactiusq; olfaciunt, vt canes & vulteres Vnde hunc sensum præ omnibus dicunt in homine esse imperfectissimum, causam assignantes, eò quòd iuxta cerebrum eius organum sit positum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cætera animalia excedere, cōpertum est Vnde oportet organum olfactus (quòd igneæ naturæ est, calidoq; & sicco perficitur) impedimentum aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus contrariis excellentis, vt non ita exacte possit singula percipere quomodo in aliis animalibus, in quibus non est tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus non est tanta vicinitas huius organi ad cerebrum.

Quomodo odoratus in hominibus secundum aliquid perfectior est, secundum aliquid imperfectior. Cap. xvi.

Videtur ramen quod hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, secundū debitā moderationē sane intelligendum, non quidem vt simpliciter sit peior olfactus in homine, sed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendū potius, quod præcellat hominis odoratus. Pro cuius intelligentia aduertendū est, quosdā esse odores, qui grati sunt aut ingrati olfactui, ipsiq; vel delectationem vel tristitiam afferunt per accidens tantum & propter alterum, nempe propter saporem & alimentum, quemadmodū odor carnis igne coucoctæ & ad esum aptæ ipsi olfactui gratus est, & propter saporem & propter cibum, vt scilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendum & quærendū huiusmodi cibum. Nam sicut sapores cibariorum sunt delectabiles & grati esurienti: ita & odores. Odores tamen ad sapores ordinantur. Vnde saturatis & expletis postea quā sapor fit ingratus, non amplius

Duplex odor.

gratus

gratus est odor ille, qui propter saporem expetitur, sed incipimus fastidire quod antè appetebatur. Vnde etiam fit, vt odor idē qui vni animali est ingratus & execrabilis, alteri sit placens & delectabilis, propter saporem ad quem ordinatur. Quemadmodū (exēpli gratia) cani est odor cadaueris gratus eò quòd & sapore oblectetur. Homini verò, quēadmodū sapor, ita & odor detestabilis. Sic alij odor, iis qui saporem & esum amant, nō est ingratus: cōtrà verò, illis est abominabilis odor, quibus sapor displicet. Hi ergo odores qui sic propter saporem appetuntur, sunt per accidens appetibiles. Alij verò sunt odores qui per se afferunt delectationē, & non propter alterū: cuiúsmodi est odor florū, itē & aromatū odoriferorū, quæ nō nisi ad olfactū pertinēt. Hæc enim non propter gustū expetūtur, neq; gratia alimenti, sed propter ipsam odoris in sese gratiā. Inter hos autem duplices odores ponit. Aristoteles talē differentiā, quod primos cōmuniter & homines & bruta percipiant, quoniā æque scilicet vtrique alimentū accipiunt, quod per odorē cognoscūt esse naturæ cōueniens vel discōueniens. Secundos autē odores solū dicit hominē odoratu pecipere. Nō enim videmus canes (quanquam acuti admodum olfactus) vllo modo moueri ad florū odorē, & si canis in gramine locū sibi quærat cubādi, nō videtur magis ad locū vbi flores sunt odoriferi, caput reclinare, quàm ad locū alium, vbi similes nō fuerint. Si tamē florum odorē perciperet, videtur quòd magis ad locū boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. Cum ergo homo non solum odores illos qui propter alimētum expetuntur aut fugiuntur, olfactu percipiat, verūetiam illos qui per se & nullius alterius gratia olfactum oblectant: manifestum apparet quòd simpliciter in homine quàm in aliis animalibus olfactiua potētia nobilior sit atque sublimior. Quanto enim potentia quælibet latius se extendit, tanto videtur nobilior. Et præcipua ratio ob quā homo præter animalia cætera etiam odores per se appetibiles percipiat, videtur esse nobilitas & præcellentia ipsius potentiæ in homine supra potentiam similem in brutis aliis: quēmadmodum in homine auditus nobilior est & sublimior quàm in aliis animalibus, eò quòd nō solùm sonos discernere, sed articulatas voces distinguere possit. Quod autem superius diximus imperfectū esse hominis olfactum, propter cerebri magnitudinē, frigiditatem, & propinquitatē, ita accipiendum

Odores non propter saporē grati.

pięđum eſt,quia ſi fiat comparatio olfactus humani , & olfactus canini ad vnũ aliquẽ odorem qui vtriq; ſit perceptibilis, id eſt ad odorẽ comeſtibilis,talis odor citius & longius mouebit canis olfactũ quã hominis. Et huiuſmõdi odorem aliquẽ cõtingit canẽ percipere ſuo odoratu, quẽ minime percipiet hominis odoratus.Leporis nanq; qui per viã tráſit, odorẽ percipit ſuo acuto odoratu,quẽ nequaquã ſentit hoĩs olfactus,Ac iuxta hũc modũ & de aliis ſenſibus intelligendũ venit,ſi quid aliqñ ſimile dicatur,videlicet aliquẽ ex eis meliorẽ aut perfectiorẽ inueniri in bruto quolibet quã in homine.

Non oportet odorẽ realiter ad organũ vſque diffundi. CAP. XVII.

DE euaporatione autẽ illa & effumatione per quam diximus odoriferum immutare olfactum,an debeat fieri vſque ad organum olfactus, quæſtio eſt , ſimilis illi quæ prius de ſono & motu locali aëris facta eſt,an debeat vſque ad organum ſonus per motum deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendum videtur, quemadmodum illic de ſoni per motum localem aëris diffuſione:videlicet non eſſe neceſſarium,vſque ad organum olfactus realiter diffundi odorem per euaporationem, ſed ſufficere , quòd per locum propinquum odorabili realiter per euaporationẽ diffundatur odor,qui deinde in medio ſuam ſpeciem fundit, ſicque per ſuam ſpeciem ad organum vſque pertingit. Videtur autem hoc manifeſtare experientia , quoniam animalia quædam ad maximam diſtantiam dicuntur odorari,ita vt rationi conſentaneum nõ videatur,à corporibus ipſis odorabilibus in tam longum ſpatium fieri euaporationẽ. Quòd autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio,ſimiliter probat experientia:quoniam ſi quis tranſeat per agrum valde odoriferum,quando maxime odor viget,ſentiet ſe realiter quaſi impleri per euaporationem fumoſitatum,quas intra ſe ſuſcipit Iuxta quem modum illi qui iuxta cibos proximi verſantur coqui & culinarij,ciborum odore pleni dicuntur.Vt plerunque etiã de delicatiſſimis ferculis vel nihil vel parum admodum valeãt manducare:quod ideo fieri videtur, quoniam intus exiſtens prohibet extraneum. Quo autẽ pleni ſunt,niſi fumoſitatibus eiuſmodi ciborũ, quas per olfactũ & per reſpirationem intra ſe ſuſcipiunt,propter craſſam euaporationem,quæ fit decoquente igne,ac reſoluẽte abundanter vapores,atque exhalationes à cibo qui coquitur?Ad eundem

Culinarij quare parũ edant.

dem modum qui in penu plenum odorifero vino ingrediuntur,mox se quasi impleri sentiunt,adeo vt nõnunquam velut ebrij appareant egredientes. Qui verò à longe tantum cibi vel potus odorem percipiunt, eos nõ sic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere fastidium,imò accẽduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptum cõmodũ cibum tandem accipiant. Vnde argumentum sumitur, quòd nullam in se sübstãtiam odoriferam per euaporationem susceperint,sed specie tantum sint odoris allecti.

De diuersitate olfactus, & organi eius varia dispositione. CAP. XVIII.

NOtandum verò,quod non idem est in omnibus odorandi modus. Quædã enim sunt quæ per respirationẽ odorant,alia verò absque respiratione. Homo enim & cętera animalia in quibuscũque est respiratio, nõ odorãt nisi per respirationem, videlicet per attractionẽ aëris. Cuius causam assignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus respiratione vtẽtibus cooperculo in modũ ostij est munitum,vt nihil possit ad caruncùlas illas,in quibus situs est olfactus, pertingere, nisi operculũ illud leuetur, & quasi ostiolum operitur, quod fit per attractionẽ aëris, nõ vtiq; per os, sed per nares. Monstrat enim hoc experientia,si tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorem percipies ab organo:donec aërem contines absque respiratione, aut donec tãtũ per os respiras:nisi videlicet per nares aërem trahas ad apertionem operculi:sicq; simul cum aëre attracto odorem ipsum vel odoris speciẽ ad organum olfactus adducas. Sunt autem alia animalia quę olfactum habent, & tamen nequaquã respirant, vt pisces, apes, muscæ, & formicæ. De his enim experientia certissima monstrat,quòd odoratũ habeat. Nam muscæ de longe ad escam veniunt odore allectæ Apes verò flores an ad mel exugendum conuenientes sint, an minus: odoratu discernunt Non enim videtur,quod sensu alio id faciat Et formicas manifestissime ex hortis videmus ad apothecas rerum dulcium conscẽdere in multo numero,sola allectas odoris dulcedine. Hæc tamen omnia non respirant. Necesse est ergo alium esse modum in his animalibus olfaciendi, quàm sit in respirantibus. Pro cuius notitia aduertendum est,quòd sicut animalia nõ omnia eundẽ habẽt modum vidẽdi,sic nec omnia eundem habẽt modum odorandi.

Duplex odorandi modus.

Quorũdã animaliũ oculi palpebris nõ operiuntur.

Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent quibus molles oculi obuoluuntur & operiuntur, vt claudi possint neque semper pateánt. Si enim operculum non haberent, molles eorum oculi facile susciperent læsionem. Molle enim facile suscipit læsionem, nisi aliquo munimento defendatur. Quædam verò animalia duros habent oculos, in modum cornu aut solidi vitri. Et his operimẽtum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi possint, sed patentes semper esse permisit. Nam propter duritiem, non est eis periculũ læsionis. Illis autem mollibus oculis non semper præsentes sunt neque expositi colores, neque percipi possunt ab eis nisi reuelato operculo, nisi palpebris disiunctis. Qui autem nullum habent operculum, semper sibi expositos habent colores, neque vllius egent operculi ablatione vt videant. Ita sanè & in odoratu dicendum, animalia illa quæ respiratione vtuntur, olfactum habere à natura reconditum & operculo clausum: quare non nisi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit autem hoc aëris per nares attractione. Cætera verò animalia nullum habent huiusmodi operculum, propter quod semper præsentes sibi habent semperque expositos odores, neque operculi reuelatione indigent. Possunt ergo absque respiratione odorare, quod non possunt priora animalia respirantia. Ex quo consequitur, animalia respirantia in aqua non posse odorare, cum illic nequeat fieri respiratio. Pisces tamen in aqua id possunt, eò quod respiratione non habeant opus.

De gustu & eius organo. Cap. XIX.

Gustus instrumẽtũ & mediũ & obiectum.

GVstus inter exteriores sensus quartum locum obtinens, sapores discernit, in lingua habens suum organum. Non tamen linguam totã, sed neruum, qui in lingua latet abscõditus. Cæterum, caro ipsa porosa linguæ quæ neruum operit & abscondit, medium est per quod fit gustatio. Habẽt enim gustus & tactus hoc sibi peculiare, quòd mediũ habeant coniũctum, quoniã videlicet organum ipsum & medium, simul sunt in vnum corpus & in vnum membrum cõposita. Sensus autem alij, de quibus iam antè determinauimus, mediũ habent extrinsecum, aërem scilicet vel aquam, per quam species obiecti ad sensum defertur. Ad hoc ergo vt fiat gustatio, nõ sufficit, quòd propè afferatur obiectũ, id est, sapor vel sapidũ aliquid: sed necesse est quòd tãgat carnẽ linguæ, atque in

in eam suam imprimat speciẽ, quẽadmodum non potest fieri visio coloris, nisi immutato aëre, & impressa in eũ sua specie. Quemadmodum enim se habet aër ad calorem in ordine ad visum, ita sapor ad carnem linguæ, in ordine ad gustũ. Quomodo autẽ color vt in medium aërem sua in imprimat speciẽ requirit illuminationem, sonus vero aëris motum, & odor euaporationem: ita sapor vt linguã immutet, suamq; speciem in eam imprimat, requirit humoris saliuaris coniunctionem. Oportet enim sapiosũ cõiungi & commisceri saliuari humori, qui à natura semper est circa linguam, vt immutetur gustus. Vnde quãdo in febricitãtibus nimia siccitate humor iste deficit, ægrotos ipsos nullo videmus oblectari sapore Sunt enim eis omnia quasi insipida, propter ariditatem linguæ & humoris defectum: nisi forte aqua aut fructus aliqui, qui secum humiditatem afferunt, aliqua ex parte suppleant saliuaris humoris officium. Cum vero saliuam aliqua amaritudine cõtingit esse infectã, male iudicat lingua, dulce reputãs amarũ propter infectionẽ saliuæ. Est autem saliua ab omni sapore denudata, vt commodè posset omnem saporẽ discernere. Non est autem saliuaris iste humor proprie medium gustus, quemadmodum neque lumen medium est visus, neq; euaporatio medium est odoratus. Sed est cõditio quædam obiecti, requisita vt conuenienter sensum immutet, & tale quiddam, sine quo obiectum nequit immutare suum organum. *Saliua quorsum conferat animali.*

Quomodo gustus est quidam tactus, & nihilominus secundum veritatem diuersa potentia. CAP. XX.

HVnc autem sensum gustus, dicit Aristoteles admodum certum esse in hominibus, quòd sit quidam tactus. Tactus autem certissimus & optimus est in hominibus, quẽadmodum posterius declarabitur. Verum de huius dicti intelligentia dubitare solent, an senserit Aristoteles, secũdum rem vere eundem esse sensum tactus, & gustus, neque realem esse ponendam diuersitatem, an secundum similitudinẽ potius id debeat intelligi Est autem secundum hoc probabilius, vt tãtum secundum assimilationem quandam dictũ intelligatur, quo modo statua hominis interdum appellatur quidã homo. Vnde nõ simpliciter ait, gustum esse tactum, sed quẽdam tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quomodo statua hominis quidam homo dicitur, non simpliciter homo. *Gustus est quidã tactus.*

Consistit autẽ similitudo hæc in eo quod suprà tetigimus,

quòd ficut guſtus habet mediũ coniunctũ cum organo, ſic & tactus. Item quia vtriuſq; organ ũ ponitur neruus. Secundum veritatem tamen probabilius eſt ponere duas diſtinctas potentias; quarũ vna per ſe percipiat ſaporũ diſtinctionẽ, altera qualitates tangibiles, caliditatẽ, frigiditatẽ, &c. Cuius eſt argumentum, quòd in lingua dicunt Medici poſſe lædi guſtum abſque hoc quòd lædatur tactus Et cum defectu ſaliuaris humoris lingua nõ percipit ſapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo ſecundum rem diſtinctæ eſſe potẽtiæ, quarũ vna læditur vel impeditur abſq; altera. Sunt autem ſaporũ multæ ſpecies, quemadmodum & colorum. Eſt enim ſapor dulcis & amarus, qui ſunt ſapores cõtrarij. Sunt præterea ſapores alij pinguis, ſalſus, auſterus, acutus, acerbus, acidus, & alij, quidam, quos Ariſtoteles in lib de ſenſu & ſenſato ſecundũ analogiam & cõparationem ad colores extremos atque medios accepit.

Varij sapores.

De tactu & eius organo. Cap. XXI.

INter omnes ſenſus exteriores nouiſſimus eſt tactus, vt omnium materialiſſimus atque craſſiſſimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd ſit iuxta cor proportionẽ habens qualitatum tangibilium. Sed experiẽtia docet, ſenſum tactus per totum corpus eſſe expanſum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunq; enim & in quacumque parte inuenitur operatio alicuius ſenſus, illic & potentiam talem adeſſe conſequitur: & vbi potentia adeſt, oportet ibidem eſſe & organum eius: quemadmodum ſi viſionem experiremur in pede, oporteret & illic potẽtiam viſiuam conſtituere, ſimul & oculum, aut aliud viſui organum præter oculum aſſignare. Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, idcirco & potentiam tactiuam & organum ipſius conſequens eſt per totum corpus fateri expenſum. Eſt autem eius organum, non caro, vt quidam exiſtimauerunt. Nam tangibile immediate applicatum carni immutat tactum: quod non faceret, ſi tactus organum eſſet caro. Eſt enim maxima ſeu propoſitio ab omnibus vera conceſſa.

Senſibile poſitum ſupra ſenſum nequit efficere ſenſationem.

Vnde ſi caro eſſet organum tactus, non poſſ t tangibile apprehendere abſq; medio ſibi applicatum. Neruus ergo qui

carne vestitur, ipse est tactus organum, qui per omnia mẽbra expãsus, animali dat in omnibus partibus tangendi potentiã. Caro autem neruo huic pro medio est, neque requirit aliud. Tangibile enim carnẽ contingẽs, per eam qualitatis tãgibilis speciẽ trãsmittit ad neruũ tractiuum ibiq; fit tactio. Obiectum autẽ tactus est qualitas tangibilis, hoc est caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, graue & leue, asperũ & lene, durũ & molle, viscosum & frangibile, grossum & subtile. Omnia enim hæc sensu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, sub quibus aliæ comprehenduntur.

Tactum omni animali donec viuit esse necessarium. CAP. XXII.

INueniuntur antè in hoc sensu tactus multa singularia, quę nõ ita sunt in aliis iã determinatis sensibus. Primum enim tactus solus omni animali inest, & semper quandiu viuit vt insit necesse est, neque potest esse animal sine tactũ, neq; potest aliquid habere tactum quod non sit animal. Vnde solus tactus ad esse animalis requiritur. Cæteri verò sensus ad bene esse, vt declarat Arist. vltimo c. 3. libri de anima. Visus enim, inquit, additus est animali, quo vitam in aere aut aqua aut aliquo perspicuo sibi vendicet. Auditus, quo ei aliquid indicetur. Odoratus, quo odore à longe percepto ad alimentũ se conuertat. Gustus quo iucundum sit ei alimẽtum, & triste refugiat. Hæc autem omnia ad esse animalis nõ faciũt, sed tãtũ ad bene esse. Et verisimile est, quędam esse imperfecta animalia, in quibus nec gustus quidem reperiatur, vt pote terræ affixa aut in alimento suo perpetuo natantia. Nam cum speciali nullo egeant cibo, sufficiatq; eis id in quo perpetuò natãt, aut cui affixa sunt, non eis gustu est opus, quo alimentum secundum saporem discernant, sed tactus eis sufficit, quo alimentũ percipiant. Gustus enim illis conuenit animalibus quæ cibũ habent disquirere atque eligere per saporis diiudicationẽ, & aliũ quidem occurrentem vt noxium relinquere atq; respuere, alium verò vt salubrem, & conuenientem admittere atque deglutire, aut non occurrentem diligenter venari. Quòd si in aliquot locis Aristoteles videatur contrarium dicere, esse videlicet tactum & gustum omni animali necessarios, gustus impropriè accipi debet, secũdum quòd tactus ipse vt alimenti perceptiuus, gustus quidã in eiusmodi imperfectis animalibus appellatur. Ratio autem quare sensus tactus sit omni animali, quàm diu est simpliciter necessarius, hęc est, quia ta-

Arist. 3. libr. de anima.

Tactus omni animali simpliciter necessarius.

ctus ſequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali omnino neceſſariam:quam harmoniam ſtatim vbi diſſolui aut deſtrui contigerit ipſum quoque animal mox interire neceſſe eſt, ſimul cum ſenſu tactus proportionem illam conſequente. Et quandiu manet in homine harmonia illa quatuor primarum qualitatum ſufficiens ad vitam conſeruandam,tam diu neque tactus deſtruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem cauſa deficiũt. Aliorum autem ſenſuum nullus proportionem illam primarum qualitatum neceſſariam animalis ſubſiſtentiæ conſequitur. Nam quanuis omnes ſenſus in quodam contemperamento, & in quadam propotrione rectè dicantur conſiſtere,ita vt illa diſſoluta harmonia,diſſipata ſit potẽtia illa ſenſitiua, quæ ex ea conſequebatur (quemadmodum viſus deſtruitur contemperamento illo quod in oculo eſt diſſipato) poteſt tamen manere illa pręcipua,& prima harmonia primarum qualitatum, quæ ad animalis vitã conſeruãdam requiritur diſſolutis aliis contemperamentis. Itaque fit,vt abſq; cæteris omnibus ſenſibus poſſit tactus ſolus in animali perſiſtere.

Quare tactum naturæ autor per totum corpus voluit expandere præ omnibus aliis ſenſibus. Cap. XXIII.

Ex hoc verò ſimul oſtẽditur, debere neceſſario per totum corpus expandi ſenſum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatum primarum vitæ animalis neceſſaria,nulli membro debuit abeſſe,ita neq; tactu potuit vllum mẽbrum deſtitui. Quemadmodum ſi per totum corpus idẽ eſſet illud contemperamentũ,quod eſt in oculo,ad quod conſequitur viſus,indubiè conſequẽs eſſet,per ſingula mẽbra diffuſum eſſe ſenſum viſus. Eſt autem ſingularis etiã neceſſitas,ob quam debuit tactus nõ in vna aliqua parte tãtum (vt cæteri ſenſus) ſpecialẽ habitationẽ accipere, ſed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatũm tangibiliũ,id eſt,ipſæ tangibiles qualitates, vbi in excellentia fuerint, per ſe natæ ſunt corrumpere ipſam animalis vitã.Cæterorũ autẽ ſenſuum obiecta quãrumcunq; excellentia non ſunt per ſe corruptiua animalis,quanquam ipſum ſuum ſenſum valeãt corrũpere, vt (verbi gratia) excellens lumen cadẽs ſuper oculum,non poteſt animal interficere,quãquàm poſſit viſum indiſponere, imperficere, aut penitus auferre.Item ſonus quantumuis vehemens non poteſt animal interimere

Quare natura tactũ per corpus totũ expandit.

interimere per sese, quàquam auditũ possit obruere, perturbare, aut perimere. Nam quod nonnulli graui sonitu tonitrui inueniuntur subito deficere, nõ ex sono est: sed ex vehemẽti percussione, vel ex fulminis aduenientis virtute, aut cõsimili modo. Neque odor, neq; sapor in quãtacunque sit excellentia, per sese corrumpit animalis vitã. At verò excellens caliditas aut frigiditas, facilimè animalis vitam aufert propria sua actione. Iam verò, si in vna tantũ parte fuisset repositus sensus tactus, nõ esset à natura sufficienter prouisum animalis vitæ: cũ passim occurrant & in omnia mẽbra corporis offerant sese tangibiles qualitates, quę per suam excellẽtiam à partibus illis, vbi tactus nõ esset, facilimè animali inducerent corruptionẽ. Quemadmodũ (exempli gratia) si lumen excellens imaginemur per sese corruptiuũ esse vitæ animalis, non habeat autẽ homo nisi oculum potẽtem percipere lumẽ: hoc posito, si oculus tãtum in vna parte corporis habeat locũ, cõtingit animal ipsum facilimè interire, cũ videlicet à tergo vel à pedibus lumẽ tale excellens (nõ aduertente oculo) animal corripuerit: eritq; iam absumptum animal prius quàm percipiat oculus corrumpentis qualitatis excellẽtiam. Rectè ergo ad animalis vitam conseruandam naturæ autor sensum tactus per membra omnia extendit, vt nusquã quicquã posset corruptiuũ occurrere, quod non statim deprehenderetur, deprehẽsumque pro virili caueretur, aut fugeretur. Cęterorum autẽ sensuum nullum obiectũ per se actiuũ est, nisi in partem illã in qua sensus talis positus est, vt color & lumen quatenus visibile, non agit, nisi in oculũ, & sonus non nisi in aurem, & ita in cęteris: propter quod sufficit pro totius corporis cõmoditate, vnicum esse membrũ in quo tales sensus habeãt suam sedẽ, & ad quod obiecta omnia diiudicãda perferantur. Qualitates autẽ tangibiles, in omnem partẽ corporis æque sunt actiuæ, neque determinatum aliquod membrum spectant. Ideòque prouisum oportuit animali ex omni parte, & vndique vigilem adhiberi custodiam, ne alicũde subito ab excellenti qualitate arreptum, ante tempus occideret.

Tactum non penitus esse denudatum à primis qualitatibus, sed tantum ab earum excellentiis. CAP. XXIII.

ILlud quoque in tactu peculiare est, nec vlli aliorum sensuũ cõueniẽs, quòd ipsius sollius organũ à qualitatibus illis quas habet sensus, pro obiectis nõ est denudatũ. Cæterorum enim

enim sensuum organa (vt suprà ostẽdimus) nihil eorum quæ ipsi percipiunt, actu habent: vt oculus ab omni est colore & lumine proprio liber: aër naturalis organũ auditus ab omni proprio sono: organum olfactus ab omni proprio odore: organum quoq; gustus ab omni proprio sapore. Huius autem tactus organum non videtur esse à primis qualitatibus denudatum, quoniam (vt iam dictum est) primarũ qualitatũ contemperamentum & harmoniã cõsequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipso organo tactus inueniri, videlicet secũdum tẽperamentũ, & mediocritatem quãdam. Ab excellentiis tamen qualitatum tãgibilium, ipsum denudatum esse oportet. Ad hoc enim tactus datus est animali, vt per eũ percipiat excellẽtias qualitatũ tangibilium: quas nõ posset percipere, si ab eis nõ haberet suũ organum denudatũ. Atque in hoc non omnino ab aliis sensibus dissonat. Est enim eius organũ sic denudatũ à suo obiecto, quomodo ipsum perceptibile est à sensu. Nã tactus qualitatũ primarũ secundum suas excellentias est perceptiuus. Eas autem secundum hũc modum (id est secundum excellentias) organum ipsius non habet, sed tantum secundum mediocritatem & contemperationem.

Qui fiat vt molles carne, tactus sint melioris atq; etiã melioris ingenij: econtrario autem in duris. CAP. XXV.

EX hoc autem quòd tactus dicitur consurgere ex proportione primarum qualitatum, consequitur quanto in homine fuerit tactus melior, tanto meliorem debere esse illius hominis complexionem. Ac rursum, quia iuxta corporis bonam complexionem est qualitas ingenij, fit, vt ex bonitate & præcellẽtia tactus, rectè etiam argui possit bonitas vel præcellentia ingenij. Propter quod Aristoteles libro secundo de anima, in capitulo de odore, ex præcellentia tactus arguit hominem esse animaliũ prudentissimũ. Quoniã enim homo (vt ipse ait, & veritas cõfirmat) certissimũ habet tactum, atque in hoc vno superat atque euincit cętera animalia, cũ in aliis sensibus ab animalibus quibusdam superetur: hinc fit, vt homo animal ũ prudentissimũ cognoscatur. Siquidẽ ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id est, ingenij bonitas aut prauitas deprehenditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles, verò, bene aptos esse dicimus. Quæ quidẽ Aristotelis dicta ita possint intelligi: Ingenij enim aptitudo cõsequitur bonitatẽ cõplexionis & bonũ contemperamentum hu

Molles carne aptι mente.

humani corporis, eò quòd corpus humanũ sit animæ in suis operationibus instrumentum. Vnumquodque autẽ operans (cæteris paribus) melius agit secundũ dispositionẽ instrumẽti quo vtitur: quemadmodũ scriptor calamo apto melius pingit, quàm inepto & prauo. Vnde cũ anima quantum ex sese in omnibus æque sit potens operari & apprehẽdere, oportet ex diuersitate corporis, vt instrumenti, prout nunc diuersitatẽ ingenij. Itaque bonã corporis dispositionem & proportionem sequitur bonitas ingenij. Eandẽ quoque bonitatẽ cõplexionis in homine cõsequitur bonitas tactus. Meliorem autem tactus experimur esse illos qui carne molles sunt, quàm eos qui sunt duri carne Vnde illos qui sunt molles carne, experimur facilimè affligi in contactu vel leuis excellentiæ alicuius tãgibilis qualitatis, quã alicuius carne durior vix perciperet, si non in maiori excellentia ipsius organo admoueretur. Manifestum ergo est, ex eadẽ radice proficisci hæc tria: nempe bonitatẽ tactus, bonitatẽ ingenij, & carnis mollitiem, ex aduerso autem prauitatem tactus, ineptitudinẽ ingenij, & carnis duritiem. Propter quod, recte ex eo quod oculis, & sensui potentissimum est, videlicet ex carnis mollitie, argumentari possumus quod occultũ est, nempe ingenij bonitatẽ: nõ quidem vt ex causa effectũ, sed quemadmodum duorũ effectuũ ex eadẽ causa prodeuntiũ is qui manifestior est, arguit eum qui est occultior Sic de carnis duritie ad prauitatẽ cõplexionis & ingenij. Hoc tamen aduertendum est, quòd interdum contingit inueniri in quibusdã carnis a iquã mollitiẽ ex nimia humiditate & nimia abundantia flegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atq; humidiorib⁹ generãtur, multũ carneos succoq; plenos, propter quod molles carne iudicantur. Verum hæc mollities bonitatem nõ arguit ingenij, quoniã ex mala complexione, & non bona cõtẽperatione procedit, neque propriè & verè eiusmodi carne molles dicẽdi sunt, sed potius succosi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neq; de hac mollitie volebat sua dicta intelligi Aristoteles. Cæterum ex carnis mollitie & complexionis bona dispositione, aut ingenij bonitate, argumẽtari non rectè possumus aliorũ sensuum bonam dispositionem, neque ecõtrario ex aliorũ sensuum bona dispositione argumẽtabimur ingenij bonitatẽ aut carnis mollitiem. Contingit enim ingeniosos esse carne molles, & bonæ cõplexionis, in quibus

Duplex mollities.

non

non sit visus bonus, aut integer auditus, siue odoratus. Vicissimq; contingit optimũ habentes visum, siue auditũ, siue olfactum, parũ esse ingeniosos: nimirũ quia stat in homine bonam esse cõplexionẽ secundum qualitatũ proportionẽ animalis vitæ necessariam, vbi tamen illa quæ in organis prædictorum sensuum exigitur, non fuerit admodum bona.

Quod Christo Domino pro suæ complexionis nobilitate, passiones omnes fuerint maximè afflictiuæ. Cap. XXVI.

Passio Christi, summè afflicta.

EX prædictis manifestè consequitur, admodũ rectè ac piè sanctos patres id tradidisse de amarissima Christi filij Dei passione, quod ipsius personæ fuerit summe afflictiua, multo amplius quàm si hominum cæterorum vlli, earundẽ pœnalitatum fuissent inflictæ passiones. Decens enim & rationabile erat, vt homo ille qui simul erat verus Deus, & homo verus, corpus haberet iuxta dignitatem dispositam in complexione optima, & nobilissima harmonia primarum qualitatum, videlicet vt corpus illud quod sibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatẽ assumere suppositi, complexionem haberet maximè nobilẽ: quo sic animæ nobilissimæ omnibusque gratiis & donis summe plenæ, corpus responderet iuxta suum modum absolutissimũ atq; perfectissimum. Quod amplius etiam fiet credibile, si ipsum corporis huius attendamus nouum opificem. Non enim cæterorum more corporũ virilis seminis efficacia corpus istud cõtemperauit, neq; cõposuit, sed virtus illa ex alto descendens, de qua Gabriel paranymphus Virginem matrẽ alloquẽs Mariã, ait, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Et ad Ioseph in somnis angelus, Quod enim in ea natũ est, de spiritu sancto est. Hic ergo potẽtissimus, sapientissimus, optimusq; est artifex, qui corpus illud de quo loquimur absque tẽporis mora in momẽto perfecit, quiq; animam corpori ac pariter vtrũque verbo in vnitatem suppositi mirabiliter copulauit. Quis autẽ absq; artificis huius iniuria possit asserere, opus illud, in quo ita singulari ac præcellenti modo sese præsentẽ exhibuit, inperfectũ fuisse & mala proportione distẽperatum? Quomodo nõ magis perfectissimũ corpus iuxta suã rationẽ fuisse illud credimus, quod tali animæ omnium præcellẽtissimę iungi debebat, & nõ animę tantum creatæ in tẽpore, sed verbo genito ante secula? Habebat ergo Christus Dominus corporis dispositionem vtique optimam

Lucæ 1.

Matth. 1.

& præcellentissimã, qualẽ nec vnquam habuit quisquã, nec post est habiturus. Quod si ita piũ est credere, statim fit consequens (vt iam ostẽsum est) eũ carne fuisse tã molli, tã tenera, tactu tã bono, tã viuaci, plus quàm illus fuerit hominum cæterorum. Afflictiones ergo omnes quas in corpore sustinebat ab initio suę natiuitatis, ad exitũ, vsq; suæ felicis consummationis (præter quod plurimæ extiterũt) fuerunt illi singulari modo summè afflictiuæ. Quapropter nimiũ vanè iudicãt qui passionibus his filij Dei vel omnino nihil, vel parũ admodum cõmoueantur, ea causa quòd putent ex diuinitatis vnitæ cõmercio pœnalitatẽ & afflictionẽ omnẽ illi fuisse leuiorem. Facile (inquiũnt stolidi quidam) erat illi hæc siue illa perpeti. Deus enim erat, nõ (vt nos) homo purus. Imò vero hac ex parte, superdignissimę Diuinitatis societas secur dũ accidẽs modo quodam fecit cuncta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcunq; in corpore pertulit: dum propter dignitatem verbi æterni corpus illi vniendũ in proportione nobilissima cõponi debuit, ad quam infallibili cõsequio in carne tenerrima & viuacissimo sensu maxima consequitur passibilitas. Ad cuius veritatis confirmationem plurimum facit, si consideremus filium Dei nõ ad hoc nostram sibi assumpsisse naturã, vt seculi huius frueretur delitiis, ac dura euaderet. Verũ ad hoc potius de loco pleni gaudii in hãc descendisse lacrymarũ vallem, vt iuxta verbũ Prophetæ, de torrente in via biberet, nimirum vt pro generis humani persoluendo debito, amarissimas amaritudines ad probrosissimam vsq; mortẽ gustaret: atq; adeo ab ipsa hora sui partus semper quæ duriora fuerunt elegit, paupertatem, egestatẽ, nuditatem, esuriẽ, fatigationẽ, & quęcunque sunt huiusmodi. Nónne (ait idem ipse post mortẽ loquẽs discipulis) oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam? Et alibi, Filius hominis (inquit) ministrari nõ venit, sed ministrare, & dare animã suam in redemptionem pro multis. Neque ignorabat Propheta Esaias, quid loqueretur, cũ in spiritu venturum illum præuidens, virum dolorum appellaret, & scientem infirmitates. Est ergo prædicta pia patrum assertio rationabilis omnino, & pietati consonans ac præter hoc ratione etiam & authoritate haud minimum corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam commodum silentio præterire potuimus, quin suauissimi ac planissime mellei nostri Iesu amaritudines plusquam felleas reducere

Ps. 109. *Luc. 24.* *Mat. 20.* *Esai 53.*

duceremus tibi ô lector Philochriste, in memoriam. Tu verò quæ paucis indicata sunt, quæso latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

De conuenientia quinq; sensuum adinuicem. CAP. XXVII.

Sẽsus recipit speciem absque materia.

HAbent autem sensus isti quinque iam secundum particularem determinationem expediri, quædam in quibus conueniant: habent & quædam in quibus differant.

Primum quidem omnibus hoc est commune, formas siue species rerum absque materia suscipere.

Id est, sensibilium species & similitudines, absq; reali immutatione, aut vllius partis sensibilis, reali intra sese susceptione. Comparatur enim sensus hac in parte ceræ, quæ cum à sigillo impressam sibi recipiat similitudinem, nullã tamen ferri vel auri, vel alterius vllius materiæ vnde facta est, partẽ in se accipit, sed absq; materia tantum impressam formã siue effigiem. Patet autem hoc experientia in singulis sensibus. Cũ enim per visum oculus videt parietem, neque ipse paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imò neque ipse color, neque coloris vlla pars, sed tantum species vel similitudo ipsius, quę per medium intra oculum diffunditur, quę species eius similitudo est, oculo ipsum illud repræsentans à quo est impressa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit sonantem) neque campanæ sonantis, neq; aeris sonum habentis, neq; etiam ipsius soni pars aliqua ingreditur, sed tantum species soni quæ sonum ipsum repræsentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur sonus. Itidem & in aliis sensibus dicendum.

Ex hoc autem ratio patet, quare plantæ, tametsi animam quandam habeant nempe vegetatiuam, non tamen sentiunt, quoniam videlicet nullam rem sensibilem valent absque materia suscipere. Potest enim planta in se recipere, & continuo recipit, dum nutritur & augetur, qualitates tãgibiles, calidũ, humidum, frigidum, & siccũ. Ex his enim quomode omnis generatio, ita & omnis nutritio est. Sed ista non recipit absq; materia, sed simul cum ea suscipit: ac proinde planta vt nimis terrea & nimium crassa, non potens absq; materia rerum species suscipere, sensitiua iudicatur carere potentia.

Maxima.

sensum corrumpi ab excellenti sensibili. CAP. XXVIII.

EST etiam omni sensui cõmune, quòd ab excellẽ-

tia

tia sui sensibilis corrumpitur.

Vt excellens lumen corrumpit visum, & sonus excellens auditum, excellens qualitas tangibilis dissoluit tactum. Est enim sensus velut harmonia quædam atque in mediocritate disposita compositio. Vnde quemadmodum harmoniã concentus dissoluit, qui fides vehementius pulsauerit, & concentus melodiam perturbat: ita excellẽs sensibile sensus proportionem natum est destruere atq; dissipare. Quemadmodum autem concentus saluatur melodia, donec mediocri ter pulsantur fides: ita saluus consistit sensus, donec temperatum & mediocre contemperatur sensibile. Dicimus autem in proposito sensibile excellens, quod excedit exuperatque sensus proportionem: vt homini nimia lux aut lumẽ magis excessiuum quàm ferat hominis oculus, cuiusmodi est humano oculo lumen illud, quod directe in solis rotam inspicienti offunditur. Et contingere potest, vt quod huic sit excellens sensibile, alteri non sit excellens: quemadmodum lumen splendentis solis, hominũ & animantium cæterorũ plurimorum oculis nõ est excellens, noctuę autẽ oculus est excellens: quapropter ipsum vt sui visus corruptiuum fugit, tenebrarum quærens latibula, donec sol agit super terram, luna autem procedente vel stellis, audet & ipsa procedere, agnoscens sibi temperatum lumen. Quemadmodum autem sensibile excellens sensum corrumpit, item sensibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruæ quantitatis, vel intentionis, nõ est natum sensum cõuenienter immutare. Sensibile enim minimæ quantitatis, non bene potest à suo sensu discerni.

Insuper commune est omnibus sensibus habere suũ determinatum obiectum, à quo patiantur, suum determinatum organũ, in quo operentur: ac medium, per quod ipsorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquam sensus nisi determinatum suum obiectum percipiat, neque nisi in suo organo operetur suam sensationem, neque nisi per medium. Quemadmodum videlicet visus non nisi colorem aut lumen apprehendit, nunquam nisi in oculo visionem efficit, & semper per medium interueniẽs aëris vel aquæ. Quod autem vniuscuiusq; sit organum, quod obiectum, & quod medium, suprà iam determinauimus.

Item nullus sensus potest proprij obiecti alterius speciem in se suscipere, neque alienum obiectũ percipere.

Vt visus non potest sonum videre, neque caliditatem, neque odorem neque saporem: neque olfactus calorem potest odorare, & ita in cæteris.

De aliis quibusdam sensuum conuenientiis. CAP. XXIX.

PRæterea & hoc sensibus commune est, quòd congruam requirunt distantiã sensibilis ad sensum, vt neque nimium distet sensibile à sensu, neque ex altera parte nimium sit propinquum.

Nam sensibile positum supra sensum (iuxta Aristotelis dictum) non efficit sensationem: quemadmodum videmus de colore proxime oculis admoto, quem absque medio nequaquam videre sufficimus. Et si qualitas aliqua tangibilis immediate super neruum tactus poneretur, non reciperetur à tactu. Atque hinc est, quòd visus (qui in humore crystallino situs est) neque oculi palpebram, neque corneam tuniculam, quæ est circa oculos, percipit: neque tactus carnem sentit, qua vestitur ipsius neruus. Si verò plus iusto elongetur sensibile, vt iuxta proportionem sensus ad ipsum non possit in organum suam speciem imprimere, vel non sufficienter, tunc vel non fit, vel male & imperfecte fit sensatio. Oportet ergo esse mediocrem distantiam, iuxta proportionem sensus & sensibilis. Nam in hac re determinata mensura non potest constitui. Quod enim meo visui nimium est distãs sensibile, alterius visui est proportionatum. Ita fit, vt quod ego vel nõ video, vel admodum imperfecte, id alius perfectissime cernat: cum tamen secundum rem in æquali consistamus ab obiecto distantia. Ita eundem sonum, qui melioris est auditus facile percipit, quem alius in eadem positus ab obiecto distãtia nequit percipere. Et manifestum est, quosdam tales esse visus, vt de iis quæ admodum longe distant, rectius iudicent quàm de iis quæ minus distant. Contrà verò, sunt qui parum distãtia exactissime percipiunt, magis autem distantia minime.

Oculus quare nõ videat palpebrã

Est etiam omnis sensus sui obiecti, & priuationis oppositæ perceptiuus.

Vt visus

Vt visus lucem percipit & tenebras. Quomodo enim visus de luce iudicat,ita & de tenebris.Sunt enim tenebræ luminis priuatio.Verũ nõ sic priuatio visum mouet,vt habitus. Non enim tenebrę videtur per aliquã speciei diffusionẽ (quã enim speciẽ de se funderet pura priuatio?)sed tantũ per absentiã lucis:Tenebræ enim sunt priuatio lucis in corpore perspicuo, apto nato suscipere lumẽ.Sic iudicatur aliquid absonum , vel insonũ,id est,sine sono,itẽ inodorũ & insaporũ,hoc est , absq; odore & sapore , per eosdem sensus per quos odorabile & sonorum.Aduertẽdum quoq; est,qnòd in singulis sensibus terminus significãs priuationẽ dicitur tribus modis.Quẽadmodum (exẽpli gratia) inuisibile dicitur tripliciter. Primo,quòd omnino videri nõ potest,vt Deus, Angelus, sonus, caliditas, & huiusmodi.Secũdo,quòd difficulter videri potest,& lumen admodũ debile,quemadmodũ est lumen in vmbra per reflexionẽ,& color admodũ paruus & obscurus. Tertio, quòd visui nocet & aduersatur, vt excellẽs lumẽ & improportionatũ, quod nõ absq; dãno cernitur.Sic inaudibile dicitur,quod vel nõ põt audiri,vt color:vel difficulter , vt sonus nimiũ tenuis: vel quod prauũ habet sonum. Ita inodorabile,& ingustabile, quod omnino odorari vel gustari nequit , aut quod difficulter potest,aut quod prauũ habet odorẽ,siue saporem.Sic & de intangibili dicendũ.Cæterum,ipsæ sensuũ differentiæ ex pręmissis & singulorum particularibus determinationibus sunt manifestatæ. Et hæc quidem de sensibus exterioribus & eorum sensibilibus ita declarata sufficiant. Nunc verò ordinato progressu,exterioribus præcursis, ad interiores trãseamus: vt quomodo mirabilem in externis vtcũq; ostendimus naturæ autorem,sic & in internis non minus magnum, neque minus admirabilem (quantum dabitur)commonstremus;vt sic tam in ijs quæ intrà sunt,quàm in iis quæ extrà apparẽt,glorificetur sapientia conditoris nostri,qui & intima & extima nostra , eadem sapientia cuncta formauit , qui in trinitate & vnitate viuit semper benedictus in secula.Amen.

Tenebræ quomodo videntur.

Inuisibile dicitur tribus modis,vt reliqui termini priuatiui.

FINIT LIBER IX.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI *in membris oculi ad gloriam magni artificis,qui eum admirabilem condidit, Psalmus.*

VEnite qui quæritis miranda,& videte quod commonstro vobis digito isto : pomulum istud paruulum attendite:quod me

demonstrante, conspicitis oculis vestris.

Consiste ex aduerso mihi, & lumen oculorum vestrorum (vtique si libet amborũ) defigite in pomulum istud: ecce claudo oculum alterum, vt vnum hunc considerare valeatis attentius.

Estne ex vobis aliquis, qui pomuli huius sufficiat miranda comprehendere: qui explicare ad plenum poßit nobis rationem compositionis eius?

Si tu iactabundus asseris posse te omnem eius explicare rationẽ: age, virum te prabe, & compone nobis aliud simile.

Calidum, frigidum, humidum, siccum, ecce appono tibi in abundantia: fac, si potes, pomulo huic quod tibi demonstrat in meo vertice meus digitus, fac (inquam) si potes, pomum huic simile.

Quid enim? si rationem omnem pernosti compositionis eius, & omne comprehendis artificium: prabita tibi copiosa materia, quid obstabit quo minus condas nobis opus simile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & siccum apposita sunt tibi: ex his autem est omnis membrorum compositio.

Quòd si labori operis non te putas sufficere, eligo tibi artifices industrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, num opus simile poteris efficere?

Ergo si fateris supra omnem artis virtutem eminere opus, da gloriam autori omnium: & fatere minimum esse quod nosti, agnosce minimum esse quicquid tibi videris de opere eius cògnoscere.

O pomum paruulum, O membrum pusillum, oculus qui consistis duplicatus in excauata domo tua, in specu mirabili, in medio faciei, loco honestißimo: quàm nobilem habes in te virtutem, & quàm admirabilem seruas potentiam!

Immenso interuallo super me eleuatur luna in orbe suo: superat enim vniuersã aeris regionẽ, & ignis globũ trãscẽdit permaximum.

Sol verò longe scandit altius: ac super hunc incredibili spatio eleuata stella qua sunt in firmamento, consistunt immobiles.

Attamen super hac omnia tu conscendis altius, & superas omnia: neque tamen (quod est omnium mirabilißimum) locum deseris, in quo te posuit altißimus conditor tuus.

In specu vultus excauata, quasi in rupe tua munita manes, & nõ egrederis: transcendis tamen elementa omnia, lunam, solem, atque cuncta sydera.

Vere magnus, qui te fecit ita mirabilem: qui talẽ in te posuit virtutem. si non est ille magnus artifex, mirabor vbi inuenimus quem iustè appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compositionem efficere humidi, sicci, calidi & frigidi, vt tali praemineres virtute: si non est in illo sapientia, clamo ego quòd nusquam inueniatur sapientia.

O magne Deus, quàm es magnus in omnibus operibus tuis: & in hisce minimis quàm gloriose te ipsum monstras maximum!

O quàm debes esse in teipso lucidissimus, qui hanc opacam creaturulam tuam tali donasti natiuo lumine: vt tanto distantiæ interuallo, ita nullo negotio possit percipere.

Potentiam, sapientiam, & omnem perfectionem lux beatissima, ego ascribo tibi absq; mensura: agnoscat hoc ipsum omnis homo, in quo posuisti dona tua.

Non pergo ego longius, digitum impono ori meo: stupore me obtundis in praecellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abscedens loquor ad gloriam tibi, multos ego vidi celebres hominibus artifices: hactenus autem non contigit videre tui similem.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM X. CONSIDERATIONIS PHYSICÆ DE POTENTIIS SENSITIUIS INTERIORIBUS.

PRAEFATIO.

TAMETSI magnum videatur stupẽdumq; miraculum in organis exteriorum sensuum, de quibus iam in præcedenti libro tractatum est, multo tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas, quæ sub osseo capitis tegmine interius delitescunt, in abscondita substantia cerebri, si eas posset oculis contemplari, si ipsam cerebri substantiam, eiusque nobilissimam complexionem, & admirabilem virtutis dignitatem, cellularumque pulcherrimam distinctionem, & officiorum in diuersis partibus varietatem, oculari posset cognitione deprehẽdere: quæ tamen vix vlli digna admiratione suspiciunt, propterea quòd abscondita sint ab oculis hominum, & paucissimis vel tenui-

ter cognita. Post exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationem, volumus suo hunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorũ pariter atq; interiorũ cõditoris gloriã, de his quoq; interioribus sentiẽdi viribus nõnulla dicere, quãtũ tenuitas nostri ingenij vel ab alijs tradita capere, vel diligẽti cõsideratione examinata potuerit peruestigare. Postremo loco quædã de sõno, & vigilia pro loci opportunitate annexui, cũ somnũ à natura in sentiẽtib' omnib' ad viriũ sensitiuarũ reparationẽ, à Deo cernamus institutũ. Nihil autem est operũ Domini, quod nõ omni sit consideratione dignissimũ.

De sensu communi, & eius loco atque officiis. CAP. I.

SVnt autem sensus interiores, sensus communis, imaginatiua, phantasia, æstimatiua, memoriá, & reminiscentia.

Inter quas potẽtias primo loco cõstituitur potentia quædam locũ habẽs in anteriori parte cerebri, ad quam ex omnibus sensibus exterioribus species trãsmittuntur, omniũ illorum quæcũq; per sensus externos fuerint apprehensa. Quam ob causam, notissimo nomine sensus cõmunis tam apud Philosophos quàm apud Medicos appellatur: nimirum quòd omnibus exterioribus sensibus æque sit cõmunis, quòd æqualiter species omniũ exteriorũ sensuũ suscipiat. Propter quod ab Aristotele comparatur centro circuli, ad quod tendunt oẽs lineæ à superficie circuli protractæ. Sic enim omnes sensus exteriores à sensu cõmuni interiori tanquã à centro egrediũtur, & sensatorum suorũ simulacra singuli ad eundẽ reducũt, per neruos qui à singulis eorum ad ipsum proficiscuntur. Ab oculo enim neruus dirigitur ad interiorẽ partẽ cerebri, itẽq; ab aure, à lingua, ab organo olfactus, & à neruo tactiuo, qui omnes in parte cerebri anteriori (vbi sic sensus situs est) quasi ad centrũ vnũ conueniũt. Estque sensus communis iste velut fons, à quo occulto miraculo sensus exteriores profluunt atque procedunt, recipiẽtes videlicet ab eo spiritus sensitiuos, per quos suas exerceant in suis organis operationes. Ac rursum, quasi finis est eorũdem sensuũ externorũ: vtpote ad quẽ velut ad cõmune cõsistoriũ sua quisq; sẽsata ineffabiliter statim deferunt atque transmittunt. Ad hunc sensum spectat, primũ quidem sensibilia prius diuisim exterioribus sensibus percepta, pariter velut vnitè apprehendere, sicq; diuersorum

Sensus cõmunis.

sensuum

sensuum obiecta adinuicem comparare, vel componēdo, vel diuidendo: vtpote iudicando hoc esse colorem, istud sonū, illud odorem: vel hoc esse coloratum, vel album, vel nigrum, illud odoriferum, istud calidum, &c. Item de eadem re potest hic sensus iudicare quòd sit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & sapida. Cum enim in lacte visus inuenerit albedinem, gustus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonū odorem, sensus cōmunis acceptis singulorum sensuum particularibus iudiciis, iisque in vno simul compertis & adinuicē collatis, iudicat lac istud esse album, calidum, dulce, & odoriferum. Deinde per eundem hunc sensum iudicat homo se videre, audire, gustare, tangere, odorare, & sic de omnibus actibus omnium sensuum exteriorum. Hæc omnia sunt duo sēsus huius communis officia, videlicet sensibilia exteriora sensibus exterioribus diuisim percepta, vna apprehensione cognoscere, & de actibus sensuum ipsorum iudicare. *Sensus cō munis officia.*

Necessitas ponendi sensum communem distinctum à sensibus exterioribus. CAP. II.

NEutrum autem prędictorum officiorum per vllum sensuum exteriorum potest fieri. Impossibile nanque est, vt sensus aliquis exterior sensibilia diuersorum sensuum diiudicet comparando adinuicem. Non enim potest sensus aliquis diiudicare, distinguere, & cōparare aliqua adinuicē, nisi vtrunq; cognoscat: quēadmodum non possum inter res duas discernere, nisi vtranque cognoscam. Cum ergo sit impossibile, sensum aliquē exteriorem diuersorū sensuum obiecta apprehendere (nam quisq; suum tantū obiectum apprehendit) consequitur, fieri nequaquam posse vt sensuum exteriorum aliquis inter obiecta diuersorū sensuum discernat. Et tamē id animali erat necessarium, posse inter sensibilia diuersa discernere. Oportebat ergo talē aliquem communem sensum poni, qui sensibus exterioribus excellentior, de eorū sensatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuisset diuersis sensibus ad distincte percipiendum sensibilia, si nō esset qui potuisset inter ea discernere? Quod si quis dicat, pluribus sensibus posse hāc fieri sensibiliū distinctionē, vno sensu vnū obiectū altero alterum cognoscente: an non videbitur ad distinctionē posse sufficere? Minime. Quemadmodū enim impossibile est duos homines ferre de rebus diuersis iudicium, nisi vtrique tota sit causa cognita, nisi ad inuicē cōmunicantes in commune conferant- *Sensus cō munis necessitas.*

ferant vterq; suam cognitionem, neq; sufficit, quòd hic illius, iste alterius causam probissime norit ad recte discernendum atq; diiudicandũ: ita nequaquã sufficere potest sensuũ diuersitas, ad sensibiliũ diiudicationẽ, nisi vnus sit superior iudex, ad cuius cõsistoriũ & cognitionẽ pariter omnes sua sẽsata adducant. Iterum officiũ illud iudicandi de operatione sensus: vt cũ homo apprehẽdit se videre, audire, &c. nequaquam sensui exteriori potest cõpetere. Non enim potest visus cognoscere se videre, neq; auditus cognoscit se audire. Cũ enim obiectũ visus sit color vel lux, consequitur nihil posse videri aut visu percipi, nisi quod color est vel coloratũ, aut lux vel lucidũ. At verò visio (quæ est operatio visus) neq; color est, neq; colorata, neq; lux est, neq; lucida. Quo pacto ergo sensu visus percipietur? quõ fiet vt possit videri? Ita & de alijs sensuũ operationib⁹ in analogia ad suos sensus, ꝓportionabiliter est dicẽdũ.

Regula communis de sensibus.

Vnde communis est regula, quod nullus exteriorum sensuum super suum actum reflectitur.

Reflecteretur autem super suum proprium actum, si visus posset percipere se videre, vel auditus se audire, &c. Sensus ergo cõmunis ponendus est, qui de operationibus singulorum exteriorũ sensuum possit iudicare. Percipimus enim per sensum cõmunem nos videre, dum ab oculo simulacrũ rei visæ ad ipsum transit. Ponitur autem hæc virtus in anteriore parte cerebri, cellulam habens satis amplam, in loco vbi concurrunt nerui sensitiui quinq; exteriorum sensuum, qui locus admodum medullosus & humidus est. Nam humido perficitur, cò quòd humidum facilè sit perceptiuũ. Hoc est autẽ potentiæ huius officium, omnium sensibilium formas, mox vt exterioribus sensibus fuerit sensata suscipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam dispositionem, iudicamus homines esse facilis capacitatis & bonæ apprehensionis, boníque iudicij. Vnde physionomi tradunt, & monstrant experientia, facilis apprehensionis esse, qui frontem habent cornutam: quod non dubiũ est ratione bonę dispositionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Contrà verò qui fronte sunt obtusa & nimium rotunda, malæ iudicantur apprehensionis, quòd cerebrum in hac cellula non habeant sufficienter dispositum. Denique & in vulgato prouerbio receptum est, vt homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere sensu communi.

Frõs cornuta qua e signũ.

De

De virtute imaginatiua, eiusq; officio & loco. CAP. III.

POst hunc sensum cõmunem proxima est alia quædã potẽtia ordinata ad cõseruandas species in sensu cõmuni à sensibus exterioribus receptas. Sensus enim cõmunis in præsentia obiecti exterius sensati, speciem illius recipit, simul vt exteriori sensu percipitur. Sed nõ est eius officij, species istas abscedẽte obiecto, & exteriori sensu à sua operatione desistẽte, in sese conseruare: sed ad alterã spectat potentiã sibi proximam, quam imaginatiuam appellamus. Est enim hęc imaginatiua velut cellarium specierum à sensu communi pręsente obiecto susceptarum cõtentiuum atq; conseruatiuũ: propter quod, vulgo thesauũ formarum eum appellant. Quẽadmodũ autem sensus cõmunis (cuius est recipere) perficitur humido, ita hæc potentia perficitur siccitate quadam & duritie ad bene conseruandum. Nam sicut humidum bene recipit, ita siccũ bene conseruat. Et vbi cum humiditate moderata fuerit siccitas, non omnino male recipiet, neque male seruabit. Cõsistit autẽ hæc virtus simul quidem cum sensu cõmuni, in anteriori parte cerebri, ac velut in prora capitis: estq; locus ille cerebri, in quo consistit imaginatiua, minus medullosus, minusq; humidus, & aliquatenus magis siccus, quàm sit pars illa, cuius sedes est sensus communis. Nõ enim talis intelligi debet hæc siccitas, quasi in parte ista cerebri omnino debeat dominari. Est enim id contra rationẽ cerebri, quod de se frigidum & humidum est: sed hoc tantũ volumus, partem illam esse minus humidam & medullosam, atque ita aliquo modo magis siccam & magis duram quàm sit altera pars anterior. Ex prædictis ergo patet differentia inter sensum cõmunem & inter hanc imaginatiuã potentiam. Sensus enim cõmunis, præsente exterius obiecto, suscipit suam speciem ab exterioribus sensibus ad se trãsmissam: sed non conseruat in obiecti absentia. Vnde in hoc cum exterioribus sensibus aliqua ex parte communicat, quòd egeat præsentia obiecti. Imaginatiua autem, species & simulacra rerum sensatarum retinet & cõseruat. Vnde cum in absentia rem ipsam statim apprehẽdimus, nõ sensus cõmunis, sed huius imaginatiuæ est operatio.

Imaginatiua. *Imaginatiua cellarium sensus cõmunis.*

Quæstio tamen moueri solet, an sensus communis ad nullam moram possit species susceptas in absentia obiecti in se retinere: quibusdam dicentibus, quòd omnino non possit nec ad tempus modicum, quẽadmodum neque sensus exterior.

Quæstio.

Aliis contrarium ſentientibus, quòd ad tempus aliquantum poſſit ſpeciẽ ſuſceptã retinere & circa ipſam operari, per eam de re ſenſata etiam abſente iudicando: maxime donec alia non adueniat, quæ ipſam expellat, ſibiq; cedere cogat.

De potentia æſtimatiua. CAP. IIII.

Affirmatiua. POſt imaginatiuã iſtam (de qua iam dictũ eſt) ponitur virtus alia, cuius eſt officiũ ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis elicere intẽtiones nõ ſenſatas, id eſt, nullo ſẽſu alio perceptas, videlicet neque exterioribus ſenſibus, neque ſenſũ communi. Quemadmodũ (exempli gratia) ouis per ſenſum exteriorẽ viſus apprehẽſa forma lupi, eaq; ad ſenſum cõmunem tranſmiſſa, & ad imaginatiuã deducta, non ibi ſiſtit, ſed ex ſpecie formæ lupi intra imaginatiuã ſuſcepta elicit intentionẽ & exiſtimationẽ inimicitiæ, propter quod etiã mouetur ad fugiendũ à conſpectu eius. Hęc autẽ intentio ſiue exiſtimatio inimicitiæ à ſenſu alio percepta non fuit. Nam viſus nõ videt amicitiã, aut inimicitiam, neq; etiam ſenſus cõmunis: cũ ſenſus cõmunis non niſi ea, quæ per ſenſus exteriores ſunt ſenſata cõprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neq; nouas elicit intentiones, ſed ea tãtum quæ ſibi à cõmuni ſenſu tranſmittuntur, ſeruanda cuſtodit. Oportet ergo; præter hactenus enumeratas potentias, aliam eſſe poſteriorẽ prædicta imaginatiua, quæ ex ſpeciebus in ea ſeruatis nõ ſẽſatas intentiones (iuxta ſpecierum naturam & conditionem) poſſit elicere Per eandem hanc potentiam ouis audiens vocem nati ſui miſerabiliter balantis, ex ſpecie vocis intra imaginatiuam ſuſcepta, elicit intentionem & exiſtimationẽ de-fectus pabuli: atque ita mouetur ad præbendum vbera: qui quidẽ pabuli defectus, nullo ſenſu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris vocem, eliciunt intentionem congregationis ſub alas, ad quas proinde cõnfugiunt. Ita canis vides præbentem ſibi alimenta aut blandè colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Vides autem ſubſannantẽ aut ſentiens percutientem, elicit intentionem inimicitiæ, contractiſque naribus hoſtiliter aduerſus illũ latrat, aut etiam ſi potens eſt, ferociter inſurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipſa odoris ſpecie elicit intentionem conuenientiæ, aut diſconuenientiæ: iudicans ſcilicet hunc cibum ſibi eſſe cõuenientem aut diſcõuenientem. Harũ autem intentionum aut exiſtimationũ nulla ſenſu eſt perceptibilis.

Quomodo æſtimatiua intẽtiones elicit non ſenſatas.

Eſt

Est autem hęc potẽtia, secundum quam animalia bruta ad conuenientes sibi actiones mouentur, mouendo videlicet se secundum locum, aut alia quælibet operando, secundum suæ naturæ conditionem. Per hanc enim prosequuntur quæ sibi conuenientia sunt, & ad ea secundum locum se mouẽt: detestantur verò & fugiũt ea quæ sibi sunt discõuenientia: aguñt quoq; ea quæ per hanc potentiam ex speciebus perceptis eliciũt agẽda. Quẽadmodũ in exemplis suprà positis, ouis lupũ (quem inimicum iudicat) fugit: nato verò (quẽ dilectũ & indigẽtem iudicat) vbera præbet: ad cibum (quem conuenientem visu vel olfactu percipit) sese mouet canis, amico applaudit, verbera minantem fugit, domino suo & benefaciẽti applaudit cauda, & amice sequitur: alienum verò, & quem inimicum reputat iracũdo latratu hostiliter insequitur: atque ita in cæteris. Quapropter hæc virtus æstimatiua non solum apprehensiua, sed etiam motiua. *Aestimatiua in animalibus principiũ motus.*

Duplex est modus æstimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo. CAP. V.

SVnt autẽ quædã animalium operationes, in quib⁹ secũdũ istã potentiam mouentur quidem, sed aliter quàm prędicto modo. In exemplis enim suprapositis, per intẽtiones eliciras à rebus sensatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes siue motiones. In quibusdã verò tanquã secũdum naturæ instinctum, & impressionem naturalem æstimatiuæ inditam operantur atq; mouentur: quemadmodum aues secũdum naturalem impressionem certo anni tẽpore ad generationem à natura statuto nidos sibi construunt, formicæ congregant per æstatem, quod per hyemem comedant, apes mellificãt & structuras mirabiles extruunt: aranea texit telam, animalia perfectiora certis tẽporibus coẽunt generationis gr̃atia, atq; ita in aliis huiusmodi. Hæc autem non videntur ex vllis sensatis per æstimatiuam in animalibus elicita. *Per æstimatiuam aues nidificant.*

Quod enim auis ista æstimat, siue iudicat, nunc esse ædificandum nidum, & ex tali materia taliq; forma & ordine, id ex nullius rei sensatæ specie elicit. Neque enim dici potest, ita hoc eam agere aut iudicare ex eo quòd alias vidit suę speciei aues similia similiter agere: manifestũ nãq; est, quòd ex naturæ instinctu id faceret auis, etiam si nunquam id ab aliis suæ speciei antè conspexisset. Et manifestũ est non tam disciplinabilia esse volatilia, vt tã artificiosam structurã ad vnum

conspe

cõſpectũ poſſint addiſcere, quam nec artifex induſtrius multa cõſideratione poſſet aſſequi. Nequaquam ergo ex rei prius ſenſatæ ſpecie iſtas eliciunt intentiones. Attamen per æſtimatiuam hanc potentiam in hiſce agendis mouentur, ſed alio modo. Eſt enim in eis naturalis impreſſio, quæ æſtimatiuam naturaliter mouet ad ea ſic certo tempore, certo modo, & ex certa materia peragẽda. Propter quod videmus omnia animalia eiuſdem ſpeciei cõſimiliter operari, eodẽ tempore, eodem modo, & ex eadem materia. Natura enim in omnibus vna eſt. In ijs verò in quibus mouẽtur ſecundum proprias intentiones, iuxta primũ ſupra poſitum modum elicitas, nõ vno eodemq; modo, neq; omni tẽpore ſimiliter agunt. Videmus enim canem, qui dum eſurit ad alimẽtũ odore tractus accurrit, poſtquã ſaturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltrà accurrere: nimirum quia id quod prius iudicabat cõueniens & proſequendum, iam non vltrà tale æſtimat.

Differentia inter æſtimatiuam & imaginatiuam.

Ob hũc autẽ ſupradictũ duplicem modum mouendi ſecũdũ æſtimatiuã potẽtiã, quidã eam diuidunt in æſtimatiuam, naturalem & animalem. Ex prædictis patet manifeſta differentia inter æſtimatiuam & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim ſolam nõ ſequitur proſequutio, aut fuga: licet poſſit ſequi delectatio vel triſtitia: vt cum homo tantum imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, poteſt in eorũ ſola imaginatione delectari, quẽadmodum econtrario ex ſola imaginatione terribilium rerum, vt mortis, ſuſpẽſionis, combuſtionis, poteſt contriſtari. Nunquam autem ex ſola imaginatione oritur in animali proſequutio, aut fuga, niſi accedat æſtimatiuæ potentiæ iudicium. Sic enim eſt imaginatio nuda, quomodo inſpectio alicuius picturæ, quæ quidem ſi fuerit pulchra, & delectabilis rei repræſentatio, poterit efficere delectationẽ: ſin autẽ horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo verò ex hoc mouetur. Veluti ſi picta in lance poma aſpiciam, non oritur proſequutio, neque mitto manum ad ea accipienda. Et ſi conſpiciam inferni caminum magno hiatu flammas emittẽtem depictum in tabula, non fugio, neq; manum retraho. Non eſt enim illic æſtimatio conuenientis, neque hic diſcõuenientis: propter quod proſequutio non oritur nec fuga. Pueros verò cernimus ſubinde paruulas manus ad poma in lance depicta extendere, quòd ſecũdum æſtimationem iudicent poma eſſe

Nota.

manduca

manducabilia,quæ admodum proſequuntur Secundum eundem modum,meticuloſi homines cũ in tenebris exiſtẽtes de rebus horribilibus cogitant frequenter aut exclamãt, aut fugiunt quòd quaſi præſens aliquid terribile ſibi exiſtiment, vtpote ſpeciem defuncti alicuius,aut cacodæmonem.

De virtute phantaſtica,componente & diuidente ſpecies.

CAPVT VI.

Est autem huius æſtimatiuæ potentiæ, non ſolum elicere intentiones non ſenſatas, verumetiam ſpecies in imaginatiua ſeruatas ad inuicẽ cõponere & diuidere:vt cũ ex compoſitione ſpecierũ montis & auri aliquando per ſe & diuiſim ſentatorum fingimus nobis montes aureos:& ex ſpecie Indię vel Arabiæ,de qua aliquãdo loquentes audiuimus,ſimul cum prędictis cõpoſita,fingimus montes Aureos in India vel Arabia.Ita agit in ſenſu exteriori pictor, cum exterius in tabula quam pingit,humano capiti(iuxta illud Horatianum) ceruicem iungit equinam, & varias rerũ tentat cõiungere formas. Ita phãtaſiamur hominẽ ſine capite,domũ ſine tecto, equum ſine,ventre,& huiuſmodi. Et in prædictis quidem comparat ſpecies diuerſas adinuicem. Cõponit etiã hæc virtus res ſenſatas vel ſpecies earum,cum intentionibus elicitis,& nõ ſenſatis.Vt cum ouis iudicat lupũ eſſe inimicum. Lupi enim habet ſpeciem quem vidit, inimicitiam autẽ elicuit ex figura. Interdum verò intẽtiones cũ intentionibus cõiungit, vt cum iudicat inimicum hunc fugiendum, cum iudicat hunc beneficum ſibi paſtorem eſſe aſſequendum, alienum verò non ſequendum,ſed fugiendum. Quidam autem hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æſtimatiua putant eſſe diſtinctam,appellantes eam peculiari nomine phantaſiam. Nobis tamen in propoſito magis placet,vt phantaſiam cũ æſtimatiua eandẽ potentiã reputemus, quam nihil refert æſtimatiuã an phãtaſiam appellemus. Neque enim ratio ſufficiens videtur,ob quam neceſſario ponenda ſit harũ virtutũ diſtinctio. Nihil enim prohibet vnam eſſe eandẽq; potentiã,quæ & non ſenſatas intentiones ex ſpeciebus rerum ſenſatarum eliciat,& ſpecies vel intẽtiones ad inuicem componat atque diuidat. Imò admodum cõuenienter hæc videntur vni conuenire potentiæ. Ouis enim cõponendo intentionem amicitiæ cum forma lupi, ſic iudicat lupum eſſe inimicũ & fugiendum. Et ſciendum quòd hæ interiores potentiæ

Phãtaſia.

Diuersæ harũ potentiarũ appellationes.

potẽtiæ admodum diuersis appellationibus à diuersis nũcupantur. Quidã enim, secundũ potentiã suprapositam vocant phantasiam, & hanc virtutem tertiam componentem & diuidentẽ appellant imaginatiuam. Vnde vulgo dicere solẽt Medici, quòd imaginatio faciat casum, quod de phantasia intelligunt. Alij verò malũt secundã illam vocare imaginatiuam, & meo sanè iudicio rectius ab imaginibus videlicet & simulacris quæ cõseruat, hoc est, à speciebus rerum sensatarum. Hanc autẽ tertiã, rectius vocant æstimatiuam, ab æstimando siue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & æstimant quid fugiẽdum, quid prosequendũ, ad quid accedendũ, à quo recedendũ, quid amicum, quídve inimicũ, vt per huius iudicium omnino se regunt atq; gubernant animalia. Aristoteles vero plerunque imaginatiuam & phantasiam pro eodem videtur computare, & nunc quidem secundũ potentiam intelligere interdum tertiam. Ait enim, animalia per phantasiam vel imaginationem moueri. Manifestum est autẽ ad æstimatiuam hoc pertinere. Alibi autem dicit, æstimatiuam ab imaginatione differre. Et quoniã tã diuersa in his appellatio est, vt facile possit confusionem gignere, certius possunt hæ vires à suis officiis denominari, & secundum officiorũ expressionem distingui, quàm secundum alias appellationes.

Quod æstimatiua est in homine aliquanto nobilior. CAP. VII.

CONsiderandum est autem, quòd quantum ad formas atque species sensibiles, nõ est differentia inter homines, & alia animalia, cũ similiter ab exterioribus sensibilibus immutẽtur, primum videlicet in sensum exteriorẽ impressa specie, ac deinde ad sensum communẽ transmissa, & in imaginatiua seruata. Sed quãtum ad intẽtiones prædictas, inter hominem & cætera animalia est differentia: quòd animalia cætera percipiãt huiusmodi intentiones ex quodam naturali distinctu, quemadmodum ouis ex specie lupi naturaliter fugã elicit, iudicatque sibi fugiendum tali forma apprehensa. Homo vero tales intẽtiones elicit per quandã collationẽ. Et ideo illa quæ in alijs animalibus dicitur æstimatiua solũ, in hominibus aliquãto altiori denominatione cogitatiua rectè appellatur, quòd per collationem quandam huiusmodi intẽtiones adinueniat. Vnde etiam interdũ ratio particularis appellatur. Est enim collatiua intẽtionũ indiuidualium, sicut ratio intellectiua vniuersaliũ. Vnde homo ex apprehensione formæ lupi,

pi,non naturaliter mouetur ad fugam. Nam si videat eũ ligatũ carhena forti,aut alio modo cõstrictũ,vt non timeat nocumentũ,non solũ non fugiet ab eo,sed etiã accedet ad vidẽdũ & contẽplandũ propius, tanquã dignum curiosa inspectione spectaculum. Verũ per quandam collationem, dum videt eũ ad se hostiliter accurrere, & conspicit fortẽ impetuosẽ accurrentem,apprehenditq; vt se fortiorẽ & à quo timet superari, ita fugam eligit aut resistẽtiam,iuxta quod(facta collatione) magis videtur eligendum. Subseruit quoq; hæc potentia rationi,cũ illi fuerit coniuncta,vt in hominibus Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus,quæ ad corpus spectãt.Quomodo etiã intellectui ad intelligendum subseruit, dicetur posterius suo loco.

De loco & dispositione huius æstimatiuæ. CAP. VIII.

HAbet autem potentia ista phantastica & æstimatiua locũ in medio vẽtriculo cerebri, sita in medio,inter memoratiuam à parte posteriori, & imaginatiuã ex parte anteriori, tanquam indifferẽter ad vtranq; sese potens conuertere.Nam circa species quæ in imaginatiua seruãtur,manifestũ est eam operari,dum ex eis (vt iã diximus) elicit intẽtiones nõ sensatas,dum(species illas componendo & diuidendo) format sibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriã verò se conuertit, quando in ea (vt posterius dicemus)suas intentiones reponit, & quando vult, rursum eas inde accipit, vt circa eas phantasietur.Medius autem cerebri ventriculus in quo hanc potentiam sitam dicimus,locus est admodũ calidus,ad quem multi spiritus continuo ascendunt;propter quod in continuo motu est,plusquã aliæ vires prædictæ. Atque hinc experimur mirabilẽ huius potẽtiæ in phantasiando, componendo,& diiudicando celeritatem & instabilitatem, & facilem de vna ad aliam transitum. Maxime vero febricitantes id experiuntur, propter spirituum inflammatorum continuam sursum agitationem,qui in phantasia operantur mirabiles compositiones & diuisiones.De virtute autem huius potentiæ , miranda tradunt Medici,quòd frequens in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio,quemadmodum etiam quotidiana nos docet experientia.Illi verò qui hanc potentiam (quam vt vnam tractauimus)in duas malunt diuidere,priorem vocant phantasiã quæ cõponit & diuidit species in imaginatiua seruatas: posteriorem vero dicunt æstimatiuã,quæ(vt dictũ est)intentiones

Aestimatiua cur posita in medio cerebri.

Phantasiæ & æstimatiuæ officium.

tiones

tiones elicit ex speciebus in imaginatiua seruatis.

De memoria sensitiua. CAP. IX.

QVomodo autẽ sensum communẽ diximus habere proximum sibi repositoriũ suarum specierum à sensibus exterioribus susceptarum:ita & hæc vis æstimatiua proximum sibi habet à posteriori parte cellariũ , atq; repositoriũ suarum intentionũ à speciebus imaginatiue per cõpositionem & diuisionẽ elicitatum. Quẽadmodum enim necesse fuit sensum communem habere tale repositoriũ , eò quòd ipse species in absentia diu seruare non posset, propter cõtinuo noua occurrentia sensibilia,atq; etiã propter complexionem organi sui, quod ad suscipiendũ,nõ ad conseruandum est à natura dispositum : ita virtuti æstimatiuæ necessarium fuit habere cellarium,in quo suas intẽtiones recõderet, eò quòd non posset in se eas diu conseruare,propter continuã aliarum aduentãtium susceptionem atq; efformationem : propter quod adiunctum debuit habere tale cellarium,in quo iam elicitas intentiones abscõderet,ac velut in thesaurario reponeret,ad quod opportuno tẽpore posset recurrere, quoties sibi placitũ esset huiusmodi intentiones resumere. Hæc autem virtus intentionum eiusmodi sic cõseruatiua,appellatur memoria siue vis memoratiua,quę ob causam prædictã rectè thesaurus intentionum potest appellari,sicut imaginatiuam nuncupare solet thesaurum formarũ. Quẽadmodũ enim imaginatiua cõseruat species rerũ,sic memoria cõseruat intentiones specierum. Licet autem vtrunq; hoc cellariũ (imaginatiuæ scilicet & memoriæ deseruiat æstimatiuæ siue phantasiæ,memoria tamẽ pręcipuus ipsius est thesaurus. Et(vt manifesta id comparatione ex sensibilibus declaremus) imaginatiua cõparatio ad æstimatiuã velut fouea est, vnde effodit homo argentũ vel aurũ, & tanquã ager in quo metitur frumentum:memoria verò est tanquã arca in quam effossum infertur atq; reconditur aurum vel argentũ,& tanquam horteum in quod congregatur frumentũ ab agro.Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurum, sic ex speciebus in imaginatiua seruatis æstimatiua elicit intentiones. Et quomodo aurũ effossum infert homo in arcam sic erutas elicitasq; intentiones recondit in memoriã.

Memoria. *Comparatio pulchra.* *Triplex memoria acceptio.*

Virtutis memoratiuæ locus quis,& quomodo dispositus. CAP. X.

ACcipitur autem nomen Memoria tripliciter. Primum, pro ipso actu memorãdi,cum videlicet ad intentionem

seruatam in memoria phantasia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secūdo pto habituali memoria, quomodo rem illam dicimur vulgo habere in memoria, cuius intēti onem sic seruatā apud nos habemus, vt cū voluerimus, possumus actualiter de ea meditari, vel phātasiari, etiā si actu nihil de illa cogitemus. Tertio (vt in præsenti loco principaliter oportet accipi) pro ipsa virtute & potētia, quæ intētiones ab æstimatiua accipit & retinet. Quæ qnidē virtus locū habet in posteriori parte cerebri, & est nouissima potentiarū interiorū. Vnde ex occipite, physionomi rectè cōiiciunt memoriam. Qui enim bonū occiput habēt, & quasi tumorē quendam magnū in occipite, hi plerūq; bonā habēt vim memoratiuam, quēadmodum experiētia ad oculū mōstrabit animum aduertenti. Et quoniā sicci est bene cōseruare, oportet hanc partē cerebri magis siccā esse, & aliquantulum duram, minusq; humidam, & mollem quàm sint partes aliæ cerebri priores. Neque sufficit siccitas talis & duriries, qualis est in parte imaginatiuæ, sed est subiectum memoratiuæ maioris siccitatis quàm imaginatiuæ. Nā imaginatiua non incūbit tam diu seruare susceptas à sensu cōmuni species, quàm retinere debet memoratiua suas ab æstimatione vel phātasia acceptas intentiones. Imaginatiua enim maximè propter phantasiam siue æstimatiuā est, vt tādiu teneat species rerū donec conuenienter phantasia intentione elicuerit, & velut negotiata operataq; fuerit circa eas. Non autē propter sensum cōmunem, vt ipse rursum inde accipiat in rei absentia sensationem. Memoratiua verò ordinatur ad firmā retētionem intentionum susceptarum, quas in ea recondidit æstimatiua, vt post longum etiam tempus (cùm opportunū fuerit) possit hæc ad illam habere recursum, & velut depositum reposcere, cum iterū vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus conseruatiua.

De memoratiua virtutis diuersitate ex organi dispositione. C. XI.

EX prædictis de perfectione memoriæ in siccitate, patet ratio, quare ij qui excellenter sunt bonæ apprehēsionis plerunq; non admodum valeant memoria, quoniā videlicet in eorū cerebro nimia est humiditas, à quo bonā illā & celerem habent apprehensionē. Illi verè qui mediocris & vtcunque tardæ sunt apprehensionis, plerunq; magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehensionis, argumētum est *Celeriter apprehēdētes, malæ sūt memoriæ.*

V maio

maioris ſiccitatis:quæ tarditatẽ illã efficit in apprehẽdẽdo, in conſeruando autẽ apprehenſa,cõfert.Illi verò qui omnino ſunt nõ dico tardæ,ſed malæ apprehenſionis,vt ſunt nimium hebetes,quibus vix quicquã poteſt imprimi,nequeũt eſſe bonæ memoriæ.propter nimiam duritiem,quæ difficilimè recipit impreſſionẽ.Poſſumus autẽ memorię differentias,ſecundũ diuerſitatẽ ſigillaris impreſſionis diſtinguere, hoc modo. Sigillum enim ſi imprimatur in materiam valde mollem,ſuſcipiet quidem facilè impreſſionẽ,& figuram accipiet à ſigillo impreſſam,ſed nimiũ leuiter ab ea deperibit, neq; eſt impreſſio ſtabilis. Ita ſunt quidã quibus ob nimiã humiditatẽ ſubſtãtia cerebri eſt nimium mollis.Et hi facilè quidem recipiunt impreſſionẽ,intentionemq; tranſmiſſam à phãtaſia cito ſuſcipiunt(quẽadmodũ facilè eſt in luto imprimere vestigium)ſed nõ diu retinẽt quod impreſſum eſt, moxq; eius obliuiſcuntur,& euaneſcit qđ fuerat memoriæ commendatum.Si verò materia ſigillanda ſit,nimium dura (vtpote cornea)adeo vt vix poſſit qualẽcunq; ſuſcipere impreſſionem, ne ſic quidem bona erit cõſeruatio, eò ꝙ ſufficienter non potuerit imprimi imago. Atq; huiuſmodi ſunt, quibus eſt cerebrũ nimis durum, vt vix ſuſcipiat à phãtaſia impreſſionem, aut nimis tenuiter ſuſcipiat. Quæ impreſſio qm̃ nimium ſuperficialis eſt,facilè obruitur: quẽadmodum in tenaci & compacta terra modice impreſſum veſtigium, quanquam magna violentia impreſſum, facilè tñ oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tẽpus. Si verò in materiam ſatis mollem,non tñ nimis mollem, ſed vtcũq; duram, fiat impreſſio, apta ac bona erit ſigillatio Efficit enim mediocris mollities (quæ ex temperata eſt humiditate) vt ad ſuſcipiẽdum ſit materia idonea.Mediocris autẽ durities (quæ ex mediocri eſt ſiccitate)hoc præſtabit,vt firmũ permaneat quod eſt impreſſum, huiuſmodi ſunt, quibus ſubiectũ memoratiuæ bene temperatum eſt,vt neq; nimis durũ ſit,neq; nimis molle. Hi enim non difficulter recipiunt impreſſionem,& difficulter deleri auferrique permittunt quod fuerit impreſſum.Quorundam vero memoria, ſecundum aliquid bona,& ſecundũ aliquid mala dicitur.Qui enim ita durum habent cerebrum,vt difficulter ſatis impreſſionẽ accipiant, non tamen ita duram,quin forti impreſſione(id eſt,magno labore,& longa frequentique meditatione) bene poſſint & perfe-

Comparatione ſigilli multiplex oſtẽditur memoria.

perfectè tandem imprimere, nõ minus etiam quàm alij qui videntur facilè receptiui; hi secũdũ aliqd mala dicũtur esse memoria quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo Non tñ omnino mala, sed secundum aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligẽtia (bene tamen & perfectè) acquisierunt, felicissimè retinent, vt per omnem vitã vix possint obliuisci. Atq; huiusmodi videmus nonnullos, ea quæ antè multos annos improbo valde labore memoriç insculpserunt, potius quàm impresserũt, in longam ætatem ea ipsa optime tenere: adeò vt iam senes possint grammaticorum rudimentorũ canones quasi exercenti depromere memoria. Est autẽ hoc signũ magni laboris, quẽ in huiusmodi edificẽdis impenderunt adolescentes. Nã quç paruo negotio edificuntur, memoriæq; imprimuntur laborẽ modico, hæc vt plurimum facilè excidunt: iuxta quod vulgo dici solet; cito deperire, quod cito acquiritur: contrà verò, fixius hærere quæ cum difficultate acquiesierimus. *Quod labore multo acquiritur, stabile est.*

Senes & pueri quare non bene memorentur. CAP XII.

EX his patet ratio, ob quã senes plerũq; videm⁹ esse obliuiosos, ac malæ memoriæ. Facit eñ in eis cõtinuus defectus humiditatis, & nimia exiccatiò cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiẽte nimiũ excrescẽs, vt cerebrũ plus iusto exiccatũ & induratũ, nõ bene possit impressiones suscipere. Propter qđ (vix tenui relicto vestigio intentionis impressæ) facilè ipsum obliteratur, quẽadmodũ suprà diximus, de iis q sunt suprà modũ hebetes. Intelligim⁹ autẽ hãc malã memoriã in multũ senib⁹, quãtũ ad ea quæ in senectutis tpe cõmendãt memoriç. Nã ea quæ in adolescẽtia siue in iuuẽtute ætateq; virili (cũ adhuc valerent vigore corporis) memoriæ impressa vsq; in senectutẽ seruauerũt, ea tenacissimè retinẽt, neq; obliuiscũtur facilè. Quod eñ cerebro (donec molle esse ac bñ dispositũ) bñ perfecteq; semel fuit impressum, in senectute quãquã durescat atq; exiccet, nihil p hoc impressioni nocetur, imò magis ipsa videtur hac rõne firmari. Quẽadmodũ exẽpli gratia) si in cerã iam mollẽ imprimatur sigillũ, apteq; ac plene ipsa suscipiat imaginẽ, impressa aũt cõueniẽter imagine fingam⁹ cera illa ĩ modũ cornu indurescere, manifestũ est, p hoc susceptæ figurç nullum fieri detrimenũ. Imò verò fit tãto ipsa firmior atq; solidior, q̃to magis indurueerit materia. Cçterũ, qđ ad nouas imp̄ssiones *De memoria senum, notatu digna.*

 nes

nes attinet suscipiendas, nihil dubium est duritiē istā superuenientē magnū præstare impedimētū. Atq; ita profectò se habet senū memoria. Pueri verò, propter rationē contrariā, memoriā in principio nullā habent, vel admodū modicam, propter nimiū humiditatis excessum, q̄ in eis maximè abūdat in annis priorib. Impedit eñ ista ne impressionē possint retinere, qm̄ humidum malè retinet. Imò verò cū nimia fuerit, impedit etiā susceptionē. Quemadmodū videlicet si in aquā aut lutum nimia cōmixtū aqua sigillū imprimas, nulla relinquitur impressio. Tametsi eñ verū sit humidū esse bene susceptiuum, id tñ intelligi debet de mediocriter humido. Oportet enim tantā esse siccitatē, vt sufficiat ad suscipiēdū.

De puerorū memoria.

Aristot. verò in libro de memoria & reminiscentia, aliam assignat in senibus & infantibus causam vtrisq; cōmunem, videlicet quòd in continuo sint motu: illi quidem, propter decrementum: hi verò, propter augmentum. Videbitur tamen diligentius rei veritatem contemplanti, causa alia superius assignata esse potior, magisque præcipua.

Quare quædam memoriæ diutius inhæreant: quædam citius abeant. Cap. XIII.

NOn solum autē inter homines diuersos secūdū organi diuersam dispositionē cōsideramus memoriæ diuersitatem, verumetiā in eadē memoria quædā attēdimus fixius hærētia, quædā citius euanescētia. Nā id vnūquodq; in se docet experiētia, quædā eorū quæ cogitauimus, aut cognouimus hærere diutius, alia ocyus effugere. Huius autē potissima causa esse videtur bona & fortis in memoriā impressio. Quāto enim fortius aliqd in memoriā impresseris, tāto minus potest effugere. Cōtingit autē id dupliciter. Primū qdē vnica vehemēti impressione, cū intētio ipsa multo vehemētique spiritu à phantasia in memoriā defertur, illiq; à phantasia seu æstimatiua diligētissimè commendatur, & velut in profundo collocatur, fortiterq; ex phantasiæ vehementi ad ipsam cōuersione memoriæ infigitur. Ac tūc quidē ita se habet phantasia, tanta diligentia & vehemētia memorię hanc rem sic cōmendans, quomodo solent homines rem quā nequaquā perditā vellet, custodibus magna attētione & multa vehemētia fideliter cōmēdare. Et quomodo ea quæ bene seruata volumus, & nequaquā perdi sustinemus, in ꝓfundo & in intimis penetralibus reponimus (quæ enim in propatulo

culo aut ĩ ipso statim vestibuli ingressu exposita sunt, facilè auferũtur) ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus aliàs aliqñ phantasiari volumus atq; cogitare, quasi in profundo reponimus memoriæ. Huiusmodi autem sunt vel ea quæ nos vehemẽter offendũt, de quibus vltionẽ opportuno tpe intendimus meditari, quemadmodum de Iunone apud Vergilium dicitur, *Manet alta mente repostum Iudiciũ Paridis.* Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti sunt plagis, agnitionẽ profundissima retinẽt memoria. Itẽ bñficia singularia sólent grati in profundo collocare memoriæ, si qñ opportunã possent referre gratiã. Cuius egregiũ etiã in bruto animali exẽplũ describit Aulus Gellius, in libro Noctium Atticarum, de leone quodã, dãnatũ ad bestias seruũ, ꝓpter veteris amicitiæ bñficium, memori sua gratitudine à morte præseruãte. Secundo modo infigitur aliquid memoriæ, non quidem propter vnã aliquã vehementẽ impressionẽ, sed per frequẽtem ipsius qđ in memoria repositũ volumus reuolutionem, & sæpius iteratã talis rei cogitationẽ: quomodo facere solemus in disciplinis, vbi aliqđ didicimus quod seruatum volumus. Frequenter enim illius cogitationẽ reuoluimus, vt singulis cogitationibus aliquo in memoriã relicto phantasiati vestigio tandem firma sólidaq; quasi per habitũ relinquatur impressio. Et hic modus est disciplinæ maximè accommodus. Non enim pôtest memoria melius feliciusq; stabiliri in re apprehẽsa semel & cogitata, quàm ꝑ frequentem eius meditationem & imaginis crebrã reuolutionem.

Vergilius.

Aulus Gelius.

Nam prima illa per vehementiã fortis impressio maximè ex rebus insolitis fit, accedẽte aliqua perturbatione insolita in homine: vt cũ homo ex nimia sibi facta iniuria vehemẽtissimè irascitur, aut ex magno accepto bñficio plurimũ lætatur, potissimũ cum præter opinionẽ & spẽ ista euenerint, vt cum ab eo qs accipit iniuriã, à quo minimè credebat: aut ab eo beneficiũ, à quo minimè sperabat. Itẽ cũ de præsenti malo aliquo graui grauiter tristatur, aut cũ ex re aliqua admodũ insolita magna cõsurgit in hoĩe admiratio: in huiusmodi eñ absq; frequẽti meditatione facilè fit impressio tñ per vnã rei cognitionẽ. In iis autẽ quæ ad disciplinã spectãt, plerũque non ita euenit, sed frequẽti meditatione est opus.

Neq; difficile fuerit ista in corporalibus per analogiã declarari. Potest enim tam fortis fieri vnica sigilli impressio in

materiam, vt alteram adiicere nō sit opus. Quòd vnica impressione nō sit perfectè expressa imago, frequēs expressio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impressionis deerat. Atq; hoc est quod in libro de memoria & reminiscentia ait Aristoteles, meditationes (id est, crebras imaginum repetitiones) tueri memoriam atque confirmare.

Aristoteles, de memoria & reminiscentia.

De memoria angusta, & ampla, & prouida dispensatione. Cap. XIIII.

INueniuntur autē quidā memoriā quidē habētes bonam, sed angustā & modicā, neq; nisi paucorum susceptiuam. Alij verò amplā habent & plurimorum conseruatiuā. Primi plerunq; ex hoc cognoscuntur, ꝙ tumorem in occipitio habeāt non magnum, sed tñ apte dispositum. Atq; huiusmodi frequēter sunt, qui magno pollent ingenio, & frontē habēt cornutā, magnūq; sinciput. Posteriores verò magnū habent tumorē, & in altū vtcunq; ascendentē, vel à posteriori parte protensum. Et hi plerunq; non ita magno sunt ingenio. Non debet autē vtrisq; hoīū eadē esse ratio studij neq; idē in memoriæ cōmēdando conatus. Nō eñ omnibus omnia cōueniunt, sed vnicuiq; iuxta sui ingenij qualitatē, suæq; cōplexionis dispositionē sunt instituēda sua studia. Primis expedit, pauca, eaq; optima in memoria reponere, maximeq; ne cessaria: & cauēdū illis est ne in angustū hospitiolum nimis multa velint, p̄ vim intrudere, atq; simul cogitare, amplius q̄ possit angustia ferre memorialis horrei. Nō eñ hoc illis cedet ꝓspere, si tentauerint. Eligant, proinde optima, & scitu dignissima, maximeq; necessaria, q̄ in memoria recondant: maximè antè gñales veritates & vniuersaliores notitias, ex quibus alia possint plurima elicere. Qui verò alterius sunt cōditionis, his magis licitū est ꝑ multa vagari, & plura sibi in memoria recōdere. Habēt eñ horrea ampliora, & ī quæ plura possint inferre. Id tñ prouideāt, vt hæc multa secundū cōgruum disponat ordinē, alioqui paruū ex multis possessionibus fructū relaturi, quod huiusmodi hominibus sæpe numero solet accidere. Vbi eñ nō est ordo, adest mox cōfusio. Attēde autē, quàm ꝓuidē, quàm sapiēter, sua dona bonorū omniū largitor distribuit vnicuiq; prout opus habent ad mēsurā dispensam, nulli verò Deus omnia dedit. Illi eñ qui bono sunt ingenio, qb⁹ bona est apprehēsio, bona imaginatio, bona æstimatiua siue phātasia, hi plerūq; memoriā

Diligenter attende.

Vide prouidā Dei dispensationem.

cernun

cẽ[?]untur habere angustã. Qui autẽ in priorib. vtcũq; deficiunt, in posteriori frequẽter supplementũ accipiũt. Nimirũ, q̃a bene ingeniati (id est, bene apprehendẽtes & æstimãtes) non ita multis egent in memoria conseruandis. Ex pauculis enim quæ in sua angusta memoria tenent, absq; magno negotio possunt plurima p̃ suũ ingeniũ & inuẽtionẽ efficere. Non est autẽ opus multorũ iam p̃fectorum cõseruatione, si absq; negotio prõptè possis ea ex tp̃e prout necessariũ fuerit fabricare. Neq; necesse est multa secũ deferat præparata antequã egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit ex sese poterit adinuenire. Atq; ita qui magno sunt ingenio, & æstimatiuo præcellũt, cũ ex seipsis plurima possint adinuenire, atq; vt fuerit opportunũ de nouo fabricare, nihil opus habẽt, vt multa secũ iã fabricata, iã adinuenta semp̃ circũferãt. Illi verò q̃ ingenio sunt tardiores, q̃ per sese ad inueniendũ vel fabricãdũ nõ multũ sunt idonei, his opus est, vt ea q̃ operata sunt, diligẽter custodiant, & quæ adinuenerint (vel per seipsos, vel p̃ alios) diligẽter cõseruent. Quẽadmodum (verbi gratia) si q̃s artem habeat, vbilibet locorum fuerit, ex terra aut lapidibus passim obuiis facili labore (modici pulueris, quẽ ip̃se nouit, admixtione) fabricãdi aurum, huic quorsum opus erit, si peregrinari velit, multo se auro onerare, qđ per omnẽ viam secũ circũferat? Nõne huic sufficiet ꝙ secum ferat puluerem aut substantiam illam modicam, per quam possit vbilibet locorum ex materia obuia facere sibi aurũ, quantũ indiguerit? Illi verò qui hãc artem nesciũt, necesse habent p̃o totius itineris necessitate copiã auri secum deferre. Ita sanè prudens omnium bonorum largitor Deus mirabili sapientia cuncta distribuit, vt in omnibus ipse laudetur & glorificetur benedictus in secula. Amen.

Quomodo reminiscentia differat à memoria. CAP. XV.

NOn est autẽ idẽ reminiscentia & memoria, neq; reminisci & memorari, cùm hoc etiã brutis cõueniat, illud solis hominibus. Reminiscimur enim alicuius rei, q̃n ipsam prius cognitam, sed obliuioni datã, & elapsam è memoria, per alterum in memoria cõseruatũ, iterũ reducimus ad memoriam Hoc est, cùm rei alicuius habuimus notitiã, quã tẽ non possumus memorari cùm volumus, atq; ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, p̃cedimus ad illius rei oblitæ cognitionem. Si enim (exempli gratia) hesterno *Quomodo reminiscimur.*

die librum aliquo in loco reposui, cuius loci hodie nequeo memorari,& quãtuncunq; de hoc cogitẽ,nõ mihi occurrit locus, exciditq; memoria, ita vt non possim illius pro meo placito memorari, si deinde (ad rẽ illã obliuioni datã reuocandã in memoriam)reuoluam apud me ipsum loca oĩa in quibus pridie fui, & eos cũ quibus habui colloquiũ, & negotiorũ quæ in vnoquoq; locorũ egerim, sicq; ex memoria alicuius horũ deuenio in cognitionẽ loci illius vbi librum reposui,iam dicor huius loci reminisci, cuius tñ simpliciter non potui memorari. Ex quo patet, ꝙ ad reminiscendum plura requirũtur,quàm ad memorãdum. Nã ad memorãdũ sufficit, ꝙ de re prius cognita iterũ cogitemus, vt præterita est & ante cognita.Id enim adiici oportet , qm̃ non dicitur simpliciter memorari,quisquis de re antè cognita iterũ cogitat.Nã si quis rem aliquã antè cognitã penitus obliuiscatur, eandemq; post annos vel dies aliquot denuo addiscat, ita quasi nunquã antè cognouisset,neq; aliqñ se cognouisse in præterito attendit, hic nõ memorari rẽ illam dicetur, sed denuo addiscere.Qui enim memoratur, is ex specie conseruata apud sese mouetur ad cognitionem rei antè cognitæ. Qui autẽ non ex cõseruatione speciei apud se mouetur ad cognitionẽ, saltẽ secũdum partẽ aliquã,is nõ memorari dicendus est.Aliqñ verò hæc cõmixta sunt,vt rem aliquã partim memoremur, partim de nouo addiscamus. Veluti cùm mihi alicuius hominis notitia pene exciderat memoria, nondum tñ penitus. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius species, sed tã debilis,vt ꝑ se solã vix sufficeret ad talis rei cognitionẽ reducẽdam,nisi simul aliquid extrinsecum accederet,quod secundum partem aliquã denuo docendo memoriã adiuuaret.Ad memorandũ ergo requiritur & sufficit rem antè cognitã vt talẽ iterũ cogitare.Reminiscentia autẽ plura exigit. Requiritur enim præcedẽs obliuio,& velut discõtinuata, siue interrupta memoria. Quorũ enim nõ præcedit obliuio,eorũ nõ reminiscimur,sed memoramur. Non tñ quælibet rei oblitæ resumpta cognitio, reminiscentia dicitur (alioqui iterum discere esset reminisci) sed cũ sit illa notitię resumptio ex aliquo memorato & non oblito,ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius,cuius memoria exciderat,Neque satis est ꝙ aliquantũ tempus intercesserit, quo illius rei non habuimus actualem memo-

riam, sed necesse est ita fuisse rem extra memoriã, vt volentes ipsius memorari, non potuerimus per propriã speciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Aristotelis sententiã) reminiscentiã esse memoriæ discontinuatæ & velut interruptæ, id non est intelligẽdum secundum actum, sed secundũ habitum. Tunc autem dicitur secundum habitũ memoria discontinuata, quando etiã volentes memorari, nõ possumus.

Patet insuper, posse nos reminisci eius rei, cuius species adhuc seruatur in memoria. Frequẽter enim id cõtingit, vt species in memoria seruata tũc non occurrat, neq; se offerat phantasiæ, qñ maximè quęritur. Nam id sæpenumero nobis accidit, cũ rem aliquã maximè cogitare volumus, tunc eam velut effugere, & quantũuis requiramus nõ occurrere, ita vt sæpius hac ex causa nobis ipsi grauiter in patiẽtia cõturbemur. In tali ergo statu positi, si propter rem illã cuius propria species nõ occurrit, & quæ vltrò sese non offert iterum cognoscẽdã, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit cõuersi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionem rei quam quærimus, vtiq; reminiscimur rei illius, eò ꝙ ex altero memorato nõ per speciem propriã, illius notitiam in nobis recuperauimus, mansit tñ verè in nobis species talis rei, licet non tum occurreret, cũ quæreretur. Id eñi frequenter nobis vsu venit, vt quod hac hora volẽti memorari nequaquã occurrit, hora sequẽti etiã vltrò nõ requisitũ sese offerat: quòd vtiq; nõ fieret, si penitus species ipsa emigrasset. Quomodo enim in ampla supellectile contingit interdũ, vt illud quod penè ante oculos est, non inueniamus, etiã tunc cum maximè quærimus, quod postmodũ vbi quęrere desinimus, vltrò sese offert cõspectui, ita & in speciebus, intẽtionibusq; seruatis in memoriæ cellario (sunt enim illæ supellex memoriæ) cõtingit sæpenumero, tunc minimè occurrere ipsa etiã quæ verè secundum speciem suam præsentia sunt, quando diligentissimè, solicitissimeque quęruntur, quæ postmodum obeunte solicitudine sese non requisita produnt.

Interdũ res dum maximè quæritur, minimè inuenitur.

Quare bruta non possint reminisci, & quid sit virtus reminiscendi. CAP. XVI.

Colligimus ex prædictis, verũ esse quod ait Aristoteles, memoriã quidẽ & in irrationalibus animãtib⁹ inueniri, reminiscentiam nõ item. Experientia enim certa discimus, animalia memorari, quẽadmodũ canis videns eũ à quo ali-

Arist. in l. de memo. & remi.

quando cæsus est, recordatur verberū & inimicitiæ, propter quod latrās in fugā se coniicit. Reminisci autē non possunt. Qui enim reminiscitur, rē illam de qua vult cogitare nō offerentē seipsam cognitioni, ꝓponit p aliud velle inuestigare, & ad hoc faciendū mediū quærit ordinatū, p quod possit in illius deuenire notitiā. Tāta autē facultas nō est irrationabilibus animātibus, vt ita ordinatè à ꝓposito possint ab vno procedere ad aliud. Quanquā eñ ex vno possint venire in aliud per sensus cognitionē & æstimationem, non tñ nisi quantum naturaliter vnū ex altero cōsequitur, quemadmodum ex apprehēsa forma lupi, ouis ad inimicitię ęstimationē trāsit, & ex voce ꝓlis apprehēsa trāsit ad amicitię æstimationem. Verū id non nisi ex naturæ est ordine, qm̄ videlicet secundū naturale inclinationē ex vno illorū, in eis alterius cōsequitur æstimatio. Non possunt autē bruta id quod vltrò non sese offert ꝓponere sibi inquirendū atq; inuestigādum, atq; propter hoc mediū quętere, eligereq; ad illud rememorandum qđ quæritur opportunū. Hoc autē ad reminiscentiā requiritur. Quātū ergo ad actus reminiscēdi atq; memorandi, videtur manifestum ꝙ non vnū memoriæ, & reminiscentiæ actus diuersi sint. Quòd si de ipsis potētiis interrogetur, qualis sit ipsa reminiscēdi virtus, an sit ipsa potētia memoratiua in homine nobilior quàm in aliis animalib⁹, vnde hoc habeat, vt sic possit discurrere, an alia aliqua sit potentia distincta, verisimilior videbitur respōsio, ꝙ nō vna aliqua potentia singularis debeat poni ab aliis prędictis distincta, vnde habeat homo vt possit reminisci. Neque tñ eum memoria videtur esse eadē potentia. Memoria eñ ad hoc nō sufficit, vt ita ordinatè ꝓponat inquirere quod nō occurrit, neq; eius est mediū sibi proponere ex quo ordinate procedat alterum. Hęc tñ ad reminiscētiam diximus spectare. Nō videtur ergo virtus reminiscitiua eadē esse potentia cū memoratiua. Virtus autē æstimatiua secūdum eam nobilitatē quā in homine obtinet (vti suprà diximus) sufficere videtur ad reminiscēdi actū. Potest eñ in hoīe discurrere in particularibus, eaq; ad inuicē cōferēdo, ex vno ad aliud ordinatè ꝓcedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quēadmodū ratio in vniuersalibus. Neq; solum, in seipsa potest ex vna intentione elicere aliam, veruметiā in memoria (quod ipsius est cellarium) ex vna offerente se specie ducatum accipere potest

Memoriæ & reminiscentiæ actus diuersi.

pesue

perueniendi ad alteram latêre volentem.

Qui bene reminiscatur, & quomodo debeat fieri bona reminiscentia. CAP. XVII.

ET qm̃ reminiscentia nõ ad memoriam spectat, fieri potest, vt is qui bonã habeat reminiscẽtiã (id est, qui bene facileq; reminiscitur) mala sit memoria: is verò q malè reminiscitur, bona sit memoria prędittus. Imò plerũq; ingenio si (in quibus est bona ęstimatiua & bona imaginatio) nõ ita bonæ sunt memoriæ, atñ benè admodum reminiscuntur, qm̃ bene & ordinatè sciunt ꝓcedere ad eius quod quærunt inuestigationẽ. Cõtra verò cõtingit, admodũ bona esse memoria eos qui malę sunt reminiscẽtiæ: vt homines malè ingeniati memoria pollentes optime memorãtur, malè tñ reminisci possunt, si qd non occurrat, eò ꝙ æstimatiuæ defectu nõ possint ordinatè ꝓcedere, & per media cõgrua quod intendunt peruestigare. Sciẽdum autem est, qđ ad reminiscẽdum oportet accipere mediũ conueniens secundũ aliquẽ modum ad id cuius volumus reminisci. Oportet enim id qđ accipitur ad inuestigãdum aliud, habere cum illo aliquam habitudinem vel similitudinis, vel coexistẽtiæ, vel ordinis, vel dissimilitudinis, vel cõtrarietatis, vel cuiuslibet coniunctionis. Solemus enim rerum gestarum, quarum nos cepit obliuio, ex ijs, quæ simul tempore gesta sunt recordari. Et cùm quid eorũ quæ memoriter tenemus fortè nos fugerit, vt non ad volũtatem mox succurrat, ad ea, quæ antecedunt conuertimus memoriam, sicq; ex iis, quæ præcedũt ad quæ secundum ordinẽ subsequuntur reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationẽ alterius obliti contingit deuenire: ex similitudine quoque reminiscimur similium: item ex vicinia, & ex ordine quolibet vnius ad alterũ. Et quia vna eademq; res habitudinẽ habet ad plura, suntq; ex vno plura nata, consequi secundum diuersum ordinem hinc est, ꝙ etiam conuenienti assumpto medio ad reminiscendum non semper cõtingit reminisci eius, qđ quæritur. Sæpe enim medium quod assumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæsiti recordatio.

Bene ingeniati bene reminiscũtur, sed non semper bene memorantur.

De somno & vigilia. CAP. XVIII.

PRius autẽ quàm sensitiuarum virium claudamus determinationem, superest, vt de somno & vigilia vel paucá dicamus. Sunt em̃ hæc, sensus passiones (vt ait Aristoteles)

&

& circa sensum habẽt fieri. Neq; enĩ in vlla specie inueniuntur somnus & vigilia, nisi vbi inuenitur sensus. Nam plantas nemo dicit vigilare aliqñ, aut dormire, quoniã sensum non habent. Cætera autem animalia sensum habẽtia, interdum vigilare, interdũ dormire percipimus. Quod tametsi nõ de omnibus cõpertum sit experientiã, ob quorundam sensuum imperfectionem, putat tñ Aristoteles rationi consentaneũ, omne quod sensum habet vel vnicũ: vt pote solum tactum: aliqñ dormire, aliquãdo vigilare. Sunt autẽ somnus & vigilia contrariæ passiones, ac proinde circa idem habent fieri, adeò vt cuicunq; cõueniat vigilare, eidem & dormire, atq; ecõtrario. Cõtraria enim circa idẽ habent fieri subiectũ. Vnde nullũ animal vel semper dormire potest, vel semper vigilare, sed aliqñ quidem dormire, aliquando vigilare debet.

Aristo. li. de somnio. & vigilantia.

Est autẽ vigilia, sensuũ libertas atq; solutio, cùm sensus animalis liberi sunt ad operãdum suas operationes, obiecto oblato, & impedimẽto secluso. Somnus verò sensuũ vinculum est, atq; ligamẽ, quo ligantur sensus, vt nõ possint suas exercere operationes, etiam si obiectũ offeratur, & impedimentum omne extrinsecũ remoueatur. Nã id manifestè in dormiẽtib⁹ cernimus, nullo sensu eos, donec somni passione premuntur, quicquã percipere. Neq; enim vident coram astantes, neq; audiunt, neq; tactu aliquid percipiunt, donec expergiscantur. Non sufficit autẽ vnũ aliquẽ sensum animalis ligatum esse, cæteris solutis: sed necesse est omnes sensus quos animal ipsum habet, esse pariter ligatos. Nõ quælibet tñ sensuum ligatio, somnus dicendus est. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem sensu atq; motu, & dicunt esse venas quasdam in collo, quas si quis apprehendat atq; constringat, ipsum animal mox sensu ac motu priuatum collabitur. Manifestum quoque id est in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & sensu priuat. Non appellatur tñ huiusmodi sensuum ligatio, somnus. Somnus enim quies est sensuum à natura illis deputata, ad recuperationem virium. In morbis autem huiusmodi nulla est sensuum quies aut reparatio, sed potius destructio atque debilitatio

Quid somnus & vigilia.

Duplex somni vtilitas in animalibus. CAP. XIX.

VT autem, cognoscatur, quòd non temere neque frustra Deus naturæ in animãtibus somnum posuerit, aduertendum est duplicẽ ipsius somni in animalibus esse vtilitatem,

tem, imò necessitatē. Primū enim ad animaliū viriū facit reparationē. Omnis enim virtus naturalis, quæ non absq; fatigatione perpetuò potest exerceri, aliqñ indiget quietis intermissione, vt possit instaurari quiete, quæ nimia fatigatione deficeret. Id manifestè videmus in motu ꝓgressiuo animaliū. Quia enim in perpetua cōtinuitate ambulare nō valent, necesse est subinde quiescāt, ac demū resumptis virib. progrediantur. Ita & organa sensuum, qm̄ nimia vigilia fatigantur, indigēt intermissione quietis, vt resumptis reparatísq; virib. iterū ad suorum officiorū possint aptā functionē redire. Sunt autē vires istæ, tam exteriores sensus, quàm interiores, maximè tñ videtur propter interiores sensus somnus esse necessarius. Secundo est somnus vtilis atq; etiā necessarius, propter virtutes vegetatiuas. In animalibus enim virtutes vegetatiuæ (nutritiua scilicet, augmētatiua, & generatiua) impediūtur per exercitium virtutum animalium. Quantò em̄ vires animalis, id est sensitiuæ & motiuæ, magis intēduntur, tantò naturales, i. vegetatiuæ, magis remittuntur. Propter qd̄ in hominibus studiosis, & in re qualibet multū sensu occupatis, peior fit nutritio atq; augmētatio: in hominibus autē ignauis quique animalibus viribus minus vtū tur, melior fit nutritio atq; augmētatio maior. Et multū vigilātes macrescere videmus atq; pallescere: somniculosos autem vehemēter impinguari. Qm̄ ergo virtutes naturales per exercitium virtutū animaliū impediuntur, ideo propter salutem animalis, ipsiusq; valetudinem firmandam prouidè naturæ autor tempus somni instituit: vt animalibus viribus ligatis, naturales virtutes (sine quarū operatione nō diu potest animal subsistere) tū possint liberius pleniusq; suis actibus vacare, atq; ea quæ ad animalis vitā inter tenēdam sunt necessaria, conuenientius operari. Atq; hinc est, quod vulgo dici solet, somnū non minus quàm cibūm ad bonā valetudinem cōducere. somnoq; moderato nō minus quàm cibo hominem nutriri: econtrariò autem, nimia vigilia non minus quàm immoderato ieiunio corpus exiccari, atque tabefieri.

Quorsum Deus somnum indidit animalibus.

Secunda somni vtilitas.

Nota attentè.

Non quidem ob hoc, ꝙ ipse somnus sit hominis nutrimentum, sed quia efficit, vt naturales potentiæ suas conuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuersionem in substātiam rei, propter impedimētum virtutū naturalium, per immoderatum

&

& nimis diuturnũ animalium virium exercitium. Hinc aptè per Sapiẽtem dicitur: Vigilia honestatis, tabefaciet carnes.
Eccle. 31. Et prudenter viri sancti, quibus cura est edomandæ carnis, eiusq; molestiis, & afflictionibus debilitandæ, ne supercrescat spiritui, vigiliis æquè atq; ieiuniis insistunt, sciẽtes carnis vigore non minus somni quã cibi subtractione infringi
1. Cor. 9. atq; imminui. Hoc enim est, quod quærunt, carnẽ videlicet atterere & velut supprimere, ac iuxta Apostolum, castigare, & in seruitutem redigere, vt dominetur spiritus.

Quomodo somno vtiliter iuxta Dei institutionẽ vtẽdũ C. XX.

QVoniã ergo ad duo hæc somn⁹ ab autore naturæ Deo est institutus, videlicet ad sensuũ reparationẽ & vegetatiuarũ viriũ adiumẽtũ, nequaq̃ sapientis hoĩs fuerit prorsus sibi somni velle quietẽ subtrahere. Nõ ẽm minus peccatum habebit huiusmodi, quã si alimẽtũ sibi ipsi velit in totũ subtrahere, aduersus sapiẽtissimi Dei ordinẽ & institutionẽ. Vnde & bñdictus Dei filius cũ in mũdo nobiscũ cõuersaretur, somni necessitatẽ nequaquã à se repulit: sed quõ cæteras humanæ naturæ infirmitates, ita etiã hãc sensuũ à somno ligationẽ in sese voluit suscipere. Nã & in naui sup ceruical eũ dormiuisse legim⁹, & à discipulis fuisse excitatũ. Est autẽ sapiẽtis eatenus somno moderatè vti, quatenus ratió dictat eundẽ esse cõducibilẽ: quõ alimẽto vir bonus frugaliter vti debet pro intertenẽda corporis vita, nõ pro eodem enutriẽdo ad lasciuiã. Et hac ĩ re, necesse est vnusquisq; attendat suæ cõplexionis qualitatẽ. Quomodo ẽm in alimẽto sumendo non oĩbus vna est mensura ponẽda, ita nec somno. Quod ẽm huic ne satis quidẽ est, illi est nimiũ. Quidam ẽm ad sensuũ eorumq; organorũ reparationem pauco indigent somno, etiã post multã vigiliã: moxq; vbi paululũ quieuerint, exurgũt alacres ad pristina animalium viriũ exercitia. Alij verò lõgiori egẽt somno antequã possint eorũ vires recuperari. Videtur autẽ ista diuersitas ex varia dispositione siue cõplexione cerebri ꝓuenire. Et solicitè quisq; sibi debet attẽdere, vt discat quãtũ sit sibi ad viriũ reparationẽ necessarium. Quomodo ẽm moderatus somnu⁹ cũcta organa viriũ animaliũ apta reddit, & bñ disponit ad sibi congruas operationes, ita cũ nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atq; inhabilia ad exercẽdas conuenienter suas functiones. Vnde homines nimio somno deditos, videm⁹ esse pigros, desides,

oscita

oscitabūdos,graues,& velut immobiles, malæ apprehēsionis,mali iudicij, tardi motus, imò nō ita limpidè videntes oculis,neq; etiam(si diligētius quis aduertat) lingua ita exactè gustantes,& omnino in omnibus quæ ad vires animales spectant operationibus inueniuntur inhabiles. Cùm econtrariò qui moderati sunt somni, cōspiciantur ad omnia prompti & alacres, viuacitate quoque sensuum gaudentes.

Quomodo generatur in animalibus somnus. CAP. XXI.

Fit autem somnus ex euaporatione, cū videlicet à corde eleuantur vapores sursum versus cerebrū,qui illic infrigidari à cerebri frigiditate & cōdensati opplent meatus spirituū sensitiuorū,ne possint à cerebro in organa sensuū diffundi. Cùm enim vapores isti sic incrassati meatus illos occupauerint,per quos cerebrū diffundit spiritus sensitiuos ad organa sensuū, itēq; à posteriori parte illos meatus p quos spiritus motiuos diffundit ad organa motus, tūc contingit sensus oēs ligari,sicq; animalia contingit & motu & sensu priuari per spirituū sensitiuorū & motiuorū defectum. Non enim potest in oculo fieri visio, nisi mediante spiritu sensitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura dispositos(quēadmodū apertè in anatomia est videre) diffunditur: sic & de omnibus sensibus aliis dicendū. Hoc ergo visionis instrumēto absente neq; in oculo visio fieri. Ita nō possunt se mēbra mouere secūdum locum, nisi per spiritus motiuos qui similiter à cerebro transmittuntur ad membra. Omnes enim spiritus animales (id est,tā sensitiui quā motiui) in cerebro gignuntur, & à cerebro in cætera organa atq; mēbra deriuantur. Sensitiui tñ, suos meatus habēt maximè in parte anteriori, ortum habentes à sensu communi,à quo nerui oriuntur,ad organa singulorum sensuum. Motiui verò suos habent meatus à parte posteriori, à ventriculo memoriæ, à quo in nucā subiacētē diffunditur spūs motiuus:atq; ita per nucam cōsequenter diffunditur ad omnia corporis mēbra.

Somnus quomodo fiat.

Motu cur priuētur dormientia.

Fit autem somnus fortior, aut debilior, iuxta ꝙ vapores isti plenius occupant meatus spirituum sensitiuorum. Cùm enī vapores multū fuerint grossi, & ita multi vt totos meatus sufficiēter oppleāt, grauis est somnꝰ, neq; leuis est excitatio: quēadmodū in illis est, ꝙ multo potu sunt obruti. Cū verò vapores fuerint subtiles neq; multū ingrossati, aut cū nō ita multi fuerint, vt meatꝰ ipsos sufficiāt penitꝰ opplere, som

Somnus fortis aut debilis, vnde.

somnus est debilior, & est facilior excitatio: quẽadmodũ in illis qui frugaliter sunt refecti. Vnde etiã fit, vt ij qui venas habent valde amplas, nõ admodum fortis sint somni, facilimeq; excitentur: eò ꝙ vapores non sufficiant meatus spirituum opplere, sed propter latitudinẽ aliqua ex parte facilè transeunt spiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui autẽ angustiores habent spirituũ meatus, somno grauiori premuntur, & excitantur difficilius: eò ꝙ obsistens vapor facilius impediat transitũ spirituum: quẽadmodum ad oculum videmus, in via angustiori cõsistentẽ, facilius prohibere occurrentis cuiuspiã ingressum ac transitũ quã in via latiori. In lata enim via facilè est trãsire volẽtẽ (si celer agilisq; extiterit) ad partem aliquã sese iniicere, & ocyus transire. Ita sanè, qui amplos habẽt meatus, frequenter expergiscuntur etiã vltrò, & leuissimo excitãtur strepitu. Frequenter enim, propter amplitudinẽ viarũ, spiritus animales sua celeritate illabuntur in organa sensitiua atq; motiua, & facilem aliquã sibi parant celerẽ transitum, sicq; frequenter & facilè cõtingit animalia eiusmodi expergisci. Expergiscitur enim animal, mox vt spiritus ipsi animales, transitũ acquirunt ad sua organa. Tunc enim fit sensuũ solutio, in quo cõsistit vigilia. Fit etiã somnus maximè post sumptum cibum, ꝙ tum eleuentur copiosius vapores somnũ generantes: & maximè cùm talia fuerint alimẽta (cibi atq; potus) quæ multas de se fundant fumositates, aut admodum crassas, ac pingues. Non quilibet tamen vapores causãt somnũ. Quidam enim potius somnũ impediunt, vt vapores acuti & salsi. Itẽ cùm fuerint cũ cholera multa cõmixti. Tunc enim somnus impeditur, quemadmodum docet experiẽtia, cùm vinum nimium acutum biberimus, aut nimium calidum, & cùm choleram in nobis moueri sentimus. Oportet enim vapores somnum inducentes esse dulces, facilè in cerebro ingrossabiles, pinguésq; & velut mulcebres. Alioqui non patiuntur se ligari spiritus, qui sunt in cerebro, magis timentes destructionis nocumentum, quàm recuperationis profectum.

Post cibũ maximè fit somnus.

Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro sensuum reparatione. CAP. XXII.

QVanquam autẽ suprà diximus somnũ naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad subsidiũ auxiliũq; vegetatiuarum potẽtiarum, quæ in animalib. per virtutẽ animalium

vsum

vſum & exercitiũ impediuntur,& ad reparationẽ virtutũ animalium quę in ſuis exercitiis fatigãtur cõtinuo labore:videtur tamẽ ipſa vegetatio(tãquã animalis ſubſiſtẽtiæ magis neceſſaria)priorẽ locũ ſecundũ tẽporis ordinẽ obtinere,& tempus etiã amplius quã animaliũ viriũ reparatio ſibi vendicare. Nam quod ad animaliũ viriũ reparationẽ attinet, videtur illi modicũ tẽpus poſſe ſufficere quẽadmodũ experiũtur interdũ ſtudioſi cerebro vtcũq;defatigato, facile illi poſſet ſubueniri, ſi vel ſedentes in ſella ſtudij capite aliquantulũ reclinato in manu paululum ceſſent ab exercitio, & miram perſentiũt in tantilla requie ſubleuationem. Quòd autem pluriũ horarum tẽpus ad ſomnũ exigatur,magis videtur propter vegetatiuas eſſe potentias. Et planè hoc experientia docet, in principio ſomni maximè nutritionẽ adiuuari, minime autẽ ſenſuũ fieri reparationẽ. Experimur enim eos qui in principio aut paulo poſt principiũ ſomni excitantur ante ſomni mediũ animalibus viribus eſſe multò magis deſtitutos, quàm ſi omnino nõ dormiuiſſent:neq; id ſolũ momentũ, verumetiã per multum tempus,imò per totũ nonnunquã ſubſequentis diei ſpatium. Et videntur qui ſic poſt ſomni principium excitantur: quaſi ebrij,nullo ſenſu,nullo etiam motu rectè vtentes, quaſi animalibus viribus omnino perturbatis, neque vlla ſentitur reparatio.Cæterùm, ipſa ſenſuum reparatio maximè videntur circa finẽ ſomni poſt mediũ eius fieri. Prius enim ſibi natura animalis proſpicit de eo quod ad eſſe ipſius eſt neceſſarium, quàm de eo quod ad bene eſſe.Nutritio enim,ad eſſe animalis requiritur.Senſuũ autẽ vſus,non ad eſſe ipſius, ſed ad bene eſſe exigitur. Pueros enim & moriones videmus abſque ſenſuum bono vſu,validos corpore perſiſtere.Si tamẽ plus iuſto ſomno extenditur, rurſum deinde cerebrũ indiſponitur. Propter quod multum ingenio conducit, ſummo mane è ſuaui ſtrato exurgere,delceſq; relinquere plumas, videlicet vt ſenſibus reparatis antequã iterũ indiſponantur, ſomnus abrumpatur.Maximè verò iis qui caſtitatẽ mentis atq; corporis ſeruare volunt incontaminatam, & nec illuſionibus fœdarum imaginũ, nec ſpurcitiis pollui nocturnarũ immundiciarum prolixus ille ſomnus matutinus diligenter eſt cauendus. In fine nanq; ſomni experiẽtia monſtrat,huius rei maximũ eſſe periculũ. Quod ideo eſſe videtur, quoniã in principio ſomni & per tempus maximũ ipſius, nutritiua & augmẽtatiua ſuas

Principiũ ſomni maximè pro nutritione facit.

Matutinus ſomnus caſtitati periculoſus.

potissimum operationes exercent:perfecta autem sufficiẽter nutritione,circa somni finem,videtur potentia generatiua secundum ordinem suo officio succedere.Quia enim secundũ ordinem temporis prior esse debet nutritio & augmentatio generatione (propter quod in pueris non prius generatiuæ potentiæ operationẽ experimur,quàm nutritiua & augmentatiua ad iustam perfectionẽ eos perduxerint)ideo prius nutritioni insistitur,postmodũ verò generationi. Quod etiam inde est,quia semen ex superfluo est alimẽti atq; ob hoc nutritione perfecta in illud quod superfuerit alimẽti se conuertens vegetatrix potentia,agit in ipsum, & efficit vt in seminis naturam conuertatur,& circa seminis dispositionem atq; perfectionem tũ maximè agit, efficiturq; ad generationem homo paratior atq; pronior nutritione perfecta. Atque hinc fiunt in phantasia illusiones fœdarum imaginum,generatiua potentia suum actũ quæritante: & non rarò fiunt coinquinationes inordinatæ corporum,quas euadere possunt qui tempus illud præueniendo, somnũ antequam eò pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora sit somnus carnalibus maximè suauis, iis videlicet qui Venerem amant & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus,castitatisque, & omnis virtutis zelatoribus somnus ille maximè est fugiendus.

Somnus auroræ non probandus.

Quomodo in homine contingant insomnia. Cap. XXII.

Contingit autẽ in somno sensus interiores interdũ solui, exterioribus sensibus in suo vinculo permanẽtibus: apparentq; tunc phantasmata & variæ imagines in phãtasia atq; in æstimatiua:quas apparitiones, imaginationesq; & phãtasiationes vocant somnia, vel insomnia (vt videtur) a somno, quoniã videlicet in somno fiant. Fiũtq; hæc somnia maximè post mediũ somni,cùm iam vapores incipiũt minui ac subtiliari,& ita primũ sensus interni soluũtur, incipiuntq; operari exterioribus sensib⁹ in suo ligamẽto nihilominus permanentibus:eò quòd vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipsorum organa transmitti debẽt spiritus animales.

Somnia quomodo fiant.

Causa autẽ quare somniãtes omnia iudicent ita se habere vt somniãt,videtur esse ex defectu operationis sensus cõmunis.Quòd enim dum vigilantes multa phantasiamus,componentes & diuidẽtes,nõ ea sic habere putemus,quomodo nobis in phantasia occurrũt,inde videtur esse, quia sensus communis iudicat & cognoscit per sensuũ exteriorũ obiecta, nihil

hil

hil tale esse præsens. Quòd enim nec à visu, nec ab auditu, nec ab aliquo aliorum sensuum vt actualiter sensatum percipit, id ipse iudicat non adesse. Atq; ita quanquã vigilantes multa phantasiamur, nõ tamẽ illa vt præsentia iudicamus, quoniam sensus cõmunis nobis contrariũ iudicat. In somniantibus verò quia sensus exteriores ligãtur, neq; sensus communis, nisi quæ ab ipsis recipit, iudicat: ita cũ deest: quæ phantasiæ atque æstimatiuæ falsas cõpositiones & diuisiones iudiciaq; refutet, & cõuincat esse falsa mẽdacia. Itaq; fit, vt videantur verè præsentia, & sic se vt apparent habere, nemine præsente qui euincat falsitatẽ. Atque hæc est etiã causa, quare in tenebris phãtasiãtes terribile aliquid homines terreãtur, & exclamãt ac fugiunt: præsente aũt lumine, eadẽ imaginãtes: nõ ita terreantur: quoniã videlicet absente lumine, nõ potest id quod æstimatiuè præsens est, argui quòd nõ ita sit. Nã lumine absente nequit iudicari quid corã sit. Lumine autẽ allato manifestè iudicat sensus cõmunis per visum nõ adesse quod habet imaginariè phãtasiæ. Queadmodũ videlicet cùm vanus atque mẽdax homo mirãda proponit, si nemo adsit qui falsitatem redarguit, creduntur vera esse quæ narrantur. Si verò adsit qui arguat falsa eiusmodi proponentem, manifesteque comprobet nihil talium sic esse vt dicit, nemo credet talia proponenti, neq; se quisquã propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

Somniãtes quare omnia sic esse putant vt somniant.

De somniis supernaturalibus animalibus, & naturalibus.

CAP. XXIIII.

Distinguuntur autẽ multipliciter somnia. Quædam enim desuper à Deo legimus immitti, queadmodũ in diuersis scripturarũ passibus inuenitur: de somniis videlicet Iacob & Ioseph, de somniis Pharaonis, itémq; pincernæ & principis pistorũ regis Pharaonis, de somnio Nabucodonosor, & plerisque aliis. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbãtur ad futurorum præsignationẽ immissa. Vnde Ioseph cũ expositurùs esset somnium Pharaoni, dicebat: Quæ facturus est Deus, ostendit Pharaoni. Et iterũ: Absque me Deus respõdit prospera Pharaoni, tacitè sic indicans, quòd & somniorũ illorum immissio foret à Deo. Idipsum apertissimè & Daniel corã rege Nabucodonosor: Est Deus (inquit) in cœlo, reuelans mysteria, qui indicauit tibi, rex Nabucodonosor, quæ ventura sunt nouissimis tẽporibus. At rursum: Qui reuelat mysteria,

Sõniorũ distinctio.

Sõnia supernaturalia.

Gen. 41.

Dan. 2.

ostēdit tibi quæ ventura sunt. Sed & in nouo testamēto multa solet per somnia immissa sanctis hominibus Deus futura demōstrare. Vnde Ioseph legim⁹ ab angelo Domini in somnis admonitum, de virgine Maria accipienda, de filio in Ægyptum adducēdo, & reducendo. Cur autē Deus ita in somnis velit futura indicare, causa videtur, quia tunc sensus hominis magis sunt quieti, exterioribus omnib⁹ ligatis, interioribus etiā circa paucissima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impressionis & internæ cōmonitionis facilius susceptiui. Huiusmodi autē somnia nō passim vulgaribus solent accidere, sed illis qui sunt præeminentes, vel sanctitate, vt in quibus magnum & singulare aliquid Deus operari disponit, vel dignitate, aut autoritate, vt in iis qui sunt in administratione regnorū. Quòd enim Abrahę, Iacob, Ioseph, Danieli, Iudę Machabeo, & huiusmodi somnia fuerint à Deo immissa propter ipsorum fuit præcellentiam. Quòd autem Pharaoni & Nabucodonosor, propter ipsorum dignitatem, vel certè ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationē fuit. Quòd etiam magistris pistorum atque pincernarū Pharaonis fuit somniū præsagiū futurorū immissum à Deo, propter Ioseph exaltationē factū fuisse creditur. Nihilominus Deo liberū est, cuicūque voluerit, etiā pessimis somnia immittere. Alia verò sunt somnia, quæ appellantur animalia: illa nimirū quæ cōringūt ex prius in vigilia sensatis, & maximè ex iis circa quæ fuimus in vigilia soliciti, siue anxiè diligenterque occupati. Hinc fit, vt auarus somniet de pecuniis, de negotiationibus, emptionibus atque vēditionib⁹: gulosus, de epulis & cōuiuiis: luxuriosus, de mulierū cōuictu & colloquiis, aliisque huiusmodi. Homo autē misericors somniat de pauperū necessitatibus, de miserorū patrocinio. Qui zelat pro iustitia, somniat iniustitiæ punitionē, oppressorum suspensionē; atque huiusmodi. Nauta de ventorū prosperitate, & de nauigando somniat, & literis studēs de suo studio. Et vniuersaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia versatur in somnio. Offerūt em̄ sese species illę dormiēti, quæ solent vigilanti. Ex huiusmodi autem somniis potest vtcunq; coniectare homo, quid potissimū ipsius effectui inhæreat. Vt si quis frequēter de honoribus & laudibus humanis somniet, merito sibi metuere potest, ne fortè sit ipse homo ambitiosus, itē si de epulis ac lautitiis, ne fortè sit homo delicatus

Matth. 1. & 2.

Somnia animalia

Nota diligenter.

delicatus & gulosus, atque ita in cęteris. Sunt alia somnia naturalia, quæ secundum complexionis humanæ conditionem causantur in phãtasia, ipso videlicet quod in cõplexiõe hominis dominatur immutante cerebrũ, atq; speciẽ sibi cõformem imprimente in phantasiã, aut speciẽ seruatã in ea mouẽte. Sic homines sanguinei, in quibus dominatur sanguis, de rebus rubeis, pulchris, & lętis somniãt, & frequẽter existimãt se volare, eò quòd sanguis cõueniat cũ aëre: estq; hæc cõplexio læta & aërea, propter quod lęta & amœna somniãt naturaliter. Illi autẽ in quibus cholera dominatur, multum somniant de igne, cũ quo cõuenit cholera, itẽ de bellis, iurgiis, & contentiõibus, ad quę cholera extimulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) solent de aqua somniare, vt pote iuxta aquas se ambulare, aut in aquas se incidisse aut submergi, hisq; simi lia, quæ plurimũ solẽt pueris (in quibus adhuc humidũ dominatur) accidere: somniãt etiam de glacie, niue, & huiusmodi, vt quod per niuẽ ambulãt, aut super glaciẽ labant. Melãcholici verò (in quibus dominatur terra) frequẽter somniãt se in terra defossos, aut terra oppressos, aut de sepulchris mortuorum, deque aliis huiusmodi, potissimũ quæ ad oppressionem pertinẽt: maxime autẽ de rebus grauibus & tristibus, vt pote de inferno, de morte, de persequutione ab aliis illata, aliisque similibus, quoniã maxime grauis est & tristis illa cõplexio.

Quomodo naturaliter diuersa in hominibus cõplexiones diuersa faciũt somnia.

Naturaliter etiam somniat homo de illo quod sibi deest, & quod appetit, vt esuriens somniat de cibo, sitiens de potu, micturiens de pariete aut loco aliquo separato, vbi liceat secundum honestatẽ mingere: cacaturiẽs verò de cloaca. Vnde etiã interdum huiusmodi somniis cõtingit homines decipi, vt lectum impleant pro fimario, & condormientiũ latera humectent pro pariete. Ad eundem modum cum natura se oneratam senserit alimẽti superfluo, quod ad generationem pertinet, dum se exonerare atq; liberare cupit, per somniũ in æstimatiua imagines apparere facit talium reiũ ad quarũ præsentiam solet fieri superflui talis eiectio, eò quòd non aliter (nisi forte ex defectu virtutis retẽtiuæ) contingat eiusmodi emissio. Natura ergo de salute viuentis solicita, id ita procurat, & æstimatiuam sic mouet: ne si non fiat superflui illius exoneratio, variis morbis & miseris misere cõsumat, id quod frequenter solet accidere. Atque ita contingit etiã castissimos viros, nocturnis illusionibus solicitari atq; vexari, illos ma-

De exoneratione naturali notatu digna.

ximè in quibus valida est vis generatiua. Quòd si quis interroget, quonam pacto fieri id possit in imaginatiua, vt talis fiat imaginũ effictio, cum præuię nõ antecessetint cogitationes, ex quibus videantur posse oriri? Dicimus, sicut in animalibus irrationalibus æstimatiua potentia naturaliter mouetur, quantũ ad ea quæ sunt naturæ opera, vt ad nidum struendũ tali materia, tali forma, tali tẽpore, ad coeũdẽ cũ animãte sui generis diuersi sexus, &c. ita æstimatiuam hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eã quãdã impressionẽ, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quanũ in æstimatiua præsentiam solẽt tale naturæ opus fieri. Neq; verò mirum, si dicamus naturaliter aliqua ex parte hãc æstimatiuam moueri, quãdo quidẽ opus istud quod quæritur (nempe superflui corruptiui animalis expulsio) omnino naturale est, ad viuentis salutem conseruandam.

Quod boni & studiosi virtutũ possint subinde mala perpeti somnia. Cap. XXV.

Totũ hoc caput diligẽter expende.

Ex qua somniorum distinctione non modica sumi potest cõsolationis materia aduersus quorundã nimiũ pauidorũ inordinatũ & scrupulosum timorem, qui grauiter tristantur, si quãdo per somniũ aliquid eis contigerit quod virtuti videatur contrarium, atq; ita se affligũt, quasi talibus sint vitiis apud Deũ coinquinati: cũ tamẽ secũdum rationem viuant, & pro virili secundũ spiritũ aduersum talia vitia vigiles decertent, neq; ex eo quod per somniũ ita cõtingit, vllã apud Deũ habeant culpã. Omnino enim cõtingere potest, & contingit nõ rarò, eũ qui secundũ rationẽ & volũtatem vere castus est, somniis rerũ venerearũ illudi, & eũ qui secundũ rationẽ vere sobrius est ac tẽperans, gulositatis somnia perpeti. Iterumq; qui secũdũ rationẽ mitis, ac placidus est, atq; lõganimis somniis iracundiæ & ferocitatis vexari. Sit enim quis (exempli gratia) à naturali cõplexione ad rem veneream vehementer inclinatus, propter virtutis generatiuæ in ipso fortitudinẽ: hic quãtũuis secũdũ firmũ castitatis propositũ viriliter resistat, & nequaquã cõsentiat, ita vt propositi firmitate & continua resistentia, maxime autem desuper veniẽte Dei gratiã

Sap. 8. (sine qua iuxta Sapientis sententiã, nemo castus fieri potest) habitum castitatis sit adeptus, continget nihilominus hunc interdum somniis malæ concupiscentiæ illudi. Et qui vigilãns præsente ratione, neque pro vita, neq; pro morte in muliere

liere cōsentiret appetitū, nec vllū ferret familiare colloquium aut cōmerciū, dormiēs subinde etiā amplexus & oscula accepτat & quæritat. Ad eundem modū qui a naturali est complexione vehementer pronus ad iracundiā, plenus flauente cholera, hic quantūuis multo labore & multa Dei gratia sit adeptus mansuetudinis patiētiam, adeo vt vigilans, neq; in pilo, neq; in obulo velit nocere quantūuis in ipsum delinquenti, hunc tamē cōtingit per somniū pugnare, interficere, dilaniare, discerpere hostē, eius domū ac segetē succendere, & cūcta eius bona diripere. Ita melancholicum qui Dei gratia multo labore secundū rationē atq; voluntatē pusillanimitatis vitiū debellauit, & timorē pepulit inordinatū, cōtingit per somnia graui concuti timore. Et qui in vigilia de Dei misericordia optime cōfidit se cōsequuturū æterna gaudia, per somnium pati sibi videtur inferni tormenta: quiq; per vigiliam cōfidit se circundatū lætantiū angelorū caterua, per somnium interdum sibi videtur in medio terribiliū dæmonū iacere oppressus. Ita pure sanguineus aliquis, quamuis vere secundū rationē & voluntatis affectū ex Dei gratia omnes auersetur mūdi voluptates, subinde tamen per somniū videtur sibi in medio delitiarū iucundari. Imò verò si diligentius aduertamus, comperiemus ista omnia etiam in vigilia ita accidere. Hinc enim tentationes sunt quæ à carne exurgūt etiā in bonis & sanctis viris, videlicet vel gulæ, vel luxuriæ, vel iracūdiæ, & cæterorū malorum: quomodo de seipso narrat beatus Hieronymus, quòd cum in vasta eremi solitudine exeso esset corpore, & arctissima seipsum stringeret inedia, Romanis tamē se putabat interesse delitiis. Qui ergo huiusmodi se sentit somniis rerum nō bonarū tāgi, aut etiā in vigilia eiusmodi vexari motibus, nō statim deiiciatur animo, nō se mox Dei existimet inimicū. Veruntamē examinet seipsum diligēter, an nō ex præuiis in vigilia volūtariis cogitationibus, aut effectibus, ista sic exurgant, an nō ex parte fuerint à causa aliqua voluntarie subministrata, vnde eiusmodi somnia per se nata sunt sequi. Et quidem si post diligens examen nullius huiusmodi mala sibi est conscius, nihil est quod metuat, non est cur multum anxietur animo: hoc tamen discat & cōsideret, in sua carne adhuc viuere concupiscentiam, discat non debere se esse securum, discat nondum perfectè debictū esse siue subactum domesticum hostē, discat sibi adhuc standū super custodiam: &

Hierony. ad Eustochium.

Examinanda sōnia vnde proficiscātur.

humilitatis ac prouidentiæ sibi sumat occasionem, ne mox vbi aliquem virtutis habitum aut donum aliquod acceperit, ōnia in tuto putet, seq; in portu nauigare securū. Agat quoq; gratias Deo, cui⁹ gratia ita sibi aduersissimū hūc hostē subiugauit, subiectumque fecit (carnē dico & sanguinē) vt nō nisi in somno absente ratione, vel in vigilia per surreptionem, velut à tergo aut à longe audeat accedere, & non in vigilia aperte prodire in aciē. Est enim hoc signum euidēs infirmati hostis, cū iam nō palam, sed velut per surreptionē tantū ex abdito, audet aduersariū impetere. Cæterū, de somnijs quatenus ex eis pronosticari aliquid liceat aut nō, itē quomodo ea obseruare & non obseruare, præsentis non est negotij. Ad moralem enim spectat doctrinā, tametsi nō minima ex parte ex præcedentium hæreant cognitione. Nos ergo de plurimis paucula quædā dixisse cōtenti (quoniā profecto etiā si velimus multa, nō valemus, ob ignorantiā rerū intus latentium) fessū nūc calamū abditarū rerū curiosa inspectione atq; perscrutatione, ad quietē reponimus, quo deinde ad id, qđ totius cōsiderationis nostræ erit supremū, reparatis viribus alacriores redeamus: si tamen prius (iuxta hactenus in libris omnibus seruatā consuetudinē) magni Dei gloriā cātico celebrauerimus, cuius sunt omnia hæc mirabilia, hisq; infinito maiora, quæ nostri sterilitas calami minime valet explicare, qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit, regnat, & gloriatur in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER X.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI,

qui est fabricator humani cerebri.

Videbam ego nuper anatomiam, incisionemq; humani corporis: aderat qui secabat, chirurgus: aderat qui demonstrabat omnia medicus.

Ille quidem diuidebat subtilissime, & vsq; ad venulas minimas tenuissimosq; neruulos incidebat omnia: hic verò digitis sollicitissime cuncta monstrabat, verbisq; declarabat quantum poterat.

Super membris singulis quantumuis paruulis, faciebat sermones prolixissimos, & post finita verba omnia adijciebat, nondum se membri naturam explicuisse vel vsque ad dimidium.

Tātum, inquit; quæ magis sunt cognitu vtilia quæ magis exposita proferimus: & tamen protrahebat dies multos prolixis sermonibus.

Admiratus sum vehementer in pluribus sagacis naturæ operibus,

dum

dum ita mirandum conspicerem in cunctis ordinem, ita stupendam in singulis virtutem & vsum necessarium.

Nihil erat superfluum, inordinatum nihil, nihil indecorum nullum erat membrum, à cuius contemplatione post inspecta auditaq; omnia cum stupore non abscederem.

At verò posteaquam ad verticem peruentum est, ad anatomiam cerebri, ibi videlicet qua prius videram, iudicabam nihil esse omnia.

Secabat ille summa solicitudine, incisionibus subtilissimis: iste de rebus minimis nescio quæ declarabat maxima.

Papæ, quàm stupenda, quàm admiranda, quàm spectatu dignissima illic erant demõstranda, vix tota oculorum intenta acie sufficiebam intueri, de quibus iste tractabat mirabilia.

Ibi craniũ & pericranium, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi nescio quæ nimium mirandæ connexiones & immissuræ, quibus ista nectebantur adhærebantq; inuicem.

Ibi ventriculorum distinctiones variæ, & cellulæ distinctæ distinctione visibili: ibi rete mirabile, vere mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cum vix præ tenuitate ipsum posset conspicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium spectatu dignissima colligatio: ab interiori parte molliorum, duriorum à posterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat præconijs, singulorum adinuicem prouidam dispositionem ostendens, ad salutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his commonstratis plura ostendere: ego verò longius non valebam progredi, neque præeuntem valebam insequi, quoniam me stupor inuaserat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte secundus, præcellentior omnibus, quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuæ?

O vtinam contingerent tibi spectatores, artifices periti operis: ab his enim posset tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus, nihil æque optant ac peritos artis ad spectandum illud.

Si magnæ artis opus in possessionem venerit hominibus rudibus qui artis sunt ignari: perdit artifex gloriam artis suæ quantumuis sit præcellens artificium.

Ita profecto nobiscum res habet, quantum ad præstantissima opera tua: fabalibus stipulis grossiores sumus, quantumlibet nobis videamur subtilissimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam contemplari sufficimus

ficimus, neque millesimam partem artis quam ostendisti in capite nostro vel doctissimus pernouit medicus.

Attamen etiam si nemo miretur, si nemo laudet, semper manet in opere ipso gloria artificis: ita & tibi magne Deus semper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maiestate tua: sis benedictus, sis laudatus & gloriosus in secula, pro inæstimabili sapientia, & bonitate tua.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XI. CONSIDERATIONIS PHYSICÆ DE INTELLECTV, & eius officiis, Præfatio.

Væ hactenus à nobis libris præcedentibus determinata sunt, non homini sunt peculiaria, sed vel reb⁹ naturalibus omnibus generaliter conueniūt, cuiusmodi sunt, quæ in primo libro de principiis diximus, & in secundo de causis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atq; corruptione: vel homini sunt cum cæteris viuentibus (vt pote plantis & animalibus brutis) communia, nempe ea quæ in prioribus tribus libris de potentiis vegetantibus, & sensibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neque hactenus vllo librorum præcedentium de iis quæ homini peculiariter competūt, quicquam egimus. At vero hominis egregia precellentia, qua cæteris omnibus præstat naturalibus rebus, & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, merito specialem exigunt tractatum. Si enim cœlestia corpora, propter suam quam in hæc habent inferiora potentem actionem, specialem meruerunt determinationem, si denique etiam meteorologicæ impressiones (quæ & mixta imperfecta dicimus) propter suam tantum incertam & subitam generationē singularem nobis extorserunt tractatum: humanæ naturæ præcellentia, an non multo iustius id ipsum exposcit ac exigit? Videlicet vt illas speciali opere discutiamus, declaremusque

musq; nobilissimas virtutes & operationes, quæ homini sic proprie peculiariterq; conueniunt, vt in nullis rebus naturalibus possint eædem vel similes reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio disciplinæ, post exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipsum quod est, omnium præcipuum negligere, & ad quod cętera omnia tanquam ad finem ordinãtur, intactum pertransire? Iustum est ergo, semel nobis in manum susceptus calamus tãtisper nobis inseruiat, donec pro nostra virili secundum bonum Dei auxilium, & hæc vere maxima vel balbutientes explicauerimus.

De hominis præcellentia, & quomodo intellectus per sensum cognoscitur. CAP. I.

HOminis super alias res naturales præcellentia, in intellectu atque voluntate consistit, potentiis duabus vtique nobilissimis, quibus Dei in nobis imaginem & similitudinem geremus, & secundũ quas Deiformes Deiq; capaces soli homines sumus; secundũ quas immortales sumus incorruptibiles, & impassibiles (passione quacunque violenta vel ad corruptionẽ deducente) ab vlla rerum naturalium quamtumuis potentissimæ fuerit actionis: secundum quas item soli homini cõuenit in suis actionibus libertas, meritũ vel demeritum, præmium atq; pœna, saluatio atq; damnatio æterna, fœlicitas æterna vel æterna miseria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & volũtate carẽs immortalis esse potest, nulla Dei imaginem in se gerit, nulla Deiformis vel Deicapax dicitur, nulla meretur vel demeretur, nulla præmio æterno remunerabitur, vel æterna pœna punietur. Hæc enim omnia solius sunt hominis, quẽadmodũ in posterioribus latius declarabimus. Quoniã vero secũdũ rectum ordinẽ prius est, rem intellectu percipere, posteri⁹ autẽ velle vel nolle: intellectus enim est præsentalis voluntatis acceptare vel refutare: idcirco prius de intellectu quàm de voluntate est dicendũ. Est autem in disciplinis ordo valde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quãtum fieri potest) declarare: quemadmodum ex principiis per se cognitis venitur ad scientiam conclusionis, & ex corporalibus exemplis manu ducimur ad intelligenda spiritualia. Erit ergo modus conuenientissimus naturam intellectus declarandi per comparationem ad sensum qui (iam ex supra determinatis presupponitur cognitus) partim quidem secundum similitudinem partim vero secundum

Intellect⁹ & volũtas quãta homini præstent.

dum dissimilitudinem. In quibusdam enim conueniunt,& in quibusdam differunt. Primum itaque omnium aduertendum est,quod sicut sensus est potentia quędam appręhensiua rerum foris existentium absque reali susceptione ipsarum per solam receptionem specierum: ita & intellectus talis quædã est potentia, per quam homo ea etiam quæ extra ipsum sunt intus apprehendit, non rem ipsam, vel eius partem,vel vllã corporalem eius qualitatem,sed tantum rei quam apprehendit speciem intrà suscipiendo.Non enim in anima(vt Aristoteles ait)lapis, sed lapidis est species.Est tamẽ manifesta eius in hoc differentia à sensibus exterioribus, quòd singuli solum sui proprij sensibilis suscipiunt speciem, vt visus solam speciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium simul est susceptiuus, & omnium apprehensiuus. Transcendit etiam potentiam primam interiorem, quam suprà nominauimus sensus communem: quoniam ille licet communiter species suscipiat ab omnibus exterioribus sensibus, non tamen potest nisi illas suscipere quæ ei ab exterioribus transmittuntur.Nulla enim species est in sensu cõmuni,præter eas quæ à sensibus exterioribus ad ipsum transmittuntur.

Arist. 3. de anim.

Amplius vero etiam à vi æstimatiua siue phantastica differt intellectus (tametsi quibusdam antiquorũ ita visum nõ fuit) quoniam intellectus, est potentia vlterior,& multo superior ipsa æstimatiua,sicut æstimatiua superior est in sensu cõmuni aut imaginatiua.Cuius rei habita declaratione,magna ex parte quid intellectus sit, & quomodo homo cæteris præstet hac in parte animantibus,erit manifestum.

Quomodo intellectus sit potentia superior, quàm æstimatiua. Cap. II.

Quomodo potentia vna est altera superior.

PRo cuius intellectu notãdum est, quòd illa potentia merito superior dicitur cui altera subseruit & subministrat, & quam illa trãscẽdit ac superat virtute actionis,quemadmodum videlicet sensus cõmunis singulis exterioribus sensibus est superior,eò quòd singuli subministrent illi,trasmittentes ad ipsum suorum sensibilium species.Hic autẽ operationis nobilitate excedit exteriores sensus, quoniã diuersorũ sẽsuũ sensibilia simul cõferre potest,atq; inter ea diiudicare, itẽ & actus sensuum exteriorũ percipere, quæ duo nullus potest sensuum exteriorum. Rursum æstimatiua idcirco superior reputatur,& est sensu cõmuni,quoniam hic illi subministrat,

ſtrat ſpecies ſuſceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuā tranſmittēs,& ibi recondens:nō vtiq; pro ſemetipſo(quoniā ipſe illis ſpeciebus in abſentia ſenſibilium nō vtitur) ſed pro æſtimatiua,ſiue phantaſtica,nimirum vt ex ſpeciebus huiuſmodi ipſa eliciat intentiones non ſenſatas, componatque & diuidat, & excitata his ſpeciebus ſuum exerceat officium. Ipſa autem æſtimatiua operationes habet excellētiores quā ſenſus communis,vel imaginatio,eò quòd ſpecies illas poſſit adinuicem componere & diuidere, atque ita cogitationem tali compoſitioni, vel diuiſioni ſpecierum reſpondentem in ſe ipſa efficere,ac talis intentionis ſpeciem nunquam à ſenſu communi habitam in memoria reponere. Item poteſt non ſenſatas intentiones elicere, eaſque ſimiliter reponere, quæ neque ſenſus communis neque imaginatiua poſſunt.Idcirco iure ſuperior dicitur. Eadem quoque ratione æſtimatiua etiā memoria ſuperior eſt, quoniam ipſius vtitur ſeruitio, quomodo arca & horreum deſeruit poſſeſſori, & habet æſtimatiua multo nobiliores operationes. Ad eundem ſanè modum competimus intellectum in homine ipſa æſtimatiua vi, ſiue phātaſtica multo ſuperiorem,videlicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit,phantaſmata(id eſt,intētiones in phantaſia operatas) præſentādo,ipſi intellectui ad fabricādū ex eis ſpecies rerū ſolo intellectu perceptibilium, & omnē ſēſum traſcendentiū,quę nullus ſenſus, neque interior neque exterior poteſt cōprehendere. Atque hæc eſt operatio illa,qua intellectu ſuperat æſtimatiuam. Sic enim ſe habet intellectus ad phantaſmata(id eſt,ad ſpecies vel intētiones quæ ſunt in phātaſia ſiue æſtimatiua)quomodo ſe habet æſtimatiua ipſa ad ſpecies à ſenſu communi tranſmiſſas, & in imaginatiua ſeruatas. Quomodo enim per æſtimatiuam apprehendit & percipit animal brutum, quod per ſenſum communem non poteſt,videlicet amicitiam,vel inimicitiam, voluptatem, & dolorem conueniens & diſconueniens ſecundum ſenſum:ita per intellectum homo plurima intelligit,quæ per æſtimatiuam ſolam impoſſibile foret percipere. Tametſi enim æſtimatiua poſſit elicere intentiones nō ſenſatas à ſpeciebus ſeruatis in imaginatiua:ſunt tamē illæ perpaucæ,& huiuſmodi, quæ conducunt ad animalis vitæ conſeruationem atq; directionem,ſecundū quòd animal eſt, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientis vel diſconuenientis ſecundum ſenſum: quam

Intellect9 æſtimatiua nobilior.

quam æstimatiuæ operationem in pueris videmus nondum ratione vtentibus, item & in amentibus atque morionibus grandioris ætatis, in quibus perparum cernitur differentiæ ab irrationalibus, nisi quòd propter excellentiam æstimatiuæ in hominibus videatur in quibusdam eminere. At vero intellectus conuertendo sese ad eas quæ in phantasia siue æstimatiua sunt intentiones, plurimarum rerum elicit cognitionem, quas sensitiua potentia nulla siue exterior siue interior, potest percipere, intellectus enim virtute mirabili intelligit formas separatas, naturas vniuersales, angelicas mentes, imò & ipsum Deum: quæ nequaquam ab æstimatiua possunt cognosci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuersalibus quàm in particularibus, tam in abstracto quàm in concreto, & multipliciter ratiocinando, de quibus omnibus suo loco dicetur posterius. Nunc verò priusquam extra propositum abducamur, illud tota virtute qua possumus declaremus, quomodo intellectui in sua operatione æstimatiua subministrat, id est, quomodo ex phantasmatibus intellectus rerum cognitionem in se possit acquirere, quæ non in æstimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem ita in homine ab optimo Deo pulchre dispositarum clarescet, & nihilominus (quod quærimus) ipsius intellectus natura fiet manifesta.

De Platonis opinione existimantis omnium intelligibilium species esse intellectui concreatas CAP. III.

Platonis opinio. AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quondam celebris opinio, qui existimauit rerum omnium intelligibilium species fuisse intellectui à principio concreatas, & animam rationalē à principio suæ conditionis omnium rerum habuisse cognitionem, per species proprias sibi cōcreatas: quā cognitionem dicebat per immersionem in hoc corpus animā perdere, species tamē manere: quomodo homo multo obrutus potu, aut somno pressus nihil eorum actu intelligit, quæ tamē secundū habitū & species tenet. Atque ita (iuxta positionis huius cōsequentiam) asserebat, hominis scire vel addiscere, nō aliud esse quā reminisci. Dicebat enim, cū quis de nouo quippiā videretur addiscere, speciem in anima existentem (vtpote ipsi cōcreatam) solum excitari, sicq; tantum recordationem fieri quasi

quasi oblitę rei per crassi corporis immersionē, non autē speciem vllam de nouo in intellectu fieri. Atq; ita nihil dicebat hominem iam addiscere, quod nō prius aliquando cognouerit. Iuxta quā positionē dicēdum foret, intellectum non posse vti ministerio æstimatiuæ ad aliquam speciem de nouo in se acquirendam, sed tantum ad exercitationem specierum: ita videlicet vt per phantasmata excitarentur species, quæ in intellectu præexistunt, ad efficiendā in intellectu rei cuius sunt species cognitionem. Verùm hæc positio primum quidem Christianæ fidei non consonat, quæ tenet animas hominum non simul fuisse creatas, neque etiam præfuisse ante corporis informationem, sed vnà cū infusione corporis sigillatim singulas à Deo creari, & eo ipso momento quo in corpus infunduntur simul & creari. Deinde etiā philosophis meliora sentientibus, eadē positio displicet. Reprobat enim eam Aristoteles tertio libro quē de anima scripsit, pulchre docens, intellectum nullā habere sibi connaturalē & cognatam speciem, sed esse velut tabulā nudam, in qua nihil actu sit descriptum: esse tamē intellectum ex sua natura ad species omniū rerum in seipso suscipiendas idoneū, quomodo tabula nuda, in qua nihil est descriptum, susceptiua est cuiuslibet scripturæ. Cuius sententiam (vt magis veram, magisq; fidei, rationi, & experientiæ consentaneam) in sequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omissa.

Arist. à Platone dissentit.

De distinctione intellectus agentis, & patientis. CAP. IIII.

AD cognoscendum ergo quomodo intellectus in sua operatione phantasiæ vtitur ministerio, nota, quòd (iuxta Aristotelis, cæterorumque eius in hac parte sequacium traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patientem. Intellectus agens dicitur, cuius est species rerum intelligibilium efformare, atq; efficere, quibus mediātibus fieri possint rerum intellectiones. Intellectus autē patiens vel passibilis dicitur, cuius est species virtute intellectus agētis efformatas in se suscipere. Quomodo enim in rebus naturalibus cōpositionē ponimus ex forma substantiali omniū accidentiū atq; dispositionū effectiua, & materia omniū susceptiua: ita intellectus totā substantiā ex duabus hisce potētiis velut partibus duabus dicūt cōstare: quarū altera se habet secundū rationē materiæ, videlicet intellectus passibilis, nullo modo actiuus, sed tātum passiuus atq; susceptiuus specierum: altera vero habet rationem

Intellectus agēs, & patiens.

nem formæ, solum actiuus, & nullo modo passiuus. Intellectus agens (vt inquit Aristoteles) est, in omnia facere, hoc est, omnium intelligibilium species potest in intellectu passibili efformare, cōparaturq́; lumini in ordine ad colores, quoniam sicut lumē cadens super colorē facit ipsum suā speciē organo visus imprimere, sicq; ipsum cuius est color, à sensu facit cognosci: ita per hunc agentē intellectū suam virtutem cōuertentem super phantasmata efformatur in intellectu species intelligibilis, per quam fit in intellectu eius rei cuius est species intellectio, siue intellectiua cognitio. Neque vllum est ens quantumlibet à sensu remotū, quantumlibet vniuersale, quantumlibet abstractū, cuius nō possit intellectus agens ex aliquo sibi oblato phantasmate (id est, ex aliqua intentione phantastica) in intellectu passibili speciem efformare. Quid enim magis à sensu elongatū quàm Deus? Attamē intellectus agens in homine tantæ est virtutis, vt aliquam speciem possit in intellectu efformare, mediante qua Deum vtcunq; cognoscat, quāuis nondum secūdum essentiā sicuti est. Est ergo intellectus agentis (iuxta Aristotelis sententiā) in omnia agere, id est, specierum omniū intelligibilium rerū affectiuū. Qui enim potest in id, quod remotissimū est, multo facilius poterit in illud quoq; quod est minus elongatū. Intellectus autē passiuus est in omnia fieri, id est, omniū rerū potest in se suscipere speciem, poteſtq; rerum omnium similitudine formari. Vnde fit, vt nonnunquā etiam passibilis à potētia suscipiendi nominetur. Quod quidē manifeste ex præcedēti cōsequitur. Si enim intellectus agens potens est omnium species efformare, & in seipso non possit quicquā recipere, sed quæcunque ipse operatur suscipit intellectus passibilis, manifesto ergo consequio infertur, quòd passibilis intellectus sit omnium specierum intelligibilium rerum susceptiuus. Quemadmodum si forma substātialis lapidis esset omnium operationum effectiua, materia lapidis vtiq; omnium esset susceptiua. Est enim intellectus agens (vt suprà diximus) tanquā forma, patiens vero vt materia. Atque hoc modo intellectus passibilis quodammodo dicitur esse omnia, id est, omniformis: quatenus omniū similitudine potest formari, indui & ornari, quēadmodū pulchre beatus Hieronymus in epistola ad Paulam de omnibus sacræ scripturæ libris de cera ait, his verbis: Mollis cera, & ad formādū facilis, etiā si artificis & plastæ cessent

Arist. 3. libr. de anima.

Hieron.

manus,

manus,tamen virtute totum est,quicquid esse potest.

Per qualitatẽ luminis declaratur virtus intellectus agẽtis. Ca. v.

Quemadmodum autem in corporalibus nullus est color qui nõ per lumẽ possit illustrari, vt suã speciẽ organum infundat, sicq; visionẽ in ipso efficiat:ita nulla res est, cuius non possit(per huius intellectus agẽtis ad se conuersionẽ) intelligibilis species imprimi in intellectũ passibilem, & cuius non possit in eò notitia efformari per virtutẽ agentis intellectus.Quemadmodum enim color est obiectum visus,& ideo quicquid sub colore cõprehenditur, luminis illustratione æque potest in visum imprimere suã speciẽ:ita ens siue verum (quæ ad inuicẽ conuertuntur) obiectũ est adæquatum intellectus:atq; ob hoc,per lumẽ intellectus agẽtis potest in intellectũ passibilẽ imprimi species omnis eius quod sub ente cõtinetur.Rursum quẽadmodum nullus color quãtumuis lucidus,quãtumuis nobilis,potest à visu percipi,si defuerit lumẽ, quod super ipsum cadat, ipsumq; illustret:ita nullum ens est intelligibile,nisi ratione huius intellectus agentis, videlicet nisi hic suo fulgore ad rem illam sese conuertat. Et quemadmodum iuxtà virtutẽ luminis fit color melius visu perceptibilis,ita vt lumine splendidius super colorem cadẽte, ipse fit melius visu distinguibilis, quàm si lumine tenui & obscuro illustraretur, eò quod in organũ species perfectius imprimatur:sic etiã iuxta huius agentis intellectus virtutẽ res eadẽ ab vno melius perfectiusq; intelligitur, quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfectius rei supra quam cadit,& ad quã se cõuertit speciẽ intellectui imprimit passibili.Patet ergo,quemadmodum huius intellectus agentis natura, mirum in modũ ex luminis naturalis cognitione ostẽditur.Est enim & ipse verũ lumẽ spirituale,& vtiq; verius illo quod à Sole diffunditur in aërem. Hoc enim lumẽ est de quo Psalmista loquitur,dicẽs,Signatũ est super nos lumẽ vultus tui Domine,dedisti lætitiã in corde meo. Sicq; enim plerią; sanctorũ patrũ locũ istũ interpretãtur de naturali lumine intellectus,qđ in nobis Deus ab initio veluti signauit,dũ nobis in apice supremoq; vertice animæ speciali prærogatiua dignitatis impressit Et est plane intellectus hic agẽs in homine quoddã diuinitatis vestigium, ac participiũ aliquod infinitæ immẽsęq; lucis,quę est ipse Deus,Quũ enim ab igne permaximo scintillulę multæ exeũt, aliq. claritatis illius & lucidi-

Ens seu verum intellectus obiectum.

Intellectus agẽs verũ est lumen.

Psal 4.

tatis ignis primarij referẽtes, ita ab illa immensa ineffabiliq; diuina luce (de qua scriptum est, Erat lux vera quæ illuminat omnẽ hominẽ veniẽtẽ in hunc mundum) in animas singulorum hominum velut scintillula quædã deriuatur, eisque insidet inextinguibilis: si tamen iustũ est, modicũ istud in nobis lumen respectu diuinæ lucis comparare scintillulæ, respectu ignis magni: quãdoquidem aliâs in scriptura sancta legimus ipsos quoq; in gloria plenissime refulgentes beatos, non nisi scintillis fulgẽtibus cõparari. Sic enim quodã loco legimus, Fulgebũt iusti, & tanquam scintillæ in arũdineto discurrent. Nos tamen scintillulæ comparare cogimur hoc diuinæ lucis in nobis participium: quãdo quidem minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire.

Ioan. 1. *Sap. 3.*

Ex differentia intellectus & sensus, ostenditur necessario ponendum intellectum agentem. CAP. VI.

Est autem notanda differentia inter sensum & eius obiectum ex parte vna, & inter intellectũ & eius obiectum ex parte altera. Nam sensibile obiectum (si adsit requisita conditio) sua actione imprimit suã speciem in organũ sensus, vt color præsente lumine agit in organũ visus agẽdoq; imprimit in ipsum suam speciẽ. Lumẽ enim nõ est causa effectiua speciei, neq; in oculũ agit per hoc quod colorem illustrat, sed est tantum quędã conditio requisita ad hoc vt color possit agere in visum. Quantum verò ad intellectũ, cõtrario modo se res habet. Cum enim rem aliquã quæ est extra nos intelligimus, ipsa res non agit in intellectum per se imprimẽdo suam speciem. Nulla enim res corporalis potest agere in intellectum, cum sit potentia spiritualis, & nullũ habẽs organũ corporeũ. Neq; imaginandum est, sic ab æstimatiua trãsmitti ad intellectum species corporales, quomodo ab exterioribus sensibus transmittũtur ad sensum cõmunem. Cũ enim intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus potest esse trãsitus per quẽ species talis sensibilis possit transmitti ad intellectum. Sed neq; intellectus ipse (propter suam nobilitatem) capax foret vllius speciei sensibilis. Atque hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum, quàm duplicẽ sensum. Non enim solet sensus diuidi in agentem & patiẽtẽ: sed sensum dicunt simpliciter esse potentiam passiuam, quantũ ad speciem, eò quòd speciẽ in sese non debeat neque possit efformare vllius sensus, sed ipsius obiecti actione

Intellectus in sensu differentia.

Quare duplex intellectus ponitur, & nõ duplex sensus.

actione in ipsum imprimatur,& in speciem acquirẽdo se habeat pure passiue,tametsi in ordine ad actũ suum proprium, quodammodo sit potẽtia actiua vel proprie operatiua. Operationem enim suam,sensus in se ipso efficit:speciem autem (mediante qua vt instrumẽto suam operatur sensationẽ)nequaquã. Atque hac ratione,quãtum ex parte obiecti tota substantia sensus passiua dicitur:neque in agentem & patientem secundum suas partes secatur. Contrà verò quia obiectum intellectus per se non sufficit sua actione imprimere suã speciem,omnino tamẽ eget specie,si debeat intelligere:necesse est intellectũ ponere non merè passiuũ,respectu suæ speciei, sed partim effectiuũ. Alioqui impossibile esset speciẽ in intellectu formari,& per consequẽs neq; vlla posset fieri intellectio,cum sine specie ipsa nequeat fieri visio in oculo, si nec potentia ipsa visiua haberet virtutem efformandi in speciem coloris,nec etiã ipsi colori talis cõpeteret actio. Vnde enim acciperet visus speciẽ coloris,si neque à se ipso, neq; ab obiecto acciperet? Hæc ergo necessitas est ponẽdi intellectum agentem,ad cuius positionem necessario consequitur intellectus passibilis positio,nisi enim species intelligibilis in intellectu susciperetur,non posset intellectus intelligere. Cæterum,an intellectus hi duo,ponendæ sint potentiæ realiter distinctæ,an solum secundũ rationem diuersam distinguantur(videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens,quatenus hoc illi competit officiũ,efformare & efficere speciem intelligibilem,idemque patiens quatenus non in alio aliquo sed in seipso hanc speciem per se effectam recipit) nolumus impræsentiarum curiosius peruestigare. Perparum enim refert,an re,an ratione sola dicatur distingui: si hoc modo rectè intelligatur,duplex hoc officium intellectui competere.

Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex sensu. CAP. VII.

AD cognoscendum autem modũ, quo intellectus agens efficit species in intellectu,notandũ est, quòd pro statu isto mortalis vitæ talis est colligatio animæ in corpore isto crasso & misero,vt nullius rei cognitio possit venire in intellectum,quæ non primordialiter ex aliquo sensuum exteriorum sumpserit initium: neq; vlla possit species intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu passibili, quam nõ originaliter ex aliqua specie sensibili quinque exteriorum sensuum emendicauerit. Propter quod dixit Aristoteles.

Aristo. 1. lib. poster.

Omnem nostram cognitionem debere à sensu habere exordium.

Quod tamen non ita est intelligendum, quasi intellectus agẽs immediate à sensibilibus exteriorũ sensuũ accipiat suas species intelligibiles: sed mediate, ratione videlicet phantasmatũ, id est, intentionũ in phãtasia siue æstimatiua existentium, quæ omnia à sensuũ exteriorũ cognitione primordialiter oriuntur. Est enim talis habitudo intellectus agentis ad obiectum existens in re sensibili. Nam sicut sensus nõ potest accipere suam speciem nisi cõuertẽdo se ad sensibile, vel nisi ipsi præsentetur offeraturq́; præsens sensibile, ita intellectus agens ad comparandũ sibi intelligibiles species, cõuertere se debet ad phãtasmata, id est, ad aliquas imagines vel intẽtiones in æstimatiua sibi præsentatas. Et quemadmodũ sensibile ipsum cũ sit corporea qualitas, acquiritur tamẽ & formatur in sensu, quæ est potentia vtcunq; spiritualis secũdũ suã similitudinem, modo quodã spirituali: ita phantasmata quãquam res sit materialis & imago crassior, quàm vt secundum talem conditionem possit recipi in intellectu, abstrahitur tamẽ ab ipso species intelligibilis multo spiritualior & intellectui bene proportionata: idq́; per virtutẽ agẽtis in intellectu: sese super phantasma cõuertentis, cuius est tãta virtus, vt à phãtasmatibus impuris & materialib⁹ possit sua nobilissima inexplicabiliq́; virtutis efficacia speciem immaterialẽ educere atq; abstrahere, ac velut efformare, quæ intellectui cõueniat pro sua operatione exercenda: quẽadmodũ corporalis luminis est tanta excellẽtia, vt super colorem ipso cadente in visu gignatur species, quæ absque ipso nõ potuisset in oculo produci. Non sunt tamen prædicta sic intelligẽda, quasi asserere velimus, omnem intellectus cognitionem debere immediate ex sensu etiã phantasiæ accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliã, atq; ita consequẽter, quemadmodũ ex notitia præmissarum efficit in se notitiam conclusionis, & ex notitia intellectuali singularium efficit cognitionem vniuersalium. Atque in his non immediate sumitur cognitio intellectus à sensu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à sensu est, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à sensu debet accipi. Cum enim intellectus de

se nihil

se nihil habeat, omnia deforis acquirat necesse est. Attamen cum vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis potest mirabili suæ fœcunditatis virtute progignere.

De modo quo intellectus agens conuertit se super phantasmata. CAP. VIII.

MOdus autem quo intellectus agens se conuertit super phantasmata ad formãdũ sibi species intelligibiles, est ipsa phantasmata illustrando, eaq; à conditionibus materialibus deputando. Phantasmata enim in phantasia rem nõ nisi crasso modo & sensibiliter (vt videlicet sensu perceptibilis est) repræsentat, sub conditionibus materialibus & indiuiduantibus, videlicet sub loco determinato & tempore determinato, & cęteris cõditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à sensu exteriori cognoscitur. Intellectus autẽ sua nobilitate omnes has materiales & singulares cõditiones, separat, & speciem talem in intellectu passibili format, quę rem absq; eiusmodi imperfectionibus repręsentet. Vnde hoc modo intellectus hominis ex phãtasmatibus materialibus, & cognitione rei materialis, quã intellectui exhibet phãtasia, pertingere potest ad cognitionem rerũ immaterialium & prorsus absq; materia separatarum. Verbi gratia, ex his quæ sensibus exterioribus percipimus, rebus istis visibilibus & materialibus, quæ vt habentia actum cum potentia (id est formam cum materia) in phantasia cognoscimus, intellectus agẽs super phantasmata huiusmodi se cõuertẽs, separat, & abstrahit id quod materiale est & imperfectum, formatq; sibi speciem quę solum actũ nudamq; formam absq; potentia materię per se subsistentem repręsentat, per quam angelicas substantias apprehendit, quæ sunt formæ separatæ absq; materia. Sic ex cogitatione creaturæ, quã phantasia apprehendit, sub determinatis conditionibus (vtpote substantia, qualitate, sub tali materia, sub talibus dispositionib⁹ accidẽtalibus, sub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his cõditionibus materialibus abstrahẽs, format sibi speciem quandã atque similitudinẽ in intellectu passibili repręsentantem ens immateriale, absq; magnitudine, absque omni accidẽte, absq; omni mutatiõe & motu, absq; omni generatione, corruptione, & passibilitate, absq; initio & fine durationis, absq; omni tẽpore & loco, absq; omni cõpositione & permixtione, absque vllo ente simpliciter priori, & ita in cæteris,

Intellect⁹ immaterialia intelligit ex sensibilibus.

teris, sic abstrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phātasmatibus: sicq; in nobis Dei speciem formamus ex vilissimis creaturis, quas in phantasia cognoscimus, & quarum cognitionem primam hausimus ex sensibus.

Quomodo Dei cognitionem duobus modis potest intellectus agens in nobis efformare. CAP. IX.

FAcit autem intellectus agēs duobus modis in nobis Dei, eorumq; quæ ad Deum spectāt cognitionem. Primo quidem, per abnegationē, ad eū modum quo suprà dictum est: cum videlicet omnes materiales cōditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas phantasiamur) abnegamus atq; abiicimus, ita vt ex ipso quod in phātasmate est solum entis conceptū seruantes, reliquum omne quicquid ad iunctum est imperfectionis, quicquid crassum, quicquid imperfectū per abnegationem abiiciamus, imaginantes videlicet non generabile, nō corruptibile, non comprehensum loco, non accidentibus varium, non mobile secundum locum, nō vlla ratione mutabile, non compositū vlla compositione, non habens initium durationis neq; terminum, non visibile, nō vllo sensu sensibile, atque ita in cęteris omne quod imperfectum est abnegando. Dicimus signanter abnegando omne quod imperfectum est. Non enim omnia debent à Deo abnegari, quæcunq; possunt in rebus corporalibus inueniri, sed ea quę aliquam includunt imperfectionem. Non enim dicimus Deum non ens, neque nō intelligibilē, neque non amabilem cū hæc nullam includant imperfectionē. Perfectionis namq; est esse intelligibile & esse amabile: quoniam quod non est intelligibile, non est ens, & quod non est amabile, nō est bonum. Sed per abnegationem Deo attribuimus, quòd sit non sensibilis: quoniam sensibile esse includit imperfectionem. Nō enim sunt sensibilia per se nisi accidētia, neq; per se accidens nisi quæ accidētia in se suscipiunt. Atque hic modus, per omnis imperfectionis abnegationem sic Deum cognoscēdi, pro hoc statu non est facilimus & familiarissimus: quemadmodum pulchre id declarat diuinus ille Theologorum facilè princeps Dionysius Areopagita, in iis quæ super Diuinis nominationibus descripsit. Alius est modus, quo Deum cognoscimus secundum superexcellentiam, vt cum ex re quam cōspicimus oculis, & vt pulchrā atq; amabilem æstimamus per virtutem intellectus agentis, se super huiusmodi phantasma

Deus cognoscitur per abnegationē.

Dionysi⁹ Areopagita.

&

& æstimationem conuertentis, efformamus in nobis speciē talis cuiusdam rei quæ sit summe pulchra, summe iucunda, summe amabilis, summe desiderabilis, ita vt nō possit res cogitari pulchrior, neq; iucundior, &c. Ita cum videntes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantasmate huiusmodi, per virtutē agentis intellectus efformamus in nobis speciem alicuius rei maximè actiuæ, ità quòd nulla res possit esse æque actiua; & ipsa sit omnibus magis actiua. Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longissimæ durationis, ex re modicę perfectionis rem maximæ perfectionis, cui nulla dari possit res æque perfecta, & quæ omnibus aliis est, perfectior: sicque in omnibus aliis conditionibus, quas in creaturis cognoscimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum ferè modorū altero comparatur in nobis omnis, quæ de Deo naturaliter contingere potest cognitio. *Cognitio Dei per excellentiam.*

Quomodo Deus cum secundum se maxime sit intelligibilis, à nobis tamen difficillime cognoscatur. CAP. X.

NOtandū tamen quòd huiusmodi cognitiones non sunt intellectui humano secundum suā excellentiā simpliciter naturales, sed tantū propter colligationē cum hoc corporē, pro statu isto, in quo nihil potest intelligere nisi ex sensibilibus & phantasmatibus. Alioqui ipse Deus per semetipsum est maxime ab intellectu perceptibilis, & post Deū Angelicæ creaturæ magis sunt quā corporeæ intellectu perceptibiles. Cū enim ens siue verū (quæ ad inuicē cōuertuntur) obiectum sit intellectus, quēadmodū color visus cōsequitur, quo vnumquodq; habet perfectiorē entis naturā & perfectiorē entitatem, eo magis esse ipsum perceptibile intellectu, quēadmodū id quod maxime habet coloris naturam (id est perfectissimus color) per se est maxime visu perceptibile: item & maxima perfectissimáque lux, quantum est ex parte sui, maxime est visibilis. Verū sicut in his sensibilibus non semper id quod ex se maxime visibile est, potest maxime à sensu videri, propter imperfectionē organi, vel debilitatē sensuum, vt maxima & fulgidissima lux Solis minime potest ab homine videri, non quidē ex parte ipsius huius lucis, qua nihil est magis per se visibile, sed ex imperfectione visus nostri, qui tā excellēs sensibile nō potest ferre. Ita profectò nobiscū quātū ad intellectū res habet, donec sumus in corpore mortis huius. Corpus enī *Deus per se maxime cognoscibilis est ab intellectu.*

hoc quod corrumpitur (iuxta Sapientis verbum) aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Tametsi enim Deus ipse per se maximè sit intelligibilis à nobis, corporeæ autẽ creaturæ per se minime: nõ tamẽ econtrario, quod maxime per se est intelligibile, ægerrime difficilimeq; intelligimus, quę verò minimè, multo facilius. Similes enim sumus noctuis & vespertilionibus, quæ lumen præclarum diei ægerrime cõspiciunt, noctis autẽ tenuissimo lumine gaudent. Et quẽadmodũ humanus visus melius faciliusq; solis imaginẽ cõtuetur in aqua relucentẽ, quàm Solem ipsum in sua substãtia, eò quòd tam lucidos radios directè in se reflexos non ferat oculus: ita lucẽ illam beatissimã primo ex se intelligibilẽ, melius in speculo & in sua imagine (id est, in creaturis) aliquo modo repræsentatã quàm in se ipsa cognoscimus. Hoc enim est, quod de sapientibus quibusdã Romanis scribẽs ait Apostolus: Quod notũ est, inquiens, Dei, id est, de Deo manifestũ est in illis. Deus enim illis manifestauit. Volẽs autẽ explicare quomodo illis Deus sui manifestasset cognitionem, subiungit: Inuisibilia enim Dei, à creatura mũdi, per ea quę facta sunt intellecta cõspiciuntur: sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas. Hæc enim sensu nequaquã perceptibilia, per creaturas & in creaturis velut in quibusdã speculis, intellectus eorum perspicax & admodum exercitatus in depurandis phantasmatibus & abstrahẽdis materialibus cõditionibus, quantũ opus erat cognouerat, vt non esset eius relictus excusationis locus. Cum verò huic lumini naturali intellectus agẽtis, additum fuerit lumen aliud spiritualis gratię, missum desuper, tũ vere mirabilis efficitur intellectus ipsius agentis perspicacitas, ita vt iam nõ solũ in speculo creaturarũ, verũ etiã aliqua ex parte incipiat in semetipso Deus ab homine cognosci. Est enim sancti spiritus gratia intellectui agẽti in adiutorium, propter nimiã ipsius solius debilitatem, quẽadmodum si in oculũ aliquẽ infirmum aquã infundas rosaceam, vel aliã magnæ virtutis, quæ oculũ prius Solis lumen non ferentem nisi in imaginẽ (vt in aqua vel speculo) ita confortet, vt eũ iam possit in sua tota contueri. Cũ autem tali lumine superno adiutus fuerit intellectus agens, poterit in intellectu passibili efformare Dei similitudinem absque conuersione ad phantasmata: conuertendo scilicet sese ad ipsum Deum: quod alioqui tali nõ adiutus lumine, maxime

Rom. 1.

Quãtum intellectui proficiat adueniens gratia spiritus sancti.

valeret

valeret: quemadmodum oculus sic aliquo auxilio confortatus, non per conuersionem ad Solis imaginem vltra acciperet speciem eius, sed per conuersionem ad ipsummet solẽ in sua substantia & fulgore. Et in futuro quando olim perficeretur in nobis lumen istud supernaturale, quod nunc per spiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ænigmatica obscuritate cõuersa in claritatem apertæ visionis, perfectissime tunc Deum absq; mentis reuerberatione contuebimur, faciẽ ad faciem sicuti est: tãquam si vsque adeo hominis confirmetur oculus, vt directissime possit aciem visus in rotam Solis, in tota sua virtute per meridiei tempus relucentis intendere absq; vlla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili, vt quomodo nũc primum intelligibile, Solem æternum & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoscimus, ita nunc econtrario corporea omnia in illa corporea luce cõtueamur. Omnia nanque in eo vt in speculo perfectissimo videbimus, & multo perfectius videbimus, quàm ea in semetipsis valeamus cognoscere, quemadmodum etiã omnia in Deo perfectius existunt, quàm in semetipsis. Sed nos iam ab hac profundissima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis describenda officia stylum reducamus.

Quomodo intellectus aliquando singulariter aliquando vniuersaliter intelligit. CAP. XI.

Habet autem intellectus varias in sese operationes. Intelligit enim singulariter aliquando, aliquando vniuersaliter, aliquando concretè, aliquando abstractè. Et secundum hæc,

Diuiditur cognitio intellectiua in singularem & vniuersalem, concretam & abstractam. Et si membra ista adinuicem voluerimus commiscere, quædam est cognitio abstracta singularis, quædam abstracta vniuersalis, quædam concreta singularis, quædam concreta vniuersalis.

Cognoscit intellectus singulariter, quando notitiam format in seipso, vnius alicuius rei singularis tantũ repræsentatiuam, & non alicuius rei cõmunis, neq; pluriũ singularium simul: vt est notitia qua hunc hominem singulariter intelligo, *Cognitio intellectiua singularis.*

quæ in voce respondet huic dictioni;hic homo,vel Ioannes. Vno enim conceptu, vnaq; notitia singulari non potest nisi vna res singularis repręsentari. Videntur autem dicere nonnulli,quòd intellectus talem operationē in se nō habeat singularē,existimātes hoc ad sensum tātū pertinere, cognoscere singularia singulariter, intellectum autem nō cognoscere singularia singulariter;id est,cognitione singulari,sed vniuersaliter tantū,id est,in cognitione vniuersali. Probabilius tamen est & verisimilius,intellectum etiam singulariter(vt diximus)posse singularia intelligere,& primam intellectus cognitionem esse singularem. Differentia autem inter sensum & intellectum hæc est,quòd sensus solū singulariter apprehēdit.Intellectus verò non dico non singulariter,sed nō solum singulariter,verum etiā vniuersaliter cognoscit. Tamen hoc notandum est, quòd licet notitia singularis pro statu huius vitæ sit in intellectu prior tempore, secundum tamē intellectus naturam infima est. Multo enim digniori fungitur officio intellectus,quando efficit in seipso operationem qua superat sensum,quam tunc cum efficit eā in qua cum inferiori potentia sensitiua communicat. Vnicuiq; enim rei illa actio magis secūdum suā naturā competit,quæ ei est peculiaris, & per quā distinguitur ab aliis. Quapropter magis proprie dicitur operatio intellect' cognitio vniuersalis, in qua sensum excedit,quàm singularis,in qua cum eodem communicat. Et secundum hunc modum recte salua veritate intelligi possit prædicta positio,dicentium intellectum non cognoscere singulariter, intelligendo intellectum secundum suā naturā & propriam conditionem nō singulariter cognoscere. Veluti si dicamus hominē non sentire,aut sentire,non esse humanam operationē,intelligendo de operatione hominis secundum quòd homo est,& cætera animalia superat.Hanc autem notitiam singularem facilime intellectus in se efformat propter similitudinē maximā phantasmatis & talis notitiæ.Cognoscit autem intellectus vniuersaliter,quādo in se ipse efformat notitiam non vnius alicuius indiuidui,sed plurium simul repręsentatiuā,vel vnius alicuius rei cōmunis,in qua plura singularia cōueniunt.Talē autē cognitionem intellectus agens format in intellectu passibili per abstractionem à cōditionibus materialibus,depurando videlicet speciem, qua fit notitia singularis, à conditionibus huiusmodi indiuiduantibus: quæ

Discrimē inter sensum & intellectū.

Cognitio intellectiua vniuersalis.

quæ species sic deputata & abstracta repręsentat intellectui nõ rem vnam singularẽ; sed rem aliquã communem, in qua multa conueniũt singularia, & simul omnia singularia quę in communi illo conueniunt. Quod vt fiat clarius, subiiciemus manifestũ exemplum. Cum enim hũc hominẽ (vt pote Ioannem) singulariter intelligo, nõ simpliciter in eo naturam humanam considero, sed tale indiuiduum sub cõditionibus singularibus indiuiduãtibus, quod hic est, & nunc, & talis coloris, ac tali dispositione dispositum, intelligo: & in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes nõ reperiuntur, id non simul eadem notitia intelligo. Et cũ cõditiones indiuiduantes non nisi in isto singulari inueniantur, ideò hoc solũ indiuiduũ tali notitia singulari intelligo. At verò cũ intellectus agens, super hanc notitiã eiusq; speciẽ se conuertens, incipit speciem illam atque notitiã deputare ab eiusmodi cõditionibus particularibus, abiiciens quicquid est singulare, & solum ipsam spectãs, quę est in indiuiduo, naturã humanã, ita efformat speciem intelligibilem cognitionis vniuersalis effectiuam, quæ ipsam humanã naturam repręsentat, & generaliter omnia quæ in hac natura cõueniũt. Experimur autẽ hoc manifeste in nobis, frequenter ex singulari notitia formari cogitatũ vniuersalẽ, singulari omissa: quẽadmodũ si ambulãtibus nobis per plateam contingat videre in fenestra sedentem simiam, primum quidem indubie notitiam singularẽ huius simię quã videmus accipimus: mox verò abstrahẽtes à cõditionibus indiuiduantibus, de simia generaliter cogitare, & loqui incipimus, mirabile animal esse simiã, & simiã esse imitatricem humanorũ operũ, simiã, vultum habere vultui humano persimilẽ, & in multis gestib⁹ admodũ videri rationi propinquam, atq; alia huiusmodi cogitamus ac dicimus, nihil tamẽ vltrà in particulari huius conspectę simiæ, mẽtionẽ faciẽtes.

De notitia concretiua & abstractiua. CAP. XII.

INterdum verò intellectus in seipso format notitiã concretiuam, cum videlicet simul & subiectũ & formam vel indiuiduũ, & naturã, vna notitia apprehendit. *Notitia concretiua.*

Vt cum intelligimus hoc album: hoc dulce, hunc hominẽ, hanc simiam, &c. In his enim non aliqua forma, vel natura sola, sed pariter subiectum cum forma, & indiuiduum cum natura,

natura, vna notitia apprehēditur. Nam hoc album si explicetur, tantum valet quantū hæc res habens albedinem, vel hanc albedinem: & hoc dulce, hæc res habens dulcedinem, vel hāc dulcedinem, hic homo, hæc res habens naturam humanam: atque huiusmodi sunt notitiæ concretiuæ singulares. Talis autem est, omnis apprehensio sensus. Non enim visus hunc colorem separatim apprehēdit, absq; subiecto in quo est: sed ipsum subiectum vt album intelligi, id est, hoc album. Visus enim rem habentem colorem apprehēdit, non separatim colorem: tametsi nonnisi ratione coloris ipsum videat: sicq; color id quod per se & suiipsius gratia percipitur. Quod autem sensus ita singulariter concretiuè cognoscat, argumētum est, quoniam animalia de coloratis rebus iudicant, nō de coloribus: neq; de sono, sed de rebus sonantibus. Vnde pleriq; hominum nesciunt omnino, an sit color, vel sonus, vel odor. Et si quæras ab homine solo sensu vtente, quid videat, responsione promptissima mox respondebit, se hanc rem, aut illam videre, vt pote arborē, aut domum, aut similē aliquam substantiam, non autē ipsum assignabit colorem. Nisi forte subtiliores aliqui, non ex sensu, sed ex intellectu colorem à subiecto abstrahentes, respondeant se colorē huius aut illius rei videre. Verum hæc responsio manifeste ex intellectu procedit, non ex sensus iudicio. Ex quo patet, quòd cognitio singularis cōcretiua, omnium infima est intellectus operatio: quoniam in ea (vt suprà diximus) cum sensu communicat.

Sensus notitia est concretiua.

Cognitio autem abstractiua est, qua intellectus separatim ipsam formā intelligit absq; materia, vel sine subiecto in quo secundum rem existit, aut naturam absque indiuiduo in quo est.

Cognitio abstractiua.

Habet enim hanc vim intellectus agens, vt ex cognitione concretiua repræsentante subiectum simul & formam possit formare speciē solius formæ repræsentatiuam, per quam distincte ac separatim formam possit intelligere absq; subiecto. Talis est cognitio quā cognosco hanc albedinē, hunc sonū, hūc odorem. Et in hac notitia exceditur sensus ab intellectu, quoniam sensus nequit à materia abstrahere, sed solius est intellectus hoc officiū. Et licet superius dictū sit, phantasticæ virtuti conuenire compositionem & diuisionem, nō tamē diximus illi omnē diuisionem conuenire. Potest enim (vt diximus)

diximus) species in imaginatiua seruatas rerum in exterioribus sensibus perceptarum simul cõponere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicem equinã iungere, & varias coniungere formas, idem hominem sine collo, & sine ventre effingere. Non potest tamen formam à materia, aut accidens à suo subiecto diuidere, quoniam vna eademq; specie subiectum & accidens, simul vna sensatione percipiuntur. Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas singulares, quasdam esse concretiuas, quasdam abstractas: ita & de vniuersalibus est intellectionibus dicendum. *Cognitio concreta vniuersalis.*

Interdũ enim vniuersaliter & concretè intelligimus quando videlicet non ipsam communem naturam seorsum & diuisim, sed pariter cum illis in quibus inexistit, intelligimus.

Vt cum intellectus in seipso generalẽ hominis facit notitiam, cogitãdo nõ de aliquo particulari homine singulariter, neque etiã de ipsa in se humana natura, sed generaliter de eo quod in se habet humanã naturã. Homo enim si resoluatur, valet habens humanã naturã, vel indiuiduũ humanę naturæ. Item cũ generaliter albi formamus notitiam, non huius albi particulariter, neq; albedinis ipsius abstractæ, sed generaliter albi, huiusmodi notitiæ vniuersales sunt & concretiuæ.

Vniuersaliter verò & abstractè intelligimus, cum ipsum illud commune, in quo multa particularia conueniunt cognoscimus, absq; cointellectione eorum in quibus communis talis natura existit. *Cognitio vniuersalis abstracta.*

Vt cum absolute humanam naturam cogitamus, de nullo homine cogitantes, sed tantum ipsam naturam illã omnibus hominibus cõmunem (in qua omnes particulares homines conueniunt) in semetipsa cõsideramus, huiusmodi cognitio vtiq; abstracta est. Similiter cum in generali albedinẽ intelligo, non facta comparatione ad aliquid cui insit, abstracta quodammodo cognitio est, quantum ad subiectum: quoniã videlicet nullum subiectum cointelligitur. Signanter dicimus talem cognitionem esse quodãmodo abstractã, videlicet quantum ad subiectum. Nam albedinis cõceptus generalis non penitus abstractus est, sed est partim cõcretus, cõparatione videlicet ad sua indiuidua, id est, ad particulares albedines

dines. Quomodo enim omnes particulares homines in vna natura conueniunt,quæ dicitur natura hominis vel humana, sic omnes particulares albedines conueniunt in vna cõmuni natura specifica,quam appellamus naturã albedinis.Quapropter,sicut se habet homo ad sua indiuidua,ita se habet albedo ad particulares albedines.Sicut ergo vniuersalis notitia hominis est concreta,eò quòd simul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur particularia indiuidua repræsentet : ita & notitia communis albedinis simpliciter cõcreta est quantum ad indiuidua , id est,hanc & illam albedinem , non autem quantum ad subiectum. Illas enim simul cum natura communi albedinis repræsentat,à subiecto autem abstrahit.

Quare dicantur abstracta contreta, & de duplicibus abstractis. CAP. XIII.

QVare autem huiusmodi notitiæ dicuntur abstractæ seu concretæ,aut abstractiuæ,vel concretiuæ , nõ admodũ obscura ratio est:quoniam videlicet notitia illa quæ abstracta dicitur vel abstractiua,abstrahitur & auellitur à subiecto, ita vt formam repręsentans non simul repręsentet subiectũ: vel naturam communem repręsentans, nòn simul repręsentet singularia,quæ in ea communicant.Concreta autem notitia dicitur , à concernendo : quòd simul respiciat siue concernat subiectum & formam,vel indiuiduum & naturam.

Abstractiõ vltima abstractione. Cum autem fit omnimoda abstractio , tam scilicet ab indiuiduis quàm à subiecto , talem notitiam appellant abstractam vltima abstractione.

Cuiusmodi est notitia humanitatis , quę magis nõ potest abstrahi,& post quã notitiam nõ potest fieri vlterior abstractio.Aliam dicunt notitiam abstractam abstractione non vltima,cuiusmodi est notitia communis albedinis , quæ licet à subiecto sit abstracta,nondum tamen à singularibus : & ideo potest fieri vlterior abstractio,dicendo,natura albedinis:quã proprio nomine effictо nõ male appellãt (ad rei significationem commodius exprimẽdam)albedineitatem Hæc autem abstractio est vltima,post quam nequit fieri vlterior.Secundũ prædictam verò cõsiderationem etiã dialectici abstracta aut cõcreta appellant sua vocabula,iuxta quod abstractiuam vel concretiuam habent significationem:vt nomẽ albus concretum appellant,albedinẽ verò abstractũ,sed abstractione non *Quid non vltima.*

vltima

vltima: humanitatem autẽ vel albedineitatem, abstractione vltima. Quo verò modo & qua ratione id fieri possit, vt intellectus agens circa idem phantasma operãs, & ad idem penitus phantasma se cõuertens, possit in se formare ita diuersas notitias (videlicet modo abstractiuã, modo concretiuam, modo vniuersalem, modo particularẽ) tametsi difficile captu videatur, per exemplum tamen sensibile luminis super colorem cadentis, vtcunq; poterit fieri manifestum. Quemadmodum enim in splendidis columbæ pennis, diuersas contingit apparere colorum differentias, iuxta quod lumen super ipsas diuersimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipsum respectus siue conuersio variatur: ita existẽte in phantasia eodem phantasmate, intellectus potest vario modo se ad ipsum cõuertere & velut modis variis ipsum illustrare, iuxta quod intelligere vult vniuersaliter vel particulariter, abstracte vel cõcrete: atque ita secundum variam hanc conuersionem, varias producit species in intellectu passibili, variasq; notitias efformat.

De memoria intellectiua CAP. XIIII.

QVemadmodum autem in rebus naturalibus videmus id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea cõseruari, itemq; in sensibus iam suprà ostẽdimus, specie sensibilium exterioribus sensibus perceptorũ, in imaginatiua seruari, & intẽtiones phantasticæ virtutis in memoria sensitiua: ita de intellectu passibili dicendum est, quòd non solum specierum sit ab intellectu agente productarum susceptiuus, verum etiam susceptarum conseruatiuus: ita vt possit species intelligibiles (etiam cum actu non sit intellectio) in se reseruare, ad quas cum intellectus agens se voluerit conuertere, fit intellectus in actu, per eiusmodi species non de nouo formatas, sed in ipso seruatas, tantũ per nouam cõuersionem intellectus agentis super ipsas, ad eum modũ quo phantasia cũ se conuertit super species vel intentiones seruatas in memoria, efficitur in ipsa phãtasiatio atq; æstimatio, absq; nouę speciei vel intẽtionis productione, tantũ per veteris resumptionẽ & nouã sui cõuersionẽ. Et hæc est intellectiua memoria, quæ in homine ponitur. Omnino enim necessitas cogit fateri nos, quòd sit in homine pręter memoriã illam sensitiuam (de qua supradictũ est priori libro quæ suam sedem habet in organo corporeo, videlicet in posteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tanto superior quãto intellectus superior est phãtasia, *Memoria intellectiua.*

pro

pro conseruatione videlicet specierum intelligibiliũ ab agẽte intellectu efformatarũ, sicut illa est conseruatiua intentionum phantasticarũ, & sensibilium ab æstimatiua siue phãtastica virtute elicitarũ. Impossibile enim foret, species intelligibiles (quibus mediãtibus fiunt intellectus operationes) seruari in organo corporeo, sicut foret impossibile, species sensibiles siue intentiones conseruari in intellectu. Sunt enim hę crassiores, quàm vt altissimam intellectus potentiam possint ingredi: & illæ nobiliores sunt, quàm vt in corporea crassa & materiali possint seruari. Et quoniam hæc memoria secunda nobilior intellectui seruit, intelligibiles species & intẽtiones conseruando, idcirco ad differentiã alterius memoratiuę virtutis appellari solet memoria intellectiua, vt illa à sensu (cui seruit, & cui species intentionesque retinet) dicitur memoria sensitiua, vel corporea. Estq; inter has duas memorias differẽtia tanta, vt possit altera à corpore separari, altera nõ possit. Quæ enim corporeũ habet organũ, & sensitiua memoria dicitur, deficiente corpore, & ipsa deficit, quẽadmodum cæteræ illæ omnes potẽtiæ quæ organa habent corporea, simul cum corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoria corpore moriente, in anima permanet, & ea quæ seruat non perdit, sed retinet: eò quòd immaterialis sit potẽtia, & nulli corporeo organo alligata. Neutra autẽ harũ duarũ memoratiuarũ virium sola homini sufficeret pro statu huius vitæ, propter duplicẽ in homine cognoscitiuã virtutem, sensitiuã scilicet & intellectiuam. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neq; enim memoria sensitiua posset ĩtelligibiles species conseruare, neq; intellectiua species intentionesq; sensibiles.

An memoria intellectiua distinguatur ab intellectu. Cap. XV.

Dubitatio de memoria intellectiua.

CÆterũ, an hęc potẽtia, de qua nũc loquimur, intellectiua videlicet memoria, verè realiter, distinguatur ab intellectu passibili, id profectò difficultate nõ caret. Sunt enim in vtraq; parte probabiles rationes. Pro distinctione enim reali facere videtur, quòd cõseruare & suscipere in sensibus nusquã videtur ad eandẽ potentiã pertinere. Sensus enim exteriores recipiũt primo, & ab illis sensus cõmunis, nõ autẽ conseruãt: sed habent imaginatiuã conseruãtẽ. Item æstimatiua (quę recipit in se ipsa intentiones, quas elicit ex speciebus imaginatiuæ) adiunctã habet conseruatiuã memoriã. Et certum est in sensitiuis potentiis, memoriã conseruãtem realiter distingui

ab

ab ęstimatiua. Videtur ergo (nisi ratio possit dissimilitudinis debita assignari) etiã ita de intellectu & intellectiua memoria dicendum. Præterea, si species intelligibiles conseruarentur in ipsomet intellectu, non indistincta potentia: quæ esset causa, cur non semper intellectus intelligeret actu omnia quorum haberet species? Tunc enim fit sensus in actu, quãdo habet in se speciem sensibilem. Item, quomodo non impediretur intellectus à recipiendis nouis speciebus & comparandis notitiis nouis rerũ non antè cognitarũ, cum plenus esset speciebus apud se contentis? Nam intus existens prohibet extraneum. Item, quomodo saluabitur in homine ratio imaginis, quæ secundum tres istas potentias, memoriã, & intellectum, & volũtatem, solet in homine ab orthodoxis partibus assignari, si eadem est memoria cũ intellectu? Hæc fere sunt, quæ pro diuersitate solent adduci. In contrariã autẽ partem, pro idẽtitate reali multũ consideratione nostram mouet nobilitas intellectus humani, qui per se videtur sufficiẽs ex sua natura ad fungendũ officio illo, cuius gratia alij volunt nouã ponere potentiã. Et quia non est absq; necessitate vel vtilitate euidẽti cõstituenda pluralitas, si omnia cõmode saluari possint absq; reali distinctione, videbitur id magis ad nobilitatẽ humani intellectus pertinere, quòd talis interimatur distinctio. Suprà enim ostendimus quãto paucioribus potentiis, & formis res quælibet attingit maiorẽ perfectionem, tanto eam esse nobiliorem. Vnde si eadẽ omnino & tota perfectio dicatur homini cõuenire per duas has tantum potẽtias, quam alij per tres illas realiter distinctas dicunt cõuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. Illa verò quæ pro reali diuersitate obiecta sunt, facile videntur congruis responsionibus dissolubilia. Facile enim qui pro idẽtitate loqui voluerit, respondebit intellectũ ob suã perfectionem id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiam maiora) vt simul & suscipere in sese & conseruare in semetipso possit, tametsi id in sensitiuis viribus minime inueniatur. Itẽq; perfectioni adscribi poterit intellectus, quòd species priores cõseruare possit absq; prohibitione aduenientiũ. Nã intus existẽs prohibere extraneũ, manifestũ est de corporeis intelligi. In spiritualibus nãq; mille angeli in loco aliquo existẽtes, nõ impediũt quin & alij mille aduenian t in eodẽ penitus loco. Item quod obiiciũt, intellectũ semper fore in actu per illas species quod

Opinio cõtraria.

Solutio obiectionum prioris opinionis.

ſemper eas haberet præſentes, reſpódebunt alij, malo inferri conſequio. Non enim ſufficit ſpeciei inexiſtentia, niſi fiat intellectus ad ipſam ſpeciem conuerſio. Imò & in ſenſu exteriori contingere poteſt, vt ſpecie in oculo recepta, non fiat actu viſio. Ratio quoque imaginis per diſtinctionem rationis ſatis poteſt ſaluari, vt illa rationis diuerſitas quæ eſt inter memoriam & intellectum abſq; differentia reali, ſimilitudo quædam ſit diuerſitatis perſonalis, quæ eſt inter patrem & filium, abſq; diſtinctione eſſentiali. Vel aſſignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id eſt, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligentiam ex memoria conſequente. Nos verò impręſentiarum nihil ſuper hac re firma aſſeueratione definire volumus, cõtenti, dubium & dubij cauſas propoſuiſſe: tametſi ex pręcedenti capite eos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tãtum certum relinquimus, Intellectiuam memoriam eſſe ponendam.

De multis, in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia. CAP. XVI.

QVanquam ex prædictis liqueant quædam præcellentię, quib⁹ ſuperat homo ratione intellectus cętera animalia vt pote quòd intellectus in ſeipſo poſſit efficere ſpecies, omniũ rerum intelligibilium, cum nõ poſſit ſenſus efficere in ſe ſpecies rerum ſenſibilium, item quod poſſit vniuerſales & abſtractiuas notitias in ſeipſo formare, quod non poteſt ſenſus, & alia quædã huiuſmodi: ad pleniorem tamẽ intellectualis naturę cognitionẽ, volumus & alias quaſdã hominis excellentias ſuper animalia cætera diſtinctius aperire, quæ illi ratione intellectus conueniunt. Inter quas vna nõ minima eſt, quòd homo nõ ſolũ voces audire poteſt, ſed vocum etiam ſignificationem percipere, resq; ſignificatas per ipſas voces aprehẽdere. Id enim nulli aliorũ animaliũ præterquã homini datũ eſt. Bruta namq; animalia voces quidem audire poſſunt, vt ſunt quidã ſoni (nimirũ quomodo alios ſonos rerũ audiunt inanimatarum) ſignificationes autẽ vocũ non percipiunt, vocum dico ad placitũ ſignificantiũ. Et licet vocũ quarũdam videantur ſignificationẽ percipere, vt gallinæ cùm certa acclamatione ad paſtum vocantur: equi, cũ in curru certis aurigæ vocibus, vel procedũt, vel ſiſtunt gradũ: itẽ canes, cũ ſuis nominibus, quibus appellari ſolent, à ſuis domeſticis vocati accurrunt, non eſt quod ſignificationẽ intellectu percipiant, ſed

Solus homo, vocũ ſignificationes percipit.

quia

quia per consuetudinem hoc ita est illorũ phantasiæ impressum, vt cũ talia audiant nomina, debeãt vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel figere pedem. Quòd autẽ non percipiant hæc animalia significationẽ vocũ huiusmodi, manifesto probatur indicio in canibus illis quos sic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi, nisi quod nomine certæ personę, aut certarũ personarum eis porrigitur: quẽadmodum sub nomine Cæsaris, aut Regis, aut alterius alicui⁹, cuius nomẽ fuerit ipsorũ impressum phãtasiæ. Cum enim cibum oblatũ (audito nomine Cæsaris, vel Regis illius in cuius nomine institutus est) acceptat, ac mãducat caniculus, nõ hoc inde est ꝙ intelligat quid nomine Cæsaris aut Regis significetur. Neq; enim q̃d Cæsar sit, neq; quid Rex, nouit, neq; minus sub trũci aut vespertiliõis nomine faceret, si sic esset institutus. Sed propter consuetudinẽ multis verberib⁹ & multa ieiunij maceratione acquisitã in æstimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoctus, siue verius assuefactus: nõ autem, quòd vllam vocis significationem percipiat.

Nota de canib⁹ edoctis.

Et quomodo per assuefactionẽ fieri potest, vt irrationalia quædã certas voces pronunciare discant, nequaquam autẽ vt quod proferunt intelligant, aut significationem vocis percipiant: ita in proposito licet per assuefactionẽ instituantur ad certarum vocũ auditum hoc vel illud agere, nõ tamẽ possunt ita edoceri, vt significationem vocis intelligãt. Hæc ergo est hominis præcellentia (ratione intellectus) vt solus possit vocum ad placitum significantium percipere significationem.

Quod autẽ de voce dicitur, idẽ & de scriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitũ significãtibus, quib⁹ homines mutos, vel linguã ad verbera laxare nolentes videmus sui animi conceptũ exprimere, eisdem loco vocũ aut scripturarum vtentes. Hæc enim omnia, scilicet voces, scripturę, nutus, ad placitum significantes, non nisi illis conueniũt in vsu, quæ intellectu sunt prædita. Quæ autem sensum tantum habent, non nisi illarum vocum significationes percipiunt, quæ naturaliter sunt significatiuæ, aut quæ ex consuetudine (quæ altera est natura) aliquo modo eis significant.

Quòd solus homo docere vel doceri possit, déq; duplici magisterio. CAP. XVII

Quomodo homo doceat.

EX quo deinde alia consequitur hominis præcellentia, *hominem* solum videlicet hominem esse capacem disciplinæ, solumque

lúmque hominem inter omnia animalia posse docere, vel doceri. Omnis enim instructio fieri debet per signa aliqua ad placitum significantia, quæ dum ex parte vna docens proponit discipulo, & ex parte altera discipulus accipit à docente, percipitq; significationes signorum quæ ille proponit, ita in intellectu comparat sibi rei quam docetur notitiam. Vnde nisi signa aliqua cómunia habeant doctor & discipulus, quæ ab vtroque intelligantur, impossibile est fieri doctrinationẽ. Veluti si doctor vtatur sermone Indico, aut Arabica scriptura, cum docẽdus non nisi Latine nouerit, impossibile erit sic doceri discipulum. De modo tamen docendi notandum est, quòd cum homo vnus alterum docet, ipse docẽs non format in discipulo speciem intelligibilẽ rei quam ipsum docet. Est enim id homini pro hoc statu impossibile, vt per suã actionem imprimat speciem, vel cognitionem in intellectu alterius. Sed docẽs tantum ministrat discipulo, vnde sibi formet speciem rei quam ipsum docet, & vnde intellectus ipse agens in passibili efformet notitiã eius rei quam docet doctor. Volumus autem hæc intelligi de instructione illa, qua homo hominem docet, nimirum quòd homo docens non possit in intellectu discipuli speciem imprimere, neque notitiã efficere, signisq; egeat quibusdam, vt per illorum ministerium docere possit (velut mediate) discipulũ. Deus enim benedictus cum intellectui nostro insederit, per fidẽ (iuxta Apostoli vocem) in corde nostro inhabitans, verè efficere potest in nobis cognitionẽ omnium eorum quę ipse nos docere voluerit, absq; vllis signis vocum aut scripturarum. Qua in re patentissima est hominis foris verbo vel scripto docentis diuersitas, ab eo qui menti insidens hominem docet interius. Ille enim tãtum vt minister laborat, intellectui subministrando vnde sua virtute possit in se formare rerum cognitionem. Hic verò nõ vt minister, sed vt principalis effector, operatur nobis in rerum cognitionẽ. Vnde de eo scriptũ est. Qui docet hominẽ, scientiam. Et iterum, Vnctio eius docebit vos de omnibus. Ac rursus ex ore veritatis: Dũ venerit paracletus, quẽ ego mittã vobis, docebit vos omnẽ veritatem, docebitq; vos omnia quæcunque dixero vobis. Nam (iuxta beati Gregorij sentẽtiam) mox vt tetigerit mentẽ spiritus, docet: sólũq; tetigisse, docuisse est. Neq; vllis eget doctor iste signis, quibus hominẽ doceat: cũ homo hominem docẽs egeat vocibus, vel scripturis, vel

Deus quo modo docet.

Ephes. 3.

Psal. 93.

1. Ioan. 2.

Ioan. 16. & 14.

Gregorius.

vel vt minimũ nutibus. Cuius quidem diuersitatis causa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per semetipsum efficit cognitionẽ veritatis, idcirco signis nõ eget ministerialibus. Homo verò qui per se nõ potest agere in intellectũ alterius, signis eiusmodi indiget, quib⁹ velut ministerialiter in altero cognitionẽ alicuius veritatis inducat. Propter quod verius dixerimus discipulum seipsum docere quàm doceri ab alio, veriusq; seipsum efficere sciẽtẽ quàm ab alio sciẽtẽ fieri: cũ ipsemet intellectus principalis sit effector talis cognitionis quæ in ipso acquiritur, doctor autẽ exterior tãtum ministerialiter cooperetur. Cuius etiã est euidens indicium, quòd illos qui boni sunt ingenij & viuacis intellectus, ex paucissima magistri instructione videamus multo maiorẽ cognitionem rei de qua erudiũtur acquirere, quàm alios minus ingenio pollentes ex instructione multo copiosiori. Et in quibusdã frustra omnis impẽditur labor, peritque omnis præceptorũ opera, cũ videlicet tã est hebes discipulorũ intellectus, vt nõ possint ex vllis vel vocib⁹, vel scripturis ad sciẽtiã in sese gignẽdã pertingere. Atq; hinc rursum inter docẽtẽ extrinsecus hominẽ, & interius docentẽ Deum, alia differentia est, quòd illi docenti obstat discipuli hebetudo: huic autẽ nõ obstat. Tã enim facile est sancto Spiritui, rudissimũ maximéque hebetẽ hominem docere scientiã sua vnctione, suoq; interno magisterio, quàm hominẽ ex naturali dono fœlicissimo ingenio præcellẽtẽ: id quod in piscatoribus & telonearijs Apostolis apertissime ille omniũ artifex demõstrauit. Videlicet in prõptu diuersitatis ratio est, quia docens homo principalem gignẽdæ sciẽtiæ operationẽ, intellectui discipuli committit, ꝓpter quod si ille imponẽs fuerit ad formãdũ in se sciẽtiã ex oblatis per instructionẽ, nihil vltrà valet præceptor, impediturq́ fructus instructionis eius. Deus autem per se intellectui hominis cognitionẽ imprimit, & in eo efficit per seipsum, cui nihil est difficile, & cui nulla res potest esse impedimẽto in sua actiõe, cũ sit ei⁹ infinita virtus. Per accidẽs tamẽ peccata dicũtur impedire hãc interiorẽ hominis à Deo instructionẽ, quatenus videlicet nõ dignatur Deus in illis operari qui sunt peccatis subiecti, iuxta illud Scripturæ, In maleuolã animam *Sapien 1.*
non introibit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis. Quapropter, huius internũ magisteriũ super omnia nobis semper optandum est, desiderãdum, & votis omnibus

incessanter postulandum. Et multo melius sibi consulunt, qui per vitam Deo dignam & precem assiduam internum istud sibi student cõparare magisteriũ, quàm ij qui maria enauigãt & terras perambulãt, ad audiendos doctissimos præceptores, vel qui noctes atq; dies legẽdis libris quantumuis erudirissimorum hominũ insistunt. Tametsi enim (Hieronymo teste) aliquid habeat latentis energiæ viua vox, & de præceptoris ore in discipuli aures transfusa fortius sonet, quamuis etiam plurima doceant attentum lectorẽ scripta doctorũ hominum (quibus velut mutis quibusdã præceptoribus in subsidiũ vel defectum viuentium doctorum vtimur) attamen tam illis viuis quantũuis eloquẽtissimis, quàm his mutis quantũuis doctissimis, longe fortius, longe efficacius, longe celerius, longe facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionem omnis veritatis: id quod in pluribus tam veteris quàm noui Testamenti partibus euidentissime monstratũ est, atq; etiã nunc quotidie ante oculos cernimus, dũ homines non paucos idiotas & simplices, humanæ literaruræ nihil habẽtes, multo limpidiorem, multo solidiorem, multoq; perfectiorem experimur habere veritatis cognitionẽ, ex internæ vnctionis magisterio, quam habeãt ij, qui inter homines doctrina habentur celeberrimi. Merito proinde cũ paruulo illo ouiculatũ pastore cantãtes dicamus. Bonitatẽ, & disciplinã & scientiã doce me, quia mãdatis tuis credidi. Et iterum, Reuela oculos meos, & cõsiderabo mira-

Psal. 119. bilia de lege tua. Dirige me in veritate tua, & doce me. Vias

Psal. 24. tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.

Quòd solus homo componat & diuidat, secundum affirmationem & negationem. CAP. XVIII.

EST præterea homini ex intellectu hæc præcellentia super animalia cætera, quod solus ipse componat ac diuidat secũdũ affirmationẽ atq; negationẽ, vnã videlicet notitiã alteri vniẽdo per verbalẽ copulã, cognoscendo hoc aut illud esse tale vel tale, vt hominem esse animal, animal esse substantiã, Deum esse diligendũ, hominẽ non esse equum. Neq; hoc tantum, verumetiã huiusmodi affirmationes plures aut negationes potestatẽ habet pariter cõiungẽdi per signa aliqua ad cõiungendũ apta, varijs modis, iuxta quod illę plures affirmationes, aut negationes natę sunt adinuicẽ cõnecti atque coniungi, & iuxta quod certã cõnexionẽ ille voluerit significare.

Cognosco

Cognoſco enim per intellectũ,quòd homo ſit animal,& non ſit lapis:cognoſco Deũ eſſe ſumme bonũ & ſumme honorandum atq; diligendũ.Item cognoſco quòd homo ſit mortalis, vel quòd non ſit mortalis:cognoſco quòd ſi homo ſit animal, ſit etiã ſubſtantia,& quòd ſi non ſit ſubſtantia,non ſit animal, Item cogitãdo plures huiuſmodi affirmationes vel negationes,eã quæ cõſequitur infero ex illis ad quas conſequitur,formoq; talẽ apud me cogitationẽ Omnis homo diſciplinæ capax eſt:hic homo certe homo eſt:ergo eſt & diſciplinę capax. Et hæc omnia quęcũq; homo ſic cogitat, poteſt ſimiliter per intellectũ apte exprimere,vocibus ad ea ſignificãda apte effictis,item & ſcriptura correſpondente.Neque vllus poteſt eſſe in intellectu cogitandi modus,qualiſcũq; cõnexionis,vel copulationis,quam nõ valeat voce ad hoc aptata aut reſpõdẽte ſcriptura exprimere. Si enim cogitet iudicando, habet verba modi indicatiui,quibus exprimat quod intendit verũ aut falſum manifeſtare:ſi imperando cogitet,velitq; fieri aliquid ab altero,habet modũ imperãdi:ſi optando cogitet,habet modũ optandi.Si de tẽpore pręſenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet pręſentis tẽporis verba quibus cogitatum exprimat. Si tempus præteritũ cogitet, habet verba tẽporis præteriti:ſi de futuro,futuri.Si de pluribus cogitet, exprimet per numerum pluralem:ſi de vnico,per numerũ ſingularem. Sic in perſonis verborum,in caſibus nominũ, in ſignificationibus aduerbiorum,poteſtatibus coniunctionum,& in cæteris omnibus vocibus quomodocũnque ſignificantibus,eſt dicendum. *Nota.*

Quomodo intellectui ratione compoſitionis & diuiſionis,ineſt veritas & falſitas. CAP. XIX.

PEr hanc autẽ cõpoſitionẽ,ineſt intellectui veritas & falſitas,quæ nulli ineſt alteri inferiori potentiæ. Cum enim intellectus format ſibi affirmationem vel negationem veram, eſt in intellectu veritas:cum falſam,falſitas.

Eſt autem affirmatio vel negatio vera,quando ita in intellectu repræſentatur,ſicut eſt in rebus.

Quod tunc quidẽ eſt, cum ea ſecundũ affirmationẽ cõiunguntur in intellectu, quæ ſecundum rerum naturam conueniunt,& eo modo quo conueniunt.Vt cum cogito hominem eſſe animal, vera eſt intellectus hæc affirmatio, quoniam ita

cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectum ea quæ ſecundum rei naturam conueniunt. Genus enim iungo ſpeciei, quæ ſecundum naturam ad idem ſpectant. Signanter verò adiectum eſt, & eo modo quo cōueniunt. Cum enim cogito, omne animal eſſe hominem, non eſt in cogitatione iſta veritas: quoniam ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt. Non enim ſecundum totam ſuppoſitorum vniuerſitatem genus cum ſpecie conuenit, atque ideo ita ſpecies nō debet cōponi cū ipſo, ſecundū vniuerſalem denotationem, cum ſigno vniuerſali, ſed tantum particulari. Vera tamē eſt cogitatio, omnem hominem eſſe animal, quoniā hic eo modo componuntur, quo ſecundum rem iuncta ſunt, genus & ſpecies. Genus enim ſpeciei cōuenit, ſecundum totam vniuerſitatem ſuppoſitorum ſiue ſingularium. Per oppoſitum facile liquet, quando ſit falſitas in intellectus affirmatione.

Eſt ſiquidem cum non ita eſt in re, quomodo in intellectus operatione eſſe repræſentatur.

Vt cum hominem eſſe aſinum intelligo, falſitas ineſt intellectui, eò quòd cogitatio, rei non reſpondet. Non enim ita ſe res habet. Item cum cogito, omne animal eſſe hominem. Aliter enim ſe res habet. Fit autem hoc, cū illa iunguntur per affirmationē in intellectu, quæ ſecundū rem non conueniūt: vel cū ea quæ conueniunt, non ſecundū eum modum iungūtur quo conueniunt, vt eſt videre in exemplis mox adductis.

Secundū negationē intellectui ineſt veritas, quando negando ad inuicem diſiungit, diuidit ac ſeparat, quæ ſecundum rem ab inuicem ſunt diſiuncta, & eo modo quo diſiuncta ſunt.

Vt cum intelligo hominem non eſſe aſinum, veritas ineſt intellectui: quoniam diuido per intellectum, quæ abinuicem ſecundum rem ſunt diſtincta, & eo modo quo ſunt diuiſa. Item cum intelligo quædam animalia non eſſe homines. Si enim diuido ſpeciem à genere, quomodo ſecundum rem diuiſa eſt, videlicet ſecundum aliquam partem ſuppoſitorum generis quæ à prædicata ſpecie omnino ſunt ſeparata.

Cum verò diuido intellectu, quæ ſecundum rem nō ſunt diuiſa, aut aliter diuido quàm ſint ſecundùm rem diuiſa, falſitas ineſt intellectui.

Velu

Veluti cum cogitauero hominem non esse substantiam, aut nullum animal esse hominem. Ex prædictis patet, quòd veritas & falsitas per se non sunt nisi in intellectu. Quòd autẽ affirmatiões vel negatiões vocales aut scriptas dicimus veras aut falsas, non nisi per accidens est, quoniã videlicet expressiuæ sunt vel significatiuæ intellectionis veræ aut falsæ: dicunturq; propositiones vocales aut scriptæ veræ aut falsæ, tantũ extrinsece. Ipsa autẽ affirmatio atque negatio intellectus intrinsece est vera aut falsa. Quòd verò nec vocali propositioni, nec scriptæ realiter insit veritas vel falsitas, manifeste patet, quoniam potest vocalis ista affirmatiua, qua affirmo hominẽ esse asinũ, ex falsa fieri vera, absq; vlla reali mutatione circa ipsam facta, si tãtum mutetur significatio, & impositio alia fiat, qua asinus idẽ iubeatur significare quod animal. Nã talis noua impositio fieri potest, per voluntatẽ hominis, absq; vlla mutatiõe reali vocis vel scripturæ illius, homo est asinus.

Quod bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur.

CAPVT XX.

QVod autẽ nonnulli putant æstimatiuã potentiam posse in particularibus aliquam affirmationem vel negationem facere, aut etiã aliquo modo ratiocinari, id ex ignorantia venit philosophiæ. Quod etiam vulgo dicimus, canem iudicare hunc cibum esse sibi conuenientẽ aut disconueniẽtem, nõ ita debet intelligi, quasi talem in se faciat compositionem, in qua rationem appetibilis & conuenientis componat per verbalem compositionem cum ratione huius cibi. Est enim hoc planè excedẽs facultatem sensus. Sed hoc significare volumus, quod cibum illum apprehendat sub ratione conuenientis. Neque enim aliud est quod dicimus, Canis iudicat hunc cibum conuenientem & prosequendum: quàm si dicamus, Canis hunc sensum apprehendit secundum rationem vel æstimationem conuenientis, vel prosequendi. Ita cum in biuio canẽ quidam iudicant ratiocinari, ex mera est ignorantia Philosophiæ, quòd naturam sensus ignorent. Non enim ratiocinatur canis, quasi plures affirmationes ad inuicem componat per coniunctionem inferentem, hoc modo, Hic odor est relictus à lepore, transiit ergo hàc lepus qui odorẽ reliquit. Itẽ, Hîc vestigium est impressum leporis, ergo huc lepus fugit. Est enim id existimare, planè ridiculum. Dicitur tamen interdum canis id argumentari vel colligere

ex odore seu vestigio,loquutione nimis impropria:quatenus videlicet odoris vel vestigij, imaginatio phantasiã mouet ad prosequẽdũ leporẽ,&. quia ad modũ hominis ratiocinantis se habere videtur.Relinquitur ergo,in solo homine esse cõpositionẽ & diuisionẽ secundũ affirmationẽ vel negationẽ,itẽ secũdũ quãcunq; coniunctionalẽ vnionem. Et quandoque quidẽ componit homo ac diuidit de ijs quæ tantum ad speculationẽ faciũt,nõ autẽ ad actionẽ:& secũdũ hoc dicitur intellectus speculatiuus,vt cum intelligo hominẽ esse animal,scientiã esse habitũ,Deum esse primum ens,& similia. Quandoq; vero intellectus componit, & diuidit in his quæ ad actionem pertineat,& dicitur intellectus practicus, à Græco vocabulo praxis,quod significat actionẽ vel operationẽ.Vt cum intelligo Deum esse super omnia diligendum, proximis faciendum quod nobis velimus fieri,iustitiam in omnibus esse tenẽdam vel singulariter,nũc dandã esse eleemosynam, hunc hominẽ debere consilio iuuari,hoc opus nunc faciendum esse,&c.

Intellectus practicus & speculatiuus.

Solum hominem per intellectum cognoscere propriã excellentiã, & quomodo intellectus seipsum intelligat. CAP. XXI.

HAbet præterea ratione intellectus homo, vt omnẽ suam excellentiam quæ in ipso ab optimo creatore posita est suãq; nobilitatẽ & dignitatẽ in qua magnifice admodũ exaltatus est,valeat agnoscere,& pro dignitate æstimare atq; põderare.In quo manifeste ab alijs rebus naturalibus omnibus distinguitur. Cœlũ enim quanquã sit admodum nobile, habeatq; incorruptibilitatem & impassibilitatẽ & summã actiuitatẽ nõ tamẽ horũ quicquã cognoscit se habere. Itẽ Sol,quãquam ita est formosus in stola sua , ita gloriosus in splendore suo,ita efficacissimus in virtute sua , nihil tamẽ horũ se habere cognoscit.Sed neque bruta animalia,perfectionem virium in ipsis positarum intelligunt. Et quia solus homo potest cognoscere bona quæ habet,soli etiã homini conuenit gaudere & lætari pro ijs quæ habet:cæterarũ autẽ creaturarum naturaliũ omnino nulla de sua perfectione & nobilitate potest lætari vel gaudere.Gaudiũ enim & lætitia cõsurgit,cũ quis cognoscit se habere aliquod bonũ. Si autẽ habeat & nõ cognoscat tamẽ,nequaquã inde gaudebit. Vnde cũ nulla alia res naturalis pręter hominẽ sua bona cognoscat, gaudere inde non poterit,nisi homo solus,quantũuis magna sint bona,quãtũlibet admirandæ perfectiones:quæ in aliis inueniuntur. Quod enim

Solus homo de suo bono gaudet.

enim gaudiũ esse potest Soli (qui tamẽ est pulcherrima, formosissima, virtuteq; efficacissima creatura) de omni sua pulchritudine, virtute, & præcellẽtia super astra cætera, cũ nihil horũ ipse cognoscat? Quale gaudiũ est herbis & plãtis, quòd secũdũ suã naturã digniores sunt & altioris gradus quàm lapides & cætera mineralia? Quale gaudiũ est bestiis irratiõalibus, ꝙ præcellãt nobilitate sensus arbores atq; plãtas? Nõ enĩ suã excellẽtiã cognoscũt. Atq; idcirco oẽs creaturę quasi ĩ tenebris sunt. Quale verò gaudiũ habere possunt, quæ in tenebris sunt, & lumẽ cœli nõ habẽt? Solus homo in lumine est, ꝑ lumẽ naturale intellectus oĩa discernẽs, oĩa diiudicãs, suã excellẽtiã super oĩa alia ꝑ intellectũ cognoscẽs. Neq; omnino aliqd est in hoĩe qđ nõ ipse per intellectũ possit cognoscere, adeò vt etiam seipsum intelligat, ac super seipsum reflectatur & super actũ proprium: quod nulla alia inferior potentia facere potest. Visus enim nõ potest se videre, neq; sensus cõmunis, neq; æstimatiua, neq; phantasia se ipsam cogitare potest. Item visus non cognoscit se videre, neq; sensus cõmmunis se sentire, neq; phantasia potest se phantasiari. Vnde nullũ brutũ potest cognoscere se phãtasiari aut ęstimare, quoniã deest illi potentia superior per quã id posset. Solus est intellectus, qui seipsum põt cognoscere & cognoscit, quiq; sol⁹ sup suũ actũ reflectitur, dũ intelligit se intelligere. Imò amplius adhuc intelligit intellectus intelligere se, quòd intelligat se intelligere. Deniq; quotiescũq; reflectat intellectũ super suũ actũ, poterit semper à seipso apprehẽdi. Ipse nãq; intellectus agẽs, cũ sit potẽs oĩa efficere (vt suprà diximus) id est, oĩm rerũ speciẽ in intellectu possibili producere sua virtute, etiam substantiarum immaterialium, etiam entis primi & felicissimi, quod est Deus, potest & sui ipsius speciem in intellectu possibili efformare, vt sic & ipse cognoscatur secũdũ propriã suã speciem. Et cũ (vt suprà diximus) ens vel verũ sit obiectum intellectus quicquid sub hoc obiecto cõprehenditur, illius potest in intellectu species efformari: quẽadmodum omnis eius quod sub colore (qui est obiectum visus) comprehenditur potest in oculo species produci: sicque necesse est omne quod sub ente comprehenditur, posse ab intellectu apprehendi, atque intelligi. Ac proinde ipsemet intellectus, cum sit res aliqua, potest ab intellectu intelligi, id est, à semetipso. Ipse quoque actus eius, simili ratione, ab ipso est intelligibilis.

Omnis

Omnis quoq; bonitas & perfectio rerum (cum sit ens quoddam) sub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ sub ente cõprehenduntur cognoscat, potest ipse diiudicare quid excellentius, conferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem, quemadmodũ visus inter colores discernit, & sensus cõmunis inter omnia exteriora sensibilia. Vbi dum nihil inuenit homo seipso pręcellentius, nullã perfectionem tantam in vlla creatura quàm in seipso, ita cognoscit homo seipsum (intellectus ratione) cæteris animantibus præstare, atq; cęteras omnes res naturales lõgo interuallo post sese relinquere.

Quomodo intellectus ex semetipso Deũ potest cognoscere CA. XXII.

NOn solũ autem intellectus potest quæ sunt inferiora secreta cognoscere, verũetiam quæ suprà se sunt angelicas substantias, atq; ipsis etiã prę́sidentẽ Deum, (vt suprà declarauimus) per duos modos, scilicet per abnegationẽ; & p excellentiã. Quibus tamen nunc etiã tertiũ adiicimus modũ, dicẽtes, quòd intellectus agens per semetipsum & ex semetipso potest sibi formare aliquã speciẽ, per quam Deum intelligat. Cũ enim intellectus se cognoscẽs discernit suã perfectionem (quæ in hoc cõsistit quòd omnia quodãmodo potest in se efficere & omnibus assimilari, sicq; omnia potest cognoscere) à sua imperfectiõe (quæ in hoc est, quòd sit in potẽtia omnia, nõ autẽ omnia actu) ac deinde similitudinẽ aliquã in semetipso efformare cœperit superioris alicui[9] intellectus, qui actu semper est oĩa, omniũ in se rationes & similitudines semper actu habẽs, & ab æterno sic habẽs, vt nõ insit in potẽtia, neq; esse possit in potẽtia ad alicuius speciei de nouo susceptionẽ, sicq; ab æterno semper actu intelligẽtis omnia, quęcunq; intelligibilia sunt, vt non possit aliquãdo intellectionẽ alicuius rei acquirere vel perdere, neque crescere neq; minui in intelligẽdo: talem profecto similitudinem talis intellectus admirabilis, in seipso efformans noster intellectus agẽs proculdubio speciẽ habet & similitudinẽ, in qua intelligat Deum. Nimirum eiusmodi intellectus perfectissimus & nobilissimus est Deus, q purus actus est, & nõ in eo quicquã potẽtię, actuq; omnẽ in se habet similitudinẽ, & ab æterno habuit: neq; quicquã, nõ dico erit, nõ dico fuit, non dico est, sed esse põt, cuius nõ ipse ab æterno præsentem habeat cognitionẽ, ita exactã, ita distinctã vt meus modo intellectus illud intelligit, cuius actu specie tãgitur. Propter quod etiam omnia nuda sunt, & aperta

Vide quomodo intellectus ex seipso potest Deum cognoscere

aperta oculis ei⁹,iuxta Apostoli sancti testimoniũ:neq; quicquam potest esse illi perfectissimo intellectui occultũ, neque Heb. 4.
præteritũ potest obliuisci, neq; futura potest nõ cognoscere, tanquam si oculũ aliquem fingamus esse qui in se cõgenitas habeat omniũ rerũ species & similitudines, multo perfectius quàm possint ab obiecto in ipsum imprimi, & has species à seipso sic habeat,vt non egeat obiectorũ præsentia corporali, hic oculus indubie omnia cerneret,etiã absentia:imò etiã res præteritas & futuras per species in ipso seruatas videret,insuper etiã abditissima cõtueretur.Ita sane ex semetipso intellectus agẽs formare potest speciẽ & cognitionẽ summi Dei:ita vestigiũ potest aliquo modo in semetipsum primariũ fontẽ agnoscere,ita scintillula lucẽ immẽsam aliquaten⁹ cõtẽplari.

Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari potest. CAP. XXIII.

HAbet quoq; per intellectum homo,vt non solum(quemadmodũ suprà declaratũ est) possit de ipso propria perfectione,& de iis quæ sunt in bonis gaudere, verumetiam de perfectione & bonitate omnium aliarũ rerum. Gaudiũ enim nõ solum consurgit ex hoc quod in nobis ipsius bonũ cernimus,sed etiam cum aliquã perfectionem in alio aduertimus, maxime si ad nos spectet ille in quo cernimus,si nobis sit aliqua ratione cõiũctus,videlicet amicitia, familiaritate, cõsanguinitate,affinitate,ordine, gradu, vel alio quolibet cõsimili modo. Gaudemus enim in amicorum, fratrum,vicinorum, cõsanguineorum ciuiumq; prosperitatibus. Cũ ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo sit homini coniuncta,neque vna ratione ad humanam speciem attineat,merito debet homo in omni perfectione quam cognoscit in creatura,oblectari. Est em̃ omnis corporalis creatura,homini multis modis coniunctissima. Primùm quidem ratione eiusdem opificis,qui ipsam & hominem idem ipse cõdidit & creauit: quoniam ab autore Deo,tanquã ab eodem patre,cuncta procedunt. Qua consideratione,sancti Dei homines etiam creaturas vilissimas dignabãtur fratres atq; sorores appellare:primarij videlicet fontis, vnde effluxerãt, spectantes originem. Inferiores quoque istæ creaturæ viuentes, ex eadẽ terra (tanquam ex eadem cõmuni omnium matre) procedunt. Quod si consideremus cętera omnia corporalia propter nos esse facta,& propter nostrum seruitium , nostramque vtilitatem &

omnem

omnem illarum perfectionem attendamus ad nostrũ cõmodum, nostrumq; ministerium esse ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maximè in illorũ perfectionibus gaudere debemus? Quis enim pater familias non gaudet de suæ familiæ bono? Quis dominus nõ lætatur in seruorum prosperitate? Est autem homo velut pater familiâs & dominus in magna domo mũdi huius quam ędificauit illi Deus, vt ipse ex omnibus seruitium capiat, iucũditatem, & vtilitatem tam corporis quàm spiritus. Quòd enim Sol tãtum habet decorem, tam gloriosum ornatum, mihi habet nõ sibi. Mihi habet, vt me sua claritate lętificet, vt mihi lumen gratissimum per dies singulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare ac de se producere abundanter omnia, quibus ego ad corporis egeo sustentationem. Denique mihi habet omnẽ suam gloriam, vt me moneat pulchritudinis creatoris mei: qui cum meo aspectui sese mõstrat tã mirabiliter pulchrum & fortem, vtique hoc me docet luce clarius, habere se creatorem incõparabiliter pulchriorẽ, & magis validum, ac robustissimum. Quòd etiam arbores fructus producunt, non sibi, sed mihi producunt: herbæ odoriferæ odorem fundunt, non sibi, sed mihi: flores pulcherrimos producunt, non sibi, sed mihi. Et (vt insignis ille poëta ait) Sic vos non vobis vellera fertis oues. Sic vos non vobis mellificatis apes. Sic vos non vobis, fertis aratra boues. Sic vos non vobis, nidificatis aues. Scilicet ego ille sum, cui hæc omnia ex Dei præcepto inseruiũt, vt mihi in omnibus (tam quæ ad necessitatem quàm quæ ad castam voluptatem) abunde sit prospectum. Vnde Propheta, non pauisti solum, inquit, sed delectasti me Domine in factura tua. Hæc ergo omnia cum per intellectum homo cognoscat propter se ita in suis perfectionibus disposita, vnunquodq; in genere suo iustum est, vt diligenter naturales eorum perfectiones consideret, inque eis seipsum oblectet, ad gloriã ei⁹ qui omnia mirabilia cõdidit.

Quod ratione intellectus solus homo possit, & debeat agere gratias Deo, pro se & omnibus creaturis. Cap. XXIIII.

Solus homo potest agere gratias. Consequitur ex prædictis, quòd solus homo ratione intellectus Deo potest & debet agere gratias, & non vlla creatura alia corporalis: quodq; non pro se solo & bonis quæ in seipso sunt, verumetiã pro omnib⁹ bonis quę in aliis creaturis inueniũtur, possit homo & debeat agere gratias omniũ creatori

creatori omnipotenti Deo. Gratiarũ actio nanq; requirit primo susceptionẽ beneficij, deinde beneficij accepti cognitionem: eius quoq; cognitionẽ qui beneficiũ præstat, ac postremo gratitudinis declarationẽ pro accepto & agnito beneficio. Beneficij susceptio cõmunis est homini cum omni creatura. Omnis namq; creatura particeps est beneficiorũ creatoris sui. Cætera vero non nisi solius hominis sunt. Solus enim homo beneficia cognoscit (vt declarauimus) tã ea quæ in seipso accipit: quàm quæ in alijs creaturis. Solus etiã homo per intellectũ cognoscit bona ista quæ in se habet, atq; etiam quę in alijs creaturis conspicit, non ab ipso esse: neque creaturas à seipsis habere, sed ab vno omniũ benefactore Deo. Denique solus homo potest pro suscepto beneficio bonũ & gratũ animum declarare, & signis cõgruis ad benefactoris gloriam id protestari. Potest enim homo voce testari & eloqui magnalia Dei sui, eiusq; beneficia (quæ tam ipse quàm aliæ creaturę accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Potest etiã alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipsum demonstrandũ, videlicet cantare, laudare, sacrificia offerre, vota facere, in instrumẽtis musicis personare: quæ omnia ad gratiarũ actionẽ spectant, & soli conueniunt homini. Potest ergo solus homo gratias agere & cũ possit, vtiq; & debet. Nam id ratio naturalis dictat, etiam homini benefico pro minimo aliquo beneficiolo, vt minimum, gratias agere, vt ne dicam gratiã referre: quanto magis illi cuius beneficiũ est quicquid sumus? Et cum in omnibus creaturis homo accipiat beneficiũ (eò quòd propter ipsum facta sunt omnia) vtique pro omnibus ipse debet gratias agere Deo. Cũ enim seruo aliquid impenditur beneficij in vtilitatẽ domini, indubie dominus magis quàm seruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cũ puero adhuc infanti & ratione carẽti impẽditur beneficiũ, vtiq; parẽtum est benefacienti gratias agere pueri loco per ætatẽ fari adhuc & gratias dicere impotentis. Debet ergo homo gratias agere Deo, non modo pro se, verũetiam pro omni creatura, maximè corporali, duplici consideratione: tum quia solus potest, & præ omnibus potest: tum quia in omnibus ipse accepit beneficiũ. Vnde gratias agere debet homo Deo suo, quòd soli tantã dederit claritatẽ, tantã virtutis efficaciã & nobilitatem: Itẽ quòd terræ & aquis talẽ dederit fœcunditatẽ, quòd aërẽ repleuerit volatilibus, quòd aues ita plurimũ ornatu decorauerit, quòd arbo

arbores, ac herbas ita fructiferas, odoriferásq; fecerit, & ita in singulis. Illæ enim creaturæ excusabiles sunt si gratias nõ agant, tum quia minime id possunt, tum quia quicquid acceperunt, potius homo in ipsis accepit, quàm ipsemet in seipsis, vel pro seipsis, quemadmodum id quod seruo impenditur in vtilitatem domini, domino potius quàm seruo impenditur.

Hinc considera ô homo, quãta tibi incumbit seruiendi Domino Deo tuo necessitas. Attende, quãta tenearis erga Deum obligatione: qui non pro vno teipso, verumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo seruire, ad gratiarũ actionẽ obligaris. Vide quanto vinculo te sibi colligauit, dum te super omnia constituit. Magnum (fateor) te creauit, & sublimi admodum loco posuit altissimus conditor tuus, dum te paulominus ab angelis minorem fecit, gloria & honore coronauit super omnẽ corporalẽ creaturam, constituitque super cuncta
Psal. 8. manuum suarũ opera, omnia subiiciens sub pedibus tuis, nõ solum oues & boues, pecora campi, volucres cœli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris, verumetiã solẽ, lunam, & stellas, nobilissima illa perpetuæ incorruptionis corpora, quæ
Deut. 4. Dominus Deus tuus creauit in ministerium cunctis gẽtibus. Ita quidem magnum & excelsum nimis altissimus te cõditor tuus constituit, pro omnibus. Verum quanto tu altior es Dei speciali beneficio & supereminens omnibus, tanto magis te agnosce Deo tuo obnoxium, qui sic te magnificauit & eleuauit super omnia. Agnosce (quod verum est) nullam creaturam aliam æquè Deo esse obnoxiam, æque forti vinculo Deo esse colligatam, agnoscensque obligationem, modis omnibus satage iustum iuste persoluere debitum, vt quibus possis modis Deo tuo studeas vel gratias agere, quandoquidem refe-
Psal. 15. rendi neq; necessitas est neq; possibilitas. Bonorum enim no-
Col. 2. strorũ ille non indiget, in quo omnes diuitiarũ thesauri sunt absconditi. Grati tamẽ animi declarationem, & protestationem per signa congrua vtiq; à nobis exposcit, gratiarũ seuere exigit actionem: non vtique propter suam voluntatem, sed ob nostram vtilitatem, vt cum pro acceptis beneficijs temporalibus nos sibi gratos cõprobauerit, maioribus aliquando afficiat in conspectu vultus sui, cuius in nobis impressit similitudinem Deus ipse trinus & vnus, in secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER VNDECIMVS.

PSALMVS PATRI SPIRITVVM *vniuersæ carnis, in iubilatione mentis, & alacritate animi.*

PAratum cor meum Deus, & iterum paratum cor meum: paratum corpus meum. paratæ vires omnes ad laudem tuam, quæcunque siue corpus, siue animam inhabitant.

Exurgam diluculo, & psallam magno nomini tuo, mediis noctibus consurgam de lectulo quietis meæ, vt personem cantica ante thorum amœnissimum tui amabilis thalami

Date mihi tympana, lyram, citharam, nablum & cymbala bene tinnientia: edent in illis articuli manuum mearum melodiam bene resonantem in auribus Domini sabaoth.

Tubas afferte huc mihi: & clangā in eis: os meum late aperiam attrahā'q; spiritum flatus, vt buccis valeam concrepare plenissimis.

Non cessabit obiectari in Deo meo animus quem creauit, quem possedit ab initio: in quem impressit admirabilē similitudinem, imaginemq; nobilitatis suæ.

Videbo ego cœlos opera manuum ac digitorū tuorū quæ fundasti in fortitudine tua: insuper solem, lunā & stellas cūcta limpidissima.

Contemplans video totum iucundissimum decorē, potentissimorū vigorem, & ordinem verè admirabilem non sufficio pro dignitate contemplari vel totis conatibus, quæ tu nullo perfecisti negotio.

At verò vbi ad memet ipsum in intima reflecto oculos meos, cessant videri mirabilia, quæcunque foris conspicio.

Domine, Domine, Domine quid est homo, quia sic magnificasti eum? homo quid est, vt tanti illum feceris?

Verè paululum est ac modicum quo minuisti genus nostrum ab angelicis principibus tuis: omnis corporalis creaturæ regem, & Dominum (dato in manibus eius sceptro potentiæ, & in capite corona gloriæ) constituisti hominem.

Propter hunc enim creasti omnia, & cuncta subiecisti pedibus eius præcellentissima cœlestium corporum creasti in ministerium cunctis gentibus

Sol accede huc nobis magna moles, & lata substantia; vide an possis in tota tua virtute atq; pulchritudine nobiscum contendere.

Esto sis gloriosus in fortitudine tua, formosus sis in fulgidissima stola tua; comas tui splendoris de tanta spargens altitudine in ima terræ viscera.

Sed nunquid vides ipse, aut intelligis decorem pulchritudinis tuæ: nunquid cognoscis perfectionem virtutis tuæ, qua antecellis

subiecta omnia?

Dic,sic nosti illum,qui cuncta in te posuit quæ habet mirabilia: responde muta substantia,si quicquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contulisti splendidissimo corpori,quod mihi donasti stercorulentæ & feculentæ creaturulæ: verè multa mihi & magna nimis contulisti re vnica

Etiam si in millecuplū augmentetur tibi soli rationalis pulchritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quantumuis pauper & humilis ego semper immenso te superabo interuallo, hoc solum tenens quod nunc possideo.

Intellectu & ratione tu donasti dominator genus nostrum: à te processit nobis hæc tanta præcellentia.

O vtinam pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus persoluere: nimis magna enim sunt quæ nos accepimus,& nimis pauca, imò nimis nulla sunt quæ valeamus reddere.

Tu nos scientiarum Domine instas tibi fac reddere gratiarum actiones,doce nos doctor optime in spiritu & veritate famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das velle, tu das perficere pro tuo beneplacito: magne Deus semper nos tantis fac gratos esse beneficijs.

Gloria patri,& filio,& spiritui sancto.

Sicut erat in principio,& nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XII. CONSIDERATIONIS PHYSICÆ DE APPETITV SENSItiuo,& voluntatis præcellentia, Præfatio.

Mnium creator perfectissimus Deus,cuius (iuxta Prophetę confessionem) perfecta sunt opera,cùm animalium genus sensitiuæ virtutis nobilitate cæteris omnibus insensibilibus creaturis vellet præferre,voluit & appetitiuam virtutem adiungere, qua valerent per sensitiuā apprehensa amare vel odire,prosequi aut fugere,itemq; de præsentibus gaudere vel tristari. Quorsum enim conduceret res obiectas apprehensione mirabili percipere,si non talis esset adiuncta virtus , quæ erga res perceptas

possent

possent iuxta ratione obiecti apprehensi moueri & affici? Ad eundẽ planè modũ, humanũ genus cùm benignissimus conditor voluisset super naturã brutorũ animaliũ cõstituere: vt non solum crassa ista & corporalia sensibus subiecta, verumetiam spiritualia & insensibilia posset apprehẽsione intellectiua cognoscere, voluit item & huic nobiliori potentiæ cognoscitiuæ correspondentẽ nobilitate adiicere vim appetitiuã, id est, intellectui voluntatem: per quã ad ea posset inclinari: amanda, odienda, prosequẽda, & fugiẽda, ad quę nequaquã sufficeret appetitus brutalis ille sensitiuus nimiũ ad spiritualia ignobilis. Quomodo autẽ in homine nõ solus est intellectus, sed est simul cum sensu & super sensum intellectus, sic & hic appetitus superior in eo nõ solus nõ est, sed cũ inferiore simul existit. Duorũ autem horum appetituũ cõsideratio, maximam homini ad cognitionẽ suiipsius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentiis finem accipiat hæc physica cõsideratio. Post eam nanq; absolutam non erit in rebus naturalibus quo longius proficiscamur, nisi naturam penitus relinquentes in supernaturalia toti trãseamus: quòd impræsentiarum nostro instituto minime cõuenit, qui non nisi considerationẽ rerum naturalium, earumq; ad creatorem reductionem, præsenti determinatione intendimus.

Ostenditur quid sit in homine voluntas, per comparationem ad appetitum sensitiuum. CAP. I.

EST ergo in homine altera quędã potẽtia ab intellectu distincta, solis etiã hominibus peculiariter conueniẽs, potentia admodum nobilis & excedẽs: vnde plurima singularia habet homo, quæ cum nulla altera specie habet cõmunia. Ad perfectam ergo hominis consideratione, necesse erit post intellectum hãc etiã virtutem diligẽter cõsiderare, & quomodo in brutis inueniri non possit, quóve indicio peculiariter speciei humanæ cognoscatur inesse, & quomodo ad appetitũ sensitiuum se habeat, & quæ homini donet eximia distincte determinare Vocatur autẽ voluntas nomine cõposito, potẽtia volitiua, siuè appetitus intellectiuus. Est enim potẽtia talis per quam homo appetit, vult, & non vult, ea quæ secundũ intellectum iudicat bona vel mala. Id autem in se homo quilibet experitur, talem aliquã vim sibi inesse, per quam possit ea quæ per intellectus iudicium vt bona vel mala cognoscit aut velle aut nolle. Quemadmodũ autẽ rectè nõ potest co-

gnosci natura intellectiuæ potētiæ, nisi per comparationem ad sensum secundum similitudinē & dissimilitudinē, videlicet nisi ostendatur in quo sensus cum intellectu cōueniat, & in quibus differant abinuicem: ita nō potest exactè cognosci natura potentiæ volitiuæ, nisi secundum comparationem ad appetitū sensitiuū. Sicut enim in homine duplex est potētia apprehensiua rerum extrà existentiū, ita est & duplex vis appetitiua, altera videlicet quæ sensui cōiuncta est, & ad sensus iudicium mouetur, ea quæ sensus iudicat cōueniētia amando & prosequendo: quæ discōuenientia odiendo & fugiēdo. Atq; hæc vocatur appetitus sensitiuus. Et cōuenit hac in parte homo cum cæteris animalibus brutis, quēadmodum & in sensu. Altera verò superior est cōiuncta intellectui, & corpori nullo modo (sicut neq; intellectus) immersa: per quam homo id quod intellectus iudicat bonum, amat & prosequitur, quod malū odit & fugit. Et hæc quia sic intellectui coniungitur, vocatur appetitus intellectiuus. Cognoscitur autem huius duplicis appetitus differētia ad eum modum quo deprehenditur differentia sensus & intellectus, videlicet quoniam experimur hominē ea posse velle aut nolle, ea amare vel odire, quæ nequaquā sensus apprehendit, & quæ ad iudiciū sensus nullo modo videntur sic amari vel odio haberi. Quemadmodum (exēpli gratia) virtutes amamus, & probitatem amatam prosequimur: vitia autē odimus & fugimus atq; auersamur, quæ tamen manifestissimū est sensu non apprehēdi, ac proinde sensitiuo appetitu sic nō appeti: cùm ille tantū prosequatur quæ sensus iudicat cōueniētia. Oportet ergo esse in homine aliū quendā superiorē appetitum, per quē homo ad illa quę sensus iudiciū excedūt, & quę sensus nec conuenientia nec discōueniētia iudicare potest, inclinetur & propellatur, ea vel prosequendo vel fugiēdo. Ad cuius intellectui appetitus meliorem cognitionē obtinendā, pauca quędā de sēsitiuo appetitu volumus præmittere, quoniā sine cognitione sensitiui appetitus plenè intellectiuus cognosci non potest.

De appetitu sensitiuo, quomodo mouetur ab obiecto secundum phantasiam proposito. Cap. II.

INuenitur autem appetitus sensitiuus generaliter in omnibus animantibus, neq; potest nō esse, vbicunq; fuerit sensus vel vnicus. Nam & imperfectissima animalia, etiam quæ (iuxta probabiliorem sententiam) solum tactum possident, appetitu

appetitu isto nō carent. Inest namq; eis appetitus quidā conuenientis nutrimēti, quem etiā indicant, dum se huius gratia dilatant, vel constringūt. Omnis enim motus animalis quantumcunq; imperfectus, indiciū est inexistētis appetitus sensitiui. Ad hoc enim se mouent, vt quod appetunt cōsequātur. Vnde Aristoteles, de animalibus imperfectis (vt vermibus & muscis) ait, ea habere vagam imaginationē & appetitū, id est phātasiam vagam siue imperfectā & consimilem appetitum. *Arist. 3. lib de anima, c. 8.* Perfectam tamen phantasiā negat illis adesse, atque ita & appetitum perfectum consequitur ab eis abnegandum. Ex quo patet quod æstimatiuæ siue phantasiæ adiuncta vis appetitiua, eò quód hęc ita se inuicem cōsequantur secundū naturam. Non enim statim vbi sensus exterior perceperit aliquod sensibile, mouetur appetitus ad prosequēdum vel fugiēdum, neq; item mox vbi sensus cōmunis apprehenderit, sed neque cùm imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verùm cum ad ęstimatiuā vsque fuerit peruentū, vt per eam iudicetur tale obiectum amicum vel inimicum, conueniens vel disconueniens, tum demùm animal ipsum per appetitum mouetur ad concupiscendū vel odiendum, ad prosequendum vel fugiendum, ad lætandū vel contristandum. Nam id manifestè monstrat experientia. Cum enim appetitus moueatur secūdū rationem conuenientiæ vel disconuenientiæ, nullus autē exterior sensus cōuenientiā vel disconuenientiam apprehendat, neque vllus interior præter æstimatiuam (quæ intentiones conuenientiæ vel disconuenientiæ elicit ex rebus sensatis) cōsequitur ad solam æstimatiuæ operationem ipsiusq; iudicium, appetitum moueri. Et notandum, quod appetitus iste mouet & mouetur. *Appetitus mouet, & mouetur.* Mouet enim ipsum animal, & immediatè vim motiuam quę est in membris, ad quęrendū id quod prosequitur. Mouetur verò ipse à phantasia, quatenus ipsum obiectum præsentat & offert appetitui, sub ea ratione sub qua appetitus moueri potest ad odiū vel ad amorē, ad prosequutionem vel ad fugam. Obiectum enim præsentatum & oblatum virtuti appetitiuæ sub ratione conuenientiæ mouet ad sui prosequutionem: sub ratione autem disconuenientię, mouet ad fugam. Vt cùm canis videt cibum, eumq; sibi conuenientem iudicat, mouetur ad prosequēdum ipsius appetitus, ab ęstimatiua: quatenus videlicet ipsa obiectum illud pręsentat sub ratione conueniētis, & cùm baculum videt eleuatum

ad verbera, mouetur ad fugiendũ appetitus, ab obiecto ſub ratione diſconuenientis propoſito, per æſtimatiuam. Mouetur autem appetitus ab obiecto ſic ſub ratione conuenientis aut diſconuenientis præſentato naturaliter, abſque vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns, eumque æſtimans ſibi conuenientem, naturaliter amat atque proſequitur & accurrit ad illum,& videns baculum eleuatum ad verbera, æſtimando ſibi hoc diſconueniens:& inde male ſibi futurum, ita naturaliter fugam petit, qua malum euadat, quod ſibi æſtimat imminere. Cùm verò plura ſimul fuerint obiecta propoſita, quod fortius mouet ſecundum ſuam rationem, id naturaliter præualet & mouet appetitum. Vt cùm duplex cani cibus eſt propoſitus, ille qui magis conueniens ab æſtimatiua indicatur,appetitum naturaliter mouet. Ita cùm ex vna parte delectabile proponitur, & ex altera contriſtabile (vt ex hac parte cibus conueniens cani, & ſimul baculus eleuatus ad verbera) ſolet plerunque verberum terror præualere, vt cibo relicto fugiat. Eſt enim hæc appetitus natura, vt magis vehementer magiſq; cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad proſequendum. *Nota.* Facilius enim & vehementius contriſtabilia, ſiue terribilia operantur in appetitu ſenſitiuo fugam, quàm delectabilia ſiue concupiſcibilia, efficiant in ipſo proſequutionem.Vnde ad oculũ videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quàm amore vitæ:& multo vehementius dolere de infirmitate, quàm gaudere de ſanitate.

Quomodo appetitus ſenſitiuus ſemper naturaliter moueatur abſque libertate. Cap. III.

Contingit verò interdum duobus appetitui propoſitis obiectis,ambobus delectabilibus,ad neutrũ ſtatim moueri,ſed interdum ad tẽpus graduũ ſiſtere,eò quòd ex vtraq; parte æque fortis ſit motio & operatio obiecti, & æſtimatiua ad vtramq; partẽ æque ſit propẽſa,neq; plus ad hoc quàm ad illud ferat ſuum iudiciũ.Atq; ita nũc accidit, vt quaſi deliberare videatur irrationale animal: cùm tamen re vera nulla in eo ſit deliberatio, quę eſt ſolius rationis,ſitq́; vt poſtquam tandem alterum acceptauerit,quaſi eligere videatur,cùm tamen electio nequaquam competat brutis, ſitq; ſolius hominis. Vnde hoc ſciẽdũ eſt,quòd canis ille ſic quaſi dubitabundus conſiſtens,dũ & huc & illuc vocatur,nequaquã conſulit,

neque

neq; vllo modo deliberat:sed habet se appetitus ille admodũ linguæ siue examinis in libra, siue bilance, cùm lanx vtraque pondus penitus ęquale in se habuerit. Quemadmodum enim ista neq; in hanc partem deorsum trahitur, cùm tamẽ sit pōdus sufficiẽs ad eã pertrahendam, neq; in partem alterã, cùm sit & ibi pondus sufficiens, sed (propter ponderis ęqualitatem vtrinque æquali fortitudine trahentem) consistit in medio: sic & appetitus irrationalis animalis, existẽte ab vtraque parte pondere æquali & obiecto æque ad mouendum valido, fixus consistit, & neque huc neq; illuc mouetur, cùm vtroq; tamen trahatur. Fitq; illa immobilitas penitus naturaliter, nec vllius est deliberationis iudiciũ. Alioqui, cur non & linguam in trutina dixeris deliberare, cùm ita hæret in medio? Et cum tandem contingit in alteram partem rapi animalis appetitũ, nequaquam electionis est iudiciũ, nō amplius quàm lingua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandẽ vergens, dici debet elegisse hanc partem ad quam flectitur. Quòd si interroges, qui ergo fieri potest, vt tandem ad vnam partem moueatur appetitus, si non per electionem id fiat, & ex libertate ẽligendi? Dicimus quòd ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partẽ trahitur, quo modo linguà illà modico vento adiutà in partem alteràm mouetur, etiam si pondus maneat vt antè. Si enim contigerit æstimatiuam aliquãtò magis vni obiecto & fixius intẽdere quàm alteri (etiam si non æstimet illud magis conueniens) solum ex hoc quod fixius intendat iudicio vnius cōuenientis, quàm alterius, & ad illud fortius se conuertat, ipse appetitus rapietur adueniente impetuoso flatu in illã partẽ in quam æstimatiuam contigerit fixius intẽdere. Ac nũc quidẽ ita se habebit illa defixio fortior æstimatiuæ in alterum obiectum, ad faciẽdũ vnius illius prosequutionem, quomodo se habet adueniens in vnam lancem flatus venti, ad mouẽdum linguã in partẽ alteram. Vnde non videtur aliqua ratione verisimile, quod vulgo per iocum solet iactari de asino quẽ vocant Buridani, habente pabulum vtrinque, æquè conueniens, æquè multum in eadẽ distantia sibi appositum, quòd fame esset moriturus in medio pabuli. Profecto qui id asserunt, naturam appetitus, & æstimatiuæ virtutis nō recte cognoscunt. Et qui hoc ita asserũt, ne cognãtur in animali deliberationem ponere aut electionẽ, aut facultatẽ liberi arbitrii, ij sanè timore timẽt, vbi timor non est

a

Sola enim (vt diximus) conuersio maior atq; attētio, defixioq́ue phantasiæ in alterum obiectum propositum efficere potest, vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipso obiecto appetibili, ita secundum rationē appetibilis propositi, per æstimatiuā. Neque quicquam refert, siue dicas appetitū moueri ab obiecto appetibili sub ea ratione sub qua appetibile est, siue ipsam æstimatiuam proponentem appetibile, sub ratione appetibilis. Non enim ipsum obiectū per se mouet appetitū eo modo quo obiectū sensus exterioris agit in sensum (vt videlicet per se aliquid imprimat obiectū exterius in appetitū) sed tantū quatenus per æstimatiuā proponitur: ad cuius iudiciū ipsius appetitus passio cōsequitur. Vocātur enī omnes ipsius appetitus inclinationes siue motus vulgato nomine passiones, eò quod appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiscendū vel odiendum, &c. propter quod ab obiecto quodāmodo pati dicitur.

De varijs passionibus in appetitu sensitiuo. CAP. IIII.

Amor. ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æstimatiuā secundū rationē appetibilis proposito, hinc fit vt multiplex passio & varius appetēdi modus possit in appetitu sensitiuo inueniri secundū quod obiectum sub diuersis rationibus potest per æstimatiuā proponi. Cum enim proponit obiectum æstimatiua sub ratione cōuenientis, appetitus statim mouetur, inclinatur ad illud, efficiturq́; in ipso passio quæ appellatur amor vel concupiscentia talis rei: per quā videlicet inclinatur ad talem rem sub ratione cōuenientis propositam. Et hæc est prima passio quæ in appetitu exoritur. Si verò præsentetur hoc idē obiectū tanquā conueniens & tanquam potens acquiri, ac tanquam propinquum ad habēdum, ita vt nullū iudicetur obstaculum, quin possit illud consequi, ita fit progressus appetitus ab amore nudo ad prosequutionē. Incipit enim prosequi & iam tendere ad illud quod prius

Prosequutio. amabat. Nam amor est quasi prima inclinatio ad rē propositam, prosequutio autem velut tendentia in rem amatam: Vnde manifestum est, prosequutionem istam nasci ex amore, quasi ex radice. Nihil enim prosequitur appetitus, nisi quod

Voluptas. amat & concupiscit. Cum verò obiectum iam æstimatur vt præsens & consequutū, fit in appetitu passio lætitiæ, vel gaudij siue voluptatis: per quam in re primum amata, & per prosequutionem postmodum cōsequuta tandem conquiescit. Et

non

non refert ad passionem gaudij in appetitu faciendam, vtrum iam actu sit præsens obiectũ, vel propinquum, & certũ quod iam iam habebitur. Quòd enim propè est (iuxta Aristotelis vulgatam sententiam) nihil distare videtur. Vnde gaudium etiã est de eis quæ propinqua sunt, & iam iam ventura, quasi pro præsentibus existimatur. Et hæc passio manifestè à prioribus distinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia, & ad priores duas consequitur, amoremq; & prosequutionem præsupponit. Prius enim est rem amare, postmodũ prosequi, postmodum lætari. Vt (verbi gratia) brutum animal vidẽs pabulum cõueniẽs, afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipsumq; amat: & si assequi potest, prosequitur ac tendit ad ipsum consequendũ. Vbi autem fuerit assequutũ, quod amauit & prosequutũ est, tunc demum oblectatur & cõquiescit in eo. At verò amor solus esse potest absq; posterioribus. Cùm enim obiectũ conueniens proponitur aspectui, sed non vt possibile adipisci, nõ fit adhuc prosequutio. Veluti cum cani cibus conueniẽs proponitur, sed astat iuxta cibum qui baculum ad verbera eleuatum tenet, illic sanè amor est ad cibũ quem tam conuenientem æstimat, sed quoniam nõ proponitur, vt acquisibilis, neq; vt propinquius haberi, propter astans malum, amorẽ non sequitur prosequutio. Nonnunquam verò prosequutio est, & non subsequitur lætitia: quoniam videlicet nõ contingit assequi rem amatã & prosequutã. Nõnunquam etiã res iam acquisita nõ talis inuenitur, qualis antè iudicabatur, secũdũ æstimatiuã, atq; ideo nõ cõsequitur gaudiũ in ea iam habita, & adepta. Frequẽter enim æstimatiua decipitur iudicans esse conueniens, quod verè nõ est cõueniens.
Nihil autẽ refert ad passionũ harũ affectionẽ in appetitu, an res verè talis sit, an nõ. Non enim obiectũ appetibile secundũ seipsum, vel secundum quod in se est mouet appetitum, sed secundum quod in phantasia proponitur, siue ita sit in re, siue aliter res habeat. Vnde cum æstimatiua decepta iudicat hanc rem esse conuenientẽ, quæ secundũ veritatẽ nõ est cõueniẽs, nihilominus fit in appetitu amor & prosequutio, quã si secũdũ veritatẽ talis esset. Cũ verò iam habita præsens fuerit etiã gaudium de re præsenti habetur, donec deceptio æstimatiuæ non fuerit deprehensa. At verò mox vbi per sensum exteriorem æstimatiua perceperit se errore delusam in iudicando de re absente, cessat passio gaudij, cessante nimirũ æsti-

matione conuenientis. Deponit enim errorem, quo se cōperit fuisse illusam. Itaque tres istæ passiones, amor vel concupiscentia, prosequutio vel desiderium, voluptas siue lætitia sunt quibus afficitur circa obiectum conueniens.

Capvt v.

Odium. His verò tribus passionibus prædictis correspondent tres aliæ, quæ sunt circa obiectū cōtrariū, id est, circa obiectum disconueniens: odium videlicet, fuga, & tristitia vel dolor. Cū enim primum appetitui præsentatur obiectū discōueniens, mouetur appetitus displicētia, & quadā velut auersione opposita conuersioni cōcupiscentię vel amoris. Nam sicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo conuersionem quandā & inclinationē ad ipsum, sic obiectum disconueniēs auersionem quandam & retractionem. Et hæc passio odium nominatur, estq; amori opposita. Et sunt duę istæ radices omnium aliarū passionū. Cum verò disconueniens illud malum æstimatiua proponit vt iam imminens animali, & tanquam propinquū vt veniat, alia passio gignitur in appetitu, per quā *Fuga.* quærit elongari ab illo malo ipsumq; euadere & effugere. Et hæc passio appellatur fuga, & est quasi recessio quædam ab obiecto malo imminenti vel propinquo, per quam animal mouetur ad fugiendū, quod est discōueniens, sicut prosequutio (cui opponitur) tendentia quædam est ad conueniens.

Sed cū obiectum discōueniēs iam præsens & habitū fuerit, efficitur in appetitu passio doloris vel tristitiæ, qua affligitur in præsentia adepti mali, sicut per voluptatē (cui opponitur) quiescit in præsenti bono. Ita enim canis vidēs tenentē flagellum ad verbera eleuatū, primo aspectu odit & auertitur, & si vt sibi imminētia hæc verbera cōsideret, fuga mouetur, ad ef*Dolor.* fugiendū imminēs & propinquū malū. Cū autē in ipsius corpus flagellū fuerit incussum, & verbera iam suscipit, dolore & tristitia affligitur: propter quod etiā exclamat, eiulādo lamētans. Contingit autē interdū (quomodo de amore per cōtrarium diximus) ad odiū non sequi fugam. Cum enim videt canis tenentē flagellum, odit quidē & auertitur, sed nisi videat sibi imminere aut sibi propinquū esse malū, nō sequitur fuga, vt cū multū distat ab eo, qui flagellum tenet. Neq; itē semper ad odiū & fugam sequitur tristitia, vel quia malū illud nō sit præsens, vel quia cum præsens fuerit, sensus nōnunquā monstrat nō esse discōueniens, quod secundū æstimatiuā errantē

prius

prius disconueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad audiendū, fugiendū, vel tristandū, an res disconueniens existat, modo ab æstimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quosdam morosos tristari pro rebus quæ secundū veritatē eis non disconueniunt, neq; in aliquo mala sunt, tantū propter firmā æstimationē, quod æstimēt sibi disconueniens, quod tale nō est, quā æstimationē vel nolūt vel non possunt deponere. Atq; ad hunc modum tristatur canis aliquo modo, dum irascitur ex hoc solum, quòd domum quis ingreditur aut fimarium, in quo iacet, non ad mali aliquid faciendum, aut quòd per plateam aliquis transeat, cum id ei nullo modo sit disconueniens.

De appetitu concupiscibili, & irascibili, & de paßionibus irascibilis. Cap. VI.

INueniuntur autem & aliæ passiones in appetitu sensitiuo diuersæ à prædictis, originem tamen ex eis habentes. Pro cuius intellectu sciendum est, quòd appetitus sensitiuus apud Philosophos (tam physicos quàm morales) diuiditur in duas partes, videlicet in concupiscibilem, & irascibilem.

Appetitus cōcupiscibilis dicitur, quod res erga obiectum cōueniens, vel disconueniens, érga bonum vel malum simpliciter afficitur, secundum rationem sub qua proponitur ab æstimatiua. *Quid appetitus cōcupiscibilis.*

Atque hanc partem spectant passiones illæ omnes, quas suprà iam distinximus: videlicet amor, prosequutio & gaudiū, circa obiectum conueniens: odium autē, fuga, & tristitia, circa obiectum disconueniens & malum. Considerant enim hæ passiones simpliciter bonū aut malum secūdū simplicem aliquam rationem: vt timor & odium cōueniens vel disconueniens, vnde propositum, prosequutio & fuga, bonum vel malum imminens: gaudium & tristitia, iam præsens. Denominatur autem hæc pars concupiscibilis à primo & præcipuo suo actu, qui est amare vel concupiscere.

Irascibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur à bono vel malo proposito, non simpliciter, sed sub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis. *Irascibilis appetitus.*

In hac parte sunt spes & desperatio, audacia & timor, & ira: a qua (vt magis manifesta) pars ista irascibilis nominatur.

Hæ

Hæ enim passiones omnes pro obiecto habent arduũ. Vnde Spes est quasi amor boni ardui, Audacia est, quasi ꝓsequutio boni ardui Desperatio est quasi odium & auersio ardui, propter arduitatẽ, Timor est quasi fuga ardui mali:& ira, quasi tristitia mali ardui, cũ iã præsens fuerit. Quarũ passionũ ab inuicẽ distinctio, non parũ ad cognitionem appetitus sensitiui conducet. Passio namq; spei in appetitu oritur, quado ab ęstimatiua proponitur obiectũ aliquod cõueniens, tamẽ sub ratiõe ardui: quatenus videlicet difficultatẽ habet ipsum obiectũ in acquirendo Vt cũ proponitur cani cibus cõueniens, sed astat qui flagellum tenet, atq; ita arduitas & difficultas simul opponitur, illo tamẽ arduo nõ obstãte, adhuc inclinatur canis,& mouetur amore ad ipsum cibũ cõuenientẽ, æstimãs arduitatem illã se posse superare, & propter arduitatẽ nõ desinit ad rẽ illã inclinari tãquam sibi possibilem adipisci, hic sperare dicitur. Spes enim est de rebus arduis & difficilibus. Quę eñ arduitatẽ & difficultatẽ nõ habẽt, sperare non dicimur. Econtrariò autẽ desperatio est, cũ ratione ardui propositi, aut præsentatę difficultatis, appetitus auertitur ac desistit ab obiecto alias appetibili & cõuenienti, vt amplius ad ipsum nõ moueatur, neq; inclinetur, vt pote non possibile adipisci. Veluti cũ canis cibũ appetit vehemẽter, sed videt flagellũ tã terribile & tam terribiliter vibrantẽ flagellũ, qui astat cibo, vt non æstimet se posse arduitatem superare,& verbera talia euadere posse vel perferre, hic certe desparat, quia ab eiusmodi appetitu desinit obiecti conuenientis, propter arduitatem & difficultatem, quam æstimat insuperabilem. Respondent autem spes & desperatio in irascibili, amori & odio in concupiscibili: estq; spes velut amor quidã boni ardui, secundum rationem ardui. Nam quatenus bonum obiectum amatur, quatenus verò arduũ speratur. Desperatio autẽ est, quasi odiũ ardui secundum rationẽ ardui: id est, auersio ab arduo vt arduũ est. Videntur autem spes & desperatio non solũ respicere bonum, sed etiam malũ Spes enim est de bono arduo cõsequẽdo, vel de malo arduo superãdo. Vnde sperare dicit̃, qui bonũ aliquod, quod amat non desinit, sed pergit appetere, nihil obstãte cõsideratione ardui. Sperat etiã qui amat mali alicuius, quod, odit, euasionem, & superationẽ, tametsi arduitatem habeat adiunctã, malũ illud euadere vel superare. Itẽ desperat de bono arduo cõsequẽdo, propter arduitatẽ, vel de malo euadendo,

Spes.

Desperatio.

euadendo, aut superando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal sperat cõsequi pabulũ, quod videt etia si aliquid difficultatis sit adiũctũ, & sperat effugere periculum sibi imminẽs, etiam si sit arduum ad effugiendum. Aut econtrario desperat de consequendo pabulo propter nimiam arduitatem, aut de superando euadendoq; periculo, propter nimiam arduitatem quam sibi putat insuperabilẽ itaq; tã boni consequutionem, quàm mali superationem, atq; euasionem respiciunt spes & desperatio. Atque ita in sequentibus passionibus est dicendum. Audacia verò & timor differre videntur, sicut prosequutio & fuga. Audacia enim est quasi prosequutio quædam boni ardui vt arduum est, nihil videlicet obstante arduitate. Timor vero fuga est ardui propter arduitatem, cum scilicet arduitas retrahit & fugam facit in appetitu. Et oritur audacia ex spe, quemadmodum ex amore oritur prosequutio, & ex desperatione timor, quẽadmodũ ex odio fuga. Cũ enim proposito bono arduo, appetitus propter arduitatem nõ auertitur, vt desperet, sed manet cõuersus vt speret, neque spem abiicit illius boni consequendi, quanquã sit arduum ad consequẽdum, tum deinde mouetur, ad ardui illius prosequutionẽ, non obstante arduitate: atque hæc est passio audaciæ. Item, cum per desperationem quis à malo superando auertitur, spe superationis abiecta, propter arduitatẽ quã æstimat insuperabilẽ, ex hoc cõsequẽter mouetur ad fugiendum hoc ipsum propter suam arduitatem, & est timor oppositus audaciæ Est enim timor fuga à malo arduo, propter ipsius arduitatem, vel à consequutione boni ardui, itẽ propter arduitatem Quemadmodum enim spem & desperationem diximus esse de bono arduo assequendo aut nõ assequendo, nihil obstãte arduitate, aut malo similiter superãdo: ita audacia prosequitur bonũ arduum cõsequendum, vel malum arduum ad superandum. Timor vero deiectio & fuga quædam est, vel bono arduo consequendo, vel à malo superando.

Quod ira nullam habet passionem contrariam. Cap. VII.

De ira verò hoc singulare est, quòd nullam habeat passionem sibi contrariam, vt in prædictis apparuit, sed est penitus absque cõtrario. Cuius ratio est, quoniã ira respõdet tristitiæ, estq; tristitia quædam de malo arduo præsenti, quatenus arduum est ad ferẽdum, vel de boni ablatione, quatenus arduum est, & difficile tali bono carere; quæ tristitia, pro-

pter arduitatē, consurgit ad ipsum malū superandū per vindictam. Vnde ita est, quādo propter malū arduum illatū appetitus vehemēter mouetur ad malum illud superādū, per illationē vindictæ. Existimat enim hoc modo malū proprium superare, cū æquale vel maius illi intulerit, à quo accepit malum. Huic autem tristitiæ de malo arduo præsenti, nō potest in bono aliquod inueniri contrariū. Contrariū enim tristitiæ est gaudiū, quod est de bono præsenti: bonū autē præsens nō potest sub ratione ardui cōsiderari. Omne enim bonū, quātūcunq; ad acquirēdū sit arduū quantūlibet habeat in sui prosequutione & acquisitione difficultatē, cūm iā habitū fuerit, nullā omnino habet difficultatē. Quapropter, bonum præsens nō potest nisi passionē simplicis gaudij in appetitu efficere. Nā tantū vt præsens bonum mouet appetitū, nō iam vltrà vt arduum bonum, cum nullum præsens bonum sit arduū bonum. Et licet hoc experientia doceat, quāto bonū aliquod in prosequutione magis arduū fuit, tāto gaudium vehementius (cum iā adeptum fuerit) in affectu causari, quemadmodū ea quę cū periculo vitę adepti sumus vehemētius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorū possessione, non tamen aliud quàm gaudiū inde enaciscur, ex adeptiōe videlicet talis boni, cum iā præsens ardui rationē perdit. Quòd enim maius gaudiū fit ex huius cōsequutione, non est, quia vt pręsens arduū est, sed quia in prosequutione arduū fuit, & ad cōsequēdū difficile. Atque hac de causa fit, vt ira in appetitu irascibili nō possit habere contrariū: quoniam videlicet obiectum iræ (quod est malū arduum præsens) nō potest habere contrariū. Nā bonum arduum præsens & habitum, appetitus nequaquā respicit: neq; vllū obiectū sub tali consideratione ipsum mouere est potēs. Includit enim repugnantiā: quia si bonū præsens est, arduū non est: & si bonū arduum est, præsens nō est. Præsentia enim excludit in bono arduitatē. Secus est de malo, quod simul præsens & arduū esse potest. Secus etiā de bono absente. Nam bonum absens potest esse arduum, priusquā habeatur, secundum quod in acquirendo habet difficultatē.

Sex passiones cōcupiscibilis. Omnes ergo passiones quæ in appetitu sensitiuo inueniūtur, in sex iuga possunt reduci: quorum tria prima perfecta in paritate sua, sunt ipsius concupiscibilis, concupiscentia & odium, prosequutio & fuga, voluptas & dolor. Tria autem posteriora iuga, quorum nouissimū imperfectum est in imparitatę

paritate (quod vnum deficiat) sunt ipsius irascibilis appetitus: videlicet spes & desperatio, audacia & timor, & ira non habens contrarium. Opponitur tamen ei priuatiue ipsa iræ catentia, quam inirascentiã possimus appellare. Et ad harum passionum aliquam necesse est reduci omnem passionẽ sensitiui appetitus, siue irascibilis siue concupiscibilis. Quod autẽ omnes istæ passiones sint appetitus sensitiui, manifestissimũ est, ex eo quòd singulas videamus etiam in irrationabilibus animantibus in quibus nullus est intellectiuus appetitus. An verò appetitus irascibilis & concupiscibilis, duę sint potentię realiter distinctæ, an tantum vna secundum rem potẽtia, sed diuersa habens officia, nolumus impræsentiarum inuestigare profundius. *Sex quæ irascibilis.*

Quomodo passiones irascibilis oriantur ex passionibus concupiscibilis. CAP. VIII.

ILlud autem notandũ est, quòd passiones irascibilis oriũtur ex passionibus concupiscibilis, & terminantur in easdem. Nã ex amore alicuius rei cõuenientis quæ est in concupiscibili, exoriẽte aliquo quod arduitatẽ adducit illi rei amatę, consurgit in appetitu irascibili spes ad illã arduitatẽ superãdã, & audacia qua prosequitur superationẽ talis arduitatis. Et cum per audaciã contigerit arduũ superari, terminatur spes illa & prosequutio in gaudio, quod inde nascitur, atq; ita in passionem concupiscibilis terminantur passiones illæ irascibilis.

Ita timor de malo imminẽti & arduo, cùm iã malũ ipsum aduenerit & vicerit, ita vt superari non possit, in purã tristitiã terminatur. Non enim est ira, donec mali præsentis arduitas æstimatur per vindictam superabilis, quemadmodum audacia prosequutio est superandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas æstimatur superabilis. At verò, cùm æstimatio talis (videlicet superandi præsentis mali) defecerit, iam non amplius ira, sed tristitia mera est, quæ ex malo arduo præsenti procedit, quẽadmodum in iis qui rebus desperatis, post timorem, tandẽ in illud incidunt quod antè timuerãt, nec ęstimant mali arduitatem se vlla vindicta posse superare. In his enim ira vertitur in purã tristitiã. Talis ergo qui iã præsente malo sic premitur, desinit desperare, desinit & timere: & post desperationem ac timorem, finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) passiones irascibilis in passiones concupiscibilis. Et licet terminentur nunc in gaudium, nunc in tristi- *Amor est prima radix passionũ aliarum.*

tristitiam, simpliciter tamē amor in concupiscibili est prima radix omnium aliarum passionum: nec potest vlla passio in concupiscibili, vel in irascibili oriri, nisi ex radice amoris, siue concupiscentiæ. Non enim est aliquod odiū, quod non oriatur ex aliquo primo amore. Quicquid enim odit appetitus, ideo odit, quia contrarium est alicui, quod vt bonum & conueniens amat. Vt si amat canis cibum, odit quicquid ab huius consequutione prohibet vel impedit, & quicquid hoc, quod vt conueniēs appetit, expellit ac fugat: sic qui amat vitam ac sanitatē, odit quæcunque apprehenduntur, vt sanitati aut vitæ contraria. Nihil enim odit appetitus, nisi sub ratione disconuenientis. Disconueniens autē dicitur discōueniens in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio disconuenientis, prius amor alterius rei, illius cui hoc est discōueniens, nempe vitæ & boni ipsius animalis, cuius est appetitus. Est enim appetitui naturaliter insitus quidā amor vitæ & boni ipsius animalis cuius est: ex quo amore procedit odiū generale disconuenientis, ac deinde particularia odia omnium earum rerum, quæ æstimantur vt contrariæ aut repugnantes vitæ ac bono ipsius animalis. Sicut econtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æstimantur, vt conuenientes vitæ vel bono animalis.

Gaudium siue voluptatem esse aliarum passionū finē. Cap. IX.

PRofundius autem considerātes, inuenimus gaudium siue voluptatē, omnium passionum aliarum esse finem, quem appetitus finaliter quærit, & ad quē naturaliter omnes aliæ passiones ordinātur: ita vt queadmodū ex amore omnia proficiscuntur, sic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur. Ad hoc enim appetitus cōcupiscit & prosequitur quod conueniens est, vt cùm assequutū fuerit, gaudeat in illo: estque gaudium velut fructus, ad quem appetitus cōcupiscēdo & prosequēdo tēdit. Et sicut omne odiū, & omnis fuga ex amore proficiscitur, ita omne odium, omnisq; fuga finaliter tandem ad gaudiū ordinatur. Ad hoc enim id, quod animali disconueniens est, odit & fugit appetitus, vt nō per aduentū discōuenientis animali veniat tristitia, sed malo depulso gaudium acquirat, vel in habito gaudio cōquiescat. Vnde sicut perturbatio belli ordinatur ad trāquillitatē pacis, sic odium & fuga ordinantur ad quietē gaudij. Et prouidè admodum Deus animalibus dedit non solū amare & prosequi, sed odire etiam & fugere.

fugere. Nam si nō aliud nosset appetitus quàm amare, quàm prosequi, non esset quô se à cōtrariis & discōuenientibus præseruaret. Nam ad præseruationē huiusmodi à discōuenienti, requiritur odium & fuga, quibus à disconuenienti appetitus, ipsum animal potest se elongare & abstrahere. Ex prædictis patet, quòd gaudium per se est secundū naturā animalis, tristitia verò cōtra naturam. Nā gaudium est per se finis ipsius appetitus, quē finaliter quærit. Vnde oportet tristitiā contrariā esse cōtra naturam. Atq; hinc est, quod naturaliter omne animal quærit delectationē, voluptatē, & gaudiū: abhorret autē à tristitia & dolore, conatur itē modis omnibus se in gaudio cōseruare, & in delectatione cōtinere, à tristitia aūt & dolore diligētissimè & quā ocyssimè potest, se conatur liberare. Hinc etiā est, quòd tristitia (vtpote naturæ animalis cōtraria) cōsumit & corrumpit ipsum animal, atq; ad mortē deducit. Vnde per Sapiētem dicitur: Spiritus tristis exiccat ossa. Et Iacob ad filios suos volentes secum Beniamin adducere in Ægyptū. Si quid ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quā pergitis: deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Contrà verò gaudiū, & lætitia sanitatis est effectiua, & vitæ conseruatiua.

Gaudiū est secundum naturam.

Prou. 17.

Gen. 42.

Quare Deus irascibilem addidit concupiscibili, & quòd etiā timor & desperatio animali fuerint necessaria. CAP. X.

OMnes etiā passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriūtur, ita ad gaudiū naturaliter pergunt, & ad ipsum vt suum finē ordinantur. Spes enim & audacia ad hoc ordinātur, vt tādem bono arduo, non obstante arduitate, cōsequuto, vel malo arduo superato appetitus per gaudium, quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudiū ordinantur. Desperando enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, sicq; euadet tristitiā quæ imminet, & gaudium habeat malo per fugam declinato. Vbi notandum, quòd appetitus irascibilis datus est animali propter cōcupiscibilē, & est velut propugnator appetitus concupiscibilis. Sine appetitu nanq; irascibili, concupiscibilis esset velut inermis, & absque defensione. Neq; sufficiebat appetitus concupiscibilis ad bene esse animalis, nisi fuisset adiunctus etiam irascibilis. Frequenter enim cōtingit circa id quod animali est conueniens, occurrere arduitatem & difficultatē, per quā affectus concupiscibilis statim retraheretur, vel remoraretur, nisi esset adiūctus appetitus irascibilis, qui confirmaret concupiscibilem &

Appetitus irascibilis, propugnator est concupiscibilis.

velut animaret in suo amore & prosequutione, ne statim cõcupiscibilis occurrente arduitate se retrahat, atq; à prosequutione desistat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans cùm inermi, facit ipsum inermẽ nõ desistere ab itinere, etiã si videatur aliquid occurrere aduersi, qui alioqui solus & inermis existẽs statim ab itinere suo cessaret, vel deflecteret: sic appetitus cõcupiscibilis statim à cõuenientis ꝓsequutione cessaret, arduitate occurrẽte deterritus, nisi haberet irascibilẽ velut propugnatorẽ, qui illũ teneret in prosequutione sui appetibilis. Ita ergo irascibilem appetitum Deus animali cùm concupiscibi dedit, vt etiam occurrente arduo à prosequutione cõuenientis nõ cessaret, neq; statim malo succumberet, sed contra ipsum sese erigere posset, & ad arduitatẽ superandã conari. Itẽ, cùm fortè à disconuenienti malo teneretur, vt nõ perpetuo sub illo permaneret, sed ad euadẽdũ malũ sese possit erigere, & velut ad superandum animare. Ita enim per spem & audaciã animal nõ obstante arduitate pergit prosequi quod amat, & vnde quærit gaudiũ. Per iram vero, etiam cùm præsens fuerit malũ, superare conatur & euincere malitiam, atq; ex ea sese extricare. Per desperationem quoque & timorem sibi cõsulit animal, cùm ipsum malum arduũ imminens tãtum videt, vt superare se nõ posse existimet. Conducit enim animali ad euasionẽ mali, desperatio & timor, cùm tam arduum fuerit malũ, vt existimet se non posse superare. Nam tunc per desperationẽ & timorẽ fugit animal, sicq; suæ saluti consulit. Si enim oblato arduo quod animal ipsum superare non potest adhuc pergat sperare & audere, periculũ est vitæ ipsius, dum se opponere tentat malo excedẽti suas vires, & se fortius oppugnare: vnde cùm deuictũ fuerit, malè habebit. Et frequentissimè hoc modo animal in perditionẽ venit. Itaque etiam desperatio & timor in animali vtiliter posita sunt ad salutem animalis, occurrente malo quod existimatur nõ posse superari: sicut econtrario spes & audacia ibi cõducunt ad esse animalis, vbi existimatur malum posse superari. Atq; hoc pacto manifestè patet, quomodo (vt suprà diximus) etiam desperatio & timor ad gaudium ordinantur, sicut ex amore proficiscuntur. Amor autem ille primus, ex quo oriuntur omnes istæ passiones tam concupiscibilis quàm irascibilis (vt iam ostensum est) & gaudium istud ad quod passiones omnes ordinãtur vt ad finẽ, de eadẽ re sunt. Est enim primus amor ap-

petitus,

petitus, quo appetit & amat salutẽ ipsius animalis cuius est appetitus. Et gaudiũ vltimum ad quod ordinãtur omnes passiones aliæ, est similiter de salute & bono ipsius animalis, ad quod ordinantur quæcunque in ipso sunt omnia. His autem de appetitu sensitiuo determinatis, rursus ad intellectiui appetitus considerationem (vnde digressi sumus) reuertamur.

Prædicta omnia etiã in intellectiuo appetitu inueniri. CAP. XI.

HAs autem passiones omnes quas iam explicauimus, manifestum est sic in homine, sicut & in aliis irrationabilibus inueniri. Nam & homo quæ secundum sensum percipit corpori cõuenientia, amat, atque prosequitur, & cùm adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur: cùm percipit discõuenientia corpori, hæc odit, fugit, & de his tristatur, si ea aduenire sibi contingat. Sperat item, & audet, & occurrenti difficultati se opponit, vt euincat. Desperat quoque interdum, & timet, cùm arduitatem æstimat suas vires superare. Insuper & irascitur cùm præsens malum fuerit quod putat per vindictam posse se superare. Et in his omnibus (quantum ad corpus attinet) manifestè homo cum cæteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu sensitiuo sicut in sensu. Verùm quantum ad appetitum intellectiuum, considerandum est, quòd licet nulla talis passio corporalis posset in eo inueniri, ipse tamen dicitur amare, odire, prosequi, fugere, delectari, tristari, sperare, desperare, audere, timere, & irasci. Et hæc omnia quæ iam prius appetitui sensitiuo diximus cõuenire, non sunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo enim in appetitu sensitiuo sunt amor corporalis, gaudiũ corporale, odium corporale, tristitia corporalis, ira corporalis, & ita in cæteris: sic in appetitu intellectiuo est amor spiritualis, quo volũtas id quod secũdum rationẽ bonũ iudicatur, amat: est desideriũ spirituale, quo ad acquirendũ id quod secundũ rationẽ bonũ iudicatur, tendit: & est gaudiũ spirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cùm intellectus iudicat virtutẽ esse bonã, & rem vtilẽ homini, appetitus intellectiuus amorẽ afficitur erga illã, & incipit eam prosequi, siue ad eã tendere desiderio: atq; vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cùm intellectus æternã vitã (quæ Deus est) vt bonã & summè bonam cognoscit, volũtas amore afficitur, & desiderio tẽdit ad illam consequendã. Atq; vbi desideriũ hoc suum adimpleri cõtigerit, summo gaudebit gaudio. Est quoq; odiũ spirituale, eius

quod secundum intellectum iudicatur discōueniens & malū, & fuga eiusdē, atque vbi præsens adesse cōtigerit, tristitia. Vt cùm intellectus iudicat vitia esse hominis nobilitati contraria, & naturā deformāria, afficitur voluntas auersione & odio cōtra illa, fugitq́;, & abominatur ea: ac si quādo in ea per fragilitatem cōtigerit incidere, tristatur de talis mali præsentia.
Psa. 138. De quali odio per Psalmistā dicitur: Nónne qui oderūt te domine oderā, & super inimicos tuos tabescam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. Item spes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cùm enim intellectus virtutem vt arduam & difficilem cōsiderat (quippe virtus & ars,
Aristot. iuxta Aristotelis sententiam versantur circa difficile) voluntas nihilominus firma & stabilis nō deterrita arduitate, eáq́; putans posse euinci & superari, pergit amare virtutem, pergit etiam desiderare & ad eam tendere, hîc certè sperat & audet. Sin econtrario arduitate victus humanus appetitus resiliat deiiciaturq́ue ac fugiat à virtutis proposito (quemadmodum, proh dolor, cernere est in maxima parte hominū) hîc desperatio & timor est. Iram quoque in intellectiuo appetitu spiritualem experimur, cum illud quod secundum intellectum malum & disconueniēs iudicamus, adesse contingit: voluntas tamen aduersus ipsum consurgit, & quærit ipsum malum superare atq; euincere. Vt cùm homo in peccatū se aduertit cecidisse, grauiter irascitur aduersus illud, si non sibi complacet in eo, neque perseuerāre eligit in eo, cōsurgitq́; ad ipsum expellendum, ac se ab illo emundandum. Ita cùm quis in se vel in proximis videt cōtēptum diuini honoris, ira spirituali aduersus malum hoc secundum intellectiuum appetitū consurgit, ad superandum & destruendum cōtemptum honoris
Psal. 68. Dei. Ac de huiusmodi ira intelligendum est, quòd in Psalmis
Ioan. 2. scribitur, & apud Euangelistam Ioānem adducitur de Chri-
2. Cor. 7. sto Domino: Zelus domus tuæ comedit me. Et Paulus Apostolus gaudet per suam epistolā se commouisse discipulos ad iram & indignationē, contra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifestum est, omnia ista quę in appetitu sensitiuo inesse suprà diximus, etiam intellectiuo appetitui inexistere.

Est tamen hoc aduertēdum, quòd ista vt sunt in sensitiuo appetitu, dicuntur passiones, non autē vt sunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicę mētes amant salutē hominum, amant Deū, prosequuntur & desiderāt electorū salutem, gau-
dent

dent ſuper peccatoribus pœnitentiã agẽtibus, & ſuper iuſtis proficientibus,triſtantur ſuper cõuerſis,reuertentibus ad priſtina vitia,aut iuſtis ſuam iuſtitiã relinquentibus, iraſcuntur aduerſus eos qui ſcandaliſant puſillos, qui Dei nomen blaſphemant,ſperant de peccatoris cõuerſione donec in mundo eſt, deſperãt de eorem reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condẽnationem acceperunt,& ita in aliis. Nequaquã tamen in angelis ſunt ponendæ paſſiones amoris, gaudij, odij,triſtitiæ, & huiuſmodi: atq; ita nec in homine ſecundũ appetitum intellectiuum, ſecũdum quem ſimilis eſt angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus abſq; paſſione in ſe habet,quæ ſenſitiuus habet cum paſſione, & affectiones tantum,non paſſiones appellantur. Paſſio enim corporalem aliquam immutationem deſignat,& imperfectionem includit. *Luc. 15.*

Vnde plerunq; inualeſcentibus paſſionibus corporalibus iſtis, cernimus hominis corpus ſecundum eas diſponi. Vt qui vehementer iraſcuntur,cernuntur oculos habere ſcintillantes,& faciem velut fumantẽ atq; ardentem,propter quod in ſcripturis nonũquam ira per fumũ faciei deſignantur. Veluti cùm de Deo dicitur: Aſcendit fumus in ira eius,& ignis à facie eius exarſit. Et alibi:Domine Deus quouſque iraſceris ſuper orationem ſerui tui?vbi in Hebræo habetur,fumabis, pro iraſceris. Qui vehementer timent,pallidi fiunt: item qui deſperant,vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain deſperãtem ob non acceptata munera,Dominus,Quare(inquit)concidit facies tua?ita qui gaudent,multùm rubeſcunt, & grato colore perfunduntur in vultu:qui verò triſtantur,vultum habent tetricum & toruum. At verò affectiones iſtæ vt ſunt in appetitu intellectiuo, nõ ſunt cùm tali immutatione corporali,neque per ſe eiuſmodi paſſionem in corpore efficiunt, niſi ſimul & in appetitu ſenſitiuo paſſio exiſtat effectioni voluntatis correſpondens. Ita enim ſolet ex redundantia affectionis,quæ in appetitu intellectiuo eſt,etiam in ſenſitiuo paſſio correſpondens generari. Quemadmodum videlicet ad oculum cernimus, eos qui interno lętãtur gaudio, ex bonæ conſcientiæ teſtimonio, ex redundantia gaudij ſpiritualis gaudere etiã corporaliter, & ſerenitate ac placiditate quadam vultus illud internum gaudium demonſtrare. Et cùm quis ſecundum Deum iraſcitur, ſecundum voluntatem ſimul etiam corporis ira acceenditur,quæ velut miniſtret vltioném. *Pſal. 17.* *Pſa. 77.* *Gen. 4.*

Differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones appetitus intellectiui. Cap. xii.

Est etiam hæc differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones voluntatis, quòd appetitus sensitiuus secundū eas merè patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimūtur, ita vt nō possit nō recipere, quemadmodū sensus merè passiua potentia est. Vnde præsentato per sensuum obiecto cōuenienti, & per æstimatiuā vt tali iudicato, appetitus sensitiuus necessariò & naturaliter afficitur & amat illud, & cùm obiectū aliquod vt cōueniens & præsens per sensum præsentatur, naturaliter patitur appetitus sensitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habetq; se merè passiuè, quemadmodū sensus cùm à sensibili oblato speciem recipit. Atque hinc fit, vt brutū animal proposito cibo quē secundū æstimatiuam iudicat cōuenientē, naturaliter erga ipsum amore afficiatur, ipsumq; prosequatur, neq; potest non amare, aut non prosequi, nisi adsit impedimentum aliunde quod præualēdo naturaliter operetur fugā vel odium, vt suprà declarauimus.

Appetitus intellectiuus differt à sensitiuo. At verò in appetitu intellectiuo multò aliter se res habet. Est enim volūtas, potentia multò nobilior, nō vtiq; merè naturaliter patiens ab obiecto, etiam sub ratione sua proposito, sed mouēs seipsam ad obiecti proportionē potius, quàm ab obiecto moueatur. Nā si naturaliter ab obiecto moueretur, semper obiecto proposito deberet secundum rationē obiecti moueri, cum nullum esset ab extra impedimētum. Atqui experiētia aliud manifestar, videlicet hominis voluntatem nulla necessitate ab obiecto proposito moueri: sed propria libertate ipsam sese mouere. Potest enim cōtingere, & contingit per singula momēta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc esse bonum, aut conueniens, cùm tamen ipsa volūtas illud non prosequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc esse malū, cùm tamen volūtas nō odiat illud, nec fugiat. Vnde in incōtinentibus manifestè hoc cernimus: iudicāt enim secundū intellectū, malum esse adulterio coinquinare vxorem alienam, malū esse in tali statu permanere: attamen secundum voluntatem non tristantur de tali malo præsenti, neq; odiunt, neq; fugiunt. Item omnes secudū intellectum iudicant peccatū esse malū, & deformās humanam naturam: attamen secundū voluntatem non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. Est ergo voluntas potentia non merè

passiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non possit non pati ab eo quemadmodum est appetitus sensitiuus: sed libera est, & actus sui in seipsa liberè effectiua, ad propositionẽ tamen obiecti. Intellectus enim & rationis est voluntati obiectum proponere, vtpote sub ratione boni aut mali: & voluntas nõ trahitur ad obiecti prosequutionẽ, neque vlla necessitate in ea fit affectio secundum rationẽ obiecti, sed libertate suã se mouet cùm voluerit, secundum affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiã cùm mouetur, liberè possit non moueri. Vt cùm intellectus virtutem vt bonã & conuenientem humanæ nobilitati proponit, voluntas nõ trahitur naturaliter ad eius amorẽ & eius prosequutionẽ, sed liberè se mouet. Nam obiecto eodem similiter oblato, & nullo existente alio impedimento, potest nunc moueri ad amorem virtutis, aliâs non moueri: potest nunc prosequi, aliâs non prosequi.

De libertate voluntatis super affectiones proprias & passiones appetitus sensitiui. Cap. xiii.

Ex prædictis videtur manifesta libertas ipsius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit, vt propriè nominẽtur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autem passiones, tametsi vt in appetitu sensitiuo, passiones verius quàm actus vel operationes appellentur, videlicet quòd in appetitu sensitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipso appetitu: in intellectiuo autem cõtrariò, nõ ab obiecto in ipsum imprimantur, sed ab ipsiusmet libertate efficiantur. Non solùm tamen hanc libertatem habet voluntas super actus proprios, verùm etiam super passiones, quæ sunt in appetitu sensitiuo, magnum habet dominium, & magnam libertatem. Quia enim appetitus sensitiuus, secundum naturã subiectus est voluntati, vt inferior superiori: & quia voluntas potẽtia libera est, hinc fit vt non solum imperium & libertatẽ habeat supra proprios suos actus, verùm etiã supra passiones appetitus sensitiui. Imò verò ex Dei ordinatione, hoc ipso quod voluntatẽ liberã homini dedit, inferiorem appetitũ nõ liberũ voluit huic superiori liberò esse subiectũ, voluitq; huius passiones naturales & non liberas ab huius libertate regi & moderari. Vnde ex ore Domini ad Cain exardescentem mala iracundia (propterea quòd non quæ ipsius mala munera, igne cœli absumpta essent, vt bona sacrificia fratris) ita dictum legimus: Subter te erit

Voluntatis libertas.

Gen. 4.

appetitus tuus,& tu dominaberis illius. Quasi dicat,Tu quidem nunc subita exardescis iracundia,quasi grandi malo tibi illato,ex eo quòd tibi frater prælatus est signo diuino. Attamen scito,inordinatũ hũc iracũdiæ furorẽ qui in tuo sensitiuo appetitu exoritur,debere te cõprimere & moderari,per superiorem quę in te est liberã voluntatẽ:ne propter hunc iræ furorẽ,impiũ aliquid opere committas, quod in proximo futurum est,si insurgentẽ appetitũ primum nõ comprimas. Si aũt verùm est quod ait Dominus,sub homine esse ipsius appetitũ,& ipsum dñari debere suo appetitui,manifestè consequitur supra hunc appetitum debere poni aliam aliquã potentiã superiorẽ cui subdatur, & cuius imperio atq; dominio subiiciatur.Quod autẽ dominatur alteri,& sub se habet subiectũ, vt possit reprimere,moderari,ac regere, libertatẽ habere debet qua id possit.Hæc autem potẽtia superior voluntas est & appetitus intellectiuus.Patet ergo ex verbis illis Dñi,appetitum sensitiuũ subiectum esse intellectiuo,item &voluntatem habere libertatẽ, & imperiũ nõ solũ super actus proprios,sed etiã super passiones sensitiui appetitus. Quomodo enim sub ipso esset appetitus sensitiuus,& quomodo ipse huius dominaretur,si super suos tantũ proprios actus diceretur habere li bertatem?Quomodo enim regẽ dicemus imperare populo,si ipsum fateamur solũ habere libertatẽ in propriis reb' agendi quod voluerit, & non etiam in negotiis populi ? Sed & si ea quæ antecedũt prędicta Domini verba,diligẽtius cõsiderauerimus,inueniemus libertatẽ volũtatis causam esse,ob quã illi subiicitur sensitiuus appetitus.Sic eñ Dominus præmittit. Quare iratus es,& quare cõcidit facies tua?Nónne si bene egeris,recipies:sin autẽ malè, statim in foribus peccatũ tuũ ad erit?Ac demùm subiungit quod iam diximus: Sed sub te erit appetitus tuus,& tu dominaberis illius.Vbi dũ proprię actionis libertatẽ præmittit,mox subiungẽs seruitutẽ & subiectionem appetitus,indicat appetitũ homini subiectũ esse ratione eius quod est in eo liberum,& à quo suã habet libertatem.Et hæc est sola potẽtia volũtatis. Per voluntatẽ enim homo habet libertatẽ.Est ergo volũtas in homine,quæ ex diuina ordinatione habet libertatẽ & imperiũ super appetitũ sensitiuũ.

Gen.4. (margin, beside "rum est,si insurgentẽ appetitũ...")

Gen.4. (margin, beside "appetitus tuus,& tu dominaberis illius.Vbi...")

De dominio voluntatis supra appetitum sensitiuum.

Cap. XIIII.

Ad cognoscendũ autẽ quomodo volũtas dominatur super

per appetitũ sensitiuum notãdum est(iuxta Aristotelis distinctionẽ) duplex esse dominiũ: alterũ quo Dominus dominatur in seruũ, ita vt nihil possit facere à seipso seruus, nisi quod Dominus impetrauerit, cuiusmodi dominiũ Græca appellatione vocat despoticũ, qđ nos latinè dicere possumus herile, id est, quo herus dominatur seruo. Siquidẽ despotes, herus, vel Dñs interpretatur. Alterũ est dominiũ liberũ, quo rex dominatur suis subditis liberis qui licet subiecti sint suo domino, nõ sic tamen(quẽadmodũ priores) vt nõ possint nisi quæ ille iubet facere, sed ita vt pareãt quidẽ illi in iis quæ imperauerit, possint nihilominus etiã in illo nõ requisito agere quæ sibi videntur commoda. Manifestũ est autẽ, appetitũ sensitiuũ pro hoc statu potius posteriori hoc modo quã priori, esse volũtati subiectum. Nõ enim sic ei subiicitur, vt nihil possit nisi quod ille iusserit. Nam potest per se absq; volũtatis imperio sensitiuus appetitus mouere ipsum hominẽ ad obiectum, ad quod fuerit pertract⁹, etiã nõ requisita volũtate, neq; accepto à voluntate imperio. Quãquã enim in homine appetitus sensitiuus subiectus est volũtati nõ tamẽ ob hoc est ignobilior neq; impotẽtior in homine quàm sit in animali bruto, vbi alium nõ habet superiorẽ. Vnde sicut in bruto appetitus mot⁹ ab obiecto, per se sufficiẽs est animal mouere ad obiectũ à quo ipse prior mouetur prosequẽdũ vel fugiẽdũ, ita põt & in homine moueri ꝑ semetipsum. Secundo autem modo subiectus est voluntati, & voluntas ei dñatur, quoniã videlicet vbi voluntas iusserit, potest appetitum inferiorẽ cõpescere, eiusq; passiones mitigare, vel cõprimere, vel prorsus supprimere, potestq; eũ cohibere, ne animal moueat ad obiectum à quo ipse mouetur. Ad eãdem rẽ tertio libro de anima adducit Aristoteles comparationẽ sphæræ superioris & inferioris, quarum superior mouet inferiorẽ suo raptu, eã secũ circungyrãdo: inferior nihilomin⁹ proprio motu cõtramouetur. Sic eñ volũtas(vt sphæra superior) suæ iussionis imperio sibi parere facit appetitum sensitiuum, & vi quadã cogit suũ sequi imperiũ. Attamẽ habet etiã sensitiuus appetitus potestatẽ motu ꝓprio mouẽdi, quã non accepit à potẽtia superiori. Quòd si quis huius rei requirat experiẽtiã, mirabor ego an lapis sit absq; sensu q id requisierit. Quis eñ nõ experitur in sese ꝑ singulos dies, imò ꝑ singulas horas (ah quid horas dico? potius ꝑ singula momẽta dicere debueram) multis se inordinatis passionibus & motibus mirum

Duplex dominiũ.

Comparatio Aristotelis.

in modum molestari, quæ absque voluntatis imperio ex parte inferiori à sensitiuo appetitu exoriuntur. Quis non statim visu re pulchra percipit intra se amorem rei illius, & quādam prosequutionē antequam voluntas adsit, quæ conpescat sensualem passionē? Quis non circa res sensibiles sentit frequentissimè sese brutorum more statim affici, subitis passionibus in sensitiuo appetitu nascentibus, concupiscentiæ, prosequutionis, desiderij, odij, fugæ, timoris, spei, audaciæ, iræ, & similium ante omne voluntatis imperium? Hanc ergo nō perfectam subiectionem sensitiui appetitus ad voluntatem, euidentissimè sic in nobis probat experientia.

Quomodo sensitiuus appetitus volūtati cōtrariatur. Cap. XV.

Neq; verò hanc solā habet facultatē appetitus sensitiuus, vt possit absq; volūtatis imperio moueri à suo obiecto, ac deinde ipsum animal etiā mouere: sed (quod magis dolendū atq; deflendū est) secundùm eā conditionē in qua nunc est plerūq; etiā ad ea quæ volūtati sunt cōtraria, inclinat & mouet. Appetitus nāque intellectiuus secundū suā naturam ea amat ac ꝓsequitur, & de illis gaudet, quæ secundū intellectum atq; rationē bona sunt: ea verò quæ ratio mala indicat, odit, ac fugit, & de illis tristatur. De huiusmodi etiā bonis sperat, mala contraria timet, & aduersum mala huiusmodi irascitur. Appetitus autē sensitiuus amat & prosequitur ea quę sensus bona iudicat, & de his gaudet: ea verò quæ sensus discōuenientia iudicat, odit ac fugit, & de his tristatur. Atqui non eadem sunt quæ sensus bona æstimat, & quæ ratio vel intellectus: itē quæ sensus mala, & quæ intellectus. Æstimatio nāque sensus illa iudicat bona, quę carni sunt grata, bona videlicet corporalia, & tēporalia; delitias, diuitias, amplā supellectilē pōpas magnificas, & gloriosos titulos, amplū famulitiū, abundātiā ciboɼū, ferculoɼū, potuū, musicoɼū instrumentoɼū cōcentum & cætera huiusmodi, quæcunque sensui carnis sunt grata, & quæcunq; sensum oblectāt: & hæc omnia inordinatè & secūdum excessum cōsiderata, sensus ęstimationi bona videtur, & sic ea sensualis appetitus prosequitur. Ratio verò siue intellectus vera bona iudicat illa quę incorruptibilia sunt atque æterna, & ea quibus ad ęternitatē ꝑtingitur, cuiusmodi sunt bona cœlestia, itē virtutes, & virtutū opera, virtutum etiā occasiones, & quicquid nouit ad vera atque æterna bona cōsequenda idoneum. Quæ autē sensus vt sibi grata & cōuenientia iudicat,

Contrarietas appetitus sēsitiui & intellectiui.

dicat,

dictat, secundũ eum vsum, nẽpe superfluũ & excessiuũ, nequaquã intellect⁹ vt verè bona iudicat, sed potius vt mala & noxia ad ea bona consequenda, quæ ipse verè bona iudicat. Non enim hæc tẽporalia iudicat vtilia, nisi quatenus ad vera spiritualia & ęterna bona conducũt: vt quod est secũdũ vsum moderatum & sufficientem. Propter quod, appetitus sensitiuus contrarius est voluntati, nõ simpliciter in hoc, quod ipse temporalia & corporalia appetat, volũtas autẽ supernaturalia & æterna: sed quia ille corporalia secundum excessum & inordinationem appetit, ista verò non nisi secundum debitam moderationẽ: nec ea quidẽ per se, sed vt ad aliud conducẽtia.

Atque hoc est quod sanct⁹ Apostolus ait, carnẽ cõcupiscere aduersus spiritum, & spiritũ aduersus carnẽ, & adinuicem hæc sibi aduersari, vt non quęcunque velint homines faciant. *Gala. 5.* Carnẽ nãque intelligit partẽ infimã appetitus sensitiui, & spiritum appellat superiorẽ partẽ in anima hominis, rationẽ voluntatis: significans videlicet, appetitũ sensitiuum & intellectiuũ adinuicẽ pugnare, vt caro, id est carnis appetitus, concupiscat contraria appetitui intellectiuo. Hinc & in alio loco multa verborũ replicatione cõqueritur, non habitare in carne sua bonũ, sed malum sibi adiacere, ita vt legem Dei facere volẽs, & secundũ spiritum quæ verè bona sunt diligere, inueniat in carne sua aliã legẽ, legi mentis repugnantẽ, eq; captiuantẽ in lege peccati, & alia huiusmodi multa dicit, quæ non nisi sensualitatis peruersitatẽ indicãt volũtati repugnãtis: quę illi vsque adeo est molesta repugnando, vt in vocẽ tandẽ exclamationis miserabiliter eiulãs terminet querimoniã, dicens: Infelix ego homo, q̃s me liberabit de corpore mortis huius? *Rom 7.* *Ibidem.*

Vnde procedat rebellio appetitus sensitiui contra voluntatem. Cap. XVI.

SCiẽdũ tamẽ est, quòd appetit⁹ sensitiu⁹ licet ex sua natura appetat bonũ corporis vt corporis, nõ tamẽ ex sua naturã habet sic appetere bona corporis extra modũ & ordinẽ, etiã cõtra rationis dictamen, & suprà quam ratio dictet, qũo nunc manifestissimè experimur in nobisipsis. Verum id ex corruptiõe prouenit humanę naturę, quẽ sacrę scripturæ autoritas, & sanctorũ patrũ testimonia nobis astruunt, ex primi peccati inobedientia euenisse. Nam (vt Sapiẽs attestatur) fecerat Deus hominẽ rectum ab initio, & absq; vlla contentione: princeps pacis, osor dissẽsionis, duos hos appetitus in homine sine vlla *Eccles. 7.*

contra

contrarietate cõuicerat,ſicq; appetitum inferiorẽ ſubiecerat ſuperiori, vt nihil poſſet contra eius imperiũ & contra regulæ ipſius directionem (id eſt contra dictamen rationis) appetere, vt non poſſet amare aut proſequi cibum vel potũ, vel aliud quodcũque ſenſui gratũ, contra voluntatis imperiũ, neque cõtra rectæ rationis dictamẽ. Nã ante primi peccati inobedientiam, nũquã appetitus ſenſitiuus appetiſſet cibum, niſi quantum & quomodo & quãdo corpori fuiſſet bonũ pro ſua ſuſtentatione, & ſicut volũtas voluiſſet appeti, ipſaq; rationis regula dictaſſet appetẽdũ: neque vnquã fuiſſet imperium volũtatis egreſſus appetitus inferior, neq; limites exceſſiſſet rationis. Mox enim vt volũtas iuſſiſſet ceſſare inferiorẽ appetitum à ſui obiecti proſequutione, dicto ſtatim fuiſſet obediẽs, nec progreſſus fuiſſet vlterius. Atque ita dulciſſima omnino fuit ab initio duorũ horum appetituũ harmonia, & iucũdiſſima cõcordia, inferiore in nullo ſuperioris prętergrediẽte imperiũ, eratq; tũ ab homine in eo ſtatu procul omne diſſidium. Et perdurabat quidẽ hęc ſuauiſſima pacis cõcordia, donec diuinę volũtati paruit volũtas humana, & donec pręcepti diuini regulam voluntas hominis non fuit trangreſſa. At verò poſteaquã ſuã voluntatẽ homo per inobedientiam ſubduxit, imo verius ſuffuratus eſt diuinæ volũtati, eiq; cœpit per ſuã voluntatem velle cõtrariari, diuiniq; pręcepti regulã trãſgredi (heu ſortẽ noſtram miſerandã) iuſto Dei iudicio, harmonia illa & pax ſuauiſſima in homine diſſoluta eſt, extunc ſunt in homine confuſa atq; perturbata omnia: ita vt obedientiã iam negarẽ inciperet appetitus inferior ſuperiori (cui vſque tunc optimè fuerat ſubiectus) mox vt hic ſuperiori voluntati diuinæ multò magis debitam denegaſſet obedientiam. Qui enim ſuperiori ſuo iuſtæ negat ſubiectionis obedientiam, hunc non poteſt iuſtior vltio ſubſequi, quàm vt ſui quoque ſubditi patiatur rebellionem. Et qui initiũ cum ſuperiori domino fœdus violat, dignus eſt cui nec alij fidem ſeruent. Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum ſe volũtas humana à diuina ſeiunxit, atque ſeparauit, eligẽs & appetens, quod illa nolebat, factum eſt, vt mox in carne inferior appetitus ſimilẽ nobis ludũ ludere inchoatet, inciperetq; ſtatim appetere ſuperiori appetiui contraria, vt ille iã amauerat quod diuinæ omniũ ſupermæ volũtati repugnabat. Atque hoc malũ in poſteros omnes propagatũ, ex vno homine, nemo non ſentit grauiſſimè

Vnde profecta carnis rebellio.

grauissimè in se desçuire, nisi quem fortè Deus speciali digna tionis priuilegio ad pristinũ illũ innocentię dulcissimum statum reduxerit, per gratię suę superabundãtis pręuentionẽ restituens, quod per primi parẽtis inobediẽtiam semel perditũ ãplius natura nõ potest restituere. Id quod iuxta cõsonã catholicorũ doctorũ sententiã, de beatissima Dei genitrice virgine Maria est cõfitẽdũ: in qua nõ est verisimile fuisse vnquã inordinatũ aliquẽ in appetitu sẽsitiuo motum, qui in vllo voluntatis repugnasset imperio, aut à rectæ rationis regula dissonasset. Nam de benedicto filio eius Domino nostro Iesu Christo, hac in re (vbi de inordinatione loquimur) opus non est verba facere, quem vt verũ Deum ordinatissimũ omniũ ordinatorẽ firmissimè credimus nulla prorsus inordinatione posse, vel potuisse coinquinari. Patet ergo, quomodo sensitiuus appetitus non secundũ primariã suę naturæ conditionẽ id habet, vt contra voluntatẽ concupiscat, sed secũdum corruptionẽ illã quę in humanã naturã exprimi peccati inobedientia processit, & hanc contrarietatẽ quę in homine cernitur, non debere Deo creatori imputari (non est enim Deus dissensionis, sed pacis, vt sanctus ait Apostolus) sed homini præuaricatori, qui seipsum à Deo voluntarie separãdo, sui inferioris appetitus perdidit perfectũ dominiũ. Hic autẽ appetitus inferior, secundũ hãc corruptionẽ, appropriato vocabulo sensualitas solet nominari. Nam quoties sensualitatẽ nominamus, inordinationem istã in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem appetitus sensitiui, corruptionem nõ includit, sed ipsam tantum potentiam inferiorem appetendi.

Virgo Maria à carnis rebellione immunis.

Quanta miseria homini oriatur ex rebellione appetitus sensitiui contra voluntatem. Cap. xvii.

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ harmonię miserabili dissolutione, multiplex in hominibꝰ procedit incõmodum. Inter quæ illud nõ minimũ est, quòd homo ad omne bonum admodũ est difficilis ac tardus, & quòd nõ nisi cũ difficultate multa operatur bonum: ad malũ verò prõptus est & facilis, ipsumq; sine multa difficultate operatur: quemadmodum in Genesi scribitur, sensum & cogitationem humani cordis prona esse ad malum ab adolescẽtia sua. Ex eo enim quòd sensualitas semper transire quærit rationis limites (quæ est regula volũtatis) semper homo in se habere cognoscitur, quod virtuti studentibus reluctetur.

Gen. 8.

Nam

Nã virtus & bonũ intra limites rectæ rationis consistit,quos sensualitas exire semper appetit,sicq; virtuti studentibus sua importunitate facescit negotiũ, & non modicã ingerit difficultatẽ,suis passionibus continuo pulsans,& velut impetũ faciens in voluntatem ad meliora conantem. Atque hinc est,quod Aristoteles in libris Ethicorũ asserit,virtutem(sicut & artem) versari circa difficile. Profectò enim difficile nõ foret homini operari bonũ,si nõ hanc in se haberet corruptã sensualitatẽ,sic semper ad mala solicitantẽ,& bono semper repugnãtẽ. Impossibile est autẽ non fieri difficultatẽ in re quãtũuis facili,vbi sit qui retrahat,& qui impediat. Quemadmodum in se quidẽ est facillimũ in altum de terra hũc eleuare baculũ. Si tamẽ sit qui toto pondere calcet super eius extremũ,at si sit qui mihi sursum trahere volẽti quomodocunq; cõtranitatur,difficultas mihi erit in eleuãdo: nõ quidẽ ex re ipsa, sed ex parte retrahentis atque cõtranitẽtis. Atq; ita sanè, virtus nõ circa ipsumqđ in se est difficile versatur,neq; per se difficile est volũtati appetere & mouere ad bonum: sed propter hãc sensualitatem,retrahentẽ semper à bono,& ad malum solicitantẽ, prouenit difficultas. Neque aliud quàm sensualitatem istam rebellem respicit Saluator, cùm in Euangelio viam vitæ facit angustam,& angustam portam dicit per quã intratur ad vitam. Videlicet significare volens,plerosq; mortalium sensitiuum appetitum insequẽtes per vias malas ad mortẽ pergere,paucissimos verò appetitui huic resistentes per vias bonas ad vitam proficisci. Qua in re illud maximè deflendum est, quòd non solum reluctari in nobis potest sensualitas voluntati,& in bono prosequendo ei facere negotium, verumetiã penitus eam possit ad se allicere,imò sibi subiicere,& pertrahere quò ipsa voluerit: sicut pertrahere solet ancillã conductitiam domina quò voluerit. Nam si tantum difficultatem posset inferre voluntati in operando bonum: foret id quidem tolerandum. Nunc verò tantã habet potestatem, vt etiã supra voluntatẽ possit fœdissimè conscendere,eamque sibi seruiliter subiicere. Quod sanè spectaculum tam fœdũ est, tam sordidũ,tam inamœnũ,tam Deo & sanctis angelis atque spirituali animæ abominandum,vt verbis explicare non queat: tolerabiliusq; foret totam mundi machinam perturbari,sursum ac deorsum commixtis omnibus infimis ad suprema, & supremis ad infima commutatis, quàm ita inferiorem illum

Arist. 2. lib. Ethicorum.

Luc. 13.

appetitum

appetitum superiori tanto nobiliori dominari. Narrat apud Esdram secundus ille nobilium adolescẽtum, qui de mulierũ fortitudine differebat, rem fœdissimam, de muliere meretricula, concubina magnifici regis: quæ sedens ad Regis dexteram, auferebat diadema regni eius, imponensq́; sibi, palmis Regem cædebat cum sinistra manu, cùm ille super hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam, & arrideret ridenti, indignanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratiã. Atque hoc tam fœdum spectaculum referens ille adolescens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in se conuertit oculos, & principum animos commouit in vehementem admirationẽ. At verò iis qui internos habent oculos, qui fœditatem internam valent conspicere, multò fœdius, multò sordidius, lõgè magis execrabile videbitur, sensualitatem vilissimam & sordidam de terra prodeũtem, & semper in luto voluntari, quærentem dominari voluntati de cœlo progenitæ, ac de clarissimo diuino stemmate prognatę, nobilissimę vtiq; ac liberrimæ imperatrici, & regni diadema (quod huic donauit altissimus) ab ea auferre, sibiq́; imponere. O vilissimã meretriculam, ô scortum putidissimum, prauam sensualitatẽ, quæ tam multorum hominum voluntates tibi vilissimè subiicit, quæ hominum voluntates facis quæ bona sunt relinquere, & tuis pessimis desideriis acquiescere. *Nota.* *3. Esd. 4.*

Quòd voluntas ob suam libertatem non poßit cogi ab appetitu sensitiuo. CAP. XVIII.

HOc tamen sciendum est, quòd nulla voluntas à sensualitate superatur merè violẽter, sed tantũ sua permissione & libertate. Propter quod, nequaquã volũtas excusatur à grauissimo scelere, Deumq́; in infinitum offendit, cùm se ita permittit à vilissimo scorto superari. Quanquàm enim sensualitas rupto fœdere, põt suis passionibus facere negociũ, & molestiã exhibere volũtati, rationis rectæ regulã insequi cupiẽti, si tamẽ volũtas obsistere voluerit, & nisi vltrò cõsenserit solicitãti, nisi cedat insultanti sensualitati, impossibile erit ipsam ab hac superari: ita vt impossibile sit voluntatẽ subiici violẽter à sensualitate, neq; possit vnquam ab ea expugnari, quantumuis oppugnetur, nisi ipsa se dedat in manus meretriculæ.

Quapropter omni excusatione caret voluntas, quantumuis grauibus impulsibus passionum solicitata, si sceptrum & diadema regni a Deo optimo sibi datum permiserit à se tolli, &

li,& in manus meretriculæ siuerit deuenire. Non enim potest à voluntate tolli sceptrum, nisi ipsa dederit: & verius ipsa se subiicit sensualitati, quã à sensualitate subiiciatur. Qui enim omnem oppugnãtis apparatũ & insultũ sua virtute potest repellere, hic si superari se ab hoste permittat, manifestum est, quòd seipsum dederit in manus victoris. Atque ita cùm volũtas in homine possit sua libertate depellere omnes passionum impulsus quibus ab appetitu sensitiuo potest impugnari, siue blandiendo, siue quamcunque molestiam exhibẽdo, manifestũ est, non posse ipsam manu violẽta expugnari, sed à semetipsa sponte dedi in manus expugnãtis. Atq; hinc æstimet homo, quã grauiter illa à iusto iudice rege regũ & domino dominãtiũ punienda sit voluntas, quę ita pręter necessitatẽ absq; omni periculo, cõmissum sibi regnũ & imperium, ad modicã oppugnationẽ vel molestiã resignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquã regnũ vult esse in homine: id est, infirmæ & corruptæ sensualitati, quam ipse voluit omnimodis esse subiectam. Proinde omni diligentia quisque debet sibi attendere, ne ipsam innaturalẽ dominationem, ministræ super dominã, seruæ super liberã, ancillæ super heram, muliereulæ super virum in semetipso admittat. Attendat voluntas nobilitatem suæ originis, quoniã de excelso cœlo est, nõ de terra progenita, & quantumuis importunam se exhibuerit coniuncta eadẽ in carne meretricula, quãtumlibet sibi facessat negotiũ, caueat tamen ne vnquam tam vilissimo scorto ipsa tam nobilis Dei propago se subiiciat: maximè cùm nulla sit illi necessitas, atque hoc certissimè sciat, non posse se nisi volentem ab illa superari, imò verò suo conatu & suæ libertatis virtute illam quantumcunque repugnantem posse nihilominus quò voluerit pertrahere. Tanta enim est voluntatis humanæ pro hoc etiã statu libertas, vt non possit ab vllis passionibus appetitus sensitiui pertrahi violenter ab eo, quod ipsa elegit, ipsa verò possit sensualitatem violenter pertrahere quò voluerit, quãtumlibet reclamet, quãtumlibet recalcitret ac reluctetur.

Nota diligenter.

Et licet voluntas hominis impedire non possit quin à sensualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauę in illa passiones exurgãt, à quib⁹ magnã difficultatẽ ipsa patiatur & multã sustineat perpetuãq; molestiã: potest tamẽ si diligenter aduigilauerit & viriliter se gesserit, omnes illius passiones edomare atque compescere, ita omnẽ difficulta

difficultatem euincere, vt non possit vnquã expugnari, neque in subiectionem venire oppugnantis, vt manifestum sit, quoties voluntatem deuinci contigerit, non ex impotentia esse, sed ex socordia atq; segnitie: quandoquidem viriliter decertando, omnem potuisset oppugnationem superare.

Quatenus passiones sensitiui appetitus in homine dentur vitio. CAP. XIX.

ET quoniam impedire nõ potest nec prohibere voluntas pro statu huius miseræ dissensionis, quin sensualtias suis motibus & passionibus insurgat, vt autem non dominetur & non prævaleat omnino, potest sua vigilantia prohiberi: hinc est quòd ad culpam à iusto iudice imputatur voluntati, & districta ab ea requiritur vltio, si se ab illa permittat superari, & sub pedes conculcari. Non autẽ imputatur ei, quòd passionũ in sensualitate exorientium patiatur insultus, nisi quantùm ipsa per negligentiã illas permittit exurgere & inualescere. Quæ verò suæ rebellionis impetu sensualis affectus voluntatem præueniendo agit, pro his culpa non ascribitur voluntati. Non enim exigitur ab ea quod supra facultatem ipsius est, & quod prohibere ipsa haudquaquam potest, quomodo ergo ei iustè imputabitur? Quapropter non illi tantum laudandi sunt, neq; boni viri censendi, qui nullis passionibus molestãtur, in quibus nullæ sensualitatis malæ affectiones exurgunt (hoc enim vix paucissimis datur, & non nisi singulari cõtingit Dei beneficio: & vix interdum post multos labores, post luctam annorum multorũ à Deo hoc obtinetur) sed ille laudãdus est, qui mox vbi persenserit in se malas oriri passiones, occurrit ex aduerso, per imperium voluntatis, vt eas antequã crescant, succidat, & antequã inualescant, supprimat. Quemadmodum non ille solum agricola laudandus est, in cuius agro nullum crescit folium, nulla vnquã exurgunt zizania: sed qui diligenter prospicit, ne ita exurgant zizania vt triticum supprimant, quiq; mox vt enasci viderit, diligenti solicitudine euellit ac succidit, antequam in altum exurgant. Neq; ille tantum equi sessor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, non in altum proijcit posteriora, non exercet vllam petulantiam: sed qui petulantem atq; saltantem equũ ita nouit fræno gubernare, calcaribusq; comprimere, vt non ipse pessundetur, & equum cogat eam quam ipse voluerit viam, quantumuis reluctantem, incedere.

Caput istud pariter & proximo sequẽs diligenter expende.

Per similitudinem petulantis equi, ostenditur quomodo debeat, appetitus sensitiuus subiugari voluntati. CAP. XX.

QVam similitudinem equi petulantis & sessoris eius si diligentius considerauerimus, inueniemus, quomodo voluntas in domanda sensualitate sese habere debeat, vt nō solum non pessundetur, verumetiam ad quęcunq; voluerit, eam cogat sibi subseruire. Videmus autem equorum sessores ad equorum petulantium gubernationem duplicibus vti adminiculis: videlicet fræuorū gubernaculis, & stimulis calcariū: quibus equū quantūcunq; petulantē, diligens sessor, & equitādi gnarus sub se retinet, & quocūq; voluerit, potest agitare. Ita ergo & sensitiuus appetitus frænis eget & calcaribus, quibus constringatur, vt sub obedientia debita permaneat. Sunt autem fræni isti habitus boni & bonæ assuefactiones: quibus illum voluntas quodāmodo induit, dum frequēter illius passiones frangendo, & secundum rationē moderando, ita quādam assuefactionem bonam in eo generat, per quam facilius ipsum regat ac sub se teneat, habitus enim morales, id est, bonę assuefactiones per multū laborē passionibus malis resistēdo, easq; moderando in appetitū sensitiuum introductæ, hoc ei sunt, quod fræna equis Quemadmodum enim fræna equis affixa & firmiter copulata, sessori dant quo se teneat, & quò equū subiectū moderetur: ita habitus illi atq; assuefactiones in appetitu sensitiuo ex multis actibus relictæ, sunt aliquid ei inexistens, quo potest teneri & moderari Generantur autem huiusmodi habitus vel assuefactiones in appetitu sensitiuo, ex continuo exercitio. Cùm enim frequēter voluntas suo imperio resistit passionibus sensualitatis, & eas cohibet intra limites rectæ rationis facitque non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquuntur in ea habitus quidā & quædam assuefactiones, & quantò amplius & frequentius in factū fuerit, tanto firmiores habitus & maiora fręna iniiciuntur in appetitum. Atque hinc fit, vt rebellio ista appetitus sensitiui ad voluntatem in studiosis & diligentibus hominibus continuo mitigetur, fiatq; in dies mitior ille bestialis appetitus, & facilius se gubernari permittat. Fit etiā, vt illis qui primū à vitiis ad virtutes se conuertūt, difficillimum sit cōtinere appetitū, ne currat in pristina obiecta. Sūnt enim hi sessoribus imperitis similes, equo indomito absq; frenis insidentibus. Vbi verò paulatim assueuerint, fit eis studiū virtutum multò facilius.

Freno indiget appetitus sensitiuus.

Calcar

Calcariũ autem stimuli quibus equi fiunt subiecti, afflictiones sunt & pœnalitates, quibus affectus sensitiuus afficitur à viris spiritualibus, quo facilius illum sibi subiectum reddant, & minus rebellãtem, faciliusq; dicto faciant audientem. Huiusmodi sunt ieiunia, vigiliæ, lacrymæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, sitis, egestas, vilitas, contemptus, & huiusmodi: quibus omnibus velut quibusdam stimulis calcarium pungitur affectus sensitiuus, afficiturq; dolore & affligitur, vt minus sit volũtati bona molienti molestus, & facilius sequatur quocunq; illa duxerit. Atq; hæc ratio est, quare sancti viri quibus omnis cura est tota voluntate domino suo deseruire, sedulo huiusmodi afflictionibus insistũt: ieiunantes, vigilantes, laborantes manibus, verberibus seipsos afficientes, siti & algore seipsos torquẽtes, atq; ita de alijs huiusmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apostoli vox est: Castigo corpus meũ, & in seruitutem redigo, ne fortè cum aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiuniis, plagis, fame, siti, nuditate, frigore, & huiusmodi: afferens quòd virtus in infirmitate perficitur, & quòd tunc fortior fit, cùm infirmatur. Videlicet hęc omnia ad effectus sensitiui edomitionem ille referebat, non audens super edomitũ equum absq; calcaribus insidere. Et quanto quisq; magis lasciuientem & magis rebellem hũc subiectum equum persentit, tãto magis illum stimulis huiusmodi pungere debet atq; vrgere, nec cessare, donec præ dolore subsilientem & clamitantem cogat cessare à petulantia. Atq; ob hoc, in principio conuersionis (cùm maximè ferocire videtur apertius contradictionem à voluntate præter consuetudinẽ patiens) illis maximè exercitijs corporis afflictiuis insistendũ est, ijs qui facilè volũt ac breuem reportare victoriæ triumphum. Postea verò quàm subiici cœperit, iam vtcũq; didicit pristinis stimulis humiliatus minus lasciuire, mitius quoque tractari potest & stimulis calcariũ prędictorum minus vrgeri: sic tamen, vt non nimia remissione rursum redeat ad lasciuiam. Nulla enim re melius quàm afflictione cõtumax seruorum genus in subiectionem redigitur, & in subiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillam præ lasciuia dominam suam spernentem, prudens Sara dura afflictione sibi subiicere curauit: quod consilium à Deo non est improbatum, vt fugientem eam etiam angelus Domini reduxerit, & consilium Saræ probarit:

Calcaribus indiget sensitiuus appetitus.

1. Cor. 9.

2. Cor. 11.

Gene. 12.

dicens: Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Quomodo verò habitibus moralibus appetitus frenetur, & an in ipso tales sint habitus, & quot sint, & qui, aliaq; huiusmodi particularia, ad præsentem tractatum non pertinent. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorũ determinationem spectant. Nobis sufficiat duos istos appetitus secundum naturalem considerationem distinxisse, & quemadmodum se adinuicem habeant indicasse. Nunc verò ad considerandum ipsam in se voluntatem pergamus, & quæ per illam homini proueniant eximia contemplemur.

Volũtati cætera vires subiiciuntur.

De libertate voluntatis in omnibus operationibus. CAP. XXI.

A Voluntate habet homo hoc sibi peculiare, vt solus omnium suorum actuum sit dominus, hoc est, vt quæcunq; homo operatur, liberè operetur, possitque pro sua libertate quod operatur, nõ operari. Subiecit enim Deus volũtati omnes alias vires quæ sunt siue in corpore siue in anima, ita vt ad volũtatis imperiũ omnes possint moueri, possitq; eis voluntas imperare sui actus exequutionem, & ipsę ei obedient.

Loquimur autẽ nõ simpliciter de omnibus operationibus, neq; de omnibus viribus quæ sunt in homine, sed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus, quæ videlicet homini, secundum quod est animal, cõueniunt. Nam potentiæ vegetatiuæ non subiiciuntur imperio voluntatis. Non enim ad imperium voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum esset quod ait Saluator, non posse nos ad statutam nostram adiicere cubitũ vnum. Si enim augmentatiua potentia esset subiecta hominis voluntati, indubiè plurimi statura pusilli (qui ob hoc cõtemnuntur ab hominibus) etiam vltra cubitum sibi adiicerent. Illæ autem vires omnes quæ homini conueniunt, vt animal est, subiacent voluntatis imperio: nõ ita vt absque voluntatis imperio nõ possint moueri, sed quia ad imperiũ volũtatis sic nata sunt moueri. Visus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cùm fuerit præsentatum: sed voluntas ipsi potest imperare, vt ad hoc vel illud videndum se conuertat, & potest auribus præcipere, vt ad sonum illum attendãt, quanquam oblatum sonum absq; omni voluntatis imperio possint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat voluntas, vt corpus moueat huc aut illuc, quò scilicet voluerit. Sed & intellectus à voluntate moueri natus est. Potest enim imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile

Luc. 12.

Voluntas liberrima

bile contemplandũ se conuertat. Et omnes hæ potentiæ secundum quod voluntati sunt subiectæ, aliquo modo per participationem liberę dicũtur, eò quòd à voluntate liberè moueantur. Sola tamen voluntas per seipsam libera est, & verã habet libertatem. Omnes enim aliæ tametsi à voluntate liberè possint moueri: proposito nihilominùs obiecto naturaliter ab illo mouẽtur quemadmodum de sensitiuis potentiis suprà declarauimus; & de appetitu sensitiuo. Voluntas verò omnino libera est, quia proposito sibi bono & appetibili, nulla cogitur necessitate illud amarẽ, sed potest liberè nõ amare, & non prosequi: & proposito malo, liberè potest non odire & non fugere. Neque possibile est vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel prosequendum, odiendum vel fugiendum, ád gaudẽdum de aliquo aut tristandum atq; ita in cæteris actibus voluntatis. Neq; solum in propriis actibus ipsius voluntatis id verum est, sed in omnibus actibus potẽtiarum sibi subiectarum. Nemo enim potest cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus sui: videlicet vt imperet potentiæ motiuæ vllũ motum, vt vllum membrum moueat, aut vt per vllam potentiam animalem quicquam fieri debeat. Sed neque ipsa corpora cœlestia, neque omnes quæ sunt in superioribus constellationes, ad aliquid possunt voluntatem liberrimam compellere, quantumuis sint constellationum vehementes operationes, quamlibet efficax sit virtus astrorum. Quãquam non est negandum astrorum & constellationum influxus posse agere in corpus, sicque appetitum sensitiuum vt corpori immersum posse immutari ab effectu astrorum impresso in corpus, & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum secundum qualitatem impressi effectus. Verùm vltra appetitũ sensitiuum non potest protendi virtus astrorum. Non enim possunt nisi in corpora vel corporalia suos effectus producere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid existens, sed potentia superior, nec immersa corpori, nullius est effectus ab astrorum virtute susceptiua. Et licet fere contingat (propter insipiẽtiam) bonam partem hominum astrorum inclinationem etiam secundum voluntatem sequi: id tamen argumentum nullum est, quòd astrorum influxus cõgat voluntatem, aut quòd astrorum virtus per se immutet & inclinet voluntatem: sed inde hoc procedit, quia maximã

Corporã cœlestia nõ possũt voluntatẽ cogere.

pars hominum, per damnandam socordiam permittunt voluntatem à sensualitate superari: & quia paucissimi sunt, qui non secundum carnem viuũt, & carnis concupiscentiam spiritu contempto insequuntur. Propter quod rectè sapiens ille dixit Ecclesiastes, stultorum esse infinitum numerum. At verò sapiens si quis inuenitur è millibus vnus, hic per voluntatis libertatem, omnem superabit astrorum operationem, omnia sensualis appetitus blandimẽta pro nihilo pendet atq; ex alto despiciet. Vnde illa Ptolemaei vulgo iactata sentẽtia, syllabarum quidem numero modica, sed veritatis pondere grauissima: Sapiens dominabitur astris. Qui enim astris non

Iacob. 1. dominatur, profectò stultus est & insipiens, vt pote qui absq; necessitate in perditionẽ abduci sese permiserit. Nemo ergo cùm tentatur dicat, quoniam à Deo tẽtatur, aut ab astrorum influxibus (quae sunt creaturae Dei) ad malum vrgeatur: non creaturam Dei bonam: & bonam valdè incuset, sed suam po-

Ibidem. tius stultitiam & insipiẽtiam condemnet. Vnusquisque enim (vt ait Iacobus Apostolus) tentatur à propria concupiscentia abstractus & illectus: cuius meretriciis blandimentis dũ voluntate consentit, ipse se propria culpa filium mortis gehennae constituit, ac propria sponte damnabilem facit.

Quòd ratiõe volũtatis homo mereatur vel demereatur. Cap. XXII.

Ex hac autem libertate quam iam ostendemus inesse hominis voluntati, cõsequitur hominẽ ratione voluntatis posse mereri vel demereri, dignumq; fieri praemio bono siue malo; iuxta quod per volũtatem bona vel mala facere elege-

Meritũ, & demeritũ praesupponũt libertatẽ. rit. Caeterorum verò animaliũ nullum mereri potest aut demereri, aut retributione bona vel mala dignum fieri. Meritũ enim & demeritũ, praemiũ & punitio illic locum habẽt, vbi est actuũ liberũ dominium, vbi quod fit, liberè fit, ita vt possit qui facit hoc ipsum si velit, non facere: item vbi quod non fit siue omittitur, liberè nõ fit, libereq; omittitur, vt potuisset, si voluisset, non omittere. Vbi verò libertas non est, ita vt nõ possit agens nõ agere quod agit, vel vt non possit agere quod non agit, ibi constat nullam esse meriti vel demeriti, praemij vel retributionis rationem. Propter quod ignis si hominem innocentem comburat, nullam meretur punitionem. Quod enim egit, liberè nõ egit, sed naturali necessitate. Similiter lapis, cum hominẽ desuper cadẽs interficit. Imo & lupus cùm hominem fame excitatus vorat, vel etiã cùm sola phantasia

ductus

ductus id facit. In his enim omnibus sicut nulla libertas, ita nullū est demeritū. Sic infantuli dum parentes manu cædunt, dum per noctis tempus molesti sunt parentibus, & multùm illis faciunt laborem, vociferantes & clamātes cōtra illorum voluntatem, in nullo demerentur, neq; punitione sunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vsum habēt suæ libertatis, sicut necdum habēt vsum rationis. Ita quoq; moriones, qui penitùs velut pueri aut bruta absq; libero vsu sunt ipsius voluntatis & rectæ rationis. Et licet secundum ciuiles leges puniri decernātur animalia bruta: vbi homicidium fecerint, non hoc arguit, illa punitionē huiusmodi meruisse suo actu. Nam talis punitio potius ad dominorum ipsorum damnū ad quos attinet, spectat, quàm ad ipsa animalia bruta: vt fit cum hos interfector hominis securi ceditur, capite rotæ suprapofito: videlicet vt discant possessores illorum diligentius sua iumenta obseruare. Vel fiūt huiusmodi punitiones ad hominum commonitionem, vt magis ab huiusmodi ipsi absterreantur animalia rationalia, cùm & in irrationalibus bestiis talem vident capitalis sententię seueram exerceri vindictam. Interdum etiam in sceleris detestationem, veluti cùm is qui cum iumento coit, simul cum ipso iumento exuritur, si possit comprehendi. Consequitur ex prędictis, quòd non in omnibus suis actibus homo meretur vel demeretur, sed in iis tātum, quæ voluntariè operatur. Primùm quidem in iis actibus quæ propriè sunt ipsius volūtatis, & deinde in omnibus quęcunque à voluntate imperantur, non autem in illis quæ nec propriè ipsius sunt voluntatis, nec ipsius subsunt imperio. Idque intelligendum est tam de ipsis actibus, quàm de actuum præmio omissionibus. Potest enim homo mereri, & bono dignus fieri, non solum tale aliquid faciēdo quod bonum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est non fieri, & malū est fieri. Sed demereri potest, non solum faciendo quod malum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est fieri, & non malum est non fieri.

Bruta cur secundum leges puniantur.

Quomodo actum humani, de voluntatis libertate participant.

CAP. XXIII.

EST etiam circa præsentem locum aduertendum, non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur, quòd sit actualiter & formaliter imperatus à voluntate: sed sufficit quòd volūtas super ipsum habuerit dominium

Participatio voluntariæ libertatis.

 & im-

& imperium , ita vt impedire potuisset, si tantum voluisset. Quod enim voluntate permittente fit, voluntariũ est,& vt illbertatẽ volũtatis participans meritũ vel demeritũ facit. Non enim solum peccat volũtas, dum ipsamet eligit actũ malum, sed etiam quando appetitus sensitiuus malam passionẽ excitat: quã voluntas nõ supprimens dum potest, ita acceptat atq; permittit. Hac enim acceptatione vel permissione, actus ille de voluntatis libertate participat. Ex quo patet causa, ob quẽ in illis actibus homo non mereatur vel demereatur, quos habet à potentiis non subiectis voluntati, videlicet nutritione & augmẽtatione, item in illis quæ ei vt corpori naturali cõueniunt: vt cum subitò cadens homo alium opprimit, vel interficit. Hic enim non aliter homo se habet, quàm truncus, aut lapis, neq; vt homo agit. Item in iis quæ homo dormiens per phantasiam agit, ratione ligata. Item in iis quę homo in furia existens agit, non compos mentis, nec suæ voluntatis vtens libertate. Consequitur etiam, nõ demereri hominem ex solo aspectu rei illicitæ oblatæ, ad quam non se per voluntatem cõuertit, neq; in auditu rerum obscœnarum subitò, cùm non aduertit voluntariè auditum ad huiusmodi, & ita in cæteris. Non enim in potestate volũtatis erat talem actũ compescere, neq; aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autem voluntarie cõuertit oculos suos ad aspiciendum vana, aures accõmodat ad mala audiendum, & ita in aliis: aut etiam non auertit oculos, nõ obturat aures, cùm possit & debeat, hic in operationibus sensuũ peccat ex libertate voluntatis, cuius ibi fit participatio. Cõsequitur insuper (quod suprà diximus) primos illos passionum motus, qui ab appetitu sensitiuo exurgunt in homine, præueniendo voluntatis imperium, non imputari homini ad demeritum, si nulla sit acceptatio voluntatis, si voluntas mox vt senserit, sese opponens incipiat eosdẽ compescere. Hoc tamẽ sciendum est, quantò magis diu tales motus sustinet, postquàm aduertit & repellere potuit, tantò magis ipsi imputari ad demeritũ: quoniã continuò magis de libertate participat, quantò magis voluntas in eis cõquiescit. Et vniuersaliter ita in omnibus iudicandum est, quãtò vnusquisque actus, vel vnaquæq; omissio magis est voluntaria, & quantò magis de volũtatis libertate participat, tantò maioris

Nota. esse meriti vel demeriti. Circa quod etiam notandum est, posse in aliquo actu esse participationẽ voluntariæ libertatis,

etiam

etiam tunc cùm voluntas omnino nihil operatur & prorsus est ligata, videlicet cùm aliquid prius voluntariè homo eligit,& liberè operatur vel admittit,ad quod alterum illud per se cōsequi est natum. Vt qui per tempus vigiliæ illicita varia cogitat,neq; antequā somno se dat,agit pœnitētiam suæ vanitatis,huic si per noctem de præteritis vanæ occurrāt imagines, inordinationes huiusmodi & illusiones nocturnæ non prorsus culpa vacant. Volūtariæ namq;libertatis aliquid habent quatenus vigilans illa admisit in sese, vnde in somno plerunq; solēt consequi.Sic qui se volūtariè inebriat, si postea ebrietate obtutus delinquat, vel committendo quæ committere non debet,vel omittēdo quæ facere debuit,hūc certè à peccato non excuset ebrietas. Atque hac in re quantum ad ea quæ in somno fiunt,multùm confert illa somniorū naturalium ab animalibus distinctio, quam in libro præcedenti posuimus Naturalia enim somnia absque voluntatis participatione sunt,eò quòd causam habeant naturalem. Animalia verò aliquid de voluntaria libertate participant.Quid autem sit voluntarium,& quot modis dicatur,& alia plura quæ de voluntario subtilius solent disseri,ad moralem doctrinam pertinent.Nobis sufficit generaliter hominis istam prærogatiuam in merendo vel demerendo descripsisse.

Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promissiones. Cap. XXIIII.

Habet quoq; à volūtate homo, vt solus ipse inter cætera omnia naturalia creata possit accipere præcepta & prohibitiones,promissiones iræ & comminationes. Hæc enim illic locū habent,vbi est actionū libertas. Frustra nanque præceptum fieret illi à quo non posset fieri quod nō præcipitur, vel à quo non posset non fieri : vt pote illi quod naturaliter quippiā facit vt nō possit in oppositum.Quemadmodum vanè præciperet,qui igni præciperet calefacere,aut materiā appositam inflāmare Neq; illic est pręmia proponere, vbi non est libertas ad faciendum vel omittendum.Ad hoc enim pręmia proponuntur(siue bona promittendo,siue mala comminando)vt ad ea quę bona sunt agenda extimulētur,vel ab iis quæ mala sunt amoueantur, ij qui libertatem habēt siue bonū siue malum faciendi,aut omittendi,pro sua libertate. Est autem promissio & cōminatio de re non præsente sensibus, sed quæ tanquā futura proponitur. Sunt enim promissiones

Præcepta solis rationalibus dantur.

de futuris, itẽ & comminationes. Vnde cùm solus homo propositione futurorum moueatur, cætera verò omnia tantum ad præsentiam obiecti sensibilis per sensitiuum appetitũ mouentur naturaliter, hinc fit vt nõ possint nisi homini promissiones fieri & comminationes. Et licet aliquãdo appellemus ostentationem ipsius appetibilis promissionem, & ostentationem rei terribilis, nonnunquam vocemus comminationẽ (velut cùm cani baculum ostendimus, eundem vibrantes tãquam iudicantes accepturum illum verbera, si ad carnẽ hanc accedat) id tamen manifestum est potius allicere vel absterrere esse, quàm promittere vel comminari. Quod etiam in scripturis legitur, Deus præceptum posuisse irrationabilibus creaturis: quemadmodum de cœlestibus corporibus non solum irrationabilibus, sed etiam inanimatis dicitur Psalmo 148. quòd illi Deus posuerit præceptum quod nunquam præteribit: hoc certum est dici metaphoricè, videlicet ad significandũ diuinam institutionem, qua illis motum suum ab initio instituit & definiuit, quem ipsa inuiolabili lege obseruãt. Propriè ergo solis hominibus pręcepta, & prohibitiones, promissiones, & comminationes constituuntur. Maxime autem illæ promissiones secundum dignitatem hominis sunt, quibus bona æterna promittuntur.

Quòd homo ratione voluntatis capax sit infiniti boni. Cap. xxv.

Voluntas nullo creato satiabilis.

Habet insuper homo à voluntate, vt solus sit capax infiniti boni, nulloq; possit bono creato repleri, nullo possit temporali bono satiari. Est enim ipsa capacitatis infinitæ & durationis æternæ: cùm sit potentia non immersa materię, & à corpore separabilis, atq; in æternum permãsura. Omnia autẽ alia creata præter Deũ solum, finita bona sunt. Solus Deus est bonum infinitum & incomprehensibile. Ac proinde non potest hominis voluntas vllo bono creato quantũlibet præcellenti satiari, nisi solo Deo. Nam finiti ad infinitum nulla est proportio. Vnde sicut si vas aliquod imaginaremur infinitę capacitatis corporalis, nullo posset creato liquorẽ impleri, etiam si omnia flumina in illud infunderẽtur, omnesq; aquarum fontes, & putei: ita sanè voluntas hominis infinitæ capacitatis existens, nullis potest bonis creatis, etiam si vniuersa simul influant, satiari. Quantumcunq; enim boni finiti in voluntatem immiseris, nihil aliud agis, quàm si in immẽsum vas aquæ guttulam infuderis. Verum infinitum aliquod

flumen

flumen infinitum vas posset replere, minus autẽ infinitio non posit replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitum replẽs, si debeat repleri. Vnde impossibile est voluntatem vllo creato satiari. Appetitus autem sensitiuus nõ est capacitatis infinitæ, sed admodum modicæ: propter quod facilè impletur, & impletus cessat concupiscere, donec rursum illo quo plenus fuerit, euacuetur. Atq; hinc manifesta est differẽtia inter animalia bruta & homines brutaliter siue bestialiter viuentes. Animalia enim bruta quoniam nõ nisi appetitum sensitiuum habent, citò satiantur & replentur, modò cibo vel potu. Homines autem eiusmodi, verè non homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatem habent sensualitati subseruientem, & similiter vt appetitus sensitiuus inordinatè absq; regula rationis sensibilia appetentem nunquam possunt temporalibus rebus satiari, quantũ ad affectũ, vt gulosi c bos atq; potus absq; termino cõcupiscunt, nec in gurgitate desistunt, donec vsq; ad guttur ab imo pleni prohibeantur vlterius ingurgitare, non defectu desyderij, sed defectu corporis, quod omnino nequit amplius recipere, propter nimiã impletionẽ. Ea verò sensibilia bona quæ nõ intra nos suscipimus (vt sunt pecuniæ & possessiones, & huiusmodi) absq; vllo termino & finè semper appetuntur. Videlicet hoc ipso cognoscere potest & debet homo, per illud quo supereminet cæteris animantibus, se esse capacitati infinitę, & nullo finito bono satiabilem. Propter quod vanè laboret, ac frustra seipsum diuexat homo, dum tẽporalibus, ac finitis huiusmodi bonis quæ in hoc mundo sunt, suum cupit infinitum desyderium adimplere: non minus quàm si vas infinitum (vt diximus) modico aquę cyatho qs laboret implere. Illud autẽ bonũ requirere debeat, & toto conatu inuestigare, quod solum est suo infinito appetitui proportionatum, quod solũ potest hominis desiderium penitus inplere & satiare perfectissimè. Bonum autem hoc vnicum est, non temporale, sed æternum, non creatũ, sed creator Dominus Deus super omnia benedictus, qui ad hoc nos sic creauit capacitate infinitos, vt ipsum qui solus in infinitũ potest adimplere, requireremus, & ad eũ omne nostrũ dirigeremus desideriũ. Cũ ẽm nihil ipse frustra fecerit, qui est sapientissimus omnium conditor, nunquam vtriq; hominis voluntatẽ infinitæ fecisset esse capacitatis, nisi aliquo modo voluisset bono infinito eã adimplere. Vnde cũ solus

Appetitus sensitiuus facilè impletur.

Christiane lector attende.

solus ipse tale bonū infinitum sit, constat ad hoc illud fecisse nos capacitatis infinitæ, vt ab eo plenissimè impletemur.
Psa. 16. Hāc philosophiā nō ignorabit ille qui de post fœtātes assum-
Psa 71. ptus fuit ad regnum, cū diceret, Satiabor cùm apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inqt) est in cœlo, &, & à te q̄d volui super terra? Quasi dicat, Omnino nihil est, quod meam infinitā capacitatē valeat implere. Et subiungens quid sit quo credat posse se adimpleri, ita pro-
Psa. 26. sequitur, Defecit cor meum, & caro mea, Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternū. Et rursum alio loco. Credo videre bona Domini in terra viuentium. Manifestè videlicet significās, non hîc in terra exilij & morientium esse vlla bona quib⁹ possit satiari. Sic em̄ loquitur, quasi nulla hic bona viderit. Hinc & Saluator in euāgelio, toties monet thesaurizare nō thesauros in terra, sed thesauros in cœlo indeficientes.
Luc. 1. & 2.

Quomodo per voluntatem Deum amare, Deóq; vniri potest homo. CAP. XXVI.

HAbet insuper homo ex voluntate, vt inter omnes creaturas solus possit Deū deligere, eiq; per volūtatem adhærere perpetua adhæsione. Nam animalia bruta per sensitiuum appetitum non possunt, nisi quę sensibilia bona sunt, & quę sensus iudicat cōuenientia deligere: Deus autē nullo sēsu sentiri pōt, homo verò sicut per intellectum sensui supereminentē, potest Deū cognoscere, ita per volūtatē Deū pōt amare. Amor verò facit rem amantem adhærere rei amatæ. Hæc enim est natura amoris, vt vniat amantem cum re amata: faciatque vnum ex duobus. Est enim vinculum & quasi viscus siue glutinum, quo conuiscantur coniunctur, & conglutinātur ad inuicem amans & amatum: ita vt etiam vulgo qui se multum amant, vnam animam in diuersis corporibus dicantur habere. Et sicut Paulus de meretricio amore ait, quòd
2. Cor. 6. duos coniungāt in vnum corpus (Qui adhæret, inquit, meretrici, vnū corpus efficitur) ita de amore spirituali voluntatis dicendum est, quòd vnū spiritum efficiat. Vnde & subsequēter de amore diuino loquēs adiecit, Qui autē adhæret domino, vnus spiritus est. Hęc enim adhęsio de qua loquimur, non nisi per amorem est. Potest ergo homo per voluntatem Deum infinitum amare, & sic cum illo vnum fieri. Per volūtatem quoq; potest homo donec abest à Deo ipsum prosequi & desiderare, infinito & infatigabili desiderio, & in eo iam

habitô

habito poteſt gaudere:& quanto perfectiùs habuerit, tanto perfectiùs gaudere:& cum perfectiſſimè ipſum habuerit, in futura ſcilicet patria, tunc perfectiſſimè gaudebit, eritque ibi vnio perfectiſſima, ſuprà quàm humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere. Ecce quanta, quàm admiranda ſunt, quàm eximia, quàm præcellentia, quæ humana ſoboles verè cœlo demiſſa ab alto, præ cæteris omnib⁹ creaturis poſſidet quibus creatis omnibus præſtat & præfertur in immenſum. Vide ô homo & attēde, quàm nobilem te nobiliſſimus creauit cōditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te ſolum infinitum creauit:& talem te creauit, vt ab ipſo poſſes īhabitari, & ab ipſo infinite bono, infinite beatificari.

Concluſio libri. Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atq; principiis, ad id quod in creaturarum ordine digniſſimū eſt atque omniū ſupremū Dei adiutoris (qui noſtrum ſic direxit calamum) ſubuecti, quò iam auolabimus longius? quò proficiſcemur vlterius? Per materiā & formā rerum naturalium, per earum cauſas, per motus & accidētia cætera, per generationes & corruptiones iam peruolauimus, ſupernas impreſſiones ſub nobis reliquimus, viuentium naturam & ſentientium dignitatē (tam quoad externos ſenſus, quàm quoad internos) propoſuimus ante oculos omnium. Inſuper & hominis intima introgreſſi, nobiliſſimas illas vires (intellectum & voluntatē) quantū dedit altiſſimus, vtcunq; lallantes puerorum more & balborum inſtar magna fari geſtientium, expreſſimus. Quò verò ſuper hæc conſcendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquā poterimus inuenire. Ipſe igitur qui noſtræ fuit conſiderationis initiū, qui ſui gloriam noſtrum hactenus calamū direxit atq; prouexit, nūc quoque noſtri laboris finē accipiat:& cuius gloriam in cunctis præcedentibus ſpectamus, tandem in operis concluſione canti cum laudis idem ipſe accipiat: qui in trinitate & vnitate viuit & regnat in æterna ſecula benedictus. Amen.

FINIT LIBER XII.

PSALMVS ILLI QVI SOLVS IMPLERE *potens eſt humanum deſiderium.*

QVemadmodum deſiderat fatigata cerua ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis: ita deſiderant ad te Deus animæ noſtra, arefactæ præ inopia & fatigata carnis moleſtia.

Apud

Apud te namq; ſolum eſt fons vitæ, & torrentes voluptatis apud te ſunt: vena tu es aquarum viuentium, quibus ſolis ſatiari poſſunt & inebriari rationales animæ noſtræ.

Quæcunque in hoc creato mundo ſenſibus ſubiecta percipimus, nequaquam implere poſſunt, vel ſecundum partem minimam, deſyderia noſtra: etiamſi agglomerentur quæcunque orbis iſte continet ſuperna & infima, non valebunt nec vnius hominis implere deſiderium.

Talem enim tu Deus piiſsime creaſti rationalem creaturam tuam: ita magne Deus & mirabilis, magnum & mirabilem creaſti hominem.

Vt tui capax eſſet, nec vllo poſſet ſatiari bono niſi te, vt ſolo vnóque te poſſit impleri, ſuæq; capacitatis teipſum acciperet plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animantium appetitus, rebus impletur per modicis: pro nihilo eſt eorum ſatiare deſyderia.

Lupus fame inſaniens oue vna ſatiatur aut altera: Leo rugiens prædam adeptus modicam, ceſſat à venatione ſua.

At verò hominis voluntatem nimia donaſti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, nō implebitur immenſitas eius: nihilo amplius quàm ſi in ollam menſura infinitam iniiciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatem tamen iſtam non ad afflictionem contuliſti homini, vt ſemper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & ſupernæ fælicitatis ſolus ipſe capax foret, talem creaſti eum.

Ita magne Deus nos voluiſti capaces facere amplitudinis tuæ: talem enim tibi complacuit creaturam condere, in qua poſſes inhabitare ipſe ſecundum plenitudinem gloriæ atque felicitatis tuæ.

Quomodo autē te caperemus infinitum, immenſum & immenſurabilem, niſi & nos tu creaſſes capacitate infinitos? nequit enim, ratione monſtrante, infinitum a finito concludi

Magnum mare magnum requirit alueum: nec poſſet mare infinitum finito contineri alueo

Nequaquā ergo ad malū nobis eſt infinita capacitas iſta: quoniā quidem ad infiniti boni poſſeſsionem feliciſsime nobis proficit.

O quam dulcis eſt Domine ſpiritus tuus: & quam bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt ſuas animas, vt ad eam tandem aliquando

quando

quando pertingant beatitudinem.

Bonum est homini cum portauerit iugum tuum Domine ab adolescentia sua: quia in vijs mandatorum tuorum ambulans, perfectam custodierit animam suam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tua Domine, quam preparasti filijs hominum: quam non vidit oculus, non audiuit auris, lingua non gustauit, imò neque cor hominis valuit comprehendere.

Ibi conglutinabitur spiritus Domini cum spiritibus seruorum suorum: indissolubili glutino charitatis perpetua erunt conglutinati absq; dissolutione, in æternitate perpetua.

Eia Domine, quando veniet dies illa vt impleatur nobis beata vnio ista: vt tu nobiscum, nos tecum, tu in nobis & nos in te, simus vnum suauiter?

Ibi erit absq; defectu satietas plena: ibi erit absque siti, perfecta & dulcis ebrietas: cum sese nobis manifestauerit reuelata facie fulgidissima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quæcunque desiderauerit: infiniti namque boni talis possessio statum reddet totius boni accumulatione perfectissimum.

Expectabo te Domine, stabo super speculam & custodiam meam, vt vigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis desiderij mei.

Absque hæsitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium, ad vitæ fontes aquarum, in te sperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

DEO LAVS ET GLORIA.

INDEX ALPHABETICVS EORVM, QVAE HOC OPERE TRACTANTVR.

Anima

Fluuij

Proprie

Stellæ

FINIS.

